

I. BERG
DICȚIONAR DE CUVINTE, EXPRESII, CITATE
CELEBRE

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ
BUCUREȘTI, 1968

Prefață

Cuvânt despre cuvinte

N-ar fi – credem – nepotrivit ca, pornind la drum, „Dicționarul de cuvinte și expresii celebre” să fie însoțit de una dintre aceste expresii. Am ales: *Habent sua fata libelli* (Cărțile au destinul lor), în speranța că lucrarea de față e sortită să fie citită cu interes, să fie consultată cu folos.

Mulți – dacă nu foarte mulți – găsesc în cărți și ziare, sau utilizează în articole, în conferințe și chiar în conversații curente, expresii ca *Homo homini lupus*, sau *De la Anna la Caiafa*, sau *După mine, potopul!* Sau *Sabia lui Damocles*, sau *Nodul gordian*, sau *Fata morgana*, sau atâtea altele, dar iarăși mulți – dacă nu foarte mulți – nu știu uneori cum și când s-au născut* aceste vorbe, nu știu alteori când și cum pot fi just folosite. De aici se ivesc interpretări false, invocări nepotrivite, confuzii regretabile.

Nimeni, desigur, n-ar putea preciza care au fost primele maxime, originea și paternitatea lor. De pildă, La Bruyère consideră că „oamenii gândesc de șapte mii de ani”. E o cifră arbitrară. Cugetările au venit pe lume odată cu dezvoltarea gândirii omenești. Sunt deci o străveche moștenire culturală, transmisă – mai întâi oral, apoi în scris – din generație în generație. O istorie a aforismului, popular și cult, ar reface însuși drumul omenirii. „... După cum, ca ființe biologice, nu putem exista decât prin adaptările întregii filogeneze, care ne-a dotat cu organele, aparatele și funcțiunile noastre, tot astfel nu putem participa la munca de cultură de azi decât pornind de la nenumăratele câștiguri intelectuale și morale, adunate de-a lungul secolelor și mileniilor. Există o filogeneză a culturii” (T. Vianu).

Adevărul acesta se reflectă și în „oglindea fermecată” a cuvintelor celebre. Depozitul lor cel mai bogat și cunoscut din vechime se află în literatura greacă (Homer, Aristotel, Eschil, Sofocle, Aristofan...) și la scriitorii latini (Vergiliu – despre care s-a spus că oferă cel puțin câte o expresie scânteietoare pentru orice aspect și moment de viață – Horațiu, Cicero, Juvenal, Ovidiu, Terențiu...). În epoca Renașterii, ca și în cea postrenascentină, mari consumatori și poate încă mai mari producători de vorbe vestite au fost Shakespeare la englezi (supranumit „the treasure of words” – comoară de cuvinte), Rabelais, Molière, La Fontaine, Boileau, Voltaire, Montaigne la francezi, Goethe, Lessing, Schiller, Heine la germani, Pușkin și Tolstoï la ruși; iar la noi Eminescu și Creangă, Pann, Caragiale și Coșbuc, Sadoveanu și Arghezi...

N-am exagera afirmând că, în epoca de cultură modernă, aproape nu există om care să nu folosească zilnic un proverb, o maximă, un citat, ca aliment al condeiului sau al conversației. Clasicii marxismului au ilustrat prestigios această predilecție intelectuală. Operele lui Marx și Engels sunt bogat presărate cu fraze, referiri și citate enciclopedice (în afară de expresiile noi, creații proprii). Laura și Jenny, fiicele lui Marx, l-au supus o dată, în glumă, pe tatăl lor unui interviu cu privire la unele preferințe. Marx a răspuns: maxima preferată: *Nihil humani a me alienum puto* (Nimic din ce e omenesc nu mi-e străin). Vezi: „Mărturisiri”, în volumul: Karl Marx *Despre artă și literatură*, pag. 612. La rândul lui, Lenin confirmă elocvent preferința omului de cultură pentru tezaurul de expresii al popoarelor, aceste „sinteze de gândire” care „exprimă cu uimitoare claritate esența faptelor” (vol. 20, pag. 261). „Îndreptarul la operele lui V.I. Lenin” precizează statistic că în aceste opere sunt folosite de 1 736 ori un număr de 602 expresii din mitologie și istorie, din biblie și literatură, din limbile greacă și latină, engleză și germană, franceză și rusă. Cifre, în totul convingătoare!

Ce cuprinde dicționarul?

Selecțiuni de cuvinte celebre, colecții din familia expresiilor enciclopedice, cu filiațiuni directe și legături colaterale, uneori foarte apropiate sau chiar tangente ca specii și grad de înrudire: aforisme, cugetări, maxime, axiome, citate etc.

Pe scurt: dicționarul nostru cuprinde „cuvinte înaripate”, cum le numea rapsodul antichității Homer, cuvinte care zboară din gură în gură, cuvinte care nu sunt atacate de rugina vremii, și care – oricât de vechi și chiar în graiuri stinse – rămân totuși mereu vii și mereu tinere. Create în epoci diferite, au făcut la rândul lor epocă; apărute pe variate meridiane, s-au răspândit pretutindeni; izvorâte din deosebite domenii și din tot atât de felurite limbi, aceste fraze, expresii sau cuvinte s-au instalat temeinic în vocabularul obișnuit al popoarelor și au ajuns, în cea mai mare parte, lexic comun universal, într-adevăr, „în orice limbă, expresiile îndeplinesc o dublă funcție. Pe de o parte, fac posibilă comunicarea laconică, simplificată convențional, a unor gânduri, simțăminte și atitudini complexe. Pe de altă parte, expresiile evocă spontan o amplă experiență de viață și gândire, proprie epocii în care s-au ivit” (V. Galan). E ceea ce recunoaște jovialul Molière când spune că „la parole a été donnée à l'homme pour expliquer sa pensée”, și nicidecum „pour la déguiser”, cum mai târziu pretindea cinicul Talleyrand. Turnate din aliajul nobil al cuvintelor nepieritoare, expresiile sunt cea mai veche și nefluctuantă monedă pentru schimbul universal de idei. Iar dacă Sartre, în *Les mots*, compară frazele cu „niște capcane care prind gânduri și lucruri vii”, atunci expresiile și cugetările ar putea fi asemuite cu colivii de aur pentru păsările măiestre ale înțelepciunii și simțirii omenеști.

Printre „cuvintele înaripate” sunt desigur unele care, la prima înfățișare, par desuete, vetuste; altele, care provin din legende biblice – naive, absurde. Le-am

consemnat în acest dicționar, fiindcă ele marchează totuși un moment istoric, o etapă a gândirii și fiindcă mai toate, lepădându-și de-a lungul vremii sensul religios ori straiul demodat, sau încărcat de noi semnificații și sunt astăzi întrebuințate curent uneori în serios, dar mai ales în glumă, în ironie.

De ce este necesar un asemenea dicționar?

Dintr-un întreit motiv, cu un triplu scop:

1. *Să ne informăm, să ne lămurim.* Întâlnim o expresie și nu-i cunoaștem actul de naștere. Sau nu ni-l amintim. Memoria nu ne servește cu promptitudine, poate nici cu întârziere. Eforturile mintale sunt uneori înșelătoare, alteori zadarnice, și aproape totdeauna sâcâitoare. Deschidem dicționarul și memoria lui (tipărită) o ajută pe a noastră. Lămurii, punem cartea la loc, cu gestul unei cuceriri, cu satisfacția unei victorii.

2. *Să ne împodobim vorba, scrisul.* Dicționarul nostru poate servi nu numai orelor de consultare, de lectură, ci și celor de creație. Într-o lucrare scrisă (nuvelă, schiță, teză, articol, epistolă etc), sau vorbită (conferință, discurs, lecție, dizertație etc), un citat bine ales și plasat, sau o expresie adecvată, conferă textului mai multă autoritate, culoare și chiar strălucire, fără bineînțeles a face paradă de erudiție, fără pretenția sau intenția de a ne transforma în *doctus cum libro*.

3. *Să ne ferim de greșeli* (grave sau ridicole, sau amândouă laolaltă). Un publicist susținea că ultimele cuvinte ale lui Giordano Bruno, rostite pe rugul inchiziției, au fost: *O, sancta simplicitas!* Balanța adevărului istoric îl va arăta cu exactitate, dacă vom înlocui numele lui Giordano Bruno cu cel al lui Jan Huss sau Ieronim de Praga (vezi nr. 833).

Într-o conferință medicală, destinată stațiunilor balneare pentru bolnavii de inimă, se spunea că „accidentul cardiovascular atârna ca sabia regelui Damocles”. Cota de aproximație istorică nu-i chiar

neglijabilă, dacă - căutând zadarnic în toate manualele un rege Damocles - vom descoperi numai un dregător cu acest nume la curtea tiranului Dionisie din Siracuza (vezi nr. 983).

În singurul roman al unui poet român găsim: „Conferențiarul de la pedagogie, care a îmbrăcat cămașa verde... a venit foarte neliniștit la mine să-mi spună că-l arde ca pe Nessus cămașa aceea blestemată”. Exprimarea e cel puțin neclară. Faimoasa cămașă mitologică nu l-a ars pe Nessus, ci pe Heracle (vezi nr. 120). Într-un articol de ziar (din iunie 1966) se putea citi: „«Incidit în Scyllam qui vuit vitare Carybdim» (Cade în Scylla cine vrea să evite Caribda), spuneau, lapidar, latinii”. Eroare! N-au spus-o latinii, ci un scriitor francez de limbă latină din secolul al XIII-lea: Philippe Gautier de Lille (vezi nr. 502).

Necunoscând precis punctul de pornire al expresiei, ne putem deci rătăci, în călătoria ei scrisă sau vorbită, pe drumuri lăturalnice, parțial sau cu totul străine de direcția exactă, de sensul adevărat. Dicționarul, asumându-și rolul ghidului, se străduie să ne indice itinerarul just și, pe cât cu putință, să-l lumineze.

Modul de alcătuire

În țările de veche cultură au apărut de mult asemenea călăuze literare. Și la noi s-au făcut unele încercări. *Dicționarul de citate și locuțiuni străine* al lui B. Marian a fost și a rămas valoros și util în genul lui. La fel, breviarul de expresii din *Dicționarul enciclopedic ilustrat* al lui I.A. Candrea și Gh. Adamescu. Din practică proprie însă ne-am dat seama că dicționarele care, în general, nu procură decât sursa expresiei, lăsând nerezolvate sensul și modul de folosință, analogia și comparația, explicația și exemplul, sunt cel puțin necomplete. De pildă, dacă la *O, tempora! O, mores!* Vom menționa: Cicero, *Catilinare* (1, 1) fără alte precizări, cititorul, neavizat, nu se poate declara satisfăcut. Pentru analiză istorică și sinteză actuală a unor expresii, el e nevoit să consulte alte lucrări (dicționare

străine, opere literare, colecții etc), pe care de cele mai multe ori nu le are la îndemână. Strădania noastră a mers în întâmpinarea dorinței acestui cititor, care vrea să fie lămurit dintr-odată de unde vine și cum se întrebuințează o anumită locuțiune. Investind ani de cercetări, de documentare, am consultat numeroase dicționare și lucrări de specialitate (vezi *Indexul bibliografic*) - pentru radiografia expresiei - și sute de cărți de istorie, de beletristică, precum și colecții de ziare și reviste, pentru a culege citate și exemple.

Am economisit astfel timpul cititorilor, oferindu-le nu numai cifrele aritmetice ale datelor documentare, ci și condițiile istorice, scenele pieselor (cu personajele respective), contextul literar de unde au izvorât expresiile, la care am adăugat apoi sensul și modul de aplicare. N-am ocolit, unde era cazul, nici detaliul pitoresc, nici aluzia spirituală, nici exemplul, comparația sau echivalentul românesc al locuțiunii străine, spre a o caracteriza mai pregnant și a o înfățișa mai comunicativ. Expresiile și citatele sunt culese din diverse domenii (mitologie, istorie, literatură, biblie, filosofie, științe exacte, plastică, teatru, muzică, geografie, folclor) și din tot atâtea limbi (latină, greacă, franceză, engleză, română, rusă, germană, italiană, spaniolă, ebraică, turcă), iar exemplificările, le-am ales din literatura română și străină, clasică și contemporană, precum și din presa noastră cotidiană și periodică, spre a sublinia astfel atât modul obișnuit de întrebuințare, cât și aria de circulație a frazelor respective.

În afară de citatele străine, prezentate în original și în traducere, am adăugat un număr de expresii românești, care de-a lungul anilor și-au făcut drum în graiul și cultura noastră. În general, la fiecare titlu, am indicat sorgintea expresiei, modul și locul de folosire, precum și exemple în acest sens. În expunerea titlurilor am adoptat stilul sobru, limpid, specific dicționarilor. Totuși am încercat o prezentare variată, pe cât cu putință, spre a evita șablonul,

uniformizarea, repetițiile, monotonia, sau măcar spre a le plăti un tribut cât mai mic. De aceea, acordând întotdeauna prioritate substanței documentare, nu i-am refuzat totuși, când era prilejul, nici caracterul narativ, nici amănuntul anecdotic. În privința stilului, ne-am străduit, chiar când se cerea didactic, să nu fie didacticist; chiar fiind simplu, să nu fie simplist.

Forma vie, colorată, accesibilă și plăcută marelui public nu dizolvă caracterul sobru al unei lucrări, după cum stilul arid, uscat, cenușia, stilul de raport nu-i conferă acest caracter.

Materialul științific – după părerea noastră, și nu numai a noastră – se cuvine îmbrăcat într-un veșmânt atrăgător. Instrumentul documentar-informativ nu trebuie să sune sec, rigid, monocord, pe un ton spălăcit și tern. Parafrazându-l pe Buffon, putem spune că *le style c'est l'âme*; și în paginile acestui dicționar vibrează într-adevăr sufletul unor epoci, sufletul luminos al unor oameni luminați, fiecare cu specificul, cu zestrea, cu talentul lui. Prin urmare, nici stilul nu poate fi același pentru toți. E adevărat că expresiile latine, bunăoară, au aceeași sorginte istorică (antichitatea romană), că în ele circulă același sânge literar (Horațiu, Vergiliu, Cicero, Ovidiu...). Dar dacă sunt surori prin naștere, nu înseamnă că, la înfățișare, aceste expresii trebuie neapărat să fie și gemene!

În organizarea întregului material am ales forma dicționarului, cu rânduirea strict alfabetică, cea mai lesnicioasă pentru găsirea titlului căutat. Mai puțin ușoară a fost selecționarea acestor titluri. Cititorii ar putea întreba: de ce dicționarul nu cuprinde și alte expresii, pe care ei le-ar dori explicate și comentate. Răspundem: materialul e vast și lucrarea noastră, alcătuită selectiv, constituie un prim pas pe terenul întins al vorbelor vestite.

Sau altă întrebare: de ce expresiile alese de noi și nu altele? Precizăm: criteriile noastre de selecție au mers pe

patru coordonate majore:

Interesul cititorului față de expresie să fie cât mai amplu, precumpănitor.

Puterea de circulație a citatelor să fie cât mai mare, aria lor cât mai întinsă.

Valoarea clasică a frazelor, ratificată de verdictul timpului.

Diversitatea: cuvinte celebre din toate epocile, de pe toate meridianele, de la toate popoarele (care bineînțeles au furnizat expresii cu valoare antologică universală).

Varietas delectat...

Puținele derogări de la aceste criterii se datoresc seducției exercitate de unele expresii prin forma lor deosebită, prin modul original de exprimare.

Modul de folosință

Expresia căutată poate fi ușor găsită cu ajutorul celor Două tabele de la sfârșitul dicționarului:

Un index tematic, în care sunt numerotate toate citatele

Referitoare la tema care interesează pe cititor.

Un index onomastic, cuprinzând numele proprii folosite

În acest dicționar.

Fiecare titlu poartă de aceea un număr de ordine, urmat de indicația abreviată a sursei: MIT. (mitologie), IST. (istorie), LIT. (literatură), FIL. (filosofie), BIB. (biblie), ȘT. (știință), PLAST. Plastică), TEA. (teatru), MUZ. (muzică), GEO. (geografie), FOL. (folclor). Acolo unde lipsește această indicație, înseamnă că originea expresiei e necunoscută, nesigură sau controversată, în genere, am înscris titlurile în limba lor originală, dând în paranteză traducerea în românește, literală și literară. În unele cazuri, destul de puține, am procedat invers: am notat întâi titlul străin în românește și apoi, în paranteză, am înscris titlul original, socotind că e mai la îndemână să căutăm și să găsim, de pildă: *Cântarea cântărilor* (la litera C) decât

originalul ebraic *Şir aštrim* (la litera Ş); „*Petic de hârtie*” la P şi nu la S (*Scrap of paper*) etc. Am notat însă referirile şi am făcut trimiterile necesare pentru expresii cu formă dublă de aplicare (*Deşertăciunea deşertăciunilor* şi *Vanitas vanitatum*), cât şi pentru locuţiunile echivalente, sinonimice sau înrudite (din aceeaşi familie tematică sau cu apropiată valoare semantică).

Expresii ca *Banul n-are miros* sau *învins-ai, Galileanule!* Au fost înscrise la literele B şi îşi nu la N (*Non olet*) şi V (*Vicisti, o Galileev*), deoarece ele se citează totdeauna în traducere. La fel am procedat cu expresiile din aceeaşi categorie: *Nevasta Cezarului, Nasul Cleopatrei, Nenorocirea regilor e că nu vor să audă, niciodată adevărul-La noapte vom cina la Pluto*, şi multe altele.

Pentru indicarea limbii respective, am folosit, în paranteză, imediat după titlul expresiei, prescurtările: *lat.* (latină), *gr.* (greacă), *îl* (franceză), *engl.* (engleză), *rus.* (rusă), *germ.* (germană), *it.* (italiană), *ebr.* (ebraică), *sp.* (spaniolă), *tr.* (turcă).

După traducerea expresiei, urmează mai totdeauna numele autorului şi titlul lucrării, de unde provine citatul. Cifrele romane din paranteză se referă la volum, carte, cântec, capitol sau paragraf, iar cifrele arabe la strofă, vers, verset sau pagină.

De pildă, pentru operele clasicilor antici, indicaţia: *Iliada* (II, 156) înseamnă cântul al doilea, versul 156; sau *Satire* (V, 9, 15) înseamnă cartea a cincea, satira a noua, versul 15. Pentru miturile biblice, indicaţia: Geneza (X, 24) sau Cartea lui Matei (III, 13) înseamnă capitolul zece, versetul 24 şi, respectiv, capitolul trei, versetul 13. Pentru operele literare moderne, indicaţia (v. II, p. 144) sau (v. III, c. 6, p. 58) înseamnă volumul II, pag. 144 şi, respectiv vol. III, capitolul 6, pagina 58; iar pentru piesele de teatru, cifra romană indică actul şi cifra arabă indică scena.

Ordinea păstrată e riguros alfabetică. Astfel

locuțiunile care încep cu un instrument gramatical: *a* + infinitivul verbelor, ca de pildă: *a* spune brașoave, *a* trăi ca un bimbașa, *a*-și da arama pe față etc. Sunt înscrise la litera A. De asemenea, expresiile străine care încep cu un articol, ca, bunăoară, titlul francez *l'État c'est moi!* Sau titlul italian *l'amore che muove...* se găsesc la litera L (și nu la E sau A).

Articolele sunt însoțite de comparații, echivalente, exemple, explicații și comentarii proprii. Numai un număr redus de expresii, ale căror definiții se fac, în mod aproape obligatoriu, cu aceleași noțiuni în mai toate limbile, au fost prezentate în versiuni apropiate cu cele din Larousse, Brewer's sau alte dicționare străine.

O

Din cercetarea materialului documentar am constatat că multe, foarte multe cugetări, metafore, expresii au fost inspirate creatorilor de către nemăsurata forță a dragostei, care - cum spune Dante - „mișcă soarele și stelele”, unele fiind chiar dedicate fapturilor iubite care le-au înseninat drumul vieții. La rândul-mi, modesta strădanie de a aduna și comenta aceste cuvinte strălucite și strălucitoare, cui aş putea-o închina decât celor trei mari iubiri care mi-au împodobit și luminat viața: Betty - mama, Lilly - soția și Elizabeta - fica mea. Mulțumiri recunoscătoare se cuvin Redacției de lingvistică de la Editura Științifică, precum și tovarășului lector universitar dr. Sorin Stati pentru sprijinul acordat, pe cât de substanțial pe atât de amabil. *Last but not least*, un cald cuvânt de grațitudine se îndreaptă spre soția mea prof. Lilly Berg, al cărei ajutor competent și devotat mi-a înjumătățit efortul de selecționare, de documentație și de verificare a materialului. Desigur, o asemenea lucrare nu poate fi scutită de insuficiențe, de lacune, de omisiuni. Vom fi îndatorați cititorilor care, cu ochi critic, le vor descoperi, ni le vor semnala și ne vor ajuta astfel să le înlăturăm la o eventuală reeditare. Căci versul poetului Lebrun-Pindare

despre *Dicționarul Academiei franceze* pare să urmărească implacabil destinul oricărui dicționar: „On fait, défait, refait/Ce beau dictionnaire/Qui, toujours bien fait/Sera toujours à faire”.

Dicționarul îl tot faci și-l tot desfaci, refaci, prefaci. E cartea care niciodată N-a fost și nu e terminată.

L BERG

A

Al> Iove principiul) } (lat. „Să începem cu Jupiter”) - Vergiliu, *Egloge* III, 60.

În această eglogă (poezie pastorală, bucolică), ciobanul Dameta vestește că-și începe cântecul său de la Jupiter, părintele tuturor lucrurilor. Expresia înseamnă deci: să pornim de la personajul cel mai de seamă (deoarece Jupiter era socotit căpetenia zeilor), sau de la lucrul cel mai important.

Se citează atunci când începem o dezbatere, o lecție, o expunere cu ceea ce este principal.

Vezi și expresia: *A tout seigneur, tont honneur*.

A bon entendeur, salut! (fr. „Bunului ascultător, salut!”)

— Semnificația acestui proverb este: cine are urechi de auzit, să audă. Se citează în original, pentru a atrage atenția ascultătorului să ghicească subînțelesul, sau ceea ce n-am putea spune direct și complet.

Caragiale folosește expresia în comedia *o scrisoare pierdută* (act. II, sc. 5). Zoe, agitată, scoate gazeta și citește: „În numărul de mâine al foii noastre vom reproduce o interesantă scrisoare sentimentală a unui înalt personaj din localitate către o damă de mare influență. Originalul va sta mâine la dispoziția curioșilor în biroul nostru de redacție. Atât pentru astăzi. «À bon entendeur, salut!»

Ab ovo (lat. „De la ou”, adică de la naștere, de la început)

— Horațiu, *Arta poetică*, vers 147.

Poetul latin îl laudă pe Homer că în *Iliada* a început povestea războiului Troiei de la mânia lui Ahile și nu *ab ovo*, adică de la nașterea frumoasei Elena, care - pretinde legenda - s-a născut din oul Ledei.

Horatîu a întîlnit expresia în graiul poporului, căci latinii, cînd voiau să spună „să începem cu începutul”, sau - cum zicem noi astăzi - „s-o luăm de la A”, foloseau formula *ab ovo*.

Ab ovo usque ad mala (lat. „De la ou pînă la mere”) - Horatîu, *Satire* I, 3, 6.

Știind că la romani prînzul începea cu ouă și se termina cu mere, formula horațiană înseamnă: De la început pînă la sfîrșit, de la un capăt la altul, sau de la A la Zet. VEzi și expresia: *De la alfa la omega* (nr. 31).

Abracadabra - termen al cabaliștilor (sectă mistică la evreii din evul mediu), alcătuit din abrevierea cuvintelor ebraice: *Ab* (tată), *Beri* (fiu), „*Ruah a Cadish* (Sfîntul Duh) ... Era folosit ca formulă magică împotriva durerilor de cap, de dinți etc

Astăzi, termenul este uzitat încă de iluzioniști și prestidigitatori ca formulă de introducere în scamatoriile lor. Iar, în diferite limbi, a generat cuvîntul „abracadabrant”, care înseamnă: ciudat, extraordinar.

Ab uno disce omnes (lat. „După unul îi poți judeca pe toți”) - Vergiliu, *Eneida* II, 65. Vorbînd despre grecii care s-au introdus în Troia prin faimosul vicleșug al calului de lemn, poetul subliniază perfidia grecului captiv Sinon care i-a convins pe troieni să primească în cetate calul, obiectul pierzaniei lor, susținînd că era o ofrandă adusă zeilor. Cu alte cuvinte: cum era acel om prefăcut, erau toți!

Devenite cu timpul o expresie curentă, vorbele lui Ver - giliu sunt folosite mai ales în sens nefavorabil. Referindu-ne la un grup de oameni deopotrivă de neserioși, sau vicleni, sau cu alte trăsături negative, putem spune: *Ab uno disce omnes*.

Ab urbe condita - sau: *Urbis conditae* (lat. „De la

întemeierea oraşului”) – Romanii obișnuiau să dateze anii *ab urbe condita*, adică de la înființarea Romei. Această dată corespunde cu anul 753 (î.e.n.), când Romulus, legendarul fondator al cetății, a tras prima brazdă pe locul unde s-a întemeiat Roma. De atunci, după cifrele anului respectiv, romanii scriau inițialele U.C. (*urbis conditae*). De pildă: Anul 478 U.C. Înseamnă anul 478 de la fondarea Romei.

Istoria romană a lui Titus Livius poartă titlul *Ab urbe condita libri*.

A, ab, ad... Cu aceste prepoziții latine s-au format numeroase expresii. Iată câteva mai răspândite: în *Ab absurdo* (prin reducere la absurd); *Ab antiquo* (din vechime); *Ab hoc et ab hac* (de la aceasta și de la aceea); *Ab imo pectore* (din tot sufletul); *Ab initio* (de la început); *Ab intestat* (fără testament); *Ab irato* (sub imperiul mâniei); *Ab origine* (de la obârșie); ș.a.

Ad acta (la acte, la dosar); *Ad gloriam* (pentru glorie); *Ad hominem* (la om, personal); *Ad honores* (onorific, fără plată); *Ad infinitum* (la nesfârșit); *Ad interim* (interimar, provizoriu); *Ad libitum* (după plac, pe alege); *Ad litem* (pentru un proces); *Ad litteram* (după literă, cuvânt cu cuvânt); *Ad patres* (referitor la strămoși); *Ad perpetuam rei memoriam* (spre veșnică amintire); *Ad rem* (la problemă, la obiect, precis); *Ad unum* (până la unul); *Ad usum* (după obicei); *Ad valorem* (după valoare); ș.a.

A fortiori (cu atât mai mult); *A minima* (prea puțin); *A priori* (din cele dinainte); *A posteriori* (din experiență) ș.a.

Acarul Păun nu este numele vreunui erou de roman, snoavă sau baladă. Acarul Păun a existat într-adevăr și ar fi rămas desigur necunoscut, anonim, dacă o gravă ciocnire de trenuri întâmplată acum patru decenii, în stația Vintileanca (astăzi Săhăteni), de pe linia Ploiești-Buzău, nu i-ar fi adus o tristă celebritate. Ancheta asupra catastrofei de cale ferată – așa cum se făceau cercetările în acea vreme – scoțând basma curată pe adevărații culpabili,

oameni cu trecere, a găsit că singur vinovat al nenorocirii pe... acarul din stație, anume Ion Păun!

De atunci – datorită scriitorilor și presei – expresia „acarul Păun” indică persoana asupra căreia se aruncă greșelile altora, sau, cum îl caracterizau ziarele: „țapul ispășitor al isprăvilor celor mari și tari, subiect de revistă boulevardieră, de distracție în parlament”, în piesa *Schimbarea la față* (sau *Parada păcatelor*) de George Mihail Zamfirescu, personajul Profiriu spune, în tabloul 8, scena III: ... „mă gândeam și eu... la acarul Ion Păun, care se zbate și țipă, dar nu se dă învins. Umblă de ani de zile, ca Diogene, cu felinarul în mină, după o fărâamă de dreptate, pe care nu se îndură nimeni să i-o dea”...

Alt exemplu: „Acarul Păun va fi comperajul, pentru că a fost prea anemic sau prea gras, sau prea... sau prea...” (Contemporanul, nr. 1008).

Acta est fabula (lat. „Piesa a fost jucată, s-a sfârșit”) – în teatrul din antichitate nu existau programe care să anunțe subiectul, actele și distribuția piesei. Publicul nu-și dădea seama că spectacolul s-a terminat și, păstrându-și locurile, aștepta ca actorii să-și continue jocul. De aceea se încetățenise în acea vreme obiceiul ca, la sfârșitul reprezentației, să se anunțe: „Acta est fabula”, adică „Piesa s-a sfârșit”.

Expresia s-a răspândit repede, trecând, de pe scena teatrului, pe scena vieții, unde și-a păstrat același sens care indică un final, o încheiere. „Acta est fabula” au fost ultimele cuvinte pe care împăratul Augustus le-a rostit pe patul de moarte.

— Adică „piesa e terminată, viața mea s-a încheiat!”

„La farce est jouee „(farsa s-a isprăvit) a spus și marele scriitor francez Rabelais în cele din urmă clipe ale vieții. Cuvântul *farce* apare aici cu sensul său medieval, de reprezentație teatrală comică (*La farce de maître Pathelin*, de exemplu).

Și astăzi, expresia *Acta est fabula* se întrebuintează

spre a anunța un sfârșit, un deznodământ (vezi *Der Vorbang fãlit...* și *E finita la commediaX*).

Acta, non verba (lat. „Fapte, nu vorbe”) - dicton echivalent cu *Res, non verba* (vezi).

Ad aperturam libri sau Aperto libro (lat. „La deschiderea cărții”) - în vechime, cărțile, fiind transcrise de mână, aveau multe greșeli și omisiuni. A traduce sau a comenta un asemenea text, la primul contact, era deci o treabă destul de dificilă. Se impunea o cercetare prealabilă, o confruntare cu originalul. De aceea, expresia „aperto libro”, adică deschizând cartea, a devenit sinonimă cu „pe nepregătite”, cu „la prima vedere”.

Ad augusta per îngusta (lat. „La rezultate strălucite se ajunge pe căi înguste, trudnice”), cu alte cuvinte: orice victorie, orice succes, nu se obține decât prin luptă, prin strădanii, prin înfrângerea piedicilor aflate în cale. În acest sens, marele scriitor francez Victor Hugo, în piesa *să hernani* (actul IV), a întrebuințat acest dicton latin ca deviză a conjuraților.

(Vezi și expresia apropiată: *Per aspera ad astra*).

Ad calendas graecas (lat. „La calendele grecești”), prescurtare a expresiei *ad calendas graecas solvere*, adică: a plăti la calendele grecești.

Calendele erau la romani prima zi a lunii: zintâiul, cum se spune la noi. Și era și ziua fixată pentru plata datoriilor.

Rău-platnicii însă ziceau, în derâdere, că vor plăti *ad calendas graecas*, deoarece grecii nu aveau calendele și deci aceasta însemna *niciodată*. Istoricul Suetoniu povestește că împăratul Augustus obișnuia să dea acest răspuns creditorilor săi. Vorba a rămas pentru a exprima ironic, supărat sau revoltat: *niciodată*! Cu același sens, poporul nostru a creat expresii ca: la paștele cailor, la Sfântu-Așteaptă, la moșii verzi...

A descoperi America - Se știe că descoperirea Americii de către navele lui Cristofor Columb în anul 1492

a fost un eveniment epocal, care și-a prelungit răsunetul de-a lungul vremilor. Astfel „a descoperi America” a ajuns o locuțiune sinonimă cu a descoperi ceva neașteptat și important, cu o mare surpriză, cu o realizare deosebită obținută de o minte inventivă, scăpărătoare. Timpul însă a imprimat expresiei o nuanță ironică, într-un articol din „Scânteia” (nr. 5105) despre copiii ageri de astăzi, se scrie: „N-au răbdare să stea locului o clipă. Sunt la o vârstă când se descoperă în fiecare zi America”. Iar în prefața monografiei despre Mark Twain, autorul Petre Solomon spune că scriind această carte n-are „pretenția de a fi descoperit America – deși personal, am descoperit-o pe aceea a lui Mark Twain” (Editura tineretului, 1960, pag. 13).

În forma-i negativă: „n-a descoperit America”, expresia desemnează, dimpotrivă, o persoană cam prostuță, cu minte puțină, sau o persoană care nu face descoperiri proprii. O expresie echivalentă: „N-a descoperit praful de pușcă”.

Unii cercetători consideră că lui Columb însuși ar fi trebuit să i se aplice această zicală, pentru simplul motiv că la data memorabilei sale călătorii, America fusese de mult descoperită. Astfel istoricul francez Augustin Thierry susține că, prin anul 1.000, navigatori normanzi, porniți din Groenlanda, au debarcat pe țărmul de nord-est al Americii, în ținutul denumit Vinland. Iar exploratorul norvegian Helge Ingstad a publicat în 1964 un studiu despre expedițiile vikingilor, conduse de eroii legendari Björni și Leif Ericson, în secolele XIII și XIV, și despre scala lor în regiunea Markland (probabil Labrador). Așadar, după părerea acestor oameni de știință, nici chiar Columb... n-a descoperit America 1

Ad-hoc (lat. „Pentru aceasta”, „creat pentru un anume scop”). De aceea adunările ținute în Muntenia și Moldova în anul 1857, cu scopul de a cere unirea țărilor române, au fost denumite „divanuri ad-hoc”. Grigore

Alexandrescu folosește expresia în poezia sa *o profesiune de credință*:

„... am cuvinte să cred că la Divanul Ad-hoc Bine lumii o să fac și rol nobil o să joc”.

Cuvintele „ad-hoc” se întrebuințează și în vorbirea curentă. Bunăoară, când cineva născocoște un motiv pentru a se eschiva de la o treabă, sau pentru a-și susține o părere, se poate spune că e un pretext, sau un argument inventat ad-hoc. De acest înțeles al expresiei se servește Vlahuță când scrie: „... ți-ai înjghebat o logică de ocazie, un sistem ad-hoc de a gândi”.

Ad mie sub iudice Iis es* (lat. „Procesul este încă la jurați” - adică: nu s-a clarificat) - E un emistih al lui Horațiu, din *Ars poetica* (versul 78). Poetul, cercetând obirșia elegiei, consideră că problema nu e încă lămurită, continuând să mai existe controverse privind originea acestui gen de versuri.

Expresia s-a extins și a ajuns să indice orice problemă care n-a fost definitiv soluționată; un acord care nu s-a încheiat, sau un proces care se judecă în continuare. „Kamilia Listomère, cu toate că nu capitula, rămânea cel puțin neutră și recunoștea tacit puterea ocultă a congregației. Procesul însă rămânea pe de-a întregul *sub indice*” (Balzac, *Vicarul din Tours*, Espla 1956, vol. II, pag. 213).

Limba germană și-a construit o expresie proprie: *Darüber sind die Gelehrten noch nicht einig* (în această privință învățații nu s-au înțeles încă).

Adonis - Dintre toți muritorii despre care vorbește mitologia greacă, Adonis este prezentat ca fiind mai frumos decât cel mai frumos dintre zei. Însăși Afrodita, zeița frumuseții, s-a îndrăgostit de el. Heine, în poezia *Sărbătoare de primăvară* (tradusă de Șt. O. Iosif), descrie durerea cumplită a fecioarelor la moartea lui Adonis. Numele lui Adonis a ajuns astfel, ca antonomază, termenul superlativ de comparație și de apreciere pentru înfățișarea

fizică a unui bărbat.

În poezia *Fata craiului din cetini*, Coșbuc folosește comparația: „Iat-aci pe Făt-frumosul... El, un Adonis”.

Ad usum Delphini (lat. „Pentru folosința Delfinului”) – Le Dauphin, adică Delfinul, era titlul acordat fiului mai mare al regilor Franței. Primind însărcinarea de a-l educa pe Dauphin, moștenitorul regelui Ludovic al XIV-lea, învățații Bossuet și Huiet, amândoi prelați, au alcătuit ediții speciale, prelucrate din clasicii latini, îndepărtând cu grijă precuvioasă părțile pe care le-au considerat frivole, vulgare.

De atunci, despre cărțile, publicațiile, discursurile din care au fost extrase pasajele socotite dăunătoare, sau despre cele cărora li s-au făcut adăugiri ticluite cu un anume scop, se spune în ironie că sunt întocmite „ad usum delphini”!

Vorbind despre felul cum dascălii greci de odinioară îi instruiău pe feciorii de boieri, Ion Ghica notează în *Scrisorile către V. Alecsandri*: „Metoda și programul de învățatură era același pentru toți. Începeau cu Eglogarion... un fel de crestomație ad usum delphini” (Editura tineretului, 1955, pag. 77).

Aes triplex (lat. „Triplu bronz”) Horațiu, *Ode* (I, 3, 9) – Expresie ce semnifică cutezanța, forța, vitejia. Vezi explicații la *Impavidam ferient ruinae*. În romanul *Anette et Sylvie*, din ciclul *l'âme enchantée* (Inimă vrăjită) Romain Rolland spune despre personajul Roger: „De fapt, defectele lui erau defecte de slăbiciune. Și amuzant era că el poza în forță... Omul de bronz... *Aes triplex*”.

A fi (sau a ajunge) la aman – Aman e un cuvânt turcesc, o exclamație care echivalează cu: „Îndurare! Iertare!”, folosită de turci îndeosebi când erau siliți să se predea într-o bătălie, sau când implorau grația de a li se cruța viața. Din vremea acelor lupte a rămas în limba noastră expresia „a ajunge la aman”, sau „a fi la aman”, spre a desemna o situație în care te afli la mare

strâmtoare, la mare nevoie.

Exemple: „Hodja, fără milă la strigăt de aman/Rostea cu glas fanatic versete din coran” (Alecsandri). - „Filosof de-aș fi – simțirea-mi ar fi veșnic la aman” (Eminescu).

Age, libertate Decembri utere (lat. „Haide, folosește-te de libertatea lui decembrie”) – Horațiu, *Satire* (II, 7, 5). La Roma, în fiecare an, în zilele de 16, 17 și 18 decembrie, se desfășurau în antichitate marile serbări denumite Saturnalii. În acele zile, sclavii se bucurau de o libertate sui-generis: erau tratați ca cetățeni liberi, egali cu stăpânii lor. Aveau voie să îmbrace togă, dădeau comenzi și chiar stăpânii lor îi serveau la masă. Bineînțeles era vorba de o extravagantă, căci, imediat după serbări, sclavii își reluau poziția lor de obidiți, plătind cu un an întreg de robie cele trei zile de iluzorie libertate.

Cuvintele de mai sus ale lui Horațiu au fost adresate sclavului său Davus, ca un îndemn de a beneficia măcar de îngăduința saturnaliilor. Prin extensiune și analogie, ele constituie un îndemn spre a folosi o vremelnică libertate.

A horse, a horse, my kingdom for a horse! (engl. „Un cal, un cal, regatul meu pentru un cal!”) – Sunt faimoasele cuvinte din piesa *Richard al III-lea* de Shakespeare (act 5, sc. 4). Orgoliosul rege al Angliei le-a rostit în clipe de mare desperare, după ce a fost înfrânt în lupta de la Bosworth (1485). Văzându-se pierdut, era hotărât să-și dea regatul pentru un cal, spre a fugi și a-și salva viața. De aceea acest citat este întrebuințat când cineva e în stare să ofere totul spre a obține un lucru mic dar foarte necesar într-o împrejurare anumită. Eminescu, în *Sărmanul Dionis*, a folosit o expresie apropiată: „Un regat pentru o țigară, s-umplu norii de zăpadă cu himere!”. Iar în nuvela *Trei ani*, o eroină a lui Cehov dă „un regat pentru un pahar cu ceai!”

Ah! il n'y a plus d'enfants! (fr. „Ah, nu mai există copii 1”) – Sunt cuvintele pe care le rostește Argan în piesa *Bolnavul închipuit* (act. II, sc. 11), după ce încearcă s-o descoase pe fetița Louison, cu privire la comportarea

surorii sale.

Vorbele acestea ale lui Molière, ca atâtea altele, au trecut repede rampa și s-au instalat pe scena vieții, devenind o expresie în limbajul curent (și nu numai în cel francez). „Ah, nu mai există copii!” se poate exclama ori de câte ori un copil, prin purtările și judecata lui, depășește limitele obișnuite ale vârstei și naivității.

Ah! La belle statuie! Oh! Le beau piedestal! Les vertus sont à pied et le vice à cheval!

(fr. „Ah! Frumoasă statuie! Oh! Frumosul piedestal! Virtuțile-s pe jos, iar viciul e pe cal!”)

Epigramă scrisă de un necunoscut pe soclul statuii regelui Ludovic XV al Franței, dezvelită la 2 iunie 1765 la Paris, în piața devenită Piața Revoluției și mai târziu Piața Concordiei.

Aceste cuvinte sunt citate spre a arăta că în lumea regilor și a aristocrației viciul domină virtuțile.

A înălbi un arab 1 (grec. AÂO - lotoc a-r-siv) - Expresie moștenită de la filosoful grec Zenon, întemeietorul școlii stoice. Deoarece nu ne-a rămas nimic scris de la el, tot ce s-a aflat (deci și expresia de mai sus) ne-a parvenit indirect prin Cicero și Plutarh, care în lucrările lor pomenesc în repetate rânduri despre Zenon.

„A înălbi un arab” înseamnă a încerca un lucru cu neputință de realizat. Ca și schimbarea culorii unui negru.

À la guerre comme à la guerre (fr. „La război ca la război”) - Zicală franceză, dintre cele mai des și universal folosite chiar și... în timp de pace! Dacă am acceptat o anumită situație dificilă - susține dictonul - trebuie implicit să acceptăm și toate neajunsurile legate de această situație: ca la război. Sau: dacă e vorba să ne luptăm, ne luptăm. În acest sens, găsim expresia întrebuintată de Lenin (Opere, vol. 4, pag. 323), cu referire la Plehanov, care amenința că pleacă de la ziarul „Iscra”: „... bine, dacă așa te porți cu noi, apoi à la guerre comme à la guerre”.

Ataş, poor Yorick! (engl. „Ah, sărmăne Yorick!”) -

Yorick e bufonul regelui Danemarcei din *Hamlet* de Shakespeare. În celebra scenă din cimitir (act. 5, sc. 1), Hamlet, vorbind cu groparii, vede craniul bufonului care-i inspiră reflecții amare: „Vai, sărmane Yorick!”. Simt că-mi vine rău. Aici se deschideau buzele, pe care le-am sărutat de atâtea ori. Unde-ți sunt poznele? Tumbele? Cântecele? Sclipirile acelea de veselie, care stârneau hohote de râs la masă? N-a mai rămas niciuna, ca să-și râdă de strâmbătura ta de acum!” *Ataş, poor Yorick!*

— În original sau în traducere - a devenit o expresie, pentru a sublinia o degringoladă, prăbușirea cuiva, ce-a fost și ce-a ajuns un om. *Caleidoscopul lui A. Mirea*, al poezilor Iosif și Anghel, se încheie cu o poezie intitulată *Sărmanul Yorik*, în care autorul crede ea după moarte:

„Vreun filosof sau vreun istoric Privindu-mi tidva cu regret, Ar exclama că alt Hamlet:

Sărmane Yorik!”

Albion - Nu se poate afirma în mod cert, dacă cei vechi au dat Angliei această poreclă de la numele fiului lui Nephin, gigantul Albion, care ar fi descoperit țara și ar fi stăpânit-o 44 de ani. Nici dacă, la alegerea denumirii, a contribuit îndeosebi faptul că faleza britanică e de culoare deschisă, aproape albă (de la latinescul „albuș” sau de la celticul „ale”).

Se știe numai că, de mai multe veacuri, „Albionul” a ajuns numele literar, care a desemnat Anglia, până când cineva - cine, iarăși nu se poate preciza - vorbind despre politica de expansiune a Angliei și despre metodele diplomatice întrebuintate pentru alcătuirea și pentru menținerea imperiului ei colonial, a lansat expresia „perfidul Albion”. *Brewer's dictionary of phrase & fable* o atribuie lui Napoleon. Nu-i verosimil, deoarece expresia, cu ani în urmă, fusese lozinca revoluției franceze împotriva Angliei, care, după executarea regelui Ludovic al XVI-lea (la 21 ianuarie 1793), a trecut de partea alianței marilor puteri europene îndreptată împotriva Franței republicane.

Mai credibilă este ipoteză care consideră că sursa expresiei ar fi vorbele lui Bossuet (1627 - 1704): „L'Angleterre, ah! La perfide Angleterre”.

În articolul „Grivița roșie”, Tudor Arghezi, pomenind de un fost ministru liberal care a însărcinat un detectiv să fure valiza unui personaj englez, conținând bilanțul beneficiilor unor societăți petroliere de la noi, adaugă cu ironie: „Nu aş putea să jur că sentimentele patriotice au determinat ministrul să dea o lovitură simțită consorțiilor din Albion și aderenților din capitală”.

Alea iacta est (lat. „Zarurile au fost aruncate”) - Aceste cuvinte au fost rostite - după cum spune istoricul latin Suetoniu în „Viața celor 12 împărați”, cap. 32 - de către Cezar (anul 49 î.e.n.) în momentul în care a traversat Rubiconul, după o lungă ezitare. Astfel Cezar și-a riscat viața, căci o lege specială a senatului roman interzicea trecerea, cu trupe a Rubiconului (râul de hotar dintre Italia și Galia cisalpină), spre a se evita astfel incursiunile armate împotriva Italiei pregătite de comandanți ambițioși la granița de nord a țării.

Cuvintele „Alea iacta est”, ca și expresia „A trece Rubiconul” au deci înțelesul: „Soarta va decide!” și sunt folosite când, după ce ai șovăit mult, iei o hotărâre importantă. Dar există, uneori, tendința de a întrebuința aceste cuvinte și cu o nuanță comică, în situații care n-au nimic grav. În poezia *Pumnalul*, Pușkin evocă momentul care a dat naștere celebrelor vorbe: „Vuieste Rubiconul și Cezar zvârle sorții”...

O poezie a lui Ion Minulescu, în care autorul spune că a plecat în necunoscut „în explorarea unor semne de-ntrebare”, poartă titlul simbolic *Alea iacta est* (Versuri, EPLA, 1964, pag. 104).

Alfa și Omega - reprezintă, respectiv, prima și ultima literă din alfabetul grecesc. Ele au generat două expresii: Prima: „de la alfa la omega”, care înseamnă a epuiza o temă, un subiect, sau a fi cercetat un lucru, o cauză, de la

un capăt la altul. Astăzi însă, în împrejurări similare, noi zicem de la A la Zet.

A doua expresie: „*A fi alfa și omega*” e echivalentă cu „a fi cheia și lăcata”, sau „a fi pâinea și cuțitul”, adică: a fi tot, un om care ține în mână toate și dispune de toate, un factotum. În acest sens o întrebuințează Tudor Arghezi în poezia *Trișcă*: „auzi colega? /Noi măiestri cu faimă, noi *Alfa și Omega*”.

All right (engl. „Totul e drept”, adică: totul e bine) - Expresie foarte uzitată, a trecut și s-a încetățenit în numeroase alte limbi, având înțelesul vorbelor noastre: „E în regulă”, „E perfect” etc.

Mihail Sadoveanu, în povestirea *Singurătate*, scrie: - „îmi place mai mult... să aud glasul cerbilor, la începutul toamnei... să-i aud boncăluind.

— All right! Îmi răspunse tovarășul meu, englez prin temperament” (*Istorisiri de vânătoare* - Opere, vol. 14, pag. 411). Această expresie engleză care, prin conciziunea extindea la o mare expansiune, s-a trezit și ea handicapată de o concurență americană, care o expropriează tot mai mult de pretutindeni. E vorba de expresia, încă mai lapidară). K.”, care are exact același înțeles și face absolut același serviciu (vezi).

All the world's a stage (engl. „Toată lumea e o scenă”) - < vers celebru din *Cum vă place* de Shakespeare (act. II, J. sc. 7). Se citează de obicei împreună cu versul următor, care întregește ideea: *and all the men and women merely players* (și toți oamenii sunt simpli actori). Cu aceste cuvinte, adresate ducelui surghiunit de către Jacques, prietenul rămas credincios, începe vestitul monolog al vârstelor omului. Shakespeare spune că omul joacă în viață, mai multe roluri, iar actele sunt cele șapte vârste: prunc, școlar, îndrăgostit, soldat, judecător, bătrân și în sfârșit, în ultima scenă... prunc din nou!

Alma mater (lat. „Mamă care te hrănește”) - Astfel au «fost denumite Cibela, zeița naturii, și Ceres, zeița

vegetației. Poetii latini au întrebuințat apoi această expresie spre a desemna patria. Iar mai târziu ea a devenit o caracterizare pentru universități, în sensul că ele sunt ca o mamă care dă hrană spirituală.

Cu aceeași semnificație se folosește uneori, în loc de „alma mater”, expresia „alma parens”.

„Scânteia” nr. 6861 publică despre cercetările universitare o pagină cu titlul: „ALMA MATER poate fi un centru activ al științei românești”.

À l'oeuvre onconnait l'artisan (fr. „Pe autor îl cunoști după operă”) – La Fontaine (fabula *Bondarii și albinele*).

Al șaptelea cer – Se zice și „al nouălea”, iar Vasile Alecsandri ajunge chiar la al... nouăsprezecelea („visul... m-a ridicat în al nouăsprezecelea cer”). Expresia e bazată pe credința celor vechi, că cerul ar fi alcătuit din mai multe bolte (de aici pluralul: ceruri). Filosoful Aristotel, care își imagina că cerurile sunt de cristal, susținea existența a opt ceruri. Alții au fost mai generoși (de pildă, în secolul al XIII-lea, regele Alfons al X-lea al Castiliei, care se ocupa de astronomie, demonstra că sunt... 127!). Mulți erau mai zgârciți: teologul Tomasso d'Aquino. Care a trăit în același secol, susținea existența a șapte ceruri; poetul Dante a descris nouă. Și fiindcă, odată cu stabilirea numărului de ceruri, se stabilea și o ierarhie între ele, rezervându-se cele de mai sus „preafericiților”, se înțelege că a spune „sunt în al șaptelea cer” sau „mă simt în al nouălea cer”, înseamnă a te socoti în starea cea mai fericită, în culmea desfătărilor și a bucuriei I

„O ridică-n osanale, la pe-o scară de mătase, Până-n ceru-al șaptelea...”

Ion Minulescu, *Primăvară rurală*

Alter ego (lat. „Alt eu”, „Al doilea eu”). Ephestion, aghiotantul lui Alexandru cel Mare și prietenul său nedespărțit la treabă și la petreceri, a fost, cum s-a spus, un *alter ego* al regelui Macedoniei.

Filosoful grec Zenon recunoștea că fiecare discipol

din școala sa stoiciană „Porticul” e un *alter ego* al lui. Scriitorul englez Walter Scott consideră că Leicester, favoritul reginei Elizabeta a Angliei, devenise un *alter ego* al ei.

Expresia se mai folosește și în cazul când doi prieteni inseparabili, tovarăși de luptă și idei, își reflectă exact părerile și gândurile.

Alte măști, aceeași piesă – cunoscut vers din *Glosa* lui Eminescu. Se folosește când vrem să arătăm că numai oamenii s-au schimbat, dar situația a rămas la fel ca înainte. Poetul întărește această idee în versul următor: *alte guri, aceeași gamă*. De obicei, se citează numai unul dintre cele două versuri.

Expresia e echivalentă cu zicala franceză: „La même Jeannette, mais autrement coiffée” (Aceeași Jeannette, dar altfel pieptănată), sau cum se spune la noi: Aceeași Marie cu altă pălărie!

A lua cerul cu asalt – E o expresie care aparține lui Marx: a folosit-o într-o scrisoare adresată la 12 aprilie 1881 lui Ludwig Kugelmann, membru al Internaționalei I, și se referă la comunarzii din Paris. Mare cunoscător și admirator al antichității, Marx s-a inspirat probabil din mitologie, unde se povestește că giganții au luat cerul cu asalt împotriva lui Zeus. Expresia a fost preluată de Lenin în „Prefața” la traducerea în limba rusă a scrisorilor lui K. Marx către L. Kugelmann. Vorbind despre atitudinea lui Marx față de luptele comunarzilor, Lenin scria: „Și ca *participant* la lupta maselor, pe care o trăia în exil la Londra cu toată ardoarea și pasiunea care îl caracterizau, Marx supune criticii *măsurile nemijlocite* ale acestor parizieni, care au dat dovadă «de un curaj nebun» pornind «să ia cu asalt cerul» „(Opere, vol. 12, pag. 96).

În românește, expresia ar echivala cu „a te lua (sau a te prinde) de piept cu Dumnezeu”. Arabul din cunoscuta baladă *El Zorab* a lui Coșbuc exclamă:

„Al meu e! Pentru calul meu Mă prind de piept cu

Dumnezeu”...

Amantes, amentes (lat. „Îndrăgostiți, smintiți”). Terențiu a spus aceste vorbe în comedia sa *Andria* (versul 13, în versiune modernă: „Act I, sc. 3). Ele s-au răspândit repede datorită nu atât cuprinsului lor destul de banal, cât mai ales jocului de cuvinte original, reușit și ușor de reținut. Când se folosesc?

Oricând îndrăgostiții, prin manifestările lor, confirmă părerea lui Terențiu! Byron, în *Pelerinajul lui Childe Harold* (IV, 123), spune de asemeni: *Who loves, raves* „Cine iubește, aiurează”, dar versul său are un caracter dramatic, căci se referă la răătăcirile dragostei care pot avea urmări nefericite.

Amenzi honorable (fr. „Amendă onorabilă”) - Expresie de origine franceză, pe care o întâlnim în limbile multor popoare. Înseamnă a-ți cere iertare prin recunoașterea greșelii. Dar expresia n-are nimic comun cu amendă în înțelesul ei de azi, și câteodată nu-i nici onorabilă! „Amenda onorabilă” a fost până la revoluția franceză o pedeapsă, care constă în a-ți recunoaște public vina unor anumite crime săvârșite, de obicei în materie de sacrilegii. Vinovatul era adus în piață, în capul gol și cu picioarele goale, și acolo, în fața mulțimii, trebuia să-și recunoască fapta infamantă. Prin extindere, s-a ajuns încă de mult (fiindcă găsim expresia și la Molière) „la aplicarea ei în cazul unor simple greșeli sau scăpări. De pildă, dacă în loc de Molière, noi am fi scris acum că expresia se găsește la Villon, trebuia să facem amendă onorabilă și să rectificăm această eroare.

A merge la Canossa - Canossa (cu doi's, fiindcă mai este un orașel, tot în Italia, căruia îi zice Canosa și se citește Canoza) e o localitate foarte mică din apropierea orașului italian Modena; dar foarte vestită, datorită faptului că acolo, acum 900 de ani, papa Grigore al VII-lea l-a supus, timp de trei zile, la cele mai mari umilințe pe împăratul Henric. al IV-lea al Germaniei, care fusese

excomunicat după ce multă vreme dusesese o luptă înverșunată împotriva înaltului pontif. Între altele, împăratul a fost obligat să se târască în genunchi pe zăpadă, îmbrăcat în sac și cu picioarele goale.

De aici expresia *a merge la Canossa* indică situația când cineva, după ce a rezistat și a refuzat mult timp să îndeplinească sau să recunoască ceva, vine în cele din urmă să se plece, să facă penitență. Deci, în general, o retractare, o revenire de obicei înjositoare.

Poeții Anghel și Iosif, în *Variațiuni asupra lui „cum”*, se referă la un critic care „vrea să ne trimită cu de-a sila la Canossa”.

Despre un personaj din romanul său *l'âme enchantée* (Inimă vrăjită) Romain Rolland scrie: „El îi denunța pe conducătorii pacifismului. N-avea liniște până ce nu-și silea vechii tovarăși să vină la Canossa” (în volumul *Mère et fils*).

Amicus humani generis – (lat. „Amicul speței umane” sau, mai potrivit „Prietenul neamului omenesc”, adică: amicul tuturor). În aparență, ar fi un compliment, dar de fapt această expresie se întrebuintează ca un reproș la adresa acelor care își acordă prietenia, fără nicio alegere, oricui. Acest lucru a fost criticat de către un moralist francez, contemporan cu Molière, anume Bourdaloue, care a spus că „amicul tuturor nu-i amicul nimănui”.

Dar poate că această cugetare n-ar fi câștigat o faimă universală, dacă ideea n-ar fi fost reluată de Molière în comedia *Mizantropul* (act. I, sc. 1). Eroul său, Alceste, repro Șând prietenului său Philirite că a coplesit cu amabilități și efuziuni pe un om care-i era aproape necunoscut, rostește o faimoasă tiradă, din care reproducem următoarele versuri în traducerea Ninei Cassian (*Opere de Molière*, vol. III):

„Cel mai ales din oameni se va simți om șters Văzând că îl amesteci cu-ntregul univers. Căci orice stimă are o pricină anume: Nu mai stimezi pe nimeni, stimând o-

ntreagă lume... vi Nu-mi trebuie-o făptură – oricât la mine-ar ține – Ce nu cinstește-un merit, așa cum se cuvine. Această prețuire vreau s-o resimt și eu. Amicu-ntregii specii nu e amicul meu!” Acest ultim vers, care în franceză sună: „*Vămi du genre humain n'est point du tout mon fait!*”, a devenit cu timpul o maximă rezumată pentru cei care preferă latină, în expresia: *Amicus humani generis*.

Amicus Plato sed magis amica veritas (lat. „Mie prieten Platon, dar mai prieten mi-e adevărul”). Cuvintele acestea se găsesc în *Viața lui Aristotel*, lucrarea filosofului alexandrin Ammonius Saccas, care a trăit în secolul al III-lea al erei noastre. Sensul lor este că nu-i suficient ca o părere sau o teorie să se bucure de autoritatea unui nume atât de vestit și de respectat ca acel al marelui filosof grec Platon, ci pentru a fi admisă, ea trebuie să fie întemeiată și pe adevăr (fiindcă adevărul cântărește mai mult chiar decât înțeleptul Platon).

Vorbele lui Ammonius sunt o parafrază, în latină, a unui text aristotelic („*Etica nicomahică*” 1096 a): „chiar dacă și prietenia și adevărul ne sunt dragi, se cuvine să dăm. Precădere adevărului”.

Anch'io sono pittore! (ital. „Și eu sunt pictor!”) – Sunt vorbele rostite de Correggio, la Bologna, când a văzut tabloul „Sfânta Cecilia”, una dintre capodoperele lui Rafael.

Se acordă acestei exclamații o dublă interpretare. Una, *admirativă*: „Și eu sunt pictor” – mă pricep în această materie și, plin de uimire, mă închin în fața măiestriei neasemuite. Cum de reușesc alții?; alta, *stimulativă*: „Anch'io sono pittore 1” – adică voi încerca, mă voi strădui să fac la fel. Poate voi reuși și eu 1 Expresia, pornită de la meșterii penelului, nu s-a limitat la ei. Schimbată după îndeletnicire, exclamația devine: *Anch'io sono poeta* (și eu sunt poet), sau medic, sau arhitect etc

Angulus râdet (lat. „Acest colț de pământ îmi surâde”) – a spus Horațiu într-una din *Ode* (II, 6, 13).

Horatîu s-a referit la peisajul sudic din Tarent, care l-a încântat cu frumusețile naturale. Expresia se poate referi la orice „angulus”, la orice „colț de pământ” care ne impresionează prin farmecul său, exercitând asupra noastră o atracție deosebită.

Versul complet e: „*lile terrarum mihi praeter omnes angulus ridet*” (Acel locșor îmi surâde mai mult decât oricare altul pe pământ).

Animusmeminisse horret (lat. „Sufletul meu se cutremură, când îmi aduc aminte”) – versul 12, cartea a II-a din *Eneida* lui Vergiliu. Cu aceste cuvinte începe Enea să descrie ruinele Troiei – tablou jalnic care l-a impresionat profund.

În acest pasaj Vergiliu e tributari *Odiseei* lui Homer, căci Ulise, la masa lui Alcinous, își începe aproape la fel istorisirea dramaticelor lui peregrinări. Fraza a rămas ca un memento dureros. Evocarea unor împrejurări triste, a unor nenorociri, poate trezi și astăzi străvechea exclamație: *animus meminisse horret*.

Anno Domini (lat. „Anul Domnului”) – expresie creată în evul mediu spre a marca socotirea anilor de la nașterea lui Iisus Hristos. Ea a înlocuit vechiul mod de calcul, care începea numărătoarea „de la facerea lumii” (anul 5508 le. N.). Formula apare de cele mai multe ori exprimată abreviat prin inițialele ei: A. D.

Ante mare, undae (lat. „Înaintea mării, apele”) – expresie latină al cărei izvor nu se cunoaște precis, în schimb e limpede sensul ei: cauza este premergătoare «rectului».

— Întocmai cum apele au precedat mările.

Anteriu lui Arvinte – Arvinte e un personaj comic din snoavele noastre populare. L-au zugrăvit Vasile Alecsandri în comedia *Arvinte și Pepelea* și Al. Donici în fabula *Anteriu lui Arvinte*. E tipul zgârcitului ridicol care, având coatele roase la anteriu, le-a peticit tăind din mâneci. Cum însă lumea se prăpădea de râs, și-a făcut mâneci, tăind din

poate. Astfel până la urmă, anteriorul nu mai semăna nici măcar cu un mintean.

Celor ce se comportă la fel, adică celor ce strică într-o parte, spre a drege, chipurile, în altă parte, li se spune că procedează ca Arvinte cu anteriorul său. Poezia *Sonete de mart*, scrisă în anul 1908, din *Caleidoscopul lui A. Mirea*, avertizează în încheiere cu privire la condițiile vieții de atunci: „Muncește fără preget înainte/Și nu uita că viața asta proastă/E ca și anteriorul lui Arvinte”.

Anteu - unul dintre giganți, fiul lui Poseidon, zeul mărilor, și al lui Gaea, zeița pământului. De o forță gigantică, Anteu părea de neînvins, pentru că ori de câte ori simțea o slăbiciune, el atingea Pământul, mama lui, și căpăta îndată puteri noi. Hercule, aflând acest lucru, l-a desprins pe Anteu de pământ și numai astfel, ținându-l suspendat în aer, a izbutit să-l sugrume.

Referirea la acest episod mitologic se face atunci, când cineva ține sau pierde contactul cu sursa puterilor sale morale sau fizice. De pildă, istoricul francez Thiers spunea că Napoleon, învingător în luptele purtate în Franța, și-a regăsit forțele, ca și Anteu, atunci când a atins pământul natal.

A opta minune - Expresia „cele șapte minuni ale lumii” înglobează cele șapte monumente celebre ale antichității, culmi la care ajunseseră știința, tehnica și mai ales arhitectura orientală și. Greco-romană. Iată-le în ordinea cronologică a construirii lor: 1) Piramida cea mare de la Gizeh, 2) Grădinile suspendate din Babilon (sau, ale Semiramidei), 3) Templul Artemisei din Efes, 4) Mausoleul din Halicarnas, 5) Statuia lui Zeus din Olimpia, 6) Farul din Alexandria și 7) Colosul din Rodos. Aceste monumente au fost denumite „minuni”, nu în sens de „miracol” mistic, de fenomen supranatural, ci în accepțiunea de realizări excepționale, care depășeau tot ceea ce se construise până atunci. În acest spirit, orice înfăptuire grandioasă, orice invenție extraordinară a geniului omenesc primea, prin

analogie, denumirea de „o nouă minune”, sau „o adevărată minune”, sau mai ales „a opta minune”. Astfel, după apariția electricității, în secolul trecut, s-a spus pe bună dreptate că ea este *a opta minune*, datorită contribuției uriașe pentru istoria civilizației. Și cu egală dreptate, se spune astăzi că energia atomică, deschizând căi uluitoare pentru progresul omenirii, constituie și ea *a opta minune* a lumii.

După cum se vede, nu se continuă numerotarea: a noua, a zecea minune etc. Monumentele antichității rămânând „cele șapte minuni” de bază, fiecare nouă realizare genială este socotită *a opta minune* a vremilor moderne, a epocii respective.

(A se duce pe) Apa Sâmbetei, adică: a dispărea, a se pierde. După o veche credință mistică, apa Sâmbetei era un râu care se vărsa în Infern. Legenda pretinde că apa fierbea toată săptămâna și numai sâmbătă se potolea, de unde i se trage și numele. A se duce pe această apă, înseamnă deci: a se prăpădi. „Avutul lor se va duce pe apa Sâmbetei”, scria Sandu-Aldea (*în umbra plugului*).

A apărea ca Minerva din capul lui Jupiter – Legenda mitologică pretinde că Minerva, zeița înțelepciunii, a meșteșugarilor și a invențiilor, s-a născut din țeasta lui Jupiter: matură, gata îmbrăcată în armură și cu lance. De aceea când vrem să arătăm că un curent literar, de pildă, a apărut ca ceva desăvârșit oarecum de la bun început, spunem că a apărut întocmai ca *Minerva din capul lui Jupiter*.

Après moi le déluge (fr. „După mine potopul”), cuvinte atribuite faimoasei curtezane, marchiza de Pompadour, favorita regelui Ludovic al XV-lea al Franței. Suveranul și-a însușit aceste cuvinte ca o concepție, ca o linie de conduită, ducând o viață de huzur și desfătări deșănțate, fără să-i pese ce se va întâmpla după moartea lui. De aici expresia „după mine potopul” a ajuns o deviză a omului egoist, care nu trăiește decât pentru interese și

plăceri personale.

În legătură cu această expresie, marele scriitor german Lion Feuchtwanger, în romanul *Vulpile în vie*, prin gura unui erou al său, consideră că celebrele cuvinte rostite de M-me de Pompadour nu-i aparțin. Formularea, cu ușoare variante, o întâlnim și la Cicero și la Seneca, iar amândoi au luat-o de la un autor grec De pildă, expresia, tradusă din latină, suna: „După moartea mea, pământul poate să fie și mistuit de flăcări”.

Un personaj din romanul *Pe muchie de cuțit* de M. Beniuc, referindu-se la intențiile hitleriștilor care au dezlănțuit războiul antisovietic, exclamă: „Also, après nous, le déluge” (Așadar, după noi, vină potopul) pag. 463.

A priori (lat. „Din cele precedente”, „Din ceea ce este mai dinainte”). Apriorismul este o teorie idealistă a cunoașterii, formulată de filosofi germani Leibnitz și Kant, concepție care se bazează pe rațiunea pură, independent de experiența lumii înconjurătoare. Când cineva pretinde că cunoaște ceva dinainte, se spune că știe *apriori*. Uneori este întrebuițat și derivatul: *aprioric*. De pildă Engels, în celebra sa lucrare *Anti-Dühring*, scrie la pag. 45: „Dl. Dühring socotește de asemenea că poate construi întreaga matematică pură, asemeni formelor de bază ale existenței, în mod aprioric, adică din cap, fără să se folosească de experiențele pe care ni le oferă lumea exterioară”.

Aquílanon capit muscas (lat, „Vulturul nu prinde muște”) - proverb latin, foarte răspândit.

Se folosește și azi, la fel ca în vremea lui, spre a semnala metaforic că lucrurile fără însemnătate nu trebuie să constituie o preocupare pentru un om de seamă, întocmai cum vulturul semeț nu se interesează de niște biete musculițe. (Vezi loc *De minimis non curat praetor*).

À quoi bon sunt d'amis? Un seul suffit quand il nous aime.

(fr. „La ce bun atâția prieteni? Unul singur e de ajuns, dacă ne iubește”). Cuvintele aparțin fabulistului

francez Florian (secolul al XVIII-lea). Fac parte din fabulă: *Iepurele, prietenii săi și cei doi căpriori* și vor să arate că e mai bine să ai un singur prieten bun, sincer, devotat, care te iubește într-adevăr, decât să te înconjuri cu prea mulți care îți sunt prieteni doar cu numele. Cu două veacuri mai înainte, poetul francez Guy du Faur de Pibrac (secolul al XVI-lea), în *Quatrains contenant préceptes et enseignements utiles pour la vie de l'homme* (Catrene cuprinzând precepte și învățăminte folositoare pentru viața omului), susținea o idee apropiată într-o formă mai amuzantă:

„Les amis de l'heure présente
Ont le naturel du melon:
Il faut en essayer cinquante,
Avant d'en rencontrer
un bon”.

(Prietenii din ziua de azi/sunt ai domăniei pepenilor:
/Trebuie să încerci cincizeci/până dai de unul bun).

Arcades ambo (lat. „Arcadieni amândoi”). Vergiliu, *Egloge* (VII, 4). Întocmai cum unele monumente vechi se deteriorează de-a lungul anilor, se întâmplă ca și unele cuvinte serioase să-și altereze cu vremea înțelesul și să fie folosite doar în ironie. Bunăoară expresiile: „A descoperit America”, „A inventat praful de pușcă” etc. La fel s-a petrecut și cu „Arcades ambo”. Vergiliu a întrebuințat expresia în sensul cel mai bun, vorbind de doi ciobani: Thyrsis și Corydon, care, fiind din Arcadia („țara idilelor și a fericirii pastorale”), știau amândoi deopotrivă de bine să cânte din fluier.

Astăzi însă, expresia e folosită spre a lua în derâdere doi oameni care vădesc aceleași defecte. E o expresie oarecum echivalentă cu vorba românească: „cum e Tanda, așa-i și Manda”.

Arca lui Noe – în legenda biblică despre potop, se spune că Noe a luat în corabia sa câte o pereche din tot ce exista ca vițetătoare pe pământ. Din pricina aglomerării în aceeași bisă navă a unei mulțimi atât de mari și de pestrițe, *arca lui Noe* a fost mai întâi folosită glumeț ca o

imagine pentru o îngrămădire de oameni, apoi chiar de obiecte multiple și disparate. Cu timpul a devenit o expresie uzuală. O întâlnim la Heine, Alex. Dumas, Sadoveanu, Ehrenburg etc iar în *Sonete pluvioase* Topârceanu scrie:

„Mai fericit ca legendarul Noe, /Din toată omenirea inundată, /În arca mea nu am decât o fată... /Deasupra lumii noi plutim în voie”.

Arcul lui Ulise - Expresia își are originea în *Odiseea* (ciiturile 21 - 22). Homer povestește că Penelopa (soția lui Ulise), constrânsă, după ce și-a așteptat douăzeci de ani soțul, să se mărite, a declarat că va lua în căsătorie pe acela dintre numeroșii ei pretendenți, care va izbuti să încovoiaie arcul lui Ulise și să tragă cu el la țintă. Nimeni n-a reușit în afară de un cerșetor în zdrențe. Dar acela *era*, chiar Ulise, reîntors după o lungă pribegie. De aceea, expresia se folosește spre a menționa un talent deosebit, o mare însușire, care este apanajul exclusiv al cuiva.

Ars longa, vita brevis („Arta e lungă, viața e scurtă”) este traducerea în latină a primului aforism al celebrului medic grec Hipocrat, supranumit „părintele medicinei” (460 - 377 î.e.n.), aforism care, în original, suna: Ὁ βίος βραχύς, ἡ δὲ τέχνη μακρά.

Mai răspândită și mai întrebuințată de-a lungul vremii, versiunea latină s-a impus și a rămas în locul celei grecești din care s-a născut. E folosită ca un sfat, ca un îndemn, când vrei să spui cuiva să se grăbească, fiindcă timpul e scurt și sunt multe de făcut. O idee identică exprimă Goethe în *Faust* (act. I, sc. 1): „Ach, Gott/Die Kunst ist langi Und kurz ist unser Leben” (Ah, Doamne! Arta e lungă/și scurtă-i viața noastră).

Artă pentru artă - Expresia *l'art pour l'art* aparține filosofului francez Victor Cousin. Într-o prelegere ținută la universitatea Sorbona și-a expus concepția că religia trebuie pusă în slujba religiei, morala trebuie să servească morala, iar arta trebuie făcută *pentru artă*. Formula

aceasta - atribuită lui Victor Hugo de către] poeții parnasieni din Franța - a fost repede îmbrățișată de reprezentanții artei burgheze, de adepții unor curente literare, care au și adoptat-o ca o deviză a lor (de pildă: curentul parnasian). În opoziție cu *artă pentru artă* este *arta cu tendință*, care, „pornind de la adevărul că imaginea artistică este reflectarea subiectivă a realității obiective, creația artistică fiind condiționată din punct de vedere social-istoric, respinge concepția estetică idealistă și reacționară a *artei pentru artă*, care proclamă independența artei față de viața socială”. Anghel și Iosif folosesc expresia însă la modul ironic în poezia *Controvers*:

„De ce cu orice tropn

Garafa se deșartă

Și cade strop cu strop? % O, artă pentru artă!”

A se bate cu morile de vânt - De trei veacuri și jumătate sunt cunoscute aventurile lui Don Quijote, eroul celebrului scriitor spaniol Cervantes. Între alte isprăvi din timpul peregrinărilor sale, faimosul „cavaler” a pornit să se lupte cu niște mori de vânt pe care, în închipuirea lui înfierbântată, le luase drept adversari. De atunci, a te bate cu morile de vânt înseamnă a te lupta cu năluci, cu himere. „Să ai... o victorie care să-ți dea toate satisfacțiile, nu să te bați cu morile de vânt ca un zevzec...” (Cezar Petrescu, *întunecare*).

A (se) vinde pe un blid de linte - Expresia, foarte veche și răspândită, vine din biblie, care era pe vremuri singura carte care o învățau și... neștiutorii de carte. Se povestește că Esau, întâiul născut al patriarhului Isac, revenind într-o zi acasă de la câmp, obosit și înfometat, i-a cerut lui Iacob, fratele său geamăn, să-i dea și lui să mănânce din lintea pe care acesta o gătise. Iacob, care încă din pântecul mamei (spune legenda) se afla într-o mare rivalitate cu Esau, fu de acord să-i dea un blid de linte, dar cu condiția ca fratele său. Să-i cedeze în schimb dreptul de primogenitură (de prim-născut), care la

orientali, ca și la casele domnitoare, era legat de anumite privilegii. Târgul s-a făcut, și acel I» tot „blid de linte” a ajuns de atunci în multe limbi și în multe guri! Expresia înseamnă: a te vinde pentru” o nimica toată, a-ți închiria serviciile pentru o bagatelă etc.

A-și da arama pe față – Această locuțiune ne-a rămas din vremea banilor de aur și argint. Falsificatorii de monede le făceau din aramă și le acopereau numai cu un strat foarte subțire de metal prețios. După un timp de întrebuințare, când se rodea pojghița de aur sau de argint, apărea de dedesubt arama banilor falși sau „calpi”, cum li se spunea pe atunci. De aici s-a născut vorba: „a-și da arama pe față”. Prin analogie, această expresie se aplică persoanelor care, ca și monedele contrafăcute de pe vremuri, își dau deodată pe față năravurile și intențiile rele ce stăteau până atunci ascunse sub un zâmbet prefăcut sau sub vorbe poleite. Zmeul din *Poveștile unchișului sfântos* ale lui Ispirescu „își dete arama pe față – scrie autorul – căci prinse a prigoni lumea...”

A-și pune cenușă pe sau în cap – în sensul de pocăință. Această curioasă expresie vine de la obiceiul evreilor din antichitate care, la o mare durere sau pentru o adâncă remușcare, își sfâșiau, ca Iov, veșmintele, se acopereau cu un sac și-și puneau cenușă pe cap, cenușa fiind considerată la cei vechi ca un semn de doliu. Obiceiul acesta este consemnat în mai multe locuri în biblie și de acolo, dându-i-se un sens figurat (de manifestare exterioară a unei dureri), a devenit o expresie curentă.

Ea poate fi folosită și la modul ironic, așa cum o întâlnim la Cehov care, într-o scrisoare din anul 1888, scria: „... dacă bunăvoința pe care o manifest întâmpina neîncredere, nu-mi rămâne decât să-mi pun *cenușă pe cap* și să mă închid într-o tăcere de mormânt”.

A spune brașoave – Brașoave înseamnă palavre, minciuni. Cuvântul vine de la Brașov, iar expresia, de la negustorii brașoveni de odinioară care, aducându-și marfa

la țară, o recomandau cu tot felul de laude exagerate, de baliverne și reclame viclene, firetul, înadins ne duce-așa departe - scria Vlahuță - ca să nu băgăm noi de seamă că ne spune brașoave" (*Opere alese*, vol. II, pag. 24).

Atlas - rege legendar al Mauritaniei. Refuzând să-l găzduiască pe Perseu, acesta, plin de mânie, i-a arătat capul înspăimântător al Meduzei. În clipa aceea, Atlas se prefăcu în munte: barba și părul se transformară în păduri, mâinile și picioarele în stânci, iar capul într-un pisc înălțat până la cer.

Mitografii l-au imaginat pe acest uriaș, susținând pe umerii lui întreaga boltă cerească. De aceea, comparația este folosită pentru cineva care trebuie să ducă în spinare sarcini foarte grele.

Heine are o poezie care începe astfel: „Un jalnic Atlas sunt și eu o lume/întreaga lume-a chinului o port”. În *Scrisoarea I*, Eminescu, zugrăvind pe bătrânul dascăl care ține „universul fără margini în degetul lui mic”, îi întregește portretul cu următoarele versuri: „Precum Atlas în vechime sprijinea cerul pe umăr, Așa el sprijină lumea și vecia într-un număr...”

X tont se îgneur, toni honneur (fr. „Fiecărui senior, toată cinstea”). Aceasta e traducerea, ad litteram. Dar înțelesul este că trebuie să acordăm fiecăruia ce i se cuvine, după calitățile și meritele lui, după poziția și priceperea sa.

Această veche și cunoscută zicală franceză aparține marelui autor anonim: poporul. Să-i recunoaștem deci acest merit, fiindcă... a *tout seigneur, tout honneur*!

A trăi ca în sânul lui Avram - Expresia e foarte veche și înseamnă: „a trăi fericit”, „a trăi ca-n paradis”. Ea se trage din evanghelia lui Luca (c. XVI, v. 22 și 23), unde se spune despre săracul Lazăr că a murit și a fost dus la sânul lui Avram. O găsim la foarte multe popoare: la ruși (vezi Saltîkov-Șcedrin, *Opere complete*, vol. 5), la englezi (vezi Shakespeare, *Richard al III-lea*). La noi o întâlnim și sub o

altă formă, mai rară (vezi: Ion Creangă), de „Sânul lui Dumnezeu”. Expresia se explică prin obiceiul din vechime, încă de pe vremea patriarhului Abraham, de a primi un oaspete scump sau un: bun prieten, lipindu-i capul de piept, în semn de dragoste și căldură sufletească.

Molière, în *Tartuffe* (act. V, sc. 3), spune prin gura lui Orgon: „Îl cuibăresc mai dulce ca-n sânul lui Abram”. În „Memoriile” sale (pag. 158), marea noastră tragediană Agatha Bârsescu, vorbind despre o călătorie făcută într-o regiune frumoasă și ospitalieră, scria: „Am trăit acolo o săptămână ca în sânul lui Avram”, A trăi ca un bimbaș - e o expresie prin care se înțelege „a trăi în belșug”. Expresia vine de la numele unui faimos căpitan de arnăuți din timpul zaverii (1821), Bimbaș Sava, care se îmbogățise de pe urma hoților la drumul mare, pe care avea misiunea să-i prindă; și făcând averea ușor, își îngăduia să trăiască pe picior mare.

A trece Rubiconul - expresie legată de un vestit episod din istoria Romei. Vezi explicația la: *Alea iacta est*. Se întrebuințează spre a desemna hotărârea eroică de a înfrunta o primejdie.

Audaces fortuna iuvat (lat. „Pe cei îndrăzneți îi ajută norocul”) - variantă populară, după un hemistih din *Eneida* lui Vergiliu (cartea X, versul 284). Textul original este *Audentes fortuna iuvat*, având același înțeles. Vergiliu aduce un elogiu temerității, eroii lui socotind că zeii îi iubesc și îi ocrotesc pe cutezători. De aceea *fortuna* îi însoțește pretutindeni și-i ajută în isprăvile lor. Se știe că Fortuna, la romani, era zeița norocului. Larându-l său, versul lui Vergiliu, pornind cu tot curajul să călătorească pe foarte diferite meridiane, a avut *norocul* să placă și să fie încetățenit pretutindeni. Ceva mai mult: a găsit și „părinți adoptivi”. Poetul german Schiller, în drama *Wilhelm Tell* (act. I, sc. 2), a confirmat că *Dem Mutigen hilä Gott* (celui îndrăzneț îi ajută

Dumnezeu), iar scriitorul francez Crébillon, în piesa

Xerxes (act. I, sc. 1) a parafrazat: *Vaudace a fait les rois* (îndrăzneala a făcut regi).

Cei ce evită folosirea expresiei, socotind că ar fi greșit să ne bizuim pe colaborarea norocului, săvârșesc ei înșiși o greșeală, deoarece aici cuvântul *noroc* are înțeles de succes, de izbândă a celor îndrăzneți. Așadar, când se ivește un prilej potrivit pentru *audaces fortuna iuvat...* îndrăzniți I

Audaxiapedi genus (lat. „Neamul îndrăzneț al lui Iapet”). Horațiu, *Ode* (1, 3, 27) – se referă la Prometeu în mod special și la cutezători în genere. Vezi: *Impavidum ferient ruinae*.

Audiatur et altera pars sau Audi alteram partem (lat. „Să fie ascultată și cealaltă parte”, sau „Ascultă și cealaltă parte”). Filosoful și scriitorul Seneca, care a trăit pe vremea împăratului roman Nero, a folosit aceste cuvinte în tragedia sa *Medeea* (act. II, sc. 2). Expresia a avut mai întâi un caracter judiciar, în scopul audierii ambelor părți în proces. Cu timpul, semnificația s-a extins, aplicându-se până astăzi la orice neînțelegere, la orice conflict, în sensul că trebuie ascultate toate părțile în litigiu, pentru a putea judeca temeinic și fără părtinire.

Augur – „De bun augur... De rău augur...”. Sunt expresii care își trag originea din antichitatea romană, când existau unii preoți – numiți și ei *auguri* – care prevesteau viitorul după cântul sau zborul păsărilor, după măruntaiele acestora etc. Încetul cu încetul, cuvântul *augur* (contras din *avis* = pasăre și *garrire* = a flecări) c-a extins asupra a tot felul de semne, după care superstițioșii romani se orientau spre a întreprinde sau nu ceva.

Astăzi, sensul cuvântului s-a lărgit și mai mult, pierzând în același timp orice caracter religios. El înseamnă pur și simplu *semn bun* sau *semn rău*.

Aurea mediocritas (lat. „Mediocritate aurită”), două cuvinte desprinse dintr-o odă (11, 10, 5) a lui Horațiu*
nAcest frumos vers – a spus Voltaire – îl știe orice om de

litere pe dinafară”.

Oda lui Horațiu cânta avantajele unui trai modest, departe de splendorile măririlor și ale vieții zgomotoase. De aceea, deși traduse exact cuvintele înseamnă „mediocritate aurită”, e bine să se știe că nu este vorba de mediocritate, în înțelesul comun al cuvântului, ci de o stare mijlocie, pe care poetul, la vremea aceea, o socotea ce cheazășie a liniștii sufletești și o cale spre fericire, motiv pentru care o și numește poetic „aurea” - aurită... De altfel, în limba latină, *mediocritas* înseamnă în primul rând: moderație, măsură, cale de mijloc. Expresia, mai totdeauna citată în latinește, a căpătat însă cu timpul un sens peiorativ.

Auri sacra lames! (lat. „Blestemata sete de aur!”) - Vergiliu, *Eneida* (III, v. 57). Regele Priam al Troiei încredințase pe fiul lui cel mic Polidor, împreună cu o parte însemnată din tezaur, ginerelui său Polimnestor, regele Traciei. Mânat de lăcomie, acesta îl omorî pe Polidor și puse mâna pe averi. „Blestemată sete de aur, la câte nu împingi tu pe oamenii!” Cu aceste cuvinte Vergiliu înfierează pe cei lacomi de avere, pe cei care în goana lor aprigă după bogăție, se abat de la morală, calcă-n picioare virtuți, sentimente, făgăduieli, drepturi sfinte. Graiul nostru a creat pentru „auri sacra lames” un echivalent foarte plastic: „Banul este ochiul dracului”, „... banii nu sunt numai *unul* din obiectivele patimii de îmbogățire, ci însuși obiectul acesteia. Această patimă este în esență *Auri sacra lames*” (K. Marx, *Elemente de critică a economiei politice*, p. 133 - 134).

Aut Caesar, aut nihil (lat. „Ori Cezar (împărat), ori nimic”) - cum s-ar zice pe românește: „ori Stan, ori căpitan”. Se întrebuintează atunci când vrei să spui, într-o formă mai hotărâtă, că joci cartea cea mare: „ori sunt totul, ori mai bine nimic”.

Deviză a oamenilor foarte ambițioși; paternitatea expresiei este atribuită faimosului Cezar Borgia, cardinal

și om politic italian, care și-a bizuit faima și puterea pe un nesfârșit lanț de crime, de trădări și nelegiuiri perfide (la începutul secolului al XVI-lea).

Avant donc que d'écrire, apprenez à penser (fr. Înainte de a scrie, învață să gândești"), cuvinte din *Aria poetică* d. e Boileau (cânt. I, vers. 150). Sensul e cât se poate de limpede.»

Ave Caesar (sau Ave imperator), morituri te salutant! Fiat. „Slavă ție, împărate! Cei ce se duc la moarte te salută!") - cuvinte menționate de istoricul latin Suetonfi în lucrarea sa *Vitae XII imperatorum*, o culegere de anecdote despre viața a 12 împărați romani (de la Cezar la Domițian). În capitolul privitor la viața lui Claudiu, istoricul povestește că gladiatorii, înainte de a începe luptele în arenă, defilau în fața lojei imperiale și pronunțau cuvintele de mai sus, ca un ultim omagiuu

Ave Maria!

— Rugăciune numită și salutare angelică sau bunavestire. Expresia a fost mult popularizată de compozițiile celebre care poartă acest titlu, ale lui Schubert și Gounod.» Astăzi, din ce în ce mai rar, aceste cuvinte sunt întrebuințate cu semnificația lor originală, ca un salut adresat unei femei ce merită în respect deosebit.

Aveți puținică răbdare! replică foarte cunoscecia din o *scrisoare pierdută*. Trahanache o repetă mereu ca un laitmotiv.

Aceste trei cuvinte au ajuns o expresie foarte populară. Prin care încercăm să domolim zelul, curiozitatea sau enervarea cuiva. Dar, bineînțeles, la modul ironic, și nu pe un ton grav și serios, cum făcea eroul lui Caragiale.

Avocatul diavolului - se spune despre un critic răutăcios. Vine de la *Advocatus diaboli*, persoana însă & inată să conteste cererea unui candidat la canonizare \$ & fața conclavului papal. În opoziție cu *Advocatus dei* (Avocatul Domnului), persoana care sprijinea o asemenea

propunere. „În discuții este util uneori «avocatul diavolului*», apărătorul unei păreri absurde, respinsă de toți” (Lenin, pere, vol. 9, pag. 214), Aa

Bacchus a noyé plus d'hommes que la Teptune (fr. „Bacchus a înecat mai mulți oameni decât Neptun”). Știind că Bacchus a fost zeul vinului și Neptun, zeul mărilor, sensul acestei zicale franceze e clar: cârciumile au provocat mai multe victime decât oceanele. Un avertisment deci pentru cei care uneori își beau și mintea!

Bandă neagră – Expresia vine de la o ceată de mercenari aventurieri, organizați militărește, care, după moartea șefului lor, au adoptat un drapel negru. Aceasta s-a întâmp la în Franța, prin veacul al XVI-lea. Mai târziu, în timpul Revoluției Franceze, oamenii de artă au dat numele de „Bandă neagră” unei asociații de speculanți capitaliști, care cunq rău castele istorice și alte imobile rămase fără stăpân, și le dăruiau, ca să vândă terenurile și materialele, fără nicio considerație pentru valoarea istorică sau artistică a acestor monumente. Denumirea și-a extins acceptkinea și a început să fie folosită pentru orice asociație de oameni necinstiți și speculanți. De aici și legătura cu „bursa neagră”.

Bani gheață sau bani peșin – Expresia „bani gheața” vrea să arate că banii sunt puși deoparte –, în bloc, pentru a anume fcâruială, precum și faptul că sunt plătiți în bloc –, toți o dată.

Se mai întrebuințează și formula „bani peșin”, care vine din turcește, adică pregătiți pentru a se face plată sau cumpărătura pe bani gata. Era un cuvânt foarte „la modă” pe vremuri, când țările române trebuiau să plătească tributuri, haraciuri, peșcheșuri și bacșișuri grase în bani „peșin”.

„Bani peșin că-i număra

Și pe tablă-i socotea... „... spune o poezie populară (colecția G. Dem. Teodorescu).

Banul n-are miros – împăratul roman Vespasian (69 –

79 e.n.), găsim vistieria goală, după domnia lui Nero și a urmașilor acestuia, nu s-a dat în lături de la niciun mijloc pentru a strânge bani. Printre taxele pe care le-a pus, a fost și una asupra closetelor publice (de aici și numele de *vespasiane* dat acestor toalete), într-o zi, fiul său Titus (viitorul împărat) i-a spus că poporul râde și bârfește, fiindcă se scot bani dintr-o asemenea sursă. Vespasian i-a pus o monedă sub nas, zicându-i: „Non olet” (nu miroase), adică: „Uite, *banul n-are miros!*”

Vorba a prins și a fost întrebuințată spre a-i ironiza pe cei care folosesc, fără scrupule, chiar cele mai urâte mijloace pentru a câștiga bani. Cunoscutul dramaturg englez Bernard Shaw, satirizând asemenea oameni și metode, și-a intitulat o piesă: *Banul n-are miros*. Iarmarele scriitor francez Balzac spunea că Parisului i-ar conveni „această axiomă a lui Vespasian!” în satira XIV, versul 204, Juvenal exprimă critic o părere asemănătoare: *Lucri bonus est odor ex re qualibet* („Câștigul, de oriunde ar veni, are miros plăcut”).

Barbă-Albastră - titlul unei povestiri de Perrault, după. Numele eroului principal: *Barbe-Bleue*. Sadic și bestial, el și-a sugrumat cele șase neveste pe care apoi le-a spânzurat în „cabinetul negru”. Căsătorit a șaptea oară, a fost omorât de frații ultimei soții care descoperise îngrozită cadavrele celorlalte femei.

Barbă-Albastră a devenit în literatură și publicistică o expresie prin care e desemnat un aventurier fără scrupule, un escroc sentimental. Vezi: Casanova și Don-Juan.

Hu's mul cu cocoșul roșu - Vorba vine de la un vestit lui Kiti pentru copii, în care se povestește despre un cocoș care a fost mâncat de o vulpe, vulpea la rândul ei a fost mâncată de un ogar, ogarul de... etc. Și când crezi că povestea s-a terminat, abia totul se reia de la început. *Basmul cu cocoșul roșu* a devenit astfel o expresie pentru îi califica o întâmplare, o acțiune, un conflict care nu se mai sfârșește.

Exemplu: „Povestea cu instrucțiunile a ajuns de pomină! K ca aceea cu cocoșul roșu – nu se mai termină niciodată” („Scânteia”, nr. 6809).

Battez-moi plutôt, et me laissez-rire (fr. „Mai bine bate-mă, dar lasă-mă să râd”) – Replică din *Burghetul gentilom* de Molière (act. III, sc. 2). O spune servitoarea Nicolle stăpânului ei, domnul Jourdain, care nu-i dădea voie să râdă.

Cuvintele acestea au rămas ca un elogiu adus umorului atât de necesar oamenilor, încât în viață – ca și în piesa lui Molière – nu renunță la râs, chiar cu riscul unei muștrări.

Beaucoup de bruit pour rien (fr. „Mult zgomot pentru nimic”) – vezi: *Much ado about nothing*.

Begnügt euch doch ein Mensch zu Sein! (germ. „Mulțumește-te să fii om!”) – Replică din *Nathan înțeleptul* de Lessing (act. III, sc. 9), adresată de către templier lui Nathan. Această piesă, considerată ca o chemare la înfrățire între oameni, dincolo de barierele naționaliste sau religioase, pledează pentru calitățile morale, umane. În acest sens e folosit îndemnul: *Begnügt euch doch ein Mensch zu sein*

De altfel, problema umanității, care constituie piatra de temelie a scrierilor sale, i-a inspirat lui Lessing și alte vorbe celebre, ca de pildă: „Cea mai nobilă preocupare a omului este omul”.

Bella matribus detestata (lat. „Războaiele pe care mamele le detestă”) – Horațiu (*Ode*, I, 24 – 25). Cuvinte deseori citate pentru frumusețea și actualitatea lor. Ele au inspirat unui poet francez din secolul trecut (Auguste Barbier) un alt vers foarte usturător la adresa celor ce au ridicat coloana de bronz pe una din piețele centrale al Parisului (Piața Vendôme) în amintirea războaielor lui Napoleon:

„... acest bronz pe care mamele nu-l privesc niciodată!” (*ce bronze que jamais ne regardent les mères!*)

Heine, într-un articol despre Lafayette, pomeneste și el de coloană Vendôme, „care a fost turnată din tunurile capturate în zeci de bătălii și a cărei priveliște – cum spune Bărbier – nu poate fi suportată de nicio mamă franceză”. (Heine, *Proză*, pag. 348).

Bellum omnium contra omnes (lat. „Războiul tuturor contra tuturor”) – Expresia se găsește în cap. XII din partea întâi a lucrării filosofului englez Thomas Hobbes, apărută în 1642, intitulată *De cive* (scrisă în latinește) și o mai întâlnim în altă carte a sa: *Leviathan* apărută în 1651 (partea I, cap. XIII-XIV). Hobbes folosește această expresie, referindu-se la vremurile străvechi când omul era în continuu război cu semenul său. Karl Marx, caracterizându-l pe poetul roman Lucrețiu, spune că în opera acestuia „în locul figurilor senine, puternice... ale Lui Homer găsiți eroi solizi, înarmați până-n dinți, lipsiți de orice altă calitate; războiul *omnium contra omnes* (tuturor contra tuturor a), forma rigidă a existenței pentru sine...” (v. Marx și Engels, *Despre artă și literatură*).

Betrogene Betruger (germ. „Înșelători înșelați”). Formulată de Lessing în poemul dramatic *Nathan înțeleptul* expresia a cunoscut o rapidă celebritate, în actul III, scena 7, din această piesă, Nathan povestește sultanului Saladin o legendă cu trei fii care au moștenit de la tatăl lor câte un inel de aur. Fiecare pretinzând că inelul lui e cel veritabil, s-a ajuns la judecată. Și judele le spuse că niciunul dintre inele nu-i cel adevărat. Tustrei sunt *înșelători înșelați*, căci tatăl lor, în loc de unul, făcu trei inele. Judecătorul hotărî ca cei trei urmași să se ia la întrecere și, prin iubire, blândețe și evlavie, să pună în lumină puterea pietrei. Și da & a această putere se va arăta la copiii stră-stră-strănepoților, atunci un alt judecător mai înțelept îi va chema din nou peste o mie de ani în fața judecății și va decide. Povestea lui Lessing cu cei trei feciori și cele trei inele este bineînțeles o parabolă și se referă la cele trei religii: creștină, musulmană și

mozaică. Expresia *betrogene Betrüger* din piesa *Nathan înțeleptul* (terminată în anul 1779) s-a impus, și de atunci e folosită în toate ocaziile potrivite.

În ce privește ideea, Lessing a avut precursori. Cu o sută de ani înaintea lui, La Fontaine, în fabula *Le coq et le renard* (Cocoșul și vulpea), spunea: „Cest un doublé plaisir de tromper le trompeur” (E o dublă plăcere să înșeli pe înșelător).

Better a witty 100 l, than a 100 lish wit (engl. „Mai bine un isteț nebun, decât un nebun isteț”) – E o reflecție a Bufonului din comedia *A douăsprezecea noapte* de Shakespeare (act. I, sc. 5).

Traducerea lui Mihnea Gheorghiu subliniază limpede înțelesul: „decât un nebun care face pe deșteptul, mai bine un deștept care face pe nebunul”. (Shakespeare, Opere, vol. 7, pag. 227).

Se folosește uneori în sensul zicalei noastre: „*Mai bine cu un deștept la pagubă, decât cu un nătâng la câștig*”.

Bewaffneter Friede (germ. „Pace înarmată”) – vezi: *Si vis pacem*”.

Bis dat qui cito dat (lat. „Cine dă la timp, dă de două ori”) – Sunt autori care supraviețuiesc îndeosebi printr-o singură frază, printr-o singură cugetare, printr-o singură vorbă de spirit, ca poetul grec Philemon (vezi: *Nu uita niciodată că ești om!*) sau ca poetul francez Piron (vezi: *Pas même académicien*). Poetul latin Publius (sau Publilius) Syrus face și el parte din această categorie. A scris versuri, scenete și mai multe maxime cu caracter moral, care au fost adunate într-o culegere intitulată *Sententiae* (Sentințe). Dar cea mai cunoscută – putem spune, singura care i-a păstrat amintirea și numele – este acest: *bis dat qui cito dat*, echivalent în graiul nostru cu zicala: „lucrul la timp dăruit, prețuiește îndoit”.

Bis repetita placent (lat. „Lucrurile repetate, plac”) – Originea acestui aforism se află în *Arta poetică* a lui

Horatîu care spune în versul 365: „*Haec placuit semel, haec deciens repetita place Nt*”, adică: sunt lucruri care plac numai o dată, dar altele, chiar dacă ar fi repetate de zece ori, tot plac. În acest sens trebuie folosit adagiul de mai sus. Și într-adevăr, cu aceeași semnificație s-a referit la El Tudor Arghezi, când în „tableta” închinată Bucureștiului, aprecia că acest oraș e un subiect care, chiar dacă e tratat de zece ori, tot plăcut rămâne.

Bons offices („Bune oficii”) - expresie franceză, care înseamnă un serviciu prietenesc.

Prin extensiune, cuvintele *a-și oferi bunele oficii* au căpătat și și-au păstrat mai ales un caracter diplomatic, în sensul unei intervenții a unui stat sau a unui om politic influent, pentru aplanarea unui conflict, pentru încheierea unui tratat etc.

Bonus vir semper tiro (lat. „Omul bun rămâne totdeauna începător”) - vezi: *Semper homo...*

Bread is the staff of life (engl. „Pâinea este temelia vieții”) - o spune scriitorul englez Swift în *Povestea unui poloboc*. Prin aceste vorbe - devenite proverb în patria lui și citate în multe alte țări - autorul lui Gulliver lasă să se înțeleagă că omul, asigurându-și dintâi hrana, se poate apoi preocupa de problemele spirituale. Dar încă înainte cu două mii de ani, romanii spuneau: *primum vivere, deinde philosophari* (vezi loc. cit.).

Brother Jonathan (engl. „Fratele Jonathan”).

— Când Washington, în timpul războiului pentru independență, rămăsese fără muniții, a convocat un consiliu al ofițerilor. Cum nimeni n-a putut să-i ofere o soluție practică, generalul s-a adresat lui Jonathan Trumbull, guvernator?

Torul statului Connecticut, care l-a ajutat să iasă din impas.

De atunci, „to consult brother Jonathan” (a consulta pe fratele Jonathan) a devenit o populară expresie americană, iar „Brother Jonathan” - supranume pentru

Statele Unite, cum e „John Bull” pentru Anglia, sau „Mariana” pentru Franța.

Bucefal (în vorbirea populară: Ducipal), numele vestitului cal al lui Alexandru cel Mare, regele Macedoniei (356 - 323 î.e.n.). Se spune că numai el era în stare să-l încalece și să-l țină în frâu.

În repetate rânduri credinciosul animal a salvat viața stăpânului său în lupte periculoase. A fost omorât în India și pe locul acela, Alexandru, în amintirea calului iubit, a întemeiat orașul Bucefalia. Prin analogie, numele de Bucefal (sau Ducipal) se dă unor aprigi căi de băătălie sau de paradă. De asemenea e folosit, prin antifrază (adică cu înțeles contrar celui obișnuit), pentru caii obosiți și bătrâni. În ironie se spunea despre mârtoaga lui Sancho Panza, aghiotantul lui Don Quijote, că ar fi un... Bucefal 1 Cu același ton de zeflema, găsim cuvântul în *Caleidoscopul lui A. Mirea* la adresa unui politician al vremii: „E-un Ducipal, Galben din Soare?”. Iar la modul figurat, îl folosește Macedonski când notează: „În aceeași vreme însă încalecă pe un nou ducipal: se apucă să crească gândaci de mătase”.

Burtă-verde, poreclă ironică pentru burghez și mai ales pentru negustorul de odinioară.

Zugrăvind, într-o comedie, un asemenea specimen din vremea fabricantilor și moșierilor, scriitorul Tudor Mușatescu și-a intitulat sugestiv piesa: *Burtă-Verde*. Iar în romanul său *Calea Victoriei*, Cezar Petrescu scrie despre un personaj: „Am crezut că-i un îmbogățit de război, un burtă-verde”.

Comparația s-a născut din faptul că negustorii de altă dată purtau un șorț sau un brâu lat de culoare verde.

Butoiul Danaidelor - Danaide e numele patronimic al celor cincizeci de fice ale regelui Danaos al Argosului (cetate din Grecia antică). El era fratele regelui Aegyptos al Egiptului, care la rândul lui avea cincizeci de fii. Aceștia voiau să se căsătorească cu frumoasele Danaide, dar atât

ele cât și tatăl lor Danaos au refuzat propunerea. Aegyptos a recurs atunci la un mijloc de constrângere: și-atrimis băieții în fruntea unei numeroase armate. Danaos a trebuit să cedeze, dar a poruncit mireselor ca în noaptea nunții să-și sugrume soții, ceea ce și făcură. Pentru fapta lor criminală, când au ajuns în infern – spune mitologia – au fost pedepsite pe vecie să umple un butoi fără fund.

Această legendă a dat naștere expresiei *Butoiul Danaidelor*, care înseamnă o muncă zadarnică, o risipă fără de sfârșit. De asemenea expresia mai servește ca o comparație pentru ceva care nu se poate umple niciodată. Folosirea ei este foarte frecventă.

Iată o ilustrare mai veche: „Bufetul era toată seara asediat, mereu plin și mereu gol ca butea Danaidelor!”... povestește Ion Ghica, descriind *Un bal la Curte în 1827*. Și iată un exemplu mai recent: „În zilele noastre, omenirea varsă pentru înarmări, ca într-un *butoi al Danaidelor*, imense cantități de bunuri materiale care ar putea fi folosite pentru îmbunătățirea traiului oamenilor”. („Scânteia”, nr. 4724).!

Butoiul lui Diogene – Vestitul filosof grec Diogene (412 – 323 î.e.n.) făcea parte din școala numită cinică a lui Antisthene, care propovăduia o viață conformă cu natura, disprețuind bogățiile și conveniențele sociale. Dar ceea ce i-a asigurat lui Diogene celebritatea postumă n-au fost atât ideile sale, cât *butoiul* și *lanterna* (vezi nr. 581), adică anecdotele puse pe seama lui, fără a li se putea garanta autenticitatea. S-a păstrat versiunea că el locuia într-un butoi, ceea ce, în treacăt fie zis, nu era pe vremea aceea un fapt chiar atât de excepțional (o atestă Aristofan). Butoiul-domiciliu a devenit astfel o imagine pentru a vorbi de oamenii care, ca Diogene, dezgustați de vicii, desfrâu, corupție etc. Preferă să ducă un trai izolat, închis sau – cum au spus poeții noștri Iosif și Anghel – „o viață de bursuc”:

„M-am săturat de zarvă și bucluc, \M-am săturat să

dau din puț în lac - Ca *Diogene*, marele sărac Vreau să trăiesc o viață de bursuc" *

Cadavru viu - *Cadavrul viu* este titlul cunoscut* drame a lui Lev Tolstoi. Dar acest titlu, în cei peste 5 de ani care ne despart de apariția lucrării, a deveni (nearticulat) o expresie, Lărgindu-și accepțiunea. În piesă, personajul principal Feodor Protasov simulează o sinucidere, după care continuă să ducă o viață promiscuă, de mort între cei vii. Astfel împerecherea de cuvinte: „cadavru viu” a ajuns să desemneze o căzătură, un suflet gol, un om inutil. Dar are și un sens mai vechi de om bolnav, sfârșit de puteri. Cu această semnificație a folosit expresia Pușkin în cântul 3 din poemul său *Poltava*, scris în 1828. Iată versurile în traducerea lui G. Lesnea:

„Deodată s-a sculat, trufaș, Mazepa, jalnică otreapă, *Cadavru viu*, ce slab și laș Gemuse c-un picior în groapă...

Caesar non supra grammaticos (lat. „Împăratul nu-i mai presus de gramatici”) - Aceste cuvinte înțelepte au fost determinate de o greșală de gramatică, făptuită de împăratul Sigismund al Germaniei (1368 - 1437). Când arhiepiscopul Placentius și-a permis să-l corecteze, împăratul i-a răspuns plin de trufie: *Ego sum rex Romanus ei supra grammaticam* („Eu sunt rege roman și mai presus de gramatică”). La care Placentius ar fi replicat: *Caesar non supra grammaticos*.

Molière a reluat ideea în *Femeile savante* (act. II, sc. 6), unde personajul Filaminta spune: „La grammair qui

Hait régenter jusqu'aux rois” - sau, în traducerea românească a Ninei Cassian:

„Gramatica, regină peste-nvățați și regi, Ce știe să-și impună eternele ei legi”.

Expresia se folosește la adresa acelor persoane care; inluzind de poziția lor, cred că pot nesocoti legi, reguli și hotărâri consacrate.

Ça ira - Aceste două cuvinte franțuzești (care traduse literar înseamnă: „o să fie bine!”, iar literal: „o să meargă”)

constituie primul vers al unui faimos cântec revoluționar, compus pentru cea dintâi aniversare a Revoluției Franceze.

Se pare că autorul textului era un cântăreț de stradă, anume Ladre, iar al muzicii – toboșarul Operei din Paris, pe nume Bécourt. Cântecul a cucerit toată Franța, a trecut și granițele, exprimând optimismul poporului și încrederea lui în victoria revoluției. Ritornela melodiei (*Ça mai*) a devenit o deviză și apoi o expresie aproape universală, care rezumă în două scurte cuvinte convingerea că ceva, care se află abia la început, va reuși. Altă versiune pretinde că expresia e mai veche și că aparține lui Benjamin Franklin, care încă în 1776, pe când era ministru la Paris, răspundea cu „ça ira! Ça ira!” Ia întrebările ce i se puneau în legătură cu revoluția americană și cu începuturile noilor state independente de peste ocean.

Calul lui Caligula (vezi *Incitatus*).

Călcâiul lui Achile – După cum povestește legenda greacă, zeița Thetis, mama eroului grec Achile, în grija ei de a-l apăra de orice primejdie, l-a cufundat în Styx, râu din Infern, a cărui apă te făcea invulnerabil. Dar zeița, când l-a scăldat în apă, l-a prins de călcâi, așa încât Achile a devenit invulnerabil, cu excepția călcâiului de care l-a ținut Thetis. Și într-adevăr, eroul a murit în războiul Troiei, nimerit de o săgeată tocmai în călcâi. De aceea, expresia servește spre a semnală locul vulnerabil, punctul nevralgic al unei persoane.

Prin extensiune se poate utiliza și în alte situații, de pildă atunci când se descoperă partea defectuoasă din argumentația cuiva – și atunci se spune că i-ai găsit „călcâiul lui Achile”. În acest sens, expresia a fost folosită într-o cronică cu privire la campionatul mondial de șah: „Și în această deschidere în care Tal se simte atât de tare, Botvinnik a găsit «călcâiul lui Achile”.

(Ca un) Cal de poștă (sau de olac) – Pe vremea diligentelor, caii de poștă străbăteau drumuri lungi și

anevoioase. De aceea, calul de poștă - sau de olac, cum i se mai spunea pe atunci - ajunsese termen de comparație pentru oamenii istoviți de muncă și de alergătură. „Am obosit ca un *cal de poștă* ce nu-și are tainul la vreme” - scrie Alecsandri.

Astăzi, poștalioanele și olacii au dispărut de mult. Comparația s-a păstrat însă pentru cineva care e întrebuințat la toate, aleargă mult de colo până colo, fiind trimis în toate părțile. Astfel, în „Contemporanul” (nr. 204) se putea citi: „Unde te rătăcești? *Crezi că avem picioare de olac?* Te căutăm de-un ceas **1**”.

Calif de o zi - Expresia vine din basmele arabe, cuprinse în o *mie și una de nopți* (vezi „Lampa lui Aladin” și „Sesam, deschide-te **1**”). Se povestește acolo că un tânăr din Bagdad, pe nume Abu-Hassan, și-a destăinuit într-o zi unui oaspete necunoscut, visul lui de a fi calif (prinț domnitor mahomedan) măcar o singură zi. Habar n-avea că oaspetele misterios era însuși Harun al Rașid, sângerorul și temutul calif din Bagdad, care într-adevăr a existat și a domnit în jurul anului 800. Pe Harun al Rașid l-a amuzat dorința tânărului. I-a turnat în vin un praf care să-l adoarmă; apoi a dat poruncă să fie transportat la palat și, când se va trezi, să i se dea toate onorurile.

— Spre a-l face să creadă că realmente este calif. Timp de o zi, Abu-Hassan gustă din plăcerile califatului, dădu ordine și făcu pe califul în toată regula. Dar, seara, a fost din nou adormit și dus înapoi acasă. Basmul se sfârșise.

În schimb s-a născut expresia „Calif de o zi”, care desemnează un stăpânitor efemer, o persoană care numai pentru extrem de scurtă durată deține o anumită putere. În sensul acesta a folosit expresia și marele scriitor Tolstoi în romanul său *învierea* la adresa unui viceguvernator care, foarte puțină vreme, a ținut locul guvernatorului. Compozitorul francez Offenbach s-a inspirat din aceeași poveste și a compus o operetă. Iar la noi, Caragiale a scris

o povestire intitulată *Abu Hassan*, având subiectul basmului arab.

Calipso și insula Calipso - Calipso este o nimfă despre care ne vorbește Homer în *Odiseea* (ciuturile 5 și 7). Rapsodul grec povestește că ea era stăpâna unei insule pe care ar fi nimerit Ulise în urma naufragiului. Calipso i-a oferit nemurirea, rugându-l să rămână pe această insulă încântătoare, dar eroul, înfrângând ispita, nu consimți să facă acest schimb și o părăsi. Expresia „insula lui Calipso” se folosește atunci când voim să spunem că cineva se smulge dintr-un loc plăcut și singuratic, de obicei agrementat de prezența unei femei, spre a-și urma drumul mai departe; sau, dimpotrivă, atunci când vorbim despre o persoană care, pentru un timp, se retrage pe o asemenea insulă (la figurat), numai printre cărți, printre tablouri, ori printre alte lucruri plăcute.

Calomniez, calomniez, il en restera toujours quelque chose (fr. „Calomniați, calomniați, ceva tot va rămâne!”) Beaumarchais, *Bărbierul din Sevilla* - act: II, sc. 8. Sunt cuvintele din faimoasa tiradă a lui Don Basilio, care i-a inspirat compozitorului italian Rossini, nu mai puțin faimoasa „arie a calomniei”. Autorul, punându-l pe Don Basilio să facă elogiul calomniei, arată că cei ce folosesc această armă perfidă, strecoară în mod conștient veninul minciunilor, convinși că măcar un strop tot va rămâne în sufletul oamenilor, de pe urma unor astfel de ponegriri.

De aici, această expresie, aplicată defăimătorilor fără scrupule, de tipul lui Don Basilio, care se bucura și râdea mefistofelic văzând cum o șoaptă calomnioasă ia încet-încet proporții:

„Și se-ntinde ca un val, la un foc, ca un cutremur, la urgia ce produce

Un dezastru infernal”.

La rândul lui, Beaumarchais s-a inspirat din Francis? Bacon care, în lucrarea sa *De dignitate et augmentis scientiarum* (cartea a 8-a, cap. II), exprimă o idee identică; într-

o formă care e și ea aproape identică: *Audacter calumniare, semper aliquid haeret* (Calomniază cu îndrăzneală, până la urmă tot se prinde ceva).

Calul troian - în antichitate, grecii, asediind zadarnic Troia timp de zece ani, au hotărât - așa cum ne povestește Homer - să cucerească cetatea printr-un vicleșug. Sub pretextul unei ofrande religioase, grecii au construit un uriaș cal de lemn, înăuntrul căruia au fost ascunși cinci sute de soldați; apoi restul armatei s-a prefăcut că se retrage. Atunci troienii au introdus calul în oraș. În puterea nopții, ostașii greci au ieșit din ascunzătoare, au deschis poarta cetății și astfel Troia a fost cucerită printr-o stratagemă devenită celebră de-a lungul veacurilor și cunoscută sub denumirea de „calul troian”. Această expresie caracterizează pe acela care folosește un șiretlic spre a se furișa în tabăra adversă, indică pe dușmanul travestit în binefăcător. Mihai Beniuc, într-un sonet care poartă chiar titlul *Calul troian*, folosește comparația pentru timpul ce se strecoară în trupul nostru și ne îmbătrânește:

„Am introdus eu singur în cetate, Cu oastea morții-n el, Calul Troian? Așa o fi. Dar, timpule, tu frate, Să știi că fără milă ne vom bate - Voi bate-n bătrânețea-mi ca-n dușman!”

Cămașa lui Nessus (sau „mantia”, sau „haina”, sau „tunica” lui Nessus) - Expresia vine de la legenda povestită de Ovidiu în *Metamorfozele* despre *Nessus și Deianira*

(cartea I, v. 98 - 133) și despre *Moartea lui Hercule* («IX, v. 134 - 210).

Nessus era un centaur. Hercule l-a ucis, pentru că monstrul a încercat să-i răpească soția, pe Deianira. Înainte însă de a-și da sfârșitul, perfidul centaur a conceput o răzbunare cumplită, spunând Deianirei că sângele lui are darul de a păstra credința conjugală. Într-un moment de suspiciune, Deianira i-a trimis lui Hercule să îmbrace o cămașă îmbibată cu sângele luat de la

Nessus. Eroul muri în chinuri groaznice, căci sângele era otrăvit cu veninul hidrei din Lerna. Cămașa s-a lipit de trup și apoi a luat foc.

În cele din urmă clipe, Hercule desperat rupse fâsâi din trupul său odată cu veșmântul ucigător. Dar din mantia morții tot a mai rămas ceva viu: expresia care simbolizează o pasiune mistuitoare de care omul nu se poate descătușa.

„Jalnic ard de viu chinuit ca Nessus Ori ca Hercul înveninat de haina-i”.

Eminescu, *Odă* (în metru antic)

Ca musca la arat – ultimul vers din fabulă *Musca* de Al. Donici. După muncă pe ogor, un bou se îndrepta spre casă. O muscă se așezase pe jugul lui. „De unde vii, soro?” – o întreabă altă muscă întâlnită în cale. Cu un aer supărat, cealaltă îi răspunde: „Nu vezi că noi ne-ntoarcem din câmp, de la arat?!” Și fabula se încheie cu morala: „Spre laudă deșartă/Mulți zic: noi am lucrat; /Când ei lucrează-n faptă/Ca musca la arat”. Expresia e deci întrebuințată pentru a caracteriza pe cei care își atribuie meritele altora; se împăunează că au luat parte activă la o muncă, dar în realitate rolul lor a fost inexistent.

Fabulistul rus I.I. Dimitriev a scris pe aceeași temă o fabulă intitulată de asemenea *Musca* (1803). Maiakovski folosește expresia în poezia satirică *Muștele opoziției la Congresul Sovietelor*: Toți discută: /Oh și ah, /cum va fi, /puterea sovietică nu e rea? /dar dacă vom ajunge/pe coarnele bouului istovit, /vor striga cei dintâi: „noi am arat!”

Canaan este pământul cuprins între Iordan și Marea Mediterană care, potrivit legendelor biblice (Geneza., cap. XII) a fost făgăduit de Dumnezeu seminției descinse din patriarhi. De aici și numele de *pământul făgăduinței*/Întrucât acest pământ a fost descris drept *țara unde curge numai lapte și miere*, cuvântul *Canaan* a ajuns să însemne un loc prin excelență bogat și mănos. G. Călinescu, în referatul ținut la Academie despre opera lui Mihail Sadoveanu, spune cu privire la Moldova de

odinioară zugrăvită de autorul *Baltagului*: „În lipsa unei drepte cărmuiri, poporul se conduce după datini, iar pământul este atât de fertil, încât între două pârloluri, roadele se revarsă ca într-un *Canaan*”. Tudor Arghezi în „Prolog de deschidere a noului teatru Comoedia”, îl compară pe Pierrot cu:

„Pribeagul care trece mereu din țară-n țară Cu o alăută-n spate, cu o carte subsuoară, în căutarea unui zadarnic Canaan, la fluturii de vesel, ca dâștii de golan”.

Capitis deminutio (lat.) Aceste cuvinte nu se folosesc decât în forma originală. Ele constituie o formulă din dreptul roman, care aducea unei persoane un fel de moarte civilă, o stare juridică lipsită de libertate, de drepturi cetățenești etc. De altfel, dacă am traduce liber *capitis deminutio*, ar trebui să spunem: diminuarea sau chiar stingerea unor drepturi civice.

Astăzi aceste două cuvinte se aplică de obicei unei persoane ostracizate, care nu-și mai poate exercita puterea sau influența în societate ori într-un anumit domeniu de activitate. Expresia se folosește sub formă: „lovit de un *capitis deminutio*”.

(A face) capul calendar (sau călindar). Expresia e veche și trebuie să fi pornit de la faptul că un calendar e o „mică enciclopedie”, conținând numeroase cifre și date astronomice, istorice, biografice etc, care nu pot fi lesne memorate.

De aici, vorba populară: „a face cuiva capul călindar”, care înseamnă „a zăpăci”. Astfel e folosită expresia de

Coșbuc, în versurile: „Tu-mi faci capul călindar 1 Nu le cred și nu se poate!”, sau de Mihail Sadoveanu, în romanul *Mitrea Cocor*: „Cu prostiile voastre îmi faceți capul călindar”.

Capul plecat sabia nu-l taie - Expresie prelucrată după versul 13 din legenda istorică *Daniil Sihuștrul* de Bolintineanu S6 citează, de obicei, spre a sublinia un act

de supunere. Dar folosind astfel acest vers, adică desprins de cele ce urmează, trădăm intențiile autorului. Ștefan al Moldovei, rănit și învins, venind la Daniil Sihastrul și cerându-i povață dacă să închine turcilor țara, capătă răspunsul:

„Capul că se pleacă paloșul nu-l taie, Dar cu umilință lanțu-l încovoaie! Ce e oare traiul dacă e robit? Sărbătoare-n care nimeni n-a zâmbit!”

Prin urmare, versul lui Bolintineanu n-ar trebui citat în mod izolat, căci numai întreg contextul exprimă limpede ideea poetului:

„Viața și robia nu pot sta-mpreună, Nu e tot d-odată pace și furtună”.

Capul lui Moțoc vrem!

— Costache Negruzzi, în nuvela *Alexandru Lăpușneanu*, zugrăvește emoționant momentul când norodul împilat s-a strâns la porta curții. Domnitorul, viclean, trimise un armaș să-i întrebe pe oameni ce voiesc. Aceștia, surprinși de asemenea întrebare, nu știau ce să răspundă; în sfârșit, se auzi un glas: „Motoci Motoc! El ne pradă. El sfătuiește pe Vodă. Să moară!” Și atunci toate glasurile se uniră și strigară: „Capul lui Moțoc vrem!” Domnitorul, spre a se salva pe sine, sacrifică netulburat viața lui Motoc. De atunci numele vornicului lui Lăpușneanu desemnează o jertfă de ultim moment, mai mult sau mai puțin dreaptă și utilă. Când e vorba să fie sacrificată o persoană, care în niciun caz nu-i singura vinovată, se spune de obicei: „Vrem capul lui Moțoc!”

Din același episod al nuvelei lui Negruzzi ne-a mai rămas, o vorbă cunoscută: „Proști, dar mulți!”. Când Moțocaflă condamnarea sa la moarte, cere îndurare domnitorului: „Nu-i asculta pe niște mujici. Pune să dea cu tunurile într-înșii! Să moară toți! Eu sunt boier mare, ei sunt niște proști”.

— „Proști, dar mulți” - răspunse Lăpușneanu cu sânge rece.

Carabinierii lui Offenbach - în mai multe din operele lui Offenbach, unde intervin *carabinieri*, adică jandarmi (italieni sau spanioli) purtători de carabine, aceștia sosesc, pentru a face ordine sau a pune mâna pe tâlhari (ca în opereta *Briganzii*), totdeauna prea târziu, fapt pe care ei înșiși îl subliniază printr-un cuplet: „La spartul târgului sosim!”

De aici s-a născut vorba adesea folosită pentru a ironiza pe acei agenți ai ordinii publice, anume trimiși după ce dezordinile erau comise și devastările consumate: „Au sosit și ei ca și carabinierii lui Offenbach” - expresie extinsă apoi și la pompierii sosiți după incendiu, și la ajutoarele venite după ce nu mai era nevoie etc., etc.

Carne de tun - într-o formă destul de apropiată, expresia a fost folosită pentru prima oară de către Shakespeare care, în partea întâi din *Henric al IV-lea* (act. IV, sc. 2), pune în gura lui Falstaff următorul răspuns, când e întrebat de Henric: „Ai cui sunt oamenii aceia care vin la urmă?” - „Food for powder!” (*Hrană pentru praf de pușcă!*).

E drept că în traducerea românească (ESPLA, 1957) apare „carne de tun”, dar această expresie datează de mai târziu. Ea a fost lansată de poetul și omul politic francez Chateaubriand, într-un pamflet antinapoleonean de *But-naparte et des Bourbons*, publicat la 30 martie 1814, după restaurarea dinastiei de Bourbon în Franța. În acel pamflet, vorbind despre bunul plac după care se făceau recrutările sub Napoleon, autorul spune la un moment dat: „On en était venu à ce point de mépris pour la vie des hommes, d'appeler les conscrits *la matière première et la chîar à canon*” (S-a ajuns la un asemenea grad de dispreț pentru viața oamenilor, încât recruții erau numiți *materie primă* și *carne de tun*. (Chateaubriand, *Oeuvres complètes*, vol. 11 - *Mélanges politiques* - pag. 194).

Gorki, într-o prefață scrisă pentru cartea unei autoare, vorbind de femei și de felul cum erau privite altă

dată: spune: „... au trăit ca animalele și ca prăsilă pentru *carne de tun* de furnizat cazărmilor, oștii, spre a apăra pe moșieri, fabricanți”.

După primul război mondial, Romain Rolland actualizase expresia: *carne de mitralieră*. „Guvernământul Republicii îi reclamase cei doi fii, pentru a hrăni cu carnea lor mitralierele dușmanului” (*Mère et fils*).

Carpe diem (lat. „Bucură-te de ziua de azi, folosește-te de 1 ziua de azi”). E începutul unui vers dintr-o odă a lui Hora-L Țiu (*Ode* I, 11, 8). Poetul, amintind lui Leuconoe că viața e scurtă, îi spune: „Nu ți-e îngăduit, o, Leuconoe, să cunoști capătul rânduit de zei zilelor mele și ale tale... Stând de vorbă, timpul a și trecut. Bucură-te de ziua de azi, și nu te încrede în cea de mâine” (cu înțelesul de a nu lăsa pe a doua zi, de a nu amâna). Cuvintele *carpe diem* au căpătat o mare răspândire, constituind un îndemn de a culege roadele și mai ales bucuriile zilei de azi (de altfel verbul *carpere* înseamnă a culege).

Cament tua poma nepotes (lat. „Nepoții îți vor culege - roadele”) - versul 50 din *Egloge* (IX) de Vergiliu. Omul/nu trebuie să se gândească numai la dânsul, ci și la urmași: nu numai la clipa de față, ci și la ziua de mâine. Fabulistul francez La Fontaine s-a inspirat din acest vers, pentru fabula sa *Le vieillard et les trois jeunes hommes* (Bătrânul și cei trei flăcăi) unde exprimă o idee similară: *Mes arrière-neveux me devront cel ombrage* (Strănepoții mei se vor folosi de acest umbrar).

Carte blanche (fr. „Bilet alb”). Semnificația acestor cuvinte este: „a da mână liberă”. La început a fost o expresie referitoare la dueluri: *offrir la carte blanche* însemna a provoca la duel. Apoi, ea s-a răspândit odată cu obiceiul iscăririi în alb a unor hârtii, pe care semnatarul își dădea

Libertatea să completezi orice. Când acorzi o asemenea permisiune, se spune că dai persoanei respective „cart blanche”.

În romanul *Ana Karenina* (partea a III-a, cap. 21) d; Tolstoi, personajul Serpuhovskoi îi spune lui Wroński „pentru viitor îți cer *carte blanche*”.

Carte cu șapte peceti - Expresia vine din Biblie, și anume* din Apocalips, unde, în viziunea lui, Ioan teologul pomeneste de o carte cu șapte peceti. Se spune că nimeni nu era vrednic să desfacă pecetile și să citească cartea. De aici, când e vorba de lucruri misterioase, de neînțeles, se zice că avem de-a face cu o carte cu șapte peceti. În tragedia *Faust* de Goethe (partea I), Faust îi spune lui Wagner: „Timpurile din trecut sunt pentru noi o carte ferecată cu șapte peceti” (ESPLA, 1953, pag. 57).

Carthaginem esse delendam (vezi Delenda Carthago).

Cărțile albastre - în Anglia s-a încetățenit procedeul că rapoartele parlamentare și documentele oficiale să fie tipărite în volume in-folio și învelite în coperte de culoare albastră. Obiceiul a fost adoptat și de alte țări. Astfel, mult timp, culoarea oficială a acestor colecții de documente a fost roșie în Spania, verde în Italia, galbenă în Franța, albă în Germania și Portugalia. Practica se mai păstrează și astăzi, cu diferența că aceeași culoare a încetat să mai fie monopolul unui singur stat.

Casandra - E un nume pe care îl întâlnim destul de des în presă și în literatură, spre a desemna persoanele care prezic nenorociri, dar ale căror prevestiri nu sunt crezute și ale căror sfaturi nu sunt urmate. Această antonomază își are izvorul în mitologie. Cassandra a fost fiica regelui Priam, al Troiei, și a Hecubei. Ea obținuse harul profeției de la Apollo în schimbul făgăduinței că-i va acorda favorurile. Dar, după ce Cassandra și-a însușit secretul prorocirii, nu și-a mai respectat cuvântul și atunci Apollo s-a răzbunat, lăsându-i darul cu care o înzestrase, dar lipsind-o de puterea de convingere, și astfel nimeni nu dădea crezare prezicerilor ei.

La Fontaine o pomeneste în fabula *l'hirondelle ei les petits oiseaux* (Rândunica și păsărelele):

„Păsăruicele, mici și multe, Flecăreau în loc să asculte.

Întocmai cum Troienii făcură, Când biata Casandra da din gură”.

De asemenea, Coșbuc în poezia *Andromahe*: „Tu mi-ai prevăzut mormântul, /Tu Casandra, și-ai tăcut? /Nimeni nu-ți credea cuvântul, /însă eu l-aș fi crezut!”

Casanova – E corespondentul italian al faimosului spaniol Don Juan. A trăit mai aproape de timpurile noastre (în secolul al XVIII-lea) și pare că l-a întrecut în frumusețe, în cabotinaj și în cuceriri galante pe acest premergător al său. Deosebirea dintre ei este că Gian-Giacomo Casanova a fost un aventurier și pe alte planuri, desfășurându-și isprăvile pe o întindere geografică mai mare.

Don Juan e spița nobilă de cuceritor, Casanova – spița burgheză. Termenul de Casanova e folosit atunci când don-juan-ul, la care ne referim, este un escroc nu numai din punct de vedere sentimental, căci Casanova care a îmbrăcat rând pe rând haină de publicist, de abate, de diplomat, de... deținut, fura în același timp și inimile și punga. Acest scurt portret al lui ne arată în ce împrejurări putem întrebuința numele Casanova ca figură de stil. El și-a scris „Memoriile” (în zece volume), care conțin relatări licențioase, dar și amănunte semnificative pentru moravurile epocii. (Vezi: Barbă-Albastră și Don Juan).

Casus belli (lat. „Motiv de război”) – formulă prin care se definește un motiv sau un act invocat de un stat sau de un grup de state pentru dezlănțuirea unui război. Dar, în afară de înțelesul ei juridic, expresia mai e folosită (cu oarecare nuanță de ironie), spre a desemna un conflict între două persoane, între două familii etc.

Castele în Spania – S-ar putea spune într-adevăr că originea acestei expresii se pierde în noaptea timpurilor. Dicționarul *Cuvinte înaripate* de Buchmann menționează că ea s-ar trage din predica unuia dintre părinții bisericii latine, sfântul Augustin (354 – 430), care a folosit imaginea

„castele clădite în aer, fără temelie” (*Subtracto fundamente în aere aedificare*).

Mai târziu, probabil în perioada expansiunii coloniale, când Spania devenise o putere cunoscută în lume, a început să circule expresia „castele în Spania”. Ea se referea la visătorii din alte țări, care plănuiau să-și făurească palate tocmai în îndepărtata Spanie, la fel cum s-ar putea spune astăzi, când suntem de-abia la primul contact cu luna, că unii au și început să-și ridice... castele în lună! O dovadă în sprijinul acestei explicații, o aduc francezii, care folosesc în același sens expresia „castele în Asia”, deci tot ceva îndepărtat și iluzoriu. Expresia „castele în Spania” s-a popularizat mult, datorită unei comedii de mare succes, purtând acest titlu, și care, reprezentată la Paris în februarie 1789 (anul revoluției franceze), a ținut afișul timp de 50 ani în șir. Comedia, în versuri, de Collin d’Harleville, e o satiră la adresa celor ce-și făuresc iluzii deșarte. Eroul, un tânăr visător, își închipuie că s-a căsătorit cu o fată foarte frumoasă și bogată. Câtva timp el trăiește o viață imaginară, dar până la urmă fata visată se mărită cu altul. Totuși tânărul rămâne incorigibil și pornește de la capăt cu alte planuri matrimoniale la fel de iluzorii. Adică își construiește... castele în Spania!

Întâlnim foarte des această expresie, care persiflează pe cei ce-și alcătuiesc proiecte irealizabile. A folosit-o Dostoievski în *Netoșka Nezvanova*: „... mi-am iubit arta... mi-am clădit *castele în Spania*, mi-am făurit un viitor încântător”. O găsim în Cehov (*O dramă la vânatoare*): „Mi-am ales o sofa turcească, m-am culcat pe ea și m-am lăsat pradă fanteziei și «castelelor în Spania»”. Dar citatul cel mai cunoscut îl găsim în Manifestul Partidului Comunist, unde, vorbindu-se despre socialiștii utopici, care visau să întemeieze falanstere (Fourier), sau home-colonies (Owen), sau Icarii (Cabet), se spune: „... pentru construirea tuturor acestor *castele în Spania* ei sunt nevoiți să facă apel la filantropia inimilor și pungilor

burgheze”.

Castigat ridendo mores (lat. „Râzând îndreptăm moravurile”). Această maximă este creația poetului francez 1.1. Santeul care a trăit în secolul al XVII-lea, dar a scris în limba latină. Când renumitul actor italian Domenico i-a comandat o inscripție pentru pânza teatrului său, Santeul i-a compus epigraful: *Castigat ridendo mores*. Și aceste trei cuvinte, care au devenit deviza comediei, și-au câștigat o popularitate rapidă și universală. *Ele* arată că obiceiurile proaste pot fi combătute bine prin ironie, satiră, umor. Valoarea și adevărul acestei expresii, sunt confirmate de Karl Marx, când spune că omenirea se desparte de trecut, râzând. Poetul Marcel Breslașu conchide, într-un articol din „Scânteia” (nr. 6632): „De-abia în vremea noastră putem înscrie – nu ca un iluzoriu deziderat, ci cu simțământul deplin al realității pe frontonul umorului și al satirei, vestitele cuvinte: «Castigat ridendo mores» – Râzând îndreptăm moravurile”.

Castor și Polux – eroi din mitologia greacă, cunoscuți și sub numele de *Dioscuri* (copiii lui Zeus). Legenda spune că Zeus, îndrăgostit de frumoasă Leda, s-a prefăcut în lebădă, spre a o seduce. Leda a zămislit două ouă: unul, de la bărbatul ei Tyndareus, regele Spartei, a dat viață lui Castor și Clitemnestrei – celălalt, de la Zeus, i-a născut pe Elena și Polux. Cei doi frați gemeni Castor și Polux, unul muritor iar celălalt înzestrat cu darul nemuririi datorită părintelui său divin, s-au iubit nespuse. Nedespărțiți în toate acțiunile lor, ei au devenit simbolul frăției și al vitejiei.

Castor fiind răpus într-o luptă, Polux rugă pe Zeus tatăl său, să-l lase să moară împreună cu fratele iubit. Stăpânul zeilor îi propuse: ori să trăiască mai departe singur și veșnic tânăr, ori împreună cu fratele geamăn, o zi în Infern și altă zi în Olimp. Polux acceptă de îndată ultima propunere, spre a nu se despărți de Castor nici după moarte. Astfel ei simbolizează frăția ideală, prietenia

desăvârșită.

Legenda lui Castor și Polux a fost o bogată sursă de inspirație pentru creatorii de artă [menționăm celebrul tablou de Rubens și opera în cinci acte a compozitorului francez Rameau (1737). Purtând numele celor doi eroi mitologici].

Personajul Vasili Ivanovici, din *Părinți și copii* de Turgheniev, spune la un moment dat: „Mă uit la voi, tinerii mei prieteni... Câtă putere, câtă tinerețe în plină floare, câte aptitudini, cât talent! *Castor și Polux*! Nici mai mult, nici mai puțin”. Și apoi adaugă: „Dioscurii! Dioscurii!” (cap. XXI).

(E un) Cațavencu - Dobrogeanu-Gherea spunea despre Caragiale că prin personajele sale a făcut concurență Oficiului Stării Civile. Într-adevăr, ele au căpătat identitate și numele lor a început să circule în vorbirea curentă, ca de pildă: Domnul Goe (copilul răzgâiat), Caracudi (gazetarul de modă veche), Chicoș Rostogan (pedagogul înapoiat și ridicol), Pristanda (subalternul slugarnic și incorect) etc. Din aceeași familie tipologică face parte și Nae Cațavencu, unul dintre personajele principale ale comediei *o scrisoare pierdută*, tipul politicianului burghez demagog și corupt.

Caragiale n-a creat, desigur, acest nume la întâmplare. Cațavencu vine de la cuvântul *cală*, adică persoană căreia îi merge gura ca o morișcă. Despre un asemenea politician se spune adesea: „e un veritabil Cațavencu”. „Au dispărut pentru totdeauna vremurile - scrie „Scânteia” (nr. 5079) - când Nae Cațavencu ori Agamiță Dandanache, «băieți de familie» cu moșii, fabrici și tantieme, înecau pe alegători în valuri de fraze scuipate, îi ameteau cu promisiuni demagogice, uitate a doua zi după alegeri”.

Catilina (și Catilinare) - Lucius Sergius Catilina. (109 - 61 î.e.n.) a fost un patrician roman care a pus la cale o conjurație împotriva Republicii. Demascat de Cicero,

consul în acea vreme, el a fugit din Roma și, înjghebând o armată de partizani, a fost învins și a murit în lupta de la Pistona.

Catilina a rămas în istorie ca prototipul conspiratorului, și numele lui servește spre a desemna un impostor ambițios care urmărește mărire și avere, chiar pe ruinele patriei. Desfășurarea acestei conjurații, povestită de istoricul latin Salustiu, a inspirat tragediile scrise de *Ium* Jonson în Anglia (1611) și de Crébillon în Franța (1748), ambele purtând titlul de *Catilina*. „Catilinarele” sunt cele patru cuvântări celebre pe care Cicero, pe atunci consul, le-a ținut împotriva celui ce urzise complotul contra republicii. Lărgindu-și sfera noțiunii, „catilinara” înseamnă astăzi orice discurs fulminant și demascator.

Cato (234 - 149 î.e.n.) - Marcus Porcius Cato, scriitor și om de stat roman, a dus o viață simplă, lucra pământul alături de sclavii lui, împărțea cu ei pâinea neagră; iar ca cenzor și consul a desfășurat în arenă publică o luptă acerbă împotriva moravurilor corupte. Istoria vieții sale a făcut ca numele Cato să devină sinonim cu un om înțelept și patriot, foarte dur față de cei corupți sau vicioși. I se spunea și „Cato cel Bătrân”, pentru a-l deosebi de Cato din Utica. (Vezi: Delenda Carthago).

Cavaler al tristei figuri - Este „titlul” pe care îl dă Cervantes faimosului său erou Don Quijote, pe care îl descrie având o față lungă, slabă și galbenă. Astăzi, cei care l-au citit și de multe ori chiar și cei care nu l-au citit pe Cervantes, aplică în zeflema acest „titlu” oamenilor pe care îi văd morocănoși, triști sau veșnic înnorați.

Cavaliere servante (ital. „Cavaler servant”) - în Italia s-a introdus în secolul al XVI-lea obiceiul ca în lumea nobilă, femeia să fie însoțită chiar de a doua zi după nuntă, de un bărbat (ales de soț), care, de dimineată până seara, trebuia s-o urmărească, s-o păzească și s-o servească. Poporul îi zicea „Cicisbeo” (fr. sigisbee) acestui cavaler. Trei secole le-au trebuit nobililor soți italieni ca să-și dea

seama că se pun ei înșiși într-o postură ridicolă. Și obiceiul a dispărut. Astăzi, termenul de „cavaler servant” a rămas și este folosit ironic la adresa unui bărbat care e mereu în compania unei femei, gata oricând să-i îndeplinească toate serviciile și comisioanele.

„... ușa sălii se deschise încet și o femeie uriașă, mândra intra... în stânga ei, ca un *cavaliere servante*, șontăcăia galant și bine dispus, consilierul C...” (H. Heine, *Călătorie în Harz*). Camil Petrescu, în piesa *Act venețian*, înfățișează tipul unui cicisbeu (cavaler servant).

Caveant consules (lat. „Consulii să vegheze!”) – Sunt primele două cuvinte din formula latină, cu care, în momente. Grele, senatul roman îi investea pe consuli cu puteri dictatoriale. Formula sună în întregime așa: *Caveant consules ne quid detrimenti respublica capiat* (să vegheze consulii ca niciun prejudiciu să nu fie adus republicii).

Literatură, publicistica, vorbirea curentă n-au reținut decât primele două cuvinte care sunt întrebuințate la modul grav și serios, ca un semnal de alarmă, dar uneori sunt folosite și în glumă, spre a trezi atenția cuiva.

Cave ne cadas (lat. „Păzește-te să nu cazi”) – Erau cuvintele pe care un sclav, plasat anume în spatele învingătorului condus pe vremuri în triumf la Roma, le striga la urechea sărbătoritului pe tot parcursul lungului cortegiu în cadrul căruia, pe un car, era purtat spre Capito; nu. Așadar: un avertisment împotriva înfumurării. Cuvintele au rămas cu acest sens până la noi.

Cedant arma togae, concedat laurea linguae (lat. „Armele să cedeze togii, laurii elocvenței!”) – primul vers din *Elogiul* pe care Cicero și l-a închinat lui însuși, în amintirea consulatului său și a activității publice pentru care a fost proclamat „Părinte al Patriei”. De obicei se citează numai primul emistih: *cedant arma togae*, prin care se cere unei conduceri militare (armele) să lase locul administrației civile (toga). Prin extensiune, e un îndemn

spre a renunța la spadă, la conflicte, la violență și a prefera uneltele creației pașnice.

Cedo maiori sau maiori cedo (lat. „Cedez în fața unui mai mare”) în sensul de „mă plec”, „dau înapoi”. Aceste două cuvinte ar putea fi deviza slugarnicilor, dar în același timp și acul cu care să-i împungem. Autorul lor este renumitul epigramist roman Marțial și sunt notate în *Spectaculorum liber* (Cartea spectacolelor), în care el comentează jocurile și reprezentațiile organizate sub domnia împăratului Titus.

Ce e val, ca valul trece – celebru vers al lui Eminescu din *Glossa*. În strofa a șaptea, vorbind despre mișeei și nătărăii care caută să-și facă punte spre izbânzi, poetul ne sfătuiește să nu ne prindem lor tovarăși, fiindcă „ce e val, ca valul trece”.

Prin extensiune, se aplică faptelor netemeinice, ideilor șubrede, sentimentelor efemere, care trec și se spulberă aidoma valurilor mării.

Ce fut le serpent qui creva (fr. „Șarpele a fost cel care-a crăpat”) – Ultimul vers dintr-o vestită epigramă pe care Voltaire a adresat-o criticului Fréron, unul dintre adversarii săi:

„L'autre jour, au fond d'un vallon, Un serpent mordit
Jean Fréron.

Que croyez-vous qu'il arriva?

Ce fut le serpent qui creva”.

În traducere:

„În altă zi, într-un fund de cotlon, Un șarpe-l mușcase
pe Jean Fréron, Ce credeți voi că s-a întâmplat? Șarpele a
fost cel ce-a crăpat!”

Acest ultim vers, devenit expresie, se adresează în ironie nu numai criticilor pătimiși, ci, în genere, oamenilor răi și veninoși. Epigramistul român Giordano a publicat o reușită imitație după catrenul voltairian:

I-a mușcat

Mâinile

Și-a turbat
Câinele!

Ce-i în gușă și-n căpușă - se zice despre o persoană sinceră, care nu vorbește cu ocolișuri și-ți spune în față tot ce are de spus.

La prima vedere, această expresie românească pare simplă și, n-ar solicita explicații, dacă prin „gușă” se înțelege că-i vorba de gură, iar prin „căpușă”, că-i vorba de cap.

7 a

Adică: ce-i în cap, e și în Gură; ce-i în minte, e și pe buze! Iuliu Zanne, însă, în *Proverbele românilor*, consideră că; această expresie s-a născut din comparația cu mugurul viței de vie, care se numește căpușă și începe a se deschide de cum se dezgroapă vița. Gura omului care și ea se deschide sinceră, la lumină, se aseamănă deci cu căpușa viței de vie.

Un înveliș poetic pentru o deprindere destul de prozaică!

Cei șapte înțelepți - este denumirea sub care sunt cunoscuți în istorie șapte filosofi și oameni de stat ai Greciei antice (secolul al VI-lea! e.n.): *Bias* din Priene, *Chilon* din Lacedemona (Sparta), *Cleobul* din Lindos, *Periandru* din Corint, *Pittacus* din Mitilene, *Solon* din Atena și *Thales* din Milet. De ce numărul înțelepților a fost statornicit la 7? Fiindcă 7 era o cifră „plăcută zeilor” și se bucură în antichitate de o deosebită trecere (vezi *Numero dens impari gaudet*).

Istoricul Plutarh relatează însă că la grupul acestor înțelepți au fost adăugați și alții, ca: Anacharsis - scitul, Epimenide - cretanul etc, așa încât numărul lor ajunsese la 10 și chiar la 16. Tot Plutarh, în *Ospățul celor șapte înțelepți*, istorisește despre ei tot felul de anecdote și le atribuie câte o cugetare, adoptată ca deviză a vieții. De pildă, maxima lui Solon era: *în toate, să ai în vedere sfârșitul*; a lui Thales: *Cunoaște-te pe tine însuți* (vezi), a

lui Bias: *Port totul cu mine* (vezi *Omnia mecum porto*); a lui Cleobul: *Să ai o măsură în toate ș.a.m.d.* Cuvântul lor era ascultat, sfaturile erau urmate. De aceea, la vremea lor și mult timp mai târziu, expresia „cei șapte înțelepți” însemna o culme a gândirii, un superlativ al chibzuinței.

Cele șapte minuni (vezi la litera A, expresia: *a opta minune*).

Cele șapte păcate – Păcate, în fața bisericii, sunt multe. De aceea în unele limbi se precizează: cele 7 păcate mortale sau capitale, adică acelea care, din vechi timpuri, au fost decretate de teologi ca fiind sursa tuturor crimelor

Hi nelegiuirilor: 1) trufia, 2) invidia, 3) avariția, 4) desfrâul, 5) lăcomia, 6) mânia și 7) lenea. Când cineva mai descoperă unul, tot atât de grav sau prezentat ca atare, îl numește *al optulea păcat* care a devenit și el o expresie (și a servit ca titlu unei comedii de Tudor Mușatescu).

IlejiOBeK – 3 to 3 Byrar rep Ro! (rus. „Omul – ce mândru sună acest cuvânt!”) – Maxim Gorki (*Azilul de noapte* – actul IV). „Cuvântul ăsta sună... falnic! Omul! Omul trebuie respectat” (replică a înțeleptului Satin). Această cântare a omului (datând din 1902) cunoaște abia astăzi la noi adevărata prețuire, fiind deseori citată: „Omul, spusese Gorki, ce mândru sună acest cuvânt! Dar și mai mândru, infinit mai mândru sună de când omul a devenit cosmonaut” (Geo Bogza, în *Cele 32 de secunde care au zguduit lumea*).

Cenușăreasa – Legenda „Cenușăresei” a fost popularizată de scriitorul francez Charles Perrault, în secolul al XVIII-lea, sub titlul *Cendrillon*, iar în veacul următor, de către povestitorii germani frații Grimm, sub numele de *Aschenbrödel*, care are același înțeles. Dar legenda aceasta, atât de cunoscută astăzi pretutindeni, este mult mai veche. „Cenușăreasa” s-a „născut” în Grecia și a apărut pentru prima oară într-o culegere de *Povești felurite*, făcută de Elianos Sofistul, care a trăit pe la mijlocul veacului al doilea al erei noastre.

Indiferent însă de nume, de meridian și de secol, „Cenușăreasa” a fost și a rămas fata persecutată de mama și de surorile ei vitrege, ținută în straie murdare la bucătărie, lângă vatră cu cenușă și obligată să îndeplinească treburi trudnice. După chipul și asemănarea acestei eroine din basme, Cenușăreasa a ajuns să reprezinte, la figurat, o persoană oropsită, sau o valoare care-i neglijată și lăsată în uitare, în paragină. În acest sens, Victor Eftimiu, arătând cum în trecut cârmuitorii țării năpăstuiau cultura și pe slujitorii ei, scrie în „Gazeta literară” (nr. 28 din 1960): „Arta și știința erau niște biete *cenușărese*, rude sărace și inoportune”.

Și într-adevăr, iată ce spuneau poeții Anghel și Iosif în

Prologul comediei lor *Cometa* (1913):

„Precum *Cenușăreasa* sta între celelalte Surori, necunoscută, și neluată-n seamă, Așa stă poezia...”

Ce qui ne vaut pas la peine d’être dit, on le chante (fr. „Ceea ce nu merită să fie spus, se cântă”) – susține Beaumar-chais prin gura lui Figaro, eroul principal din *Bărbierul din Sevilla* (act. I, sc. 2). El se referă la creatorii de opere comice, care nu-și dau nicio osteneală în alcătuirea textelor pentru arii. Asta pe scenă.

În viață însă, cuvintele lui Beaumarchais au căpătat o interpretare mai adâncă, în sensul că anumite idei și păreri, care ar fi dificil și riscant de exprimat în scris sau în vorbire, sunt mai lesne introduse și mai ușor răspândite prin cântece.

Cerber – Numele „Cerber” l-a purtat câinele cu trei capete, care – cum spune povestitorul Petre Ispirescu – „speria cu lătrătura să... sufletele morților care erau în iad”. Destinat, după mitologia greacă, să păzească porțile împărăției lui Pluto, era „fiara crudă și ciudată, care latră câinește, trei guri căscând deodată”, cum îl descrie Dante în *Infernul* (cânt. VI, vers 13 – 15). Și întrucât nimeni n-a reușit să scape din Infern, e clar că paznic mai neîmblânzit

și mai vigilent ca legendarul Cerber n-a existat. De aceea numele de Cerber e atribuit portarilor, păzitorilor duri, inflexibili, care nu te lasă să te apropii de ceea ce au ei în supraveghere.

Personajul Riviere din romanul *Inima vrăjită* de Romain Rolland - în *Vara*, partea a II-a - vorbind despre „minciunile sfinte” din lumea burgheză care condamnă miile de ființe la o viață nenorocită fără de sfârșit, spune revoltat că „cele trei ipocrizii: morala, religia și patriotismul latră ca cele trei guri ale Cerberului”.

C'est de la boue dans un bas de soie (fr. „E noroi într-un ciorap de mătase”) - cuvintele marchizului de Lua derdale despre Talleyrand, consemnate de Chateaubriand în *Memoriile de dincolo de mormânt* (V., pag. 402).

Expresia denunță un caracter murdar care se ascunde sub maniere politicoase. E sensul contrar vorbei noastre: „brânză bună în burduf de câine”.

(Test la cour du roi Petaud (fr. „E curtea regelui Petaud”) - Pe vremuri, în Franța diversele profesii își alegeau un șef, căruia i se spunea „rege”. Aveau și cerșetorii un „rege” care, în glumă, fusese botezat Petaud (probabil de la latinescul *peto*, care înseamnă „implor”, deci „cerșesc”). Și, fiindcă e lesne de închipuit că un asemenea „rege” nu-și putea conduce „curtea” și nici stăpâni „supușii”, s-a născut cu timpul expresia de mai sus, spre a desemna o societate dezorganizată, un oraș fără administrație și, în general, un loc unde fiecare face ce vrea, unde domnește cea mai deplină dezordine. Despre o familie, unde toți comandă și nimeni nu ascultă, se poate spune iarăși: „c'est la cour du roi Petaud!” sau, cum spunem noi: țara sau satul lui Cremenel (vezi nr. 992).

c'est l'argent qui fait la guerre (fr. „Banul face războiul”) - Vorbe atribuite lui Napoleon. Cercetătorii au stabilit însă că Bonaparte n-a făcut decât să parafrazeze și să acorde împărăteasca-i autoritate unor cuvinte mai vechi spuse de istoricul latin Quintius Curtius Rufus care, în

lucrarea sa *Istoria lui Alexandru*, susține că banul este *T nervus belii* (nervul războiului), în sensul de pilonul care-l susține”, forța motrice.

Astfel a fost restituită adevăratului stăpân și această... anexiune (literară) a lui Napoleon!

Aceleași cuvinte au mai fost atribuite și mareșalului Trivulzio (1448 - 1518). Întrebat de Ludovic al XII-lea ce arme și ce alimente sunt necesare pentru cucerirea ducatului Milano, el ar fi răspuns: *Tre' cose, Sire, ci bisognano preparare: danari, danari e poi danari*” (Trei lucruri, Sire, trebuie pregătite: bani, bani și iarăși bani).

c'est le commencement de la fân (fr. „E începutul sfârșitului”). Această expresie, care a găsit ecou mai ales prin originala împerechere a doua noțiuni antinomice, este atribuită cinicului diplomat francez Talleyrand (vezi *On ne prete cu'aux riches*). El ar fi spus-o atunci când, întors de pe insula Elba, Napoleon a mai făcut o ultimă încercare desperată de a reaprinde steaua apusă a gloriei. Dar criticul francez Sainte-Beuve, în *Portraits de femmes* (madame de Staël), pretinde că aceste cuvinte ar fi fost rostite în saloanele Parisului încă după dezastrul campaniei napoleoniene din Rusia (1812), deci cu vreo doi ani înainte. Alți cercetători au găsit expresia (e drept că sub o formă mai complicată) la o dată mult anterioară, și anume la Shakespeare, în prologul la *Visul unei nopți de cară*. Ea e folosită spre a indica o fază când finalul unei acțiuni, al unei întreprinderi, al unei căsnicii, iubiri, prietenii etc. Începe a se întrezări clar.

c'est plus cu'un crime, c'est une faute (fr. „E mai mult decât o crimă, e o greșeală”) - Frază celebră, rostită de Fouché, ministrul poliției sub Napoleon, când a aflat de executarea ducelui d'Enghien, acuzat pe nedrept de complot împotriva lui Bonaparte (anul 1804). Această nedreptate era mai mult decât o crimă, deoarece compromitea un regim și prevestea consecințe politice grave. Și fraza e folosită tocmai în asemenea circumstanțe,

când asasinarea unui om politic poate avea ca repercusiune serioase zguduirii interne.

Acesta-i înțelesul expresiei: „E mai mult decât o crimă, e o greșeală” adică, un act necugetat care poate duce mai târziu la crime și dezastre mai multe și mai mari. Paradoxul expresiei a asigurat în bună parte succesul ei.

„Cet animal est très méchant: Quand on l’attaque, li se défend!”

— Două versuri, de o ascutită ironie, dintr-un cântec popular francez la *ménagerie*. Conținutul lor satiric, la adresa asupritorilor mirați că asupriții nu suportă exploatarea, a transformat aceste versuri într-o expresie foarte răspândită. Iată-le în traducere:

„Ce animal rău, plin de draci:

Se apără, când îl ataci!”

Ce-ți pasă ție, chip de lut, dacă-oi fi eu sau altul?

— Două versuri din *Luceafărul* de Mihail Eminescu, devenite o expresie cunoscută.

Versurile le rostește Hiperion (*Luceafărul*) când o vede pe iubita visurilor sale în brațele altuia. Expresia se folosește, în genere, la adresa persoanelor nestatornice, schimbătoare.

Chaque enfant qu’on enseigne est un homme qu’on gagne (fr. „Fiecare copil pe care-l instruim este un om pe care-l câștigam”) – vibrantă pledoarie pentru învățătură, pentru educație, o găsim în culegerea *Les quatre vents de l’esprit* (Cele patru vânturi ale spiritului: satira, dramă, poezia și romanul) de Victor Hugo.

Vezi expresia din familia aceleiași idei: litera *D* – *Docendo discitur*, ceea ce face dovada că oameni iluștri de pretutindeni și din toate timpurile au prețuit în chip deosebit rolul cărții, însemnătatea învățăturii.

Chassez le naturel, îi revient au galop (fr. „Alungați naturalul, el se întoarce în goană”) – vezi: *Naturam expelles furcă...*

Cheia de boltă – în arhitectură se numește *cheia de*

boltă piatra din creștetul unei bolți sau al unei arcade, care susține poziția întregii construcții. De aici, la figurat, expresia „cheia de boltă” înseamnă piatră de temelie, punctul capital, nodul unei probleme sau afaceri, pe care se sprijină tot restul.

Poetul și dramaturgul german Friedrich Schiller considera că dreptatea e cheia de boltă a edificiului universal. Mihail Kogălniceanu, în *Dorințele partidei naționale în Moldova*, arăta că unirea Moldovei cu Țara Românească constituie „cheia bolții, fără care s-ar prăbuși tot edificiul național”.

Cherchez la femme! (fr. se traduce literal prin: „Căutați femeia”, iar literar și liber: „Aici trebuie să fie o femeie la mijloc!”, dar de obicei nu se traduce, expresia fiind mai totdeauna citată în franțuzește). Ea a fost pusă în circulație și a intrat în vorbire datorită romanului (dramatizat în 1864) al lui Alexandre Dumas-tatăl: *Les mohicains de Paris* (Mohicanii Parisului).

Atât în roman cât și în piesă, apărea un funcționar de poliție, copie fidelă a locotenentului Sartine care a trăit la Paris în secolul al XVIII-lea și care, în toate ocaziile, spunea: *Cherchez la femme!* Pentru acest ofițer de poliție, cheia oricărui mister, a oricărei crime greu de dezlegat, a oricărei afaceri senzaționale, era... femeia! Această părere este însă mult mai veche. În urmă cu două mii de ani, satiricul latin Juvenal spunea în satira a VI-a: *Nulla fere causa est, in qua non femina litem moverit*, adică:

Nu există litigiu, a cărui cauză să nu fie o femeie”. La fel cu polițaiul lui Dumas, misoginul erou Pigasov, din romanul *Rudin* de Turgheniev, de câte ori i se povestea o nenorocire, întreba imediat: „Cum o cheamă?”, întrebarea referindu-se la numele femeii pe care el o bănuia a fi totdeauna pricina tuturor calamităților. (Turgheniev: *Opere*, vol II). Regăsim expresia și în nuvela *Duelul* de Cehov, unde există un personaj Laievski, pentru care, în orice împrejurare, trebuie de asemenea să cauți femeia. La

Fontaine exprimă aceeași idee în fabula *Cei doi cocoși* (*Deux coqs vivaient en paix: une poule survint/El voilà la guerre allumée!*)

Che sarà, sarà! (it. „Ce va fi, va fi!”) – Cuvintele acestea, care au câștigat o mare popularitate grație unui cântec, sunt de fapt de mult celebre. Ele se găsesc în prima piesă, având ca erou pe vestitul Faust (Dr. Faustus), scrisă de unul dintre cei mai de seamă dramaturgi englezi, Marlowe. Cuvintele apar chiar în italienește în textul englez și rezumă un fel de doctrină fatalistă: *ce-o fi, o fi!*

Chevalier sans peur et sans reproche (fr. „Cavaler fără frică și fără prihană”), poreclă dată vestitului căpitan francez Bavard (1476 – 1524). Pe lângă faptele de arme care l-au acoperit de glorie (bunăoară, în lupta de la Carigliano a apărat singur un pod împotriva a două sute de ostași spanioli), lealitatea și generozitatea lui, devenite proverbiale, i-au atras admirația chiar și a dușmanilor (refuza daruri, se împotriva brutalității și răzbunărilor, apăra pe bătrâni și copii, salva onoarea femeilor...). De atunci, unui om care întrunește virtuți rare i se aplică denumirea dată căpitanului Bayard de „cavaler fără teamă și fără prihană”. În acest sens Mihai Beniuc, vorbind despre Vitezslav Nezval, „poet al omeniei și al păcii”, îl numește „chevalier sans peur, ni reproche” al poeziei cehe noi. Iar artistul poporului Radu Beligan, în articolul „Teatrul, act de cultură”, scrie în „Scânteia” (nr. 6578): „Exigența este condiția de existență a criticii și nimeni nu are nevoie de acei cronicari care au devenit cavalerii fără frică și prihană ai îngăduinței reciproce și ai echivocului”.

Chi dura, vince – E o zicală italiană: „Cine stăruiește, izbutește”. Ea a căpătat o largă popularitate pe continentul nostru în secolul trecut, datorită unei opere bufe cu același titlu, care s-a jucat cu mare succes între anii 1837 și 1850 în toate teatrele din Italia și pe multe scene din alte țări. Autorul ei este azi aproape necunoscut (Ludovico Ricci), dar zicala e cunoscută și des întrebuințată ca îndemn de a

stăruie în muncă, în creație, în virtute.

Chinurile lui Tantal - Tantal, regele legendar al Lidiei, furând nectarul și ambrozia zeilor spre a le dăruia muritorilor, a fost condamnat de Zeus la o foame și o sete nesfârșite. În infern, Tantal nu reușea să soarbă o picătură din apă ce-i trecea pe la buze, nici să guste vreun fruct din pomii ale căror ramuri se ridicau în văzduh când mâna lui încerca să le atingă.

De aceea expresia „chinurile lui Tantal” se aplică unei persoane care nu se poate bucura de bunurile sale, sau care își vede mereu spulberate dorințele tocmai în clipa când erau mai aproape de realizare. Engels spunea despre Marx: „A trăi - având în față atâtea lucrări neterminate - mistuit, ca Tantal, de dorința nestăvilită de a le termina... ar fi fost pentru el de o mie de ori mai chinuitor decât moartea” (Franz Mehring: *Karl Marx - Istoria vieții sale*, pag. 681). Uh distih al lui Schiller: „Ani de-a rândul, stau aplecat lângă Hippoerene, /Chinuit de sete, dar izvorul din care vreau să sorb, se-mprășteie” - este simbolic intitulat *Tantalus*.

Chi va piano, va sano - (ital. „Cine merge încet, merge sănătos”, adică sigur) - E numai prima jumătate a unui foarte des folosit proverb italian, cealaltă parte întrebuintându-se mai rar: *e chi va sano, va lontano* (și cine merge sigur, ajunge departe). „Ce astăzi nu-i gata pe mâine s-o-implini - /Cu-ncetul se face oțetul/*Chi va piano, va sano...*” (H. Heine, poemul *Germania - o poveste de iarnă*, cap. XV, v. 77 - 79).

Aceeași idee a pasului bine măsurat o găsim exprimată în multe graiuri. Francezii, dintr-un vers al lui Racine din piesa *Les plaideurs* (act. I, sc. 1), au făcut zicătoarea: *Qui veut voyager loin, ménage sa monture* (Cine vrea să călătorească departe, își cruță animalul). Germanii spun: „*Langsam, aber sicher*” (încet, dar sigur), iar noi spunem: „*Încet, încet, departe ajungi*”.

Cibi condimentum lamesest (lat. „Foamea este

condimentul mâncării”) - vezi: *Hunger ist derbește Koch*.

(Plugul lui) Cincinnatus - Când delegații s-au dus la Lucius Quintius Cincinnatus (sec. VI. E. 11.) să-i înmâneze însemnele demnității de consul roman, l-au găsit cu plugul pe ogor. După ce fusese consul și dictator și salvase republica, a demisionat și s-a întors la coarneau plugului. La 80 de ani, modest și retras, încă mai lucra la câmp, când a fost numit din nou dictator. „Plugul lui Cincinnatus” a devenit astfel o expresie a modestiei, un simbol al sobrietății, iar numele lui semnifică o austeră simplitate, sau o retragere demnă la țară, după o carieră triumfală în viața publică. George Washington, primul președinte al Statelor Unite, a fost supranumit „Cincinnatus al americanilor”.

Cita mors ruit (lat. „Moartea năvălește iute”) - vezi *Les morts vont vite*.

YTeHHE - bot ayraiee yqerae (rus. „Lectură, iată învățătura cea mai bună”) - Cugetarea aceasta e un elogiu adus cărților, un îndemn la citit. Ea poartă semnătura marelui poet rus Pușkin, într-o scrisoare adresată fratelui său la 21 iulie 1822 și dată publicității în 1858. Cu două veacuri mai înainte, cronicarul nostru Miron Costin, în predoslovia la *Neamul Moldovenilor din ce țară au ieșit strămoșii lor*, exprima aceeași părere în dulce grai moldovenesc: „Nu este alta și mai frumoasă și mai de folos în toată viața omului zăbavă decât u cetitul cărților”.

Civis Romanus sum! (lat. „Sunt cetățean roman!”) - Formula aceasta datează din epoca sclavagistă, mai exact: din vremea când imperiul roman era cel mai puternic și cel mai întins din lume. Calitatea de cetățean conferea drepturi foarte importante. Parcă tot imperiul era în spatele acestui titlu și când ziceai «Civis Romanus» sum”, parcă opuneai o pavăză la orice atac sau atingere a libertății și demnității.

Cicero, în pledoariile împotriva lui Verres, se referă la grandoearea și decăderea acestui titlu: „Cuvântul și

rugăciunea de crutare din alte vremuri: «Civis sum romanus» (sunt cetățean roman), care pentru mulți. În cele mai depărtate țări ale pământului, la popoarele cele mai barbare, a fost un ajutor și un mijloc de scăpare, cuvântul acesta acum nu le mai servea...” (*Verrine*, V, 57). În zilele noastre, formula se întrebuințează în sens larg spre a spune: am o calitate (sau un titlu, sau un merit) pentru care îmi datorati respect și vă impune să nu vă atingeți de mine!

Cântarea cântărilor – este traducerea din ebraică a lui *Șirașirim*, titlul uneia dintre cărțile care compun Vechiul Testament. Autorul ei a rămas anonim, dar legenda o atribuie regelui Solomon.

Prin vechimea textului, prin frumusețea poetică, „Cântarea cântărilor” a devenit un termen superlativ, spre a califica o operă excepțională, o culme a creației.

Cântecul lebedei – Se spune că înainte de moarte, în loc să geamă, să țipe, lebăda... cânta. Platon confirmă această credință a vechilor greci. În pragul sfârșitului, lebedele cântau fericite, pentru că se duceau la Apollon! Același amănunt e consemnat și în una din fabulele lui Esop (secolul VI î.e.n.), iar în *Agamemnon* (o tragedie a lui Eschil), Clitemnestra, pomenind de cuvintele nobile rostite de Casandra înainte de moarte, o compară cu lebăda. Credința aceasta a ajuns până, la noi și găsim, de pildă, în Alecsandri versul: „La moarte mă voi duce ca lebăda, cântând”... Din aceeași credință a izvorât frumoasă imagine poetică de a asemui ultima operă remarcabilă a unui poet, muzician, pictor etc, compusă în preajma morții, cu „cântecul lebedei”. Expresia poate fi extinsă și la alte domenii. De exemplu, istoricul Târle numește discursul ținut de Talleyrand la Academie, cu două luni înainte de a muri: „cântecul său de lebădă”. În romanul *Elena*, Bolintineanu descrie cum eroina sa începu să cânte înainte de a-și da tragicul sfârșit: „Elena cânta cântecul lebedei de care vorbesc poeții”...

Cântec de sirenă - Sirenele, personaje mitologice, erau reprezentate sub forma unor făpturi fantastice cu capul și bustul de femeie sau a unor femei cu picioare și aripi de pasăre. Mai târziu iconografia le-a adăugat și o coadă de pește. Ele își aveau sediul între insula Capri și coasta meridională a Italiei. Vocea lor fermecătoare atrăgea pe navigatori în regiunea periculoasă de la intrarea în strâmtoarea Siciliei, unde, lovindu-se de stânci, cădeau pradă sirenelor. „Auzite de toți dar nevăzute de nimeni” - cum spun italienii în ironie - aceste fabuloase cântărețe ale mării au fost popularizate îndeosebi de legen - Da Argonauților și de *Odiseea* (12, 1 - 200), care povestește că Ulise a cerut să fie legat de corabie, când a trecut prin apropierea ispitei fatale.

Sirenele reprezintă laolaltă atracția și pericolul mării, iar expresiile *cântec de sirenă* sau *glas de sirenă* semnifică un mijloc de seducție pe cât de puternic pe atât de primejdios. Eminescu spune în *Glossa*: „Ca un cântec de sirenă/Lumea-ntinde lucii mreje; /Ca să schimbe-actorii-n scenă/Te momeste în vârtejuri”.

Cât nisipul mării și țărână... (grec. Όσα ψάμαθός τε κόνι, ζ τε).

— Homer, *Iliada* (cântul IX, vers. 385). Viteazul Ahile, primind solia trimisă de Agamemnon, respinge propunerile de împăcare: „Chiar de mi-ar dabogății cât este nisipul și colbul, /Nu va putea să-mi înduplece inima Atrid Agamemnon”. (Traducere: G. Murnu).

Expresia lui Homer: „Cât nisipul mării” s-a introdus în mai toate limbile, spre a desemna o multitudine, un număr mare, o cantitate imensă.

Claudite i-am rivos... (lat. „Închideți râurile...”) - Sunt cuvintele cu care începe ultimul vers al unui poem pastoral al lui Vergiliu (*Egloge*, III - 111). Versul, în întregimea lui, sună astfel: *Claudite i-am, rivos, pueri; sat prata biberunt* („închideți - adică stăviliți - râurile, copii; câmpiile au băut de ajuns!”). Dar în vorbire sau în scris, ca

expresie, se citează numai primele trei cuvinte, în sensul de: „Ajunge! Gata! Să terminăm!”, și se folosesc spre a cere să se pună capăt unei prea lungi discuții, polemici, campanii, sau unui șir nesfârșit de citate, de extrase etc.

Coadă de topor – Cel ce ajută cuiva ca unealtă la săvârșirea unei fapte rele, la o acțiune dăunătoare colectivității, se face „coadă de topor”, adică complice la o infamie, la o trădare. Expresia este explicată în fabula *Toporul și pădurea* de Grigore Alexandrescu. Eroul fabulei, un țăran de pe vremea când toporul încă nu avea coadă, se silea zadarnic să taie copacii cu fierul în mina. Când i-a cioplit o coadă din lemnul unui arbore, abia atunci a izbutit să reteze pădurea. Coada a jucat deci rolul trădătorului.

În *Zilele vieții tale*, Ion Pas scrie: „Soldații au izgonit cozile de topor și au pus în locule oameni de încredere” (vol. III, pag. 261).

Cocorii lui Ibycos duc pe aripile lor o poveste frumoasă ce le-a făcut cuib trainic în rândul expresiilor celebre. Surprins la drumul mare de o bandă de ucigași, poetul grec Ibycos (secolul al VI-lea! e.n.) a fost omorât și jefuit. Înainte de a-și da sufletul, poetul a ridicat ochii la cer și, zărind un cârd de cocori, i-a conjurat să-l răzbune. Câtva timp după crimă, ucigașii aflându-se la teatrul din Corint (teatrele din Grecia antică erau sub cerul liber) au văzut deodată niște cocori care zburau deasupra capetelor spectatorilor. În bătaie de joc, unul dintre ei a zis: „Uite martorii lui Ibycos, au venit să-l răzbune” 1 „Asasinatul ajunsese între timp la urechile corintienilor, așa că aceste cuvinte au dat de bănuț. Ucigașii au fost astfel prinși, judecați și condamnați la moarte. Și a rămas o vorbă: *cocorii lui Ibycos*, spre a pomeni de niște martori sau probe, care apar pe neașteptate. Marele poet german Fr. Schiller are o poezie intitulată *Cocorii lui Ibycos*: Sieh! Da, sieh! Da, Timotheus! /Die Kraniche des Ibycus! (Iată, iată, Timotei/Cocorii lui Ibycos!).

Cocoșul galic – E emblema națională a Franței

revoluționare. De multe ori, vorbindu-se despre Franța, i se spune „Cocoșul galic”. Această emblemă are o dublă explicație:

1) Romanii îi numeau gali pe locuitorii Franței de azi și se pare că le-au dat acest nume, fiindcă mulți dintre ei purtau moțuri roșcate. Aceste moțuri le-au evocat creștele cocoșilor, iar în latinește *gallus* înseamnă cocoș.

2) După revoluția de la 1789, în căutarea unei embleme pentru baterea monedelor noi (care să înlocuiască „ludovicii”), juriul, instituit pentru concurs, a recomandat un cocoș, gândindu-se la deșteptare, la vigilență, la trezirea conștiințelor. Poporul însă, când a văzut „cocoșul” pe monedele de 20 de franci, a făcut legătură cu vechii gali. Cocoșul a fost decretat emblemă națională. Mai târziu, Napoleon a desființat acest simbol. Dar cocoșul a revenit odată cu revoluția de la 1830, începând să fie aplicat și pe drapele. Sub a Treia Republică (1871) a căpătat o mai mare răspândire (pe monede în special) și a devenit alegoria Franței, reprezentată în grafică prin „cocoșul galic” (sau prin semănătoarea Marianna).

Codrul Vlăsiei – Pădurea, sau – mai obișnuit – codrul Vlăsiei se întindea, acum mai bine de o sută de ani, la nordul Bucureștiului, cuprinzând de la Ciorogârla la Cernica, partea de jos a plășii Snagov. Și partea de vest a plășii Mostiștea. A te avânta prin pădure era pe atunci un act de mare curaj, căci tâlhăriile la drumul mare se țineau lanț, mai ales în epoca domnilor fanarioți. Din acea vreme a rămas vorba „ca-n codrul Vlăsiei”, aplicată mai târziu îndeosebi politicienilor burghezi, care, jefuind bugetele intrate pe mâna lor, se comportau cu finanțele țării aidoma tâlharilor ce-și despuiau victimele în pădurea de odinioară. Prin extensiune, înseamnă un loc fără control, unde domnesc jaful și fraudă. Francezii au o expresie similară: „La forêt de Bondy” (Pădurea Bondy).

Cogito, ergo sum (lat. „Cuget, deci exist”) – Autorul

acestei vestite axiome este filosoful francez René Descartes. Ea apare în latinește, deoarece, pe vremea aceea, savanții își scriau lucrările în limba latină. Însuși Descartes își latinizase numele semnând Cartesius (prin termenul „cartezianism” se înțelege sistemul filosofic al lui Descartes).

În lucrarea sa, intitulată *Discurs asupra metodei* (1637), el combate supunerea oarbă în fața „autorităților spirituale” și își clădește sistemul filosofic pe rațiune, pornind de la adevărul rezumat în adagiul: *Dubito, ergo cogito* (Mă îndoiesc, deci cuget), *Cogito, ergo sum* (Cuget, deci exist). În *Principia philosophiae* (I, 7), lucrare publicată în limba latină în anul 1644, expune din nou acest principiu de bază al doctrinei sale. El nu admite existența unui adevăr decât atunci când examenul rațiunii îl recunoaște ca evident. Descartes așază rațiunea la temelia întregii vieți spirituale.

Formula celebră a fost de atunci de multe ori parodiată. Voltaire, într-o scrisoare spunea: „Descartes a spus: Cuget, deci exist. Eu vă spun: vă iubesc, deci exist”... Făcând aluzie la aceeași axiomă, poetul german Heinrich Heine scria, cu ironia lui obișnuită: ... pentru a mă încredința de propria mea existență, îmi imprimam cu toată tăria buzele în gropițele obrăjorilor rumeni ai barcagițelor și-mi ziceam filosofic: «Le sărut, deci exist!»”.

Cojoacele babei Dochia - Fantezia poporului, între atâtea alte personaje legendare, a creat-o și pe baba Dochia. Povestea spune că pe la sfârșitul lui Faur, baba' a plecat cu oițele la munte. Un flăcău, anume Martie, a încercat s-o oprească, vestind-o că mai bântuie iarna. Dar baba Dochia i-a răspuns că nu se teme, fiindcă poartă nouă cojoace. Atunci Martie i-a cerut lui Faur să-i împrumute câteva zile și, pornind ploi amestecate cu ninsoare, a silit-o pe Dochia să lepede în fiecare zi alt cojoc muiat de apă. La urmă, rămasă fără cojoc, a înghețat pe vârful unui munte, unde se vede o piatră mare cu 9 pietre mai mici alături

(reprezentându-i pe cei 9 feciori ai săi). E stânca ce poartă numele Dochia de pe Ceahlău. De atunci, primele nouă zile din luna martie se numesc „zilele babei”, când, după legenda poporului, Dochia își scutură cojoacele și timpul e mereu schimbător. Abia când baba aceasta capricioasă a plecat din calendar, atunci – cum spune Alecsandri – „S-au dus zăpada albă de pe întinsul țării, /S-au dus zilele babei și nopțile vegherii”. În sonetul *Afară-i toamnă*, Eminescu spune: „... când afară-i sloată... visez la basmul vechi al zânei Dochii”.

Coloana de foc – e o aluzie la coloana de foc sau de fum, despre care Biblia povestește că mergea înainte, călăuzind pe evrei prin deșert, în drum spre „pământul făgăduinței”. Literatura (mai ales poezia) a transformat această coloană într-o imagine, fie pentru a compara cu ea flacăra interioară care îndrumă pe om, printre vicisitudinile vieții, spre un țel înalt, fie – așa. Cum o folosește Lamartine – spre a spune că, aidoma acestei coloane, idealul de libertate conduce popoarele către pământul făgăduinței, ce-l râvnesc.

Coloanele lui Hercule – Cei vechi credeau că lumea se termină la Gibraltar. Și pentru că legenda atribuia lui Hercule performanța de a fi atins capătul lumii, cele două promontorii (cel african și cel european) care străjuiesc intrarea în strâmtoarea Gibraltar, au fost botezate de romani „coloanele lui Hercule”. Ele au devenit cu vremea proverbiale și sinonime, la figurat, cu limita extremă, dincolo de care nu se mai poate concepe nimic. I’olemizând cu un colaborator al revistei „Pyee Koe uora TCTBO” Lenin scria că „originalitatea lui ajunge până la... coloanele lui Hercule” [*Opere*. Voi. II, p. 459).

Colos cu picioare de lut – în cartea profetului Daniel (din Biblie) se povestește că regele Nabucodonosor al Babilonului a visat odată un asemenea colos. Chemând pe prorocul Daniel să-i tălmăcească visul, acesta i-a spus (prevestindu-i astfel prăbușirea) că uriașul cu „picioare de

lut” înseamnă o împărăție mare „fără temeinicie”, căci o piatră aruncată în picioarele colosului îl poate răsturna cu ușurință.

După ce filosoful francez Diderot a vizitat Rusia în anii 1773 - 1774, el a folosit această imagine, rezumându-și impresiile despre imperiul țarilor, Cuvântul a prins și, de atunci, de multe ori, împărăția țaristă a fost desemnată prin expresia: „colosul cu picioare de lut”. Supărat, poetul Pușkin a răspuns cu toată vehemența, într-o poezie în care amintea de victoria oștilor rusești împotriva armatelor lui Napoleon („Aniversarea luptei de la Borodino”), celor care continuau să numească astfel Rusia. Comparația aceasta pentru Rusia țaristă a murit odată cu țarismul, dar expresia „colosul cu picioare de lut” mai trăiește și astăzi, fiind folosită pentru o măreție aparentă, pentru o grandoare exterioară, care în fond însă e numai subrezenie și putregai.

Columb - E vorba de Cristofor Columb, descoperitorul Americii. Numele lui apare de multe ori în literatură și în publicistică, sinonim cu un descoperitor epocal. Voltaire, de pildă, s-a folosit de această antonomază, vorbind despre descoperirile lui Newton. La noi, D.T. Neculuță îl prezintă ca un exemplu demn de urmat în poezia *Spre țărnul dreptății*: „Columb, cu nădejde atins-a pământul/Spre care-a lui gânduri porni-tu-și-au zborul. /Tu, Lume, ca dânsul înalță-ți avântul/Și tot înainte să-ți fie cuvântul/Și gândul și dorul”. Astăzi, termenul este folosit îndeosebi pentru astronauți, acești Columbi ai epocii noastre, care descoperă noua lume a Cosmosului în călătoriile lor cu navele zburătoare.

Astfel, „Scânteia” (nr. 5135) îl numește pe primul pilot cosmonaut Iuri Gagarin: „Columbul Cosmosului”.

(Comorile lui) Cressus - Rege al Lydiei (țară în Asia Mică), Cressus a trăit cam între anii 591 - 546 î.e.n. Stăpânind o regiune cu nisipuri aurifere, era considerat cel mai bogat om al antichității. Reputația aceasta a fost

confirmată de către istoricul grec Herodot (*Istории*, cartea 1) și astfel Cressus a devenit simbolul bogăției. La propriu, se spune despre un om foarte bogat: „are averile lui Cressus”. Dar expresia e folosită și la figurat. Astfel poetul francez Edmond Rostand era supranumit „miliardarul de rime” sau „un Cressus al Parnasului”.

Comparaison n'est pas raison (fr. „Comparația nu-i un argument”) - E un proverb francez foarte cunoscut și des invocat, fiind citat întotdeauna în original, deoarece în traducere își pierde rima care îi dă tot farmecul. Se folosește spre a susține că un exemplu sau o comparație nu constituie o dovadă concludentă.

Compelle intrare (lat. „Silește-i să intre”) - Cuvintele provin din Evanghelie (Luca, XIV, 23), dar sunt citate în latinește, deoarece își datoresc trista lor celebritate bisericii catolice care le-a folosit în limba latină. De-a lungul vremilor, pe aceste două cuvinte dintr-o parabolă s-au întemeiat multe persecuții religioase ca și multe încercări de a-i constrânge pe cei de altă credință să treacă la catolicism.

Laicii însă întrebuintează expresia atunci când consideră că trebuie folosite și forța, constrângerea, violența, pentru a sili pe cineva să facă un lucru care este socotit spre binele lui. De pildă, un ministru belgian a susținut pe vremuri că părinții ar trebui amendați și pedepsiți cu închisoare, dacă nu-și trimit copiii la școală, la care un deputat i-a răspuns că într-adevăr e nevoie de acest *compelle intrare*.

Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur (lat. „Concordia mărește valoarea lucrurilor mici, discordia năruie și valoarea celor mari”). La romani Concordia - fiica lui Jupiter și a zeiței Themis - era zeița bunei înțelegeri, simbolic reprezentată prin două mâini care se strâng. Citatul latin e extras din *Viața lui Iugurtha* (10, 6), o lucrare a istoricului latin Sallustius. Și dacă cuvintele lui se cer traduse, spre a fi înțelese, tâlcul lor nu

mai are nevoie de tălmăci, spre a fi folosit.

Conditio sine qua non (lat. „Condiție fără care nu se poate...”) și aici se subînțelege: „fără de care nu se poate admite”, sau „nu se poate face”, sau „nu se poate concepe” etc. Tocmai fiindcă această formulă lapidară și foarte expresivă se poate aplica în foarte diverse împrejurări (și într-adevăr, e des întâlnită), ea e întotdeauna întrebuințată în latinește în toate limbile, traducându-se numai cuvântul *conditio*, adică se spune: *condiție sine qua non*.

În *Ce-i de făcut?* Lenin scrie: „... tocmai ceea ce «Uniunea» consideră ca o condiție *sine qua non* a trăinicieii viitorului acord etc...” (Opere, vol. 5, pag. 505).

Consuetudo quasi altera natura (lat. „Obişnuința e a doua natură”) – Cugetare a lui Cicero (*De finibus*, V, 25). A devenit proverb în multe limbi.

Consumatum est! (lat. „Totul s-a sfârșit!”) – Versiunea latină a ultimelor cuvinte pe care le-ar fi rostit Iisus Hristos, când a fost răstignit pe cruce.

— După cum relatează evanghelia lui Ioan (XIX, 30) /Grecii vechi spuneau: *Tetelestai*!

Expresia marchează un final dureros, un deznodământ tragic.

Contraria contrariis curantur (lat. „Contrariile se vindecă prin contrarii”) – Este principiul medicinei clasice, denumită alopatie (afecțiune contrarie), deoarece combate o suferință prin contrariul ei, bunăoară, răceala prin căldură, și invers. Acest sistem terapeutic este cu totul opus medicinei homeopatice, care a adoptat deviza: *Similia similibus curantur* (cele asemănătoare se vindecă tot prin cele asemănătoare). Creată de doctorul german Samuel Hahnemann, homeopatia (afecțiune asemănătoare) a fost denumită astfel, fiindcă combate o boală prin agenții care o provoacă (leacuri fabricate din microbii maladiei).

Similia similibus găsește în graiul nostru un echivalent foarte plastic: „Cui pe cui se scoate”.

Coram populo (lat. „În public” sau „în fala

poporului”). Expresia vine de la romani și în Roma antică ea avea chiar o aplicație literală. Însemna a vorbi în fața poporului, adică în for. Cum forul roman era o piață deschisă și cum pe atunci nu existau bineînțeles nici difuzoare, nici microfoane, a vorbi în fața poporului însemna a vorbi tare, cu glas puternic. Astăzi însă, expresia și-a păstrat sensul figurat, adică a susține, cum se spune pe românește, „sus și tare”, fără teamă, în fața tuturor. A-și striga dreptatea *coram populo*, a-și exprima părerile *coram populo* ș.a.m.d.

Găsim expresia în *Arta poetică* a lui Horațiu, versul 185: *Ne pueros coram populo Medea trucidet* (Nici Medea în public copiii să-și ucidă). Poetul se referă la scena care se improviza mai totdeauna în fața palatelor. Horațiu spune că nu tot ceea ce se întâmpla în interiorul acestor palate trebuie redat pe scenă, în văzul spectatorilor. Fiindcă: „Ce prin urechi ne vine ne mișcă mai puțin/Decât ce se petrece sub ochii noștri chiar”. Deci, o pledoarie împotriva exceselor naturaliste în artă. Nu se poate preciza dacă limba latină a împrumutat expresia *coram populo* de la Horațiu, sau dacă Horațiu a fost debitorul ei în această privință.

Cordon bleu (fr. „Cordon albastru”) - Nu se traduce de obicei această expresie care a ajuns să însemne o persoană de seamă, sau un specialist foarte fin. Explicația: înaltele decorații erau însoțite de un cordon care se purta în jurul gâtului, ori de-a curmezișul pieptului. Dar mai râvnit decât toate era Cordonul albastru, care putea să reprezinte Ordinul francez al Cavalerilor Sfântului Duh, ori Ordinul englezesc al Jartierei, ori Ordinul Sfântul Andrei al împărăției țărilor etc, adică numai ordine conferite unor personalități marcante. Cu timpul expresia și-a extins noțiunea. Savanți iluștri, literați de frunte etc. au fost denumiți *cordons bleus*, chiar fără să fie decorați, numai spre a se arăta astfel că-s oameni de înaltă autoritate.

Uneori acest calificativ se conferă și meșterilor

renumiți în arta culinară, datorită faptului că pe vremuri comandorul de Souvré, contele d'Olonne și alți demnitari francezi care erau „cordons bleus” (Cavaleri ai ordinului Sf. Duh) au constituit un fel de club vestit prin banchete și mâncăruri rafinate.

Cornix cronici nunquam oculos effodit (lat. „Corb la corb nu scoate ochii”) – Tradus din latină, citatul acesta circulă ca proverb în multe graiuri. Ambrosius Theodosius Macrobius, scriitor și gramatic latin de la începutul veacului al V-lea, este poate primul autor la care găsim acest proverb; și anume în *Saturnalia*, lucrare în șapte cărți, cuprinzând interesante discuții literare și informații despre obiceiurile romanilor. Nu se știe dacă Macrobius este chiar autorul dictonului. Mai verosimilă pare ipoteza că el a fost numai beneficiarul acestui proverb mai vechi.

Se citează în sensul că oamenii lacomi și asupritori, aidoma corbilor, legați prin interesul comun: prada sau oamenii cu aceleași apucături și năravuri, nu-și fac niciodată rău unul altuia.

Corriger la fortune (fr. „A corecta norocul”) Expresia – deși anonimă – poate fi întâlnită în multe cărți cunoscute, printre care în piesa *Minna von Barnhelm* de Lessing (act. IV, sc. 2), în romanul *Manon Lescaut* de Prévost. E o aluzie ironică la adresa jucătorilor de cărți care, neavând noroc, trișează ca „să îndrepte (spre ei, bineînțeles) norocul”. Dar dacă autorul expresiei a rămas necunoscut, în schimb originea ei a putut fi stabilită, într-o comedie a poetului comic latin Terențiu, și anume în *Adelphi* (actul IV), unul dintre personajele sale (Micio) compară viața omului cu jocul de zaruri și sfătuiește că, dacă nu ai noroc, să cauți cu artă, cu îndemânare, a-l corecta (*id arte ut corrigas*). Expresia a căpătat, după împrejurări, o aplicație mai largă decât cea inițială cu privire la trișori.

Corruptio optimi pessima (lat. „Coruperea lucrurilor celor mai bune este lucrul cel mai rău”) – O frumoasă axiomă latină pe care antichitatea ne-a lăsat-o moștenire,

împreună cu atâtea altele. Unii s-au referit la acest adevăr, vorbind de religie, atunci când devenise intolerantă. Alții au invocat-o, vorbind de poezia deturnată de la scopurile ei înalte. Astăzi această înțeleaptă cugetare ar putea fi adresată acelor care pun o descoperire atât de minunată ca energia atomică în slujba unor scopuri războinice, sau uimitoarele rachete cosmice în serviciul spionajului. Toate aceste invenții ale geniului uman sunt într-adevăr realizări optime, tot ce poate fi mai bun, iar coruperea, vicierea lor este „pessima”, tot ce poate fi mai rău.

Corvus albus (lat. „Corb alb”) – Unde găsim acest corb? În la venal – *Satire* (VII, versul 202) – evident, ca metaforă, spre a desemna un om cu totul excepțional, sau un lucru deosebit de rar. Tot Juvenal, în același scop, a folosit o imagine de culoare opusă, și anume: lebăda neagră (vezi: *Rara avis*).

Francezii spun: „merle blanc” (mierlă albă), iar noi, în ironie: „cai verzi”, sau „lapte de cuc”.

Cowards die many times before their death (engl. „Mișei mor de mai multe ori înaintea morții lor”) – celebre cuvinte ale lui Shakespeare din tragedia *Iuliu Cezar*. În scena a doua din actul II, Calpurnia, soția lui Cezar, presimțind că-l pândește o mare primejdie, îl roagă să nu plece de acasă, căci ar putea fi omorât. Cezar îi răspunde: „Nainte de-a muri se prăpădește cel laș de multe ori” – (traducerea lui Tudor Vianu). Și continuă cu versul următor: *The valiant never taste of death but once* (Viteazul nu gustă moartea decât o singură dată). O înfierare adresată lașității și un elogiu curajului.

Credo – Cuvânt latin (precizăm, deoarece el sună la fel și în italianește) care înseamnă – cum nu e greu de ghicit – *cred!* Dar acest indicativ prezent a devenit un substantiv care inițial a fost numele unei rugăciuni creștine (primul cuvânt din „Simbolul apostolilor”, în sensul cuvântului românesc „crez” („... știa crezul grecește pe de rost” – spune Alecsandri). E drept că în românește

cuvântul *crez* are și înțeles de crez politic („crezul lor – scrie Anton Pann – este bâta și vătraiul”). Dar am adoptat *credo* pentru noțiunea mai amplă de ansamblu de principii, pe care îți bazezi părerile și atitudinea. În acest sens îl găsim întrebuițat de Lenin (Opere, vol. V, pag. 301). „De mult e timpul să se înceteze cu jocul de-a v-ați ascunselea, disimulându-și *credo-ul* economic...” (De altfel, în Rusia a existat o publicație social-democrată, cu titlul *Credo*).

În poezia *Victima florilor de turnesol* din *Caleidoscopul lui A. Mirea*, poeții Anghel și Iosif satirizează un critic care...

„... își scoate ghetetele, surtucul, măiastra-i până de Toledo, Le-aruncă una după alta, aruncă și sublimu-i *Credo*”.

Credo, quia absurdum (lat. „Cred, pentru că e absurd”). Acest paradox a fost atribuit în mod greșit sfântului Augustin (354 – 430), unul dintre „părinții bisericii catolice”. Chiar scriitorul francez Stendhal a comis această eroare, deoarece sfântul Augustin susținea că esența credinței este „a crede, fără a cerceta”, adică a crede chiar și ceea ce pare absurd. Cu alte cuvinte: superioritatea credinței față de rațiune și incapacitatea rațiunii” d-a înțelege lumea în esența ei! 'N

În realitate însă locuțiunea de mai sus e o reproducere aproximativă a unor cuvinte ale teologului mai vechi Tertullian (care a trăit în secolele II – III). În scrierea intitulată *De carne Christi* (Despre carnea lui Hristos), el spune: „Et mortuus est Dei filius; prorsus credibile est, *quia ineptum est* „(și a murit fiul lui Dumnezeu; e foarte credibil, *deoarece e o absurditate*). E ușor de văzut cum frază care circulă (*Credo quia absurdum*) seamănă cu frază care i-a dat naștere (*credibile est quia ineptum est*). Cum însă *ineptus* (prost, inept) nu-i un cuvânt prea simpatic și măgulitor, a fost preferat *absurdus*, uzul statornicind expresia *credo quia absurdum*. Multă vreme, biserica s-a prevalat de această formulă

pentru a impune mistere și legende foarte cucernice. Astăzi aceleași cuvinte nu mai servesc decât *in extremis* acelor care ne solicită să credem absurdități și ineptii foarte laice. Dar mai ales „credo quia absurdum” e folosit pentru a încheia o discuție și a ieși onorabil, sub scutul unui citat ilustru, din situația neplăcută când afirmațiile făcute nu găsesc credibilitate.

Cui bono? Cuvinte latinești care înseamnă „la ce bun?” în sensul de „în folosul cui?”, în „interesul cui?”. Aceste cuvinte, dintr-o pledoarie a lui Cicero (*Pro Roscio Amerino*, cap. XXX), sunt puse în seama judecătorului roman Lucius Cassius Pedanius care, instruind un asasinat, dăduse dispoziție să se cerceteze „cui bono”, cui îi putea folosi omorul. Se mai spune că filosoful Cato avea obiceiul să întrebe, ori de câte ori se propunea un proiect: *cui bono?* Cui o să folosească? Se mai poate întrebuința și în înțeles de scop final. De pildă: „Nimic nu prezintă un interes serios, dacă nu se știe *cui bono*” (vezi și „*Cui prodest?*”).

Cui prodest? (lat. „Cui folosește? Cui servește?”). Expresie frecvent întrebuințată, în multiple împrejurări. De exemplu: se comite un act inexplicabil. Căutându-se dezlegarea sau autorul necunoscut, se pune întrebarea: cui i-a putut folosi? *Cui prodest?* (Vezi: „*Quid prodest?*”)

Cum grano salis (lat. „Cu un grăunte de sare”, adică „cu haz”) - Expresia aparține lui Pliniu-cel-Bătrân, *Istoria naturală* (cartea XXIII, 8). E folosită în sensul figurativ de „are haz”, fiindcă într-adevăr, în retorică, expresia înseamnă a vorbi în șagă, în înțelesul că nu trebuie luat în serios ceea ce se spune, deoarece a fost o glumă.

Cuiul lui Pepelea - Pepelea e un personaj comic din snoavele noastre populare, tipul poznașului isteț care, aidoma lui Păcală, făcând pe prostul și neștiutorul, biciuiește apucături și năravuri. Vasile Alecsandri a scris piesele *Arvinte și Pepelea* și *Sânziana și Pepelea*, iar snoavele despre Pepelea au fost adunate în culegerea lui 7.

Pamfile „Firișoare de aur”. Cea mai cunoscută, de unde provine și expresia, este „Cuiul lui Pepelea”. Pepelea și-a vândut casa lui Arvinte, păstrându-și numai un cui, bătut în peretele unei odăi, cu dreptul de a agăța acolo haina căciula, etc. În felul acesta îi făcea vizite: mereu, spre a se folosi de cuiul care era proprietatea sa. Așadar, „cuiul lui Pepelea” înseamnă pretextul născocit pentru a stingheri pe alții; motivul șubred invocat de cineva spre a se amesteca intempestiv și supărător în treburile altora.

Victor Ion Popa a scris și el o piesă pentru teatrul sătesc, intitulată *Cuiul lui Pepelea*.

Cunctator – Cuvânt latin, înseamnă: om care întârzie, care tergiversează, care temporizează. *Cunctator* e porecla dată generalului roman Quintus Fabius Maximus (mort la 203 î.e.n.) care, în lupta împotriva lui Hanibal, amâna încheștarea decisivă, adoptând tactica hărțuiei.

În Statele Unite există un „Club al cugetătorilor” care aplică și recomandă metoda tăragănelii, a temporizării.

Cunoaște-te pe tine însuși!

— Vestita inscripție *Fvcofo gsocutov* de pe frontispiciul templului lui Apollo din Delfi. Paternitatea ei n-a fost dovedită în mod cert, fiind atribuită unora dintre cei șapte înțelepți ai Greciei, când lui Thales din Milet, când lui Chilon din Sparta, când lui Solon din Atena. Ceea ce s-a stabilit însă precis este că maxima de la Delfi a devenit celebră datorită filosofului Socrate care și-a însușit-o ca principiu fundamental al gândirii sale. A fost și a rămas printre cele mai cunoscute cugetări din lume. (Vezi și *Nosce te ipsum*).

Cu ocaua mică – Ocaua, precum se știe, a fost pe vremuri la noi o măsură de greutate și de capacitate. Dar nu puțini erau negustorii ce foloseau pe atunci „ocaua mică”, adică un cântar fals. „Pe măcelari și pe brutari – povestește Ion Ghica – când îi prindea cu ocaua mică, îi țintuia d-o ureche în mijlocul târgului”. De atunci expresia:

„A prinde cu ocaua mică” înseamnă a prinde pe cineva cu o înșelăciune, a-l descoperi cu o minciună cu o pungășie. „De te-o prinde cu oca mică, greu ar să-ți cadă” – scrie și Ion Creangă. Domnitorul Cuza luase măsuri severe, spre a stârpi păgubitorul obicei. Vinovații fiind aspru pedepsiți, negustorii, de teamă, începură să dea ocaua plină, ba chiar: peste măsura reglementară. Astfel „ocaua lui Cuza” * rămas, în vorbire, sinonimă nu numai cu „măsura justă”, ci și cu noțiunea de „mult”, peste ceea ce se cuvine. Vasile Alecsandri consemnează acest lucru în poezia *Hora lui Cuza-Vodă*: „De când Cuza s-a domnit/Pânele s-au mai dospit/Ocele s-au mai mărit”.

Cu o rândunică nu se face primăvară (grec. Μία χειλιδών έαρ ου ποιεί) – maximă a lui Aristotel, din *Etica nicomahică* (cartea I, cap. 6). Se referă la problema fericirii: „Precum o rândunică nu face primăvara...”, tot așa o singură zi sau un răstimp scurt nu face pe nimeni deplin fericit.

Marele filosof al antichității a fost și autorul altor cugetări care din nefericire s-au pierdut. Numai o parte ne-a parvenit, datorită învățatului grec Diogene Laerțiu care, în opera sa *Despre viețile și doctrinele filosofilor* (10 cărți), menționează o sumă de aforisme ale lui Aristotel. Cităm câteva pentru frumusețea lor deosebită: *Științele au rădăcini amare, dar fructe dulci – între un învățat și un ignorant e aceeași deosebire ca între un om viu și un cadavru – Prietenia e un suflet în două trupuri – Speranța este visul omului treaz – Virtutea stă la mijloc, între extreme* (vezi: „*In medio stat virtus*”).

Maxima lui Aristotel „Cu o rândunică nu se face primăvară” a devenit proverb în foarte multe limbi. Îl găsim și la noi în aceeași formă și cu același înțeles.

Curriculum vitae (lat.) înseamnă „Cursul vieții”. Prin urmare este vorba de toate datele referitoare la starea civilă, studiile, ocupația și viața unei persoane. Un sonet al lui Coșbuc, care prezintă portretul unui pseudoartist,

poartă titlul *Curriculum vitae*.

(Alta Pandorei - Pandora a fost prima femeie din lume, după mitologia greacă, modelată de Hefaistos, înșuflețită de Athena și înzestrată de alți zei cu toate darurile [de unde și numele ei de *pan* (tot) și *dâron* (dar)]. Jupiter, furios pe Prometeu că a furat focul din cer, a vrut să se răzbune. I-a trimis-o ca nevastă, cu o cutie care conținea toate relele și care avea să intre în istorie și literatură sub numele de *cutia Pandorei*. Prometeu, bănuind că Jupiter îi întinde o capcană, a refuzat. În schimb, fratele său, Epimeteu, s-a lăsat ademenit; și când Pandora a deschis cutia, s-au revărsat toate relele din lume: boli, necazuri, ură, suferință etc. Când a închis-o la loc - povestește Hesiod - era prea târziu. Nu m-ai rămăsesse pe fundul cutiei decât speranța! A rămas însă altceva: expresia *cutia Pandorei*, la care se fac frecvente aluzii, spre a desemna o sursă de nenorociri mascată de aparențe atrăgătoare.

Cvadratura cercului este o celebră problemă, pusă de învățații greci din antichitate, și anume: construirea, cu rigla și compasul, a unui pătrat având suprafața egală cu a unui cerc dat. În geometria euclidiană, această problemă nu se poate rezolva. Prin extensiune, expresia „cvadratura cercului” a ajuns să semnifice orice fel de problemă insolubilă, fără dezlegare.

Dacă n-au pâine., să mănânce cozonac!

— În timpul marii revoluții franceze, în zilele de 5 și 6 octombrie 1789, când locuitorii Parisului manifestau pe străzi cerând pâine, o doamnă de la Curtea Franței, ducesa de Polignac, spunea reginei Maria Antoaneta: „Ce neghiob e poporul ăsta, care vrea neapărat pâine, când ar putea să-și cumpere cozonaci 1” Și cele două nobile femei au ajuns repede la concluzia, atât de generoasă, că oamenii „dacă n-au pâine să mănânce cozonaci!” (qu'ils mangent des brioches!). Vorbele acestea ridiculizează și astăzi persoanele naive, cu păreri și mentalități complet

desprinse de adevărurile vieții, de simțul realităților.

Dacă nu vine muntele la Mahomed, se duce Mahomed la munte - Faptul s-ar fi petrecut în jurul anului 612 al erei noastre, când Mahomed abia începuse a propovădui religia islamică. Arabii erau atunci idolatri și-i cereau minuni. „Profetul” a poruncit muntelui în fața căruia predica, să vină până la el. Muntele, deși se zice că credința mișcă și munții, n-a catadicsit bineînțeles să se urnească. Atunci, Mahomed s-a închinat și, cu ochii la cer, a exclamat senin: „Mare e înțelepciunea ta, doamne! Dacă ai fi dat ascultare cuvintelor mele și ai fi făcut muntele să se miște, ne-ar fi prăpădit pe toți. Trebuie deci eu să mă duc la munte și să mulțumesc celui de sus că a fost atât de milostiv cu un neam de pagini”. Și îndreptându-se spre munte, a rostit cuvintele care azi, în zefleMEA, se spun aceloră ce n-au altă cale decât să se plece în fața unei situații, chiar dacă astfel trebuie să înfrunte ironii și râsete.

Poetul Mihai Codreanu, în sonetul *Minunea profetului*, povestind această întâmplare cu Mahomed ironizat de mulțime, încheie:

Iar el, plecând încet ca s-o înfrunte, Scandea rar silabele divine: „Când muntele la Mahomed nu vine, Se duce singur Mahomed la munte”.

Uneori expresia e folosită în formă inversată: *Dacă nu vine Mahomed la munte, se duce muntele la Mahomed*. E o variantă alterată, greșită. De altfel însăși legenda din care s-a născut expresia face dovada acestei erori.

Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau!...

— În nuvela *Alexandru Lăpușneanu*, scriitorul Costache Negruzzi povestește că Lăpușneanu, intrând în Moldova cu oști turcești spre a-și lua domnia în primire, a fost întâmpinat de o solie de boieri în frunte cu vornicul Motoc, care-i spuse: „... obștia ne-a trimis pe noi să-ți spunem că norodul nu te vrea, nici te iubește, și Măria ta să te întorci înapoi”...

— *Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau* - răspunse Lăpușneanu.

Expresia se aplică în împrejurarea când o persoană încearcă să se impună împotriva voinței majorității, sau, cu alte cuvinte, când vrea dragostea cu sila.

Dalai-Lama, numele șefului religiei budiste din Tibet, înseamnă Marele Preot (Dalai = mare, Lama = preot). După moarte, spiritul lui divin s-ar fi strămutat într-un copil care, dând semne precoce ale originii supranaturale, este proclamat noul Dalai-Lama. Considerat astfel ca incarnația perpetuă a lui Buddha pe pământ, autoritatea lui era supremă și necontestată. Nu se arăta la lumina zilei, trăind retras în templul de la Lhasa, înconjurat numai de preoții lui care aduceau la cunoștința credincioșilor cuvântul său sacrosanct, fără drept de comentarii. De aceea Dalai-Lama a ajuns sinonim cu un personaj pe care toți îl ascultă și nimeni nu îndrăznește să-l contrazică* în nuvela *Un Hamlet provincial* de Turgheniev, unul dintre eroi spune: „Acuma mă poți pune și în fața unui Dalai-Lama și am să-i cer să-mi dea puțin tabac de prizat”. (*Opere*, vol. I, pag. 247).

Dalila - E numele faimoasei curtezane din Gaza, care - după cum spune legenda - a fost plătită de filistenii spre a-l supune pe Samson, care îi înspăimântase prin forța sa herculeană. Îndrăgostit de ea, Voinicul Israelit i-a destăinuit că toată puterea sa le ascunsă în lungile lui plete. Într-o zi, când Samson adormise cu capul pe genunchii ei, Dalila a poruncit să i se taie părul și l-a făcut astfel bătaia de joc a dușmanilor lui (*Cartea Judecătorilor*, cap. XIII - XVII). Numele de Dalila a devenit din această pricină sinonim cu o trădătoare, cu femeia fatală care, prin influența ei periculoasă, poate prăbuși pe bărbații cei mai tari. Eminescu, în vestita-i poezie intitulată *Dalila*, a talmăcit legenda în versuri nemuritoare, care se încheie cu îndemnul:

„Când vezi piatra ce nu simte nici durerea și nici

mila, De ai inimă și minte, feri în lături, e Dalila!"

Aceeași legendă a inspirat opera *Samson și Dalila* de Saint-Saëns. Libretul acestei opere și-a îngăduit unele

Licențe față de versiunea biblică. * >

Dama cu camelii - E titlul unui roman, transformat mai târziu și în piesă de teatru, de Alexandre Dumas-fiul. Romanul (1848), și mai cu seamă piesa (1852), în urma succeselor obținute, au popularizat figura și numele eroinei Marguerite Gauthier care avusese un trecut aventuros. Astfel porecla ei „Dama cu camelii” a ajuns să desemneze, cu oarecare prețiozitate, femeia de moravuri ușoare care, datorită concepțiilor din lumea burgheză, nu izbutește să se reabiliteze.

Das Alte stürzt... (germ. „Ce este vechi se năruie”) Fr. Schiller, *Wilhelm Tell* (act. IV, sc. 2). Sunt primele cuvinte din versurile pe care le rostește cu limbă de moarte căpitanul Attinghausen:

„*Das Alte stürzt, es ändert sich die Zeit Und neues Leben blüht aus den Ruinen*”.

Care înseamnă: *Ce este vechi se năruie, vremurile se schimbă și o viață nouă înflorește din ruine*. Se citează parțial (cele trei cuvinte de la început sau primul vers).

Das eigentliche Studium der Menschheit ist der Mensch

(germ. „Adevăratul studiu al omenirii este omul”) - o cugetare a lui Goethe din romanul său *Die Wahlverwandschaften* (Afinitățile electivă) - partea a II-a, cap. 7 - apărut în 1809.

Moralistul francez Pierre Charron, cu două sute de ani înainte, în *Traité de la Sagesse* (Tratatul despre înțelepciune, 1601), a formulat aceeași idee: *La vraie science et la vraie étude de l'homme, c'est l'homme* (Adevărata știință și adevăratul studiu al omului, este omul). Lessing, la rândul lui, recunoștea că: *Cea mai nobilă preocupare a omului este omul*.

Precum se vede, *les grands esprits se rencontrent* (vezi nr. 609), mai ales când este vorba despre om.

Das Ewig-Weibliche (germ. „Eternul feminin”) - cuvinte cu care Goethe încheie partea a doua din *Faust*, spunând că acest etern feminin „ne-nalță în țării” (zient uns hinan). Evident, e un omagiu adus femeii (indirect iubirii), rezumat numai în două-versuri scurte, pe care le rostește în final „Chorus mysticus”. În accepțiunea cea mai simplă și mai curentă, *eternul feminin* reprezintă femeia care, sub diverse nume: Venus, Psyché, Elena, Isolda, Julieta, Margareta etc., perpetuează de-a lungul secolelor principiul frumuseții, al dragostei. E o idee pe care o regăsim și la Eminescu (de pildă în *Venere și Madonă*). Vorbind de poeziile lui, putem da și un exemplu pentru expresia la care ne referim. Figurile de femei care apar în versurile lui Eminescu n-au în general nume. Dar prin felul cum sunt zugrăvite, putem spune că ele reprezintă *eternul feminin*.

Das fünfte Rad am Wagen (germ. „A cincea roată la car”) - este menționată pentru prima oară de poetul german Freidank în cartea sa *Bescheidenheit* (Modestie, 1229), cuprinzând învățăminte. Nu s-a putut stabili dacă el e chiar autorul acestei expresii, sau dacă numai a transcris-o fără să-i precizeze paternitatea. Cert este că „a cincea roată” circulă intens, de câteva secole, prin mai toate graiurile. Expresia semnifică un lucru de prisos, ca și roata în cauză.

Das Glück ist eine leichte Dirne (germ. „Norocul e o fată ușuratică”) - vers celebru al lui Heinrich Heine. E începutul, epigrafului la cartea a doua din ciclul de poezii *Romancero*. Iată prima strofă, în traducerea lui Ion Frunze tu:

„Norocul e o femeiușcă
Ce nu stă locului o clipă.
Ți-alintă părul, fruntea-n pripă

Te pupă, zboară ca din pușcă”.

Cu alte cuvinte, să nu ne încredem în noroc, fiindcă e nestatornic și înșelător. Un sfat asemănător ne dă și Friedrich Schiller. În actul I din *Demetrius* (piesă neterminată) poetul spune: *Das Glück ist falsch, unsicher der Erfolg* (Norocul e amăgitor, succesul nesigur) – adică incertă e izbânda care se bazează pe noroc.

Das ist für die Katze (germ. „Asta-i pentru pisică!”). Burckard Waldis, fabulist german din prima jumătate a secolului al XVI-lea, l-a tradus pe Esop și a scris și numeroase fabule originale. Una dintre ele (nr. 62) a lansat cu succes expresia de mai sus. După obiceiul de a arunca la pisici toate resturile menajere, se spune: *das ist für die Katze* despre tot ce e inutil și nu merită nicio atenție.

Das ist Teils Geschoß! (germ. „Aceasta-i lovitura lui Tell!”) – replică din piesa *Wilhelm Tell* a lui Schiller (act. IV, sc. 3). O săgeată țâșnită dintr-un tufiș îl străpunge pe tiranicul pârcălab Gessler drept în inimă. După această precizie uimitoare, el ghicește de îndată cine-i țintașul: „Săgeata asta c-a lui Tell!”

Expresia s-a încetățenit, spre a recunoaște autorul după măiestria lui specifică.

Date obolum Belisario (lat. „Dați un obol lui Belisarius!”) – Belisarius (sau Belisarie) a fost în Bizanț (sec. VI) un vestit comandant de oști, care s-a luptat cu perșii, cu vandalii, cu ostrogoții și care ar fi trebuit să se bucure de toată recunoștința împăratului Iustinian, căruia i-a adus multe victorii.

Dar legenda spune că, temător să nu-i ia tronul, împăratul i-a scos ochii și l-a închis într-un turn (care există și azi în Turcia și poartă numele de „turnul lui Belisarius”), de unde marele general lăsa în jos, cu o funie, casca și o mică pancartă pe care scria: „Date obolum Belisario”.

Soarta lui tristă a inspirat multe romane, tragedii, tablouri, cântece și opere. Ca expresie se folosesc aceste

cuvinte pentru a ilustra starea unui personaj celebru, adus la sărăcie. Iar numele de Belisarius e întrebuințat” câteodată ca figură de stil (ca antonomază), pentru un om ruinat, care și-a păstrat însă întreaga demnitate.

Dați Cezarului ce-i al Cezarului... Cuvinte citate foarte des și întâlnite în multe limbi. Sunt din Evanghelie (Matei, XXII, 21). Se folosește uneori versiunea latină-*Quae sunt Caesaris, Caesari*. Evanghelistul Matei povestește că fariseii, vrând să-i întindă lui Iisus o cursă și să-l îndemne la nesupunere față de stăpânirea romană, l-ar fi întrebat dacă să plătească dajdie Cezarului. Iisus – continuă povestitorul – simțind capcana care i se întinde, le-a cerut să-i prezinte moneda pe care vor s-o plătească; când i-au adus monedă, el le-a arătat efigia împăratului și le-a zis vorbele de mai sus. Prin urmare, la origine, cuvintele n-aveau de loc un sens figurat. Ele l-au căpătat ulterior, și astăzi servesc pentru a recomanda să se recunoască fiecăruia meritele, atribuția, rolul său. La Maxim Gorki (în romanul *Foma Gordeev*, cap. XIII) găsim o aplicare a întregului citat biblic sub o. formă amuzantă și ironică. După slujba religioasă, personajul Cononov se adresează musafirilor și le spune: „Acum, după ce-am dat lui Dumnezeu, ce-i al lui Dumnezeu, dați-mi voie ca muzica să dea Cezarului ce-i al Cezarului”.

Dat veniam corvis, vexat cenzura columbas (lat. „Cenzura, cruță corb îi își prigonește porumbeii”) – hexametru din *Satira a II-a* a lui Juvenal care a devenit proverb. Versul e pus în gura unei femei romane (Lauronia) care se înverșunează împotriva bărbaților, pe motivul că aceștia, făcând legile, sunt deosebit de intoleranți cu femeile și tot pe atât de îngăduitori cu ei înșiși, deși „sunt mai răi ca noi”. Și după ce dă câteva exemple din viața de atunci a Romei (de la începutul erei noastre), exclamă: „Și-apoi tot împotriva noastră, rigorile legii! *Dat veniam corvis, vexat cenzura columbas*”. Versul lui Juvenal poate fi apropiat și de vorba noastră populară

„Pentru unii mumă, pentru alții ciumă!”

Dați-mi un Punct de sprijin și pun pământul în mișcare

(grec. Δός μοι που στώ και κινώ την γήν.) – cuvinte vestite ale lui Arhimede. Printre numeroasele invenții ale acestui ilustru fizician al antichității, se numără și cele mai mari sisteme de pârgarii și scripeti din acea vreme, pentru ridicarea unor greutăți uriașe. Ceea ce l-a făcut să spună că, dacă ar găsi un punct de reazem în spațiu, ar putea urni și pământul din loc. Arhimede nu l-a descoperit. În schimb cuvintele lui au pus în mișcare un aforism de renume universal, care atestă că omul, având la îndemână mijloacele necesare, poate înfăptui chiar cele mai fantastice planuri.

Davus sum, non Oedipus (lat. „Sunt Davus, nu Edip!”) – E versul 194 din comedia *Andria* a poetului comic latin Terențiu (act. II, sc. 2 în ediție modernă). Davus. Era un sclav (cum a fost și autorul), dar un om cu mintea simplă, pe când Edip, după cum știa lumea din antichitate, fusese un om cu mintea ascuțită, care reușise să dezlege toate întrebările capțioase ale Sfînxului. Prin vorbele de mai sus, eroul din comedia lui Terențiu recunoștea: sunt un om simplu, nu sunt înțelept, nu pot pricepe, nu pot ghici (ca Edip). Azi, aceste cuvinte sunt folosite mai ales în ironie la adresa unui adversar care se pretinde deosebit de ager, de inteligent și te tratează de sus. I se poate răspunde cu prefăcută modestie: „Davus sum, non Oedipus!...”

De-așa vremi se-nvredniciră cronicarii și rapsozii – e

Un vers foarte cunoscut din *Scrisoarea III* a lui Eminescu. Marele poet, referindu-se la vremile vitejești ale lui Mircea cel Bătrân, continua astfel: „Veacul nostru ni-l umplură saltimbancii și Irozii”, susținând că pe eroi nu mai poate să-i caute decât în „izvoadele bătrâne”. De aceea versul de mai sus se citează când cineva vrea să amintească o epocă eroică din istorie sau un moment

memorabil din viață, demne de pana cronicarilor și rapsozilor, în comparație cu alte perioade mai puțin (sau de loc) vrednice de a fi zugrăvite și cântate.

t) *eeet imperatorem stanțem mori* (lat. „Un împărat trebuie să moară în picioare”) – maximă creată chiar de un împărat care a lăsat și alte expresii vestite, ca: „Banul n-are miros” (vezi loc. cit.). Este vorba de împăratul roman Vespasian care a domnit acum aproape două milenii. Ajuns la vârsta de 69 de ani, el continua să se ocupe de treburile împărăției. Și chiar în ziua morții, coborând cu o ultimă efortare din patul de? Suferință, se ridică în picioare, spre „a sta la datorie”. *Decet imperatorem stanțem mori* au fost cele din urmă cuvinte ale lui. Lărgindu-și zona de aplicație, ele au fost și mai sunt folosite la adresa acelor care (fără să fie împărați!) au înțeles că, sfidând moartea, să rămână la post și să-și împlinească misiunea până în ultima clipă. De pildă, s-a spus despre Molière, care a murit pe scenă jucând comedia sa *Mizantropul*, că „a trebuit să moară în picioare”.

Decât verecundum esse adolescentem (lat. „Modestia șade bine tânărului”) – versul 832 din comedia *Asinaria* de Plaut (act. V, sc. 1). Personajul Demetrius spune fiului său: „Un tânăr se cade să fie plin de-cuviință”. Sfatul poetului antic adresat tinerilor și-a păstrat tinerețea în toate timpurile și pe toate meridianele. Dovadă că ideea a fost reluată, de-a lungul vremilor, de numeroși scriitori. Franz Grillparzer, în piesa *Die Ahnfrau* (Strămoașa, act. I), o formulează aproape la fel: „Den Jungling zierte Bescheidenheit” (Modestia e podoaba tânărului).

De gustibus et coloribus non disputandum (lat. „Despre gusturi și culori nu trebuie să discuți”) – Proverb al filosofilor scolastici din evul mediu, s-a răspândit repede în foarte multe limbi. Germanii au varianta: „Gustenund Ohrfeigen sind verschieden” (Gusturile și palmele sunt diferite). De obicei se folosește textul latin într-o formă rezumativă: „De gustibus non disputandum”, sau chiar

numai: „De gustibus” ... înțelesul e simplu: când e vorba de gusturi și de culori, ne pierdem degeaba vremea cu dispute, fiecare om având în această privință păreri și preferințe proprii.

De la Adam și Eva – Expresia e folosită ironic la adresa acelor care, expunând sau povestind ceva, o iau de la un început prea îndepărtat și nelegat de problema în discuție. Ea n-are nevoie de prea multe explicații, deoarece se știe că legenda biblică a Genezei începe cu Adam și Eva.

Variante: „De când cu moș Adam”. Și „De la Adam Babadam”, ambele desemnând o vechime mare: „Așa ne era obiceiul să facem la scăldat de pe când Adam Babadam”... (Ion Creangă).

De la Anna la Caiafa – Expresia e însoțită de obicei de Un verb: mă poartă... mă duce... mă trimite de la Anna

La Caiafa. Ea își are obârșia în scriptură.

Anna a fost un sacerdot al iudeilor. Ezitând să-l judece

Pe Hristos, l-a trimis la Caiafa, alt preot și judecător Evreu care, la rândul lui, l-a trimis la Pilat.

Prin analogie, expresia se folosește când ești trimis de la

O persoană la alta, fiecare evitând să-ți rezolve o cerere, o problemă, sau să-ți facă dreptate.

De la Capitoliu la stânca Tarpeiană nu-i decât un pas! Capitoliul este una dintre cele șapte coline ale Romei; și anume, cea situată chiar în centrul ei. De aceea, vechii romani au ridicat pe vârful Capitoliului un templu, închinat lui Jupiter, unde erau conduși cu mare pompă triumfătorii, spre a fi încununăți cu lauri. Astfel Capitoliul a devenit cu timpul un simbol poetic pentru biruința cea mare, gloria sublimă, cunună de aur. Bar în spatele Capitoliului, pe panta lui abruptă, era o râpă adâncă, de pe marginea căreia erau zvârliți, spre a fi uciși, trădătorii, conspiratorii, criminalii. Aproximarea aceasta între locul unde atingeai

culmea gloriei și locul unde te prăbușeai, acoperit de cel mai profund oprobriu, a dat naștere expresiei de mai sus care în chip plastic arată că un singur pas greșit te poate duce la consecințe foarte neplăcute.

Ideea se află foarte clar și elocvent exprimată într-o frază memorabilă a oratorului revoluționar francez Mirabeau care, în culmea gloriei sale, la 1790, auzind în Adunarea Constituantă o voce care îi striga: „Trădătorule!”, s-a urcat la tribună și a zis: „Și pe mine, acum câteva zile, au vrut să mă ducă în triumf, iar astăzi se strigă în stradă: «Marea trădare a lui Mirabeau!»... Știam eu mai de mult că nu e decât un pas de la Capitoliu la râpa Tarpeiană!”...

Delenda Carthago (lat. „Cartagina trebuie distrusă”). Cato cel Bătrân, supranumit Cenzorul, amintindu-și cât a suferit Roma de pe urma războaielor cu Cartagina pe vremea lui Hannibal, se alarmase văzând cum Cartagina, după înfrângere, se reface, prosperă și devine din nou o primejdie pentru romani. De aceea, revenind din Africa, își încheia toate discursurile sale (indiferent despre ce subiect vorbea), cu aceeași violentă frază: „Ceterum censeo Carthaginem esse delendam!” (De altminteri socot că Cartagina trebuie distrusă). Condensată cu timpul la două cuvinte: *Delenda Carthago*, expresia e folosită pentru o idee care devine o obsesie, sau pentru o țintă pe care urmărim neapărat s-o atingem.

Déluge des mots sur un désert d'idées (fr. „Potop de cuvinte peste un pustiu de idei”) – Despre această expresie a filosofului Helvetius se poate spune: o idee limpede în câteva cuvinte. Citatul se găsește în cartea sa *l'esprit* (Despre spirit), apărută la Paris în 1758. Helvetius ia poziție împotriva frazeologiei prolixă sub care se ascunde, lipsa de gândire, goliciunea de spirit. Filosoful – în tinerețe poet – a dat ideii un înveliș poetic, ceea ce a contribuit mult la răspândirea expresiei., De minimis non curat praetor (lat. „Pretorul nu se ocupă de lucruri mărunte”).

Pretorul era în Roma antică magistratul care împărțea dreptatea. Și adagiul acesta latin (la început juridic) era și un sfat ca oamenii să nu vină cu fleacuri în fața justiției. În zilele noastre el este folosit de către cineva care nu vrea să judece pricini și certuri mărunte. Dar adagiul a mai căpătat cu timpul o semnificație în plus, și anume că un om ajuns la un post de seamă sau la o situație socială deosebită (considerând că pretorul era a doua funcție înaltă în stat la Roma), nu trebuie să se ocupe de bagatele. (Vezi și: *Aquila non capit muscas*).

Demiurg - Cuvântul înseamnă în limba greacă: lucrător, constructor, arhitect. În filosofia platoniană, Demiurg este numele dat creatorului și cârmuitorului lumii, adică divinității, ca pretins făuritor al universului. Prin extensiune, *Demiurg* a ajuns să semnifice principiul activ al lumii, sufletul universal.

În acest sens, scrie Eminescu: „În orice om o lume își face încercarea/Bătrânul *Demiurgos* se opintește-n van”... (*împărat și proletar*), sau: „Căci a voastre vieți cu toate sunt ca undele ce curg/Vecinic este numai râul: râul este *Demiurg*”. (*Scrisoarea a IV-a*).

Iar Geo Bogza, vorbind despre Brâncuși, conchide: „El este mai mult decât un sculptor, mai mult decât un profet, mai mult decât un artist de geniu. Este un demiurg⁴.

Dem Menschen ist ein Menseh noch immer lieber, als ein Engel (germ. „Omului îi este totdeauna mai drag un om decât un înger”) Lessing, în poemul dramatic *Nathan înțeleptul* (act. I, sc. 1) - Le rostește eroul principal în discuția pe care o are cu Dar a despre creștini, evrei și musulmani, despre oameni în general. Când fata îi spune că templierul creștin parcă nici n-ar fi un pământean, ci un înger, Nathan îi răspunde: „Crede-mă, Dar a, omului îi este mult mai iubit un om decât un înger...” (traducerea: Lucian Blaga). Cuvintele sunt folosite ca un elogiu adus omului și omeniei.

De mortuis nil nisi bene (lat. „Despre morți, numai bine, adică: să nu vorbești decât de bine”). Dictonul, răspândit în versiune latină, e de fapt de origine greacă. El aparține lui Chilon din Sparta, unul din cei șapte stâlpi ai înțelepciunii antice grecești (Vezi: „Cei șapte înțelepți”). Faptul e consemnat de scriitorul grec Diogene Laerțiu în cartea a doua din lucrarea sa: *Despre viețile și doctrinele filosofilor*. Autorul dictonului era de părere că moartea absolvă pe oameni de toate păcatele și că despre decedați nu trebuie deci să vorbim, decât în cuvinte binevoitoare. Multă lume și-a însușit părerea înțeleptului Chilon. Dovadă că această favoare făcută morților mai trăiește și astăzi în numeroase graiuri și în obiceiul oamenilor.

Denn Ich bin ein Mensch gewesen... (germ. „Căci eu am fost un om...”) vezi: *Vivere militare est*.

Dente lupus, cornu taurus petit (lat. „Lupul atacă cu colții, taurul cu coarnele”) - Versul 52 din satira I, cartea a doua, de Horațiu.

Sensul e foarte limpede: fiecare se luptă cu armele pe care natura i le-a dăruit, fiecare se apără cu argumentele sale, specifice.

Den Wald vor lauter Bäumen nicht sehen (germ. „Din cauza copacilor nu vezi pădurea”) - Expresia e cunoscută și precisă. Mai puțin precis și cunoscut este faptul dacă ea a fost premergătoare vestitului vers din *Musa-rion* (vol. 2) al poetului german Christoph Wieland (1733 - 1813): „Den Wald vor lauter Bäumen nicht sehen”, sau dacă acest vers a devenit proverb. Se aplică aceloră care se pierd în detalii, uitând din această cauză întregul, adică nu au o vedere de ansamblu asupra unei situații, asu unei lucrări.

De omni re scibili et quibusdam aliis (lat. „Despre tot ce se poate ști și despre multe altele”) - Această vorbă este, după împrejurări, luată în parte sau în întregime; *De omni re scibili* - - atotștiutor - adică un om de mare cultură, cu cunoștințe enciclopedice. Dar de îndată ce i se adaugă *et quibusdam aliis*, adică „și încă multe altele”,

evident că vorba capătă o nuanță ironică; și atunci ea e aplicată unui om care *se crede* atotștiutor, care face pe savantul și e prezumțios. De altfel expresia a și apă –, rut în două etape. Prima parte *de omni re scibili* a fost deviza savantului italian Pico della Mirandola (1463 – 1494) care pretindea, la o vârstă destul de tânără, că nu există domeniu care să-i fie necunoscut și nu există întrebare la care să nu poată răspunde. A spune deci cuiva că e un Pico della Mirandola sau *de omni re scibili* e unul și același lucru. A doua parte a expresiei: *¶ quibusdam aliis* este atribuită lui Voltaire care persifla astfel afirmațiile exagerate ale învățatului italian. Timpul a dat și dă dreptate lui Voltaire. Într-adevăr, cu cât știința înaintează mai mult, cu atât ne dăm mai bine seama că un singur om nu poate fi o enciclopedie universală. De altfel numele lui Pico della Mirandola a ajuns o poreclă ce se aplică, în mod serios, unui om bine instruit, care în orice materie se dovedește stăpân pe probleme, sau, în zeflema, altuia care numai se pretinde atotștiutor. Născut în 1463, Pico a început încă de copil să se inițieze în toate ramurile științei și literaturii, devenind la o vârstă tânără un erudit cu renume universal. Învățase 22 de limbi. La 24 ani a cerut savanților din lumea întreagă să angajeze cu el o dispută în public, în care scop a întocmit o listă cu 900 de teze din toate domeniile: filosofie, teologie, matematică, lingvistică, jurisprudență, ocultism etc. N-a trăit decât 31 ani.

Deos fortioribus adesse (lat. „Zei sunt de partea celor tari”) – Tacit în *Historiae* (IV, 17). E o ironie la adresa divinității care, spre a-și dovedi puterea (și existența) ar trebui să fie de partea celor slabi care, tocmai fiindcă sunt slabi, au nevoie de ajutor. Dar Tacit constată cu amărăciune că zeii sunt de partea celor tari care, și fără sprijinul lor, se pot descurca. Ideea a fost reluată cu cinism de Napoleon care a spus: „Le bon Dieu est toujours du côté des gros bataillons” (Bunul Dumnezeu e totdeauna de partea marilor batalioane). Mai găsim expresia utilizată de

Voltaire într-o epistolă datând din 6 februarie 1770, adresată „à Mr. le Riche”. Ea e întotdeauna folosită în ironie.

De profundis (lat. „Din adâncuri”) – primele cuvinte din psalmul 130 al pocăinței. Versetul întreg, în traducere latină, e o invocație penitentă: *de profundis clamavi ale, Domine* (Din adâncimile abisului strigat-am către tine, Doamne) și se cântă la înmormântări catolice. Cuvintele s-au transformat într-o expresie laică, având înțelesul: din adâncul sufletului. Un cunoscut sonet al lui Baudelaire poartă titlul: *De profundis clamavi*. Scriitorul englez Oscar Wilde și-a intitulat o culegere de reflecții *De profundis*. Același titlu poartă trei poeme de Octavian Goga din volumul „Cântece fără țară”. Una dintre strofe e lămuritoare pentru sensul modern al expresiei:

„Din sufletul meu, peșteră uitată, Cu scorburi multe, văduve de soare, Tăcerile mai strigă câteodată, la niște robi rebeli în închisoare”.

De profundis, 1929

Der Augenblick ist kostbar, wie das Leben eines Menschen! (germ. „Clipa e prețioasă ca viața unui om”) – Sunt cuvintele marchizului de Poșă din piesa *Don Carlos* de Fr. Schiller (act. IV, sc. 21). Ele recomandă să prețuim fiecare clipă. Ca o completare, cităm altă frază celebră, tot dintr-un mare clasic german, Goethe, care în *Hermann și Dorothea* spune (parcă pentru a explica de ce clipa e prețioasă) că *o singură clipă numai, poate hotărî viața și soarta omului* („Der Augenblick nur entscheidet liber das Leben des Menschen und iiber sein ganzes Geschick”).

Der Krieg ernährt den Krieg (germ. „Războiul război, hrănește”) – replică din *Piccolomini* (act. I, sc. 2) de Fr. Schiller, ajunsă proverb german. În această piesă (a doua din trilogia *Wallenstein*, apărută în 1799), marele poet și dramaturg german, prin cuvintele de mai sus rostite de generalul Isolani, vrea să înțeleagă că un război generează altul. Tot Schiller, în *Moartea lui Wallenstein* (a treia piesă

din aceeași trilogie), spune prin gura lui Max Piccolomini: „*Der Krieg ist schrecklich, wie des Himmels Plagen*” (Războiul e înspăimântător ca plăgile cerului) act. II, sc. 2.

Der Mensch ist frei geschaffen (germ. „Omul e născut să fie liber”) – vezi: *L’homme est ne libre*.

Der Vorbang fällt, das Stück ist aus (germ. „Cortina cade, piesa s-a sfârșit”) – primul vers al poeziei lui Heine: *Sie erlischt* („Ea s-a stins”) din ciclul *Romancero*. V-a plăcut piesa?

— Întreabă poetul mai departe. Am auzit că autorul a fost aplaudat. Dar acum sala a amuțit și ultima lampă, pâlpâind, s-a stins. „Das arme Licht war meine Seele” (Biata lumină – a fost sufletul meu). Prin urmare, este vorba de scena lumii, iar căderea cortinei simbolizează sfârșitul vieții, și acesta este înțelesul cu care se întrebuințează cunoscutul vers al lui Heine. (Vezi: *Acta est fabula* și *All the wor Ws a stage*).

Der Worte sind genug gewechselt, lasst mich auch endlich Taten sehen (germ. „Am schimbat destuie vorbe, lăsați-mă în sfârșit să văd și fapte”) – sunt două versuri ale lui Goethe din *Faust*. Le spune în prologul de pe scenă, directorul teatrului în discuția sa cu Poetul; ele constituie un îndemn la acțiune (vezi: *Res, non verba* și *Des ades non des paroles*).

Des actes, non des paroles (fr. „Fapte, nu vorbe”) – proverb tradus după dictonul latin *Res, non verba* (vezi). Racine l-a prelucrat în *Athalie* (act. II, sc. 7): *Îl faut des actions et non des paroles* (E nevoie de acțiuni, nu se vorbe).

Deșertăciunea deșertăciunilor; toate sunt deșertăciune. Cuvintele acestea sunt uneori citate în grecește (Ματαιότης ματαιοτήτων, καὶ πάντα ματαιότης și mai adesea în versiunea lor latină (*Vanitas vaniturn et omnia vanitas*). Ele vin însă din ebraică (*Haveil havulim hacoil haveil*) și cu ele se începe cartea din Biblie cunoscută sub numele de *Eclesiastul* Cartea a fost

atribuită regelui Solomon, dar, după cum s-a dovedit, ea nu-i aparține, deoarece conține o seamă de aluzii la fapte petrecute cu multe secole după domnia acestui rege. Autorul a rămas anonim. Originea expresiei ar fi în psalmii lui David: „Omul e asemenea deșertăciunii, zilele lui sunt ca o umbră care trece” (psalmul 144, versetul 4).

Desigur, la apariția lor, cuvintele *Eclesiastului* aveau o explicație și un scop. Biserica se străduia să arate oamenilor că viața pe pământ e deșartă, promițându-le în schimb o viață viitoare mai îmbelșugată. Cu timpul însă, aceste cuvinte au găsit alte sfere de aplicare. În sensul strict și învechit, s-au păstrat ca reflecțiile unui sceptic pe pragul sinuciderii, care nu descoperă nimic interesant în viață. În sens mai larg și mai modern, ele servesc spre a caracteriza lucrări, acțiuni sau inițiative care până la urmă se dovedesc zadarnice. Dar, în modul cel mai frecvent, biblicele cuvinte au ajuns să fie spuse în glumă. Astfel Dumitrie Anghel și Șt. O. Iosif le parodiază «-comic în poezia *o lacrimă la un dosar*:

„Vecinul meu adus de naufragiu Un biet șoșon cu pneurile sparte, Oftă ades: Sublim e-al tău adagiul, Psalmistule! Da, *toate sunt deșarte*”.

Desinit în piscem (lat. „Se termină în coadă de pește”) – Horațiu (versul 4 din *Arta poetică*). Marele poet compară opera de artă lipsită de unitate cu trupul frumos al unei femei, care s-ar termina într-o coadă de pește: *desinit în piscem formosa superne*.

Din acest vers nu se mai întrebuințează astăzi decât primele trei cuvinte, devenite o expresie frecventă, spre a critica lucrări al căror început (bustul frumos al femeii), nu corespunde cu sfârșitul (coada de pește), sau persoane care promit mult, dar realizează puțin.

He strecore Ennii (lat. „Din gunoiul lui Ennius”) i – Ennius a fost unul dintre cei mai vechi poeți latini, născut în anul 240 î.e.n. Originar din Grecia, el nu stăpânea rafinamentul limbii latine și de aceea stilul lui e lipsit de

elegantă, ba uneori chiar vulgar și primitiv. Marele poet Vergiliu a împrumutat totuși de la Ennius mai multe versuri, cărora le-a dat strălucirea talentului său. Acest fapt i-a făcut pe latini să spună, că Vergiliu a scos perle „de strecore Enni” (din gunoiul lui Ennius). Expresia a rămas, spe a caracteriza un lucru de valoare extras din rudimente și deșeuri.

De te fabula narratur (lat. „De tine e vorba în această povestire”) - Crâmpiei dintr-un vers celebru al lui Horațiu (*Satire* I, 1, 69). În versurile precedente, poetul satirizează viciul avariției. La un moment dat se întrerupe și, ca și cum ar sta de vorbă cu cineva, exclamă: *Quid rides?* (Ce râzi?). *Mutato nomine, de te fabula narratur* (Schimbă numele și o să fie vorba chiar de tine). Expresia servește pentru a atrage atenția cuiva că sub anumite trăsături ale unui personaj, ori în cutare aluzie sau povestire, se găsește oglindit chiar portretul lui.

Deus, ecce deus! (lat. „Zeul, iată zeul!”). În *Eneida* (cartea VI, versul 46), Vergiliu atribuie această exclamație sibilei din lume. Legenda spune că ea, primind darul profeției de la Apollo, a alcătuit faimoasele „Cărți sibiline”, o culegere de oracole și prorociri privitoare la destinul Romei antice. Întrucât lumea credea că prin gura acestei sibile se exprimă însuși Apollo, zeul oracolelor, al poeziei, al artei, că deci el este autorul, s-a născut expresia: „Deus, ecce deus!”, prin care se înțelege o sursă de inspirație poetică și, mai ales, un inspirator.

Deus ex machina (lat. „Un zeu dintr-o mașinărie”) - Cuvinte latine care se folosesc numai în original, deoarece/ce e greu de realizat o traducere concisă. Platon, în dialogul său *Kratylos*, explică obârșia acestei curioase formule.

În vechime exista credința că oamenii nu puteau și nici nu aveau voie să dezlege probleme complicate de viață, de destin, în măsură să fie soluționate numai de puterea zeilor. De aceea, în teatrul antic, când intriga

piesei devenea mai încurcată și deznodământul mai dificil, era coborâtă din „ceruri”, cu ajutorul unei mașinării, o zeitate care rezolva lucrurile de obicei în mod fericit. (De pildă, apariția zeiței Artemis în *Ifigenia în Aulida* de Euripide).

Expresia este folosită și astăzi, tot în teatru, când fără mașinărie și chiar fără justificare, survine un eveniment sau un personaj, care-l ajută pe autor să rezolve repede conflictul și să termine piesa. Dar expresia *deus ex machina* s-a introdus cu vremea și în alte domenii, semnificând tot o apariție fericită și neașteptată, care dă o întorsătură bruscă și o dezlegare favorabilă unei situații dificile. De obicei însă e folosită astăzi cu ironie, cu o notă de umor, spre a sublinia neverosimilul unei asemenea împrejurări.

Balzac scrie în romanul *Moș Goriot*: „Domnul Gondureau, care părea iscusit în cunoașterea oamenilor, văzând de la început în Poiret pe unul dintre acești birocrați neghiobi, a scos, atunci când a fost nevoie, cuvântul-talisman *Excelența sa*, ca pe un *deus ex machina* (*Opere*, vol. III, ESPLA, 1957, p. 375).

Dictum sapienți sat est (lat. „Omului deștept îi ajunge o vorbă”) - Poetul comic latin Titus Maccius Plautus este autorul acestei maxime, pe care Terențiu, în comedia *Formion* (vers. 8, act. III, sc. 3) a redus-o la numai două cuvinte: *Sapienți sat* (înțeleptului îi ajunge atât!). Le spune tânărul Antipho sclavului Geta. Ambele versiuni exprimă același lucru: că omului ager la minte nu-i trebuie prea multe explicații, precizări și lămuriri, un singur cuvânt îi este de ajuns spre a pricepe totul. În acest sens cele două expresii - și mai ales ultima: *Sapienți sat* - se folosesc și astăzi. (Vezi și *À bon entendeur, salut!*).

Proverbul nostru: „*Celui înțelept, puțin îi e destul*”.

Die dicke Bertha (germ. „Bertha cea grasă”) - nume dat tunului de mare calibru cu care germanii au bombardat Parisul de la o distanță de 75 mile, în războiul

din 1914 – 1918. Francezii l-au poreclit astfel că o aluzie ironică la Bertha Krupp, soția celui mai mare fabricant de arme. A devenit apoi expresie, spre a desemna un procedeu, un argument în care îți pui toate speranțele.

Die Jahre fliehen pfeilgeschwind [germ. „Anii aleargă (sau: „anii zboară”) repede ca săgeata”] – vers, deseori citat, din poezia *Cântecul clopotului* (Das Lied von der Glocke) a lui Schiller. Comparația cu zborul pentru trecerea timpului o întâlnim deseori în paginile literaturii universale. *LaFontaine*: „Sur lesailes du temps”... (Pe aripile timpului – fabula *Tânăra văduvă*); *Lamartine*: „O temps, suspends ton voi!” (O, timp, oprește-ți zborul!) – în poezia *Lacul*; *Eminescu*, vorbind despre stolul cocorilor, adică al toamnelor: „Zboară ce pot/Și-a lor întrecere/Veșnică trecere/Asta e tot!” (în poezia *Stelele-n cer*); *Arghezi*: „Au trecut vremile, vârstele, orele, /Fetele zvelte și horele, /Au trecut porumbeii în zbor/Pe deasupra lor...” (în poezia *Au trecut...*); *Topârceanu*; „Trec anii și zilele-n goană/Și-n zbor săptămânile trec...” (*Balada chiriașului grăbit*) ...

Așadar, avem de unde alege citate pentru zborul nesfârșit al vremii: (Vezi, pentru aceeași idee: *Eheul fugaces la buntur anni* (Horațiu) și *Fugit irreparabile tempus* (Vergiliu)).

Diem perdidisti (lat. „Am pierdut o zi”) – Sunt cuvintele cu care obișnuia să-și încheie ziua împăratul roman Titus (79 – 81 e.n.), când constată că n-a realizat nicio acțiune folositoare. Faptul ni-l relatează istoricul Sue-toniu în *Viața lui Titus* (cap. VIII), împăratul care avea ambiția să devină „filantropul universului”. Într-o seară, la masă, amintindu-și că în ziua aceea nu făcuse niciun bine nimănui, a exclamat cuvintele: „Amici, diem perdidisti”, care de atunci au devenit deviza lui Titus.

Die Menschen sind nicht immer, was sie scheinen (germ. „Oamenii nu-s totdeauna ceea ce par”) – sunt cuvintele pe care, în discuția cu templierul, le rostește Dar

a, ima dintre eroinele poemului dramatic *Nathan înțeleptul* de Lessing (act. I, sc. 6).

Aceeași idee capătă la Shakespeare (în *Othello*, act. III, se, 3) formularea:

„Men should be, what they seem;
Or those that be not, would they might seem none”.
(Oamenii ar trebui să fie ceea ce par; iar acei care nu
Sunt, nici n-ar trebui să pară).

Sau, cum spune graiul românesc atât de plastic: „*Ori vorbește cum ți-e portul, ori te poartă cum ți-e vorba*”.

Die schönen Tage în Aranjuez sind nun zu Ende (germ. „Frumoasele zile din Aranjuez s-au dus!”) – versul cu care începe poemul dramatic *Don Carlos* de Schiller. Cuvintele rostite de Domingo, duhovnicul lui Filip al II-lea, regele Spaniei, sunt adresate lui Don Carlos, prințul moștenitor, înainte de plecarea infantelui din încântătorul palat și din pitorescul oraș spaniol de lângă Madrid: „Frumoasa vreme din Aranjuez s-a isprăvit”... (tălmăcire de Al. Philippide).

Celebrul vers al lui Schiller a devenit o locuțiune universală ce se folosește în sensul: a trecut vremea fără de griji, „... aveau nota 3 la latină – povestește Mihail Sadoveanu. Cu toate acestea au fost vremuri fericite acelea! S-au trecut însă frumoasele zile din Aranjuez”. (*Opere*, vol. I, p. 604 – 605), *Crișma lui moș Precu*.

Die Toten reiten schnell (germ. „Morții călăresc repede” – adică sunt repede uitați; vezi: *Les moris vont vite*).

Die Welt wird schöner mit jedem Tag (germ. „Lumea devine cu fiecare zi mai frumoasă”) – iar aceste cuvinte devin cu fiecare zi tot mai actuale. Le-a spus, în urmă cu un veac, poetul german Uhland, în *Frühlingsglaube*.

Difăicile est satiram non scribere (lat. „E greu să nu scrii satire”) – spune Juvenal în *Satira I* (30). El imaginează un dialog cu cineva care-l întreabă de ce și-a ales o carieră ilustrată de „marele satiric” (adică de Lucilius)? Și Juvenal

îi răspunde: „Cum oare să-mi sting mânia... când văd mulțimea-n lături dată de ceata celui ce răpise unui orfan averea toată”... sau când mai vezi... (și aici înșiră o serie întreagă de lucruri revoltătoare care se petreceau la Roma), atunci, conchide el: „o, atunci e greu să nu scrii satire”!

Difăciles nugae (lat. „Nimicuri dificile”, în sensul de: fleacuri pretențioase) – astfel denumește Marțial versurile sucite și enigmatice pe care le scriau unii poeți ca Sotades și Palaemon, azi complet uitați. Expresia se găsește în cartea a doua, epigrama 86, adresată lui Glassicus și determină o concluzie, din păcate, încă uneori actuală pentru anumite elucubrații literare:

„Cu astfel de șarade să pierd o-ntreagă zi?

Să pun atâta trudă în niște nerozii?

Ca Palaemon, poeme pentru cei proști nu scriu;

Eu năzuiesc pe placul celor mai buni să fiu”.

(traducerea: Tudor Mănescu)

Prin extensiune, formula lui Marțial: *dificiles nugae* se aplică astăzi nu numai poemelor care o merită, ci oricăror bagatele cu pretenții de capodopere.

Discuții bizantine – Această expresie s-a născut dintr-o întâmplare istorică. Pe la mijlocul secolului al XV-lea, împărăția Bizanțului era pe punctul de a fi complet înghițită de Semilună. Flamura lui Mahomed fusese deja înfiptă în periferiile orașului lui Constantin cel Mare (Constantinopole, pe atunci capitala Bizanțului), dar călugării își mai pierdeau încă vremea în dispute sterpe, dacă să se officieze slujba în latinește sau în grecește.

— Și alte asemenea subiecte. De aici expresia „discuții bizantine”, adică discuții sterile pentru lucruri mărunte, certuri absurde, fără importanță, într-un moment când sunt în joc probleme vitale, de prim ordin.

Displacuit nasus tuus (lat. „Nasul tău a dispăcut”) – hemistih al lui Juvenal (*Satire*, VI, 495). Atacând matroanele romane care își vărsau năduful asupra

slujnicelor, poetul se referă la o sclavă, Pescaș, care a fost crunt bătută de stăpâna ei pentru că nu i-a aranjat bine o buclă de păr și n-a reușit s-o înfrumusețeze. Și Juvenal întreabă: „Cu ce-i vinovată fata, dacă chiar ție nasul tău nu-ți place?” – sau mai limpede: „dacă tu singură te găsești slută”.

Prin urmare, când cineva este victima unor capricii, a unui act arbitrar, se poate spune în mod ironic, pe latinește: *displicuit nasus tuus* (dacă nu preferăm vorba noastră: „N-au plăcut ochii tăi”).

D*ivide et impera* (lat. „Împarte și stăpânește”) – Faimos adagiul roman ridicat la principiu de guvernământ, care apare și sub formă mai puțin uzitată, dar mai explicită: *divide ut règnes* (divide pentru a domni), Niccolò Machiavelli (vezi *Machiavelism*), care a studiat și a scris despre politica imperiului roman, a rezumat-o în această formulă care i-a fost pusă în seamă. Dar ea e mult mai veche și Heinrich Heine o atribuie într-o scrisoare din Paris (12 ianuarie 1842) regelui Filip al Macedoniei care s-a urcat pe tron în anul 359 î.e.n. Formula a fost aplicată de multe guverne oligarhice care, pentru a subjugă popoarele, provocau dezbinări între partide, între naționalități. Lenin scria: „Aceasta este tocmai o poziție... pe care absolutismul a cedat-o democratismului crescând, pentru a-și păstra pozițiile principale, pentru & împărți și dezbină pe cei care revendicau transformări politice” (Opere, vol. 5, pag. 59 – 60).

D*ixi et salvavi animam* mi-am (lat. „Am spus și mi-am izbăvit sufletul!”) – e formularea în limba latină a cuvintelor profetului Ezechiel (capitolul III, versetele 19 și 21) care recomandă să avertizezi atât pe omul ticălos să nu săvârșească fapte rele, cât și pe omul drept, să nu cadă în păcat – căci numai spunându-le acest lucru, „mântui-vei sufletul tău”.

Scurgerea vremii a spălat culoarea biblică de pe aceste cuvinte care au îmbrăcat un veșmânt laic cu

formula lapidară: din (am zis) filosofi își terminau odinioară demonstrațiile, iar avocații pledoariile. În genere, după ce ai făcut mărturisiri ca să-ți descarconștiința, poți să adaugi ușurat: „Dixi et salvavi animam mi-am!”. Dar, de obicei, acest „dixi” e folosit astăzi mai mult în glumă decât în serios.

Bocendo discitur (lat. „Înveți, învățând pe alții”) – în formularea originală: *Ilomines dum docent discunt* – Spunea filosoful latin Seneca, într-una din *Epistole morale* (a șaptea), adresată lui Lucilius (Ad Lucilium epistolae).

În rândurile următoare Seneca precizează limpede sensul vorbelor sale devenite mai târziu o expresie uzuală: „Atașează-te de cei care te pot face mai bun, primește pe cei pe care la rândul tău îi poți face mai buni. Reciprocitate de servicii: *înveți, învățând pe alții*... Eh, îmi vei spune, pentru cine să învăț atât? Truda ta nu-i zadarnică: înveți pentru tine!”

Astfel însuși autorul ne indică modul de folosință a cugetării sale.

Doctus cum libro (lat. „Savant, cu cartea-n mina”) – expresie prin care sunt ironizați cei ce nu exprimă idei și păreri proprii, ci se erijează în învățați folosind emfatic ceea ce au cules din diferite cărți și au memorizat papagalicește. Un bucher care face paradă de erudiție, sau un citatoman înveterat este un „*doctus cum libro*”.

Dolce farniente (it. „Dulce tpândăvie”, *farniente* însemnând a nu face nimic). Această răspândită expresie este folosită (numai în italienește), spre a zeflemisi pe leneși. A inspirat celebrul tablou (intitulat chiar „Dolce farniente”) al pictorului german Winterhalter (1806 – 1873) care înfățișează personaje, în atitudini visătoare, trândăvind la soare în golful Neapolelui. „Într-un dulce farniente] să rămân cu tine”... (H. Heine, poezia *Doruri spulberate*, v. 9 și 10). Coșbuc, în poemul satiric *Dr. Juris*, utilizează forma prescurtată *farnienți*: „Mai bun e «farnienți) decât e Patavinul! /Când în pahare nalte

vedeam cum toarnă vinul”...

Iar Balzac, în *Căutarea absolutului*: „În Flandră, pipa denotă o ferice îrapământenire a dulcelui *farniente* napolitan”.

Don Juan (nume spaniol. Juan corespunde lui Ioan) - Personaj legendar care a ajuns prototipul cavalerului seducător, fără scrupule. Se pare însă că legenda, foarte înflorită de-a lungul vremii, a crescut totuși dintr-o săraântă de adevăr.

Astfel „Cronica Sevillei” pomenește de un tânăr Don Juan Tenor io, care a omorât într-o noapte pe comandorul Ulloa, după ce i-a răpit fiica. Ucigașul a fost atras într-o mănăstire și sugrumat de niște călugări franciscani. Povestea lui Don Juan a fost preluată de literatură și accepciunea acestui „nume devenit poreclă” este astăzi unanim cunoscută. Molière a scris comedia *Don Juan sau ospățul de piatră*, Mozart - o operă care poartă numele aceluiași personaj, Byron - un poem, Pușkin - de asemenea, Schiller - o baladă, Tirso de Molina, N. Lenau, Goldoni, Alexandre Duinas etc, iar la noi Victor Eftimiu (o piesă în versuri). Un sugestiv portret al acestui cinic cuceritor de femei îl găsim în drama în versuri *Don Juan Tenorio* a poetului spaniol din secolul trecut Don José Zorrilla. Citind lista celor 62 femei cucerite într-un singur an, Don Juan adaugă: „Îmi trebuie o zi ca să le fac să înnebunească după mine, încă o zi - să le seduc, a treia spre a le părăsi, apoi două zile, ca săle. Găsesc înlocuitoare, și, în sfârșit, spre a le uita, îmi trebuie... o oră!”

Pentru completarea portretului, reproducem și bilanțul, pe care-l face Leporello, valetul lui Don Juan din opera cu același nume a lui Mozart, unde el înșiră aventurile stăpânului său: „În Italia 700 de femei, în Germania - 800, în Turcia și Franța - 91, iar în Spania - 1003!” În *Aforisme*, Lucian Blaga consideră însă că de fapt: „Don Juan nu are o mie de pasiuni mărunte, ci o

singură pasiune virtuală”.

Expresia califică pe bărbații, și îndeosebi pe tinerii nestatornici în iubire. G.M. Zamfirescu, în romanul *Maidanul cu dragoste*, scrie: „Safta cunoscuse pe toți donjuanii... orașului” (vol. II, pag. 202). (Vezi: *Casanova și Barbă-Albastră*).

Bonee eris felix, multos numerabis amicos (lat. „Atâta vreme cât vei fi fericit, vei număra mulți amici”) – E un vers celebru din Ovidiu (*Tristiile* – I, 1, '39). Poetul, surghiunit de către împăratul roman Augustus, a ajuns la Tomis (Constanța de azi). Când s-a văzut părăsit de prieteni a făcut îndurerat reflecția de mai sus, care se citează de obicei împreună eu versul următor: *Tempora și fuerint nubila, solus eris* (Dar dacă cerul se acoperă de nori, vei rămâne singur). Prin cuvintele lui Ovidiu putem ilustra soarta unui om părăsit la nenorocire de toți cei care mișunau în jurul lui, atunci când el era bogat, glorios și puternic.

Don Quijote e numele faimosului erou al romanului cu același titlu al marelui scriitor spaniol Miguel Cervantes de Saavedra.

Conceput ca o parodie a povestirilor cavalerești, romanul este de fapt un amplu tablou al vieții din Spania secolului al XVII-lea, reflectând subrezirea bazelor orânduirii feudale și traiul greu al poporului lipsit de drepturi. Cervantes îl înfățișează pe Don Quijote ca un visător incorigibil, trăind într-o lume fictivă, plăsmuită după cărțile pe care le-a citit și care i-au înfierbântat imaginația. Între altele, el își ia drept scutier pe țăranul Sancho Panza, făgăduindu-i bogăție și mărire; își alege după obiceiul cavaleresc „femeia inimii”: o fată simplă din popor, pe care el o numește Dulcinea de Toboso; încălecând pe mârtoaga Ro-sinanta, se luptă cu morile de vânt, luându-le drept uriași; închipuindu-și că-i apără pe obidiți, joacă rolul unui erou grotesc care inspiră compasiune. Pornindu-se de la isprăvile acestui „cavaler

rătăcitor”, numele lui a devenit un apelativ pentru a-i caracteriza pe cei care iau iluziile drept realități; sau pe cei care aleargă după un ideal fantastic; sau pe cei care devin, dintr-un elan rău investit, apărători zeloși ai unor cauze pe care ei le cred drepte, dar în fond sunt eronate; sau pe cei care au o atitudine sau o purtare extravagantă, caracteristică omului lipsit de simțul realității, care urmărește scopuri fantastice și irealizabile, manifestând un eroism steril în lupta cu obstacole imaginare. (Vezi și expresia: *Cavaler al tristei figuri*).

Dormi, Brutus?

— Se zice că, după bătălia care l-a făcut pe Iulius Caesar stăpkiul absolut al Republicii romane, Brutus care era socotit cel mai temut adversar al dictaturii și în oare republicanii își puneau toate speranțele, a început să primească „bilețele”: „Dormi Brutus și Roma e-n cătușe!” sau „Dormi, Brutus? Nu, nu ești Brutus!” etc., ca să-l îndemne să intre în acțiune. Cuvintele acestea au fost popularizate de Shakespeare, în piesa *Iuliu Cezar* (act. II, sc. 1): *Brutus, thou sleep se awahe and see thyself* („Tu dormi, Brutus: trezește-te și privește-te!”), cât și de Voltaire, în tragedia *Moartea lui Cezar* (act. II, sc. 2): *„Tu dors, Brutus, et Rome est dans les fers”* („Tu dormi, Brutus, și Roma e în lanțuri”). Sunt o aluzie istorică prin care cineva e incitat la acțiune, e deșteptat să treacă la luptă, apelându-se la patriotismul său la datoria care-i revine. Numele de Brutus poate fi înlocuit, după caz, prin numele persoanei respective căreia te adresezi, așa cum de pildă revoluționarul francez Camille Des-moulins l-a înlocuit cu Danton, instigându-l pe acesta împotriva lui Robespierre.

Într-o poezie ce satirizează pe oamenii lași și comozi, care acceptă despotismul, spre a nu-și tulbura siesta și odihnă, Heine spune: „Dormim ca Burtus, somn adânc, închis; /Dar Brutus s-a trezit și l-a ucis/pe Cezar, cu pumnalul: căci romanii/își prăpădeau și își mâncau tiranii!”

(*Pentru liniștire*, v. 1 - 4).

Do ut des (lat. „Îți dau, ca să-mi dai”) - Astfel era denumită în dreptul roman operația de transmitere a unei proprietăți către o persoană, cu condiția de a căpăta din partea ei o dotație corespunzătoare. Formula a mai servit să oglindească epoca trocului, adică a comerțului din vremea când nu apăruseră încă banii. Pe atunci, negoțul se efectua prin schimb de bunuri: se dădea un fel de marfă, spre a obține alte produse în valoare echivalentă. Așadar, expresia „do ut des” indică o înțelegere cu avantaje egale. În același sens, formula se întrebuințează când două părți nu-și transmit neapărat bunuri materiale, dar își fac concesii sau înlesniri reciproce și, critic, la adresa cuiva care e darnic, nu din generozitate, ci pentru a primi în schimb unele avantaje.

Draconic - Rădăcina cuvântului ar putea să ne inducă în eroare. E adevărat că acest cuvânt are înțeles de „al dracului” (măsurile severe, legi aspre). Etimologia lui însă; este cu totul alta. Cuvântul vine de la Dracon, primul legiuitor grec, care a trăit în secolul al VII-lea! e.n. și-l pentru că legile lui au fost scrise - cum s-a zis - „cu sânge, nu cu cerneală”, deoarece prevedeau pedeapsa cu moartea pentru aproape toate delictele, expresia de „draconic” sau „draconian” a început să fie aplicată cu sensul de „excepțional de drastică”, de o „asprime excesivă” ș.a.m.d. Exemplu: „Măsura draconică n-a ținut mult, populația era amenințată să moară de foame” (Jean Bart, în romanul *Europolis*).

Dreiundzwanzig Jahre! Und nichts für die Unsterblichkeit getan! (germ. „Douăzeci și trei de ani! Și n-am făcut încă nimic pentru nemurire!”) - E o replică a lui Don Carlos (din poemul dramatic cu același nume al lui Fr. Schiller) în dialogul ce-l are în scenă a doua din actul II, cu tatăl său, regele Filip al II-lea al Spaniei. Se crede că Schiller, punând aceste cuvinte în gura tânărului său erou, s-a gândit la Alexandru Macedon (care și el era fiul unui

Filip, dar la 23 de ani făcuse atât de mult „pentru nemurire”). Cum însă nu oricui îi este dat să ajungă Alexandru cel Mare, exclamația juvenilă a lui Don Carlos sună (mai ales scoasă din context) cam prezumțios. De aceea, e folosită mai mult în ironie, pentru a persifla zelul tinerilor prea grăbiți să se aventureze la fapte mari, fiindcă „prea iute le curge sângele prin vine” – cum spune același Schiller în aceeași scenă a piesei.

Drumul Damascului – Expresia vine de la o povestire din „Faptele apostolilor” (cap. IX), unde se relatează că Saul (numele dinainte de creștinare al apostolului Pavel), prigonitor până atunci al creștinilor, a plecat într-o zi la Damasc (oraș din Asia Mică, azi capitala Siriei). Pe drum, „o lumină I-a învăluit deodată ca într-un fulger” și, în urma acestei viziuni, s-a decis și a trecut la creștinism. Literatura a reținut imaginea și a creat expresia „drumul Damascului” sau „a luat drumul Damascului”, spre a caracteriza prin această formulă lapidară cazurile în care o revelație provoacă o bruscă schimbare de idei, sentimente, sau păreri. În sensul cel mai laic al eu-vântului *revelație*.

Drumul istoriei nu este trotuarul Perspectivei Nevski.

— Cernîșevski (*Opere*, vol. VII):

...neconținut survin înviata civică a fiecărui om, evenimente istorice care îl silesc să renunțe la o parte din aspirațiile sale și să contribuie la realizarea altora, mai înalte și mai importante pentru societate. *Drumul istoriei nu este trotuarul Perspectivei Nevski*; el trece când pe câmpuri prăfuite ori murdare, când prin mlaștini, când prin hățișuri. Cui îi este frică să nu-și prăfuiască ori să-și murdărească cizmele, să nu se apuce de activitate publică”. (Aici, din pricina cenzurii, Cernîșevski a evitat cuvântul „politică”, la care de fapt se referea). Aceasta înseamnă că drumul istoriei nu este un drum neted și fără obstacole, ca trotuarul larg, drept și bine pavat al bulevardului principal din Petersburg (astăzi Leningrad, unde acest bulevard continuă a se numi: Nevski).

Duceți-mă înapoi la cariere!

— E vorba de carierele de piatră de la Siracuza, un fel de ocnă, unde vestitul tiran Dionisie trimitea pe cei pe care voia să-i pedepsească, într-o zi l-a trimis acolo și pe poetul grec Philoxene, căruia tiranul, care se credea și el poet, i-a citit niște versuri. Solicitat să-și spună părerea, Philoxene a răspuns sincer că versurile sunt proaste. După câțva timp, Dionisie, compunând alt poem, l-a rechemat pe Philoxene să i-l citească. Și iarăși l-a întrebat ce părere are. Drept răspuns, poetul s-a adresat străjerilor care îl aduseseră, spunându-le: „Duceți-mă înapoi la cariere!” De atunci, cuvintele acestea sunt folosite când vrei să spui cuiva că opera asupra căreia ți s-a cerut părerea e de așa natură, încât preferi să te duci să spargi pietre...

Du haut de ces Pyramides quarante siècles vous contemplent! (fr. „Din înălțimea acestor piramide, patruzeci de secole vă contemplă!”) - Cuvinte celebre din discursul rostit de Napoleon, în fața soldaților săi, la 21 iulie 1798, înainte de bătălia de lângă piramide, unde a reușit să învingă trupele de mameluci și să cucerească ast-i fel Egiptul. Ele constituie un îndemn, cu rezonanță i se torică, la acțiune.

Dulce et decorum est pro patria mori (lat. „Dulce și frumos este să mori pentru patrie”) - Horațiu (*Ode*, III, 2, 13). Acest vers a devenit un îndemn, investit cu marea autoritate a poetului, adresat de obicei tinerilor ce plecau pe câmpul de luptă, spre a le stimula curajul războinic și a le insufla spiritul de sacrificiu al strămoșilor.

Dulcineea - - Nume inventat de Cervantes pentru aleasa inimii eroului său, Don Quijote. Acest nume, propriu și singular, a devenit cu timpul un nume comun și răspândit, pentru a desemna atât femeia dragostei visate, cât și femeia dragostei împlinite. Cu o ușoară tentă ironică, Bolintineanu notează: „Toate declarațiile... tinerilor eleganți către *dițicineele* lor, se scriu în versuri”.

Dum vivimus, vivamus (lat. „De vreme ce trăim, să

trăim!") - Maximă, bazată pe o izbutită schimbare a modului aceluiași verb, e o chemare de a ne trăi din plin viața. A servit pe vremuri ca moto la diferite cărți.

După lupte seculare care au durat aproape 30 de ani!

— Altă expresie amuzantă ce ne-a rămas de la Caragiale. E una dintre ultimele replici din *o scrisoare pierdută* și o rostește Cațavencu, în scena finală, când se împacă cu adversarii săi.

Expresia persiflează pe cineva care vorbește emfatic, fără să cunoască noțiunea exactă a unor cuvinte și care poate susține, ca și eroul lui Caragiale, că lupta seculară durează... 30 de ani!

Dură lex, sed lex (lat. „Lege aspră, dar lege”) - Maximă străveche care înseamnă: legea-i lege, trebuie să i te supui, oricât ar fi de aspră. Această maximă a părăsit cu vremea câmpul ei strict juridic, fiind citată nu numai când e vorba exclusiv de lege, ci și de o regulă de conduită, foarte exigentă și severă, sau de o ordine stabilită pe care trebuie s-o respecti, deși îți este greu sau neplăcut. Când „domnu’ doctor” din romanul lui Beniuc *Pe muchie de cuțit* află de la un grup de săteni că nu pot plăti cele o milioane cerute, strigă spre ei: „Veți putea! Legea-i lege! *Dură lex, sed lex!*” (pag. 482). În cartea *Moartea unui președinte*, William Manchester scrie despre doctorul Earl Rose, medicul, oficial al orașului Dallas: „*Dura lex, sed lex*: aceasta a fost concepția lui de viață”.

Durante causa, durat elâectos - Adagiul latin care, prin simpla traducere, ne dispensează de orice explicație: „Atâta timp cât durează cauza, durează și efectul”.

Du sublime au ridicule il n’y a cu’un pas (fr. „De la sublim la ridicol nu-i decât un pas”) - Sunt cuvintele pe care le-a pronunțat Napoleon Bonaparte în decembrie 1912, după dezastrul de la Berezina, când, a fost nevoit să fugă din Rusia, cu arimatele distruse și prestigiul distrămat. Ele se aplică, cu egală semnificație, oricărui muritor care, ajuns la o situație strălucită, comite o

greșeală imensă ca-re-l prăbușește și-l face ridicol, provocând fie hazul, fie compătimirea lumii, sau chiar pe amândouă laolaltă. Heine a ales această vorbă vestită ca moto al unuia dintre capitolele faimosului său pamflet *Tamburul Major Le Grand* (Heine, *Proză*, pag. 255). Vezi și: *De la Capitoliu la stânca Tarpeiană nu-i decât un pas!*

E

Ecce liomo! (lat. „Iată omul!”) – Sunt cuvintele pe care, potrivit evangheliei lui Ioan (cap. XIX, versetul 5), le-ar fi rostit Pilat, prezentându-l mulțimii pe Iisus, cu cunună de spini pe cap și cu o trestie drept schiptru. Împrejurările în care ele au fost folosite mai târziu și se folosesc și astăzi, sunt variate: când arătăm pe cineva care e slab și prăpădit, sau când vestim sosirea unui oaspermult așteptat, sau când tu însuși, făcându-ți intrarea într-un cerc intim, te anunți pe un ton glumeț: *Ecce homo!* (adică: „Iată-mă-s 1”). Mai rar se întrebuințează versiunea greacă Ἰδοὺ ὁ ἄνθρωπος care are absolut același înțeles. Picturi celebre de Corregio, Tizian, Van Dyck, Rem-brandt, Poussin, Albrecht Dürer... sunt intitulate *Ecce homo*.

Prima poezie din volumul *De vorbă cu mine însumi* al lui Ion Minulescu, dedicată lui însuși, poartă titlul simbolic: *Ecce homo*.

E ceva putred în Danemarca! (engl. „Something is rotten in the state of Denmark!”) – vers vestit din *Hamlet* de Shakespeare (act. I, sc. 4). Îl spune un ofițer la apariția stranie a umbrei tatălui lui Hamlet, în sensul că e ceva necurat în Danemarca. Dar Danemarca a căpătat cu timpul un înțeles generic: poate fi orice țară în care domnește o stare de lucruri proastă, poate fi și o întreprindere unde exită ceva în neregulă, sau o familie minată de un viciu etc. Cu un sens foarte clar, au folosit acest vers poeții Iosif și Anghel, în poezia *Sărmanul Yorik* din *Caleidoscopul lui A. Mirea*:

„Nu-s melancolic ca Petrarca, Dar știu să râd, și plâng apoi, *Că-i ceva putred și la noi Ca-n Danemarca*”. Se

citează uneori și în glumă sau în ironie: „Nu vezi că ați început să putreziți ca Danemarca, cu Shakespeare cu tot?” (Tudor Mușatescu, *Eseu*, act. I, sc. 13).

Eden (cuvânt ebraic, înseamnă *delicii*) – E numele dat paradisului terestru, imaginat că o grădină uriașă și încântătoare (*Gan eden* – grădina deliciilor), unde – cum pretinde legenda – ar fi apărut cei dintâi oameni, Adam și Eva.

Prin extensiune, cuvântul Eden a ajuns să desemneze un loc minunat, o sursă bogată de desfătare. Vorbind despre romanul lui Sadoveanu *Zodia cancerului*, G. Călinescu spune: „Călătorul străin crede a descoperi în Moldova înapoiată a lui Duca-Vodă *un adevărat Eden*”.

Editio princeps (lat. „Prima ediție”) – Se spune despre ediția primă a lucrării unui vechi autor (de pildă: a găsi un Neculce *editio princeps*) – sau, în general, despre ediția cea dintâi a unei cărți.

E finita la commedia! (it. „S-a terminat comedia!”) – Erau vorbele cu care pe vremuri, în Italia, actorii, care jucau de obicei în piețe, anunțau publicul că s-a sfârșit piesa. Cu aceste cuvinte se termină cunoscută operă *Pagliacci* a compozitorului italian Leoncavallo, care ne înfățișează spectacolul unei trupe de actori ambulănți. Poate din pricină că în italienește cuvântul „commedia” sună ca la noi comedie (în înțeles de bucluc, bazaconie, cum îl pronunță și eroii lui Caragiale), am adoptat și folosim această expresie în sens glumeț sau ironic, spre a spune de pildă că s-a sfârșit o gâlceavă, un scandal public, o dezbatere vijelioasă ș.a.m.d. (vezi și loc. *Acta est fabulă!*).

Egalitate, dar nu pentru căței – în fabula – *Câinele și cățelul* de Grigore Alexandrescu, dulăul de curte Samson, combătând mândria unor animale care se consideră „nobile”, pledează pentru egalitate între dobitoace: clinii să fie deopotrivă cu leii, urșii, lupii etc. Cățelul Să-l murache, auzind acest lucru, aprobă bucuros: „Simtă-

kmântul vostru îl cinstesc, frații mei". „Noi, frații tăi?” – răspunde dulăul plin de mânie... „Adevărat vorbeam

Că nu iubesc mândria, și că urăsc pe lei, Că voi egalitate, *dar nu pentru căței*".

Eheu! Fugaces... la buntur anni (lat. „Vai! Ce repede zboară anii!") – Horațiu (*Ode*, cartea a II-a, oda I, versul 14). Se folosește, cu o ușoară nuanță de melancolie, de regret pentru scurgerea grăbită a vremii. Cum spune Eminescu: „Trecut-au anii că norii lungi pe șesuri” /Și niciodată n-or să vie iară"... O cronică din, Contemporanul" (1061) despre actori de altă dată poartă titlul *Eheul fugaces...*

(Vezi: *Die Jahre flichen...*)

Eifersucht ist eine Leidenschaft, die mit Eifer sucht, was Leiden schafă (germ. „Gelozia este o patimă, care caută cu tot dinadinsul motive de suferință") – Păstorul german D.E. Schleiermacher, autorul acestor 11 cuvinte. Despre gelozie, și-a asigurat prin ele pomenirea numelui mai mult decât prin ale sale 11 volume de teologie, 10 volume de predici și 9 volume de filosofie. Fraza a devenit repede foarte populară în limba germană, datorită îndeosebi dublului joc de cuvinte (Eifer + sucht = Eifersucht și Leiden + schaft = Leidenschaft), dat ca model în istoria calamburului. Ea se adresează persoanelor care manifestă o gelozie exagerată.

Ein einziger Augenblick kann alles ungestalten (germ.

„O singură clipă poate schimbă totul") – Maximă a lui Wieland din poemul său *Oberon* (VII, 75).

E echivalentul zicalei noastre: *N-aduce anul ce aduce Ceasul*.

Vezi: *Der Augenblick ist...*

Einmal ist keinmal (germ. „O dată e că niciodată"), cunoscut proverb care susține că ceea ce se întâmplă o singură dată nu trebuie considerat ca un obicei. Francezii au adoptat chiar această formă în zicala lor: *Une fois n'est*

pas coutume. „O dată nu înseamnă deprindere”.

Ein Mann, ein Wort (germ. „Un om, un cuvânt”) – proverb care amintește omului că trebuie să-și respecte cuvântul.

Noi spunem: *Făgăduiala dată e datorie curată*.

Ein unnütz Leben ist ein früher Tod (germ. „O viață inutilă e o moarte timpurie”) – versul 115 din piesa *Ifigenia în Taurida* de Goethe (act. I, sc. 2). E replica pe care Ifigenia o dă lui Arcaș, refuzând propunerile ademenitoare ale sângerosului Thoas, regele Tauridei. Acesta, îndrăgostit de ea, îi oferea să împartă împreună regatul. Dar Ifigenia îi cere în primul rând să renunțe la obiceiul barbar de a-i omorî pe străini, deoarece ea descoperise că printre cei amenințați cu moartea era și Oreste, fratele ei, sosit pe furiș în țară.

Cuvintele lui Goethe servesc ca imbold pentru o viață demnă pusă în slujba semenilor.

Eiusdem farinae (lat. „Din aceeași făină”, adică „din același aluat”). Expresie întrebuințată aproape întotdeauna cu dispreț, spre a califica un șir de oameni, de idei, de lucrări etc. pe care nu vrei să le mai numeri. De obicei, pentru ca cititorul sau ascultătorul să știe la ce te referi, dai mai întâi, la început, câteva nume. De pildă: toți Cațave Qcii, Farfurizii, Brânzoveneștii și alții *eiusdem farinae*... Iată și o aplicare satirică făcută de Balzac: Ducea din romanul *Moș Goriot*, povestind că fața unui fabricant de făinoase a fost prezentată la curte în aceeași zi cu fata unui cofetar, adăugă: „Regele a început să râdă și a făcut în latinește o glumă bună în legătură cu făina. Oameni... dar cum a spus oare?... oameni...”

— *Eiusdem farinae*, zise Eugen.

— Chiar așa, întâri ducesa” (Balzac, *Opere*, vol. III, p. 286, E.S. P.L.A., 1957).

Elefanții lui Cezar – în antichitate, elefanții africani și asiatici erau dresați pentru războaie. Pyrrhus și Hannibal au fost cei dintâi care i-au adus în Europa, folosindu-i pe

câmpul de luptă.

Dar cei mai vestiți din istorie au rămas „elefanții lui Cezar”, căci datorită unor trupe de pachidermi el a câștigat bătălia de la Thapsus (în anul 46 î.e.n.) localitate din Africa, împotriva partizanilor lui Pompei, adăpostiți acolo de Iuba, regele Numidiei. Ca un omagiu adus acestor „aliați”, pe medaliile române a fost gravat un elefant, spre a aminti de victoria lui Cezar.

Dar de atunci au trecut două mii de ani. „Elefanții lui Cezar”, aceste „tancuri” ale antichității, nu mai merg la războaie. Astăzi, într-o expresie pașnică, au rămas în literatura universală, spre a desemna, fie un procedeu neașteptat pentru a obține o reușită, fie un ajutor prețios, un aliat care ne prilejuiește o izbândă, un succes, fără a cere nicio răsplată.

Eminența cenușie - Călugărul capucin François Le Clerc du Tremblay (1577 - 1638), cunoscut mai ales sub numele de Pere Joseph, devenind confidentul și colaboratorul cel mai apropiat al cardinalului Richelieu, *umbra* acestuia, a fost cel care pentru întâia oară a primit porecla de „eminență cenușie” (*eminență* - de la titlul cu care te adresezi unui prelat, și *cenușie* - de la culoarea umbrei). Și, într-adevăr, pe vremea regelui Ludovic al XIII-lea, când Richelieu a condus destinele Franței, părintele Joseph a fost însărcinat cu numeroase misiuni diplomatice secrete. Între altele, a dirijat din umbră negocierile păcii de la Ratisbona (1629), operațiile de arestare a reginei-mame a Franței, campaniile contra Spaniei, revolta din Portugalia etc. Ajunsesse astfel - pitit în culisele palatului - omul cel mai temut din întreg regatul. La moartea lui Pere Joseph, Richelieu a exclamat: „Mi-am pierdut brațul drept!”. Un tablou celebru de Gerome îi redă figura caracteristică. De atunci, prin expresia „eminența cenușie” se înțelege „omul din umbră”, omul care n-are de obicei nicio funcție oficială, dar care de fapt e mâna dreaptă a titularului, e inspiratorul, factotum-ul, persoana cea mai

influență în sectorul unde activează tăcut și anonim. Despre faimosul călugăr Rasputin s-a spus că era „eminența cenușie” a țarinei Alexandra-Fedorovna, ultima împărăteasă a. Rusiei, *Enfant terrible* (fr. „Copil teribil”) – Până acum vreo sută de ani, expresia se referea într-adevăr numai la un copil care, prin indiscrețiile, sinceritatea și candoarea lui, puneă părinții în încurcătură față de oaspeți. Dar în urma unui ciclu de desene satirice, publicate, cu larg răsunet, de graficianul francez Paul Gavarni (1804 – 1866) sub titlul *Enfants terribles*, acest termen a început să fie aplicat și oamenilor mari care pun pe alții în încurcătură prin ieșiri inoportune, prin voite indiscreții și, în genere, prin manifestări care produc efectul unei „bombe”. De exemplu, G. Panu scrie în *Amintiri de la Junimea*: „Alexandru Xenopol care intrase la cele dintâi versuri în sală, cu aerul lui de *enfant terrible*... rupse tăcerea și strigă:

— Nu știi, domnilor, dacă dumneavoastră ați înțeles, eu însă n-am înțeles nimic”.

Tolstoi, în romanul *Ana Karenina*, dă aproape o definiție a expresiei: „Era prințesa Meagkaia, vestită prin felul cum știa să se exprime despre orice și poreclită *Venfant terrible*, pentru că nu ținea seamă de nimic” (partea a II-a, cap. 6).

En mariagecomme ailleurs, contentement passe richesse

— (fr. „În căsnicie, ca și în altele, mulțumirea întrece bogăția”) – replică din *Doctorul fără voie* de Molière (act/II, sc. 2).

De obicei se citează ultima parte a expresiei: „Contentement passe richesse”, care a devenit proverb în limba franceză și e folosit când vrem să subliniem că satisfacția sufletească prețuiește mai mult decât cea materială.

En toute chose il faut considérer la fân (fr. „În toate lucrurile trebuie să avem în vedere sfârșitul”) – vezi: *Finis*

afirmațiilor sale, dar cu dârzenia omului convins de adevărul științific pe care îl susține, a repetat la sfârșitul procesului: *E pur si muove*. Cuvintele au ajuns o expresie folosită în împrejurări similare, adică atunci când ți se dau fel de fel de argumente pentru a te convinge de contrariul celor ce susții, iar tu, ca să pui capăt discuțiilor și să arăți că rămâi totuși la convingerea ta, închei cu: *e pur si muove*.

Eminescu, în *Scrisoarea II*, evocă acest celebru episod

În șase versuri memorabile:

„Parcă-l văd pe astronomul cu al negurii repaus, Cam ușor, ca din cutie, scoate lumile din haos și cum neagră veșnicie ne-o întinde și ne-nvață, Că epocile se-nșiră ca măgelele pe ață. Atunci lumea-n căpățâna se-nvârtea ca o morișcă De simțeam ca Galilei, că comedia se mișcă”.

Era pe când nu s-a zărit – vers foarte cunoscut din poezia *la steaua* de Mihail Eminescu. Face parte din strofă:

„Icoana stelei ce-a murit

Încet pe cer se suie.

Era pe când nu s-a zărit, Azi o vedem, și nu e. „De obicei se citează ultimele două versuri laolaltă, spre a semnala (în serios sau în ironie, după cum este cazul), o situație, un sentiment, despre care nu s-a știut când realmente exista, și s-a aflat când totul a trecut, s-a sfârșit.

Eripitur persona, manet res (lat. „Omul dispare, opera rămâne”) – a spus Lucrețiu, în poemul său *De rerum natura* (Despre natura lucrurilor) – cânt. III, vers. 57. Se aplică spre a atrage atenția asupra importanței pe care o are valoarea unei creații. Omul e într-adevăr trecător, dar el poate trăi veșnic prin operele sale.

(Faimă de) Erostrat – Erostrat e numele unui grec obscur din Efes (oraș elin situat în Asia Mică), ambițios peste măsură, care ținea neapărat să ajungă celebru și numele lui să fie transmis posterității. Nefiind însă capabil să-și câștige această reputație printr-o descoperire, o

cucerire, o capodoperă sau altă lucrare remarcabilă, a dat foc templului Dianei (în grecește: Artemisa) din Efes, una dintre cele șapte minuni ale lumii. Fapta a fost săvârșită în anul 356 î.e.n. Deși efesienii au emis un decret prin care se interzicea, sub pedeapsa cu moartea, de a i se rosti numele, Erostrat n-a fost totuși uitat; ba dimpotrivă, acest nume a devenit un epitet aplicat oamenilor care, în goană după glorie, sunt în stare de orice, chiar de crime, spre a-și potoli setea de celebritate.

Errare humanum est (lat. „A greși e omenește”) – adesea cu completarea: *perseverare diabolicum* (a persevera în greșeală e diabolic).

— Adagiul foarte vechi căci îl găsim sub diverse forme și la tragicii greci (de exemplu în *Antigona* lui Sofocle). E de obicei invocat ca scuză, sau pentru a explica o greșeală, o neglijență etc. Dictonul latin, atât de des întrebuințat, își trage originea din lucrarea retorului Seneca, intitulată *Controversiae* (IV, 3), unde se găsesc vorbele: „*humanum est errare*”. Mai înainte, Cicero, vestitul orator roman, în a 12-a *Philippică* împotriva lui Antoniu (paragr. II), formulase aceeași idee, dar cu alte cuvinte: „*Cuiusvis hominis est errare*” (oricărui om i se întâmpla să greșească) și mai departe: „*Nullius, nisi insipientis, in errare perseverare*” (dar numai nebunul perseverează în greșeală).

În romanul *Pe muchie de cuțit* de M. Beniuc, găsim: „Nu era de acord cu dictonul latinesc: *Errare humanum est* și spunea că omul poate și trebuie să nu greșească...” (pag. 499).

Es gibt im Menschenleben Augenblicke... (germ. „Sunt clipe în viața omului...”) – vers din tragedia *Moartea lui Wallenstein* de Schiller (act. II, sc. 3). Generalul Wallenstein a fost una dintre figurile războiului de 30 de ani. Râvnind să ajungă rege al Boemiei, pregătise o acțiune în acest scop. „Sunt clipe în viața unui om”... spunea el celor din anturajul său. Și într-adevăr, pierzând momentul prielnic, planurile lui s-au năruit. Împăratul

Ferdinand a descoperit complotul și Wallenstein, osândit pentru trădare, a fost omorât chiar de ofițerii din garda sa.

„Es gibt im Menschenleben Augenblicke”... e o expresie care se poate aplica în felurite situații: 1) când vrem să aducem aminte cuiva de o împrejurare – fericită sau nefavorabilă; 2) când vrem să atragem atenția că anumite momente din viața unui om îi pot aduce ascensiunea, dacă știe să le utilizeze cum trebuie; 3) când, dimpotrivă acele momente îl pot prăbuși, dacă nu se folosește de ele, sau dacă le folosește greșit.

Es ist eine alte Geschichte (germ. „E o poveste veche”) În *Cartea cântecelor*, Heinrich Heine are o mică poezie, intitulată *Intermezzo liric*, care începe astfel:

„Es ist eine alte Geschichte, Doch bleibt sie immer nou; Und wem sie, just passieret, Dem bricht das Herz entzwei!” Sau, în tălmăcire românească:

„Povestea este veche, totuși De-a pururea rămâne nouă, și-aceluia cui i se-ntâmplă, îi rupe inima în două!”

Această mică poezie a făcut o carieră mare. Mai cu seamă primele două versuri s-au răspândit prin cântece și citate, „povestea veche” fiind de fapt veșnic tânără poveste a dragostei. Cu timpul însă expresia s-a extins la orice împrejurare în care povestea – vorbă lui Heine – e veche.

Esprit de Pascalier – (fr.) – Se folosește (numai în original) când un răspuns spiritual, potrivit, pe care ai fi putut să-l dai într-o discuție, sau un argument convingător pe care ai fi putut să-l aduci într-un proces, într-o dezbateră, îți vine abia după ce discuția, procesul, dezbateră s-au terminat și tu ești deja *pe scări*, la plecare. Zici atunci: „L'esprit de Pascalier”... (adică: mi-a venit asta în minte abia pe scări, prea târziu). Aduce cu vorba noastră: „*Mintea românului cea de pe urmă*”.

Est modus în rebus (lat. „Există o măsură în toate”) Horațiu (*Satire*, cartea I, satira I, versul 106). Uneori se folosește versul în întregime: *Est modus în rebus, sunt certi denique fines* (Există o măsură în toate și mai ales

anumite limite), ceea ce completează și întărește ideea. Găsim aceste cuvinte foarte des citate în original de Voltaire, deși francezii au un proverb echivalent „*L excès en tout est un défaut*” (Excesul în toate e un defect).

Et campos ubi Troia fuit (lat. „Și câmpurile unde a fost Troia”) – hemistih al lui Vergiliu (*Eneida*, III, 12).

Marele poet descrie Troia distrusă de război. Supraviețuitorii, conduși de Enea, părăsesc ruinele orașului. Versul ilustrează situația tristă a celor nevoiți să se despartă de patria lor, sau de un loc drag și pustiit.

Et in Arcadia ego! (lat. „Și eu am trăit în Arcadia!”) – exprimă regretul fericirii pierdute. Arcadia, regiune din vechea Grecie în centrul Peloponesului, era locuită de un popor de păstori pe care poeții din antichitate îi socoteau fără de prihană. De aici Arcadia a ajuns să desemneze o țară imaginară cu oameni de o rară puritate în comportarea lor, un fel de rai pe pământ. Cine pierde o asemenea viață fericită, poate spune: „Et in Arcadia ego!” În acest sens expresia a fost folosită ca inscripție la tabloul „Păstorii Arcadiei” de ilustrul pictor francez Poussin, și ca epigraf la un capitol din *Pseudokynegketikos* de Al. Odobescu. Ea a fost pusă ca moto de Goethe la lucrarea sa *Călătorie în Italia*, iar Friedrich Schiller, tălmăcind-o în germană, își începe cu ea poezia *Résignation* (Resemnare): „Auch Ich v/ar in Arkadien gebo-ren” (în traducerea lui Eminescu: „Și eu născui în sânul Arcadiei”).

Poemul *Atque nos* al lui Coșbuc se încheie cu această expresie (la plural): „Și-mi vine să-mi înalț fruntea și s-o scutur veselos/Și să strig în lumea largă: «*Et in Arcadia nos!*»”.

Et le combat cessa faute de combattants (fr. „Și lupta încetă din lipsă de combatanți”) – Corneille, *Cidul* (act. IV, sc. 3). Viteazul spaniol Rodríguez (*Cidul*), povestind regelui cum în bătălia sa cu maurii i-a secerat pe toți, termină cu versul de mai sus.

Deși extras dintr-o tragedie, citatul e folosit mai

totdeauna cu o nuanță comică, zeflemistă. De pildă, referindu-ne la o dezbatere care se termină repede din lipsă de vorbitori, putem utiliza versul de mai sus: „*Et le combat cessa faute de combattants!*”

Et nune, erudimini! (lat. „Și acum, învățați!”) – Cartea psalmilor (psalmul II, versetul 10). Textul integral al acestui verset, în latină, este: „*Et*

Nune, reges, intelligite; erudimini qui iudicatis terram” (Și acum, regilor, înțelegeți; învățați, voi care judecați lumea).

Se citează în forma prescurtată și cu sensul de a trage învățăminte din experiența altora, mai ales când de hotărârea noastră depinde soarta unor semeni.

Et tel moût pour avoir réjoui le lecteur/a coûté bien souvent des larmes à l’auteur (fr. „Și un astfel de cuvânt care a înveselit pe cititor a costat multe lacrimi pe autor”) – Boileau, satira VII, *Genul satiric*, vers 7 – 8 – subliniază eforturile scriitorului, care plătește cu ore de trudă zâmbetul cititorilor săi.

Et voilà justement comme on écrit l’histoire (fr. „Iată cum se scrie istoria!”) – Voltaire, într-o piesă în versuri (*Charlot*, act. I, sc. 7), pune cuvintele de mai sus în gura unui intendent. Acesta povestește castelanei cum oamenii de la curte, amăgiți de o falsă alarmă că regele Henric al IV-lea a venit în vizită la castel, au început să strige: „Trăiască regele!” Și intendentul încheie: „Și iat-așa, doamne, se scrie istoria!”. Se pare însă că Voltaire a luat vorba aceasta dintr-o întâmplare pusă pe seama exploratorului, poetului și istoricului englez Walter Raleigh (1552 – 1618). Când regele Iacob I, învinuindu-l de o conspirație antimonarhică, l-a închis în turnul Londrei, ținându-l acolo 12 ani, Walter Raleigh s-a apucat să scrie *Istoria lumii* (care a și apărut mai târziu). Pe când scria, a fost într-o zi tulburat de un incident care se petrecea în stradă. L-a urmărit de la fereastra celulei. După câteva minute, când a venit temnicerul, i-a cerut să-i povestească

ce s-a întâmplat. Dar relatarea acestuia era atât de departe de ceea ce Raleigh văzuse cu propriii săi ochi, încât, exclamând: „Dacă așa se scrie istoria unui fapt abia petrecut, atunci cum să mai îndrăznesc eu a scrie istoria trecutului îndepărtat?”, se repezi să-și distrugă manuscrisul. Venită să-l viziteze, nevasta lui l-a oprit la timp. Ceea ce însă ea n-a putut opri a fost ca această reflecție să ajungă la urechea lumii și, după un secol, la urechea lui Voltaire, care a rezumat-o în versul devenit una dintre cele mai uzitate expresii.

Eu îmi apăr sărăcia, și nevoile, și neamul – Vers din *Scrisoarea III* de Mihail Eminescu – face parte din răspunsul, plin de demnitate, pe care Mircea cel Bătrân l-a dat lui Baiazid, venit până la Dunăre cu oștile-i cotropitoare. Trufia vijeliosului sultan, care voia să subjuge Țara Românească, a fost spulberată de oștenii lui Mircea, care, făcând minuni de vitejie, au pus pe goană pe năvălitori la Rovine (1394).

Stihul se citează în împrejurări asemănătoare, adică atunci când cineva, în fața unui adversar puternic, apără cu dârzenie, cu înflăcărare și succes, un drept, o cauză, o idee.

„E ușor a scrie versuri când nimic nu ai a spune, înșirând cuvinte goale Ce din coadă au să sune”.

Cu aceste vorbe se adresează Eminescu criticilor care n-aduc decât flori deșarte, fără roade, în scrisul lor. Primele două versuri (sau chiar numai cel dintâi, singur) – devenite expresie, ca multe alte stihuri eminesciene – sunt folosite spre a califica, și mai ales spre a ironiza vorbirea găunoasă, fără conținut, scrisul cu floricele dar fără miez și, în general, o treabă formală fără rezultat. Vlahuță a reluat ideea marelui său înaintaș, în poezia *Slăvit e versul*:

„În vers e mântuirea, când n-ai nimic de spus.

Se deapănă pe rânduri, ca firul de pe fus.

E opera vrăjită ce din nimicse-ncheagă, și nu-i nicio nevoie ca lumea s-o-nțeleagă”.

Evrika (grec. Eipixoc!) - cuvânt grecesc care înseamnă: am găsit, am descoperit!

— E faimosul strigăt al lui Arhimede, în clipa când a descoperit legea că un corp scufundat în apă pierde o parte din greutatea sa, egală cu volumul de apă dezlocuit (principiu care îi și poartă numele).

Arhimede trăia la Syracuza, pe vremea când tiranul (regele) cetății era Hieron al II-lea. Acesta dăduse o cantitate de aur unui făurar să-i facă o coroană-Bănuind că meșterul a amestecat aurul cu un metal mai ieftin, regele l-a chemat pe Arhimede și i-a cerut ca, fără să strice coroana, să-i răspundă la întrebarea dacă a fost furat sau nu. Arhimede nu știa cum să procedeze. Problema îl chinuia. Într-o zi, aflându-se în baie, a observat că apa se ridicase când a intrat în cadă, iar picioarele îi erau mai ușoare. Această constatare l-a condus la descoperirea legii greutății specifice a corpurilor și la dezlegarea problemei care îl frământa. Neputându-și reține bucuria, a început să alerge pe stradă și să strige acel „Evrika” (Am descoperit!), care de atunci a devenit o exclamație de bucurie, de entuziasm în fața unei descoperiri neașteptate sau a găsirii unei soluții într-o problemă grea.

Ex aequo (lat. „La egalitate”) - Când doi candidați la un examen au obținut aceleași note, sau când doi sportivi au cucerit același loc și același premiu, se spune că au ieșit *ex aequo*.

Ex cathedra (lat. „De la catedră”) - Aceste cuvinte au servit la început pentru a caracteriza hotărârile papilor în materie de dogmă și disciplină, hotărâri care erau date „*ex cathedra*”, fără drept de apel, de la înălțimea tronului pontifical. De aici, expresia s-a extins, mai ales în ironie, la adresa celor ce vorbesc în mod pedant, cu pretenții de erudiție, socotindu-se infailibili în tot ce spun. În acest sens, artista poporului Lucia Sturdza Bulândra, vorbind în „Amintirile” ei despre seminariile teatrale de altă dată, scrie: „Acele seminarii se desfășurau *ex cathedra*, erau

prea savante"... (pag. 34).

Excelsior (lat. „Mai sus!") - Poate servi de urare, de moto și chiar este motoul Statelor Unite ale Americii, Cuvântul a devenit îndeosebi răspândit după apariția poemului pe care, sub acest titlu, l-a scris poetul american Longfellow.

În literatura noastră, *Caleidoscopul lui A. Mirea* cuprinde un sonet cu titlul *Excelsior*, care este explicat de versul: „De aceea mergi și luptă înainte”.

Exceptis excipiendis (lat. „Exceptând ceea ce trebuie exceptat”) - Veche maximă de drept. Azi se întrebuințează de obicei cu intenții glumețe sau răutăcioase, pentru a face aluzie la lucruri care în mod obișnuit se trec sub tăcere. Iată un exemplu din romanul *Ivanhoe* al scriitorului englez Walter Scott: „Îmi îndeplinesc datoriile față de parohia mea cu exactitate și fidelitate”. - „Afară de nopțile cu lună plină”... îl întrerupe cavalerul. „*Exceptis excipiendis*, replică ieremitul”, Exegi monumentum aere perennius (lat. „Am înălțat un monument mai durabil decât bronzul”) - este primul vers din a 30-a odă, cu care-și încheie Horațiu a treia carte a odelor sale. Celebrul poet latin, cizelând fiecare vers, șlefuid fiecare cuvânt, și-a îngăduit, la sfârșitul culegerii primelor trei cărți, să-și compare opera cu un monument ce va rezista vremilor. Aceste cuvinte nu trebuie interpretate ca o lăudăroșenie, ca o lipsă de modestie, ci ca o recunoaștere conștientă a unei strădanii merituoase, a unei munci asidue săvârșite cu succes. În acest sens se și întrebuințează versul lui Horațiu, spre a desemna îndeplinirea unei lucrări ce va dăinui peste vremuri. Cu aceeași semnificație, Pușkin a scris poezia cu titlul *Exegi monumentum*, ce se referă la opera lăsată:

„Cioplit-am nu cu mâna, un monument spre care „Vor fi cărări bătute într-una de popor”...

Expresia se citează în trei feluri: numai prima jumătate (*Exegi monumentum*), sau numai a doua jumătate (*acre perennius*), sau versul în întregime - toate variantele

având același înțeles.

Exempli gratia (lat. „De exemplu, bunăoară”) – De obicei această formulă apare rezumată în cele două inițiale: e. g. Se mai folosește, cu același înțeles: *verbi gratia*.

Ex malis eligere minima (lat. „Dintre rele, a alege pe cel mai mic”) – Cicero, în lucrarea sa despre datoriile morale: *De officiis* (cartea III, cap. I).

Nu se poate preciza dacă vorbele marelui orator au devenit proverb, sau dacă Cicero a consemnat în scrierea lui un dicton latin mai vechi, care de altfel s-a păstrat, de-a lungul vremilor, în foarte multe limbi. Îl găsim și la noi: „Din două rele alege pe cel mai mic” (vezi *Proverbele românilor*, culegerea Zanne).

Ex nihilo nihil (lat. „Din nimic, nimic”) – Acest început de vers din poemul *De rerum natura* (Despre natura lucrurilor) al poetului latin Lucrețiu (cântul I, 149, 205) cuprinde un principiu filosofic al lui Lucrețiu și Epicur; după părerea lui Voltaire, el reprezintă punctul de vedere al întregii antichități. Îl găsim exprimat și în poeziile satirice ale lui Persius (sat. III, vers 24). Filosoful german Hegel a parafrazat: „*von nichts, durch nichts, zu nichts*” (de la nimic, prin nimic, spre nimic), formă de care s-a servit Engels într-un articol polemic publicat în 1872 în ziarul social-democrat „*Volksstadt*”. În mod obișnuit se întrebuințează ca și vorba românului: *Cine nu seamănă, nu culege*. Mai circulă și sub formă: *De nihilo, nihil* (Din nimic nu rezultă nimic).

Expende Hannibalem (lat. „Cântărește-l pe Hannibal”) – începutul versului 147 din *Satira a X-a* a lui Juvenal, care spune în continuare: „câte livre de cenușă vei găsi în acest mare căpitan?”. Juvenal se referă în mod special la deșertăciunea gloriei militare, dar expresia se citează spre a sublinia cât de puțin cântărește în general grandoarea omenească.

Experience is by industry achieved (engl. „Experiența

se capătă prin sângea”) – Shakespeare, *Doi tineri din Verona* (act I, sc. 3). E povața pe care Antonio o dă servitorului său Panthino: „... nu-i om întreg acela

Ce nu-i hârșit cu lumea cât de cât, Din viață-nvață omul...”

(trad. Mihnea Gheorghiu)

Cuvintele lui Shakespeare subliniază valoarea experienței și constituie un îndemn la străduință pentru acumularea ei (vezi și *Experto credite* I).

Francezii spun: *Experience passe science* (Experiența întrece știința).

Experte credite (lat. „Credeți pășitului!” sau „Credeți în cel care are experiență!”). Vergiliu, *Eneida* (c’. XI, v. 283) – Sunt vorbele rostite de Venulus, care s-a măsurat în luptă cu viteazul Enea:

„... Și pășitului credeți, ce groaznic Sare cu scutul vuind, și turbat cum întoarce el fierul!”

(trad. G. Coșbuc)

Aceleași cuvinte se găsesc și în Ovidiu (*Ars amatoria* – Arta de a iubi – cartea a3-a, vers. 510 – 511). Adresându-se femeilor, Ovidiu spune că aroganța le strică în dragoste: „*Odimus immondicos, experto credite, fastus*”. (Credeți în cel care are experiență: o semeție disprețuitoare inspiră aversiune).

Un sfat asemănător: *Experto credo Roberto* îl dă și Antoniu d’Arena într-unul din poemele sale macaronice. (Macaronismul a fost un curent literar din secolul XVI, adepții lui amestecând cuvinte italiene cu fraze latine. Iar, în speță, Roberto este personajul care vorbește și cere să fie crezut, fiindcă e pășit).

Toate aceste expresii se folosesc în împrejurarea când românul spune: „Credeți-mă, eu sunt Stan pășitul!” (vezi: *Stan pășitul*).

Ex proaesso (lat. „Ca un profesor”) – înseamnă a vorbi în perfectă și profundă cunoștință a materiei, cum ar face-o un profesor bine calificat și specialist în problema

pe care o tratează. Se spune: a trata o temă *ex professo*, a vorbi despre un subiect *ex professo*. Expresia nu trebuie confundată (deși e vorba de profesor) cu *ex cathedra* (vezi), mai ales că amândouă sunt de obicei întrebuințate cu o nuanță de ironie. De aceea, poate, pentru a se apăra, fostul prim-ministru al Angliei, Gladstone (1809 - 1898) spunea: „N-am scris niciodată nimic *ex professo*”.

Ex ungue leonem (lat. „După gheară recunoști pe leu”) - Deși totdeauna citată în latinește, expresia aceasta e de origine grecească. Nu i se cunoaște însă exact paternitatea: istoricul grec Plutarh, în lucrarea sa *De defectu oracolorum*, o atribuie unui rapsod grec și el, din secolul - al VII-lea! e.n.; iar poetul grec Lucian, în lucrarea sa

HermotimoSyOTpuâie în seama marelui sculptor Phidias. Înțelesul este că-i suficientă o trăsătură ca să recunoști, așa cum leul e recunoscut după urmele ghearelor, opera unui mare artist: sculptor, pictor, poet etc. Un exemplu ne dă Pușkin, în poezia sa cu caracter polemic, intitulată chiar *Ex ungue leonem*.

Se mai întrebuințează, cu înțeles similar, și varianta: *Ex pe de Herculem* (După picior îl recunoști pe Hercule). Pitagora a calculat că Hercule avea un picior uriaș cât al unui urs, deci lesne de recunoscut față de picioarele obișnuite ale omului.

(Vezi și: *À L'oeuvre on connaît Vartisan*).

Ex abrupto (lat. „Pe nepregătite”).

Ex commodo (lat. „Comod, pe îndelete”).

Ex dono (lat. „Din donație”).

Ex libris... (lat. „Din cărțile lui...”), *Ex officio* (lat. „Din oficiu”).

Ex voto (lat. „După legământ”).

Faber est suae qui's que fortunae (lat. „Fiecare este făuritorul propriului său destin”) - Salustiu, în lucrarea *Historia rerum în republica Romană gestarum* (cartea I, cap. 1). Reluând tema istoricului latin, poetul francez

Mathurin Régnier din secolul al XVI-lea, care s-a străduit să valorifice literatura antică, a formulat aceeași idee într-o expresie devenită proverb: „Chacun est artisan de sa bonne fortune”. (*Satire*, XIII, 1).

Un conținut apropiat găsim în zicala noastră: „*Cum îți vei așterne, așa vei dormi*”.

Facit indignatio versum (lat. „Indignarea stârnește versul”) – E un crâmpoi de vers aparținând. Lui Juvenal (satira I-a versul 79). Marele satiric latin care a biciuit fără cruțare moravurile corupte ale Romei din epoca lui (epoca de decădere a imperiului), spune la un moment dat, după ce înșiră o serie de fapte revoltătoare: „*Și natura negat, facit indignatio versum*”, adică: Dacă natura nu m-a înzestrat (subînțeles: cu darul poeziei) e suficientă indignarea (față de cele ce se petrec), spre a face să țâșnească din mine versul. Cu alte cuvinte, indignarea e muza poetului satiric.

Boileau, care a scris și el satire, a reluat ideea lui Juvenal și a parafrazat-o, tot în prima lui satiră, spunând că, pentru a face versuri satirice, nu-i nevoie să urci pe Parnas; mânia ajunge și face cât un Apollo (prin urmare, cât toate muzele la un loc).

„... *Sur ce sujet pour rimer avec grâce, Il ne faut pas monter au sommet de Parnasse*

La colère suffit et vaut un Apollon. „Înainte de lui Boileau, un alt poet satiric francez, Mathurin Régnier (1573 – 1613) spusese și el:

„*Et souvent la colère inspire de bons vers*”.

(adeseori mânia inspiră versuri bune). Victor Hugo o numea „sfânta indignare”, ca de pildă în următorul pasaj, unde îl critică pe Voltaire: „... nu cunoștea altă emoție adevărată, defăt aceea a mâniei, dar această mânie nu merge până la indignare, până la acea sfânta indignare, care face pe poet, cum spune Juvenal: *Facit indignatio versum*”.

Se folosește și forma: *Furor instigat versum* (furia

atâta versul).

Factotum (cuvânt latin, înseamnă „care le face pe toate”) - A ajuns un termen foarte des întrebuințat spre a indica o persoană însărcinată cu de toate, într-o organizație.

— Într-o instituție, într-o casă; sau o persoană influentă care face și desface, leagă și dezleagă aproape totul, rezolvând cele mai felurite probleme.

Faire bonne mine à mauvais jeu (fr. „A face mină bună la un joc rău, adică; a ascunde adevărul”). Populară zicală exprimă atitudinea omului care, într-o situație neplăcută, își disimulează adevăratele sentimente: tristețea, plictiseala, aversiunea, nemulțumirea etc., arborând în mod artificial, după împrejurare, o figură veselă, amabilă, satisfăcută...

Madame Bovary, eroina lui Flaubert, în jocul dintre visurile ei romantice și aspectele amare ale realității, era deseori nevoită să facă *bonne mine à mauvais jeu*. „Fiecare surâs - cum scrie Flaubert - ascundea un căscat de plictiseală, fiecare bucurie un blestem, fiecare plăcere - dezgustul ei”.

Faire de la prose sans le savoir (fr. „A face proză fără să știi”), expresie franceză foarte cunoscută și amuzantă, rămasă de la Molière. Faimosul său erou, domnul Jourdain, din comedia *Burghezul gentilom*, aflând de la profesorul de filosofie (act. II, sc. 6) că „tot ce nu e proză, e vers; și tot ce nu e vers, e proză”, îl întreabă nedumerit: „Și cum vorbește omul, ce e?”

Profesorul de filosofie: Proză.

Domnul Jourdain: Adică așa să fie? Când zic: Nicole, adu-mi papucii și dă-mi scufa de noapte, e proză?

Profesorul de filosofie: Da, domnule.

Domnul Jourdain: Pre legea mea, de peste patruzeci de ani fac proză fără să știu!

Evident, aceste cuvinte pot fi spuse numai în derâdere la adresa cuiva. „A face proză fără să știi”

constituie o ironie foarte potrivită pentru cei care, ca și Monsieur Jourdain, îndeplinesc un lucru, fără să-i cunoască sensul, rostul.

Fairplay (engl. „Joc deschis, franc”, cum s-ar zice pe românește: *Cu cărțile pe față*).

Cuvântul „fair” care în englezește are înțelesul de: corect, onest, cinstit, și-a însușit aici o nuanță în plus, și anume de lealitate, de cavalerism, de comportare sportivă. În acest spirit și-a făcut drum expresia „fairplay”. Se mai spune și: „A juca fair”, Familie mare, remunerație mică după buget – sunt cuvintele pe care polițaiul Pristanda le adresează prefectului Tipătescu în prima scenă din o *scrisoare pierdută* de Caragiale. Se aplică în ironie celor servili care se plâng că au nevoi multe și câștig puțin; sau celor ce-și creează pretexte și scuze pe seama familiei numeroase. Dar pot fi adresate, mai ales sub formă interogativă, chiar și unuia fără familie, care în mod suspect cheltuiește mult peste veniturile sale avuabile: „Familie mare, remunerație mică” – și atunci de unde? Înțelegându-se prin „familie” grupul de prieteni cu care respectivul se înhăitează și petrece.

Familia mea de la '48!

— Agamiță Dandanache, faimosul candidat din o *scrisoare pierdută* de Caragiale, repetă de mai multe ori aceste cuvinte, împăunându-se cu originea și ascendenții lui, ca o justificare pentru alegerea să în colegiul de deputați.

Unei persoane care se laudă, nu cu Meritele proprii, ci cu obârșia și strămoșii, i se pot aminti vorbele lui. Dandanache: „Familia mea de la patuzsopt!”.

Fandacsia e gata!

— Conu Leonida, cunoscutul personaj comic al lui Caragiale din farsă *Conu Leonida țăță cu reacțiunea*, e trezit din somn de Efimita: „ScoaP că-i revoluție, bălălie mare afară!” Amândoi ascultă înfricoșați, dar în clipa ceea nu se mai aud nici țipete, nici pistoale, nici tunuri! Atunci

conu Leonida, cu tonul grav al unei teorii, îi explică consoartei dumisale: „Omul, bunăoară, de pâr exemplu, dintr-un nu știu ce ori ceva, cum e nevricos, de curiozitate, intră la o idee; a intrat la o idee? *Fandacsia e gata*; și după aia, din fandacsie cade în ipohondrie. Pe urmă, firește, și nimica mișcă!” Vorbele acestea: „fandacsia e gata!” și „din fandacsie cade în ipohondrie” se aplică – evident cu nuanță de zeflemisire – acelor persoane care manifestă o frică exagerată, sau celor cu idei fixe, sau bolnavilor închipuiți.

Fâs est et ab hoste doceri (lat. „Se cade să înveți chiar și de la dușmani”) – recomandă Ovidiu în *Metamorfozele* (cartea IV, versul 428). Dar povața aceasta e mult mai veche. Aparține lui Aristofan care în comedia *Păsările* spune în versul 376: „*AU ăp ekhthrdn, dittä pollă manthănusi hol sofoi*” (Dar înțelepții învață foarte multe de la vrăj/nași). E povața pe care-o dă Pupăza, atunci când doi oameni pătrund în lumea păsărilor: „... Oare nu vrăjmașii Au îndemnat cetățile să-și facă și ziduri mari, și flote? Sfatul lor Ne va scăpa avutul, pruncii, casa... „Iar conducătorul corului conchide:

„Să-i ascultăm! Căci și de la vrăjmași Poți asculta un lucru înțelept...”

(Traducerea de Eusebiu Cămlar și N. Mihăescu) Am notat aici varianta latină, fiindcă e mai des citată.

Fata morgana (it. se folosește numai în versiunea originară) – Este vorba de „Zâna Morgana”, din vechile povestiri italienești, căreia i se atribuiau felurite vrăji. Astfel *Fata Morgana* a ajuns să denumească un miraj atmosferic care se produce din când în când, la răsăritul soarelui, în văzduhul limpede al Calabriei din sudul Italiei. Printr-un interesant fenomen de refracție, în care marea joacă rol de oglindă, se proiectează pe umbră din aer lăsată de munții Messinei: oameni, animale, arbori și alte imagini de pe coastă, în proporții bineînțelese gigantice și aureolate de diverse culori. E un spectacol grandios și impresionant, ușor de explicat din punct de vedere

științific, dar pe care poporul calabrez, ce dădea pe vremuri cel mai mare număr de analfabeți, îl salută uluit și înspăimântat cu strigătele de „Fata Morgana!”. Cuvintele au trecut în vorbirea comună și în literatură, desemnând o iluzie trecătoare, o apariție înșelătoare.

Făt-Frumos – Partenerul Ilenei Cosânzene din basme este Făt-Frumos, voinicul tânăr și chipeș, care pe lângă calitățile-i fizice, întrupează și vitejia în luptele cu zmeii puternici, și bunătatea față de oamenii simpli. Găsim un portret plastic, făcut de pana lui Coșbuc în *Nunta Zamferei*:

„Și principii falnici și-ndrăzneți, De-al căror buzduhan isteț Pierit-au zmei din iaduri scoși De-ai fi văzut jucând voioși și Feți-voinici și *Feți-frumoși* **v** și logofeți”.

Iar Vlahuță face comparația cu eroul din poveste: „Ai trăit și tu în basme... te credeai și tu o zână, și-așteptai ca să te fure, vreun *Făt-Frumos* să vină”.

Faustrecht (germ. „Dreptul pumnului”) – termen istoric prin care se înțelege dreptul celui mai puternic, în sensul că forța e mai tare decât dreptul. (Vezi expr: *La raison du plus fort...*). „Pornind de la nesiguranța zilei de mâine într-o societate inumană și examinând critic «dreptul pumnului», drama urcă mereu spre o problemă tot mai cuprinzătoare” („Gazeta literară” nr. 586 despre *Oameni și șoareci* de John Steinbeck).

Favete linguis (lat. „Păziți-vă limba”) – Cu aceste cuvinte se adresau preoții romani asistenței, înainte de a închina zeilor jertfe. Horațiu le-a împrumutat pentru a-și începe *Oda I* din cartea a III-a, dând a înțelege că și el cere să fie ascultat într-o tăcere religioasă. Astăzi expresia este folosită și ca o formulă politicoasă, spre a cere liniște (ca și „*Silenium*”). În scrierile lui Walter Scott o găsim des întrebuințată.

Felix qui potuit rerum cognoscere causas (lat. „Fericit e acela care a putut cunoaște cauzele lucrurilor”) – Nici-cind ca în zilele noastre acest vers al lui Vergiliu din poemul *Georgicele* (II, 489) nu și-a găsit mai frecvente

ocazii de a fi aplicat. Poetul cânta mințile pătrunzătoare care, prin cunoașterea sau descoperirea tainelor naturii, „calcă în picioare teama” – cum spune în continuare Vergiliu –, disprețuiesc soarta și sfidează chiar moartea și toate fenomenele care înspăimânta pe cei neștiutori și stăpâniți de superstiții. Numai că la vremea când a fost scris acest poem (30 î.e.n.) și chiar secole întregi după aceea, se spunea *Felix qui potuit...* cu un fel de invidie și ca o aspirație, pe când în zilele noastre cuvintele acestea pot fi citate ca un omagiu adus prometeilor contemporani, care smulg naturii, unul după altul, mari și nenumărate secrete.

Felix qui, quod amat, delendere fortiter audet (lat. „Fericit cel care cutează să apere cu putere ceea ce iubește”) – spune Ovidiu în cartea a doua din *Amores* (Iubirile, cânt 5, vers 9).

O idee apropiată despre curaj în iubire o exprimă și zicătoarea noastră: „Unde este frică, nu încape dragoste”.

Fericiți cei săraci cu duhul...

— Versetul 3, capitolul V („Predica de pe munte”) din Evanghelia lui Matei. După diferite explicații date acestui pasaj, exegeții au ajuns la interpretarea că prin „cei săraci cu duhul” nu trebuie să se înțeleagă „omul prost, nătâng”, ci „omul simplu, neprihănit”. Cuvintele de mai sus sunt citate de obicei la adresa acelor oameni simpli, naivi, care izbutesc totuși să culeagă unele avantaje prin felul lor de a fi. Engels, în „Scrisori din Londra”, arată că lucrările lui Rousseau, Voltaire, Holbach, Byron, Shelley sunt citite numai de pătura de jos din Anglia. „Niciun om «respectabil» nu se va încumeta să țină pe masa lui operele acestuia din urmă, dacă nu vrea să se compromită în modul cel mai grav. Concluzia: *fericiți cei săraci căci a lor este împărăția cerurilor* și – mai devreme sau mai târziu – și împărăția acestei lumi”. (Marx-Engels, *Opere*, vol. I, p. 512 – 513).

Festina lente (lat. „Grăbește-te încet”) – Istoricullatin

Suetoniu, care a scris *Viețile celor 12 cezari*, povestește, făcând portretul lui Augustus (cap. 25), că acest împărat era de părere că nimic nu-i mai puțin recomandabil pentru un cap de oștire decât graba. De aceea deseori spunea: „Σπεύδε βραδέως” (cuvintele sunt citate de Suetoniu în grecește, căci „pătura de sus” din imperiul roman strecura în vorbire expresii din vechii elini). Multe popoare și-au însușit ideea și au tălmăcit-o în limba lor. Francezii folosesc un vers celebru din Boileau: „*Hâtez-vous lentement*”. Germanii: „*Eile mit Weile*” ș.a.m.d. Se apropie de vorba noastră: „graba strică treaba”. Gala Galaction, în *Profir și Policarp*, a utilizat expresia ca un corectiv la *Carpe diem*.

Policarp: Atunci grăbește-te, Profire. *Carpe diem*, cum a zis meșterul ăla de Orațiu.

Profir: Da, mă, a mai venit unul după el, mai încoace, și a spus: *Hâtez-vous lentement*.

Fiasco (it. Înseamnă, la propriu: sticlă, butelie, iar la figurat: eșec, cădere, nereușită) – Italienii, la teatru (dar mai ales la operă), când sunt nemulțumiți de un interpret, strigă: „Ola, ola, fiasco!” Se presupune că autorul acestei expresii (originar din Veneția, deoarece e vorba de dialectul venețian), aflându-se într-un local unde asculta un cântăreț ce nu-i plăcea, a cerut o sticlă (fiasco) ca s-o arunce pe scenă. Gestul găsind imitatori, scena se transformă într-un depozit de sticle zvârlite protestatar din sală. Astfel fiasco-butelia a devenit fia-sco-insuccesul! Expresia a părăsit cu timpul incinta sălilor de spectacol și, în mai toate limbile europene, a intrat ca echivalentul eșecului în orice domeniu: „a fost un fiasco”, „a făcut fiasco”. Găsim de pildă în Costache

Negruzzi: „Cu toată indulgența auditorului, trupă de amatori *a făcut un mare fiasco*”.

Fiat iustitia... pereat mundus (lat. „Să se facă dreptate, de-ar fi să piară lumea”), adică principiul de dreptate trebuie să fie mai scump chiar decât lumea și

pământul. Manlius, autorul unei cărți apărute în 1563 *Loci communes* (Locuri comune), afirmă că aceasta ar fi fost deviza împăratului Ferdinand I (fratele mai mic al lui Carol Quintul), care a domnit între anii 1558 – 1564 și sună astfel: *Fiat iustitia et pereat mundus*. Fraza o găsim și în Seneca, dar sub altă formă: *Fiat iustitia, ruat coelum* (să se facă dreptate, prăbușească-se și cerul), formă astăzi nemaiuzitată.

Seneca povestește că pretorul Piso condamnase pe un cetățean pentru omor, dar în momentul când osânditul fu adus în piață spre a fi executat, își făcu apariția omul pe care toți îl credeau asasinat. Centurionul suspendă execuția și trimise la Piso să i se explice cazul. Concluzia? Piso i-a condamnat pe toți trei la moarte: pe primul fiindcă exista deja o sentință capitală pronunțată împotriva lui, pe centurion pentru că n-a executat ordinul, iar pe presupusa victimă, fiindcă a fost cauza morții a doi oameni nevinovați. Și dând această triplă sentință, care a făcut să se nască zicala mai puțin cunoscută „dreptate à la Piso”, ar fi exclamat: *Fiat iustitia, ruat coelum*! H. Heine în *Testament politic* scrie: „Și binecuvântat fie băcanul care într-o bună zi va răsuși, din poeziile mele, cornete în care va pune cafea sau tabac pentru bătrâne care, în nedreapta noastră lume de azi, au trebuit poate să se lipsească de asemenea plăceri – *fiat iustitia, pereat mundus*”.

Fiat lux (lat. „Să se facă lumină!”) – Cuvintele sunt originare din prima carte a bibliei („Geneza”, cap. 3), unde se povestește facerea lumii: „Dumnezeu a zis: să fie lumină și lumină se făcu 1” Dar parcă presimțind că cel care va face într-adevăr lumină va fi omul, generațiile trecute au făurit din aceste cuvinte biblice o deviză a științei. Deseori întâlnim în iconografie această inscripție. De pildă, Gutenberg, inventatorul tiparului, este reprezentat cu un sul de Hârtie desfăcut, pe care scrie *Fiat lux*. Dar expresia mai poate fi întrebuințată când se cere elucidarea unui proces, a unei controverse ș.a.m.d., în care caz cuvântul

lux (lumină) capătă înțelesul figurat de clarificare, de deslușire.

În *Oda bachică* a lui Șt. O. Iosif, strofa a treia cuprinde și expresia și legenda ei:

„În beția lui divină Lumea el când o născu, «Fiat lux»
- cu gura plină Zise - și pe loc lumină

Se făcu...”

Fidus Acbates (lat. „Credinciosul Achates”). Aceste cuvinte pe care le găsim în mai multe pasaje din *Eneida* (de ex.: I, 188), unde Vergiliu vorbește despre Achates, cel mai credincios însoțitor al lui Enea în toate peregrinările întreprinse, desemnează un prieten foarte devotat.

Filipică - Marele orator grec Demostene (384 - 322 î.e.n.), care a devenit el însuși un epitet pentru a califica un om de o strălucită elocință, a ținut la vremea lui un șir de discursuri împotriva regelui *Filip* al Macedoniei, care au primit mai târziu numele de *filipice*. Din momentul în care un alt mare orator, de data aceasta latin: Cicero, și-a intitulat faimoasele sale discursuri împotriva lui Marc Antoniu tot *filipice* (când, după același sistem, ar fi trebuit să le numească „antonice”), cuvântul a căpătat un sens general și a devenit o expresie pentru a desemna un atac virulent, chiar și prin scris, nu numai prin viu grai, împotriva unei anumite stări de lucruri.

Exemplu: „... cu toate scânteile satirice din «Oneghin» și strălucitele *filipice* din *Prea multă minte strică*, spiritul critic a jucat un rol secundar în literatura noastră dinainte de Gogol” - scrie N.G. Cernîșevski în *Schițe din epoca gogoliană*.

Filistin - Cuvântul vine de la străvechiul popor al filistenilor care locuiau pe meleagurile Siriei și Palestinei.

După lupte îndelungate. Mai ales cu triburile evreilor, filistenii au fost înghițiți de popoarele vecine și, pe la mijlocul secolului al VII-lea (î.e.n.), au dispărut de pe scena istoriei.

Prin analogie, numele lor a servit istoriei religioase

spre a desemna un popor de eretici, blestemat de Dumnezeu și sortit pieirii. În preajma anului 1770, studenții germani au folosit cuvântul *filistin* ca denumire peiorativă pentru negustorii târgoveți. Iar mai târziu același nume a fost adoptat de scriitorii romantici francezi ca termen de comparație pentru burghezii refractari și obtuzi în materie de artă și cultură. Astfel, din anticul popor al filistenilor, nu mai supraviețuiește astăzi decât cuvântul ce califică o concepție de viață lipsită de orizont (filistinism) și pe mic-burghezii cu asemenea concepții (filistini). În articolul „împotriva boicotului”, Lenin scrie: „Și numai niște filistini iremediabili și niște pedanți cu totul obtuzi, ar putea după terminarea bătăliilor istorice care au stabilit calea în zigzag în locul căii în linie dreaptă, să râdă de cei ce au luptat până la capăt pentru calea în linie dreaptă”. (Opere, vol. 13, pag. 9).

Finis coronat opus (lat. „Sfârșitul încununează opera”) – Maximă a lui Ovidiu din *Heroides* (11, 85), am traduce-o liber prin zicala românească: „Urma alege” sau „Ce-ai semănat, aceea vei culege”, cu alte cuvinte sfârșitul este în direct raport și o consecință a începutului. De aceea ea poate fi folosită și spre laudă și spre condamnarea cuiva. La Fontaine, în fabula *Vulpea și țapul*, are un vers cu înțeles echivalent: „*En toute chose il faut considérer la fin*” (în toate treburile, să luăm în seamă sfârșitul). Proverbe cu conținut asemănător se găsesc în diferite graiuri: *Tout est bien qui finit bien* (fr. „Totul e bine când se sfârșește bine”) – *Ende gut, ales gut* (germ.: Sfârșit bun, toate bune) ...

Firul Ariadnei – Ariadnaa fost fiica regelui Minos al Cretei. Legenda spurie că, îndrăgostită de Tezeu, i-a dăruit un ghem de ață, care l-a ajutat să iasă din labirintul unde s-a luptat cu Minotaurul. Numai grație acestui fir al Ariadxei, Tezeu a găsit calea de întoarcere. Totuși, nerecunoscător, a părăsit-o mai târziu.

De aici: 1) antonomaza *Ariadna*, care servește în

literatură pentru a desemna o femeie părăsită de iubitul ingrât - și 2) expresia *Firul Ariadnei*, care se utilizează pentru un mijloc de îndrumare, ca un fir conducător ce ne înlesnește să ieșim dintr-o situație întortocheată ca un labirint. Poetul Lucian Blaga, în *Cântecul brumelor, urmelor*, folosește comparația:

„Cu al Ariadnei fir

Însemnam întinsul - Pentru când ne-om părăsi

Albul, paradisul”.

„Vei afla atunci ce e lumea, o reuniune de înșelați și de înșelători. Ca să intri în acest labirint, îți dau numele meu, ca un fir al Ariadnei, dar să nu-l compromiți” (Balzac, în romanul *Moș Goriot*).

Fir roșu - Pe vremuri, când încă nu existau cuirasate, englezii, pentru a împiedica furtişagurile pe vase și a putea identifica lesne parâmele, frânghiile etc. Care ar fi fost subtilizate flotei și vândute, luaseră măsura ca toate odgoanele și sforile de pe navele regale să fie străbătute de-a lungul lor de un *fir roșu* care să nu poată fi desprins decât dacă s-ar desface complet toată funia. Goethe, în romanul său *Wahlver wandschaften* (1809), după ce relatează acest lucru, se servește de *firul roșu* spre a compara cu el simțământul care străbate „Jurnalul Otiliei”. Se pare că Goethe a izbutit să facă să circule, mai bine decât flota engleză, acest *fir roșu* care astăzi străbate și prin romanele-fluvii și prin apele mai mici ale literaturii și presei, ba chiar și prin undele conversațiilor obișnuite. În legătură cu noua Constituție a țării, poetul Marcel Breslașu scria: „Da, acesta e firul roșu pe care se înșiruie salba de mărgăritare a drepturilor noastre: grija pentru omul muncii, pentru fericirea lui”.

Five o'clock (engl.) - Traduse literal, aceste cuvinte înseamnă *ora cinci* dar, ca expresie, desemnează acele ceaiuri pe care burghezia le organiza în cerc intim, acasă, într-o zi fixă din săptămâna; se serveau gustări și se obișnuiau cancanuri și jocuri. Poeții Anghel și Iosif au

încondeiat virulent aceste moravuri într-o poezie intitulată *Five o'clock*, din care extragem strofă:

„Se fac grupări aparte, dar flirtul între tineri E- același pretutindeni, atât că-și schimbă locul. Primește-o doamnă miercuri și altă doamnă vineri: Căci care dintre doamne nu-și are *five o'clock-u!*”

O schiță satirică a lui Caragiale la adresa acestor moravuri, poartă de asemenea titlul *Five o'clock*. Interesant este însă că expresia – deși în engleză – nu e folosită de englezi, fiindcă ei nu obișnuiesc să bea ceaiul la ora 5.

Moare albastră – în anul 1802 a stârnit vâlva apariția romanului *Heinrich von Ofterdingen* al poetului german Hardenberg – Novalis. Autorul povestește cum „floarea albastră” (*Die blaue Blume*) a făcut miraculos să înflorească darul poetic, până atunci ascuns, al lui Ofterdingen, trubadur din secolul al XIII-lea.

După publicarea romanului, floarea albastră a fost decretată simbol al romantismului. În poezia care poartă ca titlu numele acestei flori, scrisă în 1873, Eminescu spune:

„Și te-ai dus, dulce minune, și-a murit iubirea noastră, Floare-albastră! Floare-albastră!”

Fluctuat nec mergitur (lat. „Străbate valurile, dar nu se scufundă”) – deviza orașului Paris, care are ca emblemă o corabie plutind pe valuri.

Despre o persoană care e lovită de vicisitudini ca și nava bătută de talazuri, dar care nu abandonează poziția și merge înainte, se poate spune: „*fluctuat nec mergitur*”.

Foc bengal – Bengalul este o regiune din India, de unde vine denumirea acestui foc de artificii cu străluciri puternice. Aprins pe străzi, cu prilejul unor serbări populare, focul bengal răspândește lumini feerice de diferite culori, care însă se sting repede, ca orice joc de artificii.

Do aici derivă sensul figurativ al expresiei, așa cum l-

a folosit, de pildă, poetul Traian Demetrescu în comparația: „fantezii ușoare, un foc bengal de cuvinte”. Minulescu îndrăgea această expresie: „Numai că madrigalul meu banal/N-a fost decât un foc bengal” (*Romanță retrospectivă*). „De ce-ți aprinzi ca un semnal/De foc bengal/Obrajii tăi de porțelan” (*Romanța răspunsului mut*).

Focul sacru – Se știe că în temple arde o flacără în permanență. Prin analogie, inspirația, elanul creator, geniul au fost comparate cu acest foc nestins, ajungând să fie denumite „focul sacru”.

În acest sens, poetul Macedonski se întreabă: „Se poate crede că vreodată ce e foc sacru, se va stinge? 44 (*Opere*, vol. I, pag. 62).

Fortes fortuna adjuvat (lat. „Pe cei puternici norocul îi ajută”) – versul 32 din comedia *Formio* de Terențiu (respectiv act. I, sc. 4). Tânărul Antipho așteaptă cu îngrijorare întoarcerea tatălui său, întrucât în lipsa acestuia s-a căsătorit cu o fată simplă din popor. Sclavul Geta îi spune atunci lui Antipho, stăpânul său, să fie cu luare aminte, căci norocul îi ajută pe cei viteji. Versul lui Terențiu e o variantă a expresiei *Audaces fortuna iuvat*, cu o singură schimbare: *fortes* (cei puternici) în loc de *audaces* (cei îndrăzneți). Vezi la litera A: *Audaces*...

Fortuna caeca est (lat. „Norocul este orb”) – în *De amicitia* (Despre prietenie) Cicero, în dialogul său cu consulul roman Laelius (XV, 54), relatează că acesta spunea ginerilor săi Scaevola și Fanius: „Norocul nu numai că e orb, dar orbește adesea pe mulți dintre cei care sunt mângâiați de el... Nu este rar să vezi oameni pe care i-ai cunoscut cu moravuri simple și ușoare, că se schimbă de îndată ce pun mâna pe onoruri, bogății, putere, disprețuind vechi prieteni și făcându-și alții noi”.

Dictonul latin a ajuns proverb în multe limbi. Îl găsim și la noi în două versiuni: „Norocu-i orb” și „Norocu-i orb ca sobolul, /Cade tot unde-i nomolul”. (Culegerea

„Ghicitori și proverbe”, vol. II, pag. 420, colecția „Biblioteca pentru toți”).

Frailty, thy name is woman (engl. „Slăbiciune, numele tău e femeie!”) – din monologul lui Hamlet (act. I, sc. 2). Nefericitul prinț al Danemarcei, revoltat că mama lui, regina, s-a remăritat după numai o lună de la înmormântarea soțului ei, exclamă cu amărăciune: „O, slăbiciune, tu te numești femeie!” (Shakespeare, Opere, vol. 7, ESPLA, pag. 531).

Aceste cuvinte se adresează unei femei când săvârșește o greșală morală.

Frați siamezi – Această expresie se aplică astăzi unui cuplu de prieteni inseparabili, sau unei perechi de artiști care apar veșnic împreună, sau unor coautori care sermnează totdeauna în doi ș.a.m.d. Expresia vine de la gemenii care se nasc lipiți. Li se spune „siamezi” fiindcă în anul 1811 s-au născut asemenea gemeni la Mekong (astăzi Thailanda). Din părinți chinezi, ei se numeau Ciang și Eng, și aveau piepturile lipite. Plimbați prin numeroase țări, ca o curiozitate a vremii, au strâns o avere însemnată. S-au căsătorit cu două surori, au avut copii și au murit la trei ore unul de celălalt, în ziua de 17 ianuarie 1874, în etate de 63 de ani. Dar din toată moștenirea lăsată, n-a rămas decât... expresia, încetățenită în toate limbile: „frați siamezi”.

Fructul oprit – E legendarul măr din „arborele cunoștinței”, pe care, după cum povestește Biblia, în cartea Genezei (cap. III, v. 1 – 24), Dumnezeu l-a interzis omului. Șarpele a ispitit-o însă pe Eva să guste din fructul oprit. La rândul ei, Eva l-a îndemnat pe Adam. Amândoi au căpătat astfel conștiința goliciunii lor și au început să-și acopere trupurile. Fiindcă nu i-au ascultat cuvântul, Dumnezeu i-a izgonit din paradis, pedepsindu-i să rățăcească pe pământ și să-și câștige pâinea cu sudoarea frunții.

Fructul oprit a devenit o expresie pentru un lucru de

care nu-ți este îngăduit să te atingi.

Frunza de viță - Biblia povestește că, după ce-au mâncat din „fructul oprit”, Adam și Eva, care umblau până atunci goi-goluți prin paradis, au căpătat conștiința goliciunii lor, li s-a făcut rușine și s-au acoperit cu frunze de smochin. Frunzele au devenit *frunză și* smochinul - *vilă de vie* în interpretarea liberă a fanteziei pictorilor și sculptorilor. Cum Biblia e o carte de care mai mult se vorbește decât se citește, oamenii au reținut detaliile din tablourile și statuile ce de veacuri îi înfățișează pe Adam și Eva - precum și pe mulți zei și semizeii greci și romani - cu o *frunză de viță* în față. Astfel s-a răspândit expresia la adresa acelor care, cu ipocrizie, caută să acopere - bineînțeles incomplet - intenții de care le este rușine, planuri pe care n-au curajul să le mărturisească, „o stare de lucruri care i-ar compromite dacă ar fi arătată în adevăratele ei culori.

Fugit ineparabile tempus (lat. „Timpul zboară fără reîntoarcere”) - Vergiliu, *Georgicele* (III, versul 284). Aceeași idee au exprimat-o mulți scriitori de-a lungul vremilor (vezi: *Eheul fugaces... la buntur anni* și *Die Jahre flichen*). Aici însă accentul se pune pe ireparabil, pe ireversibil și deci pe concluzia că timpul trebuie întrebuințat cu folos.

În *Valea Frumoasei*, Mihail Sadoveanu scrie că pescuitul cu undița era un divertisment al vizitatorilor, dar nu al tuturor, „ci numai al celor puțini, care înțeleg să dea un sens nobil tristului emistih: «*fugit ineparabile tempus*»)” (Opere, vol. 14, p. 475).

Funeraliile lui Alexandru - Alexandru Macedon n-a lăsat în urma lui numai cel mai vast imperiu (care s-a destrămat), ci și o seamă de cuvinte înțelepte (care s-au păstrat). Se zice că, prevăzând dihonnia care va izbucni după moartea lui printre moștenitori, ceea ce va duce la dezmembrarea împărăției, și-ar fi exprimat această presimțire, înainte de sfârșit, spunând că urmașii lui îi vor

face „funeralii sângeroase”. Devenind o expresie, „funeraliile lui Alexandru” desemnează pe scurt o situație când, în legătură cu o moștenire materială sau cu una politică, literară, filosofică etc, se produc neînțelegeri, rupturi, lupte. Se spune în asemenea ocazii: cutare a avut, are sau va avea (după caz) *funeraliile lui Alexandru*.

Furcile caudine (lat.) – *Caudine* vine de la numele unui vechi orașel din Italia: Caudium, în apropierea căruia era un defileu muntos, pe care romanii îl botezaseră *Caudinae Furcae* (Furcile caudine), sau *Caudinae Fauces* (Strâmtoarea caudină), azi: valea Arpaia. Dar numele acestor chei muntoase ar fi rămas desigur necunoscut, dacă Pontius Herennius, generalul unui popor foarte mândru – Samniții – n-ar fi aplicat romanilor, cu care se războiau de mult, tratamentul cel mai rușinos din toată istoria lor militară. Faptele s-au petrecut în anul 321 (î.e.n.) și sunt povestite de Titus Livius în cartea IX *De la fundarea. Romei* (vol. II, Ed. Științifică, 1959, p. 229 – 239). V

Samniții, vlăguiți de atâtea bătălii, au restituit romanilor toată pradă luată de la ei timp de 20 de ani, le-au trimis și toți prizonierii înapoi și le-au cerut pace. Romanii au acceptat ploconul, dar le-au refuzat pacea. Mânios față de această lipsă de mărinimie, Pontius Herennius a atras, printr-un șiretlic, ostile române în defileul numit „Furcile caudine” și nu le-a îngăduit să iasă din această capcană decât după ce au depus armele și veșmintele și după ce au trecut sub un jug, în strigătele de ocară ale trupelor samnite.

Expresia „a trece prin furcile caudine” a intrat în toate limbile spre a desemna acceptarea, de nevoie, a unor condiții grele, înjositoare. În poezia *Un cântec barbar*, Goșbuc scrie:

„În togă, plângând de rușine, I-om trece prin furci caudine”.

Oarda veche sau vechea gardă - Astfel a fost denumită oficial, începând din 1807, falangă de ofițeri și soldați care, din capul locului, au servit sub drapelul lui Napoleon, distingându-se prin fidelitate, devotament, curaj în luptă și constituind oamenii de nădejde ai împăratului. Acestei gărzi i s-a dus vestea, iar mai târziu numele ei a devenit o expresie, spre a desemna o echipă de oameni bravi, căliți, care stau neclintiți de strajă pentru apărarea unei idei, sau a unor idealuri cărora s-au atașat de lungă vreme.

(Poftă sau sete de) Gargantua - Numele acesta, de origine spaniolă, aparține eroului uneia dintre cele mai ilustre opere satirice universale: *Vie inestimable du grand Gargantua, père de Pantagruel*, apărută în 1532. Autorul ei, marele satiric francez François Rabelais, povestind nașterea lui Gargantua (prin care satirizează setea de cuceriri a regilor, Gargantua reprezentând pe Francisc I), scrie: „Când se născu, el nu țipă ca alți copii: *miéy mie*, ci cu glas tare exclamă: Da-ți-mi de băut! Vreau să beau! Băutură!” (*Garganta* în spaniolă înseamnă de altfel „gâtlej”). Așa a debutat în viață mărimea sa Gargantua, pentru a cărui alăptare a fost nevoie de 17 913 vaci! Se înțelege acum de ce numele lui a ajuns proverbial și e folosit pentru a sugera o poftă monstruoasă a unui mâncău imposibil de potolit, sau o sete deopotrivă de uriașă (la propriu ori la figurat).

Gaudeamus igitur (lat. „Să ne bucurăm așadar”) - sunt primele cuvinte dintr-un vechi, dar veșnic nou, cântec studentesc german, compus în latinește și care, popularizat prin diferite piese de teatru operate, lucrări simfonice și chiar o operă, a fost îmbrățișat de *facto* ca imn al studenților.

„Gaudeamus igitur, iuvenes dum sumus!”

(Să ne bucurăm așadar cât suntem tineri.)

Ca expresie, se folosește de obicei numai primul cu în: *Gaudeamus* (să ne veselim). Ridicând un pahar de vin în

mină, se adaugă câteodată și: *ergo bibamus* (deci să bem!), la o agapă colegială de sărbătorire a unui eveniment.

Generalul Iarnă - Expresie care a circulat foarte mult în presa mondială, în special în iarna anului 1941 - 1942, când naziștii căutau pretexte meteorologice pentru a explica înfrângerile suferite pe frontul de răsărit. Expresia totuși e mai veche, legată însă tot de o campanie în Rusia: campania lui Napoleon care s-a sfârșit și ea cu un dezastru. Pe vremea aceea, și anume la 1 decembrie 1812, într-o gazetă satirică din Londra, apăruse desenul: „General Frost shaving the little Boney” (Generalul Ger săpunind pe micul Boney, adică Bonaparte). Se înțelegea că „Generalul Iarnă”, cu toate rigorile lui, e mai tare decât Napoleon cu toți generalii și toată strategia lor. Curând expresia a intrat și în literatură. Poetul englez William Wordsworth a folosit-o în două poezii scrise în 1816. La 1855 altă revistă umoristică engleză „Punch”, alegându-și ca țintă a zeflemelelor ei pe țarul Nicolae I, i-a atribuit declarația următoare: „Rusia are doi generali pe care se poate teme în mod sigur: generalul Ianuar și generalul Februar”. În fond, tot *Generalul Iarnă*.

Genus irritabile vatuin (lat. „Neamul iritabil al poezilor”) - Prin această expresie din *Epistolele* lui Horațiu (II, 2, 102), marele poet latin caracteriza susceptibilitatea confrăților săi de breaslă. Ascuțișul versului e de multe ori folosit spre a înțepa ușurința cu care oamenii de litere în genere se supără, atunci când sunt atacate operele lor. Boileau, severul critic francez, care în *Satire* i-a împuns pe mulți cu vârful penei sale, scria într-o prefață: „Când am dat pentru întâiași dată satirele mele la lumina zilei, mă pregătisem de tărbăboiul pe care tipărirea lor îl va face în Parnas. Știam că neamul poezilor, și mai cu seamă al poezilor proști, e un neam înverșunat care ia ușor foc”.

De obicei, în vorbire mai ales, nu se folosesc decât primele două cuvinte: *Genus irritabile*, arhisuficiente ca să se știe și *la cine* și *la ce* ne referim.

În volumul de *Amintiri*, Lucia Sturdza Bulândra, vorbind despre felul cum era numit altă dată un director de teatru, se întreabă: „Pe baza căror contingente cu teatrul se făcuse desemnarea acestuia în fruntea unei instituții cu un caracter atât de specific? Cunoștea el actorul, acest *irritabile genus*? „(pag. 32).

Gettkce to a nunnery, Ophelia! (engl. „Du-te la mănăstire, Ofelia!”) îi spune Hamlet logodnicei sale (act. III, scl). Vorbele acestea, din tragedia lui Shakespeare, abandonând caracterul lor grav din împrejurarea în care le-a rostit nefericitul prinț al Danemarcei, își păstrează însă, când sunt citate, sensul lor original: un îndemn la căință.

Gâștele Capitoliului.

— Nici *leul* lui Androcle și nici *elefanții* lui Cezar (vezi loc. citate) n-au întrecut celebritatea acestor gâște care, salvând Capitoliul, au cucerit pentru neamul zoologic „medalia de aur” în Olimpiada expresiilor istorice.

Capitoliul e una din cele șapte coline ale Romei, situată chiar în centrul ei. Pe creasta acestei coline se aflau în vechime templul închinat lui Jupiter și cetatea unde se retrăsese aristocrația Romei, când galii deveniseră stăpâni acolo. Într-o noapte din anul 390 (î.e.n.), după un lung asediu, galii au căutat să profite de beznă și de faptul că asediații dormeau, pentru a escalada fortăreața. Erau aproape de metereze, gata-gata să treacă zidurile, când niște gâște aflate acolo, speriate, începură să gâgâie. Cu strigătele lor treziră pe Manlius și pe vitejii dinăuntru cetății, făcând astfel să eșueze asaltul galilor și salvând totodată Capitoliul. De atunci, în nenumărate ocazii, se fac aluzii la aceste gâște providențiale, și la gâgâitul lor. De pildă, combătând fracțiunea adeptilor otzovismului, Lenin folosește expresia de mai sus: „Acum Maksimov semnează «fost redactor» al ziarului popular «Vperegod», vrând să aducă aminte cititorului că «gâștele au salvat Roma» „(Opere, vol. 16, pag. 44).

Fabulistul rus Krîlov, referindu-se la acei care, nemerituoși, își fac o fală din faptele strămoșilor, îi ironizează într-o fabulă intitulată *Gâștele*, din care extragem, în traducerea lui Tudor Arghezi:

— „Nu ști, lăsând de o parte mândria și orgoliul, Că am scăpat o dată, la Roma, Capitoliul.

— Strămoașele! Se știe, dar vorba e de voi Nu-mi spuneți ce foloase aduceți astăzi noi. Ce-ați mai făcut? Ce faceți? Ce dați? Voiesc să zic.

— Am dobândit tot dreptul să nu mai dăm nimic - Atunci lăsați strămoșii să-și doarmă somnul lor. Voi sunteți bune numai la tavă și cuptor”.

La noi Anghel și Iosif, într-o spirituală poezie *Indignare reciprocă*, persiflează pe un poet care cere unei gâște să-l salveze și să-i dea o pană (tradiționala pană de gâscă a poeților), pentru a scrie încă un sonet:

— „Măcar o pană dă-mi, te rog, confrate 1 Salvează-mă! Acesta-ți este rolul!

— *Las c-am salvat o dată Capitolul*

Noi gâștele.

— Și tot am fost mâncate!...”

Glasul poporului e într-adevăr foarte puternic - spune Eschil în tragedia sa *Agamemnon* (versul 938). Cuvintele părintelui tragediei grecești își păstrează desigur valoarea lor documentară. Dar astăzi, pentru aceeași idee care exprimă opinia publică, părerea poporului, se folosește în mod obișnuit expresia latină *Voxpopuli, vox dei* (vezi),. Graeca sunt, non leguntur (lat. literal tradus: „E grecește, nu se citește!” în traducere liberă: „Treci peste asta, e grecește”). Expresia se întrebuițează când vrem să spunem cuiva: nu te opri asupra lucrului acesta, că „nu-i pentru mintea ta” sau „nu-i pentru tine”, cum spinem copiilor care n-au încă vârsta să se ocupe de anumite lucruri.

Vorba aceasta e moștenită din evul mediu, când limba greacă nu mai era învățată nici cunoscută ca înainte vreme

și când, chiar cărturarii, întâlnind în autorii latini câte un pasaj sau un citat scris în grecește (ca în Sueto-niu, de exemplu: vezi *Festina lente*) săreau peste el, zicând: *Graeca sunt, non leguntur*. Se mai folosește și forma: *Graecum est, non legitur*.

Grădinile Armidei - Armida, una dintre eroinele poemului *Ierusalimul eliberat* de Torquato Tasso, a reușitorin farmecele și frumusețea să seducătoare să-l oprească în palatul și grădinile ei pe viteazul Renaud, ținându-l astfel departe de armata Cruciaților. Expresia „grădinile (sau palatul) Armidei” indică un loc de desfătare.

Grădinile Semiramidei - regina legendară a Asiriei și Babilonului. Istoricul latin Valerius Maximus povestește că era atât de frumoasă, încât într-o zi când la Babilon a izbucnit o mică răsccoală, a fost suficient ca regina să apară la fereastră cu umerii goi și părul despletit, pentru că ordinea să fie restabilită de îndată. Dar Semiramida a rămas vestită mai ales prin grădinile suspendate cu care și-a împodobit palatul și care figurează printre cele șapte minuni ale lumii.

Prin comparație cu acele grădini, expresia desemnează un loc feeric, încântător, uimitor. Vezi: „*A opta minune*”.

Grajdurile lui Augias - Augias, pomenit și în *Iliada* lui Homer, a fost regele Elidei care - spune legenda - avea niște grajduri ce nu mai fuseseră curățate de treizeci de ani. Când miticul erou Hercule a trecut pe acolo și a văzut murdăria din grajduri, a propus să le curețe el singur într-o zi, dacă regele Augias îi va da a zecea parte din cireadă de trei mii de vite. Târgul a fost încheiat și atunci Hercule (avea doar o putere herculeană) a abătut înspre grajduri apele râurilor Alfeus și Peneus, care curgeau în Apropiere; și astfel le-a curățat de tot gunoiul. Fapta a rămas în „istorie” și de atunci, ori de câte ori cineva vine cu curaj și mătură o stare de lucruri urâte sau murdare, lăsată așa de

vremi îndelungate, se spune că a curăţat *grajdurile lui Augias*.

Se foloseşte şi în ironie. De pildă: Şt. O. Iosif şi D. Anghel, în poezia *Incitatus redivims* din *Caleidoscopul lui A. Mirea*, referindu-se la porecla „harmăsar” dată unui politician, se-ntreabă:

„Să fie calul lui Ulise, Sau poate vreun *pur sang* rămas

Din cei ce Hercul îi găsisese

Îfr grajdul lui Augias?”

Grammatici certant (lat. „Gramaticii se ceartă”, sunt în dispută; sau, mai general, învăţaţii discută în contradictoriu) – e începutul versului 78 din *Arta poetică* a lui Horaţiu, vers care continuă cu: *et adhuc sub indice lis est* (şi procesul se judecă încă). Vezi: *Adhuc sub indice...*

Grau, treuer Freund, ist alte Theorie (germ. „Cenuşie e, prietene scump, orice teorie”) – E un vers (2038) din *Faust* (partea întâi) de Goethe. Următorul (2039) sună astfel, *und grun des Lebens goldner Baum* (şi verde e al vieţii pom de aur). Distihul e pus în gura lui Mefisto, care răspunde unui tânăr şcolar ce venise să-i ceară bătrânului Faust sfatul cum să se orienteze în viaţă şi ce studii să îmbrăţişeze. În altă operă a sa (*Wilhelm Mei-ster*), Goethe confirmă părerea că viaţa îl formează pe om şi că, în faţa vieţii, orice teorie păleşte. E ca cenuşii în faţa verdelui.

Sensul folosirii acestor versuri, devenite în limba germană dictoane, reiese foarte clar din *Scrisori cu privire la tactică*, în care Lenin, după ce spune e & „un marxist trebuie să țină seama de viaţa vie, de faptele precise ale *realităţii* şi să nu continue să se cramponeze de teoria zilei de ieri” – citează din Goethe: „Teoria, prietene, e cenuşie; numai pomul etern al vieţii e verde”. (Opere, vol. 24, pag. 27).

Grăuntele de nisip al lui Pascal – Cromwell, omul care a domnit în Anglia ca un suveran pe la mijlocul secolului al XVII-lea; omul care a condus revoluţia ce l-a

trimis la eșafod pe regele Carol I; omul care a băgat spaima în papi și Sq monarhi; omul care s-a luptat peste mări și țări, biruind pe spanioli, pe olandezi... omul acesta puternic și glorios a fost învins de... un grăunte de nisip! De micul grăunte de nisip care i s-a așezat în uretră și i-a provocat moartea. De ce atunci acest faimos grăunte nu poartă numele lui Cromwell? Fiindcă întâmplarea ar fi rămas poate necunoscută, dacă n-ar fi consemnat-o până scriitorului francez Pascal în cartea sa *Pensées*. Și astfel, recunoscător celui ce i-a asigurat posteritatea, „istoricul” bob de nisip a renunțat la numele părintesc al stăpânului său și și-a însușit pe cel adoptiv al cronicarului. „Grăuntele de nisip al lui Pascal” a devenit de atunci o expresie originală, pentru a semnala că micile cauze provoacă adesea efecte mari. Ea își găsește echivalent în vorba noastră populară: „*Buturuga mica răstoarnă carul mare*”.

Grosse Seelen dulcien still (germ. „Sufletele mari rabdă în tăcere”) – spune Schiller în *Don Carlos* (act. I, sc. 4). E răspunsul pe care marchizul de Poșă îl dă reginei Elizabeta a Spaniei cu privire la tânăra Matilda, silită să renunțe la alesul inimii ei și să se căsătorească cu un unchi bătrân:

„În inima Matildei nimeni încă N-a izbutit să vadă ce se-ntâmplă. Dar sufletele mari în taină sufăr”.

(Trad. Lui A. Philippide)

Vezi și: *Les grandes douleurs sont muettes*.

Grosso modo fâat. „În linii mari”) – Se spune despre o lucrare necompletă, sau despre o problemă înfățișată în linii generale, fără a intra în amănunte.

Guarda e passa! (it. „Privește și treci!”) – emistih celebru al lui Dante din *Infernul* (cânt. III, vers. 51). E scena în care Dante, poet-cetățean, însoțindu-l pe Vergiliu, zărește în iad pe „nenorociții care niciodată n-au fost vii”, n-au avut niciun drum în viață: indiferenții. Dante își manifestă tot disprețul față de cei ce nu fac nimic la care Vergiliu răspunde la fel de disprețuitor:

„Nici drept nici milă pentru ei în veci, nici unu-n lume nicio faimă n-are. Prea mult vorbim de ei; tu-i vezi și treci”.

(Trad. Lui George Coșbuc).

„Guarda e passa” e o expresie care, pornind de la inactivi, a ajuns să înfierceze tot ceea ce nu merită vreo considerație.

Guenille, și l'on veut: mă guenille în est chère (fr. „Zdreanță, dacă vreți, dar zdreanță mea mi-e scumpă”) - E un vers al lui Molière din *Femeile savante* (act. II, sc. 7). În această comedie, jupân Crizal e constrâns de nevastă și de cumnată (femei „savante”) să dea afară bucătăreasa, care îi făcea niște ciorbe delicioase, pe motivul că franțuzeasca ei populară supără urechile lor delicate. Crizal nu se poate totuși consolă și zice: „Eu mă hrănesc cu ciorbă și nu cu limbaj savant”, la care nevastă-sa indignată îi răspunde că-i pur și simplu o rușine pentru un om să se coboare la asemenea nevoi materiale:

„Ce prețuiește trupul, această biată zdreanță

Ca să-i acorzi cu gândul măcar vreo importanță?”

Și atunci Crizal îi. Replică:

„Ba, trupul sunt eu însumi, și-l îngrijesc cum pot Din parte-mi *fie-o zdreanță, dar are-ntâietate*”.

Acest vers e invocat în sensul că trebuie să acordăm locul cuvenit satisfacțiilor sau necesităților materiale. În acest sens l-a și folosit economistul francez Frédéric Bastiat (1801-1850) - citat de Karl Marx în vol. I din *Capitalul* - când în lucrarea sa, intitulată *Armonii economice*, spune: „Sunt oameni care bagatelizează ceea ce ei numesc cu dispreț *nevoi materiale, satisfacții materiale*. Ei îmi vor spune, fără îndoială, ca Belise lui Crizal: «Trupul, această *zdreanță**... și mă vor blama că am semnalat ca una din primele noastre nevoi: *hranei*”.

Guerre aux châteaux, paix aux chaumières (îr. „Război castelelor, pace colibelor”) - Deviza propusă de moralistul francez Nicolas Chamfort pentru armatele revoluționare

din Franța, atunci când burghezia se ridicase la 1789 împotriva aristocrației. În castele se pregătesc războaiele, în colibe domnește dorința de pace. Firească apare deci chemarea la luptă împotriva castelelor spre a asigura pacea colibelor.

Habemus păpam! (lat. „Avem papă!”) – Cu aceste cuvinte conclavul pontifical de la Roma anunță alegerea unui papă. Ele au fost preluate și de laici, spre a semnala, cu o nuanță ironică sau glumeată, că în sfârșit, după lungi dezbateri, frământări, conciliabule etc. (ca la Vatican), s-a numit un nou șef de guvern, s-a ales un nou președinte la cutare societate sau asociație etc. În asemenea ocazii, prin similitudine cu alegerea înaltului pontif, se poate spune: „Așadar, habemus păpam!”

Habent sua fata libelli (lat. „Cărțile își au destinul lor”) – versul 258 din cartea de prozodie *De litteris, syllabis, pedibus et metris* a lui Terentianus Maurus, un gramatic latin care a trăit în secolul al III-lea! e.n. În continuare, el precizează că destinul cărților „depinde de felul cum sunt primite de cititori”. Chiar cartea lui a verificat acest adevăr, deoarece n-a avut viață lungă. Iar autorul ei a fost multă vreme deposedat și de singurul vers care a supraviețuit, acest *habent sua fata libelli*, atribuit rând pe rând când lui Ovidiu, când lui Horațiu, când lui Marțial. S-ar putea deci spune și despre autori „habent sua fata”. De altfel, în aplicarea versului, câmpul nu-i de loc limitat la cărți. Turgheniev, bunăoară, în *Trei portrete*, scrie: „Conversațiile au, ca și cărțile, și ca și toate Juerurile de pe lume, destinul lor”. Mihail Sadoveanu, într-un articol intitulat „Laudă cărții”, scria: „Sunt cărți și cărți. Unele sunt destinate pieirii chiar dintru început, căci nu-s lumină din lumină umanității. Altele sunt destinate să supraviețuiască atât cât va mai fi om trăitor sub soare: în acestea se cuprind aspirațiile și idealurile generațiilor, acestea sunt moștenirea noastră cea mai bună”...

Handicap – cuvânt englezesc din lumea turfului. E

vorba de o alergare la care, participând căi de orice vârstă, se fac anumite înlesniri concurenților inferiori, pentru a se echilibra șansele.

Acest termen a depășit însă pista lui sportivă și acum... aleargă prin diferite graiuri, având la figurat înțelesul de „greutate”, piedică”.

Topârceanu, în poezia *Expunere de motive*, utilizează cuvântul:

„... Nu pot admite

Să fiu învins la handicap”.

Dar mai are și înțelesul de avantaj, întâietate, avans. Și atunci se spune: „are un *handicap* asupra mea: licența!”

Hannibal ad portas (lat. „Hannibal e la porți”) – Este strigătul pe care l-au scos romanii după bătălia de la Cannae, una dintre cele mai vestite din istorie. Ostile cartagineze (Cartagina se află unde e azi Tunisul), conduse de generalul Hannibal (care, pentru a ajunge în Italia, a traversat Spania, Pirineii, Galia și Alpii) au înfrânt în această bătălie (în anul 216 î.e.n.) „invincibila” armată romană. Cannae se găsea la o sută de leghe de Roma. De bună seamă, romanii au fost cuprinși de spaimă și au lansat strigătul: „Hannibal e la porțile noastre!” (Relatează Tit Liviu în *Istoria romană* și Cicero în *De finibus bonorum et malorum*).

Expresia a ajuns proverbială și se întrebuințează atunci când e vorba de o primejdie gravă și iminentă. O folosește Lenin în articolul *Pe terenul practic*, publicat în „Pravda” din 1 martie 1918, în legătură cu măsurile necesare pentru războiul impus de imperialiștii germani: „În situația noastră actuală orice întârziere este într-adevăr «echivalentă cu moartea». Hannibal e la porțile noastre – lucrul acesta nu trebuie să-l uităm nicio clipă” (Opere, vol. 27, pag. 59).

În „Contemporanul” (nr. 957), Demostene Botez, într-un articol intitulat *Hannibal ad portas*, se referă la un critic de arte plastice: „Domnia sa dă strigătul de alarmă al

romanilor după bătălia de la Cannae - «Hannibal ad portas»... atunci când spune că *trebuie să veghem*”.

Happy-end (engl. Înseamnă „sfârșit fericit”) - Termenul acesta a fost introdus și vehiculat mai ales de acele faimoase filme senzaționale care, după o serie de peripeții palpitante, se terminau stereotip cu regăsirea și căsătoria eroilor, adică cu un „happy-end”. De aici, expresia a ajuns să semnifice, în general, o încheiere veselă, un final satisfăcător.

Artistă poporului Lucia Sturdza Bulândra, vorbind despre piesa *Soțul ideal* a lui Oscar Wilde unde, în cele din urmă, totul se sfârșește printr-o împăcare generală între cei buni și cei răi, adaugă: „Acest *happy-end*, împreună cueleganța toaletelor, a decorului și a calității interpretării, a fost un debut de bun augur”. (*Amintiri*, pag. 79).

Harpagon - Numele inventat (după un model grecesc *harpaghè* = aviditate, lăcomie) de Molière pentru a-și boteza „Avarul” său (1668), pe care el însuși l-a calificat „dintre oameni, omul cel mai puțin om, iar dintre muritori, muritorul cel mai hulpav și mai hapsân”. Am adăuga, cu voia lui Molière: „și dintre avari, avarul cel mai avar”. De aceea, când vrem să spunem despre cineva că-i de o neîntrecută zgârcenie, îl numim „harpagon”, cu „h” mic, deoarece din nume propriu a ajuns un substantiv comun. ·

Harum horum sau horum harum (lat. genitivul plural: horum - harum - horum al pronumelui demonstrativ: hâc, haec, hoc = acesta) - Datorită felului ciudat cum se pronunță aceste cuvinte, vechii profesori de latină le dădeau drept exemple de bolboroseală fără înțeles. De-a lungul vremii, până astăzi, expresia și-a păstrat această destinație.

Goethe, în epigrama *Zeichen der Zeii* (Semn al timpului), scrie: Hor auf die Worte *harum horum*: /Ex tenui spes saeculorum. Adică: încetează cu vorbele *harum horum*: \Din puțin se formează speranța secolelor.

Iar Eminescu, în *Scrisoarea II*, spune:

„Cu murmurele lor blânde, un izvor de *horum-hariun*, Câștigând cu clipeculă *nervum rerum gerendarum*”.

Hasta los sastres descubren (sp. „Până și croitorii vor să descopere”) – însemnare a lui Cristofor Columb în jurnalul său de călătorie. Se referă, cu ironie și supărare, la febra descoperirilor, care cuprinsese pe mulți aventurieri în goana lor după comori și mărfuri prețioase. Expresia e folosită pentru nechemăți și profitori.

Hâtez-vous lentement (fr. „Grăbește-te încet”) versul 171 din *Arta poetică* a lui Boileau (cântul I). Se referă la munca scriitorului:

„Grăbește-te cu-ncetul curajul să nu-l pierzi, De zece ori poemul mereu să-l cizelezi”. (Vezi: *Fes tina lente*).

Hectora quis nosset, și felix Troia fuisset? (lat. „Cine l-ar fi știut pe Hector, dacă Troia ar fi fost fericită?”) – întreabă Ovidiu în *Tristii* (IV, 3, 75).

Desigur, viteazul Hector, care s-a remarcat prin deosebite fapte de arme în războiul troian, figurează aici ca simbol, ca exemplu. Ovidiu vrea să spună că adesea însușirile omului, talentul, curajul rămân în întuneric, dacă n-au prilejul să răzbată la lumină. Faima depinde de o împrejurare, chiar tragică și nefericită (Hector a fost omorât de Achile, iar Troia distrusă). Citatul se aplică omului (sau operei, sau faptului), ieșit din anonimat datorită unui eveniment cu răsunet.

Hell is paved with good intentions (engl. „Iadul e pavat cu intenții bune”) – Sensul acestei expresii este că bunele intenții nu sunt nicio scuză pentru faptele rele, căci și iadul (simbol superlativ al răului și al suferinței), invt* când explicația că pedepsele crunte aplicate acolo ar fi sancțiuni juste și meritate pentru păcatele și nelegiuirile făptuite pe pământ, s-ar putea lăuda astfel că e „pardosit cu intenții bune”. Această izbutită imagine aparține criticului englez Samuel Johnson care a scris „Viața poetilor englezi”, și fraza se află în „Viața lui Boswell”, datând din anul 1775. Paternitatea nu-i totuși întreagă a

lui, deoarece ideea se găsește și într-o lucrare mai veche (*Iacula prudenii*) de George Herbert (1633), dar altfel exprimată: „Iadul e plin de bune păreri și dorinți”. Johnson însă a sprijinit ideea cu o formulare atât de plastică, încât stă în picioare de aproape două veacuri. Expresia, încetățenită în numeroase graiuri, circulă azi mai frecvent în versiunea ei franceză: „*Uenfer est pave de bonnes intentions*”.

Hercule - „E un Hercule!”, „Are o tărie de Hercule”, „O forță herculeană” etc. Sunt expresii pe care chiar un Hercule nu le-ar mai putea opri ori scoate astăzi din limbajul obișnuit. Ele provin de la numele lui Hercule (sau Heracle), vestitul erou al antichității grecești, care - spune legenda - încă din leagăn a reușit să sugrume doi șerpi. Mitologia povestește vitejiile sale, cunoscute toate sub denumirea de „Cele 12 isprăvi ale lui Hercule” sau „Muncile lui Hercule”. Eroul a devenit astfel personificarea forței și termen de comparație pentru oamenii cu statură și puteri atletice, „... critică a luptat până acum ca un Hercule...” (Marx și Engels, „Sfânta familie”, Opere, vol. 2, pag. 181). În literatura noastră, Petre Ispirescu definește chiar: „Când vor să arate pe câte cineva că e vârtos... zic că are putere erculeană”.

Iar în poezia *Sculați*, D. Th. Neculuță folosește comparația pentru oamenii muncii:

„Sculați, sculați!... Prin noapte și furtună O, mergeți, mergeți, mergeți înainte, Dezmoșteniți *Herculi* ai muncii sfinte, Căci nu-i departe Patria comună”.

Here was a Caesar! (engl. „Acela a fost un Cezar!”) - Exclamația aceasta din *Iiliu Cezar* de Shakespeare (act. III, sc. 2) este pusă în gura lui Antoniu, urmașul lui Cezar. Adesea e însoțită și de propoziția următoare, care o luminează și o completează pe prima, și anume: *When comes such another?* tradusă de Tudor Vianu (vezi Shakespeare: Opere, vol. 2, pag. 345): „Oare când asemenea cu el veni-vă altul?” înțelesul inițial e că Cezar s-

a purtat ca un Cezar, adică împărătește. Dar cu timpul înțelesul s-a lărgit. Și expresia se aplică, după moartea sau după apusul unui om care nu va găsi atât de curând un egal continuator.

Hesperidele și grădina Hesperidelor – Nu ne referim nici la constelația cu acest nume, nici la insulele Hesperide, nici la *Hesperidele* lui Mendelssohn Bartholdy. Toate acestea își trag numele de la Hesperidele din mitologia greacă, cele trei frumoase nimfe surori care stăpâneau o grădină cu mere de aur, păzită de Ladon, un fioros dragon cu o sută de capete. Cu merele fermecate și fetele fermecătoare, grădina Hesperidelor a ajuns să ispitească foarte des pe scriitori, poeți, pictori, muzicieni. Shakespeare, în *Loves Labours lost* (Chinurile zadarnice ale dragostei, act. IV, sc. 3), vorbind de farmecele dragostei, invocă merele Hesperidelor. Mai frecvent însă se face aluzie în literatură la „grădina Hesperidelor” cu referire la o pază severă, la o supraveghere puternică instituită în jurul unei comori, a unor opere de artă prețioase etc. Henri Murger, autorul romanului *Scene din viața de boem*, care a inspirat opera *Boema*, scrie: „Am căutat mult timp mijlocul prin care am putea pătrunde în casă: dar intrarea în *grădina Hesperidelor* era mai puțin păzită decât aceea a misterioasei vile...”

Heureux ou malheureux, l'homme a besoin d'autrui; il ne viț cu'à moitié's il ne viț que pour lui (fr. „Fericit, ori nefericit, omul are nevoie de alt om, căci nu trăiește decât pe jumătate când trăiește doar pentru el”) – Sunt versurile poetului francez Jacques Delille, care a trăit între anii 1738 – 1813, și fac parte din poemul *l'homme des champs*. Ele pledează pentru apropiere între oameni, pentru altruism.

Heute mir, morgen din (germ. „Astăzi mie, mâine ție”) – în sensul că azi e rândul meu, iar mâine va fi al tău. Se aplică uneori și ca o prevestire rea. Expresia e prelucrarea germană a unui vechi proverb ebraic din culegerea lui Jesua Sirach. Acesta a fost un poet din

Ierusalim, care a lăsat o bogată colecție de zicale, parte adunate din popor, parte create după modelul proverbelor lui Solomon.

Hodie mihi, cras tibi este formă latină a aceleiași proverb (azi mie, mâine ție), prin care e exprimată ideea nestatorniciei omenești, a vieții efemere. Minulescu are o poezie cu acest titlu (*Versuri*, pag. 338).

Heute rot, morgen tot (germ. „Azi rumen, mâine mort”) – adică astăzi viu, mâine-n sicriu.

Altă expresie germană, foarte populară, prelucrată după un proverb din culegerea lui Sirach (10, 12). Se citează spre a aminti că viața omului e trecătoare. Vezi și: *Memento morii*

He was a m-au (engl. „A fost un om!”) – spune Hamlet despre tatăl său (act. I, sc. 2), zugrăvind portretul moral al regretatului părinte.

Cuvintele acestea ale lui Shakespeare, devenite expresie, servesc pentru a desemna o persoană înzestrată cu frumoase calități, cu nobile virtuți.

Hâc et nune (lat. „Aici și acum”) – expresie foarte răspândită în scrieri și discuții. A izvorât din vorbirea poporului. Prin „aici și acum” se înțelege „de îndată”. Se spune, bunăoară: răspundeți *hâc et nune*, sau venim *hâc et nune*, adică imediat.

Hâc iacet lepus! (lat. „Aici zace iepurele!”) – Locuțiune latină care corespunde cu românescul: „Aici e aici”, adică problema, dificultatea. Jurisconșulții din timpurile când limba latină era de uz curent (secolele XV, XVI, XVII) obișnuiau, la studierea unui dosar, să noteze pe marginea pasajelor unde era punctul dificil al problemei, sau unde credeau că au descoperit misterul ei: *hâc iacet lepus*, sau pe scurt: *hâc...* adică: aici e vizuina unde se ascunde iepurele căutat! Cu timpul, expresia latină a fost concurată de corespondentul ei german, azi la fel de răspândit: *Hier liegt der Hună begraben* (Aici e îngropat câinele), cu siguranță derivat din latinește, dar legat de o

poveste cu un câine, în loc de iepure.

'7. Hâc Rhodos, hâc saltă! (lat. „Aici e Rhodos, aici să r. sari! 44) Esop în fabula Lăudărosui – E vorba de un om fălos care se împăuna cu vitejii săvârșite prin diferite locuri. Între altele, cică la Rhodos făcuse o săritură de 40 de pași, ce n-o putea face nimeni. Zicea că are și martori. Dar oamenii i-au răspuns simplu: de ce-i nevoie de martori? Picioarele îți sunt aici, și tot aici ne putem închipui că este și Rhodosul. Haide, să vedem: poftim Rhodosul, poftim sări! Expresia se folosește (în versiunea latină, care-i mai cunoscută) atunci când vrei să spui cuiva: aici să vedem cu ce te lauzi, aici să arăți tot ce poți, tot ce știi, tot ce ai făgăduit.

Hier liegt der Hund begraben (germ. „Aici e îngropat. Câinele!") vezi: Hâc iacet lepus.

High liie – expresie engleză, care înseamnă „viață înaltă⁴⁴ în sensul de „înaltă societate”. Dar „înaltă⁴⁴ nu se referă aici decât la pătura „de sus” din regimul burghez, la lumea elegantă, cu ifose, aristocrația, la societatea pretins aleasă. Expresia a trecut în alte limbi cu înțelesul adjectival de „luxos”, de ceva „ales”, păstrând însă și rolul substantival de „elită”, de „societate înaltă”. Astfel se spunea: „Era tot *hai-laif-ul* Bucureștiului⁴⁴, dar se mai spunea și: „e un restaurant *high-life*”, „o rochie *high-life*” etc.

Caragiale, într-o schiță intitulată *High-life*, face portretul unui tânăr galant „care are multe succese în saloane” și care publică sub pseudonimul Turturel, un „carnet monden” în ziarul „Vocea zimbrului⁴⁴: „A fost parcă născut a fi cronicar *high-life*”.

His master's voice (engl. „Vocea, stăpânului”) – vezi: Iurare in verba magistri.

Hârtia suportă orice – Cicero, în *Epistolele* lui către cunoscuți (*Ad familiares*, V, 12), spune: *Epistola non erubescit* (Scrisoarea nu roșește). După inventarea și răspândirea hârtiei, traducătorii au „modernizat” citatul:

hârtia nu roșește și, mai târziu: *hârtia suportă orice*. Expresia servește spre a înfiera aberațiile, stupiditățile, trivialitățile ce apar în anumite tipărituri, sau spre a arăta că unele persoane își îngăduie să aștearnă pe hârtie ceea ce – le-ar fi rușine să comunice verbal. Dostoevski face un joc de cuvinte pe această temă în *Frații Kara-mazov*, și anume: în biletul pe care-l trimite lui Alioșa, spre a-i mărturisi că-l iubește de mult și că-l va iubi toată viața, Liza scrie: „Se zice că hârtia nu roșește; îți jur că este fals și că eu m-am roșit toată”, în articolul cu *privire la bugetul de stat*, Lenin folosește expresia în formă ei actuală: „oricine știe că hârtia rabdă orice...” (Opere, vol. 5, pag. 318).

Hoe erai în votis! (lat. „Aceasta mi-era dorința!”) – Expresie a lui Horațiu din *Satire* (cartea a II-a, satira 6, versul 1).

Păstrându-și întocmai sensul dat de autorul ei, se citează când e vorba de o dorință deplin realizată. „Apartamentul său fusese ținta râvnei sale și al său *hoe erai î? I votis* vreme de doisprezece ani” (Balzac, în *Vicarul din Tours*).

Hoc opus, hâc labor est (lat. „Aici e greul, aceasta e truda cea mare”) Vergiliu, *Eneida* (cânt. VI, vers 129) – Cu aceste cuvinte își sintetizează Sibila pledoaria pe care i-o face lui Enea, spre a-l convinge să nu coboare în Infern (cuvinte valabile pentru cei care își închipuie că a-ți lua viața e un mare eroism). Sibila îi spune: „*Facilis descensus Averno*” – cânt. VI, vers. 126 – (emistih care și el a devenit locuțiune): „e ușor a coborî în Avem” (lac de lângă Neapoli, considerat în antichitate a fi intrarea în Infern); dar a face cale-ntoarsă, a te înălța din nou la lumină: *hoc opus*, aici e greul, *hâc labor est*, aici e toată truda. De unde se vede că această expresie indică punctul cel mai greu, dificultatea cea mai mare, spre deosebire de expresia *hâc iacet lepus* (vezi), care servește pentru împrejurări mai puțin grave, pentru piedici mai mici.

George Coșbuc ne-a lăsat o minunată traducere a textului yergilian: „... Ușor e să mergi în Avernus. Poarta lui Pluto cel negru deschisă-i ziua și noaptea. Însă ieșirea la lumea de sus și reîntoarcerea-n lume, Asta e greul și răul. „(*Acneis*, Cartea VI, vers. 126 – 129).

lui

Hoc volo, sie iubeo! (lat. „Asta vreau, așa poruncesc!”) – E începutul versului 223 din satira a VI-a a lui Juvenal. El pune aceste cuvinte în gura unei femei care spune în continuare: „sit pro ratione vo lun las” (voința mea ține loc de orice altă rațiune). E vorba de o femeie dictatoare care nu vrea să știe de nimeni și de nimic în afară de bunul ei plac. De aceea expresia servește pentru a exprima o voință arbitrară.

Hocus-pocus – Sunt cuvintele pe care, începând din secolul al XVII-lea, scamatorii de bâlci, și apoi cei de circ, le rosteau în timpul executării prestidigitațiilor lor. Ele nu înseamnă, propriu-zis, nimic. Unii cred că ar fi o schimonosire a formulei liturgice *Hoc est corpus*. Cert e că scamatorii voiau astfel să imite pe savanții vremii lor care se foloseau exclusiv de limba latină și, spre a da un caracter mai straniu și mai solemn operațiilor lor magice, îmbrobodeau lumea cu „Hocus-pocus”, „tontus talontus”... ș.a.m.d.

Astăzi expresia este folosită pentru a califica fie o șmecherie, o subtilizare îndemânatică a unui obiect, fie o stratagemă și, în orice caz, un șiretlic.

Home-keeping yout have ever homely wits (engl. „Cine stă mereu acasă capătă spirit casnic”) – E versul cu care Shakespeare își începe comedia *Doi tineri din Verona*. Acest vers a ajuns proverb, precum menționează și traducătorul în românește al acestei piese, Mihnea Gheorghiu, care l-a tălmăcit astfel: „Acasă, duhul tânăr ia iz casnic” (vezi Shakespeare, Opere, vol. 3, 1956). În piesă, Valentin îi spune lui Proteus, pe care-l rețin în Verona „dulcii ochi” ai unei fete:

„Te-aș lua cu mine peste mări și țări să vezi ce de minuni mai sunt pe lume, Decât să stai să mucezești acasă...”

Înțelesul e clar. Ieși, vezi lumea și ți se va lumina și mintea. Prin urmare, proverbul, creat de Shakespeare, poate fi citat când cineva, din lipsă de contact cu viața și cu lumea, judecă și vede îngust.

Homines dum docent discunt (lat. „Oamenii învață, 4 învățând pe alții”) - vezi: *Docendo discitur. 1*

Homo homini lupus (lat. „Omul e lup pentru om”) - i Poetul latin Plaut a fost acela care, acum peste două mii de ani, în versul 405 din comedia sa *Asinaria* (act. II, sc. 4) a sintetizat în aceste cuvinte - care au ajuns vestite pretutindeni - lăcomia sălbatică, nepotolită, ce transformă pe unii oameni în fiare față de semenii lor. Latinii i-au asemuit cu lupii, indienii îi compară cu panterele, iar noi spunem despre asemenea indivizi că se mănâncă între ei ca câinii. Versul întreg era: *Lupus est homo homini, non homo*, dar uzul l-a rezumat în trei cuvinte. Numeroși scriitori și gânditori: Bacon, Hobbes, Balzac, Gorki, Sadoveanu etc au ilustrat această cugetare a lui Plaut prin momente și exemple caracteristice vieții unor societăți și epoci. Dar îndeosebi acest adevăr brutal a fost și mai este oglindit în regimul unde exploatarea omului de către om nu-i altceva decât traducerea în faptă a lui *homo homini lupus*.

Seneca i-a opus principiul umanitar de viață: *homo res sacra homini* (Omul e ceva sfânt pentru om).

Homo novus (lat. „Om nou”) - Cicero a folosit această expresie în *De officiis* (I, 39) spre a desemna pe bărbatul - care, cel dintâi din familia sa, a dobândit o înaltă funcție de stat (pretor, consul, senator).

În același sens, *homo novus* mai servește și astăzi, spre a indica o persoană despre care nu s-a auzit până atunci și care capătă un post de mare răspundere.

Homo res sacra homini (lat. „Omul e ceva sfânt

pentru om") - vezi: Homo homini lupus.

Homo sum et humani nihil a me alienum puto (lat. „Om sunt și nimic din ce-i omenesc nu mi-e străin”) - versul 25 din comedia lui „Terențiu *Beautontimorumenos* (Cel care se pedepsește pe sine însuși - act. I, se I). Terențiu, născut la Cartagina, fiul unui sclav african, fusese răpit și adus de mic la Roma, unde mai târziu a fost dezrobit. De la prima reprezentare a comediei, la rostirea acestui vers au izbucnit aplauze unanime. Popularitatea pe care și-a câștigat-o atunci dăinuie și în zilele noastre; și de la scriitorii antici până la contemporanii noștri stihul acesta a fost deseori citat, ca o sinteză a solidarității umane. A fost maximă favorită a lui Karl Marx. În literatura noastră, Macedonski ne-a lăsat o poezie care poartă chiar titlul *Homo sum* și care se încheie cu acest îndemn:

„Poet furat pe veci zadarnic de cerul larg și policrom,
Azvârle harpa de alb fildeș, și uită calea către stele
Te afli încă-n cercul vieții: Ești încă om, ești încă om!”

Maximă e folosită și în original și în traducere. Titus Popovici: „Scriitorul-cetățean... a dat în zilele noastre un conținut deplin dezideratului antic: «Nimic din ceea ce e omenesc nu mi-e străin» „(*Din dezbaterile la Congresul al IX-lea al P.C.R.*).

Honeste viverc (lat. „Să trăiești cinstit”) - e prima parte a unei maxime de drept roman, expusă de jurisconsultul Ulpian, consilierul împăratului Alexandru Severus, în *Pandecte* și în tratatul juridic *Liber singularis regularum*. Iată textul complet al maximei: „Iuris praecepta sunt haec: *honeste vivere, alteram non laedere, suum cuique tribuere*”. (Preceptele dreptului sunt acestea: să trăiești cinstit, să nu dăunezi altuia, să dai fiecăruia ceea ce i se cuvine).

Toate aceste trei precepte au devenit expresii curente și fiecare e folosit în împrejurarea potrivită. Caragiale, ridiculizând pe inculții și veroșii sforari politici

ai vremii, face un reușit joc de cuvinte în legătură cu *honeste vivere*, Când pune în gura lui Cațavencu următoarea frază: „Știi că și mine principiul de drept, fiecare cu al său, fiecare cu treburile sale... *oneste bibere...*” (adică să bei cinstit!) – (*O scrisoare pierdută*, act. III, sc. 3).

Honest Iago! (engl. „Cinstite Iago!”) – Sunt cuvintele pe care le spune Othello (act. III, sc. 5), atunci când credea în sinceritatea acestui slujitor al său. Or se știe că Iago este prototipul omului perfid, necinstit.

Prin antifrază (adică prin procedeul de a folosi o vorbă sau o frază în înțelesul ei contrar, spunând de pildă pentru „negru” – *alb* ca un arap) se aplică în ironie aceste cuvinte shakespeariene acelor intriganți nerușinați care, cu aerul de a-ți fi prieteni și a voi să te îndatoreze, îți înșală buna-credință.

Honni soit qui mal y pense (fr. În traducere exactă: „Rușine aceluia care de rău gândește”; sau mai liberă: „Afurisit fie cel ce se gândește la rele!”) – Deși franțuzești, aceste vorbe ne vin de la... englezi. Ele aloătuiesc deviza celei mai înalte decorații britanice: Ordinul Jartierei, care în principiu nu-i acordat decât suveranilor, șefilor de state, membrilor familiei regale, numărul beneficiarilor fiind limitat la numai 25. Această deviză e brodată în argint pe o jartieră de catifea albastră, pe care bărbații o poartă la genunchiul stâng, iar femeile, la brațul stâng. Expresia, foarte cunoscută și răspândită pretutindeni, a împlinit respectabila vârstă de șase sute de ani. Într-adevăr, „Order of the Garter” (Ordinul Jartierei) a fost instituit în anul 1348 de către regele Eduard al III-lea al Angliei, în urma unei nostime întâmplări petrecute la curte cu ocazia unui bal. În timpul dansului, contesa Joan de Salisbury, favorita regelui, a scăpat pe jos jartiera ei albastră. Regele s-a aplecat, a ridicat-o și, spre a abate atenția invitaților de la contesa foarte rușinată, și-a legat jartiera la genunchiul său, exclamând în franțuzește (căci atunci domneau regi

de origine franceză la curtea Angliei, și el era fiul Isabellei a Franței): *Honni soit qui mal y pense*, cu alte cuvinte: „Cine se gândește la blestemății, să fie el blestemat!” Cum totuși curtenii nu și-au putut opri un zâmbet, regele, spre a-și consola favorită, i-a făgăduit „să ridice jartiera atât de sus încât până și cei mai înalți demnitari vor jindu-i s-o poarte”. Și a înființat marele ordin având ca deviză: *Honni soit qui mal y pense*.

De atunci, expresia aceasta face același serviciu oricărei persoane care, citind sau spunând ceva ce ar putea fi înțeles și în sens rău., își previne auditoriul să nu se gândească la un lucru trivial. Dar de multe ori, o face chiar cu intenția contrară, atrăgând atenția tocmai asixŞ prea interpretării supuse... „afuriseniei”!

Honoris causa (lat. „Datorită meritelor”) - Expresia, deși în limba latină, nu numără milenii în vârsta ei, ci numai câteva veacuri. Ea a fost încetățenită de obiceiul universităților de a acorda titlul de *doctor honoris causa* unor personalități cu merite deosebite în artă, știință, cultură.

Honos atât artes (lit. „Onoarea hrănește artele”) - Cicero, *Tusculane* (I, 2, 4).

Maximă nu trebuie interpretată *stricto sensu*, căci, pentru artiști, numai *honos* n-ar fi desigur o hrană suficientă. Dar aici nu e vorba de plată, ci de răsplată. Cicero se referă la hrană sufletească, la stimul, în sensul că recompensă morală a artiștilor pentru strădaniile lor e onoarea care li se acordă, reputația de care se bucură, succesul public. De aceea, pentru mai multă precizie, se adaugă uneori: „laurii hrănesc artele, iar artele pe artiști”.

Hors concours (fr. „În afara concursului”) - expresie prin care se înțelege prezentarea unui candidat sau a unei opere la concurs în mod benevol, adică fără a lua parte efectiv la competiția respectivă.

Prin analogie, se spune „hors concours” despre o lucrare realizată în afara sarcinilor propuse, despre un

concert cântat în afara programului (se mai zice și *hors programme*), despre un musafir sosit în afara invitațiilor stabiliți etc...

Hunger ist derbește Koch! (germ. „Foamea e cel mai bun bucătar”) – Expresia a rămas de la poetul german Freidank, despre care se cunosc puține date. Nici măcar dacă acesta i-a fost numele adevărat, căci mai mult seamănă a pseudonim, „Freidenker” însemnând „liber cugetător”. Ceea ce se știe este că a compus, în anul 1229, un poem satiric și moral, intitulat: *Bescheidenheit* (Modestie), cuprinzând zicale, fabule, ghicitori. Printre acestea se numără și expresia de mai sus care s-a bucurat de atâta succes, încât în scurt timp a devenit proverb, adresat celor care formulează pretenții culinare exagerate. Obârșia expresiei este mult mai veche. Cicero, în *De finibus...* (II, 28), spunea: *Cibi condimentum tames est* (Foamea este condimentul bucatelor).

I am iiot what I am (engl. „Nu sunt ce sunt”) – spune Iago în prima scenă din *Othello*, mărturisind că-și servește stăpânul nu din dragoste și datorie, ci numai pentru a-și realiza planurile ascunse.

Vorbele, pe care Shakespeare le-a pus în gura odiosului intrigant, se potrivesc acelei persoane care nu este ceea ce pare să fie.

Vezi și: „*Die Menschen sind nicht immer...*”

I-am proximus ardet Ucalegon (lat. „Arde la vecinul Ucalegon” – sau, tradus liber: „Arde la vecini!”) Vergiliu, *Eneida* (II, vers. 311) – din pasajul unde Enea povestește cum, trezit din somn și văzând Troia în flăcări, a exclamat: „Mistuit de foc, palatul lui Deifob s-a prefăcut într-un morman de ruine; și iată, acum s-a aprins și casa de alături a lui Ucalegon!” Se citează, spre a preveni pe oameni să nu rămână nepăsători față de nenorocirea unui vecin, căci aceeași nenorocire, ca și văpaia unui incendiu, se poate răsfărâge și asupra noastră.

Iago – personaj din tragedia *Othello* de Shakespeare.

Strecurând gelozia în sufletul lui Othello, îl împinge la desperare: o omoară pe Desdemona și apoi se sinucide. Astfel numele Iago a ajuns sinonim cu un intrigant odios, fără niciun fel de scrupule.

Isinus cu două fețe – Legenda spune că Ianus a fost primul rege al Romei; și întrucât i-a acordat ospitalitate lui Saturn, când acesta a fost alungat din Olimp de către fiul său Jupiter, a primit drept răsplată de la Saturn (sau

Cronos, zeul timpului) darul de a cunoaște trecutul și de a prevedea viitorul. De aceea, romanii, în statui și pe monedele lor, îl prezentau cu două fețe (două capete lipite la occiput), una privind în trecut și alta înainte, spre viitor. Ovidiu spunea în glumă că Ianus a fost singurul dintre zei care și-a văzut spatele. Din pricina acestei duble figuri, a devenit în scrisul literar și în limbajul obișnuit un termen pentru a desemna duplicitatea, sau mai clar: ceea ce, în graiul nostru, se și numește: „cu două fețe”, „taler cu două fețe” etc.

Ibidem (lat. Înseamnă „în același loc”) – Se folosește la citate, spre a arăta că un cuvânt sau o frază se găsește în pasajul, în capitolul sau în lucrarea de care s-a pomenit mai înainte. De obicei, *ibidem* se scrie prescurtat: *ibid.* y Sau numai *ib.*

Ich bin besser als mein Rut (germ. „Sunt mai bun ectt reputația mea”) – replică celebră din tragedia *Maria S. luart* de Schiller. În discuția cu regina Elizabeth a Angliei (act. III, sc. 4), Maria Stuart, regina Scoției, prizonieră la curtea engleză, îi spune: „uimea știe tot ce-i mai rău despre mine, dar pot să mărturisesc că sunt mai bună decât reputația mea”. /; Vorbele lui Schiller sunt citate ca o apărare împotriva unei faime proaste.

Ich weiss nicht, was soli das bedeuten (germ. „Nu știu ce poate să însemne”) – unul dintre cele mai cunoscute versuri ale lui Heinrich Heine. E stihul cu care începe poezia *Loreley*, vestita legendă a pescarului îndrăgostit care, fermecat de cântecul zânei Loreley, se repede în

viitoare cu luntrea lui mică și, izbit de stânci, moare înecat în apele Rinului.

Iată întâia strofă în tălmăcirea lui Șt. OJosif:

„Eu nu știu ce poate să fie
Că-mi sună mereu în urechi
Cu veșnica-i melancolie

Un basmu din zilele vechi. „Primul vers a ajuns o expresie care exprimă uimirea, surprinderea.

Idelo lui Marte – Idele –, la romani, marcau jumătatea lunii. Istoria atestă că Cezar ar fi fost prevenit de auguri că *idele lui Marte* îi vor fi fatale. El s-a arătat surd la aceste prorocii, dar s-a întâmplat că într-adevăr de *idele lui Marte* să fie asasinat. Și de-atunci, în publicistică și în retorică, se desemnează prin aceste cuvinte o răscruce primejdioasă, adică o scurtă perioadă de timp cu pericole prevăzute mai de mult.

În *Caleidoscopul lui A. Mirea*, găsim, printre *Sonete de Mart*, unul care începe cu: *Ferește-te de Idele lui Marte*. Iar în poezia *Pentru liniștire* de Heine: „Steaua asta-i apără de moarte/Și-i scapă și de Idele lui Marte” (v. 23 – 24).

Idem (lat. Înseamnă: „Același”, „de asemenea”, „tot așa”) – E un cuvânt foarte util și utilizat, căci înlătură revenirile obositoare. În cărți, manuscrise, liste etc, în loc de a se repeta ceva, se scrie pe scurt *id.*, adică idem, la fel.

Exemple se găsesc la tot pasul. Vom alege unul mai deosebit: în *Icoane vechi și icoane nouă*, Eminescu scrie: „Cu capul gol și cu punga *idem*”.

Ignori nulla cupido (lat. „Ceea ce nu cunoști nu stârnește dorință”) – spune Ovidiu în *Ars amandi* – Arta iubirii (III, 397).

Versul, în întregime, sună: „*Quod latet, ignorum est, ignori nulla cupido*” (Ceea ce-i tănuit e necunoscut și ceea ce nu cunoști, nu dorești). Dar numai ultimele trei cuvinte au căpătat răspândire, devenind o expresie prin care se înțelege că lipsa de dorință, nepăsarea, indiferența derivă adesea din necunoaștere, din ignoranță.

Ileana Cosânzeana - este numele eroinei poeziilor și poveștilor noastre populare, fata cu părul de aur și ochii de azur, atât de mândră și frumoasă încât „la soare te puteai uita, dar la dânsa, ba!”

Vasile Alecsandri, în poezia la *gura sobei*, îi consacră Câteva versuri înflăcărâte:

„Iată pajuri năzdrăvane care vin din neagră lume
Aducând pe lumea albă Feți-Frumoși cu falnic nume.

Dar pe mine ce m-atrage, dar pe mine ce mă-ncântă.
E *Ileana Cosânzeana*; în cosiță floarea-i cântă”.

Acest nume a ajuns să simbolizeze frumusețea femeii, grația și farmecul ei poetic. Despre o fată deosebit de frumoasă se spune că e o Cosânzeană.

Il est bon de parler et meilleur de se tăiere (fr. „E bine să vorbești, dar mai bine-i să taci”) - vers de la Fontaine, din cartea a 8-a, fabula nr. 10: *Ursul și amatorul de grădini*.

Se aplică atunci când cineva înșiră baliverne, îndrugă prostii. (Vezi și expresia: „*La parole est d'argent...*”

Îl fallait un calculateur; ce fut un danseur qui l’obținț (fr. „Trebuia un calculator și postul l-a obținut un dansator”) - Pasaj din *Nunta lui Figaro* de Beaumarchais, în monologul din act. 5, se III, Figaro, povestind greutățile de care s-a lovit în viață, rostește fraza de mai sus, prin care autorul își bate joc de felul cum se acordau în acea vreme posturile: trebuia un matematician și a fost angajat un... dansator!

Se citează când vrem să luăm în zeflema o numire nepotrivită, atribuirea de funcții unor persoane incompetente.

Il faut bonne mémoire après qu’on a menti (fr. „Îți trebuie memorie bună după ce ai mințit”) - Corneille, părinte al tragediei franceze, a lăsat și o comedie *Le menteur* (Mincinosul, act. IV, sc. 5), în care găsim aceste cuvinte.

De câte ori prindem pe cineva că a relatat ceva, ieri

într-un fel și azi în alt fel, rezultând deci că a spus o minciună, putem face apel la versul lui Corneille: mincinosului îi trebuie memorie bună! Iar dacă vrem să-i ser-Arim o lecție mai veche, putem să-i repetăm cuvintele lui Cicero, cu același sens: *Mendacem memorem csse oportet* (din *De divinatione*, II, 71) - Mincinosului îi trebuie memorie.

Il faut laver son linge sale en famille (fr. „Rufele murdare trebuie spălate în familie”) - Voltaire a adresat aceste cuvinte enciclopediștilor, sfătuindu-i să nu aducă în public certurile dintre ei. Dar expresia ar fi rămas poate necunoscută, dacă n-ar fi reluat-o Napoleon. (Balzac, în romanul *Eugenie Grandet*, o atribuie chiar direct lui Bonaparte). Într-o faimoasă diatribă, rostită la 1 ianuarie 1814 în fața deputaților care începuseră a cârti împotriva lui și a administrației imperiale, Napoleon spuse: „Dacă aveți a vă plânge, trebuia să așteptați alt prilej când, în fața sfetnicilor mei sau chiar în fața mea, v-ați fi spus plângerile și, în măsura în care ar fi fost întemeiate, vi le-aș fi satisfăcut. Dar explicația ar fi avut loc între noi, căci în familie, nu în public, se *spală rufele murdare*”.

Il faut manger pour vivre et non pas vivre pour manger (fr. „Trebuie să mănânci ca să trăiești și nu să trăiești ca să mănânci”) - Vorba aceasta, veșnic actuală, se găsește în operele atâtor scriitori și filosofi, antici și moderni, încât cu greu am fi știut cui să-i atribuim paternitatea, dacă în lucrarea sa *Cum trebuie tinerii să-i citească pe poeți*, istoricul grec Plutarh n-ar fi consemnat că-i o cugetare a lui Socrate. După Socrate a fost reprodușă în „Retorica pentru Herennius” (IV, 28), atribuită lui Cicero, după Cicero a folosit-o Quintilian ș.a.m.d. Dar răspândirea mare a căpătat-o datorită lui Molière care în *Avarul* (act. III, sc. 1), pune în gura lui Vaiere proverbul celor vechi: „Să mănânci ca să trăiești, nu să trăiești ca să mănânci” - proverb care desigur îl entuziasmează intrat îl pe Harpagon, încât îl recomandă

imediat ca deviză bucătarului său. Astăzi, ca și în urmă cu mii de ani, aceleași cuvinte sunt adresate aceluia care acordă o importanță exagerată delectării gastronomice.

Il faut qu'une porte soit ouverte ou fermée (fr. „O ușă trebuie să fie sau deschisă sau închisă”) – replică din piesa *Le grondeur* (Certărețul, act. I, sc. 6), de scriitorii francezi Bruyes și Palaprat din secolul al XVII-lea. A căpătat faimă și circulație datorită lui Musset care a folosit expresia ca titlu pentru unul din *Proverbe* (o comedie). Astfel „proverbul” de teatru a ajuns chiar proverb (fără ghilimele) în limba franceză.

E folosită ca îndemn, când trebuie să ne decidem într-un fel sau altul. Noi avem în acest scop o expresie mai succintă și mai plastică: „Ori, *orii*”.

Mă tanquam cycnea fuit divini hominis vox (lat. „Glasul divinului om a fost oarecum că glasul de lebedă”) – Cicero, în *De oratore* (III, 2, 6), vorbește astfel despre oratorul roman Licinius Crassus care a murit după ținerea unui discurs.

Vezi expresia: *Cântecul lebedei*.

Ille terrarum mihi praeter omnes angulus ridet (lat. „Acel colț de țară îmi surâde mai mult decât oricare altul de pe pământ”) – Vers al lui Horațiu din *Ode* (II, 6, 13). A servit pe vremuri ca inscripție pe multe clădiri. Dar citatul fiind prea lung, s-au păstrat numai ultimele două cuvinte, care rezumă aceleași idei: *angulus ridet* (vezi).

Illud iucundum nil agere (lat. „Acea dulce inactivitate”) – cuvintele lui Pliniu cel Jânăr din *Epistole* (VIII, 9), prin

Care exprimă o stare de plăcută trândăvie.

De aici își trage obârșia expresia italiană *dolce farniente*, care a reușit să înlocuiască vechea formulare latină

(vezi).

Il ne faut jurer de rien (fr. „Nu trebuie să juri pentru nimic”) – Este titlul unei comedii a lui Alfred de Musset.

Datorită faptului că această piesă s-a jucat ani de-a rândul cu succes, titlul și-a făcut repede parte în vorbire și în publicistică, devenind și în afara hotarelor Franței o expresie curentă. Se întrebuintează în sensul: să nu pui mâna-n foc pentru nimeni.

Il ne faut pas être plus royaliste que le roi (fr. „Nu trebuie să fii mai regalist decât regele”) - spune Chateaubriand în la *monarchie selon la Charte*. Formula aceasta a intrat în competiție cu expresia „a fi mai catolic decât papa”, și aproape pretutindeni în lume s-a impus aceasta din urmă (vezi: *Mai catolic decât papa*).

Il ne faut point juger des gens sur l'apparence (fr. „Nu trebuie să judeci oamenii după aparență”) - așa începe fabulă

Țăranul de la Dunăre de La Fontaine (cartea XI, fab. 7). E vorba de un om simplu, de pe malul Dunării, un om cu înfățișare sălbatică de urs. Revoltat împotriva cotropitorilor romani care au ocupat și prădat plaiurile germanice, el rostește un discurs furibund, demn de un mare orator. Cine ar fi putut bănuși că într-un asemenea țăran incult se ascunde atâta elocință, atâta bun simț, în stare să ofere un model de cuvântare? Concluzia: aparențele sunt înșelătoare, să nu judecăm omul după aspectul său exterior.

Ils n'ont rien appris ni rien oublié (fr. „Nimic n-au învățat și nimic n-au uitat”) - fraza, atribuită diplomatului francez Talleyrand, a fost rostită după căderea lui Napoleon, când Bourbonii, moștenitorii vechii dinastii, se întorseseră din emigrație în Franța și voiau să restaureze totul, ca și când revoluția și urmările ei n-ar fi existat, înțelesul frazei e clar: „nimic n-au învățat (din cele ce s-au petrecut) și nimic n-au uitat (din cele care altă dată le-au plăcut)”.

Il n'y a plus de Pyrénées! (fr. „Nu mai există Pirinei!”) - Replică istorică, aparținând lui Ludovic al XIV-lea, autor și al altor vorbe ajunse celebre, ca de exemplu: „Statul

sunt eu!” Ea a fost rostită la 16 noiembrie 1700, când nepotul său, ducele de Anjou, desemnat succesor la tronul Spaniei, venise să-și ia rămas bun de la bunic Ludovic îl sărută și exclamă: „Nu mai există Pirinei”, în sensul că, dată fiind rudenia ce se stabilea între cele două case domnitoare, munții Pirinei nu mai despărțeau Franța de Spania, altă dată inamice. De aceea expresia este folosită pentru a semnala că hotarele care separau două provincii, două sau mai multe naționalități sau partide adverse sau familii rivale etc. au dispărut.

Il n’y a que le premier pas qui coûte (fr. „Nu-i decât primul pas care costă” – în sensul că: numai începutul e greu).

Cuvintele aparțin Suzannei Necker, mama d-nei de Staël. Se presupune că ar fi prelucrarea în franceză a unui citat din opera istoricului englez Edward Gibbon (1737 – 1794) *History of the decline and fall of the Roman Empire* (Istoria decăderii și prăbușirii imperiului roman, vol. 4). Fraza a devenit proverb în diferite limbi. Germanii spun: „Jeder Anfang ist schwer”. Iar noi: „Începutu-i anevoie”.

Il tempo e un galantuomo (it. „Timpul e galanton”) – vorba favorită a cardinalului Mazarin, sfetnicul regelui Ludovic al XIV-lea al Franței. Cuvintele apar în italiană, deoarece autorul lor se născuse în Italia, numele lui adevărat fiind Giulio Mazarini.

Cardinalul se bizuia foarte mult pe factorul timp și obișnuia să spună că „e galanton”, în sensul că timpul e darnic, el aduce și ne dă multe și tot el rezolvă adesea problemele cele mai încurcate.

Vorbă lui Mazarin e străbunica expresiei moderne: „timpul lucrează pentru noi”, care de altfel i-a moștenit toate drepturile de folosință.

Îl vi vere e un correre alia morte (it. „Viața e o alergare spre moarte”) – versul 54, cântul 33, din *Purgatoriul* lui Dante.

Cuvintele sunt interpretate în sensul că viața omului

e limitată și că, orice ar face, el nu poate împiedica mersul spre clipa finală. Și cu același înțeles sunt și citate.

Îl vaut mieux perdre un bon moț cu'un a-mi (fr. „Mai bine să pierzi o vorbă de spirit decât un prieten”) – dicton creat după Boileau, care în *Satira IX* (versurile 121 și 122) spune, nu fără ironie: „Mais c'est un jeune fou, qui se croit tout permis/Et qui pour un bon moț va perdre vingt amis” (Dar e un tânăr nebun cel care crede că-i este totul îngăduit/Și care pentru un cuvânt de spirit pierde douăzeci de prieteni).

Așadar, un prieten prețuiește mai mult decât un cuvânt de duh care ar putea destrăma o prietenie. Boileau răspundea astfel retorului roman Marcus Fabius Quintilian care, în cartea a șasea a tratatului său în 12 cărți *De institutione oratoria* (Despre știința oratorică), spunea în capitolul III: *Potius amicum, quam dictum perdendi* (Mai bine să pierzi un prieten decât un cuvânt de spirit). Adică o povață exact contrarie. Cine are dreptate? Depinde și de amic și de vorbă de duh. Dacă cuvântul e într-adevăr de spirit și prietenul într-adevăr prieten, pot foarte bine trăi laolaltă.

Impavidum ferient ruinae (lat. „Ruinele îl vor uimi fără să-l emoționeze”) – Horațiu a închinat mai multe ode oamenilor întreprinzători, celor care urmăresc cu nestrămutată credință o țintă, celor stăpâni pe convingerile lor și pe care nimic, nici nenorocirile, nici suferințele, nici insuccesele nu-i pot clinti. În admirație pentru curajul primului navigator, Horațiu l-a calificat (Vezi *Ode I, 3*) plămădit din *aes triplex* (din „triplu bronz”) expresie care a rămas până astăzi și servește spre a caracteriza temeritatea descoperitorilor și exploratorilor. Tot de la el a rămas vorba (din aceeași odă, versul 27): *Audax Iapeti genus* (îndrăznețul neam al lui Iapet) aplicată lui Prometeu, iar astăzi folosită pentru. A desemna pe toți cutezătorii care dezvăluie tainele naturii. Și tot Horațiu a cântat în *Oda a III-a* neclintita tărie a omului care, chiar

dacă s-ar prăbuși cerul și lumea ar fi prefăcută în ruine, ar rămâne mai departe credincios idealului său, fără măcar ca acest dezastru să-l miște. Din această odă au fost desprinse și transformate în expresii două versuri: primul – *lustum et tenacem propositi virum...* (Omul drept și tenace în ceea ce urmărește...) și al optulea: *impavidum ferient ruinae*, versul ce încheie elogiul făcut unui asemenea om, pe care „ruinele îl vor. Uimi, dar nu-l vor emoționa”. Expresia se folosește deci la adresa celor care nu se lasă do-borâți de evenimente ș. am. d. (Vezi și *lustum et tenacem*).

„Impossible” n’est pas un mot français (fr. „«Imposibil» nu-i un cuvânt francez”) – Autorul acestei expresii este astăzi aproape necunoscut: Gollin d’Harleville, mediocru poet francez care a trăit în secolul al XVIII-lea și a scris o puzderie de comedioare în versuri. Într-una din ele: *Malice pour malice* (Răutate pentru răutate) se află, ca o replică, vorbele de mai sus (act. I, sc. 8). Dar și această replică ar fi rămas necunoscută, dacă n-ar fi găsit un interpret cu adevărat celebru pe marea scenă

A istoriei. Este vorba de Napoleon I, care, îndrăgind expresia, o întrebuința atât de des, încât multă lume, uitând pe adevăratul autor, i-a atribuit împăratului Franței paternitatea ei.

Pe atunci Napoleon era în plină glorie și acel „*Imposibil*” nu-i un cuvânt francez se potrivea deci momentului istoric. Astăzi, expresia ar fi potrivită, bunăoară, pentru cuceritorii cosmosului, care, prin înfăptuirile lor, înfruntă cu succes cuvântul „imposibil”.

Impossibilium nulla obligatio est (lat. „Imposibilul nu este obligatoriu” sau, mai precis: „Nimeni nu-i obligat să facă ceea ce nu-i cu putință”) – principiu de drept înscris în „*Digeste*” (culegere de opinii ale jurisconsultilor romani, alcătuită pe vremea împăratului Iustinian). Introdus în mai multe țări, acest precept a devenit în Franța o zicală: *À l’impossible nul n’est tenu* și combătut apoi prin expresia

Impossible” *n’est pas un mot français* (vezi loc. citată).
Vezi și *Ultra posse*...

În cauda venenum (lat. „În coadă e veninul”, adică: la urmă e partea amară) – Este un proverb latin, referitor la faptul că veninul scorpionului se găsește în coada lui. Îl aplicăm astăzi – întocmai ca și romanii la vremea lor – cu privire la un discurs, la o scrisoare, la o convorbire etc. Care a început fără răutate, dar care la sfârșit și-a vărsat toată fierea.

Incidis în Scyllam cupiens vitare Charybdim (lat. „Cazi în Scila, vrând să eviți Caribda”) – vers din poemul eroic *Alexandreida* (V, 301) de poetul francez Philippe Gautier de Lille (sau de Châtillon), care a trăit în secolul al XII-lea și a scris în limba latină. Citatul rezumă o legendă mitologică, povestită de Homer în *Odissea* (c. XII), de Vergiliu în *Eneida* (c. III), de Schiller în *Odyseus* și de mulți alții.

Scyla, o nimfă siciliana, a fost prefăcută de rivala sa circe într-o stâncă primejdioasă; iar Caribda, o femeie siciliana, furând boii lui Hercule, a fost străfulgerată de Jupiter și transformată într-o prăpastie adâncă. În strâmtoarea Meșinei, prăpastia Caribdei (azi Calofaro) de pe țărmul Siciliei stă față în față cu stânca Scylei de pe coasta Italiei.

Cei vechi, când treceau cu navele lor prin strâmtoare, se aflau în mare pericol. Voind să se ferească de prăpastia cu vârtej amețitor de ape, corăbiile se loveau de stânca amenințătoare din cealaltă parte. De aici s-au născut expresiile: *a fi între Scyla și Caribda*, adică între două primejdii greu de ocolit; și *a cădea din Scyla în Caribda*, care are înțelesul zicalei noastre „a cădea din lac în puț”, adică vrând să ne ferim de un rău, dăm de altul și mai rău (vezi: *In vitium ducit*...).

Într-o cronică literară din „Contemporanul” (nr. 749) se apreciază că, pe lângă multe poezii frumos realizate, „rămân destule care arată că autorii lor navighează precar

între Scila intimismului și Caribda schematismului celui mai la îndemână”.

Uneori, cu același înțeles, e folosită și formularea: *Incidit în Scyllam qui vuit vitare Charibdim*.

Incitatus, cunoscut și sub expresia *Calul lui Caligula*, este unul dintre numeroșii cai vestiți cu care mitologia, istoria și literatura (Pegas, Centaur, Bucefal, Hippogrif, Rosinanta...) au populat arena cărților și a publicisticii, unul pe care călăresc cel mai des umoriștii și satiricii. Istoria lui, iremediabil compromițătoare pentru autocrația abuzivă, e adevărată, fiind povestită de Suetoniu în *Viețile celor 12 împărați* și de Tacit în *Anale*. Împăratul roman Caligula (37 - 41), în manifestările lui demențiale, după ce clădise pentru calul său Incitatus, adică „asmuțitul”, un grajd de marmură cu iesle de sidef, unde îi dădea să bea din potire de aur, l-a numit membru în colegiul preoților și a hotărât să-i încredințeze și puterea supremă, proclamându-l consul. Se amintește deci de „calul lui Caligula” când vreun potentat comite un act asemănător, insolit, extravagant. În literatura noastră, a inspirat lui Iosif și Anghel o poezie satirică, intitulată *Incitatus redivivus* (Incitatus reînviat), la adresa unui politician al vremii.

Incognito (lat. „Fără să fie cunoscut”) - Se spune despre persoanele care călătoresc sub un nume inventat, sau fac vizite neanunțate Regii, nobilii, pentru a nu fi recunoscuți în escapadele pe care le întreprindeau, au fost în trecut cei mai obișnuiți amatori de *incognito*. Artistă Agatha Bârsescu, vorbind despre voiajul unui prinț în America, scrie: „Principele călătorește *incognito* și nu primea audiențe” (*Memorii*).

Înde irae (lat. „De aici mâniile”), Juvenal, *Satira* I, vers. 168 - Se referă la poetul satiric latin Lucilius: „Când aprigul Lucilius ia până ca o spadă amenințătoare, criminalul roșește și sufletu-i îngheață; sudoarea remușcării îi năpădește pieptul: *inde irae* (de aici mânia să-l și

lacrimile care prevestesc răzbunarea lui". Aceste două cuvinte servesc deci pentru a exprima motivele furiei sau supărării cuiva.

Poetul Mihai Codreanu are în ciclul *Tumul de fildeș* un sonet intitulat *înde irae*.

Se mai folosește și forma completă din Juvenal: *înde irae et lacrimae* (de aici vin supărările și lacrimile), în romanul *Cesar Birotteau* de Balzac, unul dintre personaje spune: - „Dă-te la Rabourdin, cu hotărâre și îndrăzneală. Mă înțelege: *înde irae!*”.

În extenso (lat. „În întregime”, „Pe larg”) - Când un articol citat, un document, un discurs etc. Sunt redată în întregime, se spune că sunt reproduse *in extenso*.

În extremis (lat.) înseamnă „în ultima clipă” și, cu acest înțeles, se întrebuințează în mod obișnuit. De pildă: a trecut examenul *in extremis*; a marcat la meci un gol *in extremis*.

Dar se mai aplică și în sensul de „la caz de nevoie”.

În hoc signo vinces (lat. „Sub acest semn vei învinge”) - Locuțiune adesea întâlnită ca deviză pe blazoane, pe stindarde, pe embleme etc. E legată de o poveste relatată de cronicarul grec Eusebiu Pamphile în „Viața lui Constantin” (I, 28). Se zice că, în anul 312, când împăratul Constantin cel Mare a pornit din Bizanț să lupte împotriva Romei decăzute, ar fi apărut pe cer o cruce purtând inscripția: *in hoc signo vinces*. Constantin a înscris aceste cuvinte pe drapelul lui, pe scuturi etc. Și a învins!

Astăzi locuțiunea este întrebuințată atunci când vrei să spui că în virtutea acestor idei, sau mergând pe această cale, sau cu această credință, tactică etc. Vei izbândi.

Initiis obsta (lat. „De la început să te împotrivești”) vezi: Principiis obsta.

In medias res (lat. „În mijlocul lucrurilor”) - Horațiu în *Ars poetica* (vers. 148), vorbind de Homer, spune că acesta își aruncă cititorul *in medias res*, adică în miezul subiectului. Putem spune, de pildă, că am sosit la o

discuție *in medias res*.

În medio stat virtus (lat. „Virtutea stă la mijloc”) – Expresia își trage rădăcinile dintr-o cugetare a lui Aristotel: „Virtutea se află între extreme” (consemnată de Diogene Laerțiu în *Despre viețile și doctrinele filosofilor*), iar seva, din *Metamorfozele* lui Ovidiu (și anume din cartea a II-a, mitul „Palatul Soarelui – Phaeton”). Încredințând fiului său Phaeton farul strălucitor, Soarele îi dă sfatul: „Dacă prea sus te ridici, vei da foc la cereștile case. Iar de prea jos, vei aprinde pământul. *Inter utrumque tene, medio tutissimus ibis*: cel mai sigur e drumul de mijloc”. Se citează când vrem să conciliem două păreri diametral opuse sau când încercăm un compromis, adică în situații când de obicei românul ar spune: „adevărul e la mijloc”, sau „împăcăm și capra și varza”.

Insalutato hospite (lat. „Fără a saluta gazda”) – încă una din acele expresii latine care, fără a avea o nobilă obârșie literară sau o aureolă istorică, s-a impus prin concentrarea în numai două cuvinte a unei idei care în altă limbă ar reclama o frază întreagă. Prin această expresie se înțelege că ai plecat atât de grăbit, încât nici nu ți-ai mai luat rămas bun de la gazdă. Spui scurt: m-am retras *insalutato hospite*...

Instar omnium (lat. „Ca toată lumea”) – Se întrebuințează în sensul de: fac și eu ca toți. De exemplu: umblu și eu fără pălărie *instar omnium*.

Intelligenți pauca (lat. „Deșteptului, puțin” adică: celui care înțelege îi ajung puține cuvinte) – Având același înțeles-și aceeași destinație ca și expresiile *Dictum sapienti sat est* și *Sapienti sat* (vezi *loc cât.*), putem spune că aceste trei expresii sunt surori. O singură deosebire: în timp ce ultimele două locuțiuni au act de naștere notoriu, paternitatea expresiei: *Intelligenți pauca* este necunoscută.

În tenui labor... (lat. „Subiectul e neînsemnat”) versul 6 (cartea a IV-a) din poemul *Georgicele* al lui Vergiliu – Ca

să înțelegem sensul expresiei, trebuie să cunoaștem restul frazei, căci *în tenui labor* nu-i decât începutul versului care continuă astfel: *at tenuis non gloria* - „dar nu neînsemnată este gloria” pe care o culegi tratând o temă mărunță. Poetul anunță că va vorbi despre albine: subiectul e mic, dar nu mic meritul etc S-ar putea așadar începe cu *în tenui labor* o lecție despre microbi, o prelegere despre atom ș.a.m.d., căci într-adevăr, nu mică a fost gloria de care s-au acoperit savanții care s-au ocupat de aceste „subiecte atât de minuscule”.

Inter arma silent musae (lat. „Între arme - adică în vreme de război - muzele tac”) - în discursul său „Pentru Milo” (IV, 10), marele orator latin Cicero a formulat pentru prima oară ideea, referindu-se însă la legi: *Inter arma silent leges* (în timp de război amuțesc legile). Mai cunoscută și mai vehiculată a devenit însă versiunea cu muzele (ceea ce nu-i de mirare, căci fiind vorba de muze, varianta era dovedit mai... inspirată)! Semnificația e foarte clară: „Când vorbesc armele, tac artele; când urlă tunurile, nu mai au cuvânt muzele”.

Inter pocula (lat. „Între pocale”) - Expresie folosită spre a exprima în mod literar: la băutură. Autorul ei: poetul satiric latin Persius (*Satira* I, versul 30).

Invidia gloriae comes (lat. „Invidia e tovarășa gloriei”) - Istoricul latin Cornelius Nepos, în lucrarea *De viris illustribus* (Bărbați iluștri), descrie viața unor mari conducători de oști din antichitate. În cartea despre generalul atenian Chabrias (III, 3), Nepos trage concluzia că pizma însoțește gloria, că ele sunt adesea nedespărțite pe drumul vieții.

Pornită de la un exemplu militar, expresia a făcut mai târziu o strălucită carieră... civilă!

In vino veritas! (lat. „În vin e adevărul”) - Expresie veche de peste două mii de ani, dar cu cât mai veche, cu atât mai vestită, ca și vinul la care se referă. Paternitatea ei e atribuită lui Alceu, poet grec care a trăit cu șase

veacuri înaintea erei noastre. Pe vremea lui, celor bănuți de fapte infamante li se turnau vinuri tari în amfore mari de lut, spre a-i îmbăta și a scoate de la ei adevărul. Din acest fapt a scos și Alceu un adevăr pe care l-a turnat în cupa mică a unei maxime, extrem de des aflată pe buzele oamenilor. Omul, la băutură, devine expansiv, vorbăreț. El dezvăluie atunci taine, intimități, adevăruri pe care le ascunde când e treaz. Expresia se utilizează și în zeflema. Germanii folosesc citatul propriu: *Die Wahrheit ist im Wein*, căruia poetul german Friedrich Rückert, în ale sale *Vierzeilen*, i-a dat o semnificație mai satirică decât înaintașul său Alceu, creatorul expresiei.

Versiunea latină recunoaște că omul, la băutură, spune adevărul. *Varianta germană* actualizează ideea:

„Die Wahrheit ist im Wein;

Das heißt: În unsern Tagen, Muß einer betrunken sein, Um Lust zu haben, die Wahrheit zu sagen”. (Adevărul e în vin; /Asta înseamnă că în zilele noastre/Trebuie cineva să fie beat/Ca să aibă chef să spună adevărul).

Deosebirea de nuanțe se cuvine reținută, spre a cunoaște sensul adevărat în care trebuie folosită expresia care se silește să afle și ea adevărul!

Invita Minerva (lat. „În pofida Minervei”) - Expresia e a lui Horațiu și se află în *Ars poetica* (v. 385). Minerva fiind la romani zeița înțelepciunii și a meșteșugurilor, Horațiu a creat această expresie pentru a vorbi de cei care, în pofida Minervei, adică sfidând înțelepciunea, bunul simț și artă, se încapățânează, cu toată nepriceperea lor, să practice totuși un anumit meșteșug, în speță: să scrie, să compună.

Deci *Invita Minerva* poate servi minunat în redacții; în răspunsurile de la „Poșta redacției” aceste două cuvinte horațiene ar face o serioasă economie de spațiu.

In vitium ducit culpa fuga [lat. În traducere strictă: „Fuga de greșală duce la o greșală și mai mare (viciul)” - sau, mai explicit: „Teama de o greșală te face să cazi într-una mai mare”] - Horațiu, *Ars poetică*, versul 31.

Cugetarea cuprinde o precizare care de obicei nu-i citată, și anume: *și caret arte*, adică „dacă n-are meșteșug”. Într-o lucrare consacrată tot artei poetice (*Art poétique*), Boileau a tradus același gând în versul 64 din cântul I: *Souvent la peur d'un mal nous conduit dans un pire* (Adesea teama de un rău ne duce la altul și mai rău). Și Horațiu și Boileau se refereau numai la domeniul poeziei. Dar fabulistul La Fontaine (contemporan cu Boileau), în cartea XII, fabula nr. 18 *Vulpea și curcănașii*, a parafrizat și a extins ideea, pentru toate domeniile:

Le trop d'attention qu'on a pour le danger Fait le plus souvent qu'on y tombe.

(„Prea marea teamă de-un pericol Te face-ades să cazi în el”).

Cu timpul, atât versul lui Horațiu cât și cel al lui Boileau au încetat și ele să mai aibă o aplicare limitată numai la câmpul literelor. Ambele pot fi astăzi folosite în toate variatele împrejurări în care, de teama unui lucru cel socotești rău sau greșit, urât sau primejdios, faci alt lucru care, uneori, e încă și mai greșit, urât sau periculos.

Io non so lettere (it. „Nu știu să citesc”) – răspunsul pe care Papa Iuliu al II-lea l-a adresat lui Michelangelo. Lucrând statuia acestui pontif, marele sculptor l-a întrebat într-o zi dacă trebuie să-i pună o carte în mână. „Pune-mi în mână o spadă – i-a răspuns în glumă papa – nu știu să citesc!”

Tot în glumă se folosește acest *io non so lettere* atunci când cineva adresează o întrebare al cărei răspuns e extrem de simplu și firesc, la mintea oricui și de la sine înțeles.

Ipse dixit („A spus-o el”) sau *Magister dixit* („Magistrul a spus-o”), variante latine ale expresiei grecești *Αὐτός ἐφη* („El a spus-o”) – Prin acest *El* sau *magistru* se înțelege filosoful grec Pitagora.

Spre deosebire de școala discipolilor lui Platon, unde se admiteau divergențe de păreri (vezi: *Arnims Plato sed*

magis amica veritas), în școala lui Pitagora, când se ivea vreo controversă, se citau cuvintele acestuia, adăugându-se: Αὐτὸς ἔφη (El a spus-o). Astfel se aplana diferendul, fiecare înclinându-se în fața autorității magistrului. *Iipse dixit* e echivalentul latin, pe care Cicero l-a folosit în *De natura deorum* (1, 5, 10).

Scolasticii (filosofi din evul mediu), preluând metodă, au folosit versiunea latină a expresiei, atunci când citau părerile lui Aristotel pe care-l considerau maestrul lor. Prin urmare, atât *Αυτός εφη*, cât și *Magister dixit* sau *Ipse dixit* se întrebuintează, la modul serios, când e vorba de inițiatorul unei școli – al unei doctrine, al unui curent, pentru care orice argument e fără de replică – sau, la modul ironic, când vrem să arătăm că cineva nu admite să fi combătut în părerile sale.

Ipso facto (lat. „Prin însuși acest fapt”) - formulă frecvent folosită, atât în scris cât și în vorbire, cu înțelesul de: „Chiar prin aceasta”, sau „în virtutea faptului însuși”.

Iraăuror brevis est (lat. „Mânia e o scurtă nebunie”) – spune Horațiu în *Epistole* (cartea I, epistola II, versul 62). Se pare însă că această maximă are o vârstă mai înaintată, deoarece Cicero, în *Tusculane* (IV, 23) precizează: „Iram bene Ennius initium dixit insaniae” (Bine a spus Ennius, că furia e începutul nebuniei). Or, Ennius a fost unul dintre leei mai vechi poeți latini și a trăit cu două sute de ani înaintea lui Horațiu. La rândul lui, a împrumutat probabil zicala de la greci, el fiind născut în Grecia. /

Dar dacă paternitatea expresiei e controversată, în schimb i se cunosc precis „urmașii”. Unul dintre ei: sfatul lui Shakespeare din piesa *A douăsprezecea noapte* (act. IV, sc. 1): „*Lei thy fair wisdom, not thy passion* } sway!” (Dă ascultare înțelepciunii, nu mâniei tale!).

Afle „urmas”: proverbul пош J) m ia m nie ameţi fi
nebunie: ;...; >·- *>; ;... Y ; ; ;... ;/; ;...)... <... -

Ithaca, insulă din marea Ionică, își datorează lui Homer. < gloria literară. Marele rapsod al antichității

povestește în *Odissea* că Ulise, după cucerirea Troiei, pornise grăbit spre patria lui, spre Ithaca. Dar furiosul Neptun, zeu! Mărilor, l-a pedepsit, aducându-i mereu în fața ochilor imaginea acestei insule, care însă dispărea în clipa când eroul se credea mai aproape de ea. Zece ani cât a rătăcit pe valuri, Ulise a fost chinuit de acest miraj. Astfel insula a adăugat numelui ei geografic o metaforă literară. Ithaca a ajuns termen de comparație pentru un lucru râvnit cu ardoare, dar care-ți scapă în momentul când sperai să-l cucerești, să-l înfăptuiești.

Iubesc trădarea, dar urăsc pe trădători! - (expresie popularizată de personajul caragialean Farfuridi din o *scrisoare pierdută*). Vezi și *îmi place trădarea dar urăsc pe trădător*.

Lucundi acti labores (lat. „Lucrările terminate sunt plăcute”) - maximă care poartă semnătura lui Cicero în *De finibus...* (II, 32, 105).

Se adresează ca un îndemn celor ce obișnuiesc să execute treburile pe jumătate, să nu-și îndeplinească sarcinile până la sfârșit.

Lupiter, te mâinii, atunci n-ai dreptate!

— Expresia ar fi varianta unei fraze cu înțeles similar, aparținând satiricului grec Lucian; sau o dezvoltare a lui „Jupiter pluvius, Jupiter tonans” (Jupiter dătătorul de ploi, Jupiter tunătorul), expresie a lui Aristotel tradusă în latină (*De mundo*, 7). Plutarh face o aluzie în *Viețile paralele* (Despre Marcellus, cap. XII), unde povestește că Marcellus „a fost ales consul cu unanimitatea voturilor, dar deoarece chiar atunci zeul a tunat (e vorba de Jupiter care avea atributul de *Tonans*, tunătorul), preoții n-au socotit semnalul prielnic”, înțelesul locuțiunii este că cine-i sigur pe dreptatea sa, pe adevărul ce-l susține, acela nu recurge la violențe, nu înlocuiește argumentele prin invective, nu tună și fulgeră ca Jupiter. Expresia e frecvent întâlnită în literatura rusă: Turgheniev (*Rudiri*), Cehov (*Plictisul vieții*), Dostoievski [*Frații Karamazov*] etc.

Iurare in verba magistri (lat. „A jura pe vorbele magistrului”) – Cu aceste cuvinte ironizează Horațiu într-o epistolă a sa (I, 1, 14) pe acei discipoli care socot părerile, teoriile, filosofia dascălului lor drept literă de evanghelie și îi invocă autoritatea ca și cum ar jura pe tablele legii. Formula modernă ar fi *His master's voice* (Vocea stăpânului), aplicată în derâdere celor care, ca o placă, se fac ecoul maestrului, șefului lor. Dar înainte de a se găsi această etichetă nouă și caustică, se folosea versiunea latină, care mai are și formă: *In verba magistri iurare*.

Luș et norma lo que η di... (lat. „Uzul și normele limbajului”) Horațiu *Ars poetica* (vers. 73) – Poetul își exprimă convingerea că: „Multe cuvinte care au dispărut vor renaște și multe care astăzi sunt la cinste mare vor dispărea, dacă așa cere uzul care este în materie de limbă arbitru ce *face legi și norme*”.

Iustum ettenacem propositi virum... (lat. „Bărbatul – sau omul – drept și hotărât în țelurile sale”) – E începutul *Odei* III (3 – 1) de care am mai vorbit – a lui Horațiu (vezi: *impavidum ferient ruinae*). Dar îl pomenim și aici, fiindcă cel mai adesea îl vom găsi citat numai sub forma aceasta, sau încă și mai frecvent sub forma prescurtată: *iustum et tenacem...*

Și mai avem un motiv: ca să amintim un exemplu istoric. Patriotul olandez din secolul al XVII-lea, Cornelius de Witt, când țara sa a fost invadată de trupele franceze ale lui Ludovic al XIV-lea, susținător al casei de Orania, s-a văzut supus la cele mai neomenoase torturi pentru convingerile sale republicane. Suportându-le stoic, el recita cu glas tare, în fața călăilor, acest *iustum et tenacem propositi* al lui Horațiu, care a fost și mai târziu reluat, parafrizat, cântat și citat de nenumărați prozatori și poeți din diverse țări europene.

E un omagiu ce se adresează persoanelor neclintite în hotărârile lor, oamenilor ce întrunesc însușirile de care vorbea marele poet latin.

Из искры возгорится пламя (rus. „Din scânteie va izbucni flacăra”) – vers al poetului decembrist A. Odo-evski (1802 – 1839) din poezia scrisă în Siberia ca răspuns la scrisoarea în versuri a lui Pușkin (1826), adresată decembriștilor deportați. În continuare se spune că poporul luminat se va aduna sub drapelul sfânt, va făuri săbii din lanțuri, va aprinde iar flacăra libertății și va porni cu ea împotriva țărilor. Popoarele vor răsufla ușurate și bucuroase.

Din scânteie va izbucni flacăra, devenind o expresie populară, a figurat ca moto pe frontispiciul ziarului „Iskra”, primul organ al partidului revoluționar social-democrat rus, care a fost editat în străinătate între anii 1900 – 1903 din inițiativa și sub conducerea lui Lenin.

Se citează spre a arăta că fapte mari sau sentimente puternice se pot naște dintr-o pornire care la început pare modestă, neînsemnată.

Îmi place trădarea, dar urăsc pe trădător (grec. *Φιλεῖν μὲν προδοσίαν, προδοτὴν δὲ μισεῖν*).

— Plutarh, autorul lucrării *Viețile paralele ale oamenilor iluștri* din Grecia și Roma, consemnează aceste cuvinte în *Paralela între Tezeu și Romulus* (cap. XVII, 7).

Istoricul grec explică această frază care poate să pară para –, doxală la prima înfățișare. El se referă la trădarea Tarpeii, fiica comandantului roman Tarpeius, pe care Romulus îl însărcinase să apere Roma în timpul războiului cu sabinii. Tarpeia, îndrăgostindu-se de regele sabin Tatius, care-i făgăduise niște brățări de aur, și-a trădat patria, deschizând porțile cetății și predând sabinilor Roma. Tatius a poruncit să i se dea Tarpeii brățările promise. El cel dintâi și-a scos brățara de pe mână și scutul, aruncându-le asupra trădătoarei. La fel au făcut toți sabinii, încât Tarpeia a murit îngropată sub scuturi. Lui Tatius i-a plăcut trădarea, dar a disprețuit-o pe trădătoare.

Plutarh mai amintește de Iuliu Cezar, care a spus că

regelui trac Rhoemethalkes „îi era plăcută trădarea, dar uricios trădătorul”. De asemenea Antigonos, unul dintre generalii lui Alexandru Macedon, recunoștea că iubește trădarea, dar urăște pe trădător. Acest sentiment față de trădători – conchide Plutarh – îl au toți cei ce se servesc de ei, după cum se folosesc de veninul și fierea unor animale sălbatice, căci le sunt simpatice când le oferă folosul, iar după ce l-au obținut urăsc răutatea din ele. De-a lungul vremii expresia a căpătat și o nuanță ironică. Caragiale, cu condeiul lui sarcastic, a pus-o în gura „stimabilului” Farfuridi din *o scrisoare pierdută*, într-o replică din actul I, scena 6: „De aceea eu totdeauna am repetat cu străbunii hbștri, cu Mi & ai

Mare: iubesc trădarea, dar urăsc pe trădător...”; í

Împărăția întunericului – Autorul expresiei este criticul rus N.Ă. Dobroliubov care și-a intitulat astfel un articol publicat în anul 1859 despre piesa *o slujbă rentabilă* a lui A.N. Ostrovski, piesă ce era un aspru rechizitoriu la adresa nêgustorimii rapace și ignorante și o pledoarie pentru oamenii din popor, cufundați în beznă și umilință. Dobroliubov a făcut o generalizare, caracterizând această lume din vremea Rusiei țariste ca „o împărăție a întunericului”.

Expresia s-a introdus și de atunci se aplică oricărui mediu obscur, retrograd, despot.

În brațele lui Morfeu – Morfeu a fost zeul visurilor, fiul Somnului și al Noptii. Expresia „în brațele lui Morfeu”, întrebuințată de obicei în glumă, înseamnă, deci, a te lăsa pradă somnului și viselor. Un „descendent” al lui Morfeu ar fi moș Ene al nostru! În *Părinți și copii* de Turgheniev, găsim următorul dialog explicit: – „Socotesc că pentru călătorii noștri a sosit timpul să se lase în brațele lui Morfeu” – spuse Vasile Ivanovici. – „Cu alte cuvinte, e timpul să ne culcăm!”, încuviință Bazarov.

Morfe, în grecește, înseamnă: formă, chip, înfățișare, nume adecvat pentru „Morfeu cel priceput în a se preface

în chip omenesc. Are aripi⁴, zboară prin întuneric fără zgomot” și în visurile pe care le aduce oamenilor „nu imită altul mai iscusit ca el mersul, înfățișarea și felul vorbirii, folosind și hainele și cuvintele cele mai potrivite pentru fiecare” (vezi: Ovidiu, *Metamorfoze*, cartea XI, v. 228 s. u.).

Înșir-te mărgărite este titlul unui frumos basm popular. Bolintineanu a descris în versuri povestea cu acest titlu. Chiar din primele strofe aflăm tâlcul expresiei:

„Mii de candelă lucesc
La palatu-mpărătesc, Căci se face clacă mare
Spre a-nșira mărgăritare.
Fiecină - istorisește Istoria ce dorește”.

(*Opere alese*, vol. I, pag. 248)

Așadar, în timp ce mărgelele scumpe de mărgăritar erau înșirate pe ață, se povesteau felurite întâmplări: „*Înșir-te mărgărite I*”. Inspirat de basmul popular, Victor Eftimiu a scris o piesă în versuri cu același titlu. Formula aceasta, pe care o repetă povestitorul pentru a arăta că povestirea nu s-a terminat, a devenit o expresie care vestește că un fapt sau o acțiune continuă. Cum spune Alecsandri: „Înșiră-te mărgărite/Pe lungi fire aurite,
/Precumșirul din poveste, /Că-nainte mult mai este”.

În țara lui Papură-Vodă (sau: *pe vremea lui Papură-Vodă*) - Nu-i vorba de un domnitor dintr-o legendă, cum s-ar părea după nume. „Papură-Vodă” e porecla dată lui Ștefăniță-Vodă al Moldovei, sub domnia căruia oamenii au fost nevoiți să se hrănească cu papură din pricina secetei și a foametei cumplite. Vlahuță, în descrierile sale din trecutul nostru, evocă acest moment impresionant: „În anul 1660 e o așa secetă și uscăciune în Moldova, că nu se zărește frunză pe copac, și vitele mor pe câmp și. Oamenii mănâncă papură uscată, de unde s-a și tras porecla de «Papură-Vodă»...”

Din acea epocă au rămas expresiile: „Pe vremea lui Papură-Vodă” și „în țara lui Papură-Vodă”, când ne referim

la locuri și timpuri de tristă amintire; sau când, adăugând un „ca „înainte, folosim expresia ca termen de comparație.

Înțeleptul Solomon (vezi: Judecata lui Solomon)

Între Scila și Caribda (vezi expresia: Incidis în Scyllam cupiens vitare Charybdim).

Învins-ai, galileanule!

— Acestea ar fi fost ultimele cuvinte pe care, rănit de moarte, le-ar fi rostit împăratul

Iulian în anul 363 al erei noastre. Acest împărat roman, care luptase cu înverșunare împotriva creștinismului și voise să se restaureze cultul păgân (din care pricină e și poreclit „Apostatul”), a fost prezentat după moartea lui de către istoricii creștini – în scop de prozelitism – drept un pocăit care recunoscuse *in extremis*, adică în clipa morții, că biruința e de partea creștinismului. Și întrucât Iulian Apostatul avea obiceiul să numească creștinismul (pe care nu l-a considerat o religie) – *galileism*, ca aluzie la Galileea unde s-a născut Iisus, ultimele cuvinte, prin care împăratul s-a dat bătut, ar fi fost „Vicisti, o, Galilée!” (învins-ai, galileanule!). În mod serios sau în ironie, expresia e folosită spre a recunoaște că adevărul, dreptatea, victoria sunt de partea adversarului.

Jacques Bonhomme – Unele popoare au căpătat, de-a lungul veacurilor, câte un supranume care oglindește trăsătura caracteristică a poporului său un aspect specific din istoria lui. Acest supranume nu trebuie însă confundat cu denumirea dată statului respectiv. Imperiul englez, bunăoară, e denumit *Leul britanic*, dar poporul englez e poreclit *John Bull* (vezi); Statele Unite sunt denumite *Uncle Sam*, dar poporul american e poreclit *Ionathan* sau *fratele Ionathan*. Tot așa Franța poartă numele familiar de *Marianne*, dar poporul francez pe acela de *Jacques Bonhomme*, adică Jacques blajinul, ca aluzie la resemnarea cu care s-a lăsat veacuri dé-a rândul exploatat de către seniorii feudali. Spunem „seniorii feudali”, deoarece

expresia datează din secolul al XIV-lea, când acești seniori risipeau, după bunul plac, averi uriașe și când, îndatorându-se, răspundeau creditorilor: „Nicio grijă. Jacques Bonhomme o să plătească!” Și Jacques Bonhomme era poporul.

J'ai îi, me voilà desarmé! (fr. „Am răs, iată-mă dezarmat!”)

— Replică din comedia lui Piron, *La métromanie* (Mânia de a face versuri, act. III, sc. 7).

Cuvintele subliniază efectele binefăcătoare ale râsului. Dacă cineva a răs înseamnă că a capitulat de pe poziții rigide. Se aplică deci atunci când un hohot de râs rezolvă o situație, sau echivalează cu un răspuns îmbucurător, cu o aprobare, cu o concesie.

J'ai voulu voir, ai vu (fr. „Am vrut să văd și am văzut”)

— Emistih al lui Racine din tragedia *Athalie* (act. II, sc. 7”).

Athalie, regina din iudeea/vrând să-și asigure dömmai-a ucis pe toți pretendenții la tron. Unul singur a scăpat: í un copil ascuns de marele preot. Într-o noapte, Athaliei visează că se urzește un complot împotriva ei. A doua zi se duce la templu să se închine, dar acolo îl recunoaște în loas pe copilul apărut în vis că va fi proclamat rege, în timp ce ea va fi trimisă la moarte (ceea ce se și întâmplă mai târziu). Plecând din templu, Athalie spune: „J'ai voulu voir, ai vu I”.

Cuvintele acestea au devenit o expresie, care atestă că: „bănuiala s-a adevărit”, „m-am convins cu ochii mei!”

Jean s'en alla comme il était venu (fr. „Jean s-a dus așa cum a venit”) - Despre care Jean este vorba? Despre celebrul fabulist francez Jean de La Fontaine. După ce o viață întreagă, în încheierea fabulelor sale, a tras concluzii proverbiale la adresa altora, s-a gândit, spre sfârșitul vieții sale, să-și adreseze o morală lui însuși. Și la Paris, înainte de a-și părăsi până pentru totdeauna (1695), La Fontaine și-a scris epitaful de mai sus.

Fraza, deși destinată unui mormânt, trăiește și astăzi alături de atâtea alte învățăminte ale marelui fabulist. Ea definește o existență, care începe și se termină la fel, lăsând în urmă un amestec amar de regret și ironie. Se mai citează și în sensul că, la sfârșit, omul nu-și ia nimic din viață.

Jedwede Zeit hat ihre Wehen (germ. „Fiecare vreme are durerile ei”) – Poetul german Ferdinand Freiligrath, care a trăit în secolul trecut, a avut mult de suferit din pricina ideilor sale progresiste. Colaborator al lui Karl Marx la „Noua gazetă renană”, Freiligrath a fost arestat, exilat și nevoit să trăiască din subscripții publice. A lăsat două volume de versuri înflăcărâte, dintre care multe pe teme patriotice.

Versul de mai sus face parte din poezia *Der Phönix* (Fenixul) și se citează în sensul că fiecare epocă, fiecare împrejurare are greutățile ei, care se cer biruite prin luptă curajoasă...

Je m'en moque comme de 1 an quarante (se subînțelege: *de la république*) (fr. „Mă sinchisesc ca de anul 40 al republicii” sau: *Je m'en fâche...*).

Acest „je m'en moque” are o paternitate istorică. Republica a fost proclamată de trei ori în Franța. Prima republică a ținut din septembrie 1792 până în mai 1804, când Napoleon a instaurat imperiul. A doua republică a avut o viață încă și mai scurtă: din februarie 1848 până la lovitura de stat din decembrie 1851, după care Ludovic Bonaparte s-a proclamat împărat în 1852. Republica a treia, care a rezistat, a fost introdusă după Sedan, în septembrie 1870.

Faptul, însă că primele două republici n-au reușit să se mențină decât 12 și respectiv 4 ani, i-a făcut pe regaliști să spună: „/<? *M'en moque comme de Van quarante de la république*”, întrucât ei nu credeau că regimul republican ar putea atinge vreodată în Franța vârsta de 40 de ani. Cu timpul, expresia s-a redus la: *je m'en moque comme de*

Van 40. Înseamnă: Puțin îmi pasă! Și caracterizează o persoană indiferentă și disprețuitoare.

Je n'ai merite ni cel excès d'honneur, ni cette indignité (fr. „N-am meritat nici acest exces de onoare, nici această nedemnitate”) – versuri de Racine din tragedia *Britannicus* (act. II, sc. 3), în care împăratul roman Nero, îndrăgostit de Iunia, o vestește că pentru a se putea căsători cu ea, a hotărât s-o repudieze pe soția sa Octavia. Dar Iunia ține la Octavia și o înfioară vestea că va fi silită să-i uzurpe locul de soție și de împărăteasă. De aceea îi răspunde lui Nero cu vorbele abil ticluite, că cinstirea e foarte mare și nemeritată de a fi înălțată din starea ei umilă la rangul de împărăteasă, dar nu mai puțin nemeritată este și nedemna poziție de a expropria o femeie nevinovată.

Je prends mon bien où je le trouve (fr. „Îmi iau ce-mi trebuie unde găsesc”) – replică din *Videniile lui Scapin* de Molière (act. II, sc. 11). E scena în care Scapin născocoște un vicleșug spre a-i stoarce bătrânului avar Geronte suma de 500 de scuzi, povestindu-i că fiul său a fost răpit pe galără unui turc, care cerea acest preț de răscumpărare.

Replică a devenit deviza celor fără scrupule în materie de bani.

Jesters de cât prove prophets (engl. „Glumeții se dovedesc adesea profeți”) – maximă a lui Shakespeare din *Regele Lear*. O spune Regana, una din fiicele lui Lear, în discuția cu sora ei Gonerila (act. V, sc. 3). Se citează când o mică glumă vestește (sau prevestește) un mare adevăr.

Je suis majeur et vacciné – (fr. „Sunt major și vaccinat”) – Expresia aparține lui Gérard de Nerval, se găsește în volumul de povestiri *La Bohème galante*, apărut în 1855 și e spusă în legătură cu dreptul de alegere al celui ce se căsătorește. Pentru a întări această poziție, scriitorul francez se referă la *majorat* (care aduce exercitarea deplină a drepturilor cetățenești) și la *vaccinare* (care conferă omului imunizarea). Pe atunci metoda vaccinării,

lansată de Jenner și Pasteur, constituia evenimentul medical al vremii. Omul vaccinat se simțea mai sigur, mai stăpân pe sine.

Expresia „Sunt major și vaccinat” e folosită și astăzi tot în sensul că dorești să dispui singur și nestingherit de hotărâri tale.

J’y suis, y reste! (fr. „Aici sunt, aici rămân!”) – Actul de naștere al acestei expresii poartă data de 8 septembrie 1855. În timpul războiului din Grimeea, trupele conduse de mareșalul francez Mac-Mahon au asediat și ocupat fortul Malacoff din Sevastopol. Când a fost avertizat că fortăreața e minată și că sosesc întăriri militare rusești, Mac-Mahon a răspuns: „Aici sunt, aici rămân!” Adevărul istoric este că mareșalul n-a rămas acolo decât scurt timp. În schimb a rămas până-n zilele noastre, pretutindeni, expresia lui: „J’y suis, y reste!”. Ea exprimă – pe ton serios – ambiția cuiva care nu abdică de pe poziția lui, de la convingerile sale; iar – în glumă – denunță o încăpățănare prost înțeleasă.

John Bull – Dacă am traduce acest nume în românește, am spune „Ion Taurul”. E denumirea dată poporului englez, al cărui caracter rezistent, încăpățânat și îndeobște greoi în a se mișca și a lua hotărâri a fost descris chiar de un englez: John Arbuthnot, scriitor și medic al reginei Anna (1658 – 1735), într-o lucrare satirică: *The History of John Bull*, apărută la începutul secolului al XVIII-lea.

Ga denumire, e echivalentul lui Jacques Bonhomme pentru poporul francez, Jonathan pentru poporul american ș.a.m.d. Vorbind despre Irlanda, de unde era originar, Bernard Shaw scria: „Cealaltă insulă a lui John Bull” (adică a Angliei).

Judecata lui Papuc – Vasile Alecsandri spune la adresa unui prostănac: „Se găsește mai multă judecată în papucul meu decât sub pălăria dumată”. În expresia noastră însă este vorba de un personaj popular, botezat

simbolic cu acest nume.

Hotărârile sale, rămase de pomină, i-au transformat numele în poreclă și porecla în expresie. Astfel, pentru o decizie proastă, pentru o sentință anapoda, s-a ajuns să se spună că-i „judecata lui Papuc”. Acest nume „Papuc” mai apare și în expresia „Armata (sau oastea) lui Papuc”, prin care se înțelege „o ceată de copii”.

Judecata lui. Solomon – E faimoasa judecată care i-a adus lui Solomon, regele israeliților, denumirea de „înțeleptul Solomon” (și aceasta devenită expresie). Regele care a domnit cu 1.000 de ani înaintea erei noastre, era și împărțitorul dreptății. Într-o zi, două femei veniseră în fața lui să revendice un copil. Neputându-și da seama al cui e de fapt pruncul, Solomon recurse la o stratagemă: hotărî să se taie copilul în două. În felul acesta puse la încercare dragostea maternă, căci mamă adevărată preferă numaidecât să-l cedeze celeilalte decât copilul să-i fie spintecat.

Se ioAAjtluik Sclöniöiipé-tra; O

Sentință ingenioasă, un arbitraj înțelept, pentru rezolvarea unei dileme care solicită multă ascuțime de minte.

Judecători mai sunt doar la Berlin, sau mai simplii:

„Sunt judecători la Berlin” Se spune că vorba aceasta vine de la o întâmplare autentică. Frederic al II-lea, regele Prusiei (1712 – 1786), voia să-și mărească parcul casei țelului său de la Sans-Souci. Pe locul însă unde suveranul intenționa să-și extindă grădina se afla o moară. Frederic l-a chemat pe morar și i-a propus să i-o cumpere. Morarul n-a vrut să i-o vândă. Și atunci regele l-a avertizat că i-o poate lua cu forța. La care morarul i-a răspuns cu o dulce naivitate: „Da, dacă n-ar mai exista judecători la Berlin”. Prescurtată, fraza a devenit celebră și e invocată ori de câte ori cineva vrea să susțină că totuși forța nu va putea încălca dreptul său. Cuvintele morarului sunt citate adesea în franțuzește: „Il y a des juges à Berlin”, datorită

scriitorului francez François Andri-eux. Contemporan cu Frederic, el a pus povestirea în rime, într-un mic poem intitulat „Morarul de la Sans-Souci” și din care au mai intrat în literatură și alte versuri izbutite, ca de exemplu următoarele două, cuprinzând o puternică înțepătură la adresa regilor:

„Ce sont la jeux de prince:

On respecte un moulin, on vole une province”.

(Iată o toană princiară:

Respectă o moară și jefuiește o țară).

Jurământul lui Hannihal – jurământ de ură veșnică împotriva romanilor, pe care Hannibal, silit de tatăl său Hamilcar, l-a depus în fața altarului, la vârsta de 9 ani. Desemnează o obligație sfântă ce nu trebuie uitată toată viața.

„Și jură feciorul astfel/Cum jurat-a Hannibal/” (H. Heine, poemul *Atta Troll*, cap. X).

Justiție à la Piso, adică o judecată absurdă (vezi: *Fiat iustitia, pereat mundizs*).

Как бы чево не вышло (rus.) „Nu cumva să iasă cine știe ce!...” – cuvintele profesorului Belicov din povestirea lui Cehov: *Omul din cutie*. Expresia e folosită de obicei ca avertisment, ca semnal de alarmă, spre a atrage atenția asupra цдш pericol posibil, kau asupra unui lucru ce nu trebuie întreprins. Uneori, se citează în glumă, în ironie.

Kein kluger Streiter hält den Feind gering (germ. „Niciun luptător înțelept nu-și subestimează dușmanul”) – maximă a lui Goethe, din piesa *Ifigenia în Taurida* (act. V, sc. 3). E o replică pe care Ifigenia o adresează lui Thoas, regele Tauridei, care încerca zadarnic să-i câștige dragostea. Maximă aceasta se utilizează spre a se atrage atenția că niciun adversar nu trebuie nesocotit.

Kein Mensch muß müssen (germ. „Niciun om nu trebuie să trebuie” – e traducerea literală. Dar sensul este că: niciun om nu trebuie constrâns să îndeplinească ceva).

Cuvinte celebre ale lui Lessing din piesa *Nathan*

înțeleptul (act. I, sc. 3). Eroul titular le adresează dervișului, când acesta îi spune că poate fi nevoit să-și joace rolul de călugăr. „Nevoit?”

— Întreabă Nathan.

— Nu-i om să poată fi silit să vrea!”

Vorbele lui Lessing sunt citate spre a arăta că omul 0 singurul stăpân al voinței și al actelor sale.

Knowledge is power (engl. „Știința e putere”, sau: „Cunoștințele sunt o forță”) - citatul, ajuns proverb, poartă semnătura filosofului englez Francis Bacon și a apărut în lucrarea sa *Religious meditations* (1598 - Meditații religioase).

În versiunea latină a acestei lucrări (*Meditationes sacrae*), cugetarea lui Bacon are o completare: *N-am et lipsa scientia potestas est* (Căci însăși știința e putere). Forma engleză este însă aceea care a dobândit mai mare putere de circulație pe meridianele citatelor enciclopedice.

Emerson, în *Societate și singurătate*, a reluat ideea: „There is no knowledge that is no power” (Nu există cunoaștere care să nu fie putere).

Kurz ist der Schmerz, und ewig ist die Freude! (germ.

„Scurtă e durerea, și veșnică-i bucuria!”) - ultimul vers cu care se încheie tragedia *Fecioară din Orléans* de Schiller (act. V, sc. 14). Aceste cuvinte le rostește, ca o concluzie, Ioana d’Arc în cea din urmă clipă a vieții. Se citează spre a sublinia că victoriile care sunt trainice se obțin cu sacrificii care sunt trecătoare.

Labor omnia vincit improbus (lat. „Munca stăruitoare T. biruie toate”) Vergiliu, *Georgice* (1, 144 - 145) - text de - vvenit un răspândit adagiul încă din epoca romană. Marele poet povestește în versuri cum omul, de la unealta primitivă, a ajuns la feluritele meșteșuguri, 4 Cugetarea lui Vergiliu este citată (de obicei în original); ca un îndemn la sânguință și perseverență. A figurat ca „...”, moto și pe manuale didactice.

La cage sans oiseaux, la ruche sans abeilles, la maison sans enfants! (fr. „Colivia fără păsări, stupul fără albine, casa fără copii!”) – comparațiile sunt ale lui Victor Hugo și le găsim în poezia *Lorsque Venfant pârâit* (Când copilul vine pe lume) din volumul *Les feuilles d'automne* (Frunze de toamnă).

Se citează ca un îndemn, spre a nu lăsa familia fără urmași.

Lacrimi de crocodil – în vechime exista credința că.

— În perioada când își naște puii, crocodilul, fiind mai greoi în mișcări, recurge la un vicleșug spre a-și procura hrana. El se așază pe malul fluviului și se prefacă că suferă, imitând destul de bine plânsul omului. Stârnind mila trecătorilor, crocodilul își atrage astfel victimele și le devorează. Prin „lacrimi de crocodil” se înțelege deci o durere fățarnică, o suferință amăgitoare, cu scopul ipocrit de a înduioșa și a induce în eroare. Expresia figurează aproape în toate limbile.

La critique est aisée et Part est difficile (fr. „Critică e ușoară, artă este grea”) – replică din piesa *Le glorieux* (Gloriosul – act. II, sc. 5) de Philippe Destouches, reprezentată pentru prima oară în anul 1732 «ло + л de pestè îou-V: rati & éjÊ; – itb44. Lică SGi – pictorilor sau altor creatori, care se supără când e criticată vreo lucrare de-a lor, precum și criticilor cu scopul de a-și cântări bine aprecierile.

La donna è mobile (it. „Femeia e nestatornică”) – Versul următor completează: *Qual piuma al vento* (ca fulgul în vânt). Dar de obicei se citează doar cuvintele: *la donna è mobile*. E primul vers cu care începe cunoscută arie a ducelui de Mantua din opera *Rigoletto* de Verdi, fiind folosit tot atât. de șagălnic cum e și cântat, spre a spune ceea ce mai de mult au spus Vergiliu în *Eneida* (vezi: *Varium et mutabile...*), Shakespeare în *Hàmlet* (vezi: *Frailty, thy name is womant*). Melodia grațioasă și ușor de reținut a lui Verdi a răspândit pretutindeni acest

avertisment adresat îndrăgostiților.

La façon de donner vaut mieux que ce qu'on donne
(fr.

„Modul de a da prețuiește mai mult decât ceea ce se dă”) - Corneille, în *Le menteur* (act. I, sc. 1). Scriitorul francez a dat el însuși atât de limpede înțelesul cugetării sale, încât ea prețuiește mai mult decât ceea ce ar mai putea adăuga explicațiile și completările altora.

La folle du logis (fr. „Nebuna casei”) - metaforă pe care filosoful francez Nicolas de Malebranche, în lucrarea sa *Recherche de la vérité* (Căutarea adevărului) o folosește pentru imaginație. Ea își îngăduie abateri de la realitate, plăsmuiri fantastice, extravagante stranii. Deci: o nebună! Imaginația trăiește totuși în mijlocul nostru. Deci: o nebună a casei 1

Malebranche i-a dat porecla. Scriitori ca Swift, Edgar Allan Poe, Jules Verne, Hoffmann, Wells etc. I-au transformat-o în renume!

La forêt de Bondy (fr. „Pădurea de la Bondy”) - e o pădure din Franța, lângă orașul cu același nume (departamentul Senei). Veacuri de-a rândul, această pădure a păstrat trista faimă a unui cuib de tâlhari și ucigași. Acolo au fost sugrumați regele Childeric II împreună cu soția sa, seniorul Aubry de Montdidier, curtean al lui Carol V, precum și mulți alții.

„La forêt de Bondy” are un echivalent românesc în expresia „codrul Vlăsiei” (vezi).

La garde meurt et ne se rend pas (fr. „Garda moare, dar nu se predă”) - sunt cuvintele pe care le-ar fi rostit generalul francez Pierre Cambronne (1770 - 1842) în istorica luptă de la Waterloo, unde Napoleon a fost învins de armatele Angliei și Prusiei. Cambronne era atunci în fruntea unei divizii de grenadieri, din care nu mai rămăsese decât o mină de oameni încolțiți din toate părțile de către ostile dușmane. (Lupta e patetic descrisă de Victor Hugo în *Miserabili*). Generalul însuși zăcea rănit pe

câmpul de bătaie; și totuși, când englezii i-au cerut să se predea, el ar fi răspuns: „Garda moare, dar nu se predă”, cuvinte care au apărut patru zile mai târziu în jurnalul parizian „L'Independent”. Dar, cum spune un vechi dicton latin: *corruptio optimipessima* (până și cele mai frumoase lucruri sunt denaturate în cele mai urâte), vorbele acestea vestite au început cu vremea să fie folosite în împrejurări din cele mai comice și mai banale. Și începutul l-au făcut chiar francezii. În *Causeries*, Alexandre Dumas povestește: „Anglia voia să aibă un hipopotam femelă și s-a adresat lui Abas Pasa (vice-regele Egiptului n.n.) ... Acesta a postat patru pescari pe malurile Nilului ca să captureze primul hipopotam femelă care se va naște, căci nici vorbă nu poate fi să capturezi viu un hipopotam adult: «*hipopotamii mor, dar nu se predau*”.

L âge d'or était l'âge où Por ne régnait pas (fr. „Vârsta de aur era vârsta când nu domnea aurul”) - Vezi expresia: *Epoca de aur*.

La grande muette (fr. „Marea mută”) - perifrază prin care era denumită armata. De ce mută? Fiindcă, în principiu, militarilor le era interzis pe vremuri (în multe țări, încă și astăzi) să-și exprime păreri politice, să se manifeste public. Armata, în timp de război, nu vorbește decât prin glasul tunurilor, iar în timp de pace, tace și se pregătește. Deci, marea mută! Autorul expresiei a rămas necunoscut. Dicționarele enciclopedice nu-i pomenesc numele.

Laissez faire, laissez passer (fr. textual: „Lăsați să facă, lăsați să treacă”, iar liber: „treacă-meargă!”) - E o frază celebră în care se află rezumată o întreagă doctrină economică, lansată în Franța și Anglia în secolul al XVIII-lea. Ea preconiza totală libertate în materie de comerț: suprimarea impozitelor indirecte, desființarea taxelor vamale, protecționiste („lăsați să treacă”), libera concurență etc. Reprezentanții mai de seamă ai acestei școli liber-schimbiste au fost Adam Smith și David Ricardo

în Anglia și Jean Baptiste Say în Franța. Dar paternitatea acestor cuvinte e atribuită unui... medic, François Quesnay, doctorul lui Ludovic al XV-lea care, după cum vedem, dădea... rețete și în probleme de ordin comercial! Cu vremea, maximă de mai sus și-a luat libertatea să pătrundă și în alte domenii: în politică, în presă etc., înțelegându-se prin ea un sistem în care forurile conducătoare se abțin de a interveni. Iar ca expresie, *laissez-faire* indică o îngăduință vecină cu dezmațul.

9

La început a fost cuvântul...

— E versetul cu care începe evanghelia lui Ioan. El continuă: „Și cuvântul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvântul”. Restul a fost lăsat de o parte din expresie. Dar a mai fost lăsat de o parte încă ceva: sensul religios. Azi se folosesc aceste vorbe mai mult ironic: cu privire la unele declarații de dragoste, la cei care închină toasturi, sau care încep un lucru prin discursuri etc. Goethe a schimbat vorba evanghelistului, în *Faust* (și anume în actul I), doctul magician spune (cităm după traducerea lui Lucian Blaga): „Stă scris: La început a fost *Cuvântul*.”

Cuvântul? Nu pot să-l prețuiesc așa de mult!” Și încheie pasajul declarând:

„M-ajută duhul și-mi dă sfat.

La început voi pune *Fapta*”.

L'amor che muove il sole e Paître stelle (it. „Iubirea care mișcă soarele și celelalte stele”) – vers celebru al lui Dante (145 din cântul 33), cu care se încheie *Paradis ul* – ultimul vers *axa* – *Divină Comedie*. E unul dintre cele mai înălțătoare și vibrante elogii aduse dragostei în literatura universală, Dante recunoscând iubirii puterea de a pune în mișcare chiar și aștrii universului.

Coșbuc l-a tradus: „Iubirea care mișcă sori și stele”.

Într-o poezie intitulată *Uamor che muove il sole e Valtre*

Stelle, M. Beniuc reia ideea:

„Și zâna mea s-a dezvelit din noapte: Iubirea - Bucurii și doruri grele - Ce mișcă viața noastră către fapte și soarele și celelalte stele”. *

În cronică cărților, „Gazeta literară” (nr. 723) scrie: „Ciclul *Amor universalis* nu e decât... o parafrază a dantescului «l’amor che muove il sole e l’altre stelle»...”

Lampa lui Aladin - Aladin este numele eroului unui din faimoasele basme orientale cuprinse în culegerea *o mie și una de nopți*. Povestea e lungă. Aici nu putem spune decât că acest băiat de croitor s-a văzut într-o zi în posesia unei lămpi fermecate cu ajutorul căreia putea obține și face tot ce-i poftea inima și-i visa mintea. *Lampa lui Aladin* a devenit o expresie universală prin care se face aluzie la puterea miraculoasă a cuiva de a înfăptui repede lucruri mărețe, minunate. A folosit-o compozitorul francez Nicolo Isouard, D, ca titlu al unei opere scrise pentru inaugurarea iluminării cu gaz (în locul lumânărilor întrebuintate până atunci) a clădirii Operei din Paris, acum aproape 150 de ani.

Lampa lui Diogene - Istoria anecdotică povestește că Diogene umbla în plină zi cu lampa aprinsă pe străzile Atenei. La întrebarea: „de ce?”, a răspuns: „Caut un om!”. Vom înțelege bine acest răspuns, dacă vom ști că filosoful grec predica munca, egalitatea între cetățeni, desființarea sclaviei, simplitatea moravurilor etc. Și socotea, pe vremea lui, în Atena huzurului și a decadenței, că foarte puțini ar merita, în lumina ideilor sale generoase și înaintate, să fie numiți oameni. Cuvintele lui Diogene se mai explică și prin atitudinea lui retrasă, puțin sociabilă, fapt pentru care era poreclit „mizantropul”. *Lampa lui Diogene* servește de atunci ca termen de comparație, pentru a ilustra o situație asemănătoare. De pildă, Dostoievski vorbind de unul care era foarte avid de noblețe, spune: „o căuta cu lanterna, ca Diogene” (Frații Karamazov, partea 3-a, cap. 9); sau Gonțearov în *Prăpastia* scrie: „Diogene căuta cu lanterna un om, eu caut o femeie”.

Lancea lui Achile - Legenda spune că regele Mysiei (vechi ținut din Asia Mică), fiind rănit de lancea lui Achile, a consultat... oracolul în chip de medic Oracolul i-a răspuns că rana nu poate fi tămăduită decât de cel care i-a făcut-o. Și atunci Ulise a preparat din rugina lăncii un soi de alifie și într-adevăr regele s-a vindecat. Lancea lui Achile avea deci la început însușirea să vindece pe cine vătăma. Mai târziu a căpătat un dar în plus: de a servi ca termen de comparație pentru ceea ce poate face pe cât rău, pe atât bine. Bunăoară, se spune despre cuvânt că e ca *lancea lui Achile*: poate răni dar poate și mângâia. Unii au spus același lucru despre știință, alții despre presă ș.a.m.d. Shakespeare folosește expresia în *Henric VI* (2 - 1) „... ca și lancea lui Ahile, e în stare să ucidă și să vindece”.

La noapte vom cina la Pluto, adică, pe ocolite zis: „Vom muri”, deoarece Pluto era zeul infernului - Cuvinte istorice rostite de regele Leonidas al Spartei (secolul V î.e.n.), când se hotărâse, împreună cu o mină de oameni, să năvălească în timpul nopții în lagărul dușman și să-l ucidă pe Xerxes, regele perșilor, chiar în cortul lui. Era o expediție care îl ducea sigur la moarte. Și într-adevăr, eroii spartani „au luat cina în noaptea aceea la Pluto”, adică au murit cu toții. De supraviețuit, au supraviețuit numai cuvintele de mai sus care, în literatură sunt puse în gura celor ce pornesc în expediții, raiduri, recunoașteri foarte primejdioase, de unde sunt puține șanse să se mai întoarcă.

La nuit tous les chats sont gris (fr. „Noaptea, toate pisicile sunt cenușii”) - proverb foarte popular, prin care se înțelege că, în anumite condiții, toate lucrurile par la fel. Tradus în diferite limbi, proverbul a căpătat în românește formularea: *noaptea toate pisicile sunt negre*, ceea ce exprimă încă mai precis culoarea ambianței, aspectul mediului înconjurător.

La parole a été donnée à l'homme pour déguiser sa

pensée (fr. „Vorba a fost dată omului spre a-și ascunde gândurile”) - Această cinică mărturisire e atribuită diplomatului francez Talleyrand care, în lunga sa carieră (a fost ministru de externe al lui Napoleon și al regilor ce i-au succedat), a aplicat într-adevăr această metodă. Ideea nu-i însă originală, fiindcă, înaintea lui au exprimat-o aproape identic: poetul englez Edward Young (în *Dragostea renumelui*, 1742), dramaturgul britanic Oliver Goldsmith (în *Albină*, 1759) și Voltaire (în *Dialoguri*, al 17-lea, *Claponul și găina*, 1763).

Spre deosebire de aceștia, Molière, în *Căsătoria silită* (sc. 6), exprima o părere mai măgulitoare pentru oameni, spunând că dimpotrivă: *la parole a été donnée à L'homme pour expliquer sa pensée* (spre a-și explica gândurile).

La parole est d'argent, mais le silence est d'or (fr. „Vorba e de argint, dar tăcerea e de aur”) - în această formă, cunoscută și răspândită, expresia poartă semnătura scriitorului francez Rivarol. Dar paternitatea adevărată aparține unui vechi autor arab, de la care s-a inspirat probabil și La Fontaine care în fabula *Ursul și amatorul de grădini*, susține că:» *Îl est bon de parler et meilleur de se taire*” (E bine să vorbești, dar și mai bine e să taci). Desigur, expresia trebuie întrebuițată cu discernământul necesar, căci nu întotdeauna tăcerea e de aur. Dimpotrivă chiar, în multe împrejurări cuvântul e mai valoros ca tăcerea.

La part du lion (fr. „Partea leului”) - Expresia a rămas din fabulă, lui La Fontaine *Juncă, capra și oaia, în societatea leului* (cartea I, fab. 6). Invocând calitatea lui de rege al animalelor, forța lui, curajul lui, ghearele lui, leul își arogă pentru fiecare dintre aceste atribute câte o parte din **p** radă la împărțeala pe care o face cu juncă, capra și oaia, așa încât se alege cu de patru ori pe atât cât i s-ar fi cuvenit de fapt. La Fontaine, la rândul lui, s-a inspirat din Fedru (fabula 5 din cartea I), în care fabulistul latin, istorisind o împărțeală similară, ajunge la aceeași

concluzie pe care o exprimă prin gura leului:» *Ego primam tollo, nominor quoniam le-o*” (Eu iau prima parte, fiindcă mă numesc leu).

Expresia *partea leului* e folosită deci pentru a ilustra un avantaj ce pe nedrept și-l face cineva, numai pe bafca faptului că e mai puternic, adică pe ceea ce germanii numesc „Faustrecht” – dreptul pumnului (vezi).

La paștele cailor, adică: niciodată, întrucât caii n-au o asemenea sărbătoare – Expresia, creată de popor, e echivalentă cu „la calendele grecești” (se știe că grecii n-aveau calendele), sau cu „la Sfântu-Așteaptă” (care nu figurează în catastiful sfinților), sau cu „moșii ai verzi”, adică niște bătrâni tineri (ceea ce iarăși nu există). Prin urmare, când vrem să desemnăm ceva ce nu poate să se întâmple vreodată, putem folosi, cu valoare egală, una dintre formulele de mai sus (vezi: *Ad calendas graecas*).

La plus perdue de toutes les journées est celle où Ton n’a pas îi (fr. „Ziua cea mai irosită este aceea în care n-am râs”) – susține Chamfort în *Maxime și cugetări despre filosofie și morală*.

În această privință el se află în bună tovărășie cu Molière (vezi: *Battez-moi plutôt, et me laissez-rire*), cu Piron (vezi: *J’ai îi, me voilà désarmé*), cu Șalom Alehem (*Ri-sul e sănătos; doctorii îl recomandă*) și cu atâția alții care consideră râsul un tonic sufletesc cu valoare terapeutică ridicată.

L’appétit vient en mangeant, mais la soif s’en va en buvant (fr. „Pofta vine mâncând, dar setea trece bând”) – Din *Gargantua* (cap. V) de Rabelais. De obicei, se citează numai prima parte, care de altfel a devenit o zicală foarte populară. De la mâncarea propriu-zisă, proverbul a trecut la sensul figurat, spre a caracteriza în general lăcomia nepotolită a acelor care, cu cât au mai mult cu atât vor și mai mult.

La propriété, c’est le vol (fr. „Proprietatea e furt”) – Vestită și, la vremea aceea, îndrăzneată afirmație făcută

într-un memoriu apărut în iunie 1840 de către filosoful și economistul francez Pierre Joseph Proudhon, este de obicei citată în franțuzește.

Memoriul era intitulat: „qu'est-ce que la propriété” (Ce este proprietatea) și purta subtitlul „Recherches sur le principe de droit et du gouvernement” (Cercetări asupra principiului de drept și al guvernării). Face parte din lucrarea lui Proudhon *Principes de droit* (Principii de drept – capitolul L). Această teză, urmată de o lungă demonstrație, se referă la proprietatea aducătoare de venituri. După apariție, a stârnit o mare vâlvă. Autorul, el însuși, spunea că asemenea cuvinte „nu se rostesc de două ori într-o mie de ani”.

Lapsus – Lapsus calami – Lapsus linguae – Sunt expresii latinești (Greșeală – Greșeală de scriere – Greșeală de vorbire), adoptate în mai toate limbile, pentru a indica anumite scăpări, cuvântul *lapsus* derivând de la verbul latinesc *labi* = a cădea, deci a lăsa să-ți scape. Spui de pildă: „am un lapsus de memorie” când vrei să-ți amintești un nume și nu reușești. Numești *lapsus calami* o greșeală care îți scapă din condei. Făcuse vâlvă pe vremuri întâmplarea cu o scrisoare adresată lui Titu Maiorescu pe când acesta era ministru al instrucțiunii. Lui i se spunea în intimitate Tit și un prieten i-a trimis un plic pe care, uzând de nefericite prescurtări, în loc să scrie complet: *Excelenței sale ministrului Titu Maiorescu*, a scris: *E.S. Min. Tit Maiorescu...* Și a ieșit, precum lesne se vede: E smintit Maiorescu! Era un... *lapsus calami*! Cât despre *lapsus linguae*, e o greșeală de exprimare care îți scapă în focul unei discuții, sau într-un discurs, sau pe scenă (din pricina emoției), sau în alte împrejurări când te ia gura pe dinainte. În teatru circulă nenumărate anecdote cu greșeli de acest gen. Mihail Sadoveanu descrie în *Floare ofilită* o scenă cu un joc de loto în provincie. La un moment dat, cel care strigă numerele, exclamă: „73 nu 70! *Lapsus linguae*, cum zice domnu' Codiță, în ora de latină...”

Lapte și miere – expresie sinonimă cu belșugul (vezi: „*Canaan și Pământul făgăduinței*”).

La raison du plus fort est toujours la meilleure (fr. „Dreptatea celui mai puternic este întotdeauna cea mai bună”) – E. primul vers din celebra fabulă *Le loup et l'agneau* (Lupul și mielul) de La Fontaine (cartea I, fab. 10). Lupul reproșează mielului că, de un an de zile, îi tulbură apa râului, din care bea și el. Mielul se dezvinovățește, arătând că pe vremea aceea nici nu era născut. Lupul flămând nu ia însă în considerație niciun argument, înșfacă mielul, îl duce în pădure și-l devorează. Morala fabulei a ajuns un proverb foarte răspândit. Atât de răspândit, încât eroii lui La Fontaine n-ar trebui să caute prea mult în lumea oamenilor spre a găsi echivalente ca: *La force prime le droit* – Forța primează dreptul, sau *Faustrecht* – Dreptul pumnului (vezi), sau *Macht geht vor Recht* (vezi).

Lasciate ogni spera e va' di qua. Voi eh entrate! (it. „Lăsați orice speranță, voi care intrați!”) – Sunt cuvintele pe care marele poet italian Dante Alighieri, precum povestește în *Divina Commedia* (cânt. III, vers. 9), le-a văzut scrise pe poarta Infernului. Ele sunt întrebuințate atât în serios, cât și în glumă, atunci când vrem să arătăm că s-au spulberat nădejile nutrite pentru ceva sau pentru cineva. G. Panu, în *Amintiri de la Junimea*, spune cu ironie: „*Junimea* era considerată ca un loc de perdițiune, ca un Infern, unde intrând cineva, putea să zică pentru toate ideile mari și generoase: *adieu et lasciate ogni speranza*”. Iar Topârceanu, în poemul *Infernul* (stanțe apocrife la *Divina Comedie*), parafrazează cu până-i spirituală vestita inscripție dantescă:

„Pe-aici se intră-n brațele durerii, Precum afirmă Dante Alighieri.

Zadarnică e orice protestare.

Lăsați-vă năravul la intrare...”

La Sfântu-Așteaptă, adică: niciodată.

(Vezi expresiile similare: *Ad calendas graecas* și la *paștele*

Cailor).

Last but not least (engl. „Ultima, dar nu cea din urmă - ca importanță”) - expresie folosită numai în original, deoarece nu se poate traduce în nicio altă limbă jocul de cuvinte (*last-least*), pe care l-a făcut Shakespeare în tragedia *Iuliu Cezar* (act. III, sc. 1). După o înșiruire de argumente, înainte de a invoca ultimul, se atrage atenția prin *last but not least* că, deși spus la urmă, el nu este argumentul cel mai puțin important. În ultima pagină a *Memoriilor*, artista Agatha Bârsescu scria: „Și acum, *last not least*, țin să exprim sinceră mea amicitie și recunoștință”... prietenilor care au îndemnat-o să-și aștearnă amintirile pe hârtie.

Latet anguis în herba (lat. „Un șarpe se ascunde în iarbă”) Vergiliu, *Egloge* (III, 93) - Acest fragment de vers capătă în context semnificația de „pericol ascuns”. Și se folosește tocmai spre a atrage atenția asupra unei asemenea primejdii.

Lăudător temporis acti (lat. „Acel care laudă vremurile apuse” sau, mai liber: „Proslăvitorul timpurilor trecute”) - Horațiu, versul 173 din *Ars poetică*. Poetul denunță paseismul și îi ironiza pe cei ce cântau cu regret timpurile de odinioară, îndeosebi cu scopul de a blama (zice Horațiu în versul următor, 174) vremurile „de acum”. Așadar, *lăudător temporis acti* nu se întrebuintează decât ca o critică la adresa acelor care evsca nostalgic vremurile de altă dată și nu găsesc nimic bun în prezent.

Laurii lui Miltiade - Ilustrul comandant de oști din vechea Grece, Miltiade a cucerit în anul 489 î.e.n. laurii victoriei în istorica bătălie de la Marathon. După această strălucită biruință, Temistocle, alt renumit conducător militar al grecilor, întreat de prieteni ce gânduri îl frământă, le-a răspuns: „Laurii lui Miltiade nu mă lasă să dorm” - dând a înțelege prin aceste cuvinte că visează o

victorie care s-o întrecă pe cea de la Marathon. De aceea expresia „laurii lui Miltiade” este folosită pentru cineva care, fie din dorința de întrecere, fie din invidie, pregătește o lucrare, o operă etc. Care să-i aducă aceeași glorie sau chiar una mai mare. După împrejurări, numele lui Miltiade poate fi înlocuit cu numele persoanei la care te referi. Iată un exemplu anecdotic, în care expresia apare la modul comic: într-o zi, i s-a spus lui Bernard Shaw: „Mi se pare, maestre, că laurii confratelui dimitale B. nu te lasă să dormi... „Te-nșeli – I-a răspuns dramaturgul – la ultima lui premieră am dormit foarte bine!”...

La valeur n'attend pas le nombre des années (fr. „Valoarea nu așteaptă numărul anilor”) – vers cunoscut al lui Corneille din tragedia *Ciclii I*. În actul II, scenă a doua, în discuția cu contele care-l consideră „copil trufaș”, Don Rodríguez (Cidul) răspunde:

„Je suis jeune, il est vrai; mais aux âmes bien nées la valeur n'attend pas le nombre des années. „(sau, în tălmăcirea lui Șt. O. Iosif): „E-adevărat, sunt tânăr, dar pentr-un suflet mare Valoarea nu așteaptă ca vârsta s-o măsoare”.

De obicei se citează numai al doilea vers (în original sau în traducere).

L'avarice perd tout, en voulant tout gagner (fr. „Zgârcenia pierde totul, vrând că câștige totul”) – Primul vers din fabulă *Găina și ouăle de aur* de La Fontaine, care a prelucrat pilda cu același titlu (nr. 89) a lui Esop. E vorba de un om nesățios care avea o găină ce-i făcea ouă de aur. Sperând să găsească o comoară în pântecul ei, omul spintecă pasărea, dar nu descoperi nimic; decât tâlcul acestei întâmplări: goana oarbă după multă avuție te face să pierzi și puținul ce-l aveai. E tocmai sensul moral cu care se aplică citatul lui La Fontaine. Noi spunem: lăcomia pierde omenia.

Learn to labour and to wait (engl. „Învață să muncești și să aștepți”) – ultimul vers din *A psalm of life*

(Un psalm al vieții) de poetul american Henry Longfellow.

Se citează ca un îndemn la muncă, la răbdare și perseverență, *Leben muß man und lieben* (germ. „Trebuie să trăim și să iubim”) – Goethe, *Cele patru anotimpuri* (cap. „Vara”, paragraful 37). Se citează în sensul că viața și dragostei» merg mână în mână. De altfel Goethe precizează această idee în continuarea versului: „*es endet Leben und Liebe*” (se sfârșesc viața și iubirea). Vezi și: *Man lebt nur einmal*.

Lege nescrisă (grec. „Ἀραφός νόμος”) – Expresia aceasta, pe care o găsim în scrierile lui Platon, Aristotel, Tucidide și la tragicii greci (vezi *Antigona...*), se referă la obiceiuri și principii vechi care, deși nescrise, aveau putere de lege. După ce legile au început să fie scrise, termenul părea sortit dispariției. Dar nu s-a întâmplat așa. Expresia „lege nescrisă” s-a păstrat de-a lungul veacurilor și se mai păstrează și astăzi, spre a desemna un precept moral, o normă de conduită, o regulă de viață, care trebuie păzită și aplicată cu strictețe, ca orice lege scrisă.

Le moi est haïssable (fr. „Eul e vrednic de ură”, sau „e de nesuferit”) – Această cugetare a lui Blaise Pascal, din cartea sa *Pensées*, servește acelor care vor, invocând autoritatea ilustrului gânditor francez, să combată pe individualiști, egoiști și egocentriști. Iată și „expunerea de motive” care însoțește cugetarea: „*Eul e de nesuferit...* pentru că e nedrept în sine și se socoate buricul pământului; e incomod pentru alții prin aceea că vrea să și-i aservească, căci fiecare Eu este dușmanul și ar vrea să fie și tiranul tuturor celorlalți”.

Le roi est mort! Vive le roi! (fr. „Regele a murit! Trăiască regele!”) – Expresia, de obicei citată în original, vine din Franța, unde regalitatea ereditară a durat 13 veacuri. Prin această formulă, un herald vestea moartea regelui și totodată venirea la tron a urmașului său. Ea exprimă prin urmare: *continuitatea*. Și de aceea, ca expresie, *Le roi est mort, vive le roi!* Se folosește în ironie,

spre a indica o stare de lucruri care în pofida schimbării de persoane, continuă. „Nu mai avem moșii, dar în schimb avem... bănci. *Le roi est mort, vive leroi!*” (Tolstoi, *Ana Karenina*, partea a VI-a, cap. II).

Le roi règne et ne gouverne pas (fr. „Regele domnește, dar nu guvernează”) - Istoricul francez Adolphe Thiers și-a început cariera politică prin a combate absolutismul regal. În ziarul său „Le National”, la 1 iulie 1830, a semnat maximă de mai sus, care s-a bucurat de o rapidă popularitate.

Fiind însă vorba de un istoric, trebuie cu atât mai mult să restabilim adevărul istoriei. Cu 250 de ani înaintea lui Thiers, cancelarul și generalul Jan Zamoyski a exprimat o părere identică în Dieta Poloniei. Cu o singură deosebire: a folosit formularea latină *Rex régnât, sed non gubernat*, care are absolut același înțeles.

Les absents ont toujours tort (fr. „Cei absenți n-au niciodată dreptate”) - Zicală franceză, susține că interesele celor care nu-s de față (la o dezbatere, la un proces, la o împărțeală etc.) sunt de obicei sacrificate. Se aplică deci atunci când acuzații, împricinații, criticații sunt absenți și nu se pot apăra.

În comedia *Cristian și Margareta*, autorii francezi Édouard Fournier și Pol Mercier consideră că: *c'est en amour surtout que les absents ont tort* (Mai ales în dragoste cei absenți sunt nedreptățiți)!

Les affaires sont les affaires (fr. „Afacerile sunt afaceri”) - Replică din piesa *Les faux bons-hommes* (*Videnii*, act. III, sc. 20) de Théodore Barrière și Ernest Capendu. Acești doi autori fiind mai puțin cunoscuți, expresia de mai sus a început să facă turul lumii și să fie citată, mai ales de când alt dramaturg francez Octave Mirabeau a scris, la sfârșitul secolului trecut, o piesă cu acest titlu: *Les affaires sont les affaires* (tradusă și jucată la noi sub titlul *Banii*). Ilustrând în piesă moravurile lumii capitaliste, autorul arată că pentru oamenii de afaceri din

această lume, atunci când este vorba de bani, nu mai contează nici familie, nici sentimente, nimic

Englezii au o formulare identică: *business is business*. Iar noi, vorba populară „Frate, frate, dar brânza-i pe bani”...

Les beaux esprits se rencontrent sau: *les grands esprits*... (fr. „Marile spirite se întâlnesc”) – adică oamenii mari, mințile strălucitoare. Sensul este că oamenii iluștri se întâlnesc în idei, în planuri, în acțiuni etc. Paternitatea acestei cugetări este atribuită lui Voltaire care, în anul 1760, dând peste două cărți, scrise aproape în același timp, cu același subiect: una – *Le russe à Paris* de un rus (Aletov), alta – *Le pauvre diable* de un francez (Badé), a spus despre autorii lor: *Les beaux esprits se rencontrent*... Numeroase descoperiri făcute cam la aceeași epocă în țări diferite, de către diferiți savanți, fără ca unul să fi știut de celălalt, au confirmat remarca lui Voltaire, care se găsește în corespondența și în *Dicționarul filosofic* al ilustrului scriitor francez.

Les bêtes ne sont pas si bêtes que Ton pense (fr. „Dobitoacele nu sunt atât de dobitoace pe cât le credem”) – atrage atenția Molière în prologul la *Amfitrion*. Să nu-i subapreciem, deci, pe cei mai puțini ageri la minte, căci ne-ar putea face surprize într-o zi. (Vezi: *Il ne faut point juger des gens sur Vapparence*).

Les bons comptes font les bons amis (fr. „Socotelile bune. Fac prieteni buni”, sau mai limpede: „Socoteala curată, prietenie nevătămată”).

Les envieux mourront, mais non jamais l'envie (fr. „Invidioșii vor muri, dar invidia niciodată”) – replică din *Tartuffe* de Molière (act. V, sc. 3). O spune Doamna Pernelle către fiul ei Orgon:

„Să poată, și pe soare l-ar stinge liliicii;

Pizmașii mor pe lume, dar pizma nu, cât vecii”. Evident, pana lui Molière nu-i nici prima nici singura care s-a războit cu pizmașii. (Vezi: *Invidia gloriae comes*).

Les extrêmes se touchent (fr. „Extremele se ating”) – Blaise Pascal a spus pentru prima oară: „Les sciences ont deux extrémités qui se touchent” (Științele au două extremități care se ating).

După o sută de ani, un scriitor, tot francez, dar mai puțin celebru, Louis-Sébastien Mercier (1740 – 1794), în lucrarea sa *Tableau du Paris* (Tabloul Parisului), reluând ideea lui Pascal și aplicând-o la alte domenii decât cel științific, a lansat expresia în forma rămasă până azi: „Les extrêmes se touchent”. Ea se folosește (adeseori ironic), când idei, oameni, fenomene, situate la poluri diferite, se întâlnesc în felul de a se manifesta, de a reacționa, sau prin efectul pe care îl produc. De exemplu, când bătrânii se manifestă ca tinerii putem spune: extremele se ating!

Les grandes douleurs sont muettes (fr. „Marile dureri sunt mute”) – Vauvenargues (*Maxime*) recunoaște că omul care suferă într-adevăr nu-și etalează lacrimile și nu-și afișează durerea. Acad. Perpessicius, într-o cronică literară, scrie: „Marile dureri, se spune, sunt mute și totuși tortura, chiar Inchiziția, a filtrat nu o dată gemetele sufâlești în cântece”. (Vezi: *Große Seelen dulcien still*).

Les morts vont vite (fr. „Morții se duc repede” – adică, sunt uitați curând) – E traducerea versului *Die Toten reiten schnell!* (Morții călăresc repede) din balada *Leönore* de Bürger, care, la rândul lui, s-a inspirat din dictonul latin *Cita mors ruit* (Moartea năvălește repede). Am notat aici versiunea franceză, fiind cea mai des citată în vorbirea curentă. În literatură se întâlnesc toate cele trei variante.

Eminescu folosește expresia apropiată: *Mortua est!* (A murit, s-a dus, s-a terminat), în poezia care poartă chiar acest titlu. Iar graiul nostru exprimă aceeași idee în vorbă populară: „*Morții cu morții și viii cu viii*”.

Le style c'est l'homme (fr. „Stilul e omul”) – Naturalistul francez Buffon a rostit aceste cuvinte în discursul său de recepție la Academie, în anul 1753:

„Discours sur le style”.

În original, expresia are un cuvânt în plus: *Le style c'est l'homme même* (Stilul e omul însuși). De obicei însă se folosește fără ultimul cuvânt. Ea rezumă adevărul, pretutindeni admis, că omul poate fi recunoscut după stilul său, fiecare având un mod caracteristic de a se exprima.

„Proprietatea mea e *forma*, ea este individualitatea mea spirituală. *Le style c'est l'homme*” (Karl Marx, *Despre artă și literatură*, pag. 540).

Cu timpul însă, stilul din formula lui Buffon a ajuns să se refere și la alte „stiluri” specifice unei persoane: modul de a vorbi, felul de a se îmbrăca, de a mânca etc.

L'État c'est moi! (fr. „Statul sunt eu!”) - Cuvinte celebre care rezumă principiul monarhiei absolute, în cadrul căreia suveranul socoate statul o proprietate personală. Ele aparțin regelui Ludovic al XIV-lea al Franței, într-o zi din aprilie 1655 (n-avea atunci nici 20 de ani), Ludovic a venit în parlament în costum de vânătoare, cu botfori și o cravașă în mina și l-a întrebat pe președinte de ce parlamentul se opune unui edict al său. „Fiindcă apără interesele statului” - i-a răspuns președintele. La care regele i-a replicat autoritar: „Ale statului?... *Statul sunt eu*”. Ce a înțeles el prin aceste cuvinte se vede și din „Instrucțiunile” pe care le-a lăsat fiului său. De pildă: „... regele reprezintă națiunea întreagă, toți ceilalți nu sunt, fiecare în parte, decât un individ. Prin urmare, toată puterea, toată autoritatea e concentrată în mâinile regelui...”

De atunci, cuvintele lui Ludovic sunt întrebuințate în batjocură la adresa cuiva care face pe stăpânul absolut. Ele suportă și parodieri, după caz.

Le temps est un grand maître (fr. „Timpul e mare meșter”) - spune Corneille în tragedia *Sertorius* (act. II, sc. 4). Ajuns proverb, versul e citat ca un elogiu adus experienței.

Le ton fait la chanson (fr. „Tonul face cântecul”) -

proverb răspândit care susține că înțelesul și rezultatul depind de felul expunerii. La noi circulă sub forma: „*Tonul face muzica*”.

Lot thy fair wisdom, not thy passion, sway! (engl. „Dă ascultare înțelepciunii, nu mâniei!”) – Vers din Shakespeare, a ajuns proverb. Se găsește în piesa *Ce doriți* sau *A douăsprezecea noapte* (act. IV, sc. 1). Vezi: *Ira furor brevis est*.

Leul lui Androcle – întâmplarea e povestită de grămaticul latin Aulus Gellius în lucrarea sa *Noctes Atticae* (Noaptele atice, cartea V, cap. 14). Androcle a fost un sclav roman. Refugiat în Africa, a întâlnit într-o pădure un leu rănit la picior. Androcle i-a scos țeapă din labă și i-a vindecat rana. Leul s-a atașat de el și l-a însoțit un timp.

Reîntors în țară, Androcle a fost prins și aruncat să lupte cu fiarele în ciroul din Roma. Dar, spre uimirea tuturor, leul din arenă l-a recunoscut pe binefăcătorul său și s-a așezat cuminte la picioarele lui. Impresionat, împăratul l-a grațiat pe sclav și i-a dăruit și leul care l-a întovărășit tot restul vieții.

De atunci „leul lui Androcle” a devenit simbolul recunoștinței. Pe această temă, Bernard Shaw a scris o comedie care poartă titlul *Androcle și leul* și care se încheie cu vorbele acestuia către leul salvator: „Cât. Timp vom fi împreună, nu va exista cușcă pentru tine, nici sclavie pentru mine!”

L'exactitude est la politesse des rois (fr. „Punctualitatea este politețea regilor”) – Aceste cuvinte care aparțin regelui Ludovic al XVIII-lea al Franței (1814 – 1824), se explică prin însăși mentalitatea monarhilor. Regii nu cunoșteau decât politețea altora față de dânsii și nu se simțeau datori să fie politicoși, la rândul lor, față de alții. Singura lor politețe era punctualitatea la ceremonii, la recepții, la serbări și oriunde erau așteptați. Cuvintele au ajuns celebre și sunt folosite astăzi ca un îndemn la punctualitate. Iar în privința obârșiei ei, expresia servește

ca un exemplu paradoxal: o vorbă scânteietoare a unui personaj fără strălucire.

L'homme est né libre (fr. „Omul s-a născut liber”) - așa începe capitolul I din *Contractul social* al lui Jean

Jacques Rousseau, care spune în continuare, având în vedere condițiile social-istorice de atunci: *et partout il est dans les fers* (dar pretutindeni e în lanțuri). Fraza lui Rousseau a devenit o expresie universală și ideea a fost preluată și prelucrată de numeroși scriitori. Astfel, poetul german Friedrich Schiller reafirmă în poezia *Die Worte des Glaubens* (Cuvintele credinței): Der Mensch ist frei geschaffen, ist frei, Und würd ei in Ketten geboren. „(Omul e creat să fie liber, și-i liber, Chiar de s-ar fi născut în lanțuri).

Marx și Engels (vezi *Lucrări din tinerețe*) susțin această idee în forma cea mai clară și categorică: „Omul s-a născut liber, el este liber!”

Libenter homines id, quod volunt, credunt (lat. „Oamenii cred bucurosi ceea ce doresc”) - De la Iuliu Cezar au rămas mai multe vorbe vestite, dar aproape toate orale. Dicționarul nostru consemnează: *Alea iacta est, Tu quoque, filii mi Brutus?*... și altele.

Dintre puținele maxime scrise ale lui Cezar (vezi: *Veni, vidi, vici*) face parte și cea de față, care se găsește în lucrarea sa *De bello Gallico* (cartea III, cap. 18): Războiul galic. Galii - arată Cezar în acest capitol - sperau să-i învingă pe romani, fiindcă generalul acestora, Sabinus, șovăia să intervină, fiindcă erau lipsiți de alimente, fiindcă urmau să fie atacați și de veneți și fiindcă, de obicei... oamenii cred bucurosi ceea ce râvnesc. Fraza lui Cezar e citată în sensul că suntem adesea dispuși să luăm dorințele noastre drept realități.

Licht, Liebe, Leben! (germ. „Lumină, dragoste, viață!”) - epitaful de pe mormântul scriitorului german Herder. Aceste trei cuvinte l-au condus și în viață, fiind cunoscute ca „deviza celor trei L” (fiecare cuvânt începând

cu această literă).

Formula lui Herder e citată ca un îndemn la optimism, ca un slogan moral.

Liebt, mehr Licht! (germ. „Lumină, mai multă lumină!”)

— Sunt ultimele cuvinte ale lui Goethe, rostite pe patul de moarte, la 22 martie 1832.

Semnificația lor este controversată. Unii dau acestor vorbe sensul lor propriu. În cele din urmă clipe ale vieții, marele scriitor german, simțind în fața ochilor o încețoșare, o negură, a cerut să se facă mai multă lumină. Alții, dimpotrivă, acordă acestui *mehr Licht* sensul figurativ de mai multă cultură, mai multă știință, mai mult adevăr. Și cu acest ultim înțeles sunt citate de obicei vestitele cuvinte ale lui Goethe.

Limbile lui Esop – Această expresie s-a născut dintr-o întâmplare al cărei erou ar fi fost însuși vestitul fabulist grec (vezi *Esopia*, ed. ESPLA, 1956, pag. 65 - 67, „Biblioteca pentru toți”).

Se știe că la început Esop a fost sclav. Într-o zi, Xantos, stăpânul său, i-a poruncit să-i cumpere din piață ceea ce este mai bun, Esop a adus numai limbi, le-a gătit în toate felurile și a explicat: – Ce poate fi mai bun decât limba? Este legătura cu viața, cheia științelor, organul adevărului și rațiunii. Cu ajutorul limbii construim, învățăm, conducem, lăudăm...

Atunci, stăpânul Xantos, care voia să-l pună în încurcătură, i-a cerut să-i cumpere ceea ce este mai rău. A doua zi, Esop a servit la masă tot numai limbi, spunând:

— Limba este mama gâlcevilor, doica proceselor, izvorul războaielei, organul greșelilor și al calomniei. Cu ajutorul ei bârfim, blestemăm, pângărim, distrugem... De atunci expresia „limbile lui Esop” desemnează posibilitatea de a înfățișa același lucru sub două aspecte contrare: de alb și negru, de bine și rău, de laudă și critică.

Lâna de aur – Argonauții, eroii cunoscutei legende

grecești care le poartă numele, au plecat din Tesalia pe corabia „Argo” și, înfruntând mii de primejdii, au ajuns în Colhida (Caucazul de azi), de unde au adus *lâna de aur*. Din toată fabuloasa lor cucerire n-a rămas însă decât... expresia literară, care desemnează o comoară obținută cu prețul unor mari sacrificii.

Inspirat de acest mit, Corneille a scris la *conquête de la toison d'or* (Cucerirea lânii de aur), o tragedie în versuri în 5 acte (1660).

Linșaj – adică executarea fără judecată a cuiva. Cuvintele „linșare”, „a linșa”, „linșaj” vin toate de la numele unui șerif din statul Carolina de sud, John Lynch (citit: linei), care a trăit acum 300 de ani. Spre a stârpi tâlhăriile, omorurile și devastările care făceau atunci ravagii, a introdus sistemul de a lăsa mulțimea să-i execute pe cei prinși asupra faptului, sau a căror vinovăție nu lăsa nicio îndoială.

Literă de evanghelie – Vorba aceasta care înseamnă respectare cu sfințenie, credință fără rezervă, nicio abatere de la un text, de la un cuvânt de ordine, de la o poruncă etc., vine nu numai de la faptul că tot ce scrie în evanghelie era admis fără discuție, în virtutea preceptului: „crede și nu cercetai” Expresia se mai explică și prin superstiția că de cărțile sfinte nu trebuia să te atingi, în așa măsură, încât pe vremea când evanghelia, ca și întreaga scriptură, era copiată cu mâna (neexistând încă imprimării) copiiștii n-aveau voie să îndrepte, să rectifice *nici măcar o literă*, chiar dacă descopereau o greșală evidentă de transcriere. Literă, fie și greșită, trebuia respectată. Literă de evanghelie!

L'ordre règne à Varşovie (fr. „Ordinea domnește la Varşovia”) – Așa declara la 16 septembrie 1831, la tribună camerei franceze, generalul Sebastiâni, pe atunci ministru de externe al Franței, când a fost interpellat asupra situației din Polonia. Or, realitatea era că revoluția fusese înăbușită în sânge și, într-adevăr, domnea liniștea, dar o

liniște de cimitir. Presa a demască crudă ironie a acestor cinice cuvinte ministeriale și scandalul ce-l stârniseră le-a conferit o tristă celebritate. Fraza a fost de atunci de multe ori amintită (și întotdeauna în ironie), când se întâmpla ca și alte demonstrații, tulburări, răcoale, indiferent unde, să fie reprimăte prin foc și sabie. Dar, prin extensiune, se poate face aluzie la ea și în împrejurarea că o molimă, un cataclism instaurează o pace de țințirim. De exemplu: Heinrich Heine – Scriind în 1832 (v. Heine: *Proză*, ESPLA, 1956, p. 361) despre holera care a bătut la Paris și a provocat mii de victime, conchide: „De atunci e liniște aici: «*U ordre règne à Paris*» ar spune Horațiu Sébastiani”. Balzac scrie în romanul *César Birotteau*: „La Paris, falimentele de primul rang merg atât de repede, încât, la termenul cerut de lege, totul e încheiat, parafat, servit, aranjat! În o sută de zile, judele-comisar poate rosti fraza fioroasă a unui ministru: «Ordinea domnește la Varșovia!»”.

Love is a boy by poets spoiled (engl. „Amorul e un copil răsfățat de poeți”) – versul 843 din poemul *Hudibras* la poetului englez Samuel Butler.

Metaforă a inspirat cunoscută arie *l'amour est un enfant bohème* (tradusă la noi: Amorul e-un copil pribeag) din opera *Carmen* de Bizet.

Лучше меньше, да лучше (rus. „Mai bine mai puțin, dar mai bine”) – expresie populară care și-a cucerit adevărata popularitate datorită lui Lenin. La 4 martie 1923 el a publicat în „Pravda” un articol despre însemnătatea culturii, în care scria: „În problemele culturii, pripeala și excesul de zel strică mai mult ca orice”. De aceea Lenin a dat acestui articol titlul semnificativ: *Mai bine mai puțin, dar mai bine*. (Opere, vol. 33, pag. 482). De atunci, expresia a găsit suficiente prilejuri, spre a nu fi uitată.

Lucri bonus est odor ex re qualibet (lat. „E plăcut mirosul câștigului, de oriunde ar veni”) – citat din Juvenal. Vezi expresia: *Banul n-are miros*.

Luna de miere – Expresia ar veni din Orient și s-ar găsi consemnată în vestita carte *Zend Avesta* a vechilor perși. Voltaire susține acest lucru în romanul său: *Zadig* (1747), capitolul III: „... prima lună de căsătorie, cum scrie în cartea lui Zend, e *luna de miere*, iar a doua – luna de pelin... „Din această ultimă completare se poate trage concluzia că orientalii voiau să arate cât de puțin ține dulceața căsniciei: o lună! Ca expresie însă, *luna de miere* a dovedit că durează de veacuri, pe tot globul. Ea semnifică o înțelegere, o armonie de scurtă durată.

Lupta pentru existență – expresie de multe ori citată în englezește: *The struggle for life*, spre a semnala că se face referire la teoria lui Darwin, susținută în vestita lui lucrare: *Originea speciilor*... apărută în 1859 și al cărei lung titlu se încheie cu *the struggle for life*. Aici cuvintele „lupta pentru existență” își păstrează efectiv înțelesul de bătălie îndârjită între specii, până la nimicire, luptă din care ies învingătoare și supraviețuiesc numai cele înzestrate cu o putere de adaptare mai mare. Expresia n-a fost creată de Darwin. Aceeași idee o întâlnim la filosoful, german Leibniz care a trăit cu două secole înaintea lui Darwin, dar care nu găsisese forma aceasta concisă și pregnantă. De asemenea, economistul englez Malthus, în cunoscută lui lucrare despre populație, apărută în 1798, vorbea de „*the struggle for existence*” (lupta pentru existență). Darwin are meritul de a fi dat expresiei forma care a consacrat-o și de a o fi lansat cu un răsunet adânc în toată lumea. Cu timpul, cuvintele savantului englez s-au extins de la științele naturii la viața societății, *the struggle for life* ajungând să semnifice aspra luptă pentru existență în regimul unde relațiile dintre exploatare și exploatați sunt caracterizate printr-o altă expresie vestită: *homo homini lupus*. (vezi).

Lupul moralist (sau: Lup în piele de oaie) – Expresia e plastic ilustrată în fabula cu același titlu a lui Grigore Alexandrescu. Lupul, ajuns împărat, auzind că în ținutul

său sunt mulți prigonitori, porunci să se strângă obșteasca adunare și începu o lecție de morală:

„Gândiți-vă la suflet, și luați de la mine Pildă a face bine”.

Dar lupul purta tocmai o manta din pielea jupuită de pe oaie. Și atunci:

„Răspunse un vulpoi, în slujbe lăudat: – Ne poate fi iertat

Să vă-ntrebăm smerit de vreți a ne-arăta De unde-ați cumpărat postavul de manta?”

Astfel expresia „lupul moralist” se aplică acelor oameni care – aidoma lupului din fabulă – îi condamnă pe alții pentru fapte pe care ei înșiși nu pregetă să le săvârșească.

Lupus in fabula (lat. „Lupul în fabulă”) – replică din comedia *Adelfi* de Terențiu (act. IV, sc. 1). Acest termen latin e strămoșul zicalei noastre: *vorbești de lup și lupul la ușă*.

M

Machiavelism – Cuvântul s-a format de la numele lui Niccolò Machiavelli, diplomat florentin, care a trăit între anii 1469 și 1527. Acesta a scris în 1515 o carte cu titlul *Principele* (tradusă și în limbă română), în care – cu sinceritate (după părerea unora) – dar mai ales cu cinism (după opinia altora), a preconizat în politică absolut orice mijloace ce pot duce la atingerea scopului propus: vicleșug, minciună, lipsă de scrupule, sforărie, diabolice manevre, trădare, corupere etc. Această doctrină a dat naștere în limbajul comun epitetului de *machiavelic* și expresiei *machiavelism*, care se aplică însă numai unor persoane, unor acțiuni, unor sisteme etc., din care. Dacă morală și scrupulele sunt excluse, sunt în schimb incluse ingeniozitatea, dibăcia, calculul premeditat și o țință foarte precisă.

În graiul nostru, spre a întări și mai mult sensul urât al machiavelismului, s-a creat din dispreț pentru el

cuvântul *machiaverlâc*. „Ești tare, stimabile, la machiaverlâcuri...”, spune Trahanache la adresa lui Cațavencu (act. I, sc. 4 din *o scrisoare pierdută* de Caragiale). Și tot același personaj, referindu-se la scrisoarea de șantaj: „Apoi, dacă umblă el cu machiaverlâcuri, să-i dau eu machiaverlâcuri...”

Macht gent vor Recht (germ. „Forța merge înaintea dreptului”) – adică: forța e mai tare decât dreptul. Expresia favorită a cancelarului german Bismarck, care o repeta în toate ocaziile. Unii îl consideră chiar autorul ei.

Vezi expresiile similar-*La raison du plus fort* și *Faustrecht*.

Magister dixit (lat. „A spus magistrul!”) – e forma cea mai uzitată pentru *Ipse dixit* și *iurare in verba magistri* sau pentru *autos epha* (vezi loc. citate).

Magna cum laude (lat. „Cu mare laudă”) – Formulă încetățenită aproape pretutindeni în universități. Se spune: a trece un examen *magna cum laude*, sau a obține o diplomă *magna cum laude*, adică în mod strălucit, cu notele maxime, cu succes deplin.

Magni nominis umbra (lat. „Umbra unui nume mare”) – Expresie a poetului latin Lucan (Marcus Annaeus Lucanus), din *Pharsalia* (I, 135), un poem epic în care po –, vestește luptele dintre Cezar și Pompei. Autorul folosește aceste cuvinte la adresa lui Pompei, care, ajungând o umbră a luptătorului de altă dată, a fost învins de Cezar, la Pharsalos, în anul 48 î.e.n. Aceeași expresie o întâlnim în tragedia *Octavia* (71), atribuită lui Seneca. *Magni nominis umbră* se referă și astăzi la persoane, lucruri sau locuri din care nu a mai rămas decât amintirea gloriei trecute, decât numele.

Mai bine să mori în picioare, decât să trăiești în genunchi

— Sunt veacuri multe de când istoricul latin Tacit scria în *Viața lui Agricola* (33): „O moarte demnă este mai frumoasă decât o viață rușinoasă”. De atunci mulți oratori

și scriitori au reluat sub diferite forme aceeași idee, dar poate nimeni până la Dolores Ibarruri, cunoscută luptătoare și conducătoare a Partidului Comunist Spaniol, n-a formulat-o mai plastic și cu mai mult înțeles. Fraza „mai bine să mori în picioare decât să trăiești în genunchi”, făcând parte din cuvântarea pe care ea a rostit-o la Paris, la 3 septembrie 1936, la câteva luni după izbucnirea războiului din Spania, a și trecut în antologie. Dovadă că e menționată într-o lucrare apărută la New York în 1944, care se ocupă în mod special de limbajul și expresiile născute în perioada celui de-al doilea război mondial: A.M. Taylor: *The language of world war II*

În literatura noastră, o idee similară e exprimată de Bolintineanu în legenda istorică Cea de *pe urmă noapte-a lui Mihai cel Mare*:

„Ce e viața noastră în sclavie oare? Noapte fără stele, ziuă fără soare. Cei ce rabdă jugul ș-a trăi mai vor, Merită să-l poarte spre rușinea lor!”

Mai bine primul într-un sat decât al doilea la Roma – Sunt cuvintele lui Cezar. Se povestește că, trecând într-o zi printr-un mic cătun din Alpi, Cezar s-a oprit în piață unde se dădea o vajnică luptă pentru alegerea căpeteniei satului. Însoțitorii săi s-au mirat: „Cum, și aici în coclaurile acestea se luptă oamenii pentru șefie?” – „Nu râdeți – le-a răspuns viitorul dictator – aș prefera eu însumi să fiu *primul* într-un sat decât *al doilea* la Roma”. Se citează spre a sublinia preferința pentru întâietate.

Mai catolic decât papa – Expresia este o parafrază după vorbele lui Chateaubriand din la *monarchie selon la Charte*, unde spune:» *IL ne faut pas être plus royaliste que le roi*” (Nu trebuie să fii mai regalist decât regele). Tradusă în limba germană, expresia s-a transformat în „Päpstlicher sein als der Papst” (a fi mai catolic decât papa). Se aplică deci aceluia care, din exces de zel, vor să se arate mai aprigi, mai exigenți, mai devotați decât chiar cei dintâi interesați în aceeași cauză. Farfuridi, personajul

lui Caragiale, din *o scrisoare pierdută*, spune în actul I, scena 6: când e vorba de prințipuri «sunt mai catolic decât Papa”.

Mai lungă-mi pare calea acum la-ntors acasă... - - vers din poezia *Sergentul* a lui Vasile Alecsandri. Eroul de la Plevna, care se-ntoarce din bătaie cu pieptul plin de decorații, ar vrea să zboare „pe drumul de costișe ce duce la Vaslui”, dar nu-l lasă rana de la picior. Cuvintele de mai sus sunt folosite când vrem să arătăm că un drum e mai greu la înapoiere, că o acțiune e mai anevoioasă spre sfârșitul ei, că ultimele momente ale așteptării sunt cele mai lungi.

Maiores longin quo revereitōa (lat. „Depărtarea sporește prestigiul” sau „De departe e mai mare respectul”) Taj í eil, *Anale*, (1, 47) - Istoricul latin vrea să spună prin aceste vorbe (devenite zicală), că oamenii sunt mai înclinați să-și arate admirația față de artiștii savanții, descoperitorii, vitejii, de care îi despart veacurile, decât, (față de talentele timpului lor. Vorbele lui Tacit trebuie deci folosite pentru a atrage atenția asupra acestui adevăr.

Majores pennas nicio (lat. „Aripi mai mari decât cuibul”) κ Horațiu, *Epistole* (cartea I, epistola 20, versul 21) - E epistola adresată chiar cărții sale (*Ad librum suum*), căreia îi îngăduie să plece pretutindeni și să spună tutu - ror: Aripi mai mari am întins decât cuibul... Expresia lui Horațiu și-a luat și ea zborul în lume, refe-i rându-se la oamenii care - ca și poetul - vor să-și desfășoare aripile năzuințelor în afara unui cerc strâmt.

Male parta, male dilabuntur (lat. „Ceea ce prin rău s-a dobândit, rău va sfârși”) - Fraza se găsește în a doua filipică a lui Cicero care, la rândul lui, o citează ca un dicton mai vechi. Autorul ar fi poetul roman Cneius Naevius. Aceeași idee se găsește exprimată în zicala românească: „De haram a venit, de haram s-a dus”. Exemplu: „Banii citi cu nedreptate câștigați carii i-am pus, După cum haram veniră, astfel și haram s-au dus”.

(Anton Pann, *Povestea vorbii*)

Expresia derivă din proverbul turcesc: *Haram gheldi, haram ghiti* (Câştigul nepermis, așa cum a venit, așa s-a duș). Francezii au dictonul: „*Bien mal acquis ne profite jamais*” (Lucrul pe nedrept dobândit nu ne folosește niciodată).

Malesuada fames (lat. „Foamea-au sfătuitoare”) – Vergi – nu, *Eneida* (VI, 276). Poetul descrie scena când Enea, împreună cu Sibila, intră în Infern. Acolo, la gurile iadului, stăteau: *Grijile* neiertătoare, *Bătrânețea* plină de chin, *Somnul* înfrățit cu moartea, *Războiul* cel jalnic, *Vrajba* îndrăcită, *Foamea* ce-ndeamnă la rele... (după traducerea lui Coșbuc).

De altfel – și înainte de Vergiliu, și după el – foamea a fost pretutindeni socotită ca o rea povățuitoare, spre deosebire de noaptea care-i considerată un sfetnic bun (vezi: *Nuit porte conseil*).

Malum necessarium (lat. „Rău necesar”) – Expresie folosită de istoricul latin Lampridius în *Viața lui Alexandru Severus* (46). A împrumutat-o de la greci, și anume de la Menandru (vezi: *Rău necesar*).

Mama Gracchilor – Cornelia, celebră matroană romană, fiica lui Scipio Africanul, rămasă văduvă, a refuzat propunerea lui Ptolemeu de a deveni regina Egiptului, preferând să se consacre educației fiilor ei Tiberiu și Caius Gracchus. Ea le-a insuflat dârzenia și curajul, dragostea pentru binele obștesc, făcând din ei doi vajnici luptători în slujba poporului.

Când într-o zi o patriciană bogată, etalându-și giuvaierile scumpe, i-a cerut Corneliei să-i arate și ea nestematele, aceasta, prezentându-și copiii, i-a spus: „Iată bijuteriile și podoabele mele”.

Mama Gracchilor a devenit astfel expresia care personifică o femeie de un devotament dus până la eroism față de *copiii* ei.

Mameluc – Mamelucii au fost niște soldați aprigi din

cavaleria sultanilor care au ținut secole de-a rândul Egiptul sub călcâi. Bolintineanu, în poezia la *piramide*, îi zugrăvește în versurile:

„Dar mamelucii zboară prin câmpii cei sălbatici
Ca pulberea în vânt
Și umbrele lor mute, cu caii lor fantastici.
Reintră în mormânt”.

Ca expresie însă, *mameluci* înseamnă niște executanți. Care nu știu de vorbă și urmează cu sfințenie ordinele primite. Se spune îndeobște: „Sta ca un mameluc”, „Sunt niște mameluci”. Expresia s-a introdus după campania din Egipt a lui Napoleon, când mai mulți mameluci au cerut să plece împreună cu el în Franța. Napoleon i-a luat și a constituit din ei un escadron de gardă. Franțuzește nu știau, dar îl urmau în toate expedițiile pe împărat, îndeplinind orbește toate poruncile lui.

Mamon - Mamon era la sirieni zeul avuțiilor. E pomenit în Biblie, de Matei (VI, 24) și de Luca (XVI, 13). Trecând dintr-o limbă în alta, acest nume a devenit sinonim cu banii (la vechii creștini cu... dracul). Deci, expresia „a te închina lui Mamon” înseamnă a te închina banului. De aceea Goethe l-a pus pe Faust, în odaia de studiu, să strige:

„Să fie blestemat *Mamon* când cu comori
La fapte îndrăznețe ne incită...”

Poetul englez Milton, în *Paradisul pierdut* (I, 678 și 738 - 751) vorbește de Mamon ca de un izvor de bogăție, dar și al nenorocirilor.

Mană cerească - Foarte des ne întâlnim cu această expresie. O găsim în nenumărate scrieri când cu înțelesul de surpriză plăcută care aduce belșug, când cu înțelesul de hrană bogată, când cu înțelesul de sursă inepuizabilă de câștig, când cu înțelesul de pricopseală etc. Explicația, la toate aceste semnificații, rezidă în aceeași legendă biblică (*Exodul*, cap. XVI, 4 s. u.) după care Dumnezeu, spre a-i

hrăni pe israeliții plecați din Egipt și aflați în pustiu, Le-a făcut marea surpriză (primul sens) să le pice din cer o hrană gustoasă (al doilea sens), zi de zi, dimineța și seara (al treilea sens de izvor nesecat) și gata preparată (prin urmare, iată și înțelesul de pricopseală, de belșug obținut fără efort). Cum această hrană era cu totul nouă, necunoscută, având orice gust după dorința fiecăruia și nesemănând cu niciuna dintre bucatele de până atunci, a fost numită *mană*, care e o îmbinare de două cuvinte ebraice (*mân, nu*), însemnând: *Ce-i asta?* Pictori mulți și mari (Rafaël, Tintoretto, Veronese, Millet, Poussin etc.) s-au frământat să-și imagineze „ce-i asta”, atunci când au abordat acest subiect în operele lor. Lingviștii – de asemenea. Pentru oratori, literați, gazetari, povestitori etc., legenda biblică a fost o adevărată... *mană cerească!* „Aștept cuvintele dv. dulci ca mâna” (Gogol, *Suflete moarte*). Vânătorul, Vladimir... trăind fără niciun ban, fără ocupație permanentă, se hrănea parcă numai cu *mană cerească*” (Turgheniev, nuvela *Lgoc*).

Mane, tebel, fares – Biblia, în „Cartea lui Daniel” (V-25), povestește că atunci când Cyrus, regele perșilor, a împresurat cetatea Babilonului, unde domnea regele Balthazar, acesta făcea o orgie, ajunsă de pomină. În toiul petrecerii a văzut deodată o mina misterioasă care, cu litere de foc, scrise pe pereți aceste trei cuvinte sibilice: *Mane, Tekel, Fares*... Ce însemnau ele, nu știa nimeni și a fost nevoie să se recurgă la oficiile prorocului Daniel, care, se spune, le-ar fi tradus prin: *Numărat, cântărit, împărțit* și le-ar fi tălmăcit în sensul că zilele regelui ar fi *numărate*, că el *cântărește* prea puțin în balanță și că regatul lui va fi *împărțit*, interpretare ce s-a adevărat. Povestea aceasta a dat loc la mai multe expresii: 1) *ospățul lui Balthazar* (vezi) 2) *litere de foc*, pentru a vorbi de o deviză, de un cuvânt de ordine, de un principiu etc. Nescrise decât în imaginație, dar menite să înflăcăreze sufletele, și 3) acest *Mane, Tekel, Fares*, folosit ca semnal de alarmă spre a avertiza că se

apropie un eveniment, un fenomen care prevestește o condamnare iremediabilă, o prăbușire imanentă. Heine, în poezia *Belsazar* a tălmăcit legenda în versuri.

„Uluirea, mânia, spaima lui Baltazar zăbind inscripția *Mane-Techel-Fares* nu. S-ar putea asemui cu ghețoasă încruntare a lui Grandet” (Balzac, în romanul *Eugénie Grandet*).

Man lebt nur einmal in der Welt (germ. „Trăim numai o dată în lume”) – altă cunoscută expresie creată de Goethe, în piesa *Clavigo* (act. I, scl). Clavigo, arhivarul regelui Spaniei, regretă că a părăsit-o pe Maria, căci n-o poate uita. Prietenul său Carlos îi răspunde să nu-și piardă capul, nu trebuie să irosim prea mult timp cu femeile, omul trăiește o singură dată! Această vorbă a lui Goethe a căpătat o largă circulație pretutindeni, întrucât se potrivește în foarte multe și diferite împrejurări: stimulent în muncă, impuls în dragoste, consolare în nenorocire etc... E corespondentul cult și literar al zicalei populare: „O viață are omul!”

Manu militari (lat/ „Prin forță militară”) – Formulă juridică prin care se înțelege folosirea forței pentru executarea unui ordin. De pildă: a expulza pe cineva *manu militari*.

Marea! Marea! (grec, Θάλασσα! Θάλασσα!) – Xenofon, *Anabasis* sau *Retragerea celor zece mii* (IV, 8) – e strigătul de bucurie pe care cei zece mii mercenari greci, aflați în solda regelui persan Cyrus cel tânăr (sec. V. î.e.n.), l-au scos când, după o retragere istovitoare de peste un an de zile prin Asia Mică, ajungând în vârful muntelui Theces, au zărit Pontul Euxin (Marea Neagră). Istoricul grec Xenofon a însoțit la început ca amator această expediție, dar, după asasinarea comandanților, a preluat el conducerea militară a „Celor zece mii”, descriind apoi în *Anabasis* această impresionantă dramă istorică. Thàlassa! Thàlassa! A devenit o exclamație de bucurie în fața unui eveniment îndelung așteptat, a unei revederi dragi:

„Thalassa! Thàlassal Te salut, mare eternă!” (H. Heine, poezia *Salut mării* din ciclul „Marea Nordului”).

Margaretas ante porcos (lat. „Mărgăritare în fața porcilor”) – cuvinte din evanghelia lui Matei (cap. VII, vers. 6). E vorba despre lucrurile sfinte care nu se cuvin date la câini, după cum perlele nu trebuie aruncate porcilor, fiindcă aceștia, neștiind că sunt perle, ar putea să le calce în picioare.

Expresia, intrată în limbajul laic, recomandă să nu arătăm cuiva lucruri prețioase a căror valoare n-o poate aprecia, nici să vorbim în fața lui despre probleme pe care nu le poate pricepe. E echivalentul zicalei noastre: „nu strica orzul pe găște”.

Expresia (tradusă din grecește) s-a răspândit în versiunea latină, a cărei formă completă este: *Nolite mittere margaritas ante porcos* (Nu aruncați mărgăritare în fața porcilor). Dar de obicei nu se citează decât ultimele trei cuvinte.

Măgărița lui Balaam (corect: Bileam) – E o expresie izvorâtă dintr-o naivă și miraculoasă poveste biblică, unde e vorba de patrupedul prorocului cu numele de Balaam – animal care, la un moment dat, a căpătat grai omenesc.

Se face referire la această legendară măgăriță când, spre uimirea tuturor, cineva ținut drept prostănac și taciturn, deschide deodată gura, capotă grai și spune anumite adevăruri cu destul bun simț. Cu multă causticitate e folosită această aluzie de către poetul Heinrich Heine, sub forma de „măgarul lui Balaam”. În ultima sa poezie, *Pentru Mouche*, elogiu al iubirii, rostit de un muribund pe patul unei atroce suferințe, nu poate uita de ura lui față de burghezul german, care-i tulbură extazul poetic cu apariția să grotescă și stridentă de „măgar al lui Balaam”.

În povestirea *Salonul cu vechituri* de Balzac, domnul du Croisier strigă după depoziția unei martore în fața tribunalului:

„Minune! A'grăit Măgărița lui Balaam!”

Măgarul lui Buridan – Doctorul Jean Buridan a fost un filosof scolastic francez, care a trăit în secolul al XIV-lea. El ar fi fost de mult uitat, dacă nu l-ar fi dus în circa de-a lungul vremurilor... măgarul ce-i poartă numele!

Interesant este că acest măgar n-a existat niciodată. Buridan l-a născocit pentru a-și susține o argumentație. Măgarul, plasat la distanțe egale între o găleată cu apă și un tain de ovăz, nu se putea decide cu ce să înceapă: să-și potolească foamea sau să-și stingă setea, fiind amenințat să piară din pricina șovăielii lui. Această nehotărâre apare laolaltă fatală și ridicolă. De aceea expresia „măgarul lui Buridan” servește pentru a caracteriza situația unei persoane care, solicitată la fel de puternic din două părți în același timp, nu se decide pentru niciuna și de fapt le pierde pe amândouă.

Mărul discordiei – Discordia (pe numele grecesc Eris) era zeița învrăjbirii. Hesiod spunea că e fiica nopții și mama crimei, a mizeriei, a foametei, a bătăliilor. Iar Vergiliu o considera tovarășa lui Marte, zeul războiului. Și fiindcă până și în cer, printre zei, provocase zăzani, Jupiter a alungat-o din Olimp. Izgonită fiind, bineînțeles că n-a mai fost invitată la nunta zeiței Thetis cu regele Peleu. Furioasă și răzbunătoare, Discordia, urmărind să tulbure festinul, a aruncat pe masa de nuntă un măr de aur pe care scria: „cele mai frumoase”, ceea ce a iscat într-adevăr gâlceava între cele trei zeițe de fața, care, bizuindu-se pe frumusețea lor, își revendicau fiecare mărul. Luat ca arbitru, Paris a decernat acest măr Afroditei, stârnind astfel ura zeitelor Hera și Pallas Athe-na, celelalte două concurente. De aici – spune legenda

— A ieșit vestitul război al Troiei. Dar tot de aici a mai ieșit ceva: expresia *Mărul Discordiei*, aplicată unui obiect, unei cauze, unei persoane chiar, care provoacă ceartă, vrajbă, încăierări; deci oricărei surse de procese, de conflicte, războaie, sau alte ciocniri și dispute, mai mari

sau mai mici.

Măml lui Newton - Am putea spune, parafrazându-l pe Alecsandri: „Multe mere sunt pe lume!” - și tot multe cu renume: mărul lui Adam, mărul discordiei, merele Atalantei, merele de aur din grădina Hesperidelor, mărul lui Wilhelm Tell... Dar, dintre toate, numai mărul lui Newton are rădăcina înfiptă în realitate. Ilustrul matematician, fizician și astronom englez, într-o zi din anul 1666, privind de pe un pod mărul care îi scăpase din mină, a ajuns să descopere fenomenul și legea gravitației universale. Întâmplarea aceasta a avut ecou în lume și a dat loc expresiei „mărul lui Newton”, spre a desemna un obiect, un fenomen, o împrejurare neprevăzută, care devine sau poate deveni punctul de plecare al unei invenții, al unei teorii etc.

— În general, al unei creații importante.

Mărul lui Tell - Wilhelm Tell a fost legendarul erou național al Elveției în războiul de independență împotriva împăratului Albert al Austriei (1308). Refuzând

— Spune legenda - să-l salute pe guvernatorul imperial Gessler, Tell a fost condamnat de acesta să tragă cu arcul într-un măr așezat pe capul copilului său. El a trecut cu succes prin această primejdioasă încercare și, de atunci, „mărul lui Tell” a devenit simbolul unei reușite bazate pe o mare iscusință. Vezi și: *Das ist Telvs Geschoß!*

— Mașină infernală - Pentru întâia oară în istorie această denumire a fost aplicată la Paris unui... butoi, în ziua de 24 decembrie 1800, când regalistii au pus la cale un atentat împotriva primului consul Napoleon Bonaparte. Butoiul, plin cu artificii și proiectile, a fost așezat pe o căruță, la intrarea în strada Saint-Nicaise, pe unde Napoleon venea în mod obișnuit spre Tuileries. Explozia s-a produs câteva secunde după trecerea lui Bonaparte. Opt persoane au fost omorâte și 46 case avariate și incendiate.

De atunci expresia de „mașină infernală” a. fost atribuită tuturor armelor folosite în scopuri criminale.

Mater dolorosa - două cuvinte latinești care înseamnă „mamă îndurerată” și se referă la mama lui Iisus. Expresia vine de la un imn catolic, pe versuri de poetul italian Jacopone da Todi din secolul al XIII-lea. După moartea soției sale, el a scris o poezie intitulată *Stabat mater dolorosa* care a servit compozitorilor Palestrina și Pergolese pentru un cântec bisericesc. Cu timpul însă cele două cuvinte au trecut din repertoriul liturgic în limbajul laic. Și astfel, prin extensiune, se spune astăzi *Mater dolorosa*, la modul poetic, despre o femeie care e îndurerată dintr-un motiv întemeiat; sau la modul ironic, despre o femeie care e melancolică fără vreo pricină serioasă, numai spre a afișa o poză mai interesantă!

Materiam superabat opus (lat. „Opera depășea materialul” sau „Lucrarea întrecea materialul”) - Ovidiu își începe Cartea a II-a din *Metamorfozele*, cu următoarele versuri:

„Soarele-avea un palat ridicat pe colonne înalte,
Strălucitor de-aurite scânteii și-a pyropului flăcări;
Creștetu-n fildeș scliffea, iar pe ușa cu două canaturi Raze
de-argint luminau. *Mai de preț era însă lucrarea*”.

Așadar, marele poet latin, descriind Palatul Soarelui, spune că materialele scumpe erau întrecute de arta cu care a fost realizată construcția. Despre Paganini s-a spus că a cântat pe un Stradivarius, dar *materiam superabat opus!*”...

Mathusalem - Legenda biblică [*Geneza*, cap. V, verset 27] amintește de un strămoș al lui Noe, care ar fi trăit nici mai mult nici mai puțin decât 969 de ani (din anul 4277 până în anul 3308 înaintea erei noastre)! Și adaugă că nimeni, de când e lumea, n-a atins o vârstă mai înaintată! Pe acest patriarh evreu îl chema Mathusalem. Numele lui, sinonim astăzi cu recordul longevității, a ajuns proverbial și e pomenit ori de câte ori vorbim despre o vârstă care depășește mult limita obișnuită. Se spune de pildă: „Bătrân ca Mathusalem” sau „vârsta matusalemică”

S. a.

Poezia *Vlad-Vodă Călugărul* a lui Coșbuc se încheie cu versurile: „Vruși să mori, sătul de vreme, /Dar în veci – trăind *acum*/N-ai mai vrea, Matusaleme!”

Maurul și-a făcut datoria, maurul poate să plece (germ).

„Der Mohr hat seine Schuldigkeit getan, der Mohr kann gehen”) – cunoscută replica din piesa *Conjurația lui Fiesco* de Schiller. În actul III, scena 4, Maurul, după ce îi aduce lui Fiesco informațiile pentru care a fost plătit și după ce îi adună pe membrii conjurației, se depărtează, spunând vorbele de mai sus.

Aceste cuvinte sunt citate când cineva și-a îndeplinit o sarcină, și-a terminat o misiune și e cazul să se retragă, să plece. Uneori, în locul cuvântului *Schuldigkeit* (datorie) se spune *Arbeit* (muncă, treabă), dar de obicei expresia nu e folosită în germană, ci în traducere.

Mă vie est un combat (fr. „Viața mea e o luptă”) – spune Voltaire în piesa *Mahomet* (act. II, sc. 4). N-a fost nici primul, nici ultimul care a formulat această idee. Înaintea lui Voltaire, filosoful latin Seneca, în *Epistola* 96, scria: *Vivere militare est* (A trăi înseamnă a lupta); iar după el, poetul german Goethe confirma în poezia *Einlaß* (Intrare): „Denn Ich bin ein Mensch gewesen, /Und das heißt ein Kämpfer sein” (Căci eu am fost om, /Și asta înseamnă să fii luptător). La noi, Coșbuc, în gazetul *Lupta vieții*, susține același lucru: „O luptă-i viața; deci – te luptă/Cu dragoste de ea, cu dor”.

Am ales textul lui Voltaire nu dintr-o preferință personală, ci fiindcă versiunea franceză e mai des citată. (Vezi și: *Viața noastră e o luptă*).

Maximă debetur puero reverentia (lat. „Cel mai mare respect îl datorăm copilului”) – Versul acesta, al 47-lea, desprins dintr-o satiră a lui Juvenal (a XIV-a), face parte din pasajul în care se spune că nimic din ceea ce poate supăra văzul sau auzul nu trebuie să calce pragul casei

unde se află un copil. Deci înțelesul versului, ajuns zicală, este că trebuie să ferim copilul de vorbe urâte, de obiceiuri rele ș.a.m.d. - întocmai sau încă și mai mult decât ne impun buna-cuviință și respectul față de maturi.

Cuvintele acestea (poate cele mai afectuoase și condescendente ce-au ieșit de sub paria necruțătoare a causticului satiric latin) au căpătat astăzi, când se acordă cea mai mare atenție creșterii și educației copiilor, o actualitate și o aplicare care le dă adevărata strălucire.

Mea culpa (lat. „E vina mea”) - 1) Expresia are o obârșie religioasă. Provine dintr-o rugăciune catolică *Peccavi*, care constă în a-ți mărturisi păcatele și a te lovi cu pumnul în piept, rostind cu glas tare după fiecare greșeală ce ți-o recunoști: „mea culpa, mea culpă!” 2) Expresia are și o sorginte juridică. În tribunalele romane, înainte de începerea proceselor, acuzații erau întrebați dacă își recunosc vina. În caz afirmativ, spuneau: *Mea culpa* 1 și în acest fel unii obțineau circumstanțe atenuante, iar alții erau chiar absolviți de pedeapsă. După un timp, formula n-a mai slujit numai în templul zeiței Themis. Oricine, în orice domeniu, săvârșind o greșeală, putea s-o recunoască prin aceste două cuvinte: mea culpă!

„Fac mea culpa” a devenit astfel sinonim cu: „am greșit, sunt vinovat!” Când e o greșeală mai mare, se spune: *Mea maxima culpa* iar dacă e vorba de un păcat grav, se folosește expresia: *Peccavi* (vezi).

Mecena (E un Mecena) - Numele acesta face și el parte din categoria numelor proprii care au ajuns substantive comune. E sinonim cu protector al artelor, susținător al artiștilor, fiindcă la Roma - pe vremea împăratului August - a existat un înalt dregător, Caius Cilnius Maecenas care, posesor al unor imense averi, își ținea palatele și grădinile deschise oamenilor de litere și artă, oferindu-le ospete și ajutoare bănești. Horațiu dedicându-i *Odele*, iar Vergiliu *Georgicele*, i-au făcut numele celebru. Timpul a îndeplinit restul, în sensul că a

transformat acest nume, Mecena, într-un titlu de cinste conferit câte unui suveran, ori unui om bogat care, dornic de răsunet, lua un artist sub aripa sa ocrotitoare sau organiza reuniuni artistice. Din aceeași sursă derivă și cuvântul *mecenat* = titlu sau faptă de Mecena.

Medeea - e o figură mitologică, dar și o figură... de stil, la care literații recurg atunci când vor să desemneze o femeie în stare de a săvârși cele mai abominabile crime. Legenda o descrie ca pe cea mai fioroasă dintre vrăjitoare. Medeea a fost soția lui Iason, conducătorul expediției Argonauților. Nepotolită în setea ei de sânge, și-a ucis fratele (spre a scăpa de urmăritorii acestuia), și-a sugrumat copiii născuți din căsătoria cu Iason (fiindcă acesta o părăsise), a dat foc rivalei sale Glaucē, a pus la cale paricidul împotriva regelui Pelias... Trebuie să recunoaștem însă că la acest cumplit portret au contribuit în mare măsură și poeții tragici: de la grecul Euripide la latinul Seneca, de la francezul Corneille la austriacul Grillparzer ș.a. care, la desenul lăsat de mitologie, au mai adăugat și alte sângeroase culori. Heine și-o închipuia astfel: „În picioare, nemișcată de furie, ca o figură de marmură, cu buzele livide, ochii ficși și ucigători, fruntea brăzdată de vine umflate și vinete, cu părul zburlit ca niște șerpi negri și în mână cu un cuțit însângerat”. x

Medice, cura te ipsum (lat. „Doctore, tămăduiește-le pe tine însuși!”) - precept latin. Se adresează unei persoane ce recomandă altora sfaturi pe care ea însăși nu le aplică. Deci, atenție la propria noastră comportare, înainte de a îndruma pe alții.

(Cap de) Meduză - De 6 frumusețe răpitoare, Meduză! Una dintre cele trei Gorgone, era vestită îndeosebi prin părul ei bogat, mătăsos, cârlionțat. Pentru că a pângărit templul zeiței Atena, aceasta a prefăcut părul Meduzei în șerpi, iar privirea ei care aprindea văpaia inimilor într-o privire care stingea flacăra vieții. Eroul grec Perseu i-a tăiat capul, la vederea căruia oricine se

preschimbă în stană de piatră.

Capul Meduzei a devenit astfel o imagine literară pentru ceva care înspăimânta. Al. Macedonski, în „Articole literare”, scrie despre analiză critică: „Pentru mediocrități, ea va fi *capul Meduzei*; pentru scriitori de talent, oglinda greșelilor de evitat”.

Mefisto – mefistofelic – De-a lungul vremilor, dracul, această scornire întunecată a religiei, a căpătat zeci de nume: de la diavol la satană, de la Aghiută la Scaraoschi, de la demon la Asmodeu, de la Belzebuth la Lucifer, Sunt denumiri religioase, populare sau apocrife. În schimb *Mefisto* – ca simbol și caracteristici – e o creație literară a marelui scriitor german Goethe, care l-a făcut să apară în *Faust*. La rândul lui, Goethe s-a inspirat dintr-o carte populară de povestiri din anul 1587, în care pentru prima oară a apărut, într-o formă puțin diferită, numele *Mephistophiles*, care rezultă din încadrarea numelui *Faust* între două cuvinte grecești: *mè-Faust-ophelèsy* adică „Acela care nu-i este favorabil lui Faust”.

Mefisto nu trebuie deci confundat nici ca aspect, nici ca fire, nici ca îndeletniciri cu dracul vulgar din legendă sau de pe pozele vechi, iar expresia *mefistofelic* are și alt conținut și caracter decât cel de „drăcesc”. Trăsăturile specifice și distinctive ale personajului creat de Goethe sunt următoarele: *Mefisto*, sau *Mefistofeles*, e evident spiritul răului, al viciului, al corupției, dar el nu *sperie* cu coarnele și nu *împinge* cu forța, ci, dimpotrivă, *atrage* în cursă cu vorba, cu viclenia, cu ispitele. E spiritual, isteț, ironic și răutatea lui apare din faptul că se amuză, face un joc din exploatarea slăbiciunilor omenești, pentru a râde apoi de victima care i-a căzut pradă. Prin urmare *Mefisto* se aplică unei canalii inteligente, de o perversilor.

Tate mascată cu un surâs și cu maniere elegante, iar *mefistofelic* – modului curtenitor dar înșelător, de un diabolic rafinament, de a prinde în laț și a duce la pierzanie.

„Alb de nesomn și cu un zâmbet mefistofelic, apărea și el odată cu soarele pe deal” (D; Angliei, *Proză*, pag. 83).

Me, me5 adsum qui ieci! (lat. „Eu, eu am făcut-o!”) – he-mistih al lui Vergiliu din *Eneida* (cartea IX, versul 427). E strigătul pe care-l scoate tânărul troian Nisus, încercând astfel să îndepărteze loviturile ce-l amenințau pe prietenul său Euryalus. Numele acestora au rămas sinonime cu al prieteniei credincioase până la moarte. De aceea expresia „Me, me, adsum qui faci!” se citează ca o dovadă de suprem devotament față de un tovarăș drag, a cărui vinovăție o preluăm sau pentru care ne primejduim chiar viața.

Mehr als das Leben lieb Ich meine Freiheit (germ. „Mai mult decât viața îmi iubesc libertatea”) – celebrul vers al lui Schillerdin piesa *Fecioară din Orléans* (act. II, sc. 2).

Regina Isabeau a Franței, soția lui Carol VI, recunoaște față de ducele Filip că are dorinți și sânge fierbinte ca și alte femei; că nu vrea să-și îngroape tinerețea și bucuriile lângă un soț nebun; că „îmi place mai mult libertatea, decât viața”.

Aceste cuvinte, deși rostite de o femeie frivolă în apărarea pornirilor ei pătimase, au devenit un înflăcărat elogiu adus libertății, Memento, homo, quia pulvis es et in pulverem revertetur (lat. „Amintește-ți, omule, că pulbere ești și că în pulbere te vei întoarce”) „Cartea genezei” (cap. III, versetul 19) – Potrivit legendei biblice, vorbele de mai sus au fost adresate de Dumnezeu lui Adam, după ce acesta a săvârșit păcatul original, mâncând fructul oprit din pomul cunoașterii.

Preluată de literatură, expresia e folosită spre a sublinia fragilitatea și vremelnicia ființei omenești. Horațiu, în *Ode* (IV, 7.16), a rezumat-o în patru cuvinte: *Pulvis et umbra sumus* (Pulbere și umbră suntem}.

Memento mori (lat. „Adu-ți aminte că vei muri”) – vechi adagiul latin, adoptat în secolul al XII-lea ca salut de

către călugării trapiști (ordin religios din Trappe - Franța), în antichitate se vindeau mici cranii de lemn sau de fildeș, pe care erau scrise cuvintele „memento mori”, spre a aminti asceților că sunt muritori. În epoca Renașterii, sculptori de talent au dat acestor capete de om valoarea unor obiecte de artă, care de asemenea erau denumite „memento mori”.

Cu timpul, adagiul a devenit un simplu semnal de aducere aminte. Ceva mai mult, spre a servi mai limpede acestui scop, expresia se desparte de cuvântul *mori* și se prezintă adesea numai sub formă: *memento*! Echivalentul ei modern este termenul englez: *Remembert* (vezi). Goethe, în *Poezie și adevăr* (vol. I, cartea IX, pag. 405), spune: „... al treisprezecelea oaspete ar putea deveni, dacă nu pentru el însuși, desigur pentru un alt musafir, un fatal *memento mori*”. Tot Goethe, într-un catren epigramatic intitulat *Memento*, amintește oamenilor că trebuie să lupte împotriva destinului. Iar Eminescu, în *împărat și proletar*, strofa 19: „Zidiți din dărmături gigantici piramide/Ca un *memento mori* pe al istoriei plan...”

Memorie à la Seneea - Câteva personaje istorice au rămas vestite prin prodigioasă lor memorie. De pildă: regele Cyrus al Persiei, regele Mithridate al Pontului, generalul atenian Temistocle ș.a.

Dar se pare că nimeni nu l-a întrecut pe retorul Marcus Annaeus Seneca (născut la Roma în anul 55 î. e. n., tatăl celebrului filosof). El putea să rețină în minte până la două mii de nume, pronunțate o singură dată în prezența lui și apoi să le repete în aceeași ordine. De aceea, când cineva e posesorul unei memorii excepționale, se spune că are „o memorie à la Seneca”.

Este cazul, credem, să amintim și de istoricul nostru Nicolae Iorga care de asemenea provoca uimire prin memoria sa cu totul neobișnuită. În prima jumătate a secolului, începuse chiar să circule la noi termenul superlativ: „o memorie à la Iorga”.

Mendacem memorem esse oportet (lat. „Memoria este de folos mincinosului”) - Cicero, *De divinatione* (II, 71). Vezi: *IL faut bonne mémoire...*

Mens agitat molem (lat. „Spiritul mișcă materia”) - celebru aforism al lui Vergiliu. E începutul versului 727, cartea VI, din *Eneida*. În Infern, Enea se întâlnește cu bătrânul închise, tatăl său. Acesta îi descrie viața după moarte și-i spune: „Cerul întreg și pământul și-adâncul cel umed al mării, luna cu globu-i de foc și-al soarelui astru titanic; toate hrănite trăiesc de un spirit: prin totul străbate sufletul, unul mișcând pe toate-n întregul cel vecinic”.

Poetul caută să dea o explicație filosofică existenței pământești. El ajunge la concluzia că materia este însuflețită de un principiu spiritual, fără de care ea ar rămâne inertă.

Mens diviniore (lat. „Minte divină”) - în sensul de „har divin”, „foc sacru”, de inspirație. Horațiu, în Satira a IV-a din cartea întâi, versul 43 s. u., susține că poezia e una și versificația e alta; nu oricine versifică se poate intitula și poet.

Mai clar: nu-l poți considera poet nici pe acel care scrie apropiat de vorbirea obștească, nici pe acel care știe doar să închidă un vers în măsură. Nu-i de ajuns - spune Horațiu - din cuvinte comune încheiat să ai versul. Fondul și forma trebuie să aibă suflu avântat, putere și un anume ritm de vorbire. Poet este acela care vădește în vers o minte divină [*mens diviniore*] și gură care să sune sublim (*os magna sonaturum*). Deci, în două cuvinte: *har* și *dar*. E o aluzie la vechea teorie estetică platoniciană după care poeții creează într-un delir sacru. Prin glasul poezilor vorbesc zeii.

Mens sana in corpore sano (lat. „O minte sănătoasă într-un corp sănătos”) - E deviza sportului. Aparține lui Iuvenal. Omul cu adevărat înțelept - spune poetul în

ISatire (II, 536) - nu cere cerului decât sănătatea

spirittului dimpreună cu sănătatea corpului. Odată cu dezvoltarea sporturilor, cuvintele lui Iuvuual au căpătat și o altă interpretare: sănătatea trupească condiționează și asigură pe cea a minții.

Marțial a mers mai departe și a pus semnul egalității între viață și sănătate (vezi: *Non est yivere...*).

Men should be, what they scem; or those that be not, would they might seem none (engl. „Oamenii ar trebui să fie ceea ce par; iar cei care nu sunt, n-ar trebui nici să pară”) – celebre cuvinte ale lui Shakespeare, din *Othello* (act. III, sc. 3). Le spune faimosul intrigant Iago lui Othello, când îi strecoară în suflet veninul geloziei. Ele se referă la locotenentul Cassio, asupra căruia aruncă bănuiala că e iubitul Desdemonei; Othello se îndoiește: Cassio pare cinstit. Și atunci Iago replica: Oamenii ar trebui să fie ceea ce par... etc.

Vezi și formularea apropiată a lui Lessing: *Die Menschen sind nicht immer, was sie scheinen*.

Mentor – Astăzi, cuvântul *mentor* e un nume comun; cândva însă a fost, ca și Mecena, un nume propriu. Mentor de la care își trage sorgintea mentorul, a fost numele credinciosului prieten al lui Ulise, care, când a plecat în legendara lui expediție, i-a încredințat pe fiul său Telemah și rolul de a-i fi îndrumător în absența sa. Mentor îndeplinindu-și sarcină în mod impecabil, acest nume s-a transformat în renume și apoi în antonomaza care figurează astăzi în toate dicționarele lumii. Prin sfaturi înțelepte, prin metoda persuasiunii, prin mijloace blânde l-a condus pe Telemah pe calea dorită, chiar și atunci când îi lăsa inițiative proprii. Astfel, Mentor, dând impresia că e o simplă călăuză, era în fapt adevăratul cărmaci”.

De aceea, astăzi numim mentor pe un îndrumător cu experiență, înzestrat cu puterea de a-și impune voința și care, de obicei, cu duhul blândeții, călăuzește pașii unor tineri sau chiar ai unora mai vârstnici în diferite domenii de activitate. Expresia e folosită îndeosebi în sens pozitiv

(când mentorul confirmă obârșia acestui nume) și - mai rar - în mod critic (când o dezmințe). Criticul G. Ibrăileanu era considerat „ideologul și mentorul «Vieții românești””. „O

Mercy but murders, pardoning thus that kill (engl. „Nu-i milă, ci crimă să ierți pe ucigași”) - Sunt cuvintele pe care Shakespeare le rostește prin gura Ducei, în *Romeo și Julieta* (act. III, sc. 1), după ce Romeo l-a ucis în duel pe Tybalt, pentru că acesta îl omorâse pe bunul său prieten Mercutio.

Vorbele de mai sus au îmbrăcat o frumoasă versiune românească în traducerea poetului Șt. O. Iosif: „Ești ucigaș tu însuși atunci când C-un ucigaș ești milostiv și blând”.

Merle blanc (fr. „Mierlă albă”) - vorbă populară franceză prin care se desemnează un om sau un lucru rar. În același scop, germanii folosesc comparația: *Weisser Rabe* (corb alb), împrumutată de la latini (Vezi: *Corvus albus*).

Mes arrière-neveux me devront cel ombrage (fr. „Strănepoții mei îmi vor datora acest umbrar”) - vezi: *Cament lua poma nepotes*.

Messalină - Expresia vine de la împărăteasa romană Messalina (15 - 48) care a rămas în istorie ca prototipul femeii sclavă a simțurilor. Pe cât de frumoasă, pe atât de lăcomă și crudă, și-a dat frâu liber, fără nicio teamă și rușine, lubricității. Își făcuse un „harem” masculin, omorându-i pe bărbații care cădeau în dizgrație, în cele din urmă, soțul ei, împăratul Claudius, exasperat de purtările desfrânate ce ajunseseră publice, a trimis-o la moarte. Și Messalina, lavârsta de 33 de ani, a încheiat viața scandalooasă de orgii, răpusă de mâna unui tribun. Cuvântul *Messalina* desemnează astfel o femeie libertină, desfrânată. Despre Lucreția Borgia și Ecaterina a II-a a Rusiei s-a spus că au fost niște Messaline. „Madona cea mai pură... părea o mesalină pe lângă ducesa de Maufrigneuse” (Balzac, în povestirea *Salonul cu vechituri*).

Meșterul Manole - eroul cunoscutei noastre balade

populare, însărcinat de către domnitorul Neagoie Basarab (secolul al XVI-lea) să clădească mănăstirea de la Curtea de Argeș, meșterul Manole - ca în legenda cu butoiul Danaidelor (vezi) - nu izbutea s-o înalțe, deoarece tot ce zidea ziua se surpă noaptea. Povestea aceasta n-a inspirat numai poezii și piese, de teatru (de N. Iorga,» Oct. Goga, Lucian Blaga, Victor Eftimiu, Adrian Maniu, Horia Lovinescu), ci a dat naștere și expresiei „meșterul Manole”, aplicată autorilor care rup ziua ceea ce au compus noaptea; sau altora care fac și refac fără de sfârșit. Urmarea legendei (până ce meșterul nu și-a zidit nevasta într-o turlă a mănăstirii, n-a putut săvârși lucrarea) a dat loc, în literatură și publicistica noastră, la frecvențe comparații și aluzii în sensul că „o cauză mare reclamă jertfe mari”.

Poeții Anghel și Iosif, în poezia *Artistul*, se referă la legendarul arhitect:

„Știa de ce nu ține acuma temelia, *Că fără jertfă-n lume nimica nu e trainic*, și făr' să stea la cumpeni, își ia atunci mistria la să-și îngroape-n ziduri ce-avea mai scump în viață!”

„Meșterul Manole - scria Tudor Arghezi - este fiecare creator de artă și de acțiune, fiecare zămislitor și întemeietor, care trebuie să îngroape în efortul lui ce are mai scump: nu se poate viață nouă fără jertfă”. Scriitoarea Dorina Rădulescu raportează legendă la vremea de azi: „Muntele supărat... apăsând pe una din galerii, surpa noaptea tot ce se dura ziua, aidoma legendei meșterului Manole. Atunci cei

„Nouă mii de zidari nouă mii de meșteri mari”.

Ai hidrocentralei de pe Argeș au gândit un mijloc nou... de susținere a galeriilor. Și muntele n-a mai clintit”.

Metoda lui Coué - Émile Coué a fost un farmacist și psihoterapeut francez. El a devenit celebru în secolul trecut prin studiile sale care l-au condus la o metodă de autosugestie aplicată organismului omenesc. Această

metodă constă în repetarea la oră fixă a unei fraze care ar fi în măsură să influențeze pe bolnav („În fiecare zi mă simt mai bine, tot mai bine!”) și să-i readucă funcțiunile în starea lor normală.

Din această teorie, care a stârnit aprinse discuții la vremea ei și a câștigat numeroși adepți, n-a mai rămas astăzi decât expresia: *metoda lui Coué*, prin care se înțelege o autosugestie.

Midas („Aurul și urechile lui...”) – Midas, regele legendar *cu urechile de măgar*, a făcut să se vorbească despre el de-a lungul veacurilor poate tot atât cât și despre înțeleptul rege Solomon.

Midas a fost regele Frigiei (țara din Asia Mică) și faima lui provine din două legende mitologice. *Prima legendă* pretinde că zeul Dionysos (Bacchus), spre a-i răsplăti ospitalitatea, i-a făgăduit să-i îndeplinească orice dorință. Lacom de avere, Midas a cerut ca tot ce va atinge, să se preschimbe în aur. Fericirea i-a fost de scurtă durată, deoarece mâncarea, de îndată ce o atingea cu mâna, se prefăcea și ea în aur. Hulpavul rege ar fi murit de inaniție, privind munții lui de aur, dacă Dionysos nu l-ar fi iertat până la urmă.

Această poveste a dat naștere unei expresii. Se spune despre oamenii care reușesc în toate împrejurările, că „pe ce pun mâna, se face aur!” O referire originală găsim într-o cronică literară: „Ca miticul rege Midas, Arghezi e urmărit de un blestem: tot ce atinge se preface în poezie”. *A doua legendă* istorisește că prietenul lui Midas era zeul Pan care se lăuda că fluierul său de șoc scoate sunete mai fermecătoare decât lira lui Apollo. Provocat la o întrecere, Apollo a acceptat nu numai dispută, ci și arbitrajul lui Midas, care – *risum teneatis* – a dat câștig de cauză lui Pan. Ca să-i pedepsească nepriceperea și lipsa de gust, Apollo a făcut să-i crească lui Midas o pereche de urechi de măgar, emblemă a prostiei. Cuprins de rușine, și le-a ascuns sub o scufie, pe care o purta în permanență. Nu

aflase decât sclayul care venea să-l tundă. Oprit, sub amenințarea pedepsei cu moartea, să dezvăluie secretul, frizerul, neputându-se totuși stăpâni, a făcut o gaură în pământ și a șoptit acolo: „Regele Midas are urechi de măgar”. O trestie a auzit și, pe aripile vântului, a – răspândit pretutindeni taina regelui. Această a doua poveste servește spre a caracteriza ignoranța și incompetența celor care se grăbesc să dea sentințe în: materie de artă și, prin extensiune, în orice altă materie. Iată un exemplu oferit de causticul Voltaire: Compozitorul francez André Grétry scrisese o operă (1778), brodată pe această poveste și chiar intitulată *Judecata lui Midas*. Operă a avut succes la Paris, dar prezentată la curte a fost fluierată. Și atunci Voltaire a făcut următoarea epigramă, adresată compozitorului întristat:

— „Grétry, nu trebuie să sari
Și curtea pe nedrept s-o-mpungi.
Știi *de* la Midas că cei *mari*
Au și urechi adesea *lungi*!”

Boileau, în *Satira IX* (versurile 220 – 224) se referă de asemenea la povestea regelui Midas cu urechile de măgar. „Tragic mi-e darul; asemeni pedepselor vechi, /Tot ce ating se prefac-n cuvinte/Ca-n legenda regelui Midas/... Aproape mi-l simt pe regele mort de blestemul/ca mâna lui să prefacă în aur orice” (Ana Blandiana, în volumul *Călcâiul vulnerabil*) /

Midi à quatorze heures (fr. „Amiază la orele 14”) sau mai complet: *Chercher midi à quatorze heures*, adică, tradus liber: „a căuta amiază la chindii”) – Găsim această expresie în *Amintiri de la Junimea* (vol. I) de Gh. Panu și în alte lucrări ale scriitorilor noștri mai vechi. Expresia care corespunde zicalei românești: „a căuta nod în papură” înseamnă deci „a vedea, a căuta dificultăți acolo unde nu sunt”, „a face o problemă complicată din ceva simplu”.

Mieux vaudrait un sage ennemi (fr. „Mai bine un dușman deștept”) – morala lui La Fontaine din fabulă *Ursul*

și amatorul de grădini (cartea VIII, fab. 10). Ursul s-a împrietenit cu un grădinar. Într-o zi, pe când omul dormea, i s-a așezat o muscă pe nas. Vrând s-o alunge, ursul a aruncat un bolovan. Astfel a strivit musca, dar a spart și capul omului.

Concluzia: *Rien n'est si dangereux cu'un ignorant ami* / *Mieux vaudrait un sage ennemi* (Nimic nu-i mai primejdios decât un prieten ignorant/Mai de preț e un adversar deștept). Ție ceea ce atestă și tificaia noastră: „Țiecit cu un prost la câștig, mai bine cu un înțelept la pagubă”.

Minciuna stă cu regele la masă - Primul vers din poezia antidinastică „1907” a lui Vlahuță și care, în strofa completă, sună astfel:

„Minciuna stă cu regele la masă, Dar asta-i cam de mulțisor poveste:

De când sunt regi, de când minciună este, Duc laolaltă cea mai bună casă”.

Versul a devenit curând expresie, demascând și stigmatizând atmosfera de înșelăciune și ipocrizie ce domnea la curtea regală. În același sens poate fi folosit și astăzi, pentru a. Înfiara - acolo unde mai există - minciuna.

Minciunile lui Münchhausen (sau Münchhausiade) - Literatura universală a creat felurite figuri de mincinoși. *Pirgopolinice*, soldatul fanfaron al lui Plaut, *Lelio*, mincinosul neastâmpărat al lui Goldoni, *Tartarin de Tarascon*, vânătorul mitoman al lui Daudet, sunt numai câteva tipuri din galeria татног mincinoși. Dar niciunul dintre acești eroi de legendă, piesă de teatru său roman nu l-a întrecut pe faimosul *baron Münchhausen*, cunoscut și recunoscut pretutindeni ca cel mai mincinos dintre mincinoși. Spre deosebire de „colegii” săi care au trăit numai în imaginația autorilor lor, acest personaj a existat cu adevărat.

El se numea Karl Friedrich Hieronimus baron von Münchhausen și a trăit între anii 1720 - 1797. Ofițer

german, a servit în armata rusă în luptele contra turcilor. Aventurile lui amuzante au fost povestite de Rașpe (Anglia - 1785), Gottfried Bürger (Germania - 1786) etc., iar numele e pomenit în foarte multe scrieri: Bebel în *Facetiae*, Castiglione în *Cortegiano*, Bildermann în „Utopia” etc. De la acest nume s-a născut și expresia „munchhausiadă” pentru minciunile cele mai gogonate spuse pe tonul cel mai serios.

Minimă de malis (lat. „Cele mai mici dintre rele”) - E concluzia unor fabule ale lui Fedru. Tradus în numeroase

... - ... -

Limbi, sfatul fabulistului antic a devenit proverb, înlocuind originalul latin. J Astfel, francezii spun: *Des maux choisir les moindres*. Iar noi: *Din două rele să alegi pe cel mai mic*.

Minte scurtă, haine lungi - hemistih din poezia *Dalila* a lui Eminescu. Versul complet sună astfel: „Nu uita că doamnă are minte scurtă, haine lungi!” Evident, poetul face această constatare, înrâurit de temă pe care o tratează, de Dalila, simbolul femeii trădătoare. Astăzi însă, expresia „minte scurtă, haine lungi” nu se mai referă numai la femei, ci în general la persoane cu veșminte arătoase, dar cu judecată puțină. Se mai folosește câteodată și formă: „*Poate lungi și minte scurtă*”.

Mirabile dictu (lat. „Admirabil de spus”) și Mirabile visu („Admirabil de văzut”) - Locuțiuni care se folosesc atât în sensul lor pozitiv cât și prin antifrază (sens contrar). Se poate spune, de exemplu, despre o reprezentare slabă: a fost un spectacol *mirabile visu*!

Mixtum compositum (lat. „Amestecătură”) - Formulă prin care se înțelege un amestec făcut la întâmplare, fără nicio socoteală. Deci o improvizație, o harababură. Obârșia locuțiunii s-ar afla în borcanele primilor discipoli ai lui Esculap, care, în căutare de leacuri, combinau mereu câte un *mixtum compositum* de licori și prafuri cu proprietăți undecătoare.

„Un șir de numere incoerent legate între ele, un «mixtum compositum» din mai multe spectacole...” (*Cronică tea-trală*, „Scânteia”, nr. 7057).

Modus vivendi (lat. „Fel de a trăi”) – Tradus literal, ar fi „mod de viață”. Dar, tradus în\7 iată, prin „modus vivendi” se înțelege o modalitate de a se acomoda reciproc, de a conviețui, de a se împăca. Folosit ca termen juridic, se spune într-o asemenea situație că părțile în cauză (persoane, instituții, sau chiar state) au ajuns la un *modus vivendi*, că au adoptat un *modus vivendi*. Termenul mai are doi „frați gemeni”: *Modus dicendi* (fel de a spune, mod de exprimare) și *Modus faciendi* (fel de a face, mod de a lucra).

Moloch – E o veche divinitate, de pe vremea fenicienilor. Spre deosebire de alte zeități care primeau sacrificii în vite, *Moloch* nu accepta ca jertfă decât oameni. Istoricul grec Diodor din Sicilia relatează că, pentru a-l îmbuna pe acest idol antropofag care s-ar fi mâniat că i s-a adus carne ieftină (copii de sclavi și de străini), cartaginezii (ce adoptaseră cultul lui Moloch) i-au. Jertfit, în cursul unui asediu, „două sute de copii aparținând celor mai de seamă familii din Cartagina”. Iată de ce Moloch (care înseamnă „rege” și e reprezentat ca un monstru cu trup de om și cap de taur) a rămas simbolul cruzimii. Scriitorul rus Kuprin și-a intitulat *Moloch* o povestire în care descrie crunta exploatare a muncitorilor la o uzină metalurgică capitalistă.

Mou verre n'est pas grand, mais je bois dans mon verre (fr. „Paharul nu mi-e mare, dar beau din paharul meu”) – versul care constituie o chemare de a fi tu însuși, de a nu căuta să te împăunezi cu penele altuia, de a nu te ascunde îndărătul citatelor, de a nu imita fără rost, fără discernământ ș.a.m.d., aparține poetului francez Alfred de Musset și face parte dintr-un catren, pus ca dedicație la poemul său dramatic: *Cu pași buzele* (La coupé et les lèvres). Iată-l în traducere:

„Să zic că pe Byron aş vrea a-l imita. Mă cunoaşteţi şi ştiţi doar că nu e aşa, Mi-e groaznic de silă de la alţii să iau. *Nu mi-e mare paharul, dar din al meu vreau să beau*”.

Versul e citat aproape totdeauna în franţuzeşte şi se aplică, în sens favorabil, acelor care refuză să soarbă inspiraţii din cupe străine; sau dimpotrivă, în mod critic, la adresa celor care n-au nimic original în manifestările lor. Iată un exemplu:

„Sunt de părere că viaţa pe acest pământ n-o merită decât originalii; numai ei au dreptul să trăiască. *Mon verre n'est pas grand, mais je bois dans mon verre* a spus cineva... Ce-mi pasă că ai un creier mare şi-o minte atotcuprinzătoare, că înţelegi toate, că ştii multe, că mergi în pas cu timpul, dacă n-ai o fărâmbă care să-ţi aparţină, care să fie a ta proprie, un specific al tău”. (Turgheniev, în nuvela *Un Hamlet provincial*). Echivalentul românesc e zicala: „Apă să bei din chiar putui tău” (vezi *Proverbe şi ghicitori*, B.P.T., vol. II, pag. 224)...

More maiorum (lat. „După obiceiul strămoşilor”) – Ostaşii romani, chemaţi pe câmpul de bătălie, obişnuiau să făgăduiască la plecare că vor lupta cu vitejie *more maiorum*.

De atunci expresia se aplică în toate împrejurările, când e vorba de respectarea unor tradiţii moştenite de la străbuni.

Morgen, morgen, nur nicht heute! (germ. „Mâine, mâine, numai astăzi nu!”) – vers foarte răspândit al unui poet aproape uitat. Poetul: Christian Weisse. Poezia: *Der Aufschub* (Aminarea).

Versul a ajuns proverb şi e adresat trândavilor. Uneori, la „*Morgen, morgen, nur nicht heute!*”, se adaugă şi versul următor care-i precizează destinaţia: *Sprechen immer träge Leute* (Spun mereu oamenii leneşi). Sau forma populară: *Sagen alle faulen Leute*.

Mortua est! (lat. „A murit, s-a sfârşit!”) – vezi: „*Les morts vont vite*”...

Moșia, moșie - înconștia, înconștie - sunt cuvintele polițaiului Pristanda din *o scrisoare pierdută* (act. I, se: 2). Rămas singur, după discuția cu „conu Fănică” (prefectul Tipătescu), eroul lui Caragiale își analizează situația și face o comparație: „Grea misie, misia de polițai... Sătulul nu crede la ăl flămând... De-o pildă, conul Fănică: moșia, moșie, înconștia, înconștie, coană Joițica, coană Joi-țica: trai, neneco... Da eu, unde? Famelie mare, remunerație după buget mică”...

Expresia se aplică în cazuri similare. Unei persoane cu o situație materială frumoasă, dar cu un caracter urât, manifestând nepăsare sau chiar aroganță față de cei din jur, i se pot adresa vorbele lui Pristanda: „Ce-i pasă? Moșia-moșie, înconștia-fînconștie!”

Mot à mot (fr. „Cuvâit cu cuvânt”) - expresie populară franceză, introdusă în multe alte limbi. A citi, a reda, a traduce *mot à mot*, adică întocmai, fără nicio schimbare, ad litteram. **

Motu proprio - Aceste două cuvinte latinești, traduse ad litteram, înseamnă (*din*) *proprie mișcare*, adică din îndemn personal. Ca expresie sunt folosite în diverse circumstanțe: când cineva, din proprie inițiativă, a făcut cutare lucru, s-a angajat în cutare treabă, a prezentat scuze, a luat o anumită hotărâre sau măsură ș.a.m.d. *Motu proprio* se mai folosește când o diplomă, o distincție au fost înmânate direct (nu prin intermediul cuiva, sau prin poștă etc.) chiar de către persoană oficială îndrituită să le acorde.

Much ado about nothing (engl. „Mult zgomot pentru nimic”) - titlul unei comedii de Shakespeare, căruia îi revine și paternitatea expresiei. Devenită proverb și în alte limbi: „*Beaucoup de bruit pour rien*” (în franceză) - „*Viel Lärm um nichts*” (în germană).

— Se aplică în împrejurarea când se face zarvă multă pentru o nimica toată.

Multă paucis (lat. „Mult în puține cuvinte”) -

Expresia se potrivește chiar limbii latine care, prin conciziunea și claritatea ei, are *darul de a exprima mult în puține vorbe*. De aceea se și recurge atât de des la maximele latinești care spun... maximum în minimum de cuvinte. *Multă paucis* se întrebuițează ca o laudă, ca un certificat de merit pentru scriitorii concisi, pentru oratorii cumpătați. Mai servește și ca avertisment la adresa celor ce lungesc vorba în mod inutil. Expresia poate fi și inversată, pentru cei care au păcatul să debiteze o sumedenie de vorbe spre a exprima puține lucruri sau idei – și atunci se spune: *pauca multis*.

Mulți chemați, puțini aleși – cuvinte din evanghelia lui Matei (c XX, v. 16 și c. XXII, v. 14). Se referă la viața de apoi și la paradisul rezervat unui număr foarte mic dintre cei ce candidează la el. Poporul a preluat expresia, dar găsind că aplicarea ei la „viața de dincolo de mormânt” e prea tardivă și foarte ipotetică, s-a grăbit să-i lepede straiul religios și s-o aplice în viața cea de toate zilele, unde uneori se înghesuie mulți la un concurs, la o numire, la o alegere, la o distincție etc., dar nu sunt găsiți merituoși și vrednici decât foarte puțini. Alteori, numeroși sunt cei ce se prezintă la o lucrare, la o expediție, la o campanie pe care o socotesc ușoară, dar când se ivesc dificultățile, atunci rămân numai cei cu adevărat de ispravă. Iarăși: *mulți chemați, puțini aleși*... Se întrebuițează mai rar și versiunea latină: *mulți sunt vocali, pauci vero electi*.

Muncă de Sisif – Rege legendar din Corint, Sisif a fost osândit de Zeus, pentru nesupunere, să urce pe povârnișul unui deal din infern, ducând în spinare o stâncă uriașă. Dar cum ajungea în vârf, stânca aluneca și se rostogolea înapoi, Sisif fiind nevoit să reînceapă efortul său zadarnic.

Din această legendă a izvorât expresia literară *muncă de Sisif*. Ea înseamnă o strădanie istovitoare și inutilă care trebuie mereu luată de la capăt – un efort spre

o țintă, spre un obiectiv imposibil de atins, care cere zilnic noi și deșarte sacrificii. Cu același sens întâlnim și varianta: *stânca lui Sisif*.

„Pentru tihnă-n van mă bat/Sunt pizmaș pe Danaide,
/Pe Sisif cel încercat” (H. Heine, poezia *Infernul*). Vezi și: *Butoiul Danaidelor - Meșterul Manole - Chinurile lui Tantal*.

Mundus vult decipi, ergo decipiatur! (lat. „Lumea vrea să fie înșelată, fie deci înșelată!”) - unul din paradoxele lui Sebastián Frank, cunoscut mai ales sub numele de Francus. Acesta a fost un teolog mistic german care în anul 1533 a publicat o carte intitulată chiar *Paradoxa*, unde cuvintele de mai sus figurează la nr. 236. Citatul este des întâlnit în literatura scriitorilor idealști din ultimele trei secole, fiind una din maximele lor preferate. Poetul german Sebastián Brandt spunea și el în cartea „*Narrenschiff*” (Corabia nebunilor) că „*Die Welt will betrogen sein*” (Lumea vrea să fie amăgită).

Comentatorii care încearcă să salveze acest paradox din naufragiul uitării susțin că el trebuie interpretat în sensul că „nur die Welt die will betrogen sein, soll betrogen sein” (numai lumea care se vrea înșelată, să fie înșelată!).

Musik ist die wahre allgemeine Menschengesprache (germ. „Muzica este adevărata limbă universală”) - maximă a scriitorului german Karl Julius Weber, din lucrarea *să democriios* (cartea VI, cap. 8).

E folosită spre a sublinia caracterul internațional al muzicii, singurul grai fără cuvinte pe care-l înțeleg toate popoarele.

Mutatis mutandis (lat. „Schimbând ceea ce trebuie schimbat”) Aplicată proiectelor de legi care erau reluate în discuție numai după ce se operau modificările propuse, *mutatis mutandis* a devenit cu timpul o formulă uzuală. Ea arată că s-au făcut sau trebuie să se facă schimbările necesare.

Mutato nomine, de te fabula naratur (lat. „Numele e schimbat, dar despre tine e vorba în această povestire”) - citat din Horațiu, cunoscut îndeosebi sub forma prescurtată: *De te fabula naratur*. (vezi).

My house is my castle (engl. „Casa mea e castelul meu”) - Expresia e atribuită magistratului englez Edward Coke care a fost procuror general al Angliei la începutul secolului XVII și a condus cele mai faimoase procese din acea vreme. Căzut în dizgrația regelui Iacob I, a fost înțemnițat în Turnul Londrei, unde a scris *Institutions* (comentarii asupra legilor britanice), lucrare în care figurează și citatul de mai sus.

La început, a servit ca maximă de drept: casa mea e proprietatea mea. Cu timpul s-a transformat într-o expresie uzuală, căpătând și alt sens: casa mea pare în ochii mei un castel! E sensul sub care aceste cuvinte mai rezistă și astăzi în diferite scrieri!

Narcis și narcisism - Ovidiu, în *Metamorfozele* (III, 346 s. u.) povestește în versuri legenda lui Narcis. Tânărul Narkissos din mitologia greacă, deosebit de frumos, era trufaș și rece față de dragostea nimfelor. Una din ele i-a blestemat „să iubească fără a fi iubit”. Și blestemul l-a ajuns. Narcis, privindu-se într-o fântână, s-a îndrăgostit de propriul lui chip. Cucerit de imaginea pe care n-o putea ajunge, a murit de durere. Când nimfele au venit să ridice corpul lui Narcis, n-au mai găsit decât o floare care a căpătat numele lui.

Prin Narcis se înțelege, îndeobște, un om îndrăgostit de sine însuși, care nu încetează să se admire și nu vede pe nimeni în afară de el. Iar această admirație excesivă, patologică a cuiva față de propria-i persoană se cheamă narcisism.

Plut arh susține că numele Narcis vine de la cuvântul grec *narke* (amorțire), de unde și termenii medicali *narcoză* și *narcotic*.

Referirile literare la Narcis sunt foarte multe. Unele

serioase: Milton descrie în *Comus* (235 s. u.) dragostea zeiței Echo pentru Narcis. Lenin, în operele sale, utilizează în repetate rânduri comparația cu Narcis pentru cei îndrăgostiți de ei înșiși (voi. 12, p. 369 – voi. 13, p. 156 – vol. 20, pag. 251). Iar Eminescu, în *Călin* (III, 3 – 4): „Și Narcis, văzându-și fața în oglinda sa, izvorul, / Singur fuse îndrăgitul, singur el îndrăgitorul”. Alte aluzii sunt ironice, ca de pildă: în primul catren dintr-un portret în versuri, făcut de Anghel și Iosif unui *Fost-ministru*:

Departa de-a fi un *Narcis*, El totuși persoana-și adoră.

Se vede și noaptea în vis și ziua în fiecă oră.).

Nascentes morimur (lat. „Murim, când ne naștem”) – paradox vestit al unui poet minor Manilius (secolul lui Augustus), din poemul mistico-filozofic *Astronomicon* (cartea IV, versul 16). Spre a-i desluși înțelesul, însuși autorul a socotit necesar să precizeze în continuare: *finis-que ab origine pendet* (sfârșitul atârna de la început deasupra noastră). Adică, din clipa când intrăm în viață, devenim muritori.

Acest sumbru aforism a fost luat în brațe și legănat în operele lor de către numeroși scriitori romantici, sceptici sau pesimiști. Ideea lui Manilius o găsim reluată de Leopardi: „Deopotrivă de nefastă-i ziua de naștere a celui ce se naște” (*Gintec de noapte al unui păstor pribeag din Asia*); în *Aforismele* lui Schopenhauer, în unele versuri ale lui Rilke („Moartea plânge în noi”); la Eminescu: „Parcă-am murit de mult!” (în *Melancolie*) și „un vis al morții-eterne e viața lumii-ntregi” (în *împărat și proletar*). Aceeași idee se găsește și în proverbul nostru: *Cine vede nașterea, vede și moartea* (Proverbe și ghicitori, B.P.T., vol. II, p. 17); sau: *Omu-i cu moartea după cap* (*ibidem*, p. 20).

Desigur, *nascentes morimur* n-a rămas fără replică. Vauve-nargues îl combate în *Maxime: Il faut vivre comme si Von ne devait jamais mourir* (Trebuie să trăim ca și cum n-ar trebui să murim niciodată); Herder, în deviza celor

trei L:» *Licht, Liebe, Leben!*” (vezi) și mulți alții.

Nascuntur poetae, frunt oratores (lat. „Poeții se nasc, oratorii se fac”) – susține retorul roman Quintilian în tratatul lui *De institutione oratoria*, de unde ne-a rămas și fraza citată, mai mult pentru prima parte decât pentru a doua, care e îndoielnică. Quintilian voia să spună că darul poeziei e înnăscut, pe când orator poți deveni (se pare că s-a inspirat din exemplul lui Demostene) prin exerciții, studiu, meșteșug. În epoca modernă, prin parafrizarea acestei fraze s-au format expresiile: „născut, nu făcut”, „talentat te naști, instruit devii” etc.

Nasul Cleopatrei – „Dacă nasul Cleopatrei ar fi fost mai scurt, toată fața lumii ar fi fost schimbată”. (în originalul francez: „Și le nez de Cléopâtre eût été plus court, toute la face de la terre aurait changé”). E o reflecție (VI, 18) din volumul *Pensées* (Cugetări) al lui Blaise Pascal. Se citează mai ales tradusă. Umorul exprimării și renumele eroinei au asigurat succesul acestei observații.

Pascal, care aprecia că femeile cu nasul lung sunt mai frumoase și au o putere mai mare de seducție, și-a imaginat – că regina Cleopatra a Egiptului (69 – 30 î. e. n.), dacă ar fi avut nasul mai scurt, n-ar fi fost atât de ispititoare și, prin urmare, n-ar mai fi cucerit inimile lui Cezar și Antonius, stăpânii din acea epocă ai Romei și ai lumii. În acest caz regina n-ar fi înrâurit istoria acelor vremi, așa cum a făcut-o, aplică nasul ei mai scurt n-ar mai fi schimbat... fața lumii (jocul de cuvinte e intenționat: *nasul și fața!*).

Astăzi reflecția lui Pascal despre „nasul Cleopatrei” e citată când vrem să arătăm că un mic amănunt, aparent fără importanță, poate determina consecințe mari și neprevăzute.

Naturalia non sunt turpia (lat. „Lucrurile naturale nu sunt rușinoase”) – Un principiu al școlii cinice a filosofilor antici (vezi explicația la: „*Butoiul lui Diogene*”). La început,

expresia avea următorul înțeles: ceea ce de la natură vine, nu e faptă de rușine. După un timp însă, acest sens natural a fost... denaturat de scriitori de scandal, care au luat vechea maximă filosofică drept paravan, pentru a-și acoperi lubricele lor producții. Și astfel, porniri josnice, instincte primare, sub scuza că sunt „*naturalia*”, au fost decretate „*ποπ turpia*”, ba chiar foarte cuviincioase!

Naturam expelles furcā, tarnen usque recurret (lat. „Înlătură naturalul cu furcă și mereu va reveni alergând”) versul 24 din Epistolă a zecea a lui Horațiu (cartea I) – Sensul este că, oricât ne-am strădui (prin contrafaceri, prin schimonoseli etc.), nu putem înlătura ceea ce e natural. El se va impune ea o forță împotriva căreia vom lupta inutil.

Citatul, în original, a fost folosit până spre mijlocul secolului al XVIII-lea, când scriitorii au început să se servească numai, sau aproape numai, de versiunea franceză, căci autorul dramatic francez Destouches, în comedia *Le glorieux* (Trufașul), apărută în 1732, reluând ideea lui Horațiu, a formulat-o mai scurt și mai ușor de memorat. În scenă a V-a din actul 3, eroina îi spune personajului principal, „trufașul 4, un conte țăfnos și vanitos, reproșându-i aerele și îngâmfarea:

„Nu pot a-ți spune: schimbă-ți caracterul;

Nu ne putem schimba, se știe;

Alungă naturalul și-n galop o să revie”.

În original: *Chassezle naturii, il revient au galop*. La Fontaine a tratat aceeași idee horațiană în fabula sa: *Pisica metamorfozată în femeie*.

Natura non facit saltus (lat. „Natura nu face salturi”) – aforism științific, enunțat ca o lege de către filosoful german Leibniz, în lucrarea *Noi eseuri asupra intelectului uman* (IV, 16), în anul 1704. Leibniz se referea la domeniul biologic, în sensul că natura nu evoluează brusc la o nouă specie, ci ajunge la ea în mod treptat, prin evoluție lentă. Naturalistul suedez Linné a aplicat această axiomă la

lumea plantelor (*Philosophia botanică*, 77); și, cu timpul, ea s-a extins și la alte domenii.

Nécessita c'induce e non diletto (it. „Nevoia, nu plăcerea, ne-aduce aici”) – E un vers al lui Dante (al 87-lea din cântul al XII-lea din *Infern*). Se citează când ne aflăm într-o stare de necesitate, când s-ar spune pe românește: *unu de voie, de nevoie!*”

Nécessitas non habet legem (lat. „Nevoia nu are lege”, adică: „nu ascultă de nicio lege”). E o maximă ce ne-a rămas din dreptul roman. La Roma, circulau mai multe variante. Una, consemnată de Cicero, în *De officiis* (II, 21, 74): *Necessitati parendum est* (Trebuie să te pleci nevoii). Alta, menționată de istoricul Curtius Rufus, în

Viața lui Alexandru (cartea VII, 7; 10): *Nécessitas ante rationem est* (Nevoia e înaintea rațiunii). În sfârșit alta lăsată de Publilius Syrus: *Nécessitas dat legem, non lipsa accipit* (Nevoia dă legea, dar nu trebuie s-o accepți prin ea însăși).

Englezii spun: *Necessity knows no law* (Nevoia nu cunoaște lege). Cromwell a folosit această maximă într-un discurs ținut în parlament la 12 septembrie 1654, pentru a combate nevoile false, născocite. Germanii spun cu același sens: *Not kennt kein Gebot* – vorbe care au căpătat o tristă celebritate, acum vreo cincizeci de ani, prin interpretarea cinică dată de cancelarul german Bethmann – Hollweg, autor al altei expresii celebre: „petic de hârtie” (vezi). La 4 august 1914, după ce trupele germane au intrat în Belgia, încălcând neutralitatea acestei țări, cancelarul, spre a justifica violarea tratatului, a declarat la tribună Reichstagului: „Domnilor, ne aflăm într-o *stare de necesitate* (*Notwehr*) și necesitatea (*Not*) nu cunoaște lege”. Francezii spun: *Nécessité fait loi* (Nevoia face legea) sau: *ne connaît point de loi* (nu cunoaște nici o lege).

Nec pluribus impar (lat. „Nu-i egal mai multora”) – în înțelesul de „superior tuturor”, „fără pereche”. A fost deviza lui Ludovic al XIV-lea, supranumit „regele-soare”. El

își alesese ca emblemă un soare care, prin razele lui, răspândea cuvintele de mai sus deasupra globului pământesc. Ministrul său Louvois explica deviza prin: „Singular împotriva tuturor”. În *Memoriile* sale, Ludovic al XIV-lea îi dă însă altă interpretare: „Voi ajunge să strălucesc și deasupra altor lumi”, în sensul că el se considera deasupra tuturor oamenilor.

E o expresie care se folosește ca o culme a trufiei, a orgoliului.

Nec plus ultra (lat. „Nu mai departe”, sau „Până aici”, sau „Neîntrecut”, sau „Dincolo de asta nu se poate”, sau „Mai departe și mai bine decât atât nu există”) - Iată diverse înțelesuri ale lui „Nec plus ultra”. Legenda spune că aceste cuvinte le-ar fi crestat Hercule pe munții (de atunci numiți și „coloanele lui Hercule”) ce despart, la strâmtoarea astăzi numită Gibraltar, Marea Mediterană de Oceanul Atlantic. Explicația e următoarea: cei vechi credeau că lumea se termină acolo. Prin urmare: mai departe nu se mai poate. Astfel, expresia *nec plus ultra*, luând sensul de ceva care nu mai poate fi întrecut, se aplică pentru orice este socotit la limita maximă a calității.

— A frumuseții, a măiestriei ș.a.m.d. Statuia „Ve-4 nu-s din Milo” este o sculptură *nec plus ultra*. Se poate spune și *nun piks ultra*.

Nemesis - Zeița răzbunării și dreptății la greci. Spre deosebire de Themis, zeița justiției, Nemesis nu e legată la ochi și n-are balanță, ci compas. Nu cântărește, ci măsoară; măsoară și răul și binele, și plata și răsplata. Dacă cineva - spune Plutarh - e fericit fără să merite, Nemesis îl lovește. E severă, dar dreaptă, pedepsind în genere orice abatere, orice exces. E zeița la care ținea cel mai mult Eschil, căci răzbună spre a face dreptate. O întâlnim deseori în scrierile clasicilor ruși, unde numele Nemesis apare și ca simplu substantiv cu înțeles de justițiară, întrucât scriind sub cenzură, ei preferau să recurgă la antonomază. Expresia „răzbunarea lui Nemesis”

înseamnă deci un act de dreptate bazat nu pe lege și drept, ci pe echitate morală. „Ca și antică «Nemesis» - scria Proudhon - pe care nici rugile, nici amenințările n-o impresionau, Revoluția pășește înainte”... Bolintineanu, în dialogul satiric *Banul Flenderiță și Nemesis*, pune în gura zeiței însăși misiunea ei:

„Primim în templul nostru pe cei ce se căiesc; Combatem împreună pe cei ce răătăcesc”.

(*Opere alese*, B.P.T., vol I, pag 379).

Nemo propheta în patria sua (lat. „Nimeni nu-i profet în țara lui”) - Cartea lui Luca (cap. IV, vers. 24) - unde se povestește că Iisus, când s-a reîntors la Nazareth și i s-a cerut să facă și în orașul lui vindecări miraculoase ca la Capernaum, ar fi răspuns că nimeni nu-i proroc în patria sa, adică de obicei reușești mai bine în altă parte decât la tine acasă.

Părăsind domeniul biblic, cuvintele acestea vor să arate ca adesea acțiunile, lucrările sau spusele noastre găsesc mai multă încredere, obțin mai mare succes în alte locuri decât în cel de baștină, decât în orașul, în cercul sau în familia noastră.

Cu acest înțeles expresia e folosită și astăzi. În Franța a devenit proverb „*Nul n'est prophète dans son pays*”.

Nemrod - personaj mitic considerat întemeietor al imperiului din Babilon (2500 le. Î.). Două cuvinte dintr-un verset biblic (Geneza, cap. X, versetul 9), unde scrie ca pe o carte de vizită: *mare vânător*, au făcut din acest *Nemrod* prototipul vânătorului întrepid, neobosit și neîntrecut meșter în arta Diane.

Milton îi dedică un pasaj din *Paradisul pierdut* (XII, 24, 25 etc.).

G. Călinescu îl pomenește în *poezia sa mărețe - fără seamăn*: „Ca un Nemrod străvechi ieșit la vânătoare Din piept voi scoate-un cânt, Desfășurând veșmântul mă voi scălda în soare Izbindu-mă de vânt”.

Nemuritor și rece – ultimul vers din *Luceafărul* de Eminescu. A ajuns o expresie pentru tot ce este și rămâne etern. Mai rar și mai forțat e folosit spre a satiriza pe un nepăsător.

Nenorocirea regilor e că nu vor să audă niciodată adevărul

— Aceste vorbe ajunse vestite (mai mult datorită curajului de a fi fost servite chiar regelui în obraz) au fost spuse lui Frederic Wilhelm al. IV-lea, regele Prusiei, în ziua de 2 noiembrie a anului revoluționar 1848 de către un simplă deputat: J. Jacoby (1805 – 1877), care făcea parte din delegația parlamentară ce se prezentase la palat în audiență.» *Das ist das Unglück der Könige, daß sie die Wahrheit ale hören wollen*". Regăsim ideea în cunoscutul vers al lui Al. Vlahuță: „Minciuna stă cu regele la masă”, din poezia „1907” (vezi loc. cit.).

Ne quid nimis (lat. „Nimic prea mult”) – proverb latin, căruia îi corespunde zicătoarea noastră: „Ce-i prea mult nu-i sănătos”. E un adevăr de care și-au dat seama popoarele, din cele mai vechi timpuri până astăzi, căci la multe găsim, sub diverse forme, aceeași maximă. Grecii antici ziceau: *medèn agan* (Păstrează măsura!). Francezii spun *Ce qui est trop, est trop*. Germanii: *Was zuviel ist ungesund*.

Expresia *ne quid nimis* o găsim în comedia *Andria* (act. I, sc. 1) a poetului comic latin Terențiu, dar nu se poate preciza dacă el este chiar autorul ei, sau numai un beneficiar al înțelepciunii populare.

Nero (sau Nerone) – Deși față de hitlerii vremurilor mai apropiate de noi, care ne fac să exclamăm ca Vergiliu: *animus meminisse horret*, Nero apare ca un pigmeu, numele acestui împărat roman (54 – 68) a rămas totuși de 1900 de ani pecetea cu care sunt stigmatizați tiranii asasini și incendiatori. Iată numai câteva din isprăvile care i-au transformat lui Nero numele în poreclă: și-a ucis mama, pe Agripina; l-a otrăvit pe Britannicus; a fost

învinuit că a dat foc Romei; a aruncat pradă fiarelor din circ pe primii creștini; sub acuzația de complot i-a silit să se sinucidă pe Seneca, Lucan, Petronius etc., Un om neobișnuit de crud merită comparația: „e un Nero”. Regele Christian II al Danemarcei și al Suediei a fost considerat „un Nerone al Nordului”.

Din acest nume a derivat și adjectivul *neronic*. Despre un paricid sau despre un incendiator se spune că are porniri neronice.

Nervus rerum (lat. „Nervul lucrurilor” – adică banii) – expresie foarte cunoscută, rămasă de la un autor aproape necunoscut astăzi: filosoful Crantor născut în Cilicia (Asia Mică), secolul al III-lea! e.n. Din lucrările lui nu s-au păstrat decât câteva fragmente, în care figurează și metaforă că banul este nervul ce mișcă toate lucrurile. Tradusă în latină, expresia a făcut o strălucită carieră până în zilele noastre. Eminescu, în *Scrisoarea II*, o folosește într-un chip cu totul deosebit „Cu murmurele lor blânde, un izvor de *horum-harumi* Câștigând cu clipeală *nervum rerum gerendarum*”.

Nestor (sau: Bătrân ca Nestor, sau: E un Nestor) – Acest nume l-a purtat un rege din Pylos (țară străveche de pe țărmul Mării Ionice), personaj din *Iliada*, descris cu multă simpatie de Homer, care spune că a trăit „trei vieți de om”. Bătrân, sfătos, înțelept, cu vorba blândă și ochiul clarvăzător, Nestor a devenit termenul cu care cinștim o venerabilă figură, spre a semnala că ea continuă să fie printre confrăți un fel de înțelept consultat și ascultat cu respect. Despre scriitorul Bernard Shaw, care a trăit peste 90 de ani, s-a spus că e „Nestorul literaturii engleze”. Același titlu de Nestor al scrisului l-a purtat în Franța literatul Fontenelle, care atinsese vârsta de 100 ani (1657 – 1757).

Ne sutor ultra crepidam (lat. „Cizmarule, nu mai sus de sandală!”, adică: Cizmarul să nu-și dea părerea decât despre încălțăminte) – Plinius-cel-Bătrân, în lucrarea sa

enciclopedică *Istoria naturală* (cartea a 35-a, 10, paragraf 36) povestește că pictorul grec Apelles, care a trăit și la Roma, expusese într-o zi un tablou în fața publicului. Un cizmar din mulțime găsi că sandala unui personaj din acea pictură era greșit făcută. Apelles a acceptat critica și a retușat sandală. Dar când cizmarul a început să-i judece și restul lucrării, pictorul l-a oprit, spunându-i tranșant: „*Ne sutor ultra crepidam*”.

De atunci, cuvintele acestea și-au extins zona de acțiune de la cizmar la orice altă persoană și de la sandală la orice alt subiect. În general expresia se aplică oricui se încumetă să dea lecții și sfaturi într-un domeniu în care nu se pricepe. O întâlnim uneori și în varianta: „*Sutor ne supra crepidam*”, care are absolut același înțeles, în limba germană găsim proverbul echivalent: „*Schuster, bleib bei deinen Leisten!*” (Cizmarule, rămâi la calapoadele tale!). O zicală românească cu sens apropiat ar fi: „Fiecare cu meșteșugul său”.

Neue Besen kehren gut (germ. „Măturile noi mătură bine”) – Proverb al lui Freidank din cartea cu învățăminte și fabule „*Bescheidenheit*”.

Raportat la oameni, sensul este că unii își dau toată silința la început, dar mai târziu slăbesc ritmul de muncă și dau chiar semne de neglijență, de nepăsare.

Ne varietur (lat. „De neschimbat”) – se spune despre un document parafat, despre un text, o ediție la care nu se schimbă nimic.

„Un bun text, definitiv, și oarecum «ne varietur» al unui autor clasic nu se obține decât prin colaborarea tuturor truditivilor” (Perpessicius, într-o cronică literară).

Nevasta lui Cezar (său „Că nevasta lui Cezar”) începutul unui adagiu latin, care astăzi nu se mai citează nicăieri în limbă de origine.

Adagiul, în forma lui completă, este: „Nevasta lui Cezar trebuie să fie deasupra oricăror bănuieli!”. Autorul acestei faimoase fraze este însuși Caius Iulius Caesar, după

cum povestesc istoricii Plutarh (în *Viața lui Cezar*, X) și Suetoniu (în *Iuliu Cezar*, 74):

Generalul roman își repudiasse soția, Pompeia, pe motivul că într-o zi (era atunci un fel de sărbătoare rezervată numai femeilor), Clodius a pătruns în apartamentele ei, deghizat, purtând costumul unei cântărețe⁴ din harpă. Chemat ca martor, Cezar – contrar așteptărilor – nu i-a adus acuzații lui Clodius. Surprins, magistratul l-a întrebat atunci pe Cezar de ce și-a părăsit soția. La care el a răspuns: „Fiindcă nevasta lui Cezar nici bănuită nu trebuie să fie!” Fraza aceasta și-a extins dreptul de folosință peste granițele căsătoriei, putând fi utilizată cu privire la o persoană asupra căreia nu trebuie să planeze nici cea mai mică bănuială, datorită funcției sau poziției ei în societate.

Nevoia învață pe om – Anton Pann, în istorioara *Carul frânt*, povestește cum un băiat întreabă pe tatăl său cine i-a dres căruța în pădure. „Nevoia, copilul meu, /Ea știe ce nu știu eu”. Băiatul s-a dus și el în pădure să caute Nevoia, dar negăsind-o, și-a reparat singur carul. Tatăl îi explică râzând: „Ba chiar nevoia – a fost/Care-nvață pe-orice prost!” Morala fabulei: nevoia este marea învățătoare a omului.

Ni chiar, ni poisson (fr. „Nici carne, nici pește”) – „Entre-mets „urile, mâncăruri speciale introduse la curtea Franței de Caterina* de Medici și preparate de bucătari aduși din Italia, au fost la început o surpriză pentru consumatorii lor. Ele nu erau făcute nici din carne nici din pește, cum se servea în mod obișnuit până atunci, ci din feluri de legume, fructe, Sosuri dulci, clătite etc. Despre acest amestec, care constituia un secret culinar, greu de ghicit pentru necunoscători, s-a spus: nu-i nici carne, nu-i nici pește. Vorbele acestea au devenit o zicală populară care, prin extensiune, se referă la ceva nedefinit, sau la cineva nehotărât.

Nihil agere delectat (lat. „E o încântare să nu faci

nimic”) - Cicero, în *De oratore* (II, 24). Veche locuțiune latină la adresa leneșilor, a fost înlocuită de expresia italiană modernă: *Dolce farniente* (vezi la litera D.)

Nil admirări (lat. „Să nu te miri de nimic”) - Horațiu, *Epistole* (I, 6, 1). E povața pe care poetul o dădea, ca să poți fi și rămâne fericit/Aici *admirări* n-are nici sensul de „a admira”, cum s-ar părea după asemănarea lui cu verbul românesc și nici sensul obișnuit al cuvântului „a te mira”, ci un înțeles mai complex. Frază întreagă din această epistolă adresată lui Numicius ne lămurește: *Nil admirări est prope una solaque res quae possit facere beatum et servare* (Să nu te lași uimit de nimic este aproape singurul mijloc care poate face pe om fericit și să-l mențină astfel). Adică: să nu te lași stăpânit de tulburare, covârșit de emoții. Căci „seninătatea, Numicius, e poate unicul drum ce duce la fericire și numai prin ea o poți păstra”. Horațiu s-a inspirat dintr-o maximă atribuită lui Pitagora și adoptată de mai mulți filosofi greci. E un principiu al fericirii, în sens moral, și ca atare îl folosește poetul latin. Uneori însă *Nil admirări* apare și cu înțelesul lui literal: „să nu te miri” și atunci se referă la nepăsători, la indiferenți.

Nil desperandum (lat. „Să nu desperi!”) sau, cu alte cuvinte, să nu pierzi niciodată speranța, să nu te lași niciodată pradă deznădejzii. Acest sfat al lui Horațiu se găsește în *Ode* (I, 7, versul 27).

Nimic nou sub soare - Vorbă veche, foarte veche, care a avut mare succes în tinerețea ei. Ea ne-a rămas din cartea *Eclesiastul* (I, 10), atribuită regelui Solomon (1082 - 975 î.e.n.). Firește că astăzi, în epoca energiei atomice, a

Lasserului și a rachetelor cosmice, vorba „nimic noi sub soare” pare anacronică. Chiar dacă, pentru a-i denunța vârsta, o rostim în latinește *nil novi sub sole*, sau în grecește, ea poate trezi un zâmbet ironic la adresa scepticului autor din antichitate. De altfel, întregul context: „ce-a fost o să mai fie, ce-o să fie a mai fost. Nimic nou sub soare” se referă la nemișcare, la stagnare, la o

repetare stereotipă a fenomenelor. Cu alte cuvinte, tot ce se săvârșește pe lume s-a mai întâmplat cândva și se va mai întâmpla după un timp. Romanticii au interpretat însă acest „nimic nou sub soare” ca fiind tot ceea ce este etern omenesc repetându-se într-un circuit nesfârșit, ca de pildă: nașterea, dragostea, moartea...

Scriitorul german Karl Gutzkow, în piesa *Vriei Acosta* (act. IV, sc. 2), folosește aceeași idee: *Alles schön dagewesen!* Iar Eminescu, în *Glossa*, o exprimă cu măiestria lui poetică: „Vreme trece, vreme vine, / *Toate-s vechi și nouă toate*”.

Nimeresc orbii Suceava – Pe vremuri, la biserica Sf. Ioan din Suceava, unde se află moaștele sfântului Ioan cel Nou, se făceau dese pelerinaje, întrucât dăinuia credința că aceste moaște vindecă orbii. Unii veneau singuri, pe jos, întrebând din om în om.

Expresia constituie deci un îndemn la străduință: dacă *nimeresc orbii Suceava*, atunci orice țintă, oricât de grea, poate fi atinsă. Se mai folosește și varianta: *a nimerit orbul Brăila*, adresată celor „ce nimeresc după multă chibzuire” (cum afirmă Iordache Golescu), sau „celor pe care îi conduce mai mult norocul” (cum susține Iuliu Zanne). Ion Creangă, în *Amintiri din copilărie*, spune: „Nimeresc orbii Suceava și eu era să nu vă nimeresc?”

JNiinium ne crede colori (lat. „Nu te încrede prea mult în culori”) – emistih al lui Vergiliu (*Egloga* a II-a, vers. 17). Poetul spune prin gura păstorului Corydon: „De ce oare n-am iubit-o pe Menalca, deși pielea ei *neagră* n-are strălucirea pielii tale! O, dar nu te mândri prea mult cu culoarea ta (bineînțeles: albeața pielii tale – - **n.n.**). Zvârlim *alba* (floare) de mălin și-n schimb culegem *negrul* hiacint”. Sensul expresiei este: nu te încrede în aparențe.

Noaptea sfântului Bartolomeu – astfel e cunoscut în istorie masacrul împotriva hughenotilor (protestanți francezi de confesiune calvină) dezlănțuit în toată Franța din ordinul regelui Carol al IX-lea și al mamei sale Ga-

terina de Medici.

La 24 august 1572, sărbătoarea Sf. Bartolomeu, au fost uciși în puterea nopțiizeci de mii de hughenoti sub pretextul că au pregătit un complot contra regelui. În realitate, a fost un capitol tragic din istoria luptelor dintre catolici și protestanți.

„Noaptea Sf. Bartolomeu” a devenit o expresie ce desemnează, în general, un eveniment sângeros.

Noaptea Valpurgiei – Valpurgia a fost o călugăriță engleză care, pe la mijlocul secolului al VIII-lea, a venit în Germania să propovăduiască creștinismul. Proclamată sfânta după moarte (25 februarie 779), era sărbătorită în fiecare an în noaptea din ajunul zilei de 1 mai. Legenda spune că atunci, în „noaptea Valpurgiei”, vrăjitoarele și demonii organizau pe muntele Brocken petreceri lubrice după ritualuri păgâne. Goethe evocă această legendă în *Faust*. Ca expresie, „noaptea Valpurgiei” înseamnă o întâmplare halucinantă, un amestec de orgie și mister.

Noblesse oblige (fr. „Noblețea obligă”), maximă de obicei citată în franțuzește. Autorul ei este Gaston de Levis, care a scos în 1808 un volum de *Maxime și cugetări despre diferite teme* (*Maximes et réélections sur divers sujets* – a 5 l-a). Sensul strict al maximei este: omul care e, sau care se pretinde nobil, trebuie să se poarte ca un nobil. Sensul mai larg este că postul înalt pe care-l ocupă cineva, titlul pe care îl deține, ori cultura sa, îl obligă să aibă o comportare demnă de poziția sa în societate.

Nodul gordian – Exista în templul lui Jupiter din Frigia un car cu care intrase în capitală plugarul Gordius, devenit rege. La carul acesta simplu, nodul care lega jugul de oiște era atât de meșesugit făcut încât ți u se puteau descoperi capetele. Un oracol prevestise că cine va izbuti să desfacă acest nod (numit mai târziu gordian, fiindcă era de la carul lui Gordius), va deveni stăpânul împărăției asiatice. Ajungând în Frigia cu trupele sale, Alexandru Macedon, care tocmai înainta spre Asia. Află de oracol. Și,

întrucât visa să cucerească această împărăție, încercă să dezlege nodul: o dată, de două ori, de trei. Ori. Nereușind, a scos paloșul și... a tăiat nodul.

Soluția, găsită de Alexandru spre a descurca problema nodului gordian, a dat naștere expresiei care de atunci i-a ajutat pe mulți să dezlege prin ea, tranșant și plastic, nu nodul ci modul de a ieși dintr-o situație dificilă și încâlcită, adică o rezolvare energică, curajoasă și rapidă.

Nolens, volens (lat. „Nevrând, vrând” – sau, cum se spune obișnuit: „vrând, nevrând”) – Expresia aparține teologului și filosofului Augustin, cunoscut mai ales sub numele de „Sf. Augustin”. A folosit-o pentru prima oară în *Retractări* (I, 13, 5), o lucrare în care autorul revine asupra unor păreri din tinerețe. Expresia s-a introdus aproape în toate limbile, fiind utilizată alături de formele proprii, ca de pildă: „willy-nilly” (engleză), „Bon-gré, malgré” (franceză) etc.

Noii me tangere (lat. „Nu mă atinge!”) – Evanghelia lui Ioan (XX, 17). Aceste cuvinte, pe care Iisus le-ar fi adresat Mariei Magdalena, au intrat pe calea literaturii în limbajul comun. Expresia are două sensuri: La propriu, ești poftit prin vorbele de mai sus să nu te atingi de un lucru prețios, sacrosanct. În muzee, obiectele rare și valoroase sunt însoțite de inscripția: Noii me lăngere! ... - La figurat, aceste cuvinte se folosesc cu referire la un personaj înconjurat de o aureolă care-l face intangibil; sau la un principiu, un text, o ordine stabilită etc., de care e grav și riscant să te atingi prin vorbă sau faptă.

No man's land (engl. „Țara nimănui”) – După declararea ultimului război mondial, nu s-a întreprins nicio acțiune militară la granița franco-germană între liniile de fortificații Maginot și Siegfried. Cum trecuse mai mult timp și niciuna dintre părțile combatante nu îndrăznea să pornească atacul, zona respectivă căpătase denumirea de „no man's land”.

De atunci expresia a rămas să desemneze teritoriul

dintre două granițe, care nu aparține nici unuia din cele două state; sau o regiune pustie, adormită; sau un loc unde se așteaptă evenimente ce nu se produc; sau – cum spunea atât de sugestiv Mihail Sadoveanu – „locul unde nu se întâmpla nimic 1”.

Nomina odiosa (lat. „Nume odioase”) – Ovidiu, *Heroide* (XIII, 54) – în scrisoarea pe care Laodamia o adresează, soțului ei Proteslas, unul dintre vitejii care au luat parte la expediția contra Troiei. Ea spune că orașele Ilion și Tenedos, râurile Simois și Xanthus, munții Ida *Nomina sunt ipso paene timenda sono*

(Sunt nume care sună aproape înfricoșător), fiindcă ele amintesc de cumplitul război troian. De aici s-a născut expresia *nomina odiosa*, adică nume care nu trebuie pomenite, deoarece evocă lucruri neplăcute, provoacă repulsie.

Nomina stultorum, Ubique locorum (lat. „Numele proștilor peste tot locul”) – expresie populară, sub forma unui vers leonin, al cărei autor nu se cunoaște. Se știe numai că a rămas din evul mediu, când se folosea în ironie la adresa celor ce-și scriau numele pe ziduri, pe garduri, pe copaci. Cum acest obicei n-a dispărut încă definitiv, mai trăiește și expresia ce-l combate de câteva sute de ani.

Non bis in idem (lat. „Nu de două ori același lucru”) – E un adagiu juridic care înseamnă că nu poți fi judecat de două ori pentru aceeași faptă. Expresia a fost împrumutată și de vorbirea curentă, unde a căpătat un sens diferit, și anume: de a nu întrebuința de două ori metode identice. De exemplu: aceleași trucuri într-o comedie, aceleași expresii într-o cuvântare, aceleași cuvinte într-o lecție ș.a.m.d. .

Non dolet, Paete! (lab. „Nu doare, Pae tuș!”) – Pliniu-cel-Tânăr povestește în *Scrisorile* sale (III, 16) că pe vremea împăratului roman Claudiu, care a domnit între anii 41 – 54 e.n., s-a descoperit un complot împotriva acestuia. Demnitarul Caecina Paetus, implicat în

conspirație, a fost condamnat la moarte prin sinucidere. Arria, soția lui, văzând cum el șovăie să execute sentința, și-a împlântat un pumnal în piept, l-a scos apoi plin de sânge și l-a întins bărbatului ei, spunându-i: „Non dolet, Paete”. Aceste cuvinte au rămas ca un exemplu suprem de fermitate, de curaj. Honoré de Balzac a folosit această expresie în povestirea *Femeia părăsită*: „Nu avea acolo, la îndemână, vreunul din bunii prieteni de la Paris, care se pricepea așa de bine să-ți spună: *Pacte, non dolet!*”

— Întinzându-ți o sticlă de șampanie sau târându-te la un chef, ca să-ți îndulcească chinurile îndoielii”.

Non erai bis locus (lat. „Nu era locul potrivit pentru acestea”), Horațiu, *Arta poetică* (vers. 19). Poetul vorbește despre digresiuni devenite locuri comune și plasate în mod nepotrivit.

Non est princeps supra lege's s cd lege's supra principem (lat. „Nu-i principele (adică șeful, conducătorul) deasupra legilor, ci legile deasupra principelui”) - Frază atribuită lui Pliniu-cel-Tânăr, a fost expropriată de expresia echivalentă mai concisă:» *Caesar non supra grammaticos*” (vezi).

Non est vivere, sed vaiere, vita (lat. „Nu-i totul să trăiești, ci să fii sănătos”) - Marțial, *Epigrame* (VI, 60). Dacă scădem - spune poetul latin - din zilele noastre timpul consumat de febre crude, tristeți grave și dureri chinuitoare, ajungem dintr-un salt de la copilărie la bătrânețe. Deci. O prețuire a sănătății trupești și spirituale. (Vezi și: *Mens sana...*)

Non licet omnibus adiré Corinthum (lat. „Nu-i dat tuturor a să se ducă în Corint”) - Corintul, una din anticele cetăți grecești, era vestit în epoca înfloririi lui, prin viața de lux și de petreceri ce o ducea sub protecția zeiței Afrodita, care îi era patroană. Dar din pricina unor taxe mari la care erau supuse mărfurile aduse din afară, plăcerea de a petrece la Corint era și foarte costisitoare. Dovadă că se spunea: „nu toată lumea își poate permite să

se ducă la Corint”.

Vorba a ajuns proverb și proverbul a fost răspândit mai ales datorită lui Horațiu care, în prima *Epistolă* (17 – 36), i-a dat următoarea formă: *Non cuivis homini contingit adire lorum* (cu același înțeles). Cu vremea, vorba aceasta a căpătat un sens mai general și a fost folosită spre a spune că nu toți oamenii au același talent, sau același spirit, sau aceeași avere etc. Dar mai ales acest *non licet omnibus...* se aplică, în serios sau în glumă, când trebuie să renunțăm la dorințele noastre din lipsă de mijloace materiale.

Non multă, șed multum (lat. „Nu multe, ci mult”) – era deviza retorului roman Marcus Fabius Quintilianus; și ideea, altfel exprimată, o găsim în lucrarea sa *De institutione oratoria* (X, 1, 59). Conducător al unei școli create de împăratul Vespasian, preceptor al familiei împăratului Domitian, profesor renumit, Quintilian era de părere că în școală ca și în viață, nu numărul rezultatelor obținute este ceea ce interesează, ci importanța și valoarea lor. El a formulat ideea într-o fază mai dezvoltată: *Multă magis quam multorum lectione formanda mens* (Mințea se formează prin lecții multe ca valoare și nu multe ca feluri). Elevul său, scriitorul Pliniu-cel-Tânăr, a reluat și subliniat ideea maestrului în *Epistulae* (VII, 9, 15): *Alunt multum legendum esse, non multă* (se zice că trebuie să citești mult, nu-multe).

Aici apar elementele viitorului adagiu. Cum însă ambele fraze erau prea lungi, cineva (nu se știe cine în mod precis, dar probabil un dascăl de limba latină) a găsit embrionul din care s-a născut mai târziu expresia concisă și lesne de reținut: *Multum, non multă* sau *Non multă, șed multum*. Desigur, jocul de cuvinte e numai aparent și util memorizării, dar el nu schimbă cu nimic ideea de bază a expresiei care prețuiește fondul, conținutul. Se citează, atât în original, cât și în traducere, cu semnificația de: puțin, dar bun. Lessing, în drama *Emilia Galotti*

Utilizează versiunea germană:» *Nicht vieles, sondern Viel*”:

Vezi și: *Non numéro, sed pondere*.

Non numéro, sed pondere (lat. „Nu după număr, ci după greutate”) Cicero, *De officiis* (II, 22): „Dacă sunt mai mulți cei cărora li s-a dat (e vorba de averi) în mod necinstit decât cei cărora li s-a răpit pe nedrept, prin aceasta ei nu sunt mai puternici, pentru că *nu după număr sunt judecați, ci după valoarea Zor*”.

Schiller exprimă o idee apropiată în piesa *Demetrius* (act. I): *Man soll die Stimmen wägen und nicht zählen* (Voturile să fie cântărite și nu numărate). E un elogiu adus calității.

Non omnia possumus omnes (lat. „Nu toți putem de toate”) Vergiliu (*Egloga* a VIII-a, vers 63, mai precis: sfârșitul acestui vers). Sensul este că nu putem ști toate și încă la fel de bine. De pildă: Michelangelo nu era nici pe departe atât de mare ca pictor, arhitect și poet, pe cât era ca sculptor, fiindcă *non omnia possumus omnes*. Scriitorul englez Walter Scott a folosit într-un roman al său expresia cu scopul obținerii unui efect comic: „*Non omnia possumus omnes*, cum a zis într-o zi avocatul Crossmyroof, când a fost chemat în două locuri o dată”.

Non omnibus dormio! (lat. „Nu dorm pentru toți”) – Expresie consemnată de Cicero în scrisorile sale” *Ad familiäres*” (VII, 24, 1). Are la bază o amuzantă istorioară antică: un cetățean din Roma, neputând suporta vizitele, se prefăcea că doarme când îi soseau musafiri. Într-o zi, zărind pe sub gene cum sclavul său se înfruptă pe ascuns din vinul casei, îi spuse: *Non omnibus dormio!* Vorba a rămas și poate fi utilizată în același sens, adică: mai închid eu ochii, dar nu chiar pentru toată lumea **t**

Non omnis moriar (lat. „Nu voi muri de tot”) – într-una din odele sale (a 30-a din cartea a treia, versul 6), Horațiu (același Horațiu, care a spus în primul vers din aceeași odă: *exegi monumentum aere perennius*), vorbind

despre sine, afirma: *non omnis moriar*. Prin acest „nu voi muri de tot” se înțelege că va lăsa posterității opera să care va fi nemuritoare și va aminti de numele lui. În scrierile multor clasici ai literaturii universale putem întâlni acest vers rostit de diferite personaje care, socotindu-l prea cunoscut, nici nu mai menționează că e de la Horațiu cetire.

George Coșbuc și-a intitulat *Non omnis moriar* panegiricul în versuri scris la moartea filologului ardelean Timo-tei Cipariu.

Non opus est verbis, credite rebus (lat. „Nu-i nevoie de vorbe, credeți faptele”) – Ovidiu, *Fastele* (II, 734). Soldații lui Tarquinius Superbus, regele Romei, în vremea asediului cetății Ardea (secolul VI î.e.n.), discutau la masă despre cinstea femeilor lor: „Oare ale noastre soții se mai gândesc la noi?” Și toți se întreceau în a-și lăuda nevestele. Atunci sare un anume Gollatius și zice: „La ce să vorbești? Numai în fapte să crezi! Noaptea, mai ține; pe căi să sărim și să mergem la Roma!” E ceea ce exprimă în trei cuvinte dictonul latin „*Acta, non verba*”, introdus în multe alte limbi; în franceză: „*Des actes, non des paroles*” (vezi); în română: „*Fapte, nu vorbe*”.

Non possumus (lat. „Nu putem”) – formulă care echivalează cu un imposibil categoric, solemn și fără apel. E răspunsul dat de Petru și Ioan unor înalți preoți care au încercat să oprească răspândirea evangheliei.

— Răspuns consemnat în „Faptele apostolilor” (IV, 20) de unde acest *non possumus* a. și fost luat (bineînțeles după traducerea latină a scripturii). Mai târziu a devenit o formulă de refuz a papilor. Iar în vremea noastră, îmbrăcând semnificația laică, același *non possumus* înseamnă o interdicție de neclintit, o împotrivire peste care într-adevăr nu se mai poate trece, deoarece pune un caz de conștiință ce nu admite niciun fel de tranzacții.

Non scholac, sed vitae discimus (lat. „Nu pentru școală, ci pentru viață învățăm”) – Această înțeleaptă

vorbă rezumă un întreg pasaj din epistola 106 a lui Seneca-cel-Tânăr.

Se folosește spre avatrage atenția că învățătura este o armă pentru viață și, în acest scop, se adresează elevilor (uneori și părinților lor) care, de obicei, „vânează” numai note mari în catalog.

Când este cazul, se utilizează și reciproca: „*Non vitae, sed scholae discimus*” (Nu învățăm pentru viață, ci pentru școală).

Nosce te ipsum (lat, „Cunoaște-te pe tine însuți”) – Cicero, *Tusculane* (I, 22, 52). Traducerea latină a expresiei grecești: γνώθι σεαυτόν.

Notabene (lat. „Notează bine”) – Se pare că obiceiul acestor adăugiri a rămas de pe vremea când cărțile erau scrise de mână. Atticus, un prieten al lui Cicero, înființase la Roma un atelier unde lucrau 300 de scribi care copiau, după dictare, în mod simultan, același text. Desigur, în asemenea condiții se săvârșeau destule greșeli și omisiuni. Prin „nota bene” erau evitate efortul și cheltuiala unor noi transcrieri.

Deci, La început: un fel de erată. După ce mai târziu s-a introdus *erratum*, „nota bene” a ajuns ceea ce este și azi: o însemnare, cu inițialele *N.B.*, spre a semnala cititorilor o informație sau o precizare suplimentară.

Nous dansons sur un volcan (fr. „Dansăm pe un vulcan”) – În anul 1830, datorită măsurilor reacționare ale regelui Carol al X-lea și. Ale guvernului său, situația internă în Franța era dintre cele mai încordate. În luna iulie din acel an a. și izbucnit revoluția. Cu puțin înainte (la 31 mai 1830), ducele d'Orléans dădea la Palais Royal un bal fastuos în onoarea regelui Neapolelui, venit în vizită la Paris. În palat era petrecere mare. Afară poporul era în fierbere și mai mare. La un moment dat, când începu iar dânsul, unul dintre invitați, scriitorul Achille Salvandy, trecând pe lângă ducele amfitrion, îi spuse, făcând un joc de cuvinte (ca aluzie la regele Neapolelui și la Vezuviul

care e în fața Neapolelui): „E o serbare curat napolitană: *dansăm pe un vulcan*”. Vorbele lui, reușind prin această figură de stil să rezume atât de bine momentul de atunci din Franța, au lansat expresia care și astăzi e folosită pentru a semnală o primejdie, o situație care amenință siguranța cuiva. /{

Nu cerceta aceste legi – Coșbuc, *Moartea lui Fulger*. Lângă groapa craiului căzut în război, mama lui caută zadarnic să descopere legile vieții și ale morții: „Ori buni, ori răi, tot în mormânt! /Credința-i val, iubirea vânt/Și viața fum!” Poetul conchide: „Nu cerceta aceste legi/Că ești nebun când le-nțelegi!”

E replica dată acelor care, chiar dacă se găsesc în situația nefericitei mame, revoltată împotriva sorții nedrepte, nu trebuie să nege adevărurile vieții și să susțină că totul e minciună, nu trebuie să considere că nu există nimic bun, nimic măreț pe lume.

Versul a devenit expresie, pentru a încheia o discuție fără dezlegare.

Nuda veritas (lat. „Adevărul gol”) – Horațiu, *Ode*, cartea I, oda 24, versul 7 – Este oda scrisă cu prilejul morții criticului Quintilius Varus și închinată *Lui Vergiliu* care era neconsolat de pierderea lui Varus, bunul său prieten. Horațiu deplânge dispariția acestuia și se întreabă: Când Cinstea, Bună-credința, neprihănită soră a Dreptății, Adevărul nepătat (*nuda veritas*) vor mai găsi un om să-i semene?”

De la versul lui Horațiu s-a format expresia curentă astăzi: „Adevărul gol-goluț”.

Nu de moarte mă cutremur, ci de veșnicia ei – Vlahuță, poezia *Din prag*. Poetul nu se teme de moartea fizică, ci de cea spirituală. Sensul e clar precizat în versurile următoare:

„Bine e să știi, la moarte, că o dungă lași – un nume l-ai săpat la zidul nopții – c-ai muncit să-ți scoți în

Lume

Din al creierului zbucium, ca pe-un diamant, *ideea*.
Urma-ți va. fi cunoscută pe-unde ți-ai purtat scânteia...”

Așadar, o pledoarie pentru a crea opere durabile, prin care să trăiești și după moarte. În același spirit Montaigne

Spunea: *„Ce n'est pas la mort, c'est le mourir qui m'inquiète”*. \;...%.

(La) Nuit porte conseil („Noaptea e bună sfătuitoare”) - Proverb francez cu circulație universală. În timpul nopții, când e liniște, oamenii regăsesc de obicei calmul și chibzuință necesare spre a lua o hotărâre justă, bine cântărită, fără pripeală. De aceea, adesea, după lungi discuții purtate până târziu, se spune: „să lăsăm pe mâine luarea unei decizii. *La nuit porte conseil*”.

Scriitorul Al. Mirodan și-a intitulat una dintre piesele sale: *„Noaptea e un sfetnic bun”*.

Nulla dies sine linea (lat. „Nicio zi fără linie”) - Plinius, vorbind în *Historia naturalis* (35 - 36) de pictorul Apelles, povestește că acesta nu lăsa să treacă o zi fără să tragă o linie, adică fără să deseneze. Cuvântul „linie”, mai apropiat de „rând”, adică de „scris”, a făcut ca deviză lui Apelles să se aplice îndeosebi scriitorilor, care zilnic, cu perseverență, au dat glas condeiului lor. Ceea ce Plinius a spus despre cel mai mare pictor al Greciei, ar putea spune istoria literaturii noastre despre Mihail Sadoveanu și Tudor Arghezi, care - după înseși mărturisirile lor - își așterneau zi de zi gândurile pe hârtie, ilustrând cu până lor vechiul *nulla dies sine linea*.

Nulla fere causa est, în qua non femina litem moverit (lat.

„Aproape nu există proces în care femeia să nu fi pornit litigiul”) - Juvenal, *Satire* (VI, 242 - 243) - Vezi: *„Cherchez la femme 1”*.

Nulla regula sine exceptione (lat. „Nicio regulă fără excepție”) - Expresia vine din dreptul roman, unde excepția era un mijloc de apărare. Reclamantul formulează

o pretenție. Aceasta este regulă. Pârâtul invocă un fapt accesoriu, prin care neagă pretenția reclamantului. Aceasta e excepția.

Deci, orice regulă cu excepțiile ei. De unde, mai târziu, a rezultat și versiunea: „*Excepțiile confirmă regulă*”.

I III

Nulla salus bello; pacem te poscimus omnest (lat. „Nu-i mei o scăpare în război; cu toții cerem de la tine pacea!”)

— Vergiliu, *Eneâda* (XI, 362).

În cartea a XI-a, se desfășoară adunarea bătrânilor, spre a decide pacea sau războiul între viteazul Enea și regele Turnus al Rutulilor. Acesta din urmă vrea război, dar Drances, iscusitul sfetnic al lui Enea, propune pacea:

„Nu-i niciun bine în război! Și rugămu-te, Turnus, cu toții

Pacea tu dă-ni-o, și lucrul ce razima pacea”.

(trad. G. Coșbuc)

Vezi și expresiile:» *Bella matribus detestata*” și „*Der Krieg ernährt den Krieg*”.

Nullum est i-am dictum, quod non sit dictum prins (lat. „Nu este niciun cuvânt care să nu fi fost spus mai înainte”)

— Terențiu, în prologul comediei *Eunuchus* (41). Fraza se referă desigur la faptul că Terențiu a spus și el după alții, prelucrând această piesă după două comedii grecești ale lui Menandru: *Lingușitorul* și *Eunucul*, carelarându-l lor au fost compuse după un autor necunoscut – și așa mai departe.

Comedia *Eunuchus* a fost tradusă în românește de George Coșbuc, sub titlul *Parmeno*, unul dintre personajele principale ale piesei.

Expresia lui Terențiu, care amintește de *Nil novi sub sole* (vezi: Nimic nou sub soare), mai apare. Uneori și sub formă: *Nihil est i-am dictum...* etc. Voltaire, la rândul lui,

spunea: *Presque tout est imitation* (Aproape totul e imitație).

Numero deus impari gaudet (lat. „Zeilor le plac numerele neperechi”) – versul 76 din *Egloga* a VIII-a a lui Vergiliu. Într-adevăr, numerele 3, 7, 9, 13 se bucurau în antichitate de o deosebită trecere, de unde superstiția că aceste cifre ar avea o putere magică. Și fiindcă le plăceau numerele neperechi, zeii au hotărât ca Parcele să fie *trei*, Grațiile – *trei*, minunile lumii să fie șapte, șapte

— Cerurile, nouă – muzele și până și... păcatele – tot șapte! Pitagora considera nemuritoare numerele impare, fiindcă ele nu se puteau împărți în două părți egale de unități.

Chiar și medicină antică, în frunte cu Hipocrat, părintele ei (sec V î.e.n.), a atribuit numerelor neperechi o anumită putere enigmatică: copilul se naște la 9 luni (sau la 7), a șaptea zi ar fi decisivă pentru bolnavii contagioși sau operați etc. În sistemul lui Pitagora, numărul 7 era de altfel denumit „numărul medical” sau „climacteric”. Observația lui Vergiliu se poate aplica poezilor noștri căroră, ca și zeilor din Olimp, le plăceau numerele neperechi: *Eminescu* (Pe lângă plopul fără soț), *Coșbuc* (Trei Doamne, și toți trei), *Minulescu* (în orașul unde plouă de trei ori pe săptămână, Romanța celor trei galere, Romanța celor trei române, în orașul cu trei sute de biserici etc.), *Topârceanu* („Trei versuri mici/Din trei volume/Pe care trei poeți de-odată/în trei orașe le-au cântat...”) *Romanța automobilului* etc.

Nunc est bibendum (lat. „Acum să bem!”) – Oda a 37-a din cartea întâi a *Odelor* lui Horațiu a fost scrisă după ce romanii au reputat marea și neașteptata victorie de la Actium. Oda începe astfel: *Nunc est bibendum, nunc pe de libero, pulsânda tellus!* (Acum să bem, acum cu pas voios (liber) să batem pământul I). Adică o invitație la chef și joc, spre a sărbători o biruință deosebită, un succes neprevăzut.

Nur vom Nutzen wird die Welt regiert (germ. „Lumea e condusă numai de interese”) - Schiller, *Moartea lui Wallenstein* (act. I, sc. 6). E răspunsul pe care contele Terzky îl dă generalului Wallenstein, când acesta vorbește despre credință, prietenie, omenie.

Echivalentul literar al vorbei noastre populare: „*Interesul poartă fesul*”.

Nu sunt vremurile sub om, ci bietul om sub vremuri - Miron Costin, *Letopisețul țării Moldovei de la Aron Vodă încoace*, cap. XVIII, paragraful 12. Este vorba de lupta lui Vasile Lupu împotriva uzurpatorului de tron Gheorghe Ștefan.

Cronicarul, după ce arată „ce greșeli s-au făcut la cei vestiți sfetnici”, adaugă „fără un simțu vremii supt cârma omului, ce bietul om supt vreme”. A.D. Xenopol a ales vorbele cronicarului ca motto la opera *să istoria Românilor*.

Nu uita niciodată că ești om! (grec. „ἄνθρωπος 3 > ν τουτ* ἴσθι καὶ μέμνης αἰεί.) - Aceste cuvinte grave și serioase aparțin unui om de haz: poetul grec Philemon care a rămas vestit, nu atât prin cele 80 de piese comice, cât prin epilogul său tragicomic: a încetat din viață în urma unui acces de ne la vârsta de 97 ani.

În unul din puținele fragmente răzlețe ce s-au păstrat din lucrările sale, se găsește și înțeleaptă cugetare de mai sus care desigur îi conferă dreptul la atenția posterității nu numai într-un dicționar de citate celebre. Ea constituie un foarte vechi elogiu adresat ființei superioare care e omul, dar în același timp poate fi și un foarte actual memento pentru a păzi marile virtuți umane: rațiunea, morală, iubirea - într-un cu vânt: omenia!

Ê

Oameni, eu v-am iubit!

— Sunt ultimele cuvinte ale lui Iulius Fučík, erou ceh, căzut în lupta împotriva hitlerismului. Cu ele se încheie cartea pe care a scris-o în celulă înainte de a fi judecat și

condamnat la moarte. Cartea, terminată în 1943, purtând titlul: *Reportaj cu ștreangul de gât*, a apărut pentru întâia oară la Praga, în 1946. Autorul mai adaugă la sfârșit un singur cuvânt: *vegheați!* cu semnificația: vegheați, ca sacrificiile să nu vă fie zadarnice!

O bufniță la Atena! (grec. Γλαυκά εἰς Αθήνας.) - în înțelesul de a o duce la Atena. E o replică din comedia *Păsările* a lui Aristofan, versurile 306 și 2000 (în traducerea românească, ESPLA, pag. 131 și 180). Pe vremea lui Aristofan erau destule bufnițe la Atena; pe toate monedele de argint, cât și pe emblema orașului era gravat chipul acestei păsări, simbolul înțelepciunii și al vigilenței.

Prin urmare, „a duce bufnițe la Atena” înseamnă o treabă inutilă, un lucru de prisos. Cum spune zicala noastră: „a duce apă la fântâna”.

Ochi au, dar nu vor să vadă; urechi au, dar nu vor să audă

Psalmul 115 (versetele 5 și 6), unde se spune de fapt: „ochi au, dar nu văd; urechi au, dar nu aud” - Se referă la idolii altor neamuri, ciopliți din piatră, lemn etc. Și împotriva cărora psalmistul pune în gardă pe credincioși, vrând să-i ferească de idolatrie.

Poporul a „actualizat” aceste cuvinte și a început să le aplice acelor care, din patimă, din ignoranță sau din reacționarism *nu voiau* pur și simplu să vadă și să audă, făcând pe orbii și pe surzii în fața realităților sau a primejdiiilor.

Uneori se citează versiunea latină: *Oculos kahent et non videbunt. Quis habet aures audiendi audiat*. În tableta *Momente*, Ύχιαοτ Arghezi folosește expresia în traducere: „Câteodată chiar simpla onestitate a modestiei echivalează cu talentul. Se speră e*? Cine are urechi de auzit o să audă!” („Contemporanul”, nr. 763).

Ochi de Argus - Expresia vine de la personajul mitologic Argus, poreclit și *Panoptes* (care vede tot) și despre care legenda spune că avea o sută de ochi, dintre care

cincizeci totdeauna deschiși. De aceea zeița Iunona l-a însărcinat s-o păzească pe Io, de care Jupiter - soțul Iunonei - fusese îndrăgostit.

Argus a devenit deci sinonim cu o persoană excepțional de atentă, căreia nu-i scapă nimic din vedere. Iar expresia „ochi de Argus” are înțelesul de simbol al vigilenței.

Ochi pentru ochi - străveche pedeapsă din legislația mozaică, înscrisă în cartea *Exodul* (cap. XXI, v. 24): „Viață pentru viață, dinte pentru dinte, ochi pentru ochi”... E cunoscută mai ales sub denumirea de „legea talionului” și a fost adoptată de vechea legislație greacă și romană, de Mahomet în *Coran* etc.

Astăzi această pedeapsă nu mai există la niciun popor civilizat. Se păstrează numai ca expresie literară, semnificând o sancțiune ce-o aplici cuiva în același mod în care a înțeles și el să ți-o aplice.

Oderint, dum metuant (lat. „Să mă urască, dar să se teamă de mine”) - Această frază, care a slujit ca deviză multor suverani și dictatori sângheroși, își are originea în tragedia *Atreus* a poetului roman Lucius Attius (170 - 94 î. e. n.). Ea a devenit celebră grație lui Cicero care o explică în lucrarea sa *De officiis* (I, 28, 97).

Cicero spune că poezii trebuie să pună în gura personajelor ceea ce le convine, așa încât ele să gândească și să vorbească în concordanță cu caracterul lor. De pildă: „dacă l-ai pune pe Minos (regele Cretei renumit pentru integritatea sa) că mă urască dar să se teamă, se va observa că conveniența

Nu e bine slujită, fiindcă el e cunoscut pentru marea sa probitate. Aceleași cuvinte însă puse în gura lui Atreu (rege al Argosului și Micenei) ar face să aplaude tot teatrul, căci se integrează în caracterul său”. *Oderint dum metuant* au fost vorbele preferate ale împăratului Caligula, vestit prin furia și isprăvile lui aproape dementiale, într-o zi, la teatru, privind mulțimea de spectatori, și-a exprimat

dorința ca poportil roman să aibă un singur cap, spre a-l putea reteza dintr-o lovitură. Și a adăugat: „să mă urască, dar să se teamă de mine”. Vezi și *Incitatus*.

Odiseea, ca expresie, vine de la titlul epopeii lui Homer *Odiseea*, în care nemuritorul rapsod grec descrie călătoriile și aventurile lui Ulysses (sau Odysseus). De aceea, folosim cuvântul odisee în înțelesul de: un șir de peripeții.

O, Gott, das Leben ist doch schön! (germ. „O, Doamne, viața e totuși frumoasă 1”) – Schiller, *Don Carlos* (activ, sc. 21) – E concluzia la care ajunge marchizul de Poșă după o tulburătoare discuție cu regina Spaniei despre viață și moarte, despre dragoste și datorie. Cuvintele lui Schiller sunt citate spre a susține că, în ciuda vicisitudinilor și a oricăror amărăciuni, viața este totuși frumoasă și merită să fie trăită.

Oh! N'insultez jamais une femme qui tombe (fr. „O, nu

Insultați niciodată o femeie care cade”) – Hugo, *Les chants du crépuscule* – XIV: Cine știe ce povară a îndurat sufletul ei, câte zile a răbdat de foame! Vina e a noastră! A ta, bogătașule și a aurului tău 1 Pentru ca picătura de apă din țarina să redevină o perlă strălucitoare, e de ajuns o rază de soare, o rază de dragoste.

Versul lui Hugo se citează în apărarea unei femei care decede din vina societății, sau din alte pricini străine de voința și puterile ei.

O, Ich möchte den Ozean vergiften! (germ. „O, aş vrea să otrăvesc oceanul!”) – Schiller, *Hoții* (act. I, sc. 2). Îndurerat de vestea că nu va fi iertat și reprimat în casa părintească, Karl Moor, spre a se răzbuna pe oamenii care-i refuză omenia, acceptă să devină căpetenia unei bande de tâlhari și spune acoliților săi: „Aș fi în stare să otrăvesc întreg oceanul, pentru ca moartea să poată fi sorbită din toate izvoarele!”

Fraza se folosește de către o persoană aflată în

culmea desperării.

Oile lui Panurge, după expresia franceză *les moulons de Panurge*, au intrat în mai toate Jimbile din episodul foarte cunoscut al romanului lui Rabelais: *Pantagruel*. În capitolul VI din cartea a patra a acestui roman, „Panurge, unul dintre personajele principale, mânios pe oierul Dindenault, jură să se răzbune: cumpără de la el o oaie și o zvârle în mare. De îndată, celelalte oi se precipită în valuri și se îneacă toate. Uneori ne referim la „oile lui Panurge” în *generali* pentru a ironiza spiritul de imitație, dar de obicei ilustrăm un *anumit* caz, cum procedează Sainte Beuve: „Criticii din zilele noastre sunt mai mult sau mai puțin ca oile lui Panurge”. Deci, o expresie pentru moda imitației fără discernământ. (Horațiu, în *Epistole* (c I, ep. 19, v. 19), îi asemuia tot cu o turmă servilă: *O, imitatores, pecus servurul*).

Anton Pann folosește aceeași comparație: „Omul este ca oaia, lesne se ia unul după altul”.

O. K. (engl. „Totul e bine”, „e în regulă”) – Expresia, foarte frecventă în Statele Unite, s-a introdus în numeroase limbi.

Ea derivă, probabil, din cuvântul „Oke”, care, în graiul pieilor roșii înseamnă: „Așa este!”. (Vezi și: „*All right*”).

Olandezul zburător – Expresia are la bază o legendă veche. Un marinar olandez făcuse jurământ să ocolească un promontoriu întâlnit în cale, chiar dacă această expediție i-ar cessa o veșnicie. Semeția lui a atras mânia lui Dumnezeu și marinarul s-a văzut pedepsit să se lupte cu talazurile și furtuna, fără a ajunge niciodată la liman. Dar această legendă, originară din Țările de Jos, n-a dat naștere expresiei decât abia în secolul trecut, când cei doi mari creatori germani – poetul Heinrich Heine (în 1834) și compozitorul Richard Wagner (în 1843) – au popularizat-o prin lucrările lor. Opera wagneriană i) ei *fuegihæe ffouänäer* a fosij tradusă în franceză *Le vaisseau fantôme*,

povestea „Olandezului zburător” fiind cunoscută și sub titlul de „Vasul fantomă”, care de asemenea a devenit o expresie spre a caracteriza spiritul de aventură ce, în orbirea lui, e sortit eșecului.

Oleum perdidisti (lat. „Ai pierdut uleiul”) – Latinii foloseau această expresie pentru a caracteriza o scriere fără valoare, un discurs nereușit etc. Autorul a lucrat probabil nopți de-a rândul, dar n-a izbutit decât să risipească zadarnic uleiul lămpii sale.

O, Liberté, que de crimes on commet en ton nom! (fr. „O, Libertate, câte crime se comit în numele tău!”) – cuvinte rostite de M-me Roland de la Platière, în cele din urmă clipe de viață, când urca pe eșafod, la 8 noiembrie 1793, condamnată la moarte, fiindcă aprobase răscoalele din Franța.

Se citează spre a dezvălui abuzurile comise sub masca libertății.

O mie și una de nopți – Expresia circulă sub diferite forme: „Parcă-i o mie și una de nopți”; sau „Asta-i o poveste ca din o mie și una de nopți!” în sens de miraculos, fantastic; sau „A fost ceva feeric: o bogăție, un lux ca în o mie și una de nopți”. Această expresie vine de la răspândită culegere de povești arabe, cunoscută sub numele de mai sus. Eroina lor, frumoasa Șeherezada, a izbutit timp de o mie și una de nopți, să-l țină pe sultan cu atenția încordată și să-l pasioneze cu poveștile ei până într-atât, încât el tot amina hotărârea de a o sugruma, numai din curiozitatea de a auzi urmarea. De aceea, titlul acestor basme a devenit sinonim cu ceva extraordinar de captivant, mirific, magic.

Omm ignorum pro magnifico est (lat. „Tot ce-i necunoscut e socotit minunat”) – Cugetarea aceasta a lui Tacit (din *Viața lui Agricola*, 30) servește atât în sens pozitiv, cât și în sens negativ. Înțelesul ei fiind că „necunoscutul are farmec”, o putem cita atât pentru a explica ce-i îndeamnă câteodată pe oameni să pornească în

necunoscut (în ascensiuni, în călătorii îndepărtate), cât și pentru a preveni pe cei care, lăsându-se ademeniți de „farmecul necunoscutului”, iau calea periculoasă a aventurii, a misterului, a marelui semn de întrebare. Dar pentru acest din urmă caz romanii aveau un proverb mai vechi: *Omne ignorum pro terribili*, adică farmecul pe care îl prezintă necunoscutul poate avea un rezultat *îngrozitor*.

Omne vivum ex vivo (lat. „Orice ființă vie provine dintr-o ființă vie”) – axiomă de bază a biologiei moderne. Rezultă din formularea mai veche a medicului englez William Harvey (sec. XVII): *Omne vivum ex ovo* (Orice viețuitoare provine dintr-un ou, dintr-un germen).

Omnia mea mecum porto (lat. „Tot ce-i al meu port cu mine”) – deviza, tradusă în latinește, a filosofului Bias, unul dintre „cei șapte înțelepți ai Greciei” (vezi). Pliniu relatează că Bias a fost întrebat de concetățenii săi care se grăbeau să părăsească oralul Priene, amenințat să fie cotropit de ostile persane ale lui Cyrus (secolul VI î.e.n.), cum de nu-și ia nici veșminte, nici vase, nici alte lucruri din gospodărie. El le-a răspuns calm: „tot ce-i al meu prt cu mine”, dând astfel a înțelege că mai mult decât toate bunurile materiale prețuiesc acumulările spirituale și că adevărata bogăție este ceea ce a adunat omul ca experiență, cunoștințe, înțelepciune, cultură.

Desigur, filosoful Bias a răspuns în grecește. Dar traducerea latină a rezistat timpului, așa cum s-a întâmplat cu foarte multe alte expresii din Biblie, mitologie, istorie, care ar fi trebuit citate în ebraică sau în greacă.

Omnia mutantur, nihil interit (lat. „Totul se schimbă, nimic nu dispare”) – Ovidiu, *Metamorfozele* (XV, 165). Poetul îi întreabă pe oameni de ce se înspăimântă de moarte, de întunericul ei, de nume născocite ca cel al fluviului Styx, de infernul imaginar care nu se găsește decât la poezi? Sufletul este nemuritor. El trece însă prin mai multe trupuri: când părăsește un trup, intră imediat în altul.

Natura - susține Ovidiu - e în veșnică schimbare, totuși rămâne mereu aceeași: succesiunea zilelor, a nopților, a anotimpurilor, a vârstelor vieții. În ultimă analiză, toate se schimbă.

— Nimic nu piere.

Scriitorii și filosofi idealști s-au servit de versul lui Ovidiu pentru a susține principiul continuității spiritului. A fost invocat și de adepții metempsihozei. Vezi replica științifică: *Rien nese perd... toutse transforme*.

Omnia vincit amor (lat. „Iubirea învinge toate”) Vergiliu, *Egloge* (X, 69) - El cântă dragostea poetului Cornelius Gallus, care, trădat de Lycoris, se retrage în Arcadia, în mijlocul păstorilor, și apoi în pădure, spre a duce o viață singuratică. Dar, zadarnic! Gândurile și inima lui Gallus se întorc la femeia iubită. Și Vergiliu încheie: *Omnia vincit amor, et nos cedamus omori* (Iubirea învinge toate, și noi cedăm în fața dragostei). La rândul lui, Voltaire recunoaște invincibila forță a iubirii în aceste două versuri gravate pe soclul unei statui a lui Cupidon:

„Qui que tu sois, voici ton maître: Il l'est, le fut, ou le doit être”. (Oricine-ai fi, iată-ți stăpânul: Este, a fost, sau va fi), Coșbuc, în poemul satiric *Dr. Juris*, face aluzie la iubirea nefericită a lui Gallus.

Omul este un animal sociabil (grec. „ἄνθρωπος 3 ὁν πολιτικόν.”) - Astfel a definit Aristotel, în lucrarea sa *Politică* (I, 9), înnăscuta tendință a omului de a căuta societatea semenilor săi. Mai întâlnim uneori și varianta: „Omul este prin natura să o ființă sociabilă”. Această expresie a fost popularizată prin *Scrisoarea 87* din *Scrisorile persane* ale gânditorului francez Montesquieu. Iar scriitorul rus A.I. Herzen, în cartea sa *Scrisori din Franța și Italia*, la capitolul „Din nou la Paris”, spune: „... Lumea se teme de omul liber, considerând natura lui rea, în sensul care este dat acestui cu vânt. Dar se uită că omul, înainte de toate, este un animal sociabil, că în el există instinctul vieții sociale”.

On ne badine pas avec Tamour (fr. „Cu dragostea nu-i de glumit”) – E titlul unui „proverb” teatral de Alfred de

Musset, scris la 1840. În această comedie poetul francez arată că un tânăr, vrând să stârnească inima fetei care nu-l iubește, declară dragoste aprinsă surorii ei, Aceasta ignoră jocul și se îndrăgostește de-a binelea de cel care o luase drept cobai sentimental; dar, când află că de fapt el viza pe alta, se omoară. Morala: cu inima să nu glumești, cu dragostea nu-i de joacă.

On n'est jamais si bien servi que par soi-même (fr. „Niciodată nu ești mai bine servit decât de tine îtișuți”) – replică din comedia *Brueys et Palaprat* (scena 2) de Charles Guillaume Étienne.

E echivalentul cult al unor zicale populare, ca: „Ce nu-ți faci singur, nu-ți face nimeni”, sau „Lupul cu slugi rămâne flămând”.

On ne fait d'omelettes sans casser des oeufs – (fr. „Nu faci omletă fără să spargi ouăle”) – Vorbe atribuite contelui Petru de Pahlen, guvernatorul Petersburgului. Organizând un complot care a dus la detronarea țarului Pavel I, el a rostit cuvintele de mai sus la o întrunire a conspiratorilor din 23 martie 1801. În realitate, contele Pahlen a folosit o veche zicală franceză, care semnalează că nimic nu se face fără riscuri și investiții.

O nenorocire nu vine niciodată singură – e traducerea cunoscutei zicale franceze: *un malheur ne vient jamais seul*. Dar francezii au tradiis-o liber după versiunea latină: *abyssus abyssum invocat* („abisul cheamă alt abis”), cu alte cuvinte: o dată pornit pe o prăpastie, mergi dintr-o prăpastie în alta. Acesta e versetul 8 din psalmul XLI al regelui David, verset care, în traducerea lui Gala Ga-laction, sună astfel: „O viitoare cheamă pe cealaltă în vijelia cataractelor sale...”

Din traducere în traducere, ca din prăpastie în prăpastie, sensul inițial s-a dus de-a rostogolul, și cu vremea, vorbele acestea au ajuns să fie rostite, de obicei

cu resemnare dar nu fără amărăciune, spre a marca un lanț de neplăceri, de eșecuri.

On ne prête cu'aux riches (Fr. „Nu se împrumută decât celor avuți”) - zicală franceză, care are două sensuri:

Primul sens - propriu - care rezultă și din traducerea românească, și un sens figurat, care recunoaște faptul că unor oameni deosebit de înzestrați din punct de vedere intelectual le sunt atribuite calități, fapte sau expresii ieșite din comun. De exemplu, când sunt multe cuvinte de duh puse în seama unor oameni celebri ca Mark Twain, Bernard Shaw, Caragiale, Tristan Bernard, pentru că „*on ne prête cu'aux riches!*”

Onoarea de familist - Sunt vorbele lui Jupân Dumitrache, de câteva ori repetate în *o noapte furtunoasă* de Caragiale. Au devenit o aluzie folosită totdeauna cu intenții comice, pentru o situație asemănătoare cu cea a eroului caragialean, atins în *onoarea* sau în *ambițiile* sale.

On revient toujours à ses premiers amours (fr. „Revenim totdeauna la primele iubiri”) - versurile unui cântec din opera comică *Joconde*, cu textul de Étienne și muzica de Nicolo (act. III, se L).

Sensul s-a extins și expresia se aplică pentru tot ce o dată ne-a fost drag (persoane, lucruri, vorbe, idei...) și spre care ne întoarcem într-o zi cu aceeași simpatie din trecut.

On trouve avec le ciel des accommodements (fr. „Te mai învoiești și cu cerul”) - Molière (*Tartuffe*, act. IV, sc. 5) - Când Elmira pretextează că vă supăra cerul dacă va păcătui în dragoste, Tartuffe îi răspunde!

„E câte-o desfătare oprită, nu te-nșeli:

Dar se mai fac cuv cerul și unele-nvoieli!”

Ironia lui Molière servește spre a satiriza preacuvioasa fățarnicie.

O, pasa, cât de darnic ești! - vers din poezia *El Zorab* de G. Coșbuc, a devenit o expresie prin care zeflemisim în vorbirea curentă zgârcenia sau meschinăria cuiva. De pildă: când, pentru o faptă remarcabilă, care ar merita o

răsplată concretă, cineva oferă simple promisiuni, e foarte potrivit să-i amintim ironic cuvintele pe care arabul lui Coșbuc le-a adresat mărinimosului pașă.

Opus igne, autor patibulo dignus (lat. „Opera e vrednică de foc; autorul, de spânzurătoare”) - e rezoluția pe care cenzura maghiară a pus-o pe *Cronica Românilor și a altor neamuri învecinate*, scrierea principală a lui Gh. Șincai. Din această cauză lucrarea n-a văzut lumina tiparului decât mai Urziu, la Iași (1853), după moartea cărturarului ardelean.

Astăzi, expresia se mai citează la modul ironic în legătură cu o lucrare care nu merită să fie luată în considerare.

Oreste și Pilade - sunt două personaje mitologice care au devenit de-a lungul vremurilor sursa de inspirație a unui șir nesfârșit de lucrări literare. Oreste a fost fiul regelui Agamemnon, căpetenia oștilor grecești în războiul împotriva Troiei. După moartea tatălui său, Oreste a fost trimis la curtea regelui Strofiu din Focida, unde a crescut împreună cu Pilade, fiul acestui rege. Între cei doi copii s-a legat o prietenie frățească. Pilade l-a însoțit mai târziu pe Oreste în Taurida și s-a căsătorit cu sora lui, Electra.

Prietenia neclintită, până la sacrificiu, dintre Oreste și Pilade a ajuns proverbială, servind drept pildă, ca și aceea a dioscurilor Castor și Pollux (vezi).

Orfeu - personaj legendar, fiul lui Apollo (sau al regelui trac Oiagros) și al nimfei Caliope, a vrăjit cu liră și cântecele sale nu numai oameni și zei, ci și animale, plante, stânci...

„De cântarea lui Orfeos munții Traciei s-umpleau și de sunetul lui dulce crude fiare se-mblânzeauce.

(Gh. Asachi, în poezia la *patrie*)

Orfeu și legenda lui au inspirat pe Vergiliu în *Georgice*, pe Ovidiu în *Metamorfoze*, pe Milton în *Paradisul pierdut*, pe Rubens, Tintoretto, Brueghel în pictură, pe Glück și Offenbach în muzică, precum și o

întreagă literatură poetică și filosofică cunoscută sub denumirea de *Poemele orfice* (începând din secolul VI î.e.n.). Numele lui Orfeu a ajuns antonomază pentru un muzician deosebit de înzestrat.

Ori Stan, ori căpitan

— Vezi: „*Aut Caesar, aut nihil*”.

Ortul popii – Ortul, o monedă veche în valoare de zece parale, era pe vremuri plata obișnuită pentru slujba religioasă la o înmormântare. De aceea „a da ortul popii” a ajuns să însemne: a-și da sfârșitul.

O, rus, quando ego te adspiciam? (lat. „O, țară, când te voi revedea?”) – Este versul 60 din satira a VI-a a lui Horațiu (cartea a doua) – prin care poetul își exprimă dorul și graba de a se refugia în liniștea odihnitoare de la țară unde, departe de zgomotul orașelor, să uite, în lectura clasicilor, de ostenelele cotidiene ale vieții (*iucunda obli via vitae*). Când vrem să evocăm farmecul pastoral, mai putem recurge și la urî crâmpei de vers din *Georgicele* lui Vergii în (versul 486 din cartea a doua): *O, ubi câmpii* (O, unde sunt câmpiile?), cu același înțeles că *O, rus, quando ego te adspiciam?*

O, sancta simplicitas! (lat. „O, sfânta simplitate!”) – ultimele cuvinte ale reformatorului religios ceh Jan Huș, condamnat la moarte pentru erezie și ars pe rug în anul 1415. El le-a rostit când a zărit o femeie bătrână, simplă și neștiutoare, care aducea vreascuri și le aruncă pe rugul lui, socotind că săvârșește astfel o faptă bună, răsplătită de biserică cu promisiunea fericirii viitoare. Aceleași cuvinte, rostite în exact aceleași împrejurări, sunt atribuite și lui Ieronim din Praga, partizan al lui Huș, de asemenea ars pe rug, ca eretic, la 30 mai 1416. Expresia e citată în ironie pentru o vorbă sau o comportare izvorâtă din naivitate. Se folosește uneori și formă: *sancta simplicitas*! Într-o scenă din *Faust*, Mefistofel îi spune lui Faust: „Sancta simplicitas! Nu e nevoie de nimic/Fiți martor, făr-a ști prea mult” (Goethe, *Faust*, partea. Întâi, versurile 3037 – 38).

Os homini sublime dedit... (lat. „A dat omului chip înălțat”) Ovidiu, *Metamorfozele* (I, 85) – Vorbind despre facerea lumii, poetul spune:

„Dacă cu ochii-n pământ celelalte animale se uită, Omului chip înălțat dăruie ca să cate spre ceruri, Fața în sus îndreptând să-și ridice privirea la aștri”.

— III aceste cuvinte stabilește Ovidiu diferența dintre om și celelalte ființe, dând totodată a înțelege că omul a fost creat „să biruie țarina”, cum spune Arghezi în poezia *Până atunci din Cântare omului*:

„Și cumpănit pe câte o talpă și-n călcâi, Ai fost pe verticală înaltă cel dintâi”.

Os homini sublime dedit... se citează spre a exprima simbolic (și de la o vreme la propriu) ideea că destinul omului este să-și înalțe privirile la cer, în sensul de a aspira tot mai sus, de a avea idealuri tot mai înalte.

Ospățul lui Balthazar – Balthazar, ultimul rege al Babilonului, era vestit prin ospetele sale care degenerau de obicei în petreceri desfrân. He. De altfel, într-o noapte când se desfășura un asemenea festin, el a fost detronat și omorât.

„Ospățul lui Balthazar” (sau Belsazar) a ajuns astfel să semnifice o orgie vecină cu prăbușirea (vezi: *Mane, tekel, fares*). „De la cheful lui Belsazar/N-au mai fost meseni atâta/De-ngroziți...” (H. Heine, poezia *Atrizii spanioli*).

Ospățul lui Lucullus – Pentru amatorii de ospete care au și gusturi... literare, termenii de comparație nu lipsesc în istorie. Spre deosebire de ospățul lui Balthazar sau cel sardanapalic (legate de ideea de orgie), ori de ospățul pantagruelic sau gargantuiesc (ce se referă la cantitatea enormă de mâncare), „o masă à la Lucullus” sugerează mâncăruri fine și servite luxos. Acest Lucullus a fost un general roman (109 – 57 î.e.n.), vestit printr-o serie de victorii ce nu-i aduseseră numai lauri, ci și o avere nemăsurată. La vârsta de 45 de ani, dezamăgit de intrigile

unora și de ingratitudea altora, a părăsit viața publică și cariera militară și s-a dedat huzurului și festinelor, câștigându-și prin ospetele ce le dădea, o faimă care a întunecat complet pe aceea dobândită pe câmpul de luptă. Bătăliile i-au adus o glorie muritoare; ospăturile, o nemurire „glorioasă!”

O, tempora! O, mores! (lat. „O, timpuri! O, moravuri!”) - E strigătul de protest al lui Cicero, din *Catilinare*

(i, 21 s. a.), unde vestitul orator roman, pe atunci (anul 63 î.e.n.) consul, atacându-l pe Catilina, se ridică îngrozit contra complicităților care au făcut posibilă o conjurație ca aceea pusă la cale de Catilina, împotriva senatului roman.

De asemenea, în *Verrine* (cap. XXV, paragr. 59, r. 1) referindu-se la lăcomia lui Verres care, în calitate de pretor al Siciliei, a despuiat monumentele de podoabele lor prețioase, a furat vase și odoare de aur și și-a însușit o avere uriașă, Cicero folosește din nou: *O, tempora! O, mores!* Vorba a rămas și e invocată atunci când vrem să arătăm în ce grad de decădere au ajuns uneori moravurile.

O, temps, suspends ton vol! (fr. „O, timpule, oprește-ți zborul 1”) - Lamartine, poezia *Lacul*, strofa 6. Poetul stă pe malul unui lac, își aduce aminte de întâlnirile cu iubita lui și meditează asupra trecerii vremii: „Scăpare n-are omul, și timpul țărnm nu are: /El curge, noi murim!” Versul „O, temps, suspends ton vol!” a apărut cu mult înainte (1762) în *Ode sur le temps* (Odă despre timp) a lui Antoine Thomas. Cum însă poezia *Lacul* e mai cunoscută, expresia circulă sub semnătura lui Lamartine. „Să fi strigat atunci, să fi strigat, /Așa cum mă-nvățase bunul poet: / «O, vreme, curmă-ți zborul și tu/prielnice ceas, oprește-te!» /e-aproape sigur/că lucrurile n-ajungeau aici” (Geo Dumitrescu, „Gazeta literară”, nr. 702). Vezi: *Die Jahre fliehen...*

Ôte-toi de la, que je m'y mette! (fr. „Ridică-te tu, ca să șed eu!”) - Saint-Simon, în *Catehismul industriașilor*

(1823 - 1824).

Vorbele filosofului francez referitoare la relațiile din lumea capitalistă au devenit o expresie ironică la adresa acelor care nemărturisit nu urmăresc decât scopul de a lua locul altora.

Otrăvurile lui Mitridate - Mai mulți regi din Pont (mic regat din Asia Mică) au purtat numele de Mitridate. Acela de care e legată expresia de mai sus e Mitridate al VII-lea și a trăit cam între anii 135 - 63 î.e.n. Deoarece în perioada domniei lui (123 - 63), conspirațiile și intrigile la curte se țineau lanț, iar mijloacelor mai obișnuite de care se slujeau curtenii pentru a se descotorosi de monarhul care îi stingherea era otrăvă, Mitridate s-a apucat să studieze plantele veninoase și să-și obișnuiască organismul cu tot soiul de otrăvuri, până într-atât încât - spun cronicarii - devenise imun. Așadar, se vorbește de *otrăvurile lui Mitridate* pentru a exprima că cineva a gustat toate amărăciunile posibile, ajungând la un fel de imunizare față de orice alte încercări. Specialiștii folosesc și verbul *a se mitridatiza* = a se imuniza.

O, ubi campi? (lat. „O, unde sunt câmpiile?”) - vezi: O, rus *y qiiando ego te adspiciam?*

Oul lui Columb - După descoperirea Americii (1492) și întoarcerea lui Columb în Spania, gloria lui începuse să stârnească invidii, gelozii. Mulți „viteji” se arătară după această expediție. Tăgăduind meritele celebrului navigator, ei spuneau că de fapt Columb n-a făcut nicio descoperire: „De vreme ce America exista, trebuia numai să te gândești să pleci într-acolo. Atât!”

Pentru a-l umili, un grande d'España l-a invitat într-o zi pe Cristofor Columb la un ospăț, unde i s-au servit vinuri bune, dar și vorbe rele. Columb a tăcut un timp; apoi însă, luând ca din întâmplare un ou de pe masă și dând impresia că propune un joc de societate, i-a întrebat pe comeseni - toți nobili - care dintre ei poate face căoul să stea drept pe unul din vârfuri. Mulți au încercat, dar nimeni n-a

reușit. Atunci Columb, lovind ușor oul la capăt, îl făcu lesne să rămână în echilibru pe farfurie. „Așa știm și noi!” – izbucniră strigăte. „Nici nu mă îndoiesc – răspunse zâmbind Columb – dar vorba d-voastră: trebuia numai să-ți vină asta în gând. Atât!” Din acest ou a ieșit... o expresie. Foarte răspândită în lumea întreagă: „oul lui Columb”. Ea se aplică persoanelor care nu izbutesc să facă un lucru, dar când li se arată cum se poate realiza, declară că rezolvarea e simplă și ușoară, sau se miră că același procedeu nu le-a trecut și lor prin minte.

Où sont les neiges d'antan? (fr. „Unde sunt zăpezile de altă dată?”) – vers vestit al lui François Villon din *Ballade des dames du temps jadis* (Balada doamnelor de altă dată). După fiecare strofă, versul de mai sus revine ca un refren. În această baladă, care numără cinci secole, poetul se întreabă de ce să mai vorbim despre Flora, Thaïs, Eho și alte „dames du temps jadis”, a căror frumusețe era dumnezeiască? Unde sunt ninsorile de odinioară? Adică, a vorbi despre ceea ce a fost, e ca și cum am vorbi despre nămeții din anii trecuți. Dar acest înțeles inițial s-a topit odată cu... zăpezile de atunci și a răsărit al doilea sens al versului: prin *où sont les neiges d'antan?* Se înțelege astăzi: unde sunt vremurile de odinioară?

— Expresie care însoțește regretul celor ce trăiesc din amintiri despre timpuri, întâmplări, ființe care au dispărut pentru totdeauna. De altfel, *antan* e contras din cuvintele latinești *ante annum* (anul dinainte), adică: timpul trecut.

Pământul făgăduinței – E în această expresie o greșeală de traducere a primilor traduttori ai Bibliei în românește, greșeală care a fost preluată de generațiile următoare (vezi: *Literă de evanghelie*) și încetățenită parcă pentru a demonstra justetea adagiului latin: *error communis tacit ius* (o eroare comună are putere de lege). De fapt e vorba de Pământul *făgăduit*, adică de acel Canaan (vezi) promis de Dumnezeu – cum povestește scriptura –

prin solemn legământ poporului israelit: o țară „unde curge lapte și miere”, un Eldorado cu toate bunătățile și bogățiile, unde belșugul și fericirea se revarsă, fără să fie nevoie să faci nimic. „El visa că a atins acel *pământ al făgăduinței* unde curge lapte și miere, unde ai pâine fără să trebuiască s-o câștigi, unde umbli în aur și argint” (Din romanul *Oblomov* - IV, 9 - de Goncharov).

Panem et circenses (lat. „Pâine și jocuri”) - Iuvenal, satira a X-a (81). El reproșează Romei în decadentă că nu mai are altă ambiție decât a se hrăni și a se distra. Mai târziu expresia a fost interpretată ad litteram, și nu în adevăratul ei înțeles, spre a susține că poporului îi trebuie numai pâine și distracții. Și aceasta a devenit un fel de deviză a cârmuitorilor care își închipuiau că pot astfel să doarmă liniștiți. Mișcările revoluționare ale popoarelor au dovedit limitele istorice ale acestui *panem et circenses*.

Pantagruel - Este fiul lui Gargantua (vezi) și eroul celei de-a doua părți a cunoscutei satire a lui Rabelais. Sub raportul mâncării și al băuturii, Pantagruel este aidoma tatălui său, așa încât - la alegere - se poate uza de numele acestuia cu exact același sens și în exact aceleași împrejurări în care am arătat că se folosește *gqrgan* - *π tua* sau *gargantuiesc*. N f.; - ”.

Parcă se bat calicii la gura lui - Era un obicei străvechi (relatat și de Maurice Druon în romanul său *Les rois maudits* despre regii Franței din sec. XIII) potrivit căruia, de zile mari, oamenii bogați porunceau să se arunce un pumn de pitaci sau diverse bucate multitudini adunate în piețe sau pe străzi, pentru a se desfăta privind cerșetorii hămesiți care se năpusteau, înghesuindu-se și strivindu-se, ca să apuce câte ceva din pomana bogătaşilor. O scenă asemănătoare evocă Eugen Barbu în romanul său *Amza haiducul*: „Căpitanul Sârbu le aruncă câțiva firfirici. Nebunii se încăierară sălbatic. Se loveau, se zgâriau, în curând le văzură obrazele pline de sânge. Își mușcau unul altuia mâinile și băncuțele se rostogoleau din nou în iarba

umedă”.

Obiceiul a dispărut, dar comparația a rămas: „parcă se bat calicii la gura lui”, folosită pentru cei ce mănâncă foarte grăbit, și extinsă la cei care vorbesc repede, parcă le-ar fi frică să nu li se ia vorbă din gură. Mihail Sadoveanu scrie în *Nada florilor*: „Prinde mutul limbă, de parcă i se bat calicii la gură ca la pomană”.

Parcele – Vechii greci au imaginat că viața omului e în e mina a trei zeități: Parcele, dintre care una, Clotho, ține fusul vieții, alta, Lakthesis, îl deapănă (de aici expresia: *firul vieții*) și a treia, Atropos, cu fatalul ei foarfece, îl taie. În poezie sau în graiul acelor care vor să evite cuvântul „soartă”, *Parcele* servesc spre a exprima ideea de ursită. Într-unul din cele cinci *Sonete de mart*, Anghel și Iosif ironizează pe criticii care așteaptă ca poeții să moară pentru a li se recunoaște meritele:

„Ce oameni cumsecade sunt poeții!

Cei morți bine-nțeleș... Cei ce trăiesc

I-aștept să moară toți ca să-i iubesc...

O, *Parcelor*, lungiți-mi *firul* vieții!

În literatură, Parcele mai sunt cunoscute prin perifrază: „ficele Noptii”, sau „ficele Destinului”, sau „ficele lui Acheron” (adică ale Infernului). La Fontaine le-a denumit „*Ies soeurs filandières*” (Surorile torcătoare). Coșbuc pomeneste de ele în poemul *Atque nos!*: „Soarta noastră-i profețită prin eterne ursitoare, /N-au murit Lachesis, Clotos. Atropos n-a murit, oare?...”

Pares cum paribus facillime congregantur (lat. „Cei ce se aseamănă, lesne se adună”) – Cicero, în *De senectute* (Despre bătrânețe), un elogiu adus cenzorului Cato cel Bătrân.

Dictonul latin a devenit proverb în numeroase limbi: *Qui s’assemble, se rassemble, Spune-mi cu cine te aduni, ca să-ți spun cine ești...*

Paris vaut bien une messe! (fr. „Parisul merită o liturghie”) – cuvintele regelui Henric al IV-lea care, pentru

a obține tronul Franței, a trecut de la religia protestantă la catolicism. El le-a rostit în ziua de 25 iulie 1593, în biserica Saint-Denis, rezumând adevărul istoric că a cucerit Parisul printr-o liturghie, adică prin acceptarea altei credințe. Se aplică pentru o abjurare, o renegare care aduce avantaje.

Parler comme l'Apocalypse (fr. „A vorbit ca în Apocalips”) - Una dintre cărțile „Noului testament”, atribuită evanghelistului Ioan, „Apocalipsul” - care în grecește înseamnă „revelație” - cuprinde prorociri fantastice despre un pretins „sfârșit al lumii” și despre „judecata de apoi”. Datorită conținutului mistic și stilului nebulos al acestei scrieri, apocalipsul a devenit echivalent cu o fantasmagorie, cu o halucinație. Deci, à vorbi ca în Apocalips înseamnă a vorbi într-un fel neinteligibil, cu exagerări greu de crezut.

Parnäs - E numele străvechi al unui munte din Grecia, sediul lui Apollo și al muzelor, decretat sălașul poezilor și al poeziei. De aceea când, tot poetic, vrem să arătăm că cineva cultivă poezia, spunem că „stă pe Parnas”, „urcă pe Parnas” etc. Eminescu, în sonetul *Pe un album*, spune: „Pe masa ta așez o foaie smulsă/Ce de când e nici n-a visat Parnasul”. Anghel și Iosif, polemizind cu un critic care s-a străduit zadarnic să flirteze cu Caliope, spun despre el (în poezia *Variațiuni...*): „... a cercat... să urce în Parnas, dar a rămas afară”.

Partir, c'est mourir un peu (fr. „A pleca înseamnă a muri puțin) - Edmond Haraucourt, „Le rondel de l'adieu” (Rondelul despărțirii). Poetul precizează în versul următor: „*C'est mourir à ce qu'on aime*”: a muri pentru ceea ce iubim, pentru cei că ne iubesc...

În una din „fabulele microscopice”, Topârceanu răstoarnă spiritual dictonul. Toto aplecat cu automobilul. Neatent pe drum, a suferit un accident și și-a pierdut viața. Concluzia: *Mourir c'est partir un peu...* (A muri e a pleca puțin).

Parturiunt montes, naseetiir ridiculus mus (lat. „Se

sforțează munții și se va naște un șoarece ridicol”) - Versul 139 din *Ars poetica* a lui Horațiu. Poetul îi sfătuiește pe scriitori să evite începuturi promițătoare, bombastice și pompoase, căci fac pe cititor, să se aștepte la prea multe, iar până la urmă, din muntele făgăduit iese un biet șoricel, simbolizând un rezultat infim față de energia investită: Expresia este uneori citată rezumativ numai cu primele două cuvinte: *Parturiunt montes*, iar alteori numai cu ultimele două: *Ridiculus mus*. În ambele aceste variante se subînțelege restul.

Pasărea albastră - după titlul *l’oiseau bleu* al unei piese (1910) a lui Maurice Maeterlinck. E povestea unui băiat și a unei fete, care caută „pasărea albastră”, simbol al fericirii. Cu acest înțeles fantezia poetului belgian a devenit expresie în numeroase limbi.

Pasărea Iunonei era păunul. A devenit simbolul fidelității, Iunona fiind zeița protectoare a căsătoriilor. De altfel, mai toate păsările zeitelor au ajuns, ca și stăpânele lor, metafore literare.

Minerva avea o bufniță (simbol al înțelepciunii), Venus, un porumbel (simbolul păcii). La Fontaine, în fabula *Porumbița și furnica* (cartea II, nr. 12), folosește pentru această pasăre expresia: „*L’oiseau de Vénus*”.

Pasărea Fenix (scris și Phoenix sau Phönix) - Foarte mulți învățați și scriitori antici, începând cu istoricul Herodot (secolul V î.e.n.) vorbesc despre o pasăre, unică în felul ei, de Mărimea unui vultur, cu pene aurii în jurul gâtului, strălucind ca un colier lângă celelalte de culoarea purpurei. Trăind în deșerturile Arabiei, fabuloasa pasăre, după o viață de peste cinci sute de ani, când simțea apropiindu-i-se sfârșitul, își făcea un cuib de rămurele rășinoase ce se aprind ușor, se expunea soarelui arzător al pustiului, se mistuia ca pe un rug și apoi, din propria-i cenușă, se năștea alt Fenix.

Unii au pretins că cei vechi ar fi vrut să simbolizeze prin această pasăre - timpul, alții - mersul soarelui

ș.a.m.d. Dar, sigur este că pasărea Fenix se naște și renaște mereu în vorbirea unor persoane care vor să prezinte metaforic ceva ce dispare spre a reapărea, deci un simbol al reînnoirii veșnice.

„De-al meu propriu vis mistuit mă vaiet, Pe-al meu propriu rug mă topesc în flăcări... Pot să mai reînvii luminos din el ca Pasărea Phoenix?

Eminescu (*Odă în metru antic*).

Pas même académicien (fr. „Nici măcar academician!”) – Poetul francez Alexis Piron, autor a zeci de satire, cântece, piese de teatru etc. E cunoscut îndeosebi prin două versuri lăsate pentru mormântul său. Mâhnit că regele Ludovic al XV-lea nu i-a ratificat alegerea ca membru al Academiei Franceze, Piron și-a compus epitaful celebru:

„Ci gât Piron, qui ne fut rien, Pas même académicien”.

Sau, în traducere liberă:

„Piron, aici, sub piatră grea, își doarme somnul funerar. N-a fost nimic în viața sa, Nici academician măcar!”

Scris cu amară ironie, distihul lui Piron se citează de asemenea numai la modul ironic.

Passim (lat. „Ici și colo”) – Se folosește spre a preciza că tema respectivă revine ici și colo în toată lucrarea.

Passons au déluge! (fr. „Să trecem la potop!”) Racine, *ț Les plaideurs* (împlicinații, act. IIIsc. 3). În această comedie (1668), în care Racine satirizează moravurile judiciare ale timpului, intimatul vorbește, în interminabila să pledoarie, despre univers și haos, foc și apă, pământ și aer, despre natura întreagă. Când vrea să facă o digresiune și despre facerea lumii, judecătorul Dandin îi spune: „Ah, avocatule! Să trecem la potop!” Vorbă lui Racine – devenită proverb – se aplică celor care lungesc peste măsură o povestire, un discurs, o conferință. Caragiale utilizează un procedeu asemănător în *Scrisoarea pierdută*

(act. III, sc. 1). Când Farfuridi, în discursul lui electoral, pornește de la anul 1821, Traha-nache îl invită: „Stimabile... să sărim la 48!” – și apoi... la plebicist!”

Părere quam ipse fecisti legem (lat. „Suportă legea pe care tu însuși ai făcut-o”) – Acest adagiul poate fi folosit în două feluri: 1. ca avertisment (trebuie tu cel dintâi să te supui principiilor pe care le-ai stabilit) și 2. ca sancțiune (ți se aplică ție legea pe care ai făcut-o pentru alții). Adagiul latin este traducerea unei cugetări a lui Pittakos din Mitilene, unul dintre cei șapte înțelepți ai Greciei.

Patience for poltroons (engl. „Răbdarea e pentru lași”) – Shakespeare, *Hernie VI* (partea a treia, act. I, sc. 1). Acțiunea piesei înfățișează luptele din secolul al XV-lea dintre familiile domnitoare engleze, lupte cunoscute sub denumirea de „Războiul celor două roze”. Nobilii care-l sprijineau pe Henric (și care, ca semn distinctiv, purtau roze roșii la pălărie), urmărind să-i înlăture pe partizanii ducelui de York (roze albe), vor să acționeze rapid și energic. Regele le cere răbdare. Lordul Clifford replică: „Răbdarea-i bună pentru lași”...

Dar tot Shakespeare spune în *Othello*, prin gura lui Iago (act. II, sc. 3): „*How poor are they that have no patience!*” (Ce săraci sunt cei ce n-au răbdare!). Noi spunem: *Cu răbdarea treci marea; Cu răbdare frunza dudului se face mătase...*

Patriae solura omnibus carum est (lat. „Pământul patriei e scump tuturor”) – Cicero, în *Catilinare* (IV, 7).

Patul lui Procut – Procut (sau Procrust) e numele unui bandit din vechime, originar din Atică (regiune a Greciei cu capitala Atena). Înzestrat cu o forță excepțională, el ataca drumeții între Atena și Megara. Tâlharul își făcuse o faimă sinistă prin procedeul său diabolic de tortură: două paturi de fier, unul mare și altul mic, pe care își întindea victimele. Dacă trupurile lor erau prea lungi, el le reteza picioarele, ca să încapă în patul cel mic. Dacă dimpotrivă victimele erau oameni scunzi, Procut

le scotea picioarele din încheieturi și le trăgea până atingeau măsura patului cel mare. Tezeu l-a ucis pe tâlhar prin același supliciu.

Această legendă greacă a dat naștere expresiei „patul lui Procust”, spre a ilustra în special mutilările care se aduc unor opere literare, cu scopul de a încăpea în tiparul voit; sau, în general, pentru a indica forme fixe și prestabilite, constrângeri nefirești.

Expresia a servit lui Camil Petrescu pentru un roman, care poartă titlul *Patul lui Procust*. (Vezi și *Erostrat*).

Pauci quos aequus amavit Jupiter. (lat. „Acei puțini pe care i-a iubit dreptul Jupiter”) *Eneida* (VI, v. 129 – 130) – Vergiliu îi califică astfel pe acei rari muritori care au putut ieși din Infern. Aceste cuvinte se aplică oamenilor înzestrați, „plăcuți zeilor” cum spuneau cei vechi, sau cărora le surâde norocul.

Paulo maiora cantamus (lat. „Să cântăm lucruri ceva mai de seamă”) – Acest crâmpei de vers din Vergiliu (*Egloge* IV, 1) slujea pe vremuri îndeobște oratorilor ca trecere într-un discurs la o temă mai importantă. Cum se spune astăzi: „Și acum să atacăm un subiect mai însemnat”.

Pax vobis (sau: vobiscum) (lat. „Pace vouă!”) – Evanghelia lui Luca (cap. XXIV, versetul 36), unde se povestește că Iisus, reîntors la Ierusalim, s-ar fi adresat cu aceste cuvinte (în ebraică) apostolilor săi în prima zi de Paști. De altfel salutul „Șalom”, care există de mult în limba ebraică și care înseamnă „pace”, e folosit și astăzi în loc de „bună ziua”.

Al. Vlahuță, în articolul despre Mihail Eminescu, scria în încheiere: „De-acolo, din liniștea nemuririi lui, cu aceeași dragoste ne privește pe toți și – senin, a toate iertător, cu bunătatea celui ce-a trăit ș-a pățimit pentru alții – ne spune, în ceasul acesta mai ales: *Pace vouă!*” (Din volumul la *gura sobei*).

Peccare licet nemini (lat. „Nimănui nu-i îngăduit să

greșească”) - Cicero, *Paradoxa* (III, 1) - în niciun mod, indiferent de situație, rang, poziție socială, n-ai voie să greșești. Greșeala nu-i permisă nici celor de bună-credință

— Adică celor care n-au știut că săvârșesc o faptă pedepsită de lege sau de morală.

Vezi: "*Errare humani est*" și "*To err is human*".

Peccavi! (lat. „Am păcătuît!”) - E traducerea latină a cuvintelor ebraice „*al het*” (pentru păcatul săvârșit), pe care, spune Biblia (Cartea regilor), le-ar fi folosit David spre a recunoaște în fața profetului Nathan, greșeala de care era învinuit. Cuvântul e folosit atunci când e vorba de un păcat mare și grav. Dar când păcatul e mai mic, adică e vorba de o greșeală, se citează de obicei cealaltă formulă latină: *Mea culpa* (vezi).

Pectus est (eram) quod disertos facit (et vis mentis) [lat. „Inima (și puterea minții) te fac elocvent”] - Quintilian, *De institutione oratoria* (X, 7, 15). Dacă nu simți, atunci nu poți vorbi cu căldură, nu poți pleda cu elocință, nu poți mișca pe alții. Folosind această idee, Vauvenargues spune în *Maximele sale: Les grandes pensées viennent du coeur* (Gândurile mari vin din inimă).

Pede poena claudio (lat. „Pedeapsa vine șchiopătând”)

— Horațiu, *Ode* (III, 2, 32). Poetul spune: cel vinovat nu trebuie să se bizuie pe încetineala cu care vine pedeapsa. Rar s-a întâmplat ca vinovatul să scape nepedepsit. Cuvintele acestea au fost traduse, citate în original ori parafrazate. Victor Hugo în tragedia *Hernani*, spune: „Răzbunarea-i șchioapă; pășește încet, dar vine!” Și tot el, scria: „La 8 iunie 1832, șapte luni și patru zile după săvârșirea faptului, a venit și ispășirea, *pede claudio*, precum vedeți. În acea zi, la șapte dimineața, grefierul intră în celula lui Claude Gueux și-l vesti că mai are încă numai un ceas de trăit”.

Pegas - e numele vestitului cal înaripat din mitologie. Ajuns în Olimp, a intrat în slujba zeilor, dar îndeosebi era considerat calul muzelor. Legenda spune că Pegas a lovit

cu copita o stâncă din muntele Helikon (Grecia) și pe loc a țâșnit un izvor miraculos. Este vorba de fântâna Hippocrene, de unde beau poeții ca să capete inspirație. Scriitorii moderni, în dorința de a urca mai lesne pe Parnas (vezi), se servesc de faimosul Pegas, căruia, împrumutându-i pe lângă aripile legendare, aripile fanteziei lor, i-au atribuit rolul de purtător al inspirației poetice. Astfel: „Pegas” sau „a încăleca pe Pegas”, sau „a zbura pe Pegas” etc. au devenit expresii literare care înseamnă: a te lăsa în voia inspirației, a te înălța spre Parnas, spre culmile poeziei.

„Odată cal! Cel din Parnas, ce zborul și-l luă, azi nu-l întrece. Dar Pegasul E știrb, bătrân - - secăt îi e izvorul și de urzici e năpădit Parnasul...”

(Pușkin, *Căsuța din Colomna*, strofa 8)

„Cei mai mulți poeți își țin în grajd, în locul Pegasului, un dicționar de cuvinte” (Lucian Blaga, *Aforisme*). Schiller îl pomeneste într-o renumită poezie satirică *Pegassus im Joche* (Pegas în jug, 1795): e vorba de un poet înfometat exare vine la iarmarocul de vite să-și vândă singura lui avere: calul muzelor. Dar Pegas, supus la probe grele, nu găsește niciun cumpărător.

Per aspera ad astra (lat. „Pe căi aspre către stele”) - Dicton rezultat din versul 437 al tragediei: *Hercule furios* de Seneca: *Non est ad astra mollis e terris via*. Succesul nu este un fruct care cade singur din pomul vieții în palma omului. Nici să-l culegi nu e treabă lesnicioasă. Cu alte cuvinte, calea spre reușită e presărată cu greutăți și numai prin strădaniile anevoioase (*per aspera*) putem

Ajunge la izbândala lumină (*ad astra*).

Vezi și expresia echivalentă: „*Ad augusta per augusta*”.

Per îas et neîas (lat. „Pe cale dreaptă și nedreaptă”) - zicătoare latină care înseamnă de fapt: pe orice cale, prin orice, mijloace, permise sau nepermise. Mirabeau, unul din capii revoluției franceze, folosea această zicală: ... „să

presupunem un scelerat care ar dori libertatea *per fâs et nefas* și care nu s-ar rușina de niciun fel de mijloace. Ei bine, s-ar alege cu rușine și nici n-ar dobândi libertatea”.

Périssent les colonies plutôt cu’un principe! (fr. „Mai bine să piară coloniile decât un principiu!”), în Adunarea constituantă franceză (ședința din 13 mai 1791), se discutau decretele asupra coloniilor și emancipării oamenilor de culoare. Frica de a pierde coloniile se dovedea mai tare decât principiul „libertății, egalității și fraternității”.

În atmosfera generală de nehotărâre, a luat cuvântul deputatul Dupont de Nemours care a cerut răspicat: „Dacă e vorba de ales între a sacrifica interesul sau dreptatea, mai bine sacrificăm coloniile decât un principiu”. Dar nici această declarație n-a reușit să risipească ezitarea adunării. Atunci s-a ridicat Robespierre care, amintindu-și de principiul *Fiat iustitia, pereat mundus*, a sprijinit poziția lui Nemours, exclamând categoric: „Piară mai degrabă coloniile decât să facem compromisuri cu onoarea și libertatea”. Întrucât însă Robespierre era un nume mai cunoscut, posteritatea a combinat ambele fraze în una singură: „*Piară coloniile decât principiile*” și a pus-o în seama „Incoruptibilului”, cum era poreclit Robespierre. Se citează spre a arăta că nu trebuie să sacrificăm dreptatea în fața interesului.

Perla Cleopatrei - Istoria anecdotică povestește că regina Cleopatra a Egiptului a uimit pe Marc Antoniu prin luxul și risipa nesăbuită. La un ospăț oferit în cinstea lui Antoniu, când acesta și-a exprimat deschis surprinderea față de cheltuielile exagerate ale reginei, Cleopatra a desprins cea mai frumoasă perla de la cerceii ei, a dizolvat-o într-un pahar cu acid și l-a băut în sănătatea triumvirului roman, spunând: „Omagiul pentru Antoniu le întrece pe toate”. Cum această anecdotă păcătuiește cel puțin prin două inexactități (perla nu se topește în acid și regina n-ar mai fi continuat banchetul după o asemenea băutură),

expresia „perla Cleopatrei” desemnează un fapt uluitor, incredibil.

Per pedes apostolorum (lat. „Cu picioarele apostolilor” - adică „pe jos”) - Expresia deriva de la cuvântul grecesc „apostolos”, care înseamnă „trimis departe”. Și cum, în vechime, acești trimiși umblau pe jos, s-a ajuns, prin comparație, să se spună despre cei porniți în drumeție lungă, că merg „per pedes apostolorum”. De altfel, în iconografie, apostolii sunt reprezentați ca drumeți cu picioarele goale. Răspândirea expresiei se datorează și unei secte de predicatori nomazi, înființată în anul 1260 de Sagarelli din Parma. Ei își ziceau „apostoli” și umblau pe jos să adune pâine și pomeni.

În limba noastră se spune: „a merge apostolește” sau „apostolicește”. Vasile Alecsandri scrie: ... „ne plimbam apostolicește prin dealuri și prin văi” (*Culegere de proză*, pag. 38, colecția „Biblioteca pentru toți”).

Perpetuum mobile (lat. „Neîncetat în mișcare”) - sistem fizic (mecanic, electric etc.), imaginat să funcționeze nelimitat spre a efectua lucru mecanic sau a furniza energie fără întreruperi. Cum toate încercările făcute în această direcție s-au dovedit zadarnice de-a lungul vremii, expresia indică ceva imposibil de realizat, sau servește drept comparație pentru o mișcare continuă. De pildă, compozițiile muzicale care, prin succesiunea rapidă a notelor, imită un *perpetuum mobile*, poartă uneori acest titlu.

Persona grata (sau: non grata) (lat. „Persoană dorită”, sau „nedorită”) - Expresie prin care se arată că reprezentantul diplomatic al unei țări străine este acceptat pentru acreditarea lui, sau dimpotrivă, este indezirabil. Din limbajul diplomatic formula a trecut și în vorbirea curentă pentru a desemna o persoană binevenită, simpatizată sau una nedorită.

Petic de hârtie - Cu aceste cuvinte a definit cancelarul german Bethmann-Hollweg, tratatele, la 4

august 1914. Iu acea zi (decicu zece zile înainte de izbucnirea primului război mondial), sir Edward Goschen, ambasadorul Marii Britanii la Berlin, se prezintă în audiență cancelarului, notificându-i că Anglia va declara război Reichului, dacă acesta nu va respecta tratatul internațional prin care era garantată neutralitatea Belgiei (tratat semnat și de Germania). „Cum?

— Răspunse Bethmann-Hollweg - vreți să faceți război unei națiuni înrudite (Kaizerul era văr cu regele Angliei) *pentru un petic de hârtie?*” Vorbele acestea: *scrap of paper* (consemnate pentru prima oară în englezește) au ajuns să fie cunoscute grație raportului făcut de ambasadorul britanic, raport publicat într-o „carte albastră”.

De atunci expresia „petic de hârtie” și-a extins sfera de aplicație, fiind astăzi întrebuințată pentru orice act nerespectat, pentru orice hârtie fără de valoare.

Pe vremea lui Pazvante - Pazvanții erau soldați din trupele lui Pasvan-Oglu (Osman Pasa), care s-a răsculat împotriva Porții și cu cetele de rebeli a pustiit ambele maluri ale Dunării (1797 - 1812). Vlahuță descrie jafurile și crimele comise de pazvanți în Oltenia. Iar Bălcescu no întreba: „Nu suntem oare în primejdia ca vreo câteva sute de pazvanți să ne facă a apuca iarăși drumul pribegiei?”

Expresia „pe vremea lui Pazvante” înseamnă deci: din timpuri apuse, de tristă amintire. Cu sens atenuat și ironic: o epocă veche, demodată.

Piatră de încercare - Este o speță de piatră neagră, extrem de dură, de care se servesc bijutierii spre a încerca dacă un giuvaier este de aur și anume ce fel de aur. Se freacă obiectul de piatra neagră și, pe pătura subțire de metal rămasă pe piatră, se picură puțină apă tare (acid jiilric). Dacă nu-i aur, galbenul dispare; dacă este veritabil, culoarea pe care o capătă pata indică felul aurului. Ca expresie, *piatra de încercare* se folosește pentru o probă grea.

Piatra din casă - comparație populară pentru fata care e - rămâne nemăritată și-i socotită ca o piatră greu de urnit

Din casa părinților. Vasile Alecsandri și-a intitulat o Comedie *Piatra din casă*.

Pielea ursului din pădure - expresie (completată de obicei cu verbul „a vinde”) luată din fabulă lui La Fontaine: *Ursul și cei doi tovarăși*. Cei doi s-au apucat să vândă unui blănar pielea unui urs încă viu, pe care se angajau să-l ucidă până în două zile. Se întâlnesc într-adevăr cu ursul, dar, cuprinși de frică, unul se urcă în copac, celălalt face pe mortul. Ursul se apropie de acesta din urmă, îl miroase la urechi, îl crede mort și pleacă. Tovarășul din pom coboară și-l întreabă: „dar ce ți-a spus la ureche?”

„Să nu vinzi niciodată pielea mea, mi-a zis
Până mai întâi nu mă vei fi ucis”.

Morala: nu zice hop înainte de a sări, deoarece numai ce-i în mina nu-i minciună.

Pânza Penelopei - Grație portretului pe care Homer i-l. Face în *Odiseea*, Penelopa a ajuns simbolul statorniciei conjugale, chipul soției virtuose și devotate. După războiul Troiei, unde a stat zece ani pe câmpul de luptă, Ulise rătăcește pe mări alți zece ani; și, în tot acest răstimp, Penelopa, acasă, îl așteaptă cu neasemuită credință, deși foarte mulți pețitori îi cer mâna. La început, spre a-i amâna, ea recurge la un șiretlic: spune că nu se va remărita până nu va termina de țesut giulgiul pentru socrul ei, care, chipurile, s-ar afla în pragul morții. Dar, pe ascuns, desfăcea noaptea tot ceea ce țesea ziua. De aici, vorba *pânza Penelopei*, care, ca sens, este identică cu simbolul meșterului Manole (vezi). Victor Hugo spunea într-un distih despre presa din vremea lui că „adesea ea desface ceea ce făcut-a în ajun”.

Piscem natate doces (lat. „Înveți peștele să înoate”) - Dicton care se adresează acelor care se cred mai specialiști decât specialiștii într-o anumită activitate,

adică, acelor care - cum îndeobște se spune - vor să vândă caetraveți la grădinar.

Plaudite, cives! (lat. „Aplaudați, cetățenil”) „Poeții obișnuiau să-și citească operele lor în arenă amfiteatrelor romane și nu se sfiau la sfârșit (de altfel că și actorii) să invite publicul a-i aplaudă, prin formula de mai sus. Astăzi este folosită numai cu o nuanță de glumă. Găsim în D’Alembert următoarea aluzie: „Nu mă îngrijesc de *plaudite*... știu că un hoinar îndrăzneț și viguros e greu să placă la toată lumea”.

Poesia non muore (it. „Poezia nu moare”) - Interesant și insolit este faptul că această maximă despre poezie a fost creată de un om de știință: italianul Bernardino Zendrini care s-a ocupat de probleme de hidraulică. A lăsat numeroase lucrări de specialitate, cărți și tratate, dar cunoscut a rămas îndeosebi prin trei cuvinte: cele trei de mai sus, care sunt considerate ca o deviză a poeziei.

Politica struțului - Expresie veche, cu obârșie neprecisă. Înseamnă a-ți închipui că poți evita un pericol, dacă refuzi să-l vezi, întocmai cum struțul crede că se ascunde în întregime, dacă își bagă capul în nisip. „Asta nu înseamnă să procedăm asemenea struțului, așteptând ca uriașa clepsidră a timpului să fi strecurat întreg nisipul...” (Marcel Breslașu).

Porter l’eau à la mer (fr. „A duce apă la mare”) - Proverb care exprimă un efort zadarnic. Echivalentul zicătorii noastre: *A duce apă la fântână*. Grecii spuneau: Γλαυκά εις Αθήνας (a transporta bufnițe la Atena). Zicala vine de la isprăvile lui Gribouille, tipul naivului, al prostului, din snoavele populare franceze. Îndeosebi două dintre ele au rămas de pomină: într-o zi înnorată de toamnă, Gribouille, de teamă să nu-l ude ploaia, s-a aruncat în fântână; iar într-o dogoritoare zi de vară, el vărsă cofe de apă în valuri, de frică să nu sece marea 1

Post equitem sedet atra cura (lat. „În spatele călărețului șade grija neagră”) - Versul 40 din *Oda* întâi,

cartea a III-ade Horăţiu. Se adresează aceluia care-şi închipuie că pot fugi de griji, de frământări, de ceea ce-i apasă şi-i urmăreşte, plecând în altă parte, în loc de a înlătura cauza.

Horăţiu ilustrează cu o imagine plastică zădărniciia unei asemenea evadări, spunând că degeaba încalci pe cal ca să fugi; odată cu tine în şa, în spatele tău, s-au urcat şi aprigele griji de care vrei să scapi. Montaigne confirmă: „Ambiţia, avariţia, nehotărârea, frica... nu ne părăsesc, dacă am părăsit cutare sau cutare ținut: *post equitem sedet atra cura*”.

Post hoc, ergo propter hoc (lat. „După aceasta, deci din caufca aceasta”) - Era formula cu care filosofi scolastici demascau eroarea adeseori săvârşită de a lua o coincidenţă drept o consecinţă şi de a socoti drept cauză ceea ce n-a fost decât o întâmplare. Din asemenea greşite interpretări, privind fapte întâmplătoare s-au născut şi multe superstiţii.

Un exemplu: în anul 1846 a apărut cometa lui Biela. N-a trecut mult şi a izbucnit o epidemie de holeră în Europa. Oamenii neştiutori, dar mai ales cei interesaţi să menţină ignoranţa, au făcut de îndată legătura, susţinând că molima, răspândită după cometă (adică *post hoc*), era din cauza ei (adică *ergo propter hoc*). De asemenea, eclipse de soare sau de lună au fost făcute răspunzătoare de izbucnirea unor războaie ulterioare.

Când vrem să combatem atare confuzii, greşeli şi scorniri, putem cita formula de mai sus, prin care ele erau criticate încă din vremuri de mult apuse.

Post mortem, nihil est (lat. „După moarte, nu mai e nimic”) - Seneca, în tragedia *Troienele*, versul 398, care se termină cu *ipsaque mors nihil* (însăşi moartea nu e nimic).

Se citează spre a sublinia caracterul ireversibil al unui final.

Potior est, qui prior est (lat. „E avantajat cel care e mai întâi”) - Terenţiu, comedia *Formio* (II, 3, 48). Replica

aceasta a devenit un dicton popular, corespunzător proverbului nostru: „*Cine se scoală de dimineața departe ajunge*”.

Potius amicum, quam dictum perdendi (lat. „Mai bine s să pierzi un prieten decât un cuvânt de spirit”) -
Vezi: *1 il vaut mieux perdre un bon mot qu'un a-mi*.

Pour le mieux détester, apprends à le connaître
(„Pentru í a-l detesta mai bine, învață să-l cunoști”) -
Voltaire, *Mahomet* (act. II, sc. 4).

Pourvu que ça dure! (fr. „Numai să dureze!”) -
cuvinte rostite de Letiția Bonaparte, mama lui Napoleon,
care a intuit că gloria și puterea fiului ei nu vor fi de lungă
durată, datorită temperamentului său năvalnic și dorinței
nepotolite de cuceriri, ceea ce i-a coalizat pe toți dușmanii
interni și dinafară.

Expresia e cunoscută și sub formă: *pouvou que ça douré*, adică așa cum a pronunțat-o „Madame mère”
(Doamna mamă) care, fiind din Ajaccio, vorbea limba
franceză cu accent corsican. Se citează, ca îndoială sau ca
avertisment, spre a semna că o anumită stare de lucruri
pare nesigură, trecătoare.

— Prăpastia lui Pascal - în anul 1654, Blaise Pascal a
suferit un accident. În apropierea podului Neuilly, caii de
la trăsura să s-au speriat și au pornit într-o goană nebună.
Celebrul scriitor și om de știință francez era să-și piardă
viața. De atunci și până în clipa sfârșitului (1662) a fost
fără încetare chinuit de spaima că în preajma lui se
deschide o prăpastie care-l va înghiți.

În medicină sunt cunoscute aceste forme de obsesii,
care pot căpăta uneori un caracter anormal. Ele provoacă
o anxietate foarte persistentă care în unele cazuri nu
cedează nici atunci când dispare cauza declanșării ei.
Pascal a fost cuprins de o asemenea nevroză, o stare de
psiastenție și, deși gânditor cu o minte atât de clară, de
lucidă, n-a izbutit totuși prin raționament și voință să se
vindece de această maladie.

„Prăpastia lui Pascal” semnifică deci un pericol închipuit, o obsesie...

Prea multă minte strică (rus. „Горе от ума”) - e titlul ajuns proverbial, al comediei lui Griboedov, care

Satiriza teoria țărilor (consemnată de altfel și într-o faimoasă rezoluție a lui Nicolai I), că a da norodului cultură înseamnă a-l nenoroci. Griboedov a împrumutat vorba de la contemporanul său F.A. Goni, un autor de vodeviluri, care a folosit-o pentru prima oară în cupletele sale. Expresia a început să circule și a trecut hotarele. Servește pentru a-i ironiza pe cei care mai împărtășesc încă această teorie retrogradă, dar și pe cei care făcând prea multă paradă de cunoștințele lor, îi stingheresc pe alții.

Prendre le Pirée pour un nom d'homme (fr. „A lua Pireul drept nume de om”) - La Fontaine, cartea IV, fabula 7: „Maimuța și delfinul”.

În apropierea portului Pireu, o maimuță e salvată dintr-un naufragiu de către un delfin. „Ești din Atena?” o întreabă delfinul. „Da - răspunde maimuța. Dacă ai nevoie de ceva, te ajut. Părinții mei sunt demnitari, vărul meu e mare dregător” - „Și Pireul îl cunoști? îl vezi adeseori?” - „Desigur, mi-e vechi prieten!” Expresia „a lua Pireul drept om” e folosită deci la adresa cuiva care face o confuzie între două noțiuni cu totul diferite.

Prevederea e adevăratul curaj (grec Καί τοῦτό τοι τάνδρεϊόν, ἡ προμηθία) - maximă a lui Euripide din tragedia sa *Rugătoarele* (versul 150).

Vădulele și mamele din Teba se adresează lui Tezeu, regele Atenei, cerând sprijinul acestuia împotriva lui Creon, războinicul rege al Tebei. Tezeu intervine și Creon e înfrânt. Piesa lui Euripide militează pentru respectul față de om, dragostea de pace, chibzuință și prevedere politică, socotite că adevăratele semne ale bărbăției și curajului.

Citatul e folosit în acest spirit.

Primo mihi (lat. „Întâi mie”) - Aceste două cuvinte

sunt invocate pentru a persifla pe egoiști, dar mai ales pe abuzivii care, în virtutea „dreptului” celui mai tare, își rezervă lor toate avantajele.

Expresia e rezumată (Jupă replica leului dintr-o vestită fabulă a lui Fedru (I, 5 - v. 6): „Prima parte mi se cuvine mie, fiindcă sunt leu!”. N

Vezi: *Quia nominor le-o* și la *part du lion*.

Primum vivere, deinde philosophari (lat. „Mai întâi să trăim, apoi să filosofăm”) - Vestit precept latin servit acelor care se pierdeau în discuții și filosofări, neglijând propria lor existență, adică neîngrijindu-se să-și câștige mijloacele de trai, sau nepricepându-se de a le realiza. Sfatul acesta a dat loc și la parodieri: *primum bibere* (mai întâi bea), *deinde vivere*, spre a zeflerași pe băutorii care își neglijează sănătatea; *primum bibere, deinde philosophari*, spre a invita oamenii reuniți la un ospăț, ca mai întâi să bea și după aceea să vorbească.

Primus inter pares (lat. „Primul între egali”) - Formula spre a desemna pe cel care, între oameni de talent, e cel mai talentat, sau, în sfârșit, un om superior ca pregătire dintr-o categorie, dintr-o breaslă.

Principiis obsta [lat. „Împotrivește-te (subînțeles: răului) din capul locului”] - Ovidiu (*Remedia amoris*, 91) - sunt primele cuvinte dintr-un distih, care ne redă tot sensul:

„*Principiis obsta: sero medicina paratur Cum mala per longas învăluere moras*”.

(împotrivește-te de la început răului, căci degeaba vei încerca să-l înlături după ce îndelung se va întări). Se utilizează și formă: *Initiis obsta*, cu același înțeles, de a tăia răul de la rădăcină.

Pro aris et incis (lat. „Pentru altar și cămin”) - Cicero, *De natura deorum* (III, 40) - *Ara* era la romani altarul din temple, iar *focus* era căminul închinat zeilor casei numiți „lari”. Formula aceasta (precedată de obicei de verbul „a lupta”, sau „a combate”, sau „a lua armele”

etc.) exprimă poetic faptul că lupta se dă pentru patrie și cămin, pentru. Neam și familie, pentru interese naționale și totodată pentru interesul fiecăruia.

Pro domo sau, mai completi Pro domo sua (lat. „Pentru casa să”).

— Înseamnă a pleda pentru propria ta cauză, pen-reu apărarea ta, a numelui tău, a intereselor tale. Expresia ne-a rămas de la pledoaria cu acest titlu, pe care marele orator roman Cicero a rostit-o la Roma, după întoarcerea sa din exil, spre a-și revendica pământul și casa care îi fuseseră confiscate de către patricianul Clodius. „Orice creator are tendința de a pleda «pro domo», adică de a considera că arta căreia i s-a dedicat este cea mai importantă și de primă necesitate în viața omului” (Nina Cassian, „Scânteia”, nr. 6952).

Prometeu – titanul care a furat zeilor focul și l-a adus pe pământ, dăruindu-l oamenilor și contribuind astfel la dezvoltarea meșteșugurilor. Numele lui a ajuns un simbol al gândirii libere, al luptei pentru progres, împotriva întinericului și tiraniei. Karl Marx îl considera „cel mai nobil sfânt și martir din calendarul filosofiei”. Legenda lui Prometeu a fost și a rămas o sursă inepuizabilă pentru scriitori și artiști. Ea a inspirat pe Tizian și Michelangelo, pe Beethoven, pe Eschil, Goethe, Byron, Voltaire, Shelley, iar la noi pe Victor Eftimiu. Numele a intrat în vocabularul curent: „Nu era vorba doar de apariția unei noi capele și a unui nou compozitor, ci de un mic Prometeu muzical care se răzvrătise împotriva supremului zeu al valsului, urmărind să-i frângă dominația exclusivă și să se folosească de puterea lui crezută unică în interesul familiei sale”. (Monografia Johann Strauss, pag. 109).

Promettre c'est noble, tenir c'est bourgeois (fr. „A promite e nobil, a se ține de promisiune e ceva burghez”) – în vreme ce nobilimea se mulțumea să facă promisiuni fără să le respecte, burghezia era interesată să le și onoreze. Este un proverb derivat din altul: promettre et tenir sont

deux (a promite și a respecta promisiunea sunt două lucruri diferite). Adică: una-i a făgădui și-altă e a împlini. Se adresează, de obicei, persoanelor care nu-și onorează promisiunile, nu-și respectă cuvântul dat.

Proști, dar mulți!

— Din nuvela *Alexandru Lăpușneanu* de Costache Negruzzi. Vezi: *Capul lui Moțoc*.

Pulchre, bene, recte! (lat. „Frumos, bine, drept” - sau în traducere liberă: „bine, excelent, admirabil”) - Horațiu, *Arta poetică* (428). Prin aceste cuvinte împerecheate cu ironie, poetul ilustrează metoda criticilor îngăduitori și măgulitori de a se întrece în laude neprecupețite la adresa unei opere. Și ne sfătuiește Horațiu să ne ferim de asemenea critici, întrucât ele nu pot să aducă un ajutor real numai prin elogi și superlative.

Puntea suspinelor - Această vestită punte, care datează din secolul XVI, lega palatul Dogilor de închisoarea din Veneția, condamnații fiind conduși din sala de judecată spre locul de osândă.

„I stood în Venice on the Bridge of Sighs, A palace and a prison on ea ch band”.

Spune Byron în *Childe Harolds's Pilgrimage* (IV, 1) Am stat în Veneția pe Puntea Suspinelor, Palat, de-o parte și temniță, de alta.

Peste patru sute de ani au trecut pe *Ponte dei Sospiri*, dar ecoul suspinelor nu s-a stins. Numele punții devenit expresie - semnifică și astăzi un loc de suferințe, o sursă de amărăciuni (vezi și: *Zidul plingerilor*).

Puterea întunericului - Această expresie își are rădăcinile în evanghelie (Luca, XXII, v. 53), dar astăzi nu se vede decât tulpina ei, pe care e crestat adânc numele lui Lev Tolstoi.

Într-adevăr, expresia „Puterea întunericului” a ieșit din nou la lumină în anul 1886, când marele scriitor rus a scris cunoscuta-i dramă cu același titlu. În această piesă Tolstoi dezvăluie relațiile bănești capitaliste care

pătrundeau în viața unui sat sărac și ignorant, schimonosind înfățișarea morală a omului. În asemenea condiții, țăranimea era osândită la o viață de întuneric și cruzime, cele mai frumoase sentimente căpătând un caracter monstruos. Personajele dramei săvârșesc nelegiuiri odioase: jafuri, destrăbălări, otrăviri, pruncucideri...

Expresia *puterea întunericului* se aplică unui peisaj moral asemănător celui zugrăvit de până tolstoiană.

Pygmalion – este numele vestitului sculptor grec din Cipru, despre care legenda, relatată și de Ovidiu (în *Metamorfoze*, X), spune că s-a îndrăgostit de statuia în fildeș a unei femei, pe care el însuși o sculptase și îi dăduse numele de Galathea. Și legenda mai spune că s-a și căsătorit cu ea, după ce zeița Afrodita a. Însuflețit-o. Posteritatea a văzut în această legendă simbolul puterii creatoare a artei care reușește să dea viață materiei inerte și totodată puterea animatoare a unei mari iubiri. Nenumărați sunt poeții și prozatorii care de la Ovidiu la Voltaire și de la Rousseau la Bernard Shaw s-au servit ca imagine de acest miracol al basmului antic. Exemplul cel mai clar ni-l oferă comedia lui Shaw scrisă în 1912 și intitulată *Pygmalion*: un profesor de fonetică, instruind o florăreasă de stradă, o modelează și îi imprimă alt stil de viață acestei noi Galathee, de care până la urmă se și îndrăgostește. În postfața acestei piese, Bernard Shaw ne oferă și un model de întrebuințare a expresiei: ... „instinctul Elizei (florăreasă) avea serioase temeiuri ca să o prevină împotriva căsătoriei cu Pygmalionul ei”. Anghel și Iosif, în poezia *Omul de zăpadă*: „Iubești o mândră formă de lut, o Galatee, /Și-ai vrea cu-a tale versuri să-i împrumuți viața/Ca Pygmalion statuia s-o schimbi într-o femeie”.

Quae nocent, docent (lat. „Cine a pățimit, a învățat”) – dicton popular latin, corespunzător proverbului nostru: Tot pățitul e priceput.

Quae sunt Caesaris, Caesari. („Ce-i al Cezarului, Cezarului”) - versiunea latină a versetului 21 din cap. XXII al evangheliei lui Matei. Vezi: *Dați Cezarului...*

Qualis artifex pereo! (lat. „Ce artist mare pierе!” (subînțeles: cu mine)!). Istoricul Suetoniu, în *Viața lui Nero* (44), relatează că acestea au fost cele din urmă cuvinte pe care, înainte de a se sinucide, le-a repetat de câteva ori împăratul Nero, care se considera un mare cântăreț, poet și artist. De altfel, el și apăruse în această ipostază, la diferite ocazii, în arenă teatrului și a circului.

Cuvintele lui se folosesc atunci când vrem să ironizăm pe cineva care, aidoma celui ce a dat foc Romei, se închipuie mare artist!

Qualis pater, talis filius (lat. „Așa tată, așa fiu”) - adagiul latin - și sub formă: *talis pater, talis filius*. Adică: „Așchia nu sare departe de pom”.

Qualis vir, talis oratio (lat. „Așa om, așa vorbă”) - Proverb care confirmă că firea omului se cunoaște după conținutul vorbelor și după modul de exprimare (ce spune și cum spune).

Vezi: *Le style c'est l'homme*.

qu'allait-il faire dans cette galère? (fr. „Ce-a căutat în acea galeră?” sau *Que diable allait-il faire dans cette galère?* - - „Cine dracu' l-a dus în corabia ceea?”) - Molière, în comedia *Videniile lui Scapin* (act. II, sc. 11). Pentru a stoarce bani de la avarul părinte al lui Leandru, stăpânul său, Scapin îi spune că au fost invitați de către un turc să se plimbe într-o galeră și că, după ce au ajuns în larg, turcul l-a trimis să comunice că, dacă nu i se dau 500 de scuzi, îl duce pe Leandru în Algeria (care era pe atunci un cuib de pirați). Bătrânul zgârcit exclamă: „Dar ce naiba căuta pe galeră aceea?” cuvinte pe care le repetă de cel puțin zece ori la tot ce-i spune Scapin. E echivalentul expresiei românești: „De ce și-a pus capul sănătos sub evanghelie?” adică: „singur s-a vârat în bucluc”. G. Panu în *Amintiri de la Junimea* (vol. I, pag. 116) povestește că,

obligat să-și aleagă un subiect de conferință, a promis că va vorbi despre inventarea luntrei, dar cu un asemenea subiect nu se putea scoate material pentru o cuvântare de o oră. Și Panu adăugă: „Luând de conferință *luntrea*, intrasem după expresia lui Molière: *într-o adevărată galeră*”.

Quand on court après l'esprit, on attrape la sottise (fr. „Când fugi după spirit, prinzi prostia”) – spune Montesquieu în *Pensées diverses* (Cugetări diverse). Sensul este: când vrei să fii spiritual cu orice preț, ajungi uneori să debitezi neghiobii.

Quand o que bonus dormitat Homerus (lat. „Câteodată dormitează și bunul Homer”) – Horațiu, *Arta poetică*, versul 359. Poetul latin avea cea mai mare admirație pentru rapsodul grec. Totuși, recunoaște necăjit Horațiu (căci versul începe cu *Indignor*): „Mă supăr că și bunul Homer moțăie uneori”. Cu alte cuvinte, chiar și pana lui Homer nu-i totdeauna la fel de vie, de inspirată. Versul horațian semnalează că până și în cele mai frumoase opere putem găsi părți mai puțin reușite sau chiar slabe.

Quanto piace al mondrr è brève sogno (it. „Orice plăcere din lume e un vis scurt”) – Petrarca, *Sonete* (I, 14) – e ultimul vers din primul sonet adresat cititorilor, ca o confesiune:

„Dacă cunoașteți dragostea din experiența voastră, sper că citind aceste versuri, nu numai că-mi veți ierta slăbiciunea pasiunii mele, ba chiar veți fi impresionați de-a bine-lea”. Poetul se căiește de „rătăcirile tinereții”, când „eram cu totul altul decât sunt acum” și conchide că desfătărilor vieții nu țin mult, sunt ca un vis din care te trezești repede. Un cântec francez a reluat și popularizat tema:

„La vie est brève:

Un peu de rêve, Un peu d'amour.

Et puis... bonjour!”

(Viața e scurtă: /Un pic de visare/Un pic de iubire/Și-

apoi... salutare!)

Quart d'heure de Babelais (fr. „Sfertul de oră al lui Rabelais”) - Se povestește că marele scriitor francez Rabelais, întorcându-se o dată de la Roma, a fost reținut, din lipsă de bani, la un han din Lyon. I s-a acordat un sfert de oră, spre a-și achita consumația și a plăti taxa poștalionului până la Paris. Atunci Rabelais a avut o idee năstrușnică: a așezat într-un loc vizibil din camera să mai multe pachetele pe care scria: „otravă pentru rege”, „otravă pentru regină”, „otravă pentru dauphin” (prințul moștenitor al tronului). Hangiul, alarmat, a înștiințat de îndată autoritățile din Lyon, care l-au transportat pe Rabelais la Paris cu diligența jandarmeriei. Regele Francisc I, aflând adevărul, s-a amuzat și l-a reținut pe Rabelais la dejun.

„Sfertul de oră al lui Rabelais” a rămas de atunci o expresie care semnifică o încurcătură bănească supărătoare, sau în general un moment neplăcut și dificil din viața cuiva, dar care până la urmă se încheie cu bine. Balzac o folosește în romanul *César Birotteau*: „În acel moment, șeful chelnerilor... aduce factura. Apoi sosiră (alții) ... fiecare cu nota de plată a patronului său. Sfertul de oră al lui Rabelais, zise Ragon zâmbind” (Balzac, *Opere*, vol. V, ESPLA, 1959, pag. 453).

Quasimodo - Ca și atâtea alte personaje create de geniile literaturii universale (Donouijote, Harpagon, Mefisto, Othello etc.), devenite nume comune și mijloace de caracterizare a oamenilor, *Quàsimodo*, cocoșatul chior și monstruos din romanul *Notredame de Paris* al lui Victor Hugo, a devenit sinonim cu maximum de slujenie. În povestirea *Spre Nichit*, Calistrat Hogaș scrie: „Ceea ce baba înțelegea sub numele mângâios de „hică-mea” (*fică-mea*, în grai moldovenesc, **n.n.**) era, de astă dată, un soi de *Quasimodo* de gen femeiesc, pentru alcătuirea căruia natura sleise, cu dărnicie, toate comorile sale de monstruozițăti... „(*Opere*, ESPLA, 1956, pp. 231-232).

Quia nominor le-o (lat. „Fiindcă mă numesc leu”) - Fe-dru, fabula *Vacca, capella, ovis et le-o* (Vaca, căprița, oaia și leul - c. I, fab. 5). Cu aceste cuvinte justifică leul de ce își alocă prima parte și cea mai mare din cerbul căzut pradă. Fedru a prelucrat o fabulă a lui Esop, din care s-au inspirat atât La Fontaine (fabula *Juncă, capră, oaia, în societatea leului*), cât și Bolintineanu (*La dreptul celui mai tare*).

Expresia „Fiindcă sunt leu” se adresează cuiva care abuzează de puterea sa, săvârșind acte nedrepte, arbitrare (vezi și: *La part du Hon* și *Primo mihi*).

Qui bene amat, bene câștigat (lat. Cine iubește bine, pedepsește bine) - Proverb latin care mărturisește convingerea celor vechi că persoanele care te iubesc cu adevărat (părinți, profesori, prieteni etc.), nu te iartă atunci când greșești.

Circulația proverbului s-a restrâns, nu fiindcă s-ar fi infirmat vreodată adevărul lui, ci doar pentru că a fost deseori înlocuit de alte zicale proprii fiecărui popor. Francezii exprimă pe limba lor absolut aceleași idei: *Qui aime bien, chitit bien*.

Romain Rolland, în romanul *L'âme enchantée*: „Qui bene amat... Adagiul înfloarește totdeauna în familiile burgheze care au păstrat o oarecare tentă a limbii latine” (*Vara*, partea a II-a)...

Quid deceat, quid non (lat. Ce se cuvine și ce nu) Horațiu, *Arta Poetică* (versul 308) - „Vreau să arăt - spuno Horațiu - ceea ce face să se nască poetul, ceea ce îl

Plămădește, din ce izvor trebuie să se inspire, *ceea ce se cuvine și ce nu*”. Acest „quid deceat, quid non” a devenit o expresie care ține loc de „ceea ce se poate și ce nu”, sau „ceea ce merge și ce nu”, sau „dacă e bine sau cuviincios a se spune” etc.

Quidlibet audendi potestas (lat. „Posibilitatea de a îndrăzni orice, îngăduința oricărei îndrăzneli”) - Expresia este prescurtarea versului 10 din „Arta poetică” a lui

Horatîu. Versul se referă la poeți și pictori care „au avut întotdeauna libertatea de a îndrăzni orice: „*Quidlibet audendi semper fuit aequa potestas*. „Prin „a îndrăzni orice” se înțeleg licențele poetice. Expresia e utilizată pentru a scuză procedeul poezilor de a da frâu liber fanteziei, de a romanta istoria, de a-și permite licențe care, de obicei, nu se îngăduie simplilor muritori.

Quid prodest?

— Formulă populară latină care înseamnă: La ce ar sluji? La ce bun? Unui om nerecunoscător i se poate spune: ți-aș aminti tot ce-am făcut pentru tine, dar *quid prodest*? Vezi: *Cui bono?* Și *lui prodest*?

Quid quid delirant reges, plectuntur Achivi (lat. „Ori de câte ori regii fac nerozii, grecii trag ponoasele”) Horatîu, *Epistole*, (I, 2, 14) – Epistola în care poetul arată tânărului Lollius, încă lipsit de experiența vieții, câte învățăminte morale conține *Iliadă*, pe care acesta o studiasse temeinic în școală. Înțelesul este: regii fac greșeli și poporul plătește.

La Fontaine, în fabula *Cei doi tauri și broasca a prelucrat*

Versul horatîian și i-a extins tâlcul:

...0 ă voit que de tout temps, Les petits ont pâti des sottises des grands”.

(Se vede că din toate timpurile/Cei mici au pățimit din pricina negliobiilor celor mari).

Quid vesper ferat, meertum est. (lat. „Nu se știe ce poate să aducă seara”) – Titus Livius, în *Istoriaromană* (cartea 45, 8, 6). Înțelesul este că: nu se știe în tot timpul zilei ce

ООП

Surprize pot surveni până seara. Cum spunem noi: „N-aduce anul ce-aduce ceasul”.

Quieta non movere (lat. „Lucrurile liniștite să nu le miști”, în sensul de: „să nu le agiți”, „să nu le tulburi”). Nu se cunoaște exact originea acestui precept. Unii pretind că

derivă dintr-un pasaj din cap. XXI al „Conjurației lui Catilina”, lucrarea istoricului latin Sallustius (83 - 34 î.e.n.); alții îl atribuie misticului teolog spaniol Miguel Molinos (1640 - 1696). Expresia e întrebuințată ca un sfat: să nu zgândărim focul peste care s-a așternut cenușa, să lăsăm să doarmă mai departe vrajbele care s-au potolit, necazurile care au fost uitate ș.a.m.d.

qu'il mourût! (fr. „Să fi murit!”) Corneille, „Horațiu” (act. III, sc. 6) - Bătrânul Horațiu-tatăl află că în lupta dintre cei trei Horați și cei trei Curiati, doi dintre fiii săi au murit, iar al treilea a fugit. El se simte mândru de primii doi, dar e copleșit de rușine și dezonoare din pricina afrontului ultimului fiu. „Que vouliez-vous qu'il fit contre trois?” (Ce-ai fi vrut să facă împotriva a trei?) - îl întreabă Iulia, „Qu'il mourût!” - răspunde tatăl.

Această replică pecetluiește tăria de caracter care merge până la sacrificiul suprem.

Qui neșcât dissimulare, neșcât regnare (lat. „Cine nu știe să se prefacă nu știe să domnească”) - deviza regelui Ludovic XI al Franței (1423 - 1483). O confirmă scriitorul Casimir Delavigne, care, în tragedia „Ludovic XI” (1832), îl înfățișează pe rege: bănuitor, crud, mincinos și capabil de orice vicleșug, spre a-și păstra tronul. Expresia, desigur, nu-i valabilă numai pentru acest monarh, sau în general numai pentru regi, ci pentru orice stăpân prefăcut.

Qui risque, gagne (fr. „Cine riscă, câștiga”), cunoscut proverb, folosit uneori și în formă negativă: *Qui ne risque rien, n-a rien*. (Cine nu riscă nimic n-are nimic). Sau: *Qui ne s'aventure, n-a ni cheval ni mule* (Cine nu se aventurează, n-are nici cal nici catâr).

În engleză: *Nothing venture, nothing gain* (Niciun risc, niciun câștig).

În italiană: *Chi non s-arrischia, non guadagna* (Cine nu riscă nu câștiga).

Riscul are aici înțeles de curaj, de inițiativă. La noi se se spune: *cu frica n-alegi nimica* sau *cel fricos nu face*

câștig.

Vezi și: *Audaces fortuna iuvat.*

Quis custodiei custodes? (lat. „Și cine îi va păzi pe paznici?”) – Formulă latină, plină de umor și ironie, care exprimă îndoiala, dacă nu chiar completa neîncredere în integritatea cuiva. Desigur, noțiunea decustode e simbolică. Expresia nu se adresează neapărat unui paznic. Dacă cineva deține un post de răspundere, de control, și dacă există dubiu în ce privește corectitudinea sa, atunci, fără nicio îndoială, putem întreba: *Quis custodiei custodes?*

Qui se croit propre à tout, souvent n'est bon à rien („Cine se crede bun la toate adesea nu-i bun la nimic”) – frază amuzantă a autorului comic francez Louis Benoît Picard din *Uentrée dans le monde* (Intrarea în lume), a ajuns o expresie folosită adeseori în sprijinul specializării profesionale.

Qui scribit, bis legit (lat. „Cine scrie, citește de două ori”) – Axiomă latină folosită spre a povățui oamenii să-și noteze ceea ce vor să țină minte, deoarece, atunci când scriem, mai putem citi o dată textul și-i firească să-l reținem mai bine.

Quis tulerit Gracchos de seditione quaerentes? (lat. Cine ar tolera ca Gracchii să se plângă de revolte?) Juvenal, „Satire” (II, 24) – Cuvinte îndreptate împotriva cenzorilor romani, pe care îi învinovățește că sunt mai corupți decât cei pe care îi „cenzurează”. Juvenal admite ca unul care merge drept să râdă de altul care șchioapătă, dar... cine ar tolera ca Gracchii să se plângă de răscoale? Referirea la frații Gracchi (Tiberius și Caius) se explică prin faptul că ei au îndemnat poporul la răscoală pentru a obține împărțirea pământurilor. Cum ar putea deci

Gracchii, care au stârnit răscoale, „să se plângă vreodată de ele?”

Fraza se aplică aceluia care combat procedee pe care ei înșiși le-au aplicat cândva.

Qui tacet, consentire videtur (lat. „Cine tace are a

consimți”) – deviza papei Bonifaciu VIII (1220 – 1303) menționată în „Decretale” (Hotărâri papale, cartea a VI-a a dreptului canonic). A devenit proverb în Franța: *Qui ne dit mot, consent*. Și noi spunem: Cine tace primește.

Quod erat demonstrandum (lat. „Ceea ce era de demonstrat”) – formulă cu care își încheia demonstrațiile matematicianul grec Euclid (sec. III î.e.n.). În traducere latină, formula a devenit o concluzie pentru orice fel de demonstrație, în scris, e de obicei redată prin inițialele Q.E. D.

Quod licet Iovi, non licet bovi (lat. „Ce-i îngăduit lui Jupiter nu-i îngăduit bouului”) – Spre a face proverbul mai ușor de reținut, cuvântul bou a fost introdus aici de hatârul rimei. Ceea ce vrea să zică acest proverb e că acțiunile oamenilor erau adesea judecate în mod diferit, în raport cu starea socială, poziția, rangul fiecăruia. Cu același înțeles se folosește frecvent zicala românească: *Ce face popa, să nu facă satul*.

Quod scripsi, scripsi (lat. „Ce-am scris, am scris”), cu alte cuvinte: „E bun scris și așa rămâne” – Expresia e luată din evanghelia lui Ioan (cap. XIX, versetul 22). Se citează în legătură cu o hotărâre scrisă, cu o rezoluție, asupra căreia semnatarul înțelege să nu mai revină.

Quod tibi fieri non vis, alteri non feceris (lat. „Ceea ce nu vrei să ți se facă ție, să nu faci nici tu altuia”) – maximă a împăratului roman Alexandru Sever (222 – 235), Luptând cu strășnicie împotriva abuzurilor și corupției, a adoptat această deviză care a devenit proverb în multe graiuri. Noi spunem: *Ce ție nu-ți place, altuia nu face*.

Quos vult Jupiter perdere, demontat prins (lat. „Când Jupiter vrea să piardă pe cineva, mai întâi îi ia mințile”)

— Expresia a fost rând pe rând atribuită, când lui Homer, „când lui Horațiu, când lui Vergiliu (vezi: *On ne prête qu'aux riches*). Dar nu s-a putut descoperi decât la Homer (în cântul IX din *Iliada*) un vers (al 23-lea), având o

vagă asemănare cu zicala de mai sus. Profesorul elenist Iosuah Barnes, de la universitatea din Cambridge, a publicat, în anul 1694, un text din Euripide, căruia i-a dat următoarea redactare latină: *Deus quos vuit perdere dementat prins...* Versiunea actuală, în care *Deus* a fost înlocuit prin *Jupiter*, datează din 1825 și aparține filologului francez François Boissonade. Aceeași idee o găsim și în *Antigona* lui Sofocle (versul 620). Expresia, aplicată acelor care prin proiecte nesăbuite sau prin acțiuni lipsite de judecată își pregătesc eșecul, ruina lor, e întâlnită în literatura universală. Tolstoi, de pildă, scrie: „Kare-nin se înroși și începu să se plimbe prin odaie. *Quos vuit perdere Jupiter, dementat*, își zise el”... (*Ana Kare-nina*, partea a IV-a, cap. 17).

Quod tentabam scribere, versus erai (lat. „Tot ce încercam să scriu, era vers”) Ovidiu, *Tristiile* (IV, 10, 26). Se folosește, cu vădită nuanță ironică, la adresa cuiva care e obsedat de vocația poetică.

Quot căpița, tot sensus (lat. „Câte capete, atâtea judecăți”)

— Vezi: Quot homines, tot sententiae.

Quot homines, tot sententiae (lat. „Câți oameni, atâtea păreri”) - Fraza e a lui Terențiu din comedia *Formio* (act. II, sc. 4), dar de fapt el n-a făcut decât să parafrazeze proverbul latin: *Quot căpița, tot sensus* (Câte capete, atâtea judecăți). Ideea o găsim și într-o cugetare mai amplu formulată ulterior de Horațiu în satira I din cartea a doua, versurile 27 - 28: „*Quot capitum vivunt totidem studiorum miliaa* (Câte capete sunt, tot atât de multe gusturi). Noi avem, cu același sens, vorba noastră, poate tot de origine latină, dar impregnată cu umorul caracteristic poporului român: *Câte capete, atâtea căciuli*.

Quousque tandem...? (lat. „Până când...?”) - De multe ori se citează frază întreagă: *Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?*” (Până când, Catilina, vei abuza de răbdarea noastră?). Astfel și-a început Cicero prima

dintre cele patru faimoase diatribe rostite în anul 63 împotriva patricianului Catilina care îndrăznise să se înfățișeze în Senatul roman, cu toate că se descoperise complotul ce-l pusese la cale contra Republicii. Fraza avea deci un caracter acuzator și dramatic. Totuși astăzi aproape întotdeauna, e folosită pe un ton glumeț și în chip de blajină dojană. O adresăm unui vorbitor prolix care acaparează discuția într-o societate, sau cuiva care se lasă mult așteptat ș.a.m.d. Coșbuc folosește forma redusă *tandem usque*: „În zadar și-ar pune vorba cel cu «tandem usque»...” (poezia „Filosofii și plugarii”).

Quo vadis, Domine? (lat. „Unde te duci, Doamne?”) – Legenda biblică pretinde că apostolul Petru i-a adresat această întrebare lui Iisus, când l-a întâlnit mergând spre Roma, unde creștinii erau supuși unor crude persecuții. Expresia a fost popularizată de scriitorul polonez H. Sienkiewicz prin romanul său (1895) intitulat *Quo vadis*, a cărui acțiune se petrece la Roma în timpul domniei lui Nero. Se citează – și în serios, și în glumă – cu înțelesul de: *încotro?*

I

Raphael wäre ein grosser Maler, selbst ohne Hände (germ. „Rafaël ar fi fost pictor mare, chiar fără mâini”) – Această replică (prescurtată) din drama lui Lessing: *Emilia Ga-lotti* (act. I, sc. 4), exprimă ideea că talentul înnăscut și chemarea pentru o anumită artă se afirmă în ciuda tuturor obstacolelor. Ceea ce a făcut celebritatea acestei fraze est izbutitul ei paradox. În germană, textul complet e următorul: *Raphael wäre ein grosser Maler geworden, selbst wenn ei ohne Bände auf die Welt gekommen wäre* (Rafaël ar fi ajuns pictor mare, chiar dacă el ar fi venit pe lume fără mâini). Cum fraza era prea lungă pentru a fi citată, s-a adoptat varianta rezumată de mai sus.

Rară avis (lat. „Pasăre rară”) Juvenal: *Satira* a VI-a, versul 165 – Poetul satiric latin, al cărui ascuțit critic la adresa societății vremii sale a rămas celebru, a biciuit cu

precădere moravurile și cu deosebire depravarea matroanelor, a nobilelor romane. Juvenal spune că „o femeie castă ca acele Sabine legendare” a devenit o „*rara avis* in terris *nigroque simillima cygni*” (o pasăre tot atât de rară pe pământ ca o lebedă neagră). Pentru a înțelege comparația, trebuie să precizăm că lebedele negre care, de la descoperirea lor în Australia nu mai sunt astăzi o raritate, erau cu totul necunoscute pe vremea lui Juvenal. Din contextul poetului nu s-au păstrat ca expresie decât două cuvinte: *rara avis*, care nu mai au astăzi semnificația veche, inițială, ci înțelesul de ceva deosebit de rar și greu de găsit.

„Cunosc exemple de actori talentați, dar lipsiți de o cultură temeinică, care au avut mari succese... Acești *rara*”

— *Avis* au fost susținuți de o admirabilă intuiție” (Lucia Sturdza Bulândra, *Amintiri*, pag. 13).

Rău necesar (grec. *Αναγκαῖον κακόν*) – Expresia aparține poetului comic grec Menandru (342 – 292 î.e.n.) care, vorbind despre căsătorie, a spus acest lucru într-un distih ce i-a supraviețuit.

Fraza completă, în greaca veche, suna astfel: „Dacă e să spun adevărul, căsătoria e un rău, dar un rău trebuincios”. Se poate extinde și la alte domenii, când e cazul

Raum für alle hat die Erde (germ. „Pământul are loc pentru toți”) – versul 47 al poeziei *Vânătorul din A Ipi* de Schiller. O căprioară, urmărită în munți, se simte fără scăpare: jos, prăpastia – alături, omul cu arc și săgeată. Atunci se aude duhul munților care-l oprește pe vânător: „De ce aduci moarte și jale până aici la mine? Pe pământ este loc pentru toți!” Versul lui Schiller reflectă gândirea și sentimentele sale cu privire la raporturile ce trebuie să existe între toate ființele pământului. E o pledoarie pentru omenie, pentru relații amicale, frățesti, împotriva nesățioșilor, împotriva spiritului acaparator, a exclusivismului și dominației celui puternic asupra celui

slab, hăituit și fără apărare. ·

Războiul nervilor – Originea acestei expresii se află într-un interviu luat la începutul primului război mondial de către Paul Goldmann, corespondentul ziarului vienez „Neue Freie Presse”, feldmareșalului german Paul Hindenburg care avea să ajungă mai târziu președintele Republicii germane. În acest interviu Hindenburg declară: „Deocamdată războiul cu Rusia e o chestie de nervi. Dacă Germania, și Austro-ungăria vor avea nervi tari care să reziste – și vor rezista – vom învinge”. Din toată previziunea mareșalului a învins însă... expresia „războiul nervilor”, care nu-și avea în declarația sa din 1914 decât punctul de pornire și care a căpătat această formă în presa epocii de atunci. Evenimentele internaționale din unele perioade readuc în actualitate această expresie prin întreținerea de relații politice încordate sau prin pregătiri războinice care țin nervii sub presiune.

Redivivus (lat. „Reînviat”) – Cicero i-a dat sensul figurativ, denumind *lapis redivivus* (piatră reînviată) marmora veche care, șlefuită, lustruită, revopsită, a fost întrebuințată la noi monumente. Prin extensiune, *Redivivus* se aplică unei persoane uitate care revine dintr-odată în actualitate, sau unui fapt despre care se vorbește iarăși după un timp de acalmie (o cercetare, o intervenție, o afacere judiciară etc.).

Anghel și Iosif au scris o poezie satirică intitulată *Incitatus redivivus* (Incitatus reînviat). Vezi: *Incitatus*.

Regis ad exemplar... (lat. „După pildă regelui...”) – Este începutul versului 299 din lucrarea de *IV consulatu Honorii* a poetului latin Claudius Claudianus care a trăit pe vremea împăratului Honorius (395 – 423). Versul întreg: *Regis ad exemplar totuși componitur orbis* are un ton de măgulire la adresa suveranilor. Autorul, lingușindu-l pe împărat, vrea să spună că trebuie în toate să iei pildă de la el. Urmașii săi au folosit însă emistihul exact în sens contrar, iar azi se aplică cu o ușoară ironie la adresa celor

care fără discernământ imită pe superiorii lor în toate (obiceiuri, păreri, acțiuni etc.), căci cuvântul *regis* și-a extins cu timpul semnificația. Cum și când se folosește expresia de mai sus reiese clar din următorul citat: „La aceste cuvinte se ridică de la masă și toți comesenii, *regis ad exemplar*, făcură la fel” (Walter Scott).

Relata refero (lat. „Reproduc ce mi s-a relatat”) - Formulă latină care rezumă o afirmație a lui Herodot, *Historia* (cartea VII, 152). În lucrarea sa el se bazează substanțial pe mărturii care transmit oral stările de fapt. Herodot arată clar: „Datoria mea este să reproduc cele ce se spun, dar acestor lucruri nu sunt câtuși de puțin silit să le dau crezare; cuvântul scris acum să-mi fie călăuză de-a lungul întregii mele lucrări”. Istoricul recunoaște astfel, că „povestește lucruri povestite”, adică transmise din generație în generație.

E deci o istorie lipsită de spiritul critic rezultat din confruntarea și compararea documentelor, *da. R* la vremea ceea (secolul al V-lea! e.n.) nici nu i se putea pretinde o asemenea lucrare, documentele fiind rare și puține. În ciuda conținutului eterogen, opera să intitulată *Istoria* (în 9 cărți) constituie un bogat izvor de informații istorice, geografice, etnografice.

Relata refero privește numai legendele, povestirile culese și redade de „părintele istoriei”. Expresia se referă deci la tradiții.

Remember (engl. „Adu-ți aminte Im) - Carol I, rege al Angliei, prin domnia lui absolutistă, și-a atras ostilitatea maselor populare, a burgheziei și a noii nobilimi, care au dezlănțuit revoluția burgheză din 1642 - 1649. Judecat de parlament și condamnat la moarte ca tiran, trădător, ucigaș și dușman public, a fost decapitat în fața palatului Whitehall.

În ultimele clipe, pe eșafod, Carol I, arătând episcopului Juxon somptuosul palat unde domnise ca un despot, a rostit un singur cuvânt: „Remember!” Adică:

amintește-ți ce am fost și ce am ajuns; ieri omul cel mai bogat, mai puternic, mai temut din Anglia și acum în fața ghilotinei; ieri primul cetățean al regatului și astăzi cel din urmă dintre toți.

Cuvântul *Remember* a rămas ca o formulă de aducere aminte, ca un *memento* (vezi).

Repetitio est mater studiorum (lat. „Repetiția este mama învățaturii”) – precept profesoral din școlile vechi cu predare în limba latină. Atribuirea acestui dicton lui Quintilian, care a condus una dintre cele mai vestite școli din Roma, n-a putut fi confirmată prin dovezi. Se citează spre a sublinia valoarea repetiției pentru consolidarea și fixarea studiilor, ele asigurând o deosebită temeinicie celor învățate.

Res iudicata pro veritate habetur (lat. „Lucrul judecat e socotit adevăr”) – precept juridic care încă din vechime considera că realitatea faptelor stabilite de o hotărâre judecătorească nu poate fi pusă la îndoială până la proba contrară.

Res, non verba (lat. „Fapte, nu vorbe”) – deviza generalului Lazăre Hoche, una dintre figurile proeminente* ale Revoluției franceze. El și-a ales această maximă de conduită în viață ca o replică dată oamenilor de stat și politicienilor care se ocupau îndeosebi de sforării și discursuri.

Se folosesc în egală măsură și variantele franceze: *Des actes et non des paroles*, sau *Pas des paroles, des actes* (nu vorbe, ci fapte).

Res severa est verum gaudium (lat, „Adevărata bucurie e un lucru serios”) – spune Seneca în *Epistole* (a XXIII-a, către Lucilius, intitulată „Filosofia, izvor de veritabile bucurii”). Și autorul însuși explică sensul: ...

„Înainte de toate, Lucilius, învață să te bucuri... Crede-mă, e un lucru serios, o adevărată bucurie. Niciodată nu-ți va lipsi bucuria de îndată ce i-ai descoperit izvorul. Caută adevărata fericire: să fii fericit de tine

însuși!" în continuare Seneca combate excesul de plăceri frivole („Dacă plăcerea nu știe să se oprească, devine durere”) și recomandă: perseverență și dreptate în acțiuni, intenții curate, fixarea unui scop al dorințelor noastre de la care să nu ne deturnăm. Altminteri, la fel ca obiectele duse de curenții apelor, vom fi aruncați impetuos până în mare. Sau cum se întâmpla multora: vom căuta să începem viața în momentul când trebuie s-o sfârșim! Cuvintele lui Seneca sunt un îndrumar pentru a alege la timp și cu chibzuință bucuriile vieții.

Revenons à nos moutons (fr. „Să revenim la oile noastre!") – replică din la *farce de maître Pathelin*, scrisă în secolul al XV-lea, între anii 1450 – 1465. Pathelin, avocat fără procese, e cicălit mereu de soția sa pentru faptul că nu-i face toalete. Într-o zi el îi ia o stofă de la postăvarul Jousseau, pe care-l invită acasă spre a-i achita costul. Când negustorul vine să-și încaseze banii, îl găsește în pat pe Pathelin care simulează un acces de friguri.

Între timp se prezintă la avocat și Agnelet, ciobanul postăvarului, dat în judecată de stăpânul său care-l acuză că i-a omorât mai multe oi. Pathelin promite ciobanului să-l scape, dar cu o condiție: la proces să joace rolul unui imbecil și să răspundă „bee!” la toate întrebările judecătorului. La tribunal postăvarul recunoaște cu surprindere că avocatul lui Agnelet e Pathelin, care cu puțin mai înainte se prefăcuse că-i bolnav. Zăpăcit, negustorul se încurcă în declarații, uitând de oi și trecând la problema postavului. Nelămurit, judecătorul e nevoit în repetate rânduri să-l invite: „Să ne întoarcem la oile noastre!” Apoi se adresează lui Agnelet, dar acesta răspunde invariabil „bee!”, așa cum îl învățase avocatul. Pathelin susține că clientul său e iresponsabil și obține astfel achitarea. Dar când îi cere să-i plătească onorariul, ciobanul își joacă rolul în continuare, răspunzându-i cu același „bee!”. Astfel istețul elev a păcălit per incorectul său profesor.

Farsa aceasta, o autentică comedie de moravuri, în care e satirizată lumea negustorilor și justiția din acea vreme, s-a jucat timp îndelungat cu mare succes. Replica „Să ne întoarcem la oile noastre!” a devenit o expresie care înseamnă: să reluăm firul întrerupt al discuțiilor, să revenim la subiectul nostru.

Rezervă mintală – Formulă născocită de iezuiți, spre a găsi – cum spune Molière în *Tartuffe* (act. IV, sc. 5) – * „învoieli cu cerul”. *Rezervă mintală* înseamnă a nu-ți exprima întreg gândul, adică a nu spune decât în parte adevărul, dar mai ales înseamnă a jura pe un lucru și a da în 4 minte alt sens jurământului, în speranța de a nu fi sperjur și a te socoti astfel împăcat cu conștiința ta. Expresia arată că gândurile ascunse, nemărturisite, fac ca vorbele cuiva să nu aibă valoare deplină, sau chiar nicio valoare.

Rezon!

— Exclamație mereu repetată de ipistatul Nae Ipingescu, personaj din comedia *o noapte furtunoasă* de Caragiale (act. I, sc. 1, act. II, sc. 4 etc.). Cuvântul, de origine franceză, înseamnă: „așa e, ai dreptate!” și e folosit de obicei în glumă, în ironie, cu nuanța lui caragialească.

Llideiido digere verum (lat. „A spune, râzând, adevărul”).

— Expresia aparține lui Horațiu, având în original formă: *Ridentem dicere verum quid vetaû* Ce mă împiedică să spun adevărul râzând? (*Satire* I, 1, v. 24 – 25). În această satiră poetul biciuiește patima de bani. Adresându-se lui Mecena, el arată că nimeni nu-i mulțumit de soarta să negustorii îi invidiază pe marinari, țăranii pe orășeni – și dimpotrivă. Dar dacă toți ar ajunge ceea ce doresc, ar găsi și atunci motive de nemulțumire.

Și Horațiu continuă: Nu vreau ca un lucru atât de seamă să ți-l arăt șuguind, cum face glumețul adesea. Totuși nimic nu mă oprește să spun adevărul râzând. Că dascălii ce ades cu duhul blândeții dau dulciuri la copii, ca

să-i facă să învețe alfabetul! Versurile lui Horațiu – restrânse în trei cuvinte care rezumă întreaga idee – consideră că cele mai serioase adevăruri pot fi exprimate, nu cu fruntea încruntată, ci senin, cu surâsul pe buze.

Ridiculum acri fortius et melius magnas plerumque secatur res (lat. „Gluma dezleagă problemele mari, mai potrivit și mai bine decât asprimea”) – Horațiu, *Satire* (I, 10, 14 – 15). Cu alte cuvinte: o vorbă de duh rezolvă uneori ceea ce nu pot face severitatea și încruntarea.

Rien n'est beau que le vrai (fr. „Nimic nu-i frumos ca adevărul”) Boileau, *Epistola IX*, versul 43 – Și pentru a explica ideea, el adaugă în același vers: *le vrai seul est aimable* (Numai adevărul este de iubit), adică merită să fie îmbrățișat. Deci: elogiul adevărului (*L'éloge du vrai*), cum de altfel e și intitulată epistola lui Boileau.

Rien ne pèse sont cu'un secret (fr. „Nimic nu apasă atât cât un secret”) La Fontaine, cartea VIII, fabula nr. 6 *Femeia și secretul*, versul I – Un bărbat, spre a încerca discreția nevestei, îi pune în pat un ou, susținând că ea l-a născut. Femeia promite să nu spună nimănui. Dar, de cum pleacă soțul de acasă, povestește totul unei vecine care, la rândul ei, făgăduiește că va respecta secretul. Rezultatul? După câteva zile, tot târgul știa că femeia făcuse... o sută de ouă!

Morala fabulei, devenită proverb, se adresează celor ce nu pot păstra o taină.

Rien ne se perd... tout se transforme (fr. „Nimic nu se pierde... totul se transformă.”) – celebră axiomă a lui Lavoisier care exprimă ideea mișcării și continuității materiei, a veșnicei transformări.

Heraclit, la vremea lui, a formulat această idee în πάντα πεί (vezi: „Totul curge!”). Iar Ovidiu în *Metamorfoze* (cartea XV, v. 165) folosea aproape aceleași cuvinte: *Omnia mutantur, nihil, interii* (Totul se schimbă, nimic nu se pierde), dar pentru un conținut idealist, metafizic (vezi). Lavoisier a dat acestui adevăr fundamentul științific.

Rira bien qui rira le dernier (fr. „Va râde bine cel ce va râde ultimul”) Florian, *Fabule* (cartea IV, fab. 19) *Les deux paysans et le nuage* (Cei doi țărani și norul) – A ajuns proverb și în alte limbi. Germanii spun: *Wer zuletzt lacht, lacht am besten*. La fel cum spunem și noi: Cine râde la urmă, râde mai bine.

Bis homeric – Dacă ne-am lua după „râs mefistofelic”, s-ar putea crede că râsul cu hohote puternice, zguduitoare și nesfârșit de lung, denumit *râs homeric* ar fi râsul caracteristic lui Homer. Dar expresia vine de la finalul primului cânt din *Iliada*, unde Homer descrie petrecerile și râsul zeilor care făceau să răsună văile și munții:

„Zei în hohote lungi la râs se porniră cu toții... Astfel ei veseli din zorii zilei și până spre seară Benchetuiau...” (versurile 599 s. u., în trad. G. Murnu).

În textul grec: ὄσβεστος γέλως – râs de nestins (v. 599). Acesta e „râsul homeric”! Expresia a apărut pentru prima oară în *Memoriile* baroanei Henriette-Luise d'Oberkirch, de unde a trecut în alte limbi. „Și ce hohot de râs homeric !!! se ridica, în cancelaria profesorilor când Grigoriu intra foarte grav, cu spatele plin de „zero” – spune C. Hogaș în articolul său „Gh. Panu”; iar Gh. Panu însuși, în *Amintiri de la Junimea* (vol. I, pag. 248), povestește: „un râs omeric ne-a apucat pe toți, de vreme ce d. Pogeür, măcar că eră primar, nu știa că listele șlectöiale le face el...” :: ·

... – I.

Risum teneatis? (lat. „Vă puteți ține râsul?”) – crâmpeli de vers al lui Horațiu din *Aria poetică* (v. 5). El compară o poezie proastă cu un chip grotesc și după ce descrie acest chip, încheie cu versul: *Spectatum admissi, risum teneatis, amici?* (În fața unui asemenea spectacol, vă puteți ține să nu râdeți, prieteni?). Acest *risum teneatis* care, ca atâtea alte formule latinești, rezumă în două vorbe o întreagă frază, a devenit o expresie, inserată de obicei între două liniuțe ori în paranteză, după ce ai relatat ceva

ridicol sau grotesc., ·

Râzând printre lacrimi – Expresia aparține lui Homer și se găsește în *Iliada* (cântul VI, versul 484). Hector, Viteazul conducător al troienilor, înainte de a pleca din nou la luptă, își ia rămas bun de la soția sa Andromaca. El îi adresează cuvinte de îmbărbătare, în timp ce îi întinde pruncul în brațe.

„Ea îl primi bucuroasă la sânul ei plin de mireasmă
Dulce cu lacrimi zâmbind...”

(Trad. G. Murnu)...

Cuvintele *Râzând printre lacrimi* se folosesc de obicei tot la o despărțire emoționantă, sau în altă împrejurare când vorbele de încurajare încearcă să ascundă amărăciunea din suflet, când zâmbetul de pe buze se amestecă cu lacrima din gene. George Călinescu ne dă un exemplu de aplicație literară: „Gehov, Molière sau Mozart «rid „printre lacrimi”.

Robespierre, tu me suivras! (fr. „Robespierre, mă vei urma!”) – Sunt cuvintele cu care Danton a mers la eșafod. Asupra formei exacte a frazei sunt divergențe. Unii susțin că ar fi exclamat: „J’entraîne Robespierre!” (Îl trag după mine pe R.). Alții (că istoricul Louis Madelin de la Academia Franceză) redau cuvintele astfel: „Eșafodul te reclamă. Mă vei urma, Robespierre!” J (*Uéchafaud te réclame*] *Tu me suivras, Robespierre*). Romain Rolland, pentru a clarifica ideea, pune în gura eroului său (în aramă istorică *Danton*) fraza: „Deschid groapa. Robespierre va veni după mine” (J’ouvre la fosse, Robespierre în y suiva). Dar forma cea mai popularizată și mai uzitată e: „Robespierre, tu me suivras”. ESE adresează unei persoane, ca avertisment, spre a-i atrage atenția că va avea aceeași soartă ca și a ta, că va «/plăti același lucru sau va trage aceleași consecințe.

Î Robinson Crusoe – este numele eroului unui foarte cunoscut roman englezesc. Romanul, inspirat din întâmpla – Rea autentică trăită de un marinar scoțian,

aparține lui Daniel Defoe și a apărut la Londra în anul 1719. Tra-y5» dus imediat în limbile franceză și germană și apoi în fi numeroase alte limbi, a câștigat o largă popularitate și Robinson Crusoe a devenit sinonim cu un om care trăiește singur, izolat, într-un loc care figurativ ar constitui „insula” sa.

În *Sonete pluvioase*, Topârceanu spune:

„Sunt izolat ca *Robinson Crusoe*, Nu vine nime-n ușa mea să bată, „Și dacă stau cu ușa încuiată

E că nici eu de nime n-am nevoie”... Sonetul *Nostalgie* de Anghel și Iosif începe cu versul: „Ah, suflet vagabond de Robinson”.

Românul are șapte vieți - locuțiune rezultată din vorbă populară „a avea șapte vieți” (mai rar se folosește „a avea nouă suflete”).

Vasile Alecsandri a preluat ideea în *Peneș Curcanul* (strofa V, versul 7). Mulțimea conduce pe ostașii care pleacă la războiul independenței: „Cu zile mergeți, dragii mei, /Și să veniți cu zile!”. Sergentul răspunde: „Să n-aveți teamă/Românul are șapte vieți/în piep-tu-i de aramă!”

Rose, elle a vécu ce que vivent les roses, l'espace d'un matin (fr. „Roză, viețuit-a cât rozele trăiesc: răstimp de-o dimineață”). Două versuri din ștanțele pe care poetul François de Malherbe (sec. XVI), socotit părintele clasicismului francez, le-a adresat prietenului său du Périer când acestuia i-a murit fiica (*Poésies* - XII. Conso - lation à M. du Périer. Stances). Celebritatea distihului Malherbe o datorește nu inspirației sale fericite, ci unei... fericite greșeli, comisă de zețarul care i-a cules poezia. Malherbe scrisese un vers anodin, cu un joc banal de cuvinte (pe fată o chema Rosette):

Et Rosette a vécu ce qui vivent les roses

Tipograful, neînțelegând bine scrisul, a despărțit numele și a cules: „Et Rose, elle a vécu” etc. Și a ieșit o imagine poetică: fata era comparată cu un trandafir, având firește viața scurtă a rozelor.

Rosinanta (sp. *Rocinante*) - Cuvântul derivă de la *ro-cin*, care înseamnă mârtoaga.

Rosinanta, numele calului lui Don Quijote, a devenit sinonim cu o gloabă costelivă și buclucașă. Scrie, de „pildă, Calistrat Hogaș în *Ion Rusu*: - „Bine, și acum... În lipsa vreunei *Dulcinee de pripas*, îți permit să săruți pe bot pe năzdrăvana ta *Rosinanta*... „Ea însăși doară e o iapă de seamă. /Cu sânge curat după tată și mamă. Ba-i rudă chiar de-aproape cu interesantă/Iapă a lui Don Quijote, Rozinanta” (H. Heine, *Regele Urechilă I.*).

Rude la Ierusalim (precedat de verbul „a avea”, sau „a căuta” sau „a găsi”...) - Acestei răspândite expresii i s-au acordat diverse explicații, niciuna însă bazată pe certe dovezi. Menționăm versiunea care pare cea mai plauzibilă. ·, în timpul marilor pelerinaje religioase de odinioară, se adunau la Ierusalim mii și chiar zeci de mii de credincioși din toate colțurile lumii. În acele zile orașul era atât de populat, încât mulți pelerini locuiau în câmp, în corturi improvizate, sau în căruțe transformate în paturi. Nici apă nici alimentele nu erau îndeșulătoare. Numai cei ce aveau rude sau prieteni erau favorizați, găsind în casele acestora și hrană și adăpost. „A avea rudenia Ierusalim” însemna pe atunci: a pleca acolo fără grijă\fără riscuri, MrmcE te așteaptă o gazdă ocrotitoare. De-a lungul anilor, expresia și-a extins nu numai circulația, ei și sensul. Prin analogie cu „cetatea sfântă” considerată unul dintre cele mai însemnate orașe ale lumii, „a avea rude la Ierusalim” a devenit sinonim cu a găsi protectori într-un loc important, sau cum se spune astăzi argotic: a avea „pile”.

„Ce sunt proptelele?

— Rude la Ierusalim, băiete...” (Zaharia Stancu, romanul *Descult*, pag. 290), Sabia lui Damocles - Damocles, curtean al lui Dionisyos-cel-Bătrân, tiranul Siracuzei, care a trăit cu vreo 400 de ani! e.n., a fost ca mai toți curtenii... curtenitor și lingușitor. Spunea că nu există mai mare fericire decât să fii tiran. Spre a-i da o

lecție, Dionisyos, la un Ospăț, l-a așezat în locul lui pe trôn și a poruncit să i se acorde toate onorurile regești-Dar când Damocles se lăfăia mai în voie, tiranul i-a cerut să se uite în sus. De tavan, exact deasupra capului lui Damocles, atârna o sabie, fără teacă, prinsă numai cu un fir de păr de cal. Îi arăta astfel primejdiile care îl pândesc în orice moment pe tiran.

„Sabia lui Damocles” a devenit sinonimă cu un pericol care te amenință mereu. Imaginea l-a sedus pe poetul Horațiu care s-a referit la ea în *Oda I* (v. 17 - 18 din Cartea a III-a): *Districtus ensis cui super impia cer vice pende.* (Spada care atârna deasupra capului celui rău...). Întâmplarea, povestită și de Cicero (în *Tusculane*, V, 216), a dat naștere uneia dintre cele mai uzitate expresii. Dar citi n-au folosit-o de la Horațiu și Cicero încoace? „El m-amenința și pe cap îmi atârna ca a lui Damocles spada” (H. Heine, *O poveste de iarnă*, cap. 18, v, 32). „Soldații se îndreptau cu tobe spre Paris. Prin intrarea lor republica se afla sub sabia lui Damocles” (A. I. Herzen, *Scrisori din Franța și Italia* - 1848).

J>

Săgeata lui Cupidon - Cupid on, la romani (sau Éros, la greci) era zeul iubirii. „Sub înfățișarea unui copil frumos, uneori înaripat, se ascundea un zeu temut. Cu săgețile lui care nu greșeau niciodată ținta, semăna, chinurile mistuitoare ale dragostei atât printre zei, cât

„Și în rândul muritorilor” (Aucu Balaci, *Mic dicționar mitologic*, pag. 145).

„Cum întinse arcu, Cupidon/Putea răni cu sprintena-i săgeată/Un milion de inimi dintr-odată” (Shakespeare, *Y Visul unei nopți de vară*, act. II, sc. 2). Și fiindcă se spune că inimile rănite încep să slujească zeului iubirii, *săgeata lui Cupidon* a devenit sinonimă cu însăși dragostea.

Se întâlnesc și variante cu celelalte nume ale zeului: *săgeata lui Amor* (mai rar, a lui Eros). Astfel numele care însoțește săgeata poate fi adesea diferit, dar efectul ei e

întotdeauna același!

Săgeata Părților - Părții, vechi popor scitic (au întemeiat un regat lângă Marea Caspică în secolul III î. e. n.), erau vestiți călăreți și arcași. În lupte, retragerea lor era mai periculoasă decât atacul, căci de pe cai, stând cu spatele, trăgeau cu arcul peste umăr, ținând cu mare dibăcie în dușmanii urmăritori. „Săgeata Părților” a devenit astfel o expresie prin care se înțelege un gest sau un cuvânt, lansat în clipa plecării, cu efect hotărâtor.

Să jertfim un cocoș lui Esculap - Esculap (la greci, Asclepios), zeul tămăduirii, era reprezentat alături de un cocoș și de un șarpe răsucit pe un toiag, simbolizând vigilența și prevederea. Bolnavii, care cereau leacuri, îi aduceau drept ofrandă un cocoș. Socrate, judecat pentru atitudinea sa ostilă stăpânirii de atunci și condamnat să bea cupă cu otravă, a fost vizitat în închisoare de către bunul și bogatul său prieten Criton, care-i pregătise evadarea. Bătrânul filosof a refuzat însă, considerând că trebuie să respecte legile, chiar dacă sunt nedrepte. Și, în fața morții, conformându-se obiceiului, Socrate i-a spus: „Criton, îi datorăm lui Asclepios un cocoș; dați-i-l, să nu uitați!” Sensul simbolic pare a fi acesta: Socrate își arată recunoștința față de Esculap care, în cupă cu cucută, îi oferă leacul de a sluji virtutea până la capăt, căci a învățat pe oameni să ducă o viață virtuoasă este însuși scopul filosofiei socratice. - τ orbele *Su sacrificam un cocoș lui Êsculap* se utilizează în semn de recunoștință pentru o binefacere. Dar mai sunt folosite și în sensul că, uneori, suntem obligați să plătim tribut unei prejudecăți, unui fel de a vedea care poate nu este al nostru, dar care a ajuns o deprindere curentă la unii oameni de azi, așa cum devenise și ofranda pentru Esculap la vechii greci. ∏

Salus populi suprema lex este (lat. „Salvarea poporului să fie legea supremă”) - maximă de drept public la - Roma, a devenit expresie în sensul că interesele poporului trebuie să aibă întâietate față de cele

particulare. Se mai folosește și forma: „*Salus reipublicae* (republicii) *suprema lex este*”.

„Să mor acum, acum să mor?... „Tocmai acum să-mi vină] sfârșitul când în sfârșit aş putea începe să trăiesc?” Sunt cuvintele pe care Mozart le-a rostit cu puține zile înainte de a muri, în decembrie 1791. Avea 35 de ani. O dusesese greu până atunci. Și când s-a aflat că e pe patul de moarte, au început să-i vină din toate părțile ofertele cele mai, ispititoare. Directorii de teatre îi propuneau contracte foarte avantajoase. Catedrala din Viena îl numea maestru de „capelă cu un salariu remarcabil (de unde înainte vreme avusese o leafă mai mult decât modestă ca șef de orchestră). Și atunci a exclamat marele compozitor cuvintele de mai sus, la care se face aluzie când reușita; îți vine odată cu... sfârșitul!

Sărăcia nu-i un viciu – proverb care, aproape în aceeași formă, există la mai multe popoare. Francezii spun: *Pauvreté n'est pas vice*. Germanii: *Armut ist kein Verbrechen* (Sărăcia nu-i un delict). Rușii: Sărăcia nu-i un păcat, sau nu-i o rușine (Titlul unei cunoscute piese a lui A.N. Ostrovski – 1885).

S-a schimbat boierul!

— Vers din fabulă *Boul și vițelul* de Grigore Alexandrescu (strofa 7), e folosit la adresa cuiva care, ajuns la o situație, și-a schimbat firea și purtarea, aidoma boului din fabulă care, obținând un post mare în cireada, tăgăduiește că vițelul e rudă lui.

Aceași expresie e întrebuințată și atunci când vremea în înăsprește. Dacă brusc s-a făcut frig sau ninge, unii spun: „S-a schimbat boierul I”.

Să se revizuiască, dar să nu se schimbe nimic! Caragiale, *O scrisoare pierdută* (act. III, sc. 1) – E finalul discursului electoral al lui Farfuridi: „Ori să se revizuiască, primesc! Dar să nu se schimbe nimica; ori să nu se revizuiască, primesc! Dar atunci să se schimbe pe ici pe colo, și anume în punctele... esențiale!”

Se citează, bineînțeles în zefleMEA, la adresa persoanelor cu păreri „pentru contra”, cu atitudini ridicol contradictorii aidoma eroului Caragiale an.

Satul lui Cremene sau Țara lui Cremene - adică un loc unde fiecare face ce vrea. „Hoții foiau în toate părțile ca prin satul lui Cremene”, scrie nuvelistul Nicu Gane. Se pare că expresia a intrat în limbă, pe calea cultă, printr-o traducere liberă a echivalentului francez: „*C'est la cour du roi Pétaud*” (vezi).

Pentru exprimarea aceleiași idei de totală debandadă, mai avem și expresia: *sat fără câini*. Alecsandri dă aproape o definiție deplină... „o țară de jaf, satul lui Cremene, fără elni și fără jitari”.

Schimbarea în toate lucrurile e bună - spune Euripide în *Oreste* (versul 234, respectiv act. I, sc. 5). E sfatul pe care Electra îl dă fratelui ei Oreste, când acesta, după ce o ucisese pe mama lor, era bolnav de remușcare. Se folosește pentru împrejurarea când o schimbare devine absolut necesară, spre a aduce un reviriment îndeosebi de ordin moral.

Aristotel, citind acest vers în *Retorica* (I, cap. 11), se referă la lucrurile și persoanele care ne fac plăcere când le revedem după un timp, fiindcă le apreciem mai mult când le vedem mai rar și mai ales fiindcă, văzându-le, se face o schimbare în starea prezentă.

Schönheit bändigt allen Zorn. (germ. „Frumusețea îmblânzește orice mânie”) - Goethe, *Faust*, partea a II-a, act. 3.

Coral spune frumoasei Elena: „O, Femeie minunată, nu. Disprețui cinstea de a avea supremul bun... Își apleacă și cel mai dârz bărbat simțirea în fața frumuseții”... (Irad. Lucian Blaga).

Schuster, bleib bei deinen Leisten! („Cizmarule, rămâi la calapoadele tale!”). Vezi: „*Ne sutor ultra crepidami*”.

Scientia nihil aliud est quam veritatis imago (lat.

„Știința nu-i altceva decât imaginea adevărului, a realității”) – Francis Bacon, „*Novum Organum*” (1620). Tot el a spus că știința înseamnă putere (vezi: „*Knowledge is power*”).

Scita și Caribda (a fi între) – două mari primejdii. Vezi: *Incidis în Scylam cupiens vitare Charybdim*.

Scrieți, băieți, numai scrieți! – E apelul lui Ion Heliade-Rădulescu adresat tinerilor scriitori, Fraza face parte din prefața editorului *Asupra traducției lui Orner*. E vorba de traducerea *Iliadei*, făcută de Aristia și tipărită în anul 1837 la București, în tipografia lui Heliade. Acesta recomanda în încheierea articolului: „Nu e vremea de critică, copii, e vremea de scris și scrieți cât veți putea și cum veți putea, dar fără răutate”... (vol. I, pag. 20). Înființând această editură, Heliade traduce el însuși, organizează și îndeamnă la traduceri cât mai numeroase din operele scriitorilor mari ai literaturii universale, opere menite să servească drept model scriitorilor noștri. El încurajează, îndrumază și sprijină tinerii scriitori, cărora le cere să scrie cât mai mult, cerință explicabilă și necesară pentru dezvoltarea limbii și culturii naționale în acea epocă (vezi „Istoria literaturii române” de G. Călinescu, O. Crohmălniceanu și I. Vitner). Desigur, în condițiile noi de astăzi, se cere nu numai cantitate. De aceea vorbele lui Heliade sunt astăzi citate, tocmai ca un avertisment la adresa celor ce nu se preocupă îndeajuns de calitatea creației literare.

Scrisoarea lui Beler. Ofon – Mitologia povestește că Belero-fon, vestit erou din Corint, săvârșind o crimă din greșală, a fost nevoit să se refugieze la curtea lui Prostus, *Îl regele* Tirynthului. Acolo se îndrăgostește de el Anteia; soția lui Prostus, dar Belerofon îi respinge iubirea. Răzbunătoare, Anteia îl denunță că a încercat s-o seducă și ȧ stârnește astfel gelozia lui Prostus, care-l îndepărtează, trimițându-l la curtea socrului său Iobates, regele Li-%kiei. Înainte de plecare îi dă lui Belerofon o scrisoare; Γ,

așternută pe tăblițe bine pecetluite. Când Iobates îl întreabă pentru ce a venit, oaspetele îi întinde liniștit scrisoarea. Regele, citind-o, rămâne uluit, căci tăblițele cuprindeau sentința de condamnare la moarte a tânărului erou.

L'Expresia „scrisoarea lui Belerofon” e folosită pentru a desemna situația unei persoane care, fără să știe, își duce.

Propria osândire, sau - mai frecvent - pentru a face aluzie la o recomandatie înșelătoare.

1 Secolul lui Pericle - Epoca în care Pericle a condus Atena - (443 - 429 î.e.n.) a fost atât de înfloritoare, încât a primit numele de „secolul lui Pericle”, pentru a desemna faza de apogeu a civilizației grecești. Prin comparație, a devenit expresie pentru orice epocă de strălucire și de progres deosebit.

Este prima din expresia mai cuprinzătoare „*Cele patru mari secole*”, și anume: secolul lui Pericle, al lui August, al lui Leon X (sau Medicis) și al lui Ludovic al XIV-lea, denumite astfel pentru că un mare număr de personalități (oameni politici, gânditori, scriitori, artiști celebri) au ilustrat prin activitatea lor strălucită aceste perioade istorice.

Se spune și „vremea lui Pericle”: „Se țin discursuri, se destupă sticle/De fiecare Ateneu deschis/Re-nvie iarăși vremea lui Pericle/Și fastul lui Lorenzo Medicis 1” (Anghel și Iosif, strofa 4 din ciclul *Scara lui Iacob*).

Secretul lui Polichinelle - personaj comic al teatrului de Marionete, Polichinelle a apărut în Franța secolului XVI. Dacă pe scenă a murit de mult, trăiește în schimb, foarte confortabil și aproape pretutindeni, în expresia cu „secretul” care-i poartă numele.

Într-o snoavă dramatizată, Polichinelle, săvârșind un delict, află de la avocatul care-i arată articolul din co

Dul penal că e pasibil de o pedeapsă gravă. Când avocatul iese din cameră, Polichinelle rupe pe furiș fila cu

articolul respectiv, bucuros că-n felul acesta nu va mai putea fi condamnat, deoarece nu mai există... textul de lege și nimeni nu-l știe în afară de el. De aici, prin „secretul lui Polichinelle” se înțelege un lucru care-i considerat de naivi o mare taină, dar care în fapt e cunoscut de toată lumea. Seid einig, einig, einig! (germ. „Fiți uniți, uniți, uniți 1”) - Schiller, *Wilhelm Tell* (act. IV, sc. 2). E vorba de lupta țăranilor împotriva stăpânirii tiranice din cantonul elvețian Schwytz. Unul dintre răsculați, Stauffacher, lângă prietenul său Attinghausen, căzut în luptă, rostește ca un legământ: „Vreți să fiți liberi? Fiți uniți pe veci!... uniți, uniți, uniți”.

(Vezi: *Unde-i unul, nu-i putere și Verbunden...*)

Semne cabalistice - Cabala era la vechii evrei interpretarea mistică, alegorică, a bibliei, transmisă printr-un șir de inițiați, care alcătuiau așa-numita „școală cabalistică”. Ei acordau „Vechiului testament” o interpretare ocultă în afară de sensul textual. În acest scop cabaliștii care de obicei se adunau în grupuri mici și în locuri tainice (lăcașuri subterane ca faimoasa „Sinagogă a cabaliștilor” din Ierusalim) foloseau numerele și literele în combinații și simboluri fantastice, cu ajutorul cărora prezentau natura ca emanație a divinității. Se urmărea astfel ca, prin misticism, să crească autoritatea preoților asupra poporului.

Cu timpul, cabala, care în ebraică înseamnă „tradiție”, și-a pierdut, odată cu influența religioasă, și sensul inițial, însuși cuvântul a căpătat mai târziu altă accepțiune. Având în vedere caracterul ocult și de grup restrâns, cabala a ajuns, prin comparație, să desemneze o intrigă, o uneltire pusă la cale de mai multe persoane care urmăresc același scop ascuns. În acest sens utilizează cuvântul Ion Ghica în „Scrisori către V. Alecsandri”, când spune: „Dorința mea a fost întotdeauna de a vedea pe acei care-și iubesc țara, legați între dânsii printr-o comunitate de idei și de principii, iar nu prin... *cabale*”. Tot cu

înțelesul de intrigă, cuvântul a fost folosit de Friedrich Schiller, care și-a intitulat una dintre cele mai cunoscute piese*: *Kabale und Liebe* (Intrigăși iubire). Cuvântul *cabalistic* și-a păstrat însă sensul primar de: ocult, enigmatic, tainic. Bunăoară: semne cabalistice, adică misterioase; sau formule cabalistice, adică magice, obscure, așa cum erau și formulele întrebuințate de către vechii cabaliști la tălmăcirea bibliei. Vorbind despre specula comercianților și loviturile bancherilor, Claparon, personaj din romanul *César B în oiteau* al lui Balzac, spune: „E un mijloc de a exploata speranța, în sfârșit, o nouă cabală! Nu suntem însă decât zece sau douăsprezece capete pricepute, inițiate în secretele cabalistice ale acestor minunate combinații” (*Opere*, vol. V, ESPLA, 1959, pag. 521).

Semper homo bonus tiro est (lat. „Totdeauna omul bun e un debutant”) – Marțial, *Epigrame*, (c. XII, ep. 51). Aici cuvântul „debutant” are înțelesul de naiv, lipsit de experiență, ceea ce de obicei e caracteristic unui începător. Se referă la un anume Fabulinus, care fiind un bărbat de treabă, e considerat prost și e mereu înșelat. Goethe a alcătuit, după versul lui Marțial, un proverb mai scurt, dar cu același înțeles: *Bonus vir Semper tiro*.

Semper idem (lat. „Mereu același”) – Cicero, *Tusculane* (III, 15, 31). Expresie favorită a Xantipei, soția lui Socrate, a fost și a rămas deviza statorniciei.

Senectus lipsa est morbus (lat. „Bătrânețea însăși e o boală”) – Terențiu, *Formio* (act. IV, sc. 1). Personajul Demipho îl întreabă pe Chrêmes, fratele lui mai în vârstă, de ce a întârziat, la care ultimul răspunde că a fost reținut de boală. Ce fel de boală?

— Cum, ce fel? Și bătrânețea e o boală!

Se adresează celor care, aidoma eroului lui Terențiu, consideră că bătrânețea nu e o stare firească a omului în amurgul vieții, ci e o maladie fără leac

Seris venit usus ab annis (lat. „Înțelepciunea vine

odată cu anii”) Ovidiu, *Metamorfoze* (VI, 2). Arachne., o tânără țesătoare din Lidia, <Θ> înfruntă în meșteșug și îndemânare pe zeița Atena, patroana țesătoarelor. Văzând minunatele pânze lucrate artistic de Araebne, Zeița se înfurie și i le rupe. Desperată, Arachne vrea să se spânzure, dar Atena, cuprinsă de milă, o transformă într-un păianjen, sortit să-și țeară pânza fără încetare, și-i spune: „Bătrânețea n-aduce numai necazurile de care fugim; cu anii ne vine și înțelepciunea. „Vezi: *Le temps est un grand maître* și *Expérience*...

Servetur ad imuni qualis ab începte processerit (lat.

„Să fie păstrat până la sfârșit că la început”) - Horațiu, *Arta poetică* (v. 126 - 427). Se referă la teatru, unde personajul trebuie să rămână până la urmă consecvent cu trăsăturile precizate la începutul acțiunii.

Sesam -, deschide-te! AII-B aba, eroul unui basm din *o mie și una de nopți*, e un meseriaș persan sărac, care a descoperit întâmplător secretul de a intra în peștera locuită de 40 de hoți. De cum pronunța cuvintele „Sesam, deschide-te!” poarta grotei se desfereca. Pătrunzând în lipsa tâlharilor, Ali-Baba s-a înfruptat din comorile găsite acolo.

„Sesamr deschide-te!”, formulă magică din poveste, a devenit o expresie pentru un mijloc neașteptat de a trece un obstacol ce părea de netrecut.

Se soumettre ou se démettre (fr. „Să se supună sau să se demită”) - într-un discurs rostit la Lille în 1877, Léon Gambetta, unul dintre fruntașii opoziției republicane în timpul celui de-al doilea Imperiu, prin cuvintele de mai sus, a făcut aluzie la mareșalul MacMahon, pe atunci președintele Franței, spre a-l determina să schimbe guvernul, sau să demisioneze. Expresia s-a răspândit repede și a rămas ca un avertisment adresat cuiva care, aflat într-o situație desperată, trebuie să aleagă între supunere sau renunțare.

Și augur augurem... (lat. „Dacă un augur (vede) un

augur...”) - reflecție a lui Cato, Consemnată de Cieertf ki *De dunnalione* (tratatul despre divinație, II, 24).

Augurii (vezi la litera A) erau la romani preoții care pretindeau că pot prezice viitorul după *auspicii* (zborul și cântecul păsărilor) sau după *haruspicii* (anumite semne din măruntaiele animalelor). Prezicerile augurilor precedau toate hotărârile importante și toate actele de stat. În tratatul *De divinatione* (o istorie a credințelor populare și a pătrunderii lor în aparatul de stat) Cicero spune cu privire la auguri: „Dintre lucrurile pe care le prezic, câte se realizează? Și când se realizează, cum s-ar putea dovedi că nu e o întâmplare, un hazard?” După ce arată că Cezar ar fi pierdut bătălia din Africa dacă i-ar fi ascultat pe auguri, Cicero adaugă: „Pot să enumăr multe exemple de preziceri care nu s-au realizat. Ba dimpotrivă, au avut efect contrar”.

Augurii, deși cunoșteau acest adevăr mai bine decât toți, jurau totuși, la preluarea slujbei, să nu dezvăluie „secretul” puterii lor de divinație. De aceea - precizează Cicero - s-au răspândit la Roma vorbele lui Cato: când un augur se întâlnea cu alt augur, nu se putea abține să nu râdă. Acesta-i sensul expresiei, care e folosită pentru a indica sau a demasca pe mincinoși, farisei, înșelători, mistificatori *et eiusdem farinae*. (vezi).

Șic (lat. „Așa, întocmai”) - cuvânt care se pune de obicei în paranteză, în mijlocul său la sfârșitul unui citat, după o anumită frază sau expresie, spre a arăta că reproducerea este strict textuală, cu toate particularitățile sau chiar cu greșelile din original.

Șic erai în fățiș! (lat. „Așa i-a fost soarta!”) - Ovidiu, *Fastele* (I, 481). Carmenta, prezicătoarea din Arcadia, numită astfel pentru că dădea oracole în versuri (*Carmen* însemna în latinește „poezie”), îi prorocește fiului ei Evandru perspective amenințătoare. Dar: „oprește-ți plânsul! Soarta dator ești bărbătește s-o-nduri/Astfel scris ți-a fost!”

Expresia servește învinșilor ca explicație și fataliștilor ca resemnare. Vezi și: *Ut fata trahunt*.

Și c'est possible, Madame, c'est fait; și cela n'est pas possible, cela se fera (fr. „Dacă este posibil, Doamnă, s-a

V: 4. *'' - v* - λ—*:.. …*. - .*. ; e:

Făcut; dacă nu este posibil, se va face”) - Fraza aparține lui Charles Calonne, controlorul general al finanțelor din vremea lui Ludovic al XVI-lea. În anul 1785, regina Maria Antoaneta avea nevoie de o sumă fabuloasă pentru cheltuielile ei personale. Ezitând să indice imediat cifra, a început prin a-i spune: „Ceea ce vă cer, domnule Calonne, e poate foarte greu de îndeplinit”.

— La care vistiernicul s-a grăbit să dea faimosul răspuns de mai sus.

Fraza e folosită de cei ce sunt gata cu orice preț să satisfacă dorința cuiva, de cei ce pretind că nu cunosc cuvântul „imposibil” (Vezi: *Impossiblen est pas un mot français*).

Sic transit gloria mundi! (lat. „Așa trece gloria lumii”) - cuvinte extrase din *Imitatio Christi* (cartea I, 3, 6), culegere anonimă de precepte religioase și sfaturi morale, în patru cărți, scrise în limba latină (secolul al XIV-lea). E formula adresată noului papă, după alegerea sa, spre a-i preciza că puterea lui e nestatornică și gloria trecătoare.

E o reflecție conformă cu preceptele religioase care consideră că toate (deci și gloria) sunt vremelnice pe acest pământ (vezi: *Memento, homo...* și *Vanitas vanitatum*). Astăzi se aplică celor care n-au știut să-și păstreze reputația dobândită, situația înfloritoare. „Contemporanul”, nr. 763, relevă că poezia romanticilor era inundată „de melancolie, de sentimente paseiste, de reflexiuni îndurerate pe teme «Sic transit»... sau «Vanitas vanitatum»”.

Șic vos non vobis (lat. „Astfel voi (muncii), dar nu pentru voi”) - Vergiliu scrise pe zidurile palatului imperial

două versuri nesemnate care au plăcut mult lui August. Un poet mediocru, Bathil, și-a atribuit paternitatea lor, ceea ce l-a supărat pe adevăratul autor. Vergiliu a notat atunci numai capetele altor patru versuri, care începeau toate cu aceste patru cuvinte: *Șic vos non vobis...* Împăratul August a cerut lui Bathil să le termine, dar acesta n-a reușit. Vergiliu, ieșind din anonimat, le-a completat:

Sie vos non vobis nidificatis, aves* Sie vos non vobis vellera fiertis, oves; Șic vos non vobis mellificatis, apes; Șic vos non vobis fiertis aratra, boves.

(Astfel voi clădiți cuibul, dar nu pentru voi, păsărilor.; /Astfel voi purtați lină, dar nu pentru voi, oilor; /Astfel voi faceți mierea, dar nu pentru voi, albinelor.; /Astfel voi trageți plugul., dar nu pentru voi, boiler). Se citează când cineva primește o răsplată care nu i se cuvine. În situații similare se mai poate folosi: *tulit alter honores* (Altul culege onoarea), emistihul lui Vergiliu care precedă cele patru versuri de mai sus.

Și Dieu **n** existait pas, îl faudrait l'inventer (fr. „Dacă Dumnezeu n-ar exista, ar trebui inventat”) - Este un vers de Voltaire. „Sunt rareori mulțumit de versurile mele - scria; ei la 10 septembrie 1770 poetului și dramaturgului parizian J. Saurin - dar mărturisesc că pentru acest vers încerc o tandrețe de părinte”. Versul face parte din *Epistola către autorul cărții, fier trei impostori*, carte apărută în 1768, al cărei autor era anonim. Voltaire i-a răspuns la 1769, susținând că religia este un „Mu împotriva sclerațiilor” și că „dacă Dumnezeu n-ar exista, ar trebui (de aceea) inventat”. Aceste cuvinte își găsesc aplicare la alte probleme decât cele religioase, atunci când vrem să spunem că E ceva necesar, binevenit, care dacă n-ar fi existat, trebuia născocit.

Dostoievski, în *Frații Karamazov*, trage concluzia logică: „Și într-adevăr omul l-a inventat pe Dumnezeu” (vol. 1, 5). Iar Cehov, în *Salonul nr. 6*: „Dostoievski - sau Voltaire, nu mai țin minte care, spune undeva ca, dacă n-ar

fi Dumnezeu, oamenii ar trebui să-l inventeze, în orice caz, eu sunt adânc convins că, dacă nu există nemurire, mai curând sau mai târziu inteligența omenească o s-o inventeze" (*Opere* voi. 7, pag. 412).

Și avais le malheur d'être ne prince (fr. „Dacă aș fi avut nenorocirea să mă nasc prinț”) – Transeriem după

Goethe, din *Poezie și adevăr* (vol. I, pag. 305): „Prințul Friedrich Eugen de Württemberg, care își avea reședința ia Trepton... este acela cărc-scriindu-i lui Rousseau pentru a-i cere sfaturi în legătură cu creșterea cop IIIor., primi cunoscutul răspuns al acestuia, începând eu îndoielnica frază: *Și f avais le malheur d'être né prince*". Vem mai adăuga numai că vorbele lui Rousseau – amestec de ironie și compasiune – se citează spre a demasca ifosele nobiliare.

Și écris quatre mots, j'en effacerais trois (fr. „Dacă aș scrie patru cuvinte, aș tăia trei”) – Boileau, în Satira a II-a (versul 52), adresată lui Molière. Un îndemn pentru autocontrol și exigență la scris.

Și jeunesse savait, și vieillesse pouvait! (fr. „Dacă tinerețea ar ști, dacă bătrânețea ar putea!") – proverb inspirat din dialogul Despre *bătrânețe* (De senectute) al lui Cicero. El imaginează o convorbire a cenzorului Cato, în vârstă de 88 ani, cu Scipio Africanul și cu prietenul său Lelius. Rând pe rând, Cato respinge criticile ce se aduc bătrânilor.

— Susțin înd că experiența, înțelepciunea și seninătatea lor sunt cel puțin egale cu vigoarea și elanul tinereții.

Ceea ce afirmă și zicalele noastre: „Dă-mi Doamne, puterea tânărului și mintea bătrânului” – „Cel tânăr cu puterea și cel bătrân cu povața” (I. Zanne, *Proverbele Românilor*, pag. 554).

Sânt leges inter arma (lat. „Legile tac între arme”, adică în timp de război) – Cicero *promilone* (IV, 10). Vezi: *Inter arma silent musae*.

Similia similibus eurantur (lat. „Cele care se aseamănă se vindecă prin lucruri asemănătoare”) - Principiul medicinei homeopatice. Vezi explicația la: *Contraria contrariis...*

Sine amicitia vitam esse nullam („Fără prietenie nu există viață”) - Cicero, în scrisoarea *către Laelius* (XXIII, 86). Suprem elogiul adus amicitiei.

Sine Cerere et Baccho Mget Venus („Fără Ceres și Bacchus, rămâne rece Venus”) - Terențiu, *Eunuchus* (sfârșitul versului 732). A devenit proverb și înseamnă că: fără hrană (Ceres e zeița grânelor) și fără băutură (Bacchus e zeul vinului), nu există dragoste (Venus e zeița iubirii). Cum spune zicala noastră: Dragoste seacă, cui oare să placă!

Sine die (Fără zi stabilită, fără un termen fixat) De exemplu: O amânare *sine die*.

Sine ira et studio (lat. „Fărăură și părtinire”) - Tacit, chiar la începutul *Analelor* sale (1, 1), spune că s-a/hotărât să scrie istoria unor evenimente foarte îndepărtate și că o va face *sine ira et studio*, exprimând prin aceste cuvinte necesitatea de a se respecta adevărul istoric.

Sine qua non (lat. „Fără de care nu se poate”) - Vezi: *Conditio sine qua non*.

Sânge albastru - Expresia vine din Spania evului mediu, când marii aristocrați susțineau că în vinele lor curge sânge pur. Albastru, spre deosebire de nobilii „de categorii inferioare”, care au suferit felurite amestecuri de sânge, mai ales de sânge maur.

Alegerea culorii albastre pentru sânge se explică prin faptul că, în mare parte, costumele, blazoanele și mai cu seamă cordoanele și panglicele decorațiilor erau pe atunci azurii, albastrul fiind culoarea preferată și reprezentativă a membrilor înaltei aristocrații. Ei doreau astfel să se deosebească atât de tagma prelaților care adoptaseră veșminte de culoare roșie (de unde și denumirea de „roșu-cardinal”), cât și în special de „vestoanele verzi” populare

(culoarea verde fiind a vulgului și deci considerată vulgară).

De altfel, încă la Roma și mai ales la Constantinopol pe vremea Bizanțului, publicul se împărțea la circuri și pe hipodrom în „albaștri” (Veneți) și „verzi” (Prasini), după culoarea bluzelor călăreților din arenă. Rivalitatea a trecut de la spectacole în viața publică și din capitală în tot imperiul, culoarea albastră fiind agreată îndeosebi de pătura nobilă. Însuși împăratul trebuia să aleagă una dintre culori. Iustinian, pronunțându-se pentru „albaștri”, a determinat în anul 532 o răscoală și o ciocnire sângeroasă între cele două tabere (cunoscută sub denumirea „Nika”), din care pricină era să-și piardă și tronul, căci „verzii” proclamaseră împărat pe prințul Hypatius.

Cu timpul, expresia „sânge albastru”, care desemnează o obârșie nobilă, s-a colorat și cu o nuanță deironie. „Ei vor să reprezinte tradiția, noblețea de sânge albastru, vechimea de clasă sau de familie” (Mihai Ralea, *în extremul Orient*, pag. 67).

Sunt cestiuni arzătoare!

— Caragiale, în *o scrisoare pierdută* (act. III, se L). Aceste cuvinte, repetate de Traha-nache la întrunirea electorală, au intrat în limbajul cotidian exprimând, pe un ton ironic, un fapt mărunț cu pretenții de mare problemă. Se folosește și varianta: „Avem cestiuni arzătoare!”

Sistem Clayton – Expresia se referă la faimoasele escrocherii comise de mai mulți miniștri americani, când John Clayton era secretar de stat (1849 – 1850). Și pentru că eoul acestor scandaloase manopere trecuse hotarele Statelor Unite, când cineva încerca prin metode abile să înșele buna-credință, se spunea: „asta-i sistem... Clayton!”

Sit pro ratione voluntas (lat. „Voința mea ține locul rațiunii”) – Juvenal, *Satira VI* (223). Vezi: *Hoc volo, sic iubeo...* *

Și vis amari, ama! (lat. „Dacă vrei să fii iubit,

iubește!") spune Seneca în *Epistola* IX, 6. Maximă are o dublă interpretare: Numai sufletele iubitoare pot inspira iubirea (vezi Tudor Vianu, „Dicționar de maxime”) și: Nu poți cere dragoste de la cei pe care tu însuți nu-i iubești. Vezi: *Ut ameris, ama!*

Și vis me fiere, dolendum est primum ipsi tibi (lat. „Dacă vrei să mă faci să plâng, trebuie mai întâi să-ți vină să pitegi ție însuți”) – Horațiu, *Arta poetică* (v. 102 – 103). Autorul dramatic nu-și poate emoționa spectatorul dacă. El singur nu-i stăpânit de emoție. Boileau, în *Art poétique*, a subscris întru totul: *Pour me tirer despleurs, il faut que vous pleuriez.*

Si vis pacem, para bellum (lat. „Dacă vrei pace, pregătește-te de război”) – Scriitorul militar latin Flavius Vegetius Renatus (secolul IV e.n.) a lăsat un tratat de specialitate în cinea volume: *Epitome institutionum rei militaris*. În prologul cărții a III-a, intitulată *Strategia și tactică*, se găsește frază de mai sus, care l-a consacrat mai mult decât întreaga operă. Dedicată împăratului roman Valentinian II, ea ilustrează spiritul militar și expansionist al romanilor.

Maximei lui Vegetius i se opune: *Si vis pacem, para pacem* („Dacă vrei pace, pregătește pacea”). După 13 veacuri, inspirat poate tot de dictonul latin, poetul german Fr. Logau (secolul XVII), în *Sinngedichte* (Epigrame), a lansat expresia înrudită *Bewaff-neter Friede* („Pace înarmată”), care s-a impus la rândul ei. „Pacea, instaurată în Europa după 1871, a fost o «pace armată» „(*Istoria diplomației*, vol. III, pag. 8). Un articol al lui Demostene Botez, combătând pactele și alianțele de altă dată, care de fapt au pregătit în ascuns noi războaie, poartă titlul „Si vis pacem”... (vezi *Chipuri și măști*, pag. 165).

Socâetas leonina (lat. „Societate de lei”) – adică o societate unde domnește legea junglei. Expresia s-a născut din fabulele lui Esop (nr. 32 *Leul, măgarul și vulpea* și nr. 258 *Leul și măgarul*), în care leul apare hrăpăreț și tiranic.

El, fiind mai puternic, trage toate foloasele, în timp ce celelalte animale, fiind mai slabe, nu se aleg aproape ou nimic

Vezi: *La part du Hon, Faustrecht, La raison du plus fort...*

Sodoma și Gomora - Legenda biblică (Geneza, c. XIX, v. 24, 25 și 28) povestește că aceste două orașe de pe valea Mării Moarte, au fost, pe vremea patriarhului Avram... arse și prefăcute în ruine de flăcările trimise din cer, ca pedeapsă pentru destrăbălarea locuitorilor de beoo. 5 cșomă și Gomora (separate sau împreună) semnifică deci locuri de perdiție, cuiburi de vicii, de desfrâu. „Tună cel mai tare tunet/Bate lifta păcătoasă - /Ai avut destulă smoală/La Sodoma, și pucioasă” (H. Heine, poezia *Disputa*), Iubirea ei crescuse ca o floare Sub ziduri de fățarnică Gomoră, O dulee-mpătimire arzătoare...

(G. Topâreeanu, *Infernul*)

„Poveștilor și morții dând/Sodoma și Gomora, /Cei buni, călăi nemaiaivând, /Trăi-vor frați de dor și gând, /C-un rai aievea îmbrăcând/Pământul tuturoră”.

(D. Th. Neculuță, *Cor de robi*)., Trei volume din romanul-fluviu *în căutarea timpului pierdut* de Marcel Proust, zugrăvind moravurile decadente ale aristocrației și marii burghezii franceze, poartă titlul simbolic: *Sodoma și Gomora*.

Sol lucet omnibus (lat. „Soarele lucește pentru toți”) - dicton prin care se înțelege că oamenii se nasc egali în fața vieții, că bunurile pământului sunt hărăzite tuturor, că drepturile naturale, drepturile cetățenești, legile sunt făurite spre a fi deopotrivă pentru toată lumea, aidoma raselor soarelui.

Somnul lui Endymion - Endymion, păstor de o rară frumusețe, a fost osândit de Zeus să doarmă veșnic, fiindcă a îndrăznit s-o seducă pe Hera. Îndrăgostită de el, Artemis ba transportat pe muntele Latmus din Carla, unde în fiecare noapte, zeița, identificată cu Selene (Luna), venea

să-i privească chipul fermecător. De aceea Endymion l-a rugat pe Zeus să nu-l trezească din somn, dar în schimb să-l lase pururea tânăr.

John Keats a publicat în 1818 poemul *Endyrnion*, în care povestește legenda mitologică și care începe cu versul celebru: „A thing of beauty is a joy for ever „(„Un lucru frumos e o bucurie eternă”). E tocmai ceea ce se înțelege prin expresia „somnul lui Endymion”, Somnul lui Epimenide – Figura poetului și filosofului grec Epimenide e în bună parte legendară. Astfel, se povestește că el ar fi dormit fără întrerupere timp de 50 de ani, după care s-a trezit și a mai trăit până în anul 538 (î.e.n.), când s-a stins în etate de 300 de ani. Expresia „somnul lui Epimenide” se aplică unei persoane care a stat o vreme îndelungată departe de lume.

S. O.S. – semnal de alarmă internațional: care anunță că o navă, o aeronavă sau alt vehicul se află într-o primejdie gravă și cere ajutor imediat (semnal ratificat prin articolul 19 al regulamentului Convenției radiotelegrafice internaționale de la Washington, 1927). S.O.S. ar fi inițialele versurilor unui imn compus în amintirea victimelor din naufragiul vaporului „Titanic” (14 aprilie 1912): „Save our souls” (Salvați sufletele noastre!). Cu timpul a devenit o expresie echivalentă cu orice apel la ajutor (a lansa un S.O. S.).

Souvent femme varie (fr. „Adesea femeia e schimbătoare”) – Victor Hugo, *Le rois amuse* (*Regelepetrece*, act. IV, sc. 2). Și poetul continuă prin gura regelui Francisc I: *Bien  ol est qui's y fie/Une femme souvent) N'estqu'uneplumeau ventl* (Nebun e cine-ise-ncrede. /Adesea femeia/Nu-i decât un fulg în vânt!).

O legendă franceză pretinde că adevăratul autor al expresiei ar fi chiar regele Francisc I (sec. XVI) care, pe un geam al castelului Chambord, ar fi scrijelit cu diamantul inelului său cuvintele: *Souvent femme varie*. Monarh care a întărit absolutismul în Franța, el s-a remarcat că

sprijinitor al scriitorilor și artiștilor Renașterii. Temperament dinamic, causeur spiritual, dornic de transformări, Francisc I era în schimb nestatornic, ușuratic în moravuri, ajungând prin întâmplările puse pe seama lui o figură aproape legendară, subiect de anecdote populare și, mai târziu, erou de piese și romane (Victor Hugo, Maurice Druon ș.a.). Între alte predilecții, aprecia mult vorbele de spirit, expresiile cu răsnet din Saloanele vremii, ceea ce explică și legenda relatată mai sus. Vezi: *Frailty, thy name is woman* 1 – *La donna è mobile* – *Varium et mutabile*.

Souvent la peur d'un mal nous conduit dans un pire (fr. Adesea teama de un rău ne conduce la unul și mai rău) – Boileau, *Arta poetică* (I, 64). Vezi: *În vitiumducit culpae fuga*.

Spectatum veniunt, veniunt spectentur ut ipsae (lat. „Vin ca să vadă, vin de asemenea ca să fie văzute”) – Ovidiu, *Ars amandi* (Arta de a iubi, I, 90). Se referă la femeile care se duc la teatru, mai puțin pentru spectacol, și mai mult pentru a-și etala rochiile și giuvaierele, în fresca murală „Parnasul” din „Sala semnăturii” a Vaticanului, Rafaël i-a pictat pe marii poeți greci și latini împodobind înălțimile cu flori care nu se oflesc niciodată. Versul de mai sus al lui Ovidiu n-ar fi oare o dovadă în plus? Observația ce-o cuprinde nu s-a veștejit nici după două mii de ani!

Sponte sua (lat. „Din propria sa pornire”). A acționa *sponte sua*. Vezi și: *motu proprio*.

Stan Pățitul – poreclă dată omului care trecând. Prin multe, a adunat experiență de viață. „La orice treabă/Pe Stan-Pățitul întreabă” (Anton Pann). „Nu-mi tot spuneți cai verzi pe pereți, că eu sunt Stan Pățitul” (I. Creangă, *Povești*, v. I, p. 179).

Stanțe pe de (lat. „Stând în picioare”), locuțiune derivată din *Stans pe de in uno* (Stând într-un picior), expresie a lui Horațiu (*Satire*, I, 40, 10). El se referă la

poetul satiric Lucilius, care lucra atât de repede, încât putea să dicteze două sute de versuri pe oră, stând într-un picior. *Stanțe pe de a* căpătat astfel sensul de: în grabă, pe nepregătite. Coșbuc, în *Sonet* (cu contraziceri și cu tendințe), spune: „Opt versuri le-am făcut! Așa cu gluma, /Dar *stanțe pe de* iată mai un vers...”

Statu-quo (lat. „Starea actuală”) – A păstra *statu-quo*, adică: stadiul în care se află lucrurile în momentul de față.

— *Statu-quo* ante f „Starea de dinainte”). *De exsāt̃w quo & ante bellum* rsituația dinainte de război. Expresia ar avea o obârșie juridică, îndeosebi din procesele de partaj și succesiune, unde se aplică principiul *statu-quo* până la rezolvarea litigiului dintre moștenitori, „A doua zi... casa Grandet își reluă pentru toată lumea, vechea înfățișare. Doamna Grandet și Nanon înlesniră din toată inima acest *statu-quo*” (Balzac, *Eugénie Grandet* ESPLA 1956 vol. II, pag. 454)., Stets ist die Sprache kecker als die Tat (germ. „Totdeauna vorba e mai îndrăzneată decât fapta”) – Schiller, *Piccolomini* (act. I, sc. 3). E replica pe care generalul Octavio Piccolomini o dă lui Questenberg, trimisul împăratului, când acesta îi spune că armata rătăcește în dezordine, în timp ce dușmanul se află la graniță. Adică: vorbele merg înaintea faptelor. Vezi: *Sunt verba et coees* și *Words pay no debts...*

Strugurii sunt acri! (grec. Πάρεξ ομφακές είσι, ν).

— Esop, fabula nr. 170 *Vulpea și strugurii*. Pe bolta unei podgorii atârnavă niște struguri mari și ze* moși. O vulpe flămânda, neputându-se cățăra până acolo, invocă pretextul că „strugurii sunt tari” (adică necopti). Tema a fost reluată aproape identic de poetul latin Fedru în *Vulpes et uva* (IV, 2) și de fabulistul francez La Fontaine în *Le renard et les raisins* (cartea III, fab. 11). Vorbele lui Esop cu vulpea și strugurii sunt servite ironic acelorora care, neputând atinge un obiectiv râvnit, născocesc explicații puerile.

Sablată causa, tollitur effectus (lat. „Suprimată

cauza, dispare efectul") - maximă a dreptului roman, care transpune pe plan juridic vechiul principiu filosofic: nu există efect fără cauză.

Sub lege libertas (lat. „Libertate, sub lege”) - aforism latin, care afirmă că libertatea trebuie să se manifeste în cadrul îngăduit de lege, adică: libertate, dar în legalitate. Se adresează celor ce confundă libertatea cu dezmățul, celor ce iawo fimatö?! Necesității пдокра - a-și *pwmikeimhm*țel de libertate.”: ·V

Sub specie aeternitatis (lat. „Din punctul de vedere al 1 eternității”) - Spinoza, în *Etica* (cartea V, teorema 29) y F discută despre „puterea de a concepe lucrurile, din punctul de vedereal eternității”... analizând relațiile dintre trup. Și suflet.

După apariția lucrării (1678) care a a\ruțrăsunet, formula lui Spinoza a intrat în vorbirea curentă și de atunci e adresată de obicei celor ce concep sau judecă lucrurile *sub specie aeternitatis*. Uneori, pierzând caracterul filosofic și câștigând o nuanță de ironie, se aplică persoanelor care privesc fapte mărunte, banale.

— Efemere „prin prisma veșniciei”.

Sui-generis (lat. „Propriu, unic în felul său”) - Să i aplică și la modul serios, și în ironie: un argument sui generis - o minciună sui-generis. Locuțiunea servește și pentru ființe și pentru lucruri: un om, o floare, o haină, un parfum sui-generis...

„Manieră e ceva care a încetat să mai fie *sui-generis*, ceva intrat în uzul comun” (M. R. Paraschivescu, în *Jurnal*

— „Contemporanul”, nr. 1005).

Summum ius, summa iniuria (lat. „Dreptate extremă, nedreptate extremă”) - adagiul latin, citat de Cicero în *De officiis* (î, Xr 33). El se referă la aplicarea prea riguroasă a legilor, care duce uneori la excese și inechitate.

— „Vai, mamă, interveni Paul, dacă ai face una ca asta ar însemna să ne jignești pe toți. *Summum ius, summa iniuria* - domnule, se adresa apoi lui Soloneț”

(Balzac, în *Contractul de căsătorie*).

Summa summarum (lat. „Suma sumelor”, adică „totul”)

— Plaut comedia *Truculentus* (act. I, sc. 1). A devenit o expresie curentă, care exprimă ideea de plenitudine (cu privire la cantitate) sau de superlativ (referitor la calitate).

Sunt lacrimae rerum (lat. „Sunt lacrimi pentru nenorocirile noastre”) - așa. Începe un vers celebru al lui Vergiliu din

Eneida (I, 462). Cuvintele acestea le spune Enea bunului său prieten Achates, după ce a văzut un șir de tablouri care înfățișează războiul Troiei.

Versul a fost tălmăcit uneori în sensul că „deplângem lucrurile”; alteori că „lucrurile iau parte la durerea noastră”. Ambele interpretări sunt greșite. Semnificația justă este că orice suferință, orice nenorocire își are lacrimile ei. N. Iorga, în *Cugetări*, spune: „Lacrimile spală”, adică ușurează durerea.

Sunt verba et voces, praetereaue nihil! (lat. „Sunt vorbe și formule (magice), și nimic altceva!”) - Expresia are doi părinți. Hemistihul *sunt cerba et voces* e din Horațiu (*Epistole*, I, 1, 34). Celelalte două cuvinte au fost adăugate de poporul latin, care a introdus expresia în vorbirea curentă. Se citează la adresa persoanelor care au o exprimare prolixă.

Suo tempore (lat. „La timpul său”) - Orice treabă să fie *suo tempore*. Cum spune și zicala noastră: *tot lucrul la vremea lui*.

Supremum vale (lat. „Supremul adio, ultimul rămas bun”) - Ovidiu *Metamorfozele* (cartea a X-a, vers 62). E povestea lui Orfeu, care făgăduise să nu întoarcă ochii înapoi până ce nu va fi părăsit, împreună cu Euridice, văile infernului. Dar Orfeu nu poate rezista ispitei și privește îndărăt, pe furiș, spre soția lui. În clipa aceea ea se stinge pentru a doua oară și nu-i mai rămâne decât să-i trimită *supremum* paie, cel de pe urmă adio.

Expresia servește pentru a exprima regretul despărțirii definitive de oameni dragi.

Surâsul Giocondei - Gioconda, capodopera lui Leonardo da Vinci, este portretul frumoasei Mona Lisa Gherardini, soția patricianului florentin Francesco di Zanovi del Gio-condo, de unde vine și numele acestui tablou, la care marele artist a lucrat cinci ani (1501 - 1506). Portretul? aflat în muzeul „Louvre” din Paris, a rămas vestit îndeosebi prin acel încântător surâs al Giocondei, pe care privitorii îl admiră profund tulburați. Dovadă că el a ajuns și termen de comparație.

Scriitorul englez Aldous Huxley și-a intitulat o povestire *Surâsul Giocondei*.

Sursum corda! (lat. „Sus inimile!”) - *Plângerile lui Ieremias* (c. II, v. 41) - cuvinte preluate de: 1) biserică, și rostite de preoți, în timpul liturghiilor - precum și de: 2) vorbirea curentă, constituind un îndemn la sentimente și acțiuni nobile. Goethe folosește expresia în traducere: „*Aufgeht mir das Herz!* (*Faust*, partea a I-a, act. 3, v. 9152).

Sustine et abstine! (lat. „Îndură și abține-te!”) - maximă filosofului stoic grec Epictet. O găsim - întrucât el n-a lăsat niciun rând scris - în *Convorbiri cu Epictet* și în *Encheiridion* (Manualul lui Epictet), lucrări alcătuite de discipolul său Flavius Arrianus.

Prin „sustine et abstine”, filosoful recomandă să îndurăm cu bărbăție vicisitudinile vieții și să ne ferim de pasiunile care ne îmbolnăvesc sufletul și ne distrug libertatea morală. De aceea maxima lui Epictet a devenit deviza stoicilor.»

Suum cuique tribuere (lat. „Să dai fiecăruia ceea ce e al lui”) - principiu fundamental al dreptului, expus de Ulpianus Domitius și citat de Cicero în *De officiis* (I, 5, 15) (vezi: *Honeste vivere...*)

Tabula rasa (lat. „Tablă ștersă”) - Aegidius Colonna, filosof scolastic, supranumit „princeps theologorum” (sec.

XIII), preceptorul regelui Filip cel Frumos al Franței, pentru care a scris tratatul „De regimine principum”, este autorul acestei expresii. Prin analogie eu buretele care șterge tot ceea ce a fost scris pe o tablă, a face *tabula rasa* înseamnă a înlătura, a distruge un lucru, spre a-l înlocui de obicei cu altul.

„Nu ne-a fost ușor. Trebuia să începem prin a face *tabula rasă* din tot trecutul acestui teatru”... (Lucia Sturdza Bulândra, *Amintiri*, pag. 126).

Tăcerea e de aur – La cei vechi Tăcerea era o divinitate, căreia i s-a consacrat un cult. Egiptenii cultivau mitul lui Horas, copilul care tace; grecii o înfățișau, sub numele de Harpocrates, tot ca un copil, cu degetul pe gură; iar romanii au reprezentat Tăcerea ca o zeiță, înălțându-i statui în temple, sub denumirea de Tacita și Angerona. I s-au făcut și efigii, ca niște medalii de aur, de unde ar proveni sensul propriu al expresiei. Dar cel mai răspândit este desigur sensul figurat: a tăcea e uneori la fel de prețios ca și aurul. A devenit proverb în numeroase graiuri. Vezi: *Il est bon de parler...* și la *parole est d'argent...*

Tale quale – expresie latină care înseamnă „așa cum e”, adică neschimbat, nealterat.

„Familia întreagă, *tale quale* De la birjar la primu-n poezie, /Cântam toți trist”... (Pușkin, *Căsuța din Colomna*, s. 15), „Și confidențele, tu știi, /Le-am dat pe față, *tale quale*, într-un volum de parodii/Originale”... (Topârceanu, „Prefața” la volumul *Migdale amare*).

Taler cu două fețe – De pe vremea când talerul (vechea monedă austriacă de argint) a circulat și-b țara noastră (sec. XVII-XIX), a rămas comparația pentru omul ipocrit. „Arată năravul fățarnicului ce se schimbă când p-o față, când pe alta” (I. Golescu). „Talerul cu două fețe”, adică omul viclean și prefăcut „pe din față te laudă și către alții te hulește” (I. Zâne).

Comparația se datorează faptului că metalul lucios

suflat pe taler s-a cojit repede și a ieșit la iveală fata de metal prost.

Vezi: *A-și da arama pe față* și *Ianus*.

Țara făgăduinței. Vezi explicația la: „*Pământul făgăduinței*”.

Tarde venientibus ossa! (lat. „Celor care întârzie, oasele 1”) – Expresia e folosită: 1) la propriu: cei care vin târziu la masă, nu mai găsesc decât oase – și 2) la figurat: cei care întârzie, pierd o ocazie prielnică. Traducând dictonul latin, francezii au făcut proverbul: „*Aux tard-venus, les os*” E

Tartar inadă – Tartar în din Tarascon este eroul cunoscutului roman de aventuri al lui Alphonse Daudet (1872). Tartarin, om în fond cumsecade, dar flămând de celebritate, este tipul vânătorului palavragiu, care născocoște tot felul de isprăvi fantastice, un mitoman care piua la urmă crede propriile sale minciuni. O asemenea scornire a căpătat numele de *tariarinadă*. Vezi și: *munchhausiadă* (Minciunile lui Münchhausen).

Tartuffe – ipocritul cu mască de cucernic – eroul titular al comediei lui Molière, a ajuns antonomază (nume propriu în locul unui nume comun) pentru tipul fățarnicului. Prin metonimie (schimbare de termeni), se aplică oricărui om fals, prefăcut.

În povestirea *Liturghia unui ateu*, Balzac, vorbind despre oî om politic, spune că e „o ediție revăzută a *Tartuffe-ului* lui Molière” (ö-ere, vol. IV, ESPLA, 1952. – p. 18).

Te hominem esse memento (lat. „Adu-ți aminte că ești om”) – învingătorilor romani, care se întorceau încărcăți de glorie la Roma, li se atrăgea atenția în ziua sărbătoririi lor: *Cave ne cadast* (vezi) un avertisment adresat celor trufași. În același scop se folosea în diferite ocazii: *Te hominem esse memento*, ca un îndemn pentru a respecta virtuțile omenești și pentru a săvârși alte fapte remarcabile.

Tel maître, tel valet (fr. „Așa stăpân, așa servitor”) –

proverb cu variante corespunzătoare în diferite limbi. Germanii spun: *Wie der Herr, se der Diener*” (Cum e stăpânul așa e și sluga). Noi spunem: *Cum e turcul și pistolul* – sau: *Cum e sacul și peticul*.

Tempi passati! (it. „Timpuri trecute”) – cuvinte rostite de împăratul Iosif al Germaniei (secolul XVIII), în palatul Dogilor din Veneția, în fața tabloului lui Federigo Zuc-caro, care-l înfățișa pe împăratul Frederic Barbarossa la picioarele papei Alexandru III, implorându-l să-l ierte și să-i anuleze excomunicarea (1172). După șase sute de ani, situația era inversată: Papa Pius al VI-lea îl ruga fără rezultat pe împăratul Iosif să renunțe la reforma religioasă. De aceea expresia *Tempi passati* e folosită în sensul de: s-au dus acele vremuri!

Tempora la buntur... (lat. „Timpul se scurge”...) – E începutul versului 771 din „Fastele” (VI) lui Ovidiu. Poetul spune în continuare: ... „și anii tăcuți ne aduc bătrânețea, zilele fug, niciun frâu nu le-ar putea zăbovi”. Ovidiu se întâlnește aici în gândire cu mulți alți creatori. Vezi: *Eheul fugaces la buntur anni* – *Fugit irreparabile tempus* – *Die Jahre fliehen...*

— *O, temps suspends ton vol!*

Tempora mutantur, et nos mutamur cum illis! (lat. „Se schimbă vremurile, și noi odată cu ele!”) – vorbe atribuite lui Lothar I, rege al Italiei și împărat al imperiului carolingian (secolul IX). El a abdicat în anul 855 și s-a călugărit la mănăstirea din Prüm (Rhenania), unde ar fi scris și cugetarea de mai sus, care reflectă chiar situația lui: ce a fost și ce a ajuns. De obicei se citează numai primele două cuvinte: *Tempora mutantur*, spre a semnala prefacerile din viața unui om, a unui popor, a unei epoci. Vezi: *O, tempora! O, mores!*

Tempora și fuerint nubila, solus eris (lat. „Dacă cerul se înnorează, vei rămâne singur”) – vezi: *Donec eris felix...*

Tempus edax rerum (lat. „Timpul înghite totul”) – Ovidiu, *Metamorfozele* (c XV, v. 234). Natura întreagă

— Spune poetul - suferă schimbări, dar în esență rămâne aceeași (succesiunea zilelor, a nopților, a anotimpurilor) „O, lacom timp, bătrânețe pizmașă, orice nimiciți voi. Tot ce e prins sub al vârstei greu dinte, pe nesimțite e măcinat încetul cu încetul prin moartea ce-o trimiteți” (v. 234 - 236).

Shakespeare, inspirat de versul lui Ovidiu, a creat expresia *Tooth of time* „dintele vremii” (vezi nr. 1100).

Tenere lupum auribus (lat. „A ține lupul de urechi”) - replică din comedia *Formio* de Terențiu (act. III, sc. 3). A ajuns proverb și înseamnă a te afla într-o mare încurcătură.

Terra ignora (lat. „Pământ necunoscut”) - Pe vremea marilor expediții geografice, prin această expresie se înțelegea o regiune încă neexplorată a planetei. Cu timpul formula a ajuns să se refere la știință, la filosofie sau la alte domenii, unde orice problemă nelămurită constituie o,» *terra ignora*”.

Se folosește” și varianta *terra incognita*: „Și îndoielile abia pe urmă risipite, terra incognita, pe hartă spații albe, mari, tot mai puține” (Walt Whitman, *Cale spre India*, vol. *Opere alese*, pag. 244).

Tertium non datur (lat. „A treia soluție nu s-a dat”) - Formulă de drept. Alb sau negru; vinovat sau nevinovat

— A treia ipoteză nu există, a treia soluție nu e dată. Se citează azi în orice situație în care, epuizând două căi, iAqu & posibiăităță, e a treia *im XIII* este *III* iputință* eM de mijloc eu există.

Tertius gaudens (lat. „Al treilea se bucură”) - Corespunde proverbului nostru: *când doi se ceartă, dl treilea câștiga*.

Testis unus, testis nullus [lat. „Un martor (este cum n-ar fi) niciun martor”) - adagiu din vechea jurisprudență romană, după care depozitia unui singur martor nu era suficientă, spre a dovedi în fața justiției adevărul unui fapt. Trebuiau cel puțin doi. Ca expresie e folosită cu ironie ia

adresa unui martor îndoielnic.

That is the question (engl. „Aceasta-i întrebarea”) - Shakespeare, *Hamlet* (Iii, îi - Vezi: *To be ior not to be*).

That, that is, is (engl. „Ceea ce este, este”) - Shakespeare, *A douăsprezecea noapte* (act. IV, sc. 2). Bufonul, deghizat în preot, adresează lui sir Toby cuvintele de mai sus, adăugând: „Popă vezi, popă crezi”. Acesta este și sensul expresiei: „Ce se vede, aia se crede”.

The rest is silence (engl. „Restul e tăcere”) - Shakespeare, *Hamlet* (act. V, sc. 2) - sunt ultimele cuvinte pe care Hamlet, rănit de moarte, le rostește înainte de-a închide ochii. Au devenit o expresie prin care se înțelege că nu mai urmează nimic: o liniște fără de sfârșit.

The right man in the right place (engl. „Omul potrivit la locul potrivit”) - cuvinte rostite de omul de stat britanic Austin Layard în ședința Camerei Comunelor din 15 ianuarie 1855. Au devenit o expresie universală, prin care constatăm sau cerem, propunem sau salutăm numirea omului cuvenit în postul care se potrivește chemării, pregătirii și priceperii sale.

This nothing's more than matter (engl. „Nimicul acesta e mai mult decât ceva”) - Shakespeare, *Hamlet* (act. IV, sc. 5) - e răspunsul lui Laertes, când Ofelia îi dă o floare de „nu mă uita” și-l roagă să se gândească la ea mereu.

Sensul este că unele lucruri mici, fără importanță materială, pot avea o deosebită valoare afectivă.

Time is money (engl. „Timpul e bani”) - vechi proverb britanic, deviză a unor oameni calculați și practici, pentru care folosirea bună a timpului înseamnă un câștig, Timeo hominem unius libri sau Timeo virum unius libri (lat. „Mă tem de omul unei singure cărți”) - Vorbe atribuite teologului Thomas d'Aquino. Se folosesc în dublu sens: 1) omul care a citit o singură carte, dar a citit-o temeinic, e un adversar redutabil, căci stăpânește la perfecție materialul respectiv.

2) omul care nu cunoaște diversitatea de păreri, omul care a citit o singură carte și la ea s-a oprit (cum au fost pe vremuri oamenii a căror întreagă cultură se rezuma la biblie), bazându-și pe aceasta. Carte toate convingerile, este îndeobște un om limitat, un încăpățânat, sau chiar un fanatic, din care pricină e și acesta un om de temut, în ambele cazuri, deci, pe asemenea oameni îi îmbracă perfect formulă: *Timeo hominem unius libri*.

Timeo Danaos et dona ferentes (lat. „Mă tem de greci, chiar când aduc daruri”) – Vergiliu, *Eneida* (II, 49). Sunt vorbele preotului Laocoon, care încearcă astfel să-i convingă pe troieni să nu aducă în cetate calul de lemn (vezi: *Calul troian*) lăsat de greci ca o pretinsă ofrandă religioasă. Expresia și-a extins sensul: prin *Danaos* înțelegându-se orice dușmani în care nu trebuie să te încrezi. Versul lui Vergiliu începe cu: *Quidquid id est, timeo Danaos* etc. („Oricum ar fi, mă tem de greci etc.”), dar nu se citează decât ultima parte. E echivalentul cult al dictonului popular: *Graeca fides, nulla fides* (Credință greacă, nicio credință) – cuvântul grec, tot cu înțelesul de vrăjmaș. Aceeași părere o aveau latinii și despre cartaginezi, expresia *Punica fides* (Credință punică) fiind sinonimă cu rea-credința, cu perfidia.

Se pare că Vergiliu s-a inspirat din Sofocle, și anume din tragedia *Ajax*, versul 665: „Darul dușmanului nu-i dar, nu ne folosește niciodată”. Balzac utilizează expresia în romanul *César Birotteau*: ... „se temea instinctiv, căci toate mamele cunosc, fără să știe latinește, dictonul *Timeo Danaos et dona ferentes*”. (*Opere*, vol. V, ESPLA, 1959, pag. 507).

Timpul e zeu blând – spune Sofocle în *Electra*, versul 179. E o comparație prin care marele poet elin sugerează că timpul aduce uitare, alinare. Și cu acest înțeles, metaforă, păstrându-și frumusețea după 2500 de ani, mai apare și astăzi în paginile literaturii. (Vezi și „*Il tempo e un galantuomo*”).

Timpul lucrează pentru noi!

— Vezi: „*Il tempo e un galantuomo*”.

Tirer les marrons du feu (fr. „A scoate castanele din foc” – La Fontaine, *Fabule* (cartea IX, fab. nr. 16 „Maimuța și motanul”). În fața unui grătar unde se prăjesc castane, maimuța i-aduce pisiului laude exagerate, susținând că numai el e în stare să le scoată din foc. Motanul, măgulit, își frige labele, ridicând din jeratic castanele, pe care maimuța le consumă, fără a depune vreun efort. Expresia înseamnă deci a te strădui, a te sacrifica pentru alții...

Tirez le râdeau; la farce est jouée! (fr. „Trageți cortină, farsa s-a jucat!”) – cele din urmă cuvinte ale lui Rabelais. Vezi: *Acta est fabulă*.

Titel ohne Mittel (germ. „Titlu fără mijloace”) – proverb la adresa trufașilor care se împăunează cu multe, dar de fapt nu fac nimic. Cum spune Creangă în *Poveștile* sale: Fală goală, traistă ușoară.

To be or not to be, that is the question (engl. „A fi sau a nu fi, aceasta e întrebarea!”) – primul vers cu care Shakespeare începe vestitul monolog al lui Hamlet din actul III, scena 1.

Câteodată expresia e înjumătățită și părțile ei componente sunt întrebuințate în mod separat: prima parte „A fi sau a nu fi”, exprimă neputința de a ieși dintr-o situație dificilă, iar a doua parte „Iată întrebarea”, sau „Asta-i întrebarea”, spre a exprima o îndoială, o ezitare.

Eminescu spune în *Mortua est*:

„Și-apoi... cine știe de este mai bine A fi sau a nu fi... Dar știe oricine că ceea ce nu e, nu simte dureri și multe dureri-s, puține plăceri”.

To err is human, to forgive divine (engl. „A greși e omenesc, a ierta e dumnezeiesc”).

— Alex. Pope, *Eseu despre critică* (III, 325). E o replică dată dictonului latin *Errare humani est* (vezi). Dictonul spune în continuare că a persevera în greșeală e diabolic. Poetul englez Pope, influențat de doctrina

optimistă a lui Leibnitz, susține că a ierta greșelile e o faptă dumnezeiască. Voltaire, în *Discurs despre ot* (II), face și el o recomandare apropiată ca idee: *Aimé la vérité, mais pardonne à Verreur*. (Iubește adevărul, dar iartă greșeala).

Toma necredinciosul - Evanghelia lui Ioan (cap. XX, v. 24 - 29) povestește că Toma, unul dintre cei 12 apostoli, a avut îndoieli cu privire la învierea lui Iisus și n-a vrut să creadă până ce n-a pipăit cu propriile-i degete urmele cuiei și până n-a văzut cu propriii săi ochi rănila lăuate de lance. Expresia caracterizează pe omul neîncrezător, care nu crede decât ceea ce vede el singur. Pictori și sculptori renumiți (Rubens, Van Dyck, Rembrandt, Calabrese, Caravaggio etc.) au creat opere de seamă, având ca temă povestea lui Toma necredinciosul.

Tooth of time (engl. „Dintele vremii”) - Shakespeare, *Măsură pentru măsură* (V, 1) - metaforă celebră pentru timpul care macină zilele omului. Poetul german Wieland, în romanul său satiric *Abderitanii* (IV, 12), folosește expresia shakespeariană în traducere: *Zahn der Zeit*. Vezi și: *Tempus edax rerum*.

Tot căpița, tot sensus (lat. „Câte capete, atâtea păreri”) - altă versiune a dictoanelor: *Quot căpița, tot sensus* și *Quoi homines, tot sententiae* (vezi).

Totul curge (grec. Πάντα ρετ) - axiomă a filosofului materialist grec Heraclit din Efes, unul din întemeietorii dialiecticii. El consideră lumea și, omul într-o continuă mișcașcaieși într-o permanentă transformare, aidoma unui fluwviuâncare se adună și curg mereu alte ape (*Despre naturbră*, lucrare din care nu s-au păstrat decât fragmente). Astflitfelj după concepția lui Heraclit, lumea se află într-un nesfârșit proces de apariție și dispariție. El a eliminat din a univers repausul, imobilitatea, atribuind tuturor încruntrilorrișcarea: o mișcare perpetuă lucrurilor veșnice și o în mișcare vremelnică celor pieritoare. Dar el o concepea numimaicao mișcare în cerc a naturii. Ideea

dezvoltării progogresive îi era străină. De aceea dialectica lui Heraclit a fost Jt limitată din punct de vedere istoric. Exp: qpresia „Panta rhei” e folosită în sensul că totul se schii. ÎnM (Vezi și: *Omnia mulantur*). Victietor Hugo, în *Orientale* (XXVIII), reia tema într-o strofiofă celebră: „Tout fuit, /Tout passe; /L’espace/Efface/Le bruit.

Tousus lesehemins mènent à Rome (fr. „Toate drumurile duc – O la Mă”). Într-adevăr, în epoca de glorie a imperiului romsnan, tate cele 29 căi publice care făceau legătura cu restului țarii și cu provinciile cucerite, duceau la Roma, cențiitruțul acestui imperiu, pentru transportarea trupelor, alimen Tititelor} bogățiilor.

Fustiței deloulanges, în cartea sa la *cit  antique* (1864) mai α adaugă și faptul că Roma ajunsese un loc de pelerinaj ă religios. Unii pelerini spuneau că se duc la „cetatea antioiică”, alții la „cetatea sfânta”, alții la „cetatea eternă”, prin ci toate aceste denumiri înțelegându-se însă că e vorba tot de Borna.

Aceassasta ar fi sorgintea proverbului francez: *Tous les che-mins%is mhmt à Rome* (sau, la singular: *tout chemin mène à Rof omt = wi Ge* drum duce la Roma). Pierzându-se sensul pe propriu de călătorie, expresia și-a păstrat astăzi sensul și figurai, care arată că diferite mijloace pot duce la acelaelașiop și mai multe căi la același rezultat, așa cum altă i data drumurile felurite duceau toate la Roma.

Tous 8 s Ios pures sont bons, hors le genre ennuyeux (fr.

„Toașate georile sunt bune, afară de cel plictisitor”) a spus Volt8 ttaire, fire într-adevăr a cultivat mai toate genurile li-Lorare, căutând să nu fie plictisitor în niciunul. Fraza aceasta, ajunsă celebră, face parte din prefața comediei *ÎS enfant prodigue* („Fiul risipitor”) și e invocată atunci când răsfățații muzelor se iau la ceartă, spre a susține superioritatea unui gen literar față de altul.

Tout est bien qui finit bien (fr. „Totul e bine când se

sfârșește bine”) – proverb francez... importat din Anglia! E traducerea titlului comediei lui Shakespeare: *A IVS well that ends well* (1604). Germanii spun: *Ende gut, alles gut* (sfârșit bun, toate bune). Consemnăm în titlu versiunea franceză, fiind cea mai cunoscută la noi. Echivalentul românesc e: *Urma alege*. Vezi: *Finis coronat opus*.

Tout est perdu, fors Phonneur! (fr. „Totul e pierdut, afară de onoare!”) – Francisc I, regele Franței, a scris aceste cuvinte mamei sale, după înfrângerea de la Pavia (1525), unde a fost făcut prizonier și trimis în Spania. El se referea la faptul că, deși învinși, francezii au dovedit totuși în lupte vitejia lor tradițională. Expresia e folosită – mai ales cu o tentă ironică – la adresa celor care, după ce au pierdut o situație strălucită, se consolează cu rămășițele prestigiului de altă dată.

Tout finit par des chansons (fr. „Totul se sfârșește prin cântece”) – Beaumarchais, *Nunta lui Figaro*, act. V, sc. 19, ultimul vers din cupletul X cu care se încheie comedia. Versul a ajuns proverb, cu dublă interpretare: 1) final optimist, happy-end (vezi) și dimpotrivă: 2) regretul că *tout finit par des chansons*, adică fără niciun rezultat.

Traduttore, traditore (it. „Traducător, trădător”) – ex –, presie cu obârșie literară anonimă, înseamnă că traducătorul, chiar fără voia lui, îl trădează pe autor și, deci, traducerea, la rândul ei, trădează textul original. Adică nicio tălmăcire nu corespunde întocmai modelului. Tudor Arghezi, în tableta *Traduceri și traducători*, invocă această expresie: „Lapidari, italienii știu că între traducere și trădare literară sunt similitudini de sens: *traduttore, traditore*”. („Contemporanul”, nr. 761).

Se citează și în traducere: „Reproducerea, ca și traducerea este, ca să folosim vechiul dicton, o trădare”, („Contemporanul”, nr. 978).

Tre' cose, sire: danari, danari e poi danari (it. „Trei lucruri, sire: bani, bani și iarăși bani”) – răspunsul dat de mareșalul Trivulzio regelui Ludovic XII la întrebarea

acestuia cu privire la mijloacele necesare unui război pentru cucerirea Milanului (1499). Traducerea germană precizează clar această idee: *Zum Kriegführen sind drei Dinge nötig: Geld, Geld, und nochmals Geld*^X

Tre' fratelli, tre' coltelli (it. „Trei frați, trei cuțite”) – proverb rimat care pretinde, după o veche povestire italiană, că vrajba între frați este cea mai ascutită. Ceea ce confirmă, atât zicala franceză tot rimată: *Courroux de frères, courroux d'enfer* (Mânia fratelui, mânia iadului), cât și vorba noastră aproape rimată: *Unde sunt nouă frați, coada să nu-ți bagi*.

Trâmbițele Ierihonului – vezi: *Zidurile Ierikonului*.

Tua res agitur (lat. „E vorba de interesul tău”) – Horațiu, *Epistole* (I, 18, 84). Versul întreg se referă la un pericol imediat: *Nam tua res agitur, paries cum proximus ardet* („Căci interesul tău este în joc, când arde peretele vecin”). Înseamnă deci: ceva care te privește în mod direct. Vezi: *I-am proximus...*

Tu ducă, tu signore e tu maestro (it. „Tu călăuza mea, tu stăpânul și maestrul meu”) – Dante, *Infernul* (cânt. II, v. 140). Sunt vestitele epitețe pe care Dante le acordă lui Vergiliu: *ducă* (pentru că îl va călăuzi în călătoria prin infern), *signore* (pentru că seva supune voinței lui Vergiliu) și *maestro* (pentru că tot el îi va arăta învățămintele acestei călătorii).

Tu Tas voulu, George Dandin! (fr. „Tu ai vrut-o, George Dandin”) – Molière, *George Dandin* (act. I, sc. 7). *Dandin*, un „țăran bogat”, cu visuri de parvenire, ia în căsătorie o fată de neam mare. Înșelat și la propriu și la figurat, el se muștră singur, repetând textual: „Vous l'avez voulu, vous l'avez voulu, George Dandin, vous l'avez voulu” (adică își vorbește respectuos, la persoana a doua plural). Devenind o expresie, ea a fost scurtată în vorbirea curentă și făcută mai familiară (la persoana a doua singular). Se adresează celor care sunt singuri vinovați de necazurile lor. În locul unei muștrări, le amintim vorbele lui Molière:

„Tu Tas voulu, George Dandin!”, în sensul de „Așa-ți trebuie... ai găsit ce căutai”, cum a tradus Tudor Arghe-zi (Molière, *Opere*, vol. III, pag. 331).

Tulit alter honores (lat. „Altul culege onoarea”) - emistih al lui Vergiliu. Vezi: Sie vos non vobis.

Tu Marcellus erit! (lat. „Tu vei fi Marcellus!”) - Vergiliu, Eneida (c. VI, v. 883). Bătrânul închise, tatăl lui Enea, își plimbă fiul prin infern și-l înflăcărează în vederea luptelor viitoare. Deodată îi spune: Vei fi și tu Marcellus! arătându-i pe un tânăr descendent din neamul troienilor. Nepot al gloriosului general roman Claudius Marcellus și fiul Octaviei, sora împăratului August, era destinat unei strălucite cariere. Căsătorindu-se cu Iulia, fiica împăratului, Marcellus a fost desemnat moștenitor al tronului. Dar tânărul acesta în care August și întreaga familie și-au pus atâtea speranțe, a murit pe neașteptate, la vârsta de 28 de ani, în anul 23 î.e.n. Astfel prevederile cu privire la Marcellus nu s-au mai împlinit niciodată.

De aceea, expresia lui Vergiliu înseamnă o prevestire care nu se confirmă, o promisiune care nu se realizează.

Tu ne cede malis (lat. „Nu ceda în fața nenorocirii”) - Vergiliu, Eneida (VI, 95) - e răspunsul pe care preoteasa lui Apollo îl dă lui Enea, când acesta vine la templul zeului să-i ceară cruțare și ajutor pentru neamul troian. Și ea continuă: sed contra audentior ito (ci înfrunt-o cu îndrăzneală!). Deci: un îndemn de a nu te lăsa copleșit de necazuri, de nevoi, ci de a lupta pieptiș până la înlăturarea lor.

Tunica proprio pallio (lat. „Cămașa e mai aproape de haina”) - Plaut, *Trinummus* (act. V, sc. 2). A devenit proverb în multe limbi, arătând că ni-e mai milă de rude decât de străini, de prieteni decât de necunoscuți. Și noi avem zicalele: *Cămașa e mai aproape de piele* și: *Cămașa e mai aproape ca sumanul*.

Tu quoque, filii mi Brutus? (lat. „Și tu, fiul meu Brutus?”) - Marcus Iulius Brutus, un aprig luptător pentru

republică în Roma antică, a fost mult apreciat și iubit de Iuliu Cezar. Brutus a intrat totuși în conjurația care a pregătit asasinarea lui Cezar, pentru că acesta plănuia să pună capăt republicii și să se încoroneze împărat. Și într-adevăr, la 15 martie anul 44 L. e. n., Cezar a fost ucis în plin senat. Se zice că în momentul când l-a văzut pe Brutus ridicând pumnalul, și-a acoperit capul cu togă, exclamând: „*Tu quoque, filii mi Brutus?*” Aceste cuvinte sunt de-atunci întrebuintate când vezi ridicându-se împotriva ta pe cineva pe care l-ai considerat foarte aproape și-ți era foarte drag (ca un fiu, ca un frate). Pe de altă parte, numele Brutus e folosit spre a indica un luptător neînduplecat, care-și jertfește chiar și viața, pentru a-și apăra convingerile. Astfel îl înfățișează și Pușkin în poezia *Pumnalul*:

„Se prăbușește Roma și cade legea ei. Dar Brutus se ridică, scut viu al libertății; Lovit de tine, Cezar se zbate-n gheara morții lângă statuia mândră a lui Pompei”.

Turnul Babel - „Geneza” (cap. XI, v. 1 - 9) povestește că numele Babei (care înseamnă „confuzie”) a fost dat unui turn uriaș, construit la Babilon de către fiii lui Noe, care sperau astfel să ajungă la cer. Până atunci ei vorbeau o singură limbă. Dar Dumnezeu, pentru a pedepsi îndrăzneala lor de a se urca spre el, le-a amestecat graiurile.

Istoricul grec Herodot susține însă că exista, încă în timpul lui, la Babilon, în templul consacrat zeului Be-lus, un turn foarte înalt, care servea caldeenilor drept observator. Se presupune că acesta ar fi fost faimosul turn Babel, întrucât în scriptură Babei este numele orașului Babilon. În mod cert se știe numai că din imensa construcție înălțată spre cer n-a mai rămas pe pământ decât... expresia „turnul Babel”, având variate semnificații: o construcție gigantică, un loc unde se vorbesc multe și felurite graiuri, o amestecătură de lucruri sau de idei confuze, o întreprindere temerară sortită eșecului, o reuniune haotică unde toți vorbesc fără să se poată

înțelege și, în general, o confuzie, o încâlceală enormă. „Umflându-ne pene trufașe, /turnuri Babei înălțăm în orașe” (Maiakovski, *Poeme*, Prolog II).

Turnul de fildeș (sau de ivoriu) - Criticul francez Sainte-Beuve, în *Pensées d'août* (Cugetări din august), vorbind despre versurile lui Alfred de Vigny („Consolations”), spune: ... „et Vigny, plus secret, /Comme en sã tour d'ivoire avant midi rentrait” (... și Vigny, mai tainic, se întorcea înainte de amiază în turnul său de fildeș). De fapt, Sainte-Beuve a împrumutat expresia de la criticul Vil-lemain care, înaintea lui, a spus aceste cuvinte despre Vigny.

Dar, independent de cine l-a plăsmuit, „turnul de fildeș” a devenit o expresie prin care se înțelege un loc retras, unde cineva (îndeosebi un literat, un om de știință) se izolează de lume, pentru a fi singur numai cu visurile și gândurile sale. „Eu să rămân departe, cu ochii către stele, /în turnul de ivoriu al visurilor mele?” (Topârcea-nu, în parodia *Noapte de august*, după Musset). Camil Petrescu are o nuvelă intitulată „Turnul de fildeș”, iar Mihai Codreanu, un volum de versuri cu același titlu.

„Creșterea unei opinii colective apropie pe creator de mase... desființând turnurile de fildeș” („Scânteia”, nr. 7007).

Tutti frutti (it. „Toate fructele”) - adică amestecătură. Vezi și: *mixtum compositum*.

Tutti quanti (it. „Toți ceilalți”) - în sens peiorativ: toți câți mai sunt, câți au mai rămas. Vezi: *eiusdem fari-nae*. În povestirea *Fata bătrână*, Balzac scrie: „... a jucat douăzeci de ani în șir partide de Boston cu domnul de Valois, cu d-ra Cormon, cu președintele tribunalului, cu procurorul regelui, cu părintele de Sponde, cu Doamna Ceranson e tutti quanti” (*Opere*, vol. IV, pag. 317, ESPLA, 1952).

U

Tibi bene. Ibi patria (lat. „Unde e bine, acolo e patria”) - Expresia are doi părinți: autorul grec *Aristofan*,

în comedia *Plutus*, în care a pus problema repartiției bunurilor în societate. Poetul latin *Pacuvius* a formulat aceeași idee în versul *Patria est ubicumque est bene* (Patria este oriunde-i bine) – vers citat de Cicero în *Tusculane* (V, 37, 108)...

Rotunjită de graiul latin, în spiritul său, la forma simplă și concisă păstrată până azi, expresia a găsit de-a lungul veacurilor destui adepți care sacrifică sentimentul patriotic în fața intereselor și satisfacțiilor personale. Dar încă și mai mulți adversari: de la Horațiu (*Dulce et decorum est pro patria mori* – *Ode*, III, 2, 13), la Voltaire (*À tous les coeurs bien nés que la patrie est chère!*

— *Tancred*, III, 1), Adevărații patrioți spun, deci, dimpotrivă: *Ubi patria, ibi bene* (Unde-i patria, acolo-i bine), *Ubi solitudinem faciunt. Pacem appellant* (lat. „Unde fac pustiu, ei îl numesc pace”) – Tacit, în *Viața lui Agricola* (30), pune aceste cuvinte în gura lui Galgacus, un erou caledonian. Prin ele sunt satirizați cuceritorii (vechi și noi) care își motivează agresiunile prin intenția de a civiliza, sau intervenționiștii (de ieri și de azi) care pretind că au pacificat regiunile pe care de fapt le-au pustiit!

Übung macht den Meister (germ. „Exercițiul îl face pe meșter”) – proverb care confirmă că meșteșugul, arta, măiestria, nu se dobîndesc decât prin stăruitoare exerciții.

Zicala noastră recunoaște de asemenea: *Nimeni nu se naște meșter*.

Ultima ratio (lat. „Ultima rațiune”) – prescurtarea inscripției *Ultima ratio regis* (Ultimul argument al regilor), care, din ordinul lui Ludovic al XIV-lea, a fost gravată pe toate tunurile armatei franceze. Regele a preluat-o de la cardinalul Richelieu, care o folosisese ca maximă favorită. Ea înseamnă că atunci când toate celelalte mijloace izvorâte din drept, din tratate, s-au dovedit zadarnice, singurul argument ce mai rămâne regilor va fi rostit de vocea tunurilor.

Expresia a făcut și carieră civilă, tot cu înțelesul de

argumentul cel din urmă. Balzac o folosește în romanul *Moș Goriot*: „Lumea i se înfățișa așa cum era: legile și morală neputincioase față de cei bogați, iar averea – ultima ratio mundi” (*Opere*, vol. III, ESPLA, 1957, pag. 292).

Ultimele zile ale Pompeiului – Titlul celebrului roman (1834) al scriitorului englez Bulwer Lytton, care descrie tragedia orașului Pompei, distrus de erupția vulcanului Vezuviu în anul 79. Popularizat în toată lumea, romanul a transformat titlul într-o expresie care indică un deznodământ năprasnic.

Ultimii romani și Ultimul dintre greci – Pe generalul Philopoemer, care a murit la Messena (anul 183) în luptele contra Romei, Plutarh l-a numit „ultimul dintre greci”, adică ultimul erou pentru libertatea Greciei. La rândul lor, Brutus și Cassius, conducătorii republicanilor, care s-au sinucis după înfrângerea în bătăliile cu partizanii lui Cezar, au fost denumiți „ultimii romani” (anul 42 î.e.n.).

Aceste două expresii servesc, atât la modul serios, cât și în ironie, spre a desemna pe cei din urmă luptători pentru o cauză sau pe ultimii păstrători ai unei tradiții.

Ultimul abenceraj – Abencerajii, un trib maur din Grenadă, au dus lupte grele cu tribul rival al Zeiriților, însângărând istoria acestui ținut iberic între anii 1480 și 1492, când Boabdil, cel din urmă rege maur al Grenadei, a exterminat întreg neamul abencerajilor. În 1826, Chateaubriand a evocat episodul în nuvela *Ultimul abenceraj* (sau, dintre abenceraji), titlu care – ca și „ultimul mohican” – a devenit o expresie ce desemnează pe singurul urmaș al unei familii dispărute, pe ultimul supraviețuitor al unei campanii, al unei expediții etc... sau – mai rar – pe ultimul luptător pentru o cauză, pentru o idee.

Ultimul mohican (sau, dintre mohicani) – titlul romanului, apărut în 1826, al scriitorului american Fenimore Cooper, care a răspândit versiunea că mohicanii (un trib al Pieilor – Roșii din Connecticut) ar fi dispărut cu

desăvârșire. De aici, expresia de „ultimul mohican” pentru cel din urmă reprezentant al unei asociații, al unei promoții, al unei familii etc. Se întrebuintează și la plural.

Ultra posse Nemo obligatur (lat. „Nimeni nu-i obligat la mai mult decât poate”) – principiu al lui Celsus Iu-ventius (cel tânăr), renumit jurisconsult de pe vremea împăratului Traian. La latini a rămas maximă de drept. Francezii l-au adoptat ca proverb: *à l'impossible nul n'est tenu*.

Una salus victis, nullam sperare salutem (lat. „Singura salvare a învinșilor este de a nu mai spera în salvare”) – Vergiliu, *Eneida* (c. II, v. 354). E ultimul îndemn pe care Enea îl adresează luptătorilor adunați în jurul lui în noaptea când a fost distrusă Troia, încercând prin aceste cuvinte să trezească în ei curajul omului ajuns la desperare. Racine, reluând ideea lui Vergiliu, a precizat clar această intenție în *Baiazid* (act. I, sc. 4): *Mon unique espérance est dans mon désespoir* (Singura-mi speranță e în desperarea mea).

În poezia *Filosofii și plugarii*, Coșbuc folosește o variantă prescurtată: *Una salus restât victis*.

Unde-i unul, nu-i putere – Vasile Alecsandri, *Hora Unirii* (strofa IV, versul 13). Scrisă în anul 1857, această poezie a devenit imnul unirii, iar câteva dintre versurile ei au ajuns expresii cunoscute (Hai să dăm mâna cu mâna; Eu ți-s frate, tu-mi ești frate...). Citatul de mai sus, care constituie un îndemn la unire, la spirit colectiv, e însoțit adeseori de versul 15 din aceeași strofă, care-i precizează și mai răspicat sensul și obiectivul: *Unde-s doi, puterea crește*. Vezi: *Seid einig! Și Verbunden...*

Une fois n'est pas coutume (fr. „O dată nu e obicei”) – vezi *Einmal ist keinmal*.

Une tempête dans un verre d'eau (fr. „O furtună într-un pahar cu apă”). Balzac povestește în *Preotul din Tours* că așa ar fi calificat Montesquieu tulburările din republica San Marino. Era o comparație ironică. Mica republică San

Marino, cuprinsă în teritoriul Italiei, n-are mai mult de 60, 6 kilometri pătrați. Expresia semnifică o zarvă mare pentru un lucru de minimă importanță, o agitație disproporționată față de obiectul care o determină. Marele duce Pavel al Rusiei a folosit aceeași expresie, referindu-se la tulburările de la Geneva. Dar ea a fost popularizată abia pe la jumătatea veacului trecut, datorită unei comedii cu același titlu: *O furtună într-un pahar cu apă*, reprezentată la Paris în anul 1849 și care, cu toate micile ei dimensiuni (era numai într-un singur act), dăduse naștere la un scandal de mari proporții între cele două scene prime ale capitalei franceze, care și-o disputau. Era într-adevăr... o furtună într-un pahar cu apă!

Germanii spun: *Sturm im Wasserglase*, care înseamnă același lucru. Vezi și: *Much ado about nothing*.

Une vérité de la Palice (fr. „Un adevăr à la Palice”) – Se spune astfel despre un adevăr evident naiv, exprimat cu toată seriozitatea, pe un ton grav. De exemplu, dacă cineva ar zice despre un gângav că el nu se bâlbâie decât atunci când vorbește, ar furniza o „lapalisadă” sau „un adevăr à la Palice”... Corect ar fi trebuit să se spună: „Un adevăr à la La Palice” (cu doi „la”, ceea ce însă ar fi fost mai greu de pronunțat), căci La Palice, nu Palice, îl chema pe viteazul francez al cărui nume pe nedrept

E implicat în această expresie. Pe nedrept, fiindcă iată care este istoria: Jacques de la Palice a fost un viteaz căpitan al lui Francisc I (sec XVI) și care, după multe bătălii și răsunătoare victorii, a căzut în lupta de la Pavia din 1525. Vitejia lui a inspirat un cântec popular soldătesc, în care poetului anonim i-a scăpat un vers bine intenționat, dar copilărește adus din condei:

„La Palice, străpuns de flinte, Căzu, murind, pe când lupta

Și-un sfert de oră înainte
El încă-n viață mai era”.

(în textul francez: *Un quart d'heure avant să morți II*

était encore en vie).

Autorul a vrut desigur să spună că viteazul a luptat până la ultima clipă, dar din felul cum s-a exprimat, rezultă că „era încă viu înainte de a muri”, ceea ce i-a incitat pe umoriștii francezi să compună pe această temă cuplete comice, zeflemisind în fel și chip versul cu pricina și făcând prin popularizarea lui, să se nască vorba: „Un adevăr à la Palice”. De pildă:

„S-a însurat și-i pare rău: Femeia-i leneșă și proastă. Ei, dacă rămânea flăcău, N-ar fi avut acum nevastă!...”

Evident, un adevăr... à la Palice!

Unguibus et rostro (lat. „Cu unghiile și cu ciocul”) – expresie populară, probabil, izvorâtă dintr-o fabulă, înseamnă a ne apăra, cu întreaga putere, folosind în acest scop toate mijloacele noastre, așa cum fac păsările, cu ciocul, cu ghearele, adică cu toate armele lor.

Un homme averti en vaut deux (fr. „Un om avertizat face cât doi”) – proverb care subliniază valoarea informării, a prevenirii.

Un poco più di luce! (it. „Ceva mai multă lumină!”) – maximă favorită și titlul unei cărți a generalului și omului politic italian Alfonso Ferrero della Marmora (sec XIX).

E o variantă a ultimelor cuvinte rostite de Goethe pe patul de moarte: *Licht, mehr Licht!* (vezi), dar, spre deosebire de acestea, se citează mai totdeauna fără caracter solemn, ba chiar și în glumă.

Un soț savant est plus soț cu'un soț ignorant (fr. „Un prost învățat e mai prost decât un prost ignorant”) – Molière, *Femeile savante*, act. IV, sc. 3.

Omul de litere Trisotin (nume compus dinadins din *Tri* și *soț*, adică de trei ori prost) susține că ignoranța este pricina neghiobieii. Clitandru îi răspunde:

V-ați înșelat, căci lucrul e cunoscut de mult:

Un prost savant mai prost e decât un prost incult.

Se citează la adresa proștilor îngâmfați, care își dau ifose de savanți, numai pentru că au o diplomă în buzunar.

Vezi și: *Better a witty fool...*

Un soț trouve toujours un plus soț qui l'admire (fr. „Un prost găsește totdeauna pe unul mai prost care să-l admire”) – Boileau, *Arta poetică* (cânt. I, vers. 232). Pasajul se referă la autorii proști care sunt admirați de curteni încă mai neghiobi.

Un Tiens vaut mieux que deux Tu l'auras (fr. „Un «ia-l» prețuiește mai mult decât doi «vei avea»”). La Fontaine (Cartea V, fabula nr. 3 *Peștișorul și pescarul*). Și fabulistul explică în continuare: „*Un est sur, Vautre pe Vest plus*” (Unul e sigur, celălalt nu). Echivalentul românesc: *Ce-i în mina nu-i minciună*.

Unum et idem (lat. „Unul și același lucru”) – Locuțiune echivalentă cu: tot una e. A spune că cineva e viclean și șiret, sau că e fățarnic și ipocrit, este *unum et idem*.

Unum pro multis (lat. „Unul pentru mulți”) – Vergiliu, *Eneida* (V, 815). Venera îi cere lui Neptun să-i ocrotească pe mare pe Enea și pe troienii lui. Neptun îi răspunde că Enea va călători cu bine, numai unul va fi jertfit pentru toți ceilalți (*unum pro multis debitor caput*). Versul se citează în sensul cum l-a și tradus Eugen Lovinescu: unul singur va plăti pentru toți.

Urbi et orbi (lat. „În oraș și în lume”) – formulă pontificală, care însoțește rugăciunea papei, în anumite zile de sărbătoare, când binecuvântează pe credincioșii din oraș (e vorba de Roma) și din toată lumea. Cu timpul sensul religios a fost abandonat și astăzi se folosește cu semnificația de: „peste tot, pretutindeni”. Ziarele, radioul, televiziunea transmit știri *urbi et orbi*. Balzac spune în *Faimosul Gaudissart* că voiajorii comerciali sunt „însărcinați să prezinte cu dibăcie *urbi et orbi*, la Paris și în provincie, slăninuță friptă pe grătar a Anunțurilor și a Prospectelor”.

„O poemă ca *Testament* (de Tudor Arghezi) nu mai trebuie interpretată, presupusă fiind ca unanim cunoscută.

Urbi et orbi" („Gazeta literară", nr. 584).

Urechea te minte și ochiul te-nșală - Eminescu, *Mortua est!* Versul a devenit o expresie la adresa celor ce nu știu să vadă și să audă, un avertisment pentru cei ce se lasă înșelați de aparențe. Vezi: *Ochi au, dar nu ȝor să vadă...*

Usque ad finem (lat. „Până la sfârșit") - arată îndeosebi hotărârea de a merge până la capăt. Echivalentul modern e formula italiană: *al fine*, cunoscută mai ales din expresia *da capo al fine* (de la început până la sfârșit).

Isus tyrannus (lat. „Obiceiul tiran") - expresie care atestă că obiceiul devine câteodată stăpânul nostru, ne conduce și chiar ne tiranizează. Un mod mai ferm, mai răspicat de a spune că obișnuința e a doua natură.

Ut ameris. Ama! (lat. „Iubește, ca să fii iubit!") - Marțial, *Epigrame* (VI, 11). Intitulată simbolic *Oreste și Pilade*, epigrama se referă la prietenie și e adresată amicului Marcus, care se lăfăie în lux, în timp ce autorul duce un trai modest, sărac „îmi reri să te iubesc, Marcus? Te poartă ca Oreste, de vrei să fii Pilade! Iubește, dacă dorești să fii iubit!"

Și Seneca a spus același lucru. Vezi: „*Și vis amari, ama!*"

Ut fata trahunt (lat. „Cum vrea soarta") - Sensul este: la voia întâmplării, ce-o fi să fie. Astăzi se citează mai mult în sens ironic. Vezi și: „*Șic erai în fățiș!*"

Utile dulci (lat. „Utilul și plăcutul") - Horațiu, *Arta poetică*, ultimele cuvinte din versul 343: *Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci* („Toate sufragiile pentru cel ce îmbină folositorul cu plăcutul"). Horațiu explică limpede: Poeții sau învață sau vor să desfăteze Sau vor deodată a spune și bune și plăcute. Dar fii scurt în precepte, căci lucrul grabnic spus Se-ntipărește-n inimi și prinde rădăcină. Din pieptul plin prisosul îndată se revarsă. P-acela toți l-aplaudă ce știe a uni frumosul cu utilul. Horațiu

folosește formulă: *Omne tulit punctum*, la obține toate punctele, adică toate sufragiile), după obiceiul electoral de atunci. Când votau comițiile și se constatau voturile, sub numele fiecărui candidat care era strigat de pe vot, se punea un punct; a strânge toate punctele însemna deci a obține toate sufragiile, aprobarea tuturor. Astăzi, când vrem să spunem că utilul și plăcutul trebuie să meargă mână în mână, nu se citează decât sfârșitul versului horatian, care rezumă întreaga idee în două cuvinte: *Utile dulci*.

Uti5 non abuti (lat. „Să uzezi, dar să nu abuzezi”) - dicton care servește ca îndemn la cumpătate, la sobrietate. Se adresa la început îndeosebi adeptilor lui Bacchus, care întreceau măsura, dar cu timpul a fost adoptat împotriva oricărui fel de exces sau abuz.

Ut pictura poesis... (lat. „Poezia este asemenea picturii”) - Horațiu, *Aria poetică*, începutul versului 361. El susține că un poem trebuie apreciat după aceleași reguli ca și un tablou. Mult timp s-a dat acestui citat interpretarea eronată că pictură și poezia sunt arte gemene și pot fi judecate la fel. Goethe denunță această greșală: „Maxima atâta vreme rău înțeleasă: *ut pictura poesis* a fost dintr-odată înlatmală, deosebirea dintre artele plastice și acele ale vorbirii ne-a devenit clară și ne-am dat seama cât de despărțite sunt culmile lor, oricât li s-ar atinge temeliile” (*Poezie și adevăr*, cartea a 8-a, pag. 353).

Astăzi expresia lui Horațiu se aplică numai în sensul că, în poezie ca și în pictură, fiecare operă trebuie judecată după genul și specificul ei.

Ut sementem feceris, ița meteș (lat. „Cum vei semăna, așa vei culege”) - Cicero a fost marele furnizor de proverbe al antichității romane, așa cum după Renaștere au fost Shakespeare pentru Anglia, Molière și La Fontaine pentru Franța.

Dictonul citat se găsește în *De oratore* (Despre orator - II, 65, 361). Tradus în numeroase limbi, a devenit

proverb universal. Noi spunem: ceea ce vei semăna, aceea vei secera – adică cum vei munci, așa vei dobândi.

N

Vade mecura (lat. „Merge cu mine”) – Ghid, sau cărțuție cu informații strict necesare, sau altă broșură de folos zilnic, pe care de obicei o porți asupra ta. Prin extensiune, orice lucru util ce-l iei mereu cu tine. Se spune uneori și *venit mecum* (vine cu mine)

Vae soli (lat. „Vai de omul singur!”) – *Eclesiastul* (IV, 10).

Capitolul vorbește despre cei oprimați, care de obicei nu găsesc sprijin nicăieri, fiindcă forța este de partea opresorilor. „Vai de cel ce-i singur – spune versetul – căci dacă va cădea, nu va fi nimeni să-l ridice”. Iar în alte versete (9 și 12) se precizează concluzia: „Doi oameni prețuiesc mai mult decât unul singur... Dacă cineva e mai tare decât unul sau decât celălalt, cei doi împreună îi vor putea rezista, căci frânghia împletită din trei funii nu se rupe atât de lesne”.

Se folosește în sens laic, spre a combate solipsismul, izolarea.

Vae victis! (lat. „Vai de cei învinși!”) – Titus Livius povestește în *Historia romană* (V, 48), că în anul 390 i. e. n., după ce au rezistat șapte luni asediului galic asupra Capitoliului, romanii au fost nevoiți să capituleze. Brennus, comandantul galilor, le-a cerut o despăgubire de 1.000 de taleri de aur, spre a se retrage din Roma. Tribunul Sulpicius a adunat această avere. Dar în timp ce era cântărit aurul, romanii au reproșat că sunt folosite greutateți false. Atunci, Brennus, aruncând spada-i cea grea în balanță, a rostit cuvintele ce-au devenit proverbiale:

Vae victis! Tot din acest episod istoric a rămas și expresia: *a-și arunca sabia în cumpănă*.

Se citează în sensul că soarta celui învins e în mina învingătorului. Ca replică, romanii au creat expresia: *Gloria victis!* (slavă învinșilor), care este antiteza lui „Vae

victis”.

Vezi și: *Una salus victis...*

Vanitas vanitatum et omnia vanitas (lat. „Deșertăciunea deșertăciunilor, totul e deșertăciune”) – așa începe cartea Ecclesiastului, care, în întreg cuprinsul ei, nu-i decât o parafrazăre a acestei păreri. Vezi explicația la litera D: *Deșertăciunea...* Consemnăm aici și versiunea latină, fiindcă poate fi deseori întâlnită în literatură și publicistică. „Lumea cotidiană e confruntată cu eternitatea în spiritul neiertătorului «Vanitas vanitatum»...” (Gazeta literară, nr. 584).

O celebră poezie a lui Goethe, cu privire la deșertăciunea iluziilor omenești, poartă titlul: „*Vanitas! Vanitatum vanitas!*”

Vâre, redde mihi legiones! (lat. „Varus, redă-mi legiunile!”) – Istoricul Suetoniu povestește în *Viața lui August* (XXIII), că generalul Quintilius Varus a suferit o grea înfrângere în Germania, în anul 6 al erei noastre. Cele trei vestite legiuni ale lui au fost atrase în defileul de la Teutberg și nimicite. Varus s-a sinucis din desperare. Vestea acestui dezastru l-a copleșit pe împăratul August, care mult timp repetă cu amărăciune: „Varus, dă-mi legiunile înapoi!”

E o expresie care exprimă regretul pentru o pierdere de neuitat.

Varietas delectat (lat. „Varietatea desfată”) – Fedru, prologul cărții a II-a de *Fabule*, versul 10). Autorul se adresează lui Illius, un cititor necunoscut: *Dictorum sensus ut delectat varietas* (Să farmec gustul prin varietatea subiectelor). Adică: diversitatea place – sens în care se și întrebuițează expresia. O întâlnim și sub formă: *Variatio delectat*.

Varium et mutabile Semper femina (lat. „Femeia e mereu schimbătoare și nestatornică”) – Vergiliu, *Eneida* (IV, 569 – 570). Enea îl visează pe Mercur care-i vorbește astfel despre femei, spre a-l decide pe viteazul troian să

plece din Cartagina, unde îl reținea dragostea sa pentru Didona. „Robit de dragostea unei femei – îi spune Mercur – ți-ai uitat de împărăție și de ursită. „După ce îl muștră: „nu te înflăcărează măreția sarcinii tale și nu-ți dai nicio trudă pentru gloria ta”, încheie: „Pleacă, nu mai întârzia; nimic nu se schimbă mai lesne decât inima femeii” (trad. Eugen Lovinescu). Așadar, un avertisment adresat bărbaților care își uită îndatoririle permanente din pricina unei iubiri trecătoare. Expresia lui Vergiliu a intrat în competiție cu altele mai moderne. Vezi: *Frailty, thy name is women!*

— *La donna è mobile – Souvent femme varie.*

Vedi Napoli, e poi mori! (it. „Să vezi Neapole și apoi să mori!”) – proverb popular care exprimă dragostea și admirația deosebită a italienilor pentru orașul Neapole. Prin extensiune, se citează (schimbând eventual numele) pentru orice loc, pe care Tâvnim să-l vedem. Există și o butadă: *Vedi Napoliy e poi Morii*: să vezi Napoli și apoi Mori, o mică localitate de lângă portul italian.

Veni, vidi, vici! (lat. „Am venit, am văzut, am învins!”)

— După victoria de la Zala (anul 47 î.e.n.) asupra lui Farnace, regele Pontului, Cezar a trimis la Roma lui Matius o scrisoare cu numai trei cuvinte: „Veni, vidi, vici!”

Istoricul Plutarh, care relatează faptul în *Viețile paralele* („Paralela Alexandru Macedon – Iuliu Cezar”), precizează că Matius, cavaler roman, era unul dintre cei mai devotați prieteni ai lui Cezar. El a adus de îndată vestea la cunoștința senatului. Plutarh mai arată că Cezar n-a alcătuit textul în grabă sau la întâmplare, ci intenționat a scris cele trei cuvinte, spre a sublinia astfel scurttimea și iuțea luptei.

Acest mesaj, într-adevăr celebru prin conciziunea lui, a devenit o expresie universală, care servește spre a caracteriza un succes rapid. Tudor Arghezi scria despre primul cosmonaut: „Omul a venit, a văzut și a biruit!”

Verba volant, scripta manent (lat. „Vorbele zboară, scrisul rămâne”) – adagiul vechi, probabil de proveniență

judiciară, și anume din procedura probatoriilor. Expresia, cu caracter de avertisment, e folosită în două direcții: 1) spre a atrage atenția scriitorilor că vor fi judecați după operele publicate;

„Cartea este memoria pe hârtie a umanității... *Verba volant, scripta manent*” (Alexandru B al aci, „Gazeta literară”, nr. 703);

2) spre a semnala că în toate împrejurările cuvântul scris constituie o probă materială mai puternică, mai sigură decât vorba rostită și că, în consecință, trebuie să-l cântărim cu chibzuință, înainte de a-l așterne pe pagină.

Verbunden werden auch die Schwachen mächtig (germ. „Și cei slabi, dacă-s uniți, devin puternici”) – Schiller, *Wilhelm Tell* (act. I, sc. 3) – replică pe care țăranul răsculat Stauffacher o dă lui Tell, când acesta-i spune că omul e sigur numai de el însuși.

Veritas odium parit (3 at. „Adevărul aduce ură”) – Terențiu, *Andria* (I, 1) – versul 41, care începe cu „obsequium amicos”. Înțelesul acestei replici este deci: sinceritatea aduce dușmănie, pe când complezența, prieteni.

Se citează cu sensul zicalelor noastre: *Adevărul ustură* – și: *Adevărul umblă cu capul spart*.

Vestis virum reddit (lat. „Haina face pe om”) – Dicton vechi care a devenit proverb în multe alte limbi: *L'homme et Vhabit* (fr.), *Kleider machen Leute* (germ.), *Mama face pe om* (rom.) ... Adică: prețuirea omului după înfățișare.

Francezii au și o zicală cu sens contrar: *L'habit ne fait pas le moine* (Haina nu-l face pe călugăr). Noi spunem: *Omul cinstește haina*. Așadar: să nu ne luăm după aspectul exterior, după aparențe.

Veto! (lat. „Mă opun”) – era formula cu care tribunii poporului roman se împotriveau promulgării unor decrete și, în general, ratificării hotărârilor senatului. Mai târziu suveranii și-au rezervat numai lor dreptul de veto. La începutul revoluției franceze, regele Ludovic XVI și regina

Maria Antoaneta au fost porecliți în derândere „Monsieur Veto” și „Madame Veto”. Astăzi, tot ca la romani, expresia este sinonimă cu un refuz, cu o respingere. „Energicul *veto* opus de toți oamenii cinstiți fascismului” („Contemporanul”, nr. 796) ·

Viața noastră c o luptă (grec. Παλαίσμαθ ἡμων ο βίος) – Euripide în *Rugătoarele* (versul 550). În această luptă – spune în continuare marele tragic grec – unii oameni sunt fericiți mai devreme, alții mai târziu, iar alții niciodată.

Ideea a fost reluată de scriitori celebri ca Seneca, Voltaire, Goethe... Vezi: *Vivere militare est* și *Mă vie est un combat*.

Victis honor! (sau honos) – formulă latină care înseamnă „Onoare învinșilor”. Ca și *Gloria victis* (vezi la: *Vae victis*) era la început adresată vitejilor care, deși înfrânți, au avut o comportare eroică în lupte. Cu timpul însă această expresie s-a mutat pe terenul sportiv, unde o găsim și astăzi, spre a saluta cavalierește pe jucătorul care a pierdut partida, sau spre a-l invita politicos pe adversar să facă el prima mișcare în meciul de revanșă.

Victorie à la Pyrrhus Vîn anul 279 î.e.n., Pyrrhus (sau Pyrrhos) -, ilustru comandant militar grec, rege al Epirului, a reușit să-i învingă pe români la Auscul Ium, cu prețul unor sacrificii și pierderi imense. După această bătălie în care armata sa a fost aproape complet nimicită, el a răspuns celor ce-l felicitau pentru biruință: „Dacă dobândesc încă o asemenea victorie, sunt pierdut!” (Și *alteram talem victoriam reportavero, mea erit pernicies*). De aici s-a născut expresia „Victorie à la Pyrrhus”, care înseamnă o izbândă foarte scump plătită.

Victrix causa dus placuit, șed victa Catoni (lat. „Zeii au fost pentru învingător (Cezar), dar Cato pentru învins (Pompei)” – Versul 128 din *Pharsalia* (cartea I), poemul lui Lucan, care descrie luptele dintre Cezar și Pompei. După ce acesta din urmă a fost înfrânt la Pharsalos (anul 48),

numai Cato a rămas credincios cauzei celui învins.

Versul caracterizează deci pe cel ce slujește o idee, o cauză, chiar când a ajuns singurul ei apărător. În romanul *Slujbașii*, al lui Honoré de Balzac, numai funcționarul Phellion are curajul să conducă până în stradă pe fostul lui șef căzut în dizgrație și să-i exprime admirația plină de respect. Când se întoarce la birou, un coleg recunoaște: *Victrix causa diis placuit, sed victa C atonii* (vezi *Opere*, vol. V, ESPLA, 1959, pag. 264).

Victum et vestitum (lat. „Hrana și haina”) – expresie prin care latinii rezumau în două cuvinte ceea ce e imediat și strict necesar omului. Astăzi se adresează mai mult în ironie celor care nu se gândesc decât la stomac și la lux, nesocotind hrana sufletească, satisfacțiile spirituale. Vezi: *Sine Cerere...*

Vânătoarea de vrăjitoare – în studiul istoric și filosofic *la sorcière* (Vrăjitoarea), apărut în 1862, Jules Michelet susține că vrăjitoria era de fapt o formă mascată a revoltei populare împotriva opresiunilor din evul mediu. Istoricul francez pretinde chiar că misterioasele reuniuni în cinstea lui Satan, cunoscute sub numele de „liturghiile negre”, erau manifestări progresiste, dând poporului încrederea că are suficiente puteri spre a birui răul. De aceea, vrăjitoarele, sub pretextul că au legături cu Diavolul, erau urmărite și condamnate fără cruțare. Azi, prin „vânătoarea de vrăjitoare”, se înțelege urmărirea elementelor democratice.

Violon d'Ingres (fr. „Vioara lui Ingres”) – dar nu se citează decât în original) – Pictorul francez Ingres (sec. XVIII și XIX) cânta la vioară din perseverență și nu din vocație. Totuși, se spune că el era mai mândru de arcușul mânuit fără strălucire, decât de penelul care l-a făcut celebru. De aici s-a născut expresia „violon d'Ingres”, care înseamnă o pasiune exagerată pentru un obiect sau pentru altă preocupare decât talentul real. Mai pe scurt: o marotă.

Scriitorul islandez Halldor Laxness, într-un interviu acordat, mărturisește: „«Violon d’Ingres?» Un instrument muzical. Dar nu vioara. Pianul!”

Vârsta de aur – expresie echivalentă cu „Epoca de aur” (vezi).

„Cehov... și-a construit toată opera pe o chinuitoare aspirație: frumusețea omului. Destul de sceptic că să creadă într-o fostă «vârsta de aur» a omenirii, a crezut cu o dăruire pătimașă într-o posibilă, viitoare asemenea împlinire” (Horia Lovinescu, „Scânteia”, nr. 7135).

Virtus post nummos (lat. „Virtutea, după bani”) – Horațiu (*Epistole*, I, 1, începutul versului 54). Poetul se revoltă în felul lui împotriva moravurilor și concepțiilor vremii sale, împotriva celor care considerau că mai înainte de toate trebuie să strângi avere; virtutea vine după bani. În același spirit și cu aceeași țintă expresia e folosită și astăzi.

Virtute, nu ești decât un nume!

— Ultimele cuvinte, atribuite lui Brutus, vestitul luptător roman pentru republică. El le-ar fi rostit în momentul când și-a împlântat spada, după ce a fost înfrânt în a doua bătălie de la Filipi (anul 42 î.e.n.) de armatele lui Cezar și și-a dat astfel seama că e pierdută cauza republicii. În realitate, Brutus, înainte de a se sinucide, a amintit două versuri din *Medeea* lui Euripide: „O, Jupiter, să nu pierzi din ochi pe făcătorul unor asemenea rele. / Virtute, zadarnic nume, umbră zadarnică, sclava hazardului, vai! Am crezut în tine!”

Istoria anecdotică cum și-a îngăduit și în alte ocazii – a rezumat aceste versuri în frază de mai sus, scurtă și ușor de reținut, asigurându-i astfel și longevitate și celebritate.

Vis comica (lat. „Forța comică”) – Istoricul Suetoniu, în *Viața lui Terențiu*, pomenește de o epigramă a lui Cezar despre Terențiu, unde se află această expresie.

Zii II

Prin *vis comica* se înțelege puterea de a provoca

râsul. Și încă din vechime – după cum se observă – râsul era apreciat că o forță în stare să schimbe moravuri și năravuri.

Vezi: *Castigat ridendo mores*.

Vitam impendere vero (lat. În traducere liberă: „A-și primejdi viața pentru adevăr”) – Juvenal, *Satire* (IV, 91). Se referă la Vibius Crispus, consul de pe vremea – împăratului Domitian. Orator remarcabil, dar prudent, nu era în stare să-și spună deschis cuvântul, să-și primejduiască *viața pentru adevăr*. Numai astfel a izbutit, în viesparul palatului, să vadă peste 80 de veri! Expresia lui Juvenal a figurat ca moto pe frontispiciul unor ziare din timpul revoluției franceze. Iar Jean Jacques Rousseau și-a ales-o ca maximă de viață.

Vita brevis... (lat. „Viața e scurtă...”) – vezi aforismul lui Hipocrat: *Ars longa, vita brevis*.

Vițelul de aur – Legenda biblică (*Exodul*, cap. 32, v. 1 – 35) povestește că în timpul celor 40 de zile cât Moise a întârziat pe muntele Sinai; spre a primi „Tablele legii” cu cele 10 porunci, mulți evrei și-au pierdut răbdarea și încrederea. Ei l-au convins pe marele preot Aaron să le construiască un „Dumnezeu vizibil”: un vițel de aur, după modelul egiptean al boului Apis. La reîntoarcerea sa, Moise a aruncat în foc vițelul de aur, din care n-a mai rămas decât expresia la adresa celor ce se închină unui singur idol: aurul.

Tudor Arghezi o folosește în articolul „Grivița Roșie”: „Lumea veche a descompunerii și a Vițelului de aur paralytic din încheieturi era mistuită în dogoarea flăcării curate, izbucnite pe neașteptate” („Scânteia”, 14 febr. 1960).

Heine, în poezia *Vițelul de aur*, evocă sarcastic episodul biblic despre adorația aurului.

Vivat, crescat, îl oreat! (lat. „Trăiască, crească, înflorească!”) – urare folosită îndeosebi în mediul universitar și la reuniuni academice.

Vivere militare est (lat. „A trăi înseamnă a lupta”) - Seneca, *Scrisori* (96). Euripide, înaintea lui, iar Goethe, Voltaire ș.a., după el, au exprimat aceleași idei și aproape în aceeași formă. (Vezi: *Mă vie est un combat*.) Epistola lui Seneca, intitulată *să suportăm totul cu resemnare*, e adresată satiricului Lucilius: „Atque vivere, Lucilli, militare est”. În concluzie, el consideră că oamenii care urcă și coboară drumurile grele, prăpăstioase ale vieții sunt luptători curajoși. Iar cei care se complac într-un repaus rușinos, în timp ce ceilalți lucrează, sunt niște netrebnici.

Vivit sub pectore vulnus (lat. „În adâncul inimii rana e vie”) - Vergiliu, *Eneida* (IV, sfârșitul versului 67). Di-dona destăinuie surorii ei Anna, că apariția viteazului Enea i-a tulburat sufletul. Totuși nu poate încă uita dragostea dintii, moartea soțului ei; rana din inimă e vie.

Expresia marchează un sentiment puternic care lasă urme profunde, o pasiune care nu poate fi uitată.

Vixit! (lat. „A trăit!”) - formulă prin care romanii anunțau moartea cuiva. Astăzi se întrebuințează îndeosebi cu sensul familiar al vorbei noastre: „Și-a trăit traiul, și-a mâncat mălaiul!”

Vodă vrea și Hâncu ba!

— În anul 1672, în timpul domniei a doua a lui Ducă Vodă, boierul moldovean Hâncu Mihalcea, din ținutul Orheiului, nemulțumit de comportarea domnitorului, s-a ridicat împotriva lui și, venind la Iași, în fruntea unor trupe, l-a silit pe Ducă să fugă la turci. Numai sprijinit de oastea otomană, domnul a reușit să-i înfrângă pe răsculații lui Hâncu și să revină pe scaunul Moldovei.

De atunci a rămas vorba: *Vodă vrea și Hâncu ba*, care înseamnă o deosebire de păreri, un dezacord între două persoane.

Voilà le soleil d’Austerlitz! (fr. „Iată soarele de la Austerlitz!”) - La 2 decembrie 1805, Napoleon a câștigat celebra bătălie de la Austerlitz împotriva armatelor

Ausbriei și Rusiei. Luptele au început la ora 4 noaptea, pe o ceață deasă, care a fost risipită de soarele din zori, ca un semn prevestitor al victoriei. După șapte ani, în dimineața zilei de 7 septembrie 1812, Napoleon a pornit atacul asupra Moscovei, dar nu înainte de răsăritul soarelui, spre a-și putea încuraja soldații cu vestitele vorbe: „Iată soarele de la Austerlitz!”, adică: iată semnul că vom învinge din nou. Evenimentele l-au contrazis. „Soarele de la Austerlitz” începuse să apună. A mai strălucit numai în fraza lui Napoleon, care a ajuns să simbolizeze speranța în succes, un semn de încredere în reușita finală. Despre un om de afaceri din povestirea sa *Bancă Nucin-gen* Balzac spune: „Nu-i de mirare că între 1814 și 1815 s-a ruinat, fiindcă luase în serios soarele de la Austerlitz” (*Opere*, vol. V, ESPLA, 1959, pag. 646).

Voi sunteți urmașii Romei?

— Eminescu, *Scrisoarea III* - După ce glorifică vremile de care se-nvredniciră cronicarii și rapsozii, poetul deplânge că „veacul nostru ni-l umplură saltimbancii și Irozii”. Tot ce e perfid și lacom, toți flecarii și iloții, toți se dau drept patrioți. „Voi sunteți urmașii Romei? Niște răi și niște fameni! /!-e rușine omenirii să vă zică vouă oameni!” Eminescu se referă la politicienii care, reîntorși de la Paris unde și-au făcut studiile „prin lupanare și cafenele”, își închipuiau că pot să aducă țării mari înnoiri. Poetul compară vitejia de odinioară cu patriotismul de paradă al pretinșilor reformatori.

Expresia e adresată satiric celor care se împăunează în vorbe cu trecutul glorios, dar nu-l confirmă de loc prin faptele lor.

„Von einem Streiche Fällt keine Eiche”.

(germ. „Dintr-o lovitură doar, nu cade un stejar”) - proverb care subliniază metaforic valoarea perseverenței (repetarea loviturilor), spre a atinge scopul propus (doborârea copacului).

Un echivalent românesc, tot rimat, ar fi: „Încetul cu-

n-cetul, se face oțetul”.

Vorbe de clacă – cu înțelesul de vorbe fără miez sau în sens de flecăreală, e o expresie legată de mica șezătoare de muncă colectivă benevolă, denumită clacă, unde de obicei se povestesc glume, snoave, ghicitori etc. Într-o epistolă, Caragiale scria: „Dacă... ai poftă și vreme să mai schimbăm două vorbe de clacă, mă găsești, după amiazi, 4 jum. – 5, la Gambrinus” (*Opere vol. VIII, „Correspondență”, pag. 332.*)

Vox clamantis in deserto (lat. „Vocea celui care strigă în deșert”) – Evanghelia lui Matei (cap. III, v. 3), unde se pomenește de predicile lui Ioan Botezătorul în pustiu ludeei. Întrebat de evrei cine este, el răspunse: „Sunt glasul celui care strigă în pustiu”. Cu timpul expresia și-a lepădat atât straiul religios, cât și sensul propriu al cuvântului „pustiu”, adoptând pe cel figurat și laic, care înseamnă: a vorbi în deșert, adică zadarnic; un glas ce nu-i ascultat.

Vox populi, vox Dei (lat. „Vocea poporului, vocea lui Dumnezeu”) – adagiul rezultat din noțiunea de *consensus omnium*, cum spuneau romanii. Este vorba de adeziunea unui mare număr de persoane, adusă ca dovadă pentru stabilirea unui adevăr, pentru justetea unei atitudini.

Prin „vocea poporului” se înțelege deci acordul general, invocat spre a recunoaște o părere, spre a aproba o situație.

Autorul (necunoscut) al adagiului – se presupune că ar fi chiar poporul – a pus alături „vox populi” de „vox Dei” tocmai pentru a susține că glasul poporului trebuie să fie și al conducătorilor. Uneori se citează numai primele două cuvinte: *vox populi* > având și semnificația de: în graiul poporului.

Vreme trece, vreme vine – Primul vers din celebra *Glossă* a lui Eminescu. Ilustrează curgerea nesfârșită a timpului.

Vezi: *Eheu! Fugaces...*

— *Fugit irreparabile tempus - Die Jahre fliehen - O, temps...*

Vulnerant omnes, ultima nequit (lat. „Toate rănesc, ultima ucide”) – în timpuri îndepărtate, preoții se ocupau și cu măsurarea timpului. Unii au ajuns vestiți, ca de pildă călugărul Gerbert din Franța (secolul X), care a introdus greutățile în mecanismul ceasornicelor. Ei obișnuiau să graveze pe cadrane diferite inscripții dintre care cea mai răspândită, pe orologiile bisericilor, este cea de mai sus. Se referă la ore: toate rănesc, toate scurtează viața, iar cea din urmă aduce sfârșitul. E o reluare, în altă formă, a avertismentului *Memento mori* (Vezi).

Vulpes pilum mutat, non mores (lat. „Vulpea își schimbă părul, dar obiceiurile nu”) – Suetoniu, în *Viața lui Vespasian* (XII). Nu se poate preciza dacă e o frază originală sau un proverb citat. A ajuns zicală în multe limbi. La noi se spune: *lupul își schimbă părul, dar năravul ba*”.

Waterloo – vestita localitate din Belgia, unde, la 18 iunie 1815, Napoleon a fost învins de aliați și înlăturat de la cârma Franței. A devenit un termen care semnifică o abdicare, o capitulare, o înfrângere de mari proporții.

Balzac folosește comparația pentru viața conjugală: „Dacă un amant poate să facă pe o femeie să-și schimbe hotărârea luată în ceea ce-l privește, în schimb pentru un soț o asemenea revenire constituie un adevărat Waterloo” (*Opere*, „Contractul de căsătorie”, vol. IV, ESPLA, 1958, pag. 427).

Weh dem Lande, wo man nicht mehr singt! (germ.

„Vai de țara unde nu se mai cântă!”) – Johann Gottfried Seume, în poezia *Cântecele* din volumul de versuri apărut în 1801. E un elogiu adus sufletului cald, omului bun și senin. De altfel, poetul precizează în continuare: *Wo man singt, da lass dich ruhig nieder; / Böse Menschen haben keine Lieder*. (Acolo unde-i cântec, fă liniștit popas; / Doar răii dintre oameni n-au cântece în

glas). Vezi: *Tout finit par des chansons* și *Ce qui ne vaut pas la peine...*

Wein, Weib und Gesang (germ. „Vinul, femeia și cântecul”) – sunt „cele trei lucruri bune” (die guten drei Dinge), spune un vechi dicton german. Se atribuie lui Luther o prelucrare în versuri: *Wer nicht liebt Wein, Weib und Gesang, jDer bleibt ein Narr sein Lebenlang!* (Cine nu iubește vinul, femeia și cântecul/Rămâne un netot toată viața). Iar un cântec popular italian repetă aproape identic: *Chi non ama il vino, la donna e il canto, Un tazzo egli sarà e mai un santo* (Cui nu-i plac vinul, femeia și cântul/Va fi un nerod și nu un sfânt).

We know what we are. But know not what we may be (engl. „Noi știm ce suntem, dar nu știm ce putem fi”) – Shakespeare, *Hamlet* (act. IV, sc. 5) – frază cu aluzii subtile, pe care Ofelia o adresează regelui, socotindu-l părtaș la uciderea tatălui ei.

Se citează în sensul că omul nu știe niciodată ce-l așteaptă, ce poate ajunge.

Welche Regierung diebește Ńei? Diejenige, die uns lehrt uns selbst zu regieren (germ. „Care cârmuire e cea mai bună? Acea care ne învață să ne conducem singuri”) – maximă a lui Goethe din „proverbe în proză”.

Wer „A” gesagt hat, muß auch „B” sagen (germ. „Cine a spus «A» trebuie să spună și «B» „proverb corespunzător zicalei noastre: Dacă ai intrat în horă trebuie să joci.

What’s in a name? That which we call a rose, /by any other name would smell as sweet (engl. „Ce-i un nume? Ceea ce numim trandafir/Tot suav ar mirosi, oricum l-am numi”).

Sunt două versuri celebre din și mai celebră tragedie *Romeo și Julieta* de W. Shakespeare (act. II, sc. 2). În poetica întâlnire din grădina Capuleților, Julieta îi spune lui Romeo, în cuvinte de neuitat, că nu numele – ca să parafrăzăm o cunoscută zicală – face pe om, ci omul

cinstește numele. Sau, cum atât de frumos a tradus Șt. O. Iosif:

„Un nume ce-i? Un trandafir, oricum îi spui, îți dă același scump parfum 1”.

Versurile sunt citate în sensul zicalei noastre mai sus pomenită.

What is writ, is wrât (engl. „Ce-i scris e scris”) - Byron, *Pelerinajul lui Childe Harold* (IV, 185) .

Poetul spune în încheiere: „Sarcina mea s-a terminat, cântecele mele au încetat, glasul meu stârnește ecoul pentru ultima oară. Trebuie să întrerup un vis prea mult prelungit, trebuie să sting lampa care mi-a adus lumină în umbrele nopții. Ce-i scris, uinâne scris!” Se citează, spre a confirma gândurile, hotărârile, părerile așternute pe hârtie. Vezi: *Quod scripsi...*

Wo ein Brutus lebt, muß Căsar sterben (germ. „Unde trăiește un Brutus, trebuie să moară un Cezar”) - Schiller, *Hoții* (act. IV, sc. 5). Noaptea, în pădure, după ce tâlharii adorm, Karl, căpitanul lor, ia chitara și cânta un cântec aluziv, care se încheie cu concluzia că Cezar - împăratul - și Brutus - republicanul - nu pot să conviețuiască.

Se citează spre a semnală două poziții diametral opuse, dezbinarea categorică dintre două persoane, dintre două tabere. Focul și apa nu pot sta laolaltă.

Words pay no debts (engl. „Vorbele nu plătesc datoriile”) - Shakespeare, *Troilus și Cresida* (III, 2). Când Troilus spune că a rămas fără cuvinte, Pândarus, unchiul Cresidei, îi răspunde: Vorbele nu plătesc datoriile; dați fapte!

E echivalentul dictonului: *fapte, nu vorbe*. Vezi: *Acta, non verba*.

Worte sind der Seele Bild (germ. „Cuvintele sunt imaginea sufletului”) - Goethe, *Inscripții* (nr. 98). Poetul precizează în versul următor: *Nicht ein Bild! Sie sind ein Schatten!* (Nu sunt o imagine! Sunt o umbră!). Adică: vorbele omului îi oglindesc sufletul. Un proverb francez

consideră că *les yeux sont le miroir de l'âme* („ochii sunt oglinda sufletului”).

X

Xantipa – soția lui Socrate, proverbială prin gelozia și firea ei gâlcevitoare. Pe seama ei au fost scornite numeroase anecdote și vorbe de duh. Între altele, se spunea că marele filosof grec s-a căsătorit cu ea, numai pentru a-și pune răbdarea la încercare. Numele Xantipa a devenit antonomază pentru o femeie aspră, geloasă, certăreață.

Xerxes biciuie marea – Xerxes, regele Perșilor, pornind o expediție contra Greciei (anul 480 î.e.n.), a construit peste Helespont un pod de corăbii. Podul fiind smuls de furtună, Xerxes a poruncit ca marea să fie pedepsită cu SOOJ – ovituri de bici, ca oricare sclav revoltat. Expresia se aplică unei sancțiuni sau unei întreprinderi absurde.

Z

Zidul plângerilor – este zidul din Ierusalim, rămas pe locul unde în vechime se înălța templul lui Solomon și unde astăzi se află moscheea lui Omar. De aproape două mii de ani (după anul 70 al erei noastre, când templul a fost distrus de Titus), a devenit un loc de pelerinaj. În fiecare vineri seara, evreii se adunau acolo, rosteau rugăciuni, introduceau între blocurile mari de piatră ale zidului bilețele conținând dorințele lor cele mai fierbinți; și mai ales se lamentau, plângeau în hohote, pomenind necazurile personale și ale familiei, și cerând îndurare pentru iertarea păcatelor. De aceea „zidul plângerilor” a ajuns o expresie pentru o sursă de tristețe și de lacrimi.

Zidurile Ierihonului – Expresia derivă dintr-un mit biblic (Cartea lui Iosua, cap. VI, v. 20). Se povestește că evreii, în drumul lor spre Canaan (Palestina), trebuiau să cucerească orașul Ierihon. Zidurile cetății au fost însă atât de trainice, încât atacanții nu reușeau cu nimic să le dărâme. Abia când ei au sunat din trâmbițele sfinte,

zidurile orașului au căzut de la sine și Ierihonul a capitulat. De aici, două expresii: 1) *Zidurile Ierihonului* pentru o cădere miraculoasă – și 2) *trâmbițele Ierihonului* semnificând glasuri puternice ca sunetele unei goarne.

Zwar weiss Ich viel, doch möcht Ich alles wissen (germ. „Într-adevăr știu multe, dar aș vrea să știu totul”) – Tragedia *Faust* de Goethe (partea I) începe cu monologul bătrânului învățat, care constată că, deși a studiat multe o viață întreagă, nu știe totuși mare lucru. Această idee centrală a fost condensată în frază de mai sus, care-i folosită spre a exprima nepotolita sete de cunoaștere a omului.

Zwischen uns sei Wahrheit! (germ. „Între noi să fie adevărul!”) – Goethe, *Ifigenia în Taurida* (act. III, sc. 1) – Oreste, spunând aceste cuvinte Ifigeniei, îi destăinuie cine este. Ifigenia își recunoaște fratele și-l salvează de la moarte. Deci: o pledoarie pentru adevăr. Vezi: *Vitam impendere vero*.

Indice analitic de nume proprii elaborat de:
PALUNCIUC VIORICA

A

Abu-Hassan – eroul unui basm din „O mie și una de nopți” 58, 59

Achates – cel mai credincios însoțitor al lui Enea în peregrinările lui spre Italia 156, 378

Adonis – în mitologia greco-romană, simbol al tinereții și al frumuseții bărbătești 23

Aegyptos – regele Aegyptului, fiul lui Belus și fratele lui Danaus 54

Afrodita – în mitologia greacă, zeița dragostei și a frumuseții 23, 253, 289, 334

Agamemnon – în mitologia greacă, regele cetății Mycenae, urmaș al lui Atreus 85, 30\$

Agamița Dandanache – personaj din comedia „O scrisoare pierdută” de I.L. Garagiale 70, 150

Agripina, *Julia* – a patra soție a împăratului roman

Claudius (16 - 59 e.n.) 281

Ahile (Achilles sau Achilleus) - celebru erou grec, fiul lui Peleu și al zeiței Thetis; unul dintre personajele principale ale „Iliadei” 17, 57, 58, 85, 176, 224, 225.

Aladin - eroul unui basm din „O mie și una de nopți” 58
Albert I - duce de Austria și împărat al Germaniei (1298 - 1308) 253

Alceste - personaj din comedia „Mizantropul” de Molière 33

Aleu - poet liric grec (sfârșitul secolului al VII-lea - începutul secolului al VI-lea! e.n.) 202

Alcinous - fiul lui Nausithous și rege al feacilor (pe vremea când Odys-seus a naufragiat pe coasta insulei Scheria) 43

Alecsandri, *Vasile* - scriitor clasic român (1821 - 189Q) 24, 29, 35, 58, 84, 88, 95, 96, 98, 190, 210, 216, 246, 253, 324, 326, 354, 360, 397

Alexandra-Ecodoi Ovna - principesă germană, soția împăratului Nicolae al II-lea al Rusiei (1872 - 1918) 134

Notă - cifrele reprezintă paginile la care pot fi găsite numele proprii.

Ălexenidregcii, *Grigore* - poet clasic român (1810 - 1885) 22, 85, 131/

242, 359 I - Alexandru al III-lea - papă (1159 - 1181) 382;

Alexandru Lăpușneanu - domn al Moldovei (1552 - 1561), (1564 - 1568) 63, 64, 101
Alexandru Macedon - cunoscut și sub numele de Alexandru cel Mare

Vestit comandant de oști și conducător de stat macedonean (356 - 323 î.e.n.) 30, 53, 126, 162, 208, 287

Alexandru Sever - împărat roman (222 - 235) 184, 342
Ali-Baba - personaj din „O mie și una de nopți” 365

Ammonius, Saccas - filosof alexandrin (secolul al III-lea e.n.) 33
Anacharsis - filosof scit (secolul al VI-lea! e.n.) 74

Ana Stuart - regina Angliei (1702 - 1714); în timpul domniei sale

Scoția s-a unit definitiv cu Anglia (1707) formând împreună

Marea Britanie 216 Ane hi se în mitologia greacă; înzestrat cu o frumusețe deosebită, el

A câștigat dragostea Afroditei, cu care a avut un fiu, pe Enea 261, 391

Andrieux, François-Guillaume Jean-Stanislas – poet și dramaturg

Francez (1759 – 1833) 217 Andromaca – eroină din legendele Greciei antice, soția lui Hector

353

Anghel, Dimitrie – poet, prozator și dramaturg român (1872 – 1914)

26, 32, 40, 55, 76, 95, 115, 130, 159, 167, 169, 264, 274, 315, 334, n 347, 354

Anteu – în mitologia greacă, unul dintre giganți, fiul zeului mării, Poseidon, și al zeiței pământului, Gaea 35

Antistene – filosof grec, întemeietorul școlii cinice (c. 435 – 370 – 445 – 365 î.e.n.) * 54 Antonius, Marcus – om politic și comandant de oști roman (83 – 30

Î. E. n.) 138, 156, 177, 276, 323, 324 Apelles – pictor grec (a doua jumătate a secolului al IV-lea! e.n.)

282, 295

Apollo – în mitologia greacă și romană, zeul zilei, al luminii și al artelor, protector al poeziei și al muzicii, personificare a soarelui 66, 84, 116, 148, 265, 308, 316, 391

Arbuthnot, John – medic și scriitor satiric scoțian (1667 – 1735) 216

Arcaș – rege al arcadienilor 133

Argan – personaj din piesă „Bolnavul închipuit” de Molière 25

C. = circa (aproximativ)

Arghezi, Tudor – pseudonimul lui Ion N. Theodorescu, scriitor român

(1180 – 1967) 52, 62, 167, 264, 265, 295, 300, 389,

401, 407 Argus - în mitologia greacă, monstru cu o sută de ochi care putea să rămână treaz și să doarmă în același timp 300

Arhimede - vestit matematician și fizician grec [al antichității (c. 287 - 212 î.e.n.) 106, 142, 143

Ariadna - în mitologia greacă, fiica regelui Minos și a Pasiphaëi 157, 158

Aristofan - cel mai mare autor de comedii al Greciei antice (c. 446 - c. 385) 29, 54, 151, 395

Aristotel - numit și Stagiritul (după orașul natal Stagira), filosof grec, cel mai mare gânditor al antichității (384 - 322 î.e.n.) 29, 98, 200, 204, 205, 232, 305, 360

Amants, Flavius - istoric grec (secolul al II-lea e.n.) 379

Artemis - în mitologia greacă, zeița vânătorii 117, 137

Arvinte - personaj comic din snoavele populare românești 35, 97

Asachi, Gheorghe - cărturar umanist și scriitor român (1788 - 1869) 3*8

Athena - zeița înțelepciunii, pe care grecii o mai numeau și Pallas Athena 253, 258

Atlas - unul dintre titani, rege legendar al Mauritaniei 42

Atropa's - una dintre cele trei zeițe ale sorții, denumite la greci *Moire*, iar la romani Parce 315 Atticus, Titus Pomponius - cavaler roman, prieten al lui Cicero (109 - 32 î.e.n.) 293

Augiae - rege legendar al Elidei, renumit prin bogăția sa 168 August, Caius Iulius Caesar Octavianus Augustus - primul împărat

Roman (63 î.e.n. - 14 e.n.) 20, 21, 124, 154, 257, 362, 367 Augustin, Augustinus Aurelius - teolog și filosof idealist (354 - 430) 68, 95, 287

B

Bachus - la romani zeul vinului și al viței-de-vie 47,

265, 370, 402

Bacon, Francis - om de stat și filosof materialist englez (1561 - 1626)

60, 183, 218, 219, 361 Baiazid I - sultan otoman (1389 - 1402) 142

Bălăci, Alexandru - istoric și critic literar român contemporan (a. 1916)

Бд? Ac1, Anca - profesoara (n. 1932) 358 Balthazar - rege al Babilonului 250, 310

Balzac, Honoré *de* - romancier francez (1799 - 1850) 23, 48, 117, 122, 133, 158, 181, 183, 192, 199, 241, 250, 252, 289, 337, 364, 376, 377, 381, 385, 394, 396, 398, 401, 409, 413, 416

Barbă Albastră - eroul principal al povestirii cu același nume de Perrault 67

Bărbier, Auguste - poet satiric francez (1805 - 1882)

50 Barbu, Eugen - prozator român (n. 1924) 315 Barrière, Theodore - dramaturg francez (1823 - 1877) 233 Bart, Jean - pseudonimul lui Eugeniu P. Botez, prozator român (1874 - 1933) 126

Bastiat, Frédéric - economist francez (1801 - 1850) 171, Bathil - poet latin (secolul I î.e.n.) 367 Baudelaire, Charles - poet francez (1821 - 1867) 113 Bayard, Pierre du Terroil - ilustru căpitan francez (1476 - 1524) 80, 81

Bălcescu, Nicolae - mare om politic, istoric și gânditor democrat-Revoluționar român (1819 - 1852) 325 Beaumarchais, Pierre Augustin Caron de - dramaturg francez (1732 - 1799) 59, 60, 76, 191, 389 Bebel, August - militant de seamă al mișcării muncitorești germane

Și internaționale (1840 - 1913) 267 Bécourt - muzician francez (a doua jumătate a secolului al

XVIII-lea) 57

Beethoven, Ludwig van - mare compozitor german (1770 - 1827) 332 Belerofon - erou corintian, fiul lui Glaucus și al Eurymedei 361, 362 Belicov - personaj din povestirea „Omul din cutie” de Gehov 218 Beligan, Radu -

actor și regizor român (n. 1918) 81 Belizarie - general bizantin din timpul lui Iustinian (e 505 - 565) 105 Belzebut - divinitate de origine siriană, socotită în religia veche a

Evreilor stăpân al iadului și căpetenie a duhurilor rele 258

Beniuc, Mihai - poet român (n. 1907) 37, 60, 81, 128, 138, 224

Bernard, Paul - cunoscut și sub numele de Tristan Bernard, romancier și dramaturg francez (1866 - 1947) 307

Bethmann-Hollweg, Theobald von - om de stat german, cancelar al imperiului (1909 - 1917) 278, 325 Blas din Priene - unul dintre cei șapte înțelepți al Greciei antice (secolul al VI-lea! e.n.) 74, 304

Bimbașa, Sava - căpitan de arnăuți din timpul zaverei 43

Bismark, Otto prinț de - om de stat și diplomat al Prusiei și Germaniei (1815 - 1898) 244

Bizet, Georges - compozitor francez (1838 - 1875) 241

Bârsescu, Agatha - actriță română (1857 - 1939) 43, 199, 230

Blaga, Lucian - filosof și poet român (1895 - 1961) 123, 158, 223, 264, 322

Blandiana, Ana - poetă română contemporană (n. 1942) 266

Bogza, Geo - scriitor român (n. 1908) 75, 110

Boiloau-Despréaux, Nicolas - poet și critic literar francez (1636 - 1711) 46, 141, 148, 154, 165, 176, 195, 203, 266, 351, 369, 375, 400

Boissonade, Jean-François - filolog francez. (1774 - 1857) 343 Bolintineanu, Dimitrie - poet român (1819 - 1872) 63, 84, 128, 209, 246, 248, 279, 338 Bonaparte, Marie-Laetiția - mama împăratului Napoleon I (1750 - 1836) 329

Bonifaciu al VIII-lea - papă (1294 - 1303) 342 Borgia,

Cezar - cardinal și om politic italian (c. 1476 - 1507) 45
Borgia, Lucreția - fiica papii Alexandru al VI-lea, celebră
prin frumusețe și cultură, dar și prin viața să aventuroasă
(1480 - 1519) 263

Bossuet, Jacques-Bénigne - prelat și erudit francez
(1627 - 1704) 23, 27

Botez, Demostene - poet român contemporan (n.
1893) 174, 372 Botvink, Mihail Moiseevici - șahist sovietic
(n. 1911) 58 Bourdaloue, Louis - predicator francez,
apartținând ordinului iezuiților

(1632 - 1704) 32 Brandt, Sebastián - poet german
(1458 - 1521) 272 Brâncuși, Constantin - sculptor român
(1876 - 1957) 110 Bremms - șef al tribului celtic al
senonilor care, în fruntea oștilor sale, i-a bătut pe romani
(390 î.e.n.) și a ocupat Roma pustiind-o 404

Breslașu, Marcel - poet român (1903 - 1966) 69, 158,
328

Britannicus, Claudius Tiberius - fiul împăratului
roman Claudius (41 - 55) 281

Brueghel (Bruegel sau Breugliol) Pieter - numit cel
Tânăr și Breughel al Infernului, pictor flamand (1564 - c.
1638) 308

Brutus, Marcus Iunius - om politic roman (85 - 42
î.e.n.) 125, 892, 396, 410

Bucefal - numele calului lui Alexandru Macedon; în
tradiția noastră populară a intrat sub numele de Ducipal
53

ЕШОЪшапо, Georg - lingvist și folclorist german
(1822 - 1884) 67

Buddha - epitet al legendarului Siddhartha Gautama,
numit și Sakia (Śakia) Muni (pustnicul din neamul Sakia),
propovăduitor al unei religii noi 101

Bulion, Georges Louis Ledere - naturalist francez
(1707 - 1788) 235, 236;

Buridan, Jean - filosof scolastic nominalist francez (c.
1300 - c. 1360) 252

Butler, Samuel - romancier și eseist englez (1835 - 1902) 241 Bulwer Lytton, Edward George - scriitor englez (1803 - 1873) 396 Bürger, Gottfried - poet liric german (1747 - 1794) 235, 267 Byron, George Gordon lord - celebru poet englez (1788 - 1824) 31, 123, 153, 332, 333, 417

C

Cabet, Étienne - utopist francez (1788 - 1856) 68

Caligula Caius Caesar - împărat roman (37 - 41) 57, 198, 301

Caliope - în mitologia greacă, una dintre cele nouă muze fiica lui Zeus, protectoarea poeziei epice și a elocinței 308, 316 Calipso - nimfă în mitologia greacă, stăpâna a insulei Ogygia 59

Calonne, Charles-Alexandre de - ministru francez (1734 - 1802) 367

Cambronne, Pierre - general francez (1770 - 1842) 222

Cămilă, Eusebiu - scriitor român (1910 - 1965) 151 Capendu, Evnest* - om de litere și dramaturg francez (1826 - 1868) 233 Caragiale, Ion Luca - scriitor clasic român, dramaturg, prozator și publicist (1852 - 1912) 46, 59, 70, 128, 131, 150, 151, 153, 180, 1

184, 208, 244, 246, 270, 307, 319, 350, 360, 371, 414 Cairavaggio - pe numele adevărat Michelangelo Merisi da - pictor;

Italian (c. 1573 - 1610) 387 Carmenta - nimfă înzestrată cu darul profeției 366 Carol I Stuart - rege al Angliei (1625 - 1649) 169, 348 Carol al V-lea - rege al Franței (1364 - 1380) 222 Carol al VI-lea - rege al Franței (1380 - 1422) 259 Carol al IX-lea - rege al Franței (1560 - 1574) 286 Carol al X-lea - rege al Franței (1824 - 1830) 293 Carol Quintul - rege al Spaniei (1516 - 1555) și împărat al Sfântului imperiu roman de națiune germană (1519 - 1555) 155 Casandra - eroină din poemele homerice, fiica lui Priam și a Hecubei 66, 67, 84

Casanova de Seingalt (Giovanni Giacomo) - celebru aventurier, născut

La Veneția (1725 - 1798) 67 Cassian, *Nina* - poetă română contemporană (n. 1924) 33, 57, 332

Cassio - personaj din piesă „Othello” de Shakespeare 262

Vixmm, Caius Longinus - unul dintre conducătorii partidului senatorial-republican din Roma (secolul I î.e.n.) } a fost unul dintre

Asasinii lui Cezar 396 Câștig Hone, Baldassarre - scriitor italian (1478 - 1529) 267 Castor - unul dintre dioscuri, fratele lui Pollux 69, 308 Caterina de Medici - soția lui Henric al II-lea, regele Franței (1519 - 1589) 283, 286

Catilina, Lucius Sergius - patrician roman, cunoscut prin conjurația organizată împotriva senatului (108 - 62 î.e.n.) 70, 311, 344

Cato, Marcus Porcius - scriitor și om de stat roman, cunoscut și sub numele de Cato cel Bătrân (234 - 159 î.e.n.) 71, 96, 109, 316, 365, 366

Cato din Utiea - strănepot al lui Cato cel Bătrân (95 î.e.n. - 46 î.e.n.) 71 Cațayeeru, Nae vezi Nae Cațavencu

Calinestu, George - critic, istoric literar și prozator român (1899 - 1985) 62, 131, 280, 353 Cehov, Anton PAvlovici - scriitor rus (-1860 - 1904) 25, 68, 80, 206, 218, 353, 368

Celsus - filosof roman platonician (secolul al II-lea) 397

Ceres - la romani, zeița griului și a recoltelor 29, 370

Cornâșovski, Nikêui Gavrilovici - democrat-revoluționar rus, scriitor

Și critic literar (1828 - 1889) 127, 156 Cervantes Saavedra, Miguel de - scriitor spaniol (1547 - 1616) 40, 71, 124, 128

Cezar, Calus Iulius Caesar - mare general, om de stat și scriitor roman

(100 - 44 î.e.n.) 27, 46, 94, 124, 134, 166, 177, 178, 190, 208, 238

245, 246, 278, 283, 366, 392, 406, 410 Chamâort, Nicolas - scriitor francez, moralist și autor de pamflete

(1741-1794) 172, 227 Charron, Pierre - moralist francez (1541 - 1603) 103

Chateaubriand, François René - scriitor francez (1768 - 1848) 64, 65, 76, 193, 246, 397

Chilon din Lacedtmona - alor spartan, unul dintre cei șapte înțelepți ai Greciei antice (începutul secolului al VI-lea! e.n.) 74, 97, 111 Cibela - divinitate antică de origine frigiană, care personifica natura 29 Cicero, Marcus Tidlus - celebru orator, scriitor și om politic roman (106 - 43 î.e.n.) 26, 37, 70, 71, 72, 83, 91, 96, 138, 144, 160, 183, 186, 187, 191, 192, 193, 201, 204, 205, 247, 261, 277, 284, 291, 29.3, 300, 310, 316, 320, 321, 331, 332, 343, 347, 357, 364, 365, 366, 369, 377, 379, 395, 403

Cineinoatus, Lucius Quintius - consul roman (secolul al V-lea t. e.n.) 82 Ciparfu, Timotei - filolog și lingvist român (1805 - 1887) 292 Ciree - în mitologia greacă, vrăjitoare renumită din insula Eea (cunoscută îndeosebi din „Odiseea”) 197 Cyrus - rege al perșilor, din dinastia Ahemenizilor, supranumit și Cyrus

Cel Mare (558 - 529 î.e.n.) 250, 260, 304 Cyrus cel Tânăr - satrapul Asiei Mici de vest, unul dintre fiii lui Darius al II-lea (secolul al V-lea! e.n.) 251 Classicus, Iulius - general din Galia, comandant al unei armate ro

Mane de cavalerie (secolul I e.n.) 120 Claudianus, Claudius - poet latin (c. 370 - c. 404) 347 Claudius, Tiberius Drusus - împărat roman, urmaș al lui Caligula

(41-54) 46, 263, 289 Cleobul din Lindos - unul dintre cei șapte înțelepți ai Greciei antice

(690 - 560 î.e.n.) 74 Cleopatra a VII-a - regină a Egiptului (51 - 30 î.e.n.) 276, 323, 324 Clitemnestra - în legendele grecești, fiica lui Tindarși aledei, soția

Lui Agamemnon 69, 84 Clotho - una dintre cele trei

zeițe ale sortii, denumite la greci Moire

Și la romani Parce 315 Codreanu, Mihail - poet român (1876 - 1957) 101, 199, 392 Coke (sau Cooko), sir Edward - jurisconsult și magistrat englez (1552 - 1634) 273

Colliu d'Haieville, Jean François - poet comic francez (1755 - 1806) 68, 196

Colonna, Aegidius - filosof scolastic, supranumit „princeps theolo-Gorum” (secolul al XII-lea) 380 Columb, Cristofor - celebru navigator genovez (c. 1451 - 1506) 2 lf 22, 89, 176, 312

Concordia - în mitologia romană, zeița păcii și a bunei înțelegeri 91 Constantin cel Mare, Flavius Valerius Constantinus - împărat roman

(306 - 337) 120, 199 Conu Leonida - personaj din comedia „Conu Leonida față cu reacțiunea” de I.L. Caragiale 151 *Coojtev*, James Fenimore - scriitor romantic american (1789 - 1851) 397 Copernic, Nicolaus Copernicus - nume latinizat al lui Kopernik Mi*

Kolaj), astronom polonez (1473 - 1543) 136 Corneille, Pierre - dramaturg francez (1606 - 1684) 140, 191, 221, 231, 236, 240, 257

Correggio, Antonio Allegri - pictor italian (c. 1489 - 1534) 33, 130

Costin, Miron - cronicar român (1633 - 1691) 83, 297

Сочѣис, George - poet clasic român (1866 - 1918) 23, 31, 63, 67, 98, 122, 140, 146, 152, 163, 181, 255, 292, 294, 296, 297, 305, 307, 315, 343, 375, 397 Coué, Emile - farmacist și specialist în psihoterapie, de origine

Franceză; autor al unei metode de vindecare prin autosugestie

(1857 - 1926) 264

Cousin, Victor - filosof idealist francez (1792 - 1867) 39 H

Crassus, Marcus Licinius - om politic roman (115 - 53 î.e.n.) 193 Creangă, Ion - scriitor clasic român (1837 -

1889) 98, 108, 285, 375, 386

Crébillon, Prosper-Jolyot de - dramaturg francez (1674 - 1762) 44, 71

Cresus - ultimul rege al Lidiei (în Asia Mică) renumit prin bogățiile

Sale (560 - 546 î.e.n.) 90 Crispus, Vibius - orator latin (secolul I e.n.) 411 Cntou - discipol și prieten al filosofului Socrate, unul dintre cei mai bogați cetățeni al Atenei 358 Cromwell, Oliver - om politic englez (1599 - 1658) 169, 170, 278 Cronos - în mitologia greacă, zeul timpului 188 Cupidon - cunoscut și sub numele de Amor, era, în mitologia romană, zeul dragostei 357, 358 Curtius, Ernst - filosof și istoric german (1814 - 1896) 277 Curtius, Rufus C. Quinius - istoric latin, autor al lucrării „Viața

Lui Alexandru” 277 Cuza, Alexandru Ioan - primul domnitor al Principatelor Unite

(1859 - 1862) și al statului național România (1862 - 1866) 98

D

Dar a - personaj din poemul dramatic „Nathan înțeleptul” de Lessing 110, 119

D'Alembert, Jean le Rond - filosof iluminist și matematician francez (1717 - 1783) 327

Dalila - femeie din neamul filistenilor, care, potrivit legendei, l-ar fi sedus pe Samson, apoi l-ar fi lipsit de putere, tăindu-i 7 şuvițe de păr, și l-ar fi predat dușmanului 268

Damocles - curtean al tiranului Siracuzei, Dionysios cel Bătrân (secolul al IV-lea î.e.n.) 357

Danaus - rege al Argosului, cetate din Grecia antică 53, 54

Dandanache, Agamită vezi Agami ța Dandanache

Daniil Sihastrul - călugărul unei mănăstiri de lemn de la Voroneț 63.

Pante Alighieri - cel mai însemnat poet italian (1265 - 1321) 30, 76, 170, 195, 224, 229, 277, 390 Danton,

Georges - om politic francez (1759 - 1794) 125, 353, 354
Darwin, Charles Robert - biolog englez (1809 - 1882) 242
Baudet, Alphonse - scriitor realist francez (1840 - 1897)
267, 301 David - rege semilegendar al Israelului (seccâul
al XI-lea! e.n.) /

306

Davus - sclav al lui Horațiu 25, 106, 107 Ddoe,
Daniel - scriitor iluminist și om politic englez (1660 -
1731V

354".

1) cian mi - eroină din mitologia greacă, fiica regelui
Oineus, soția;

Lui Hercule 61

Delavigne, Casimir - poet și dramaturg francez (1793
- 1843) 340

Delille, Jacques - poet francez (1738 - 1813) 178

Demetrescu, Traian - cunoscut și sub pseudonimul
Tradem, poet

Și prozator român (1866 - 1896) 160 Demostene -
om politic atenian, cel mai mare orator al Greciei antice

(384 - 322 î.e.n.) 156, 275 Descartes, René - filosof,
matematician și fizician francez (1596

1650) 87

Desdemona - personaj din tragedia „Othello” de
Shakespeare 188, 262

Desmoulins, Camille - om politic, ziarist și autor de
pamflete francez (1760 - 1794) 125

Destouches - pseudonimul lui Philippe Néricault,
dramaturg francez (1680 - 1754) 220, 277

Diana - zeița vânătorii la romani 137, 280

Diderot, Denis - filosof, scriitor și estetician francez
(1713 - 1784) 89

Didona - personaj legendar, sora lui Pigmalion,
întemeietoarea cetății Cartagina 406 Diodor din Sicilia -
istoric grec (c. 80 - 29 î.e.n.) 269 Diogene din Sinope -
filosof grec (c. 404 - 323 î.e.n.) 20, 54, 55, 225

Diogene Laerțiu - învățat grec (secolul al III-lea e.n.) 98, 111, 200 Dionysios cel Bătrân - tiran al Siracuzei (406 - 367 î.e.n.) 357 Dionysos - la greci, zeul vinului și al viței-de-vie 265 Discordia - la romani, zeița vrajbei 252

Dobrogeanu-Gherea, Constantin - sociolog și critic literar român (1855 - 1920) 70 - Dobroliubov, Nikolai Aleksandrovici - democrat-revoluționar, critic literar și publicist rus (1836 - 1861) 209

Domingo - personaj din poemul dramatic „Don Carlos” de Schiller 119

Domitian, Titus Flavius Domitianus - împărat roman (81 - 96) 46, 290, 410

Don Basilio - personaj din piesă „Bărbierul din Sevilla” de Beaumarchais 59

Don Carlos - personajul principal din poemul dramatic cu același nume de Schiller 119, 126

Donici, Alexandru - fabulist român (1806 - 1866) 35, 61

Don Juan - personaj legendar, de origine spaniolă, prototip al cavalerului seducător, fără scrupule 67, 123

Don Quijote - personajul principal al operei „Don Quijote de la Mancha” de Cervantes 53, 71, 124, 128, 337, 355

Dostoievski, Fiodor Mihailovici - scriitor rus (1821 - 1881) 68, 206, 225, 368

Dracon - arhonte și legiuitor al Atenei (secolul al VII-lea î.e.n.) 126

Druon, Maurice - scriitor francez contemporan (n. 1918) 315 Ducă, Gheorghe - domn al Moldovei (1665 - 1666, 1668 - 1672, 1678 - 1683) și al Țării Românești (1673 - 1678) - 412 Dumas, Alexandre - cunoscut și sub numele de Dumas-père „tatăl”, romancier și dramaturg francez (1802 - 1870) 39, 80, 123, 222 Dumas, Alexandre - cunoscut și sub numele de Dumas-fils „fiul”, dramaturg și romancier francez (1824 - 1895) 39, 102, 123 Dürer, Albrecht - pictor, desenator și gravor german (1471 -

1528) 130 Dupont de Nemours, Pierre Samuel - economist francez (1739 - 1817) 323

E

Ecaterina a II-a - principesă germană căsătorită cu Petru al III-lea; împărăteasă a Rusiei (1762 - 1796) 263
Edip - erou din mitologia greacă, fiul regelui teban Laios? I al

Iocastei 106, 107 Eduard al III-lea - rege al Angliei (1327 - 1377) 185 Eiimița - personaj din comedia „Conu Leonida față cu reacțiuneu”.

De I.L. Caragiale 151 Eftâmiu, Victor - poet, prozator și dramaturg român (n. 1889) 75,.

123, 210, 264, 332

Ehronburg, Ilya Grigorievici - scriitor sovietic rus (1891 - 1967) 39

Electra - în mitologia greacă, fiica lui Agamemnon și a Glitemnes-Trei, sora Ifigeniei și a lui Oreste 308, 360
Elena - în mitologia greacă cea mai frumoasă dintre muritoare, era

Fiica lui Zeus și a Ledei 17, 69, 361 Elianos, Claudius Aelianus - scriitor care a trăit în Italia și a scris

În limba greacă (secolul II e.n.) 75 Elizabeta I Tudor - regină a Angliei (1558 - 1603) 189 Emerson, Ralph Waldo - filosof, publicist și poet nord-american (1803 - 1882) 219

Em inc seu, *Mihai* - cel mai mare poet român (1850 - 1889) 24, 25, 30, 42, 61, 73, 78, 84, 102, 103, 107, 110, 118, 137, 140, 142, 159, 176, 190, 235, 260, 268, 274, 275, 280, 281, 297, 316, 401, 413, 414

Endymion - personaj mitologic, păstor din Carla, de o frumusețe deosebită pe care Selene (Luna) venea să-l admire noaptea în timp ce dormea 373

Enea - în mitologia greco-romană, erou legendar, fiul lui închise și al zeiței Venus 34, 140, 146, 181, 188, 247, 261, 296, 378, 391 - 400, 406

Engels, Friedrich - unul dintre fondatorii

comunismului științific, genial învățător, organizator și conducător al proletariatului internațional (1820 - 1895) 37, 50, 81, 145, 153, 177, 238

Eiighlen, Louis-Antoine-Henri de Bourbon-Condé, duce de (1772 - 1804), fiul prințului de Condé, implicat într-o conspirație împotriva lui Napoleon și condamnat la moarte 78

Ennius, Quintus - unul dintre primii poeți latini (c. 240 - 169 î.e.n.) 116, 204

Epictet - filosof stoic grec (c. 50 - c 138) 379 Epiur - filosof materialist și ateist grec (341 - 270 î.e.n.) 145

Epimonide - filosof cretan (secolul al VI-lea! e.n.) 74, 374

Epimeteu - unul dintre titani, fiul lui Iapetus și al Clymenei 99

Eros - zeul dragostei în mitologia greacă, fiul Afroditei 358

Esau - personaj biblic, primul născut al patriarhului

Isac 40 Eschil - poet tragic grec (c. 525 - 456 î.e.n.) 84,

167, 279, 332 Esculap - în mitologia greacă, zeul

tămăduirii, considerat patronul

Medicinei 268, 358, 359 Esop - fabulist grec

(sfârșitul secolului al VII-lea începutul secolului al VI-lea! e.n.) 84, 180, 239, 338, 372, 376

ASII

Étienne, Charles-Guillaume - autor dramatic și publicist francez

(1777 - 1845) 306, 307 Euclid - matematician grec

(c. Sec. al III-lea! e.n.) 342 Euridice - în mitologia greacă,

soția lui Orfeu 378 Euripide - poet tragic grec (480 - c.

406 î.e.n.) 117, 257, 330, 343, 360, 408, 410, 412 *

Euryalus - unul dintre însoțitorii lui Enea, mort în lupta cu rutulii 259

F

Fabius Cuuctator (Quintus Fabius Maximus) - om politic și general roman 97

Faust (Doctor Johannes) - alchimist și astrolog

german (c. 1480 - c. 1540) 66, 80, 169, 249, 258, 309 Făt-

Frumos - erou principal al unor basme populare românești

152 Fedru, Phaedrus - scriitor latin de origine tracă (secolul I e.n.)

227, 267, 331, 338, 376, 405/

Ferdinand I de Habsburg - rege al Boemiei și Ungariei (1526), rege

Al romanilor (1531) și împărat germanic (1558 - 1564) 138, 155 Ferdinand al II-lea - rege al Cehiei (1617 - 1637) al unei părți din

Ungaria și împărat germanic (1619 - 1637) 138 Ferrero, Alphonso marchiz della Marmora - om politic italian (1801 - 1878) 399

Feuchtwanger, Lion - romancier german (1884 - 1958) 37 Fiesco - personaj din piesă „Conjurația lui Fiesco” de Schiller 255 Figaro - personaj din comediile lui Beaumarchais 76 Filaminta - personaj din piesă „Femeile savante” de Molière 56 Filip al II-lea - rege al Macedoniei (359 - 336 î.e.n.), tatăl lui Alexandru Macedon 121 Filip al I-ua - rege al Spaniei, fiul lui Carol Quintul (1556 - 1598) 126

Flaubert, Gustave - romancier francez (1821 - 1880) 149 Filip al IV-lea (cel Frumos) - rege al Franței (1285 - 1314) 380 Florian, Jean Pierre Claris de - fabulist și romancier francez (1755 - 1794) 38, 352

Fontenelle, Bernard Le Bovier de - scriitor și filosof francez (1657 - 1757) 282

Fortuna - la romani, zeița norocului 43

Fouehé, Joseph - om politic francez (1759 - 1820) 78

Fourier, Charles - socialist utopic francez (1772 - 1837) 68

Foumier, Eduard - om de litere francez (1819 - 1880) 233 Francisc I - rege al Franței (1515 - 1547) 337, 374, 389 Frank, Sebastián sau Francus - teolog german (1499 - 1542) 272 Franklin, Benjamin - om politic american, cercetător al naturii și gânditor iluminist (1706 - 1790) 57 Frederic I Barbarossa - de Hohenstauden, împărat al Imperiului romano-german (1152 - 1190). 382 Frederic al

II-lea - rege al Prusiei (1740 - 1786) 217 Frederic Wilhelm al IV-lea - rege al Prusiei (1840 - 1861) 280 Freidank - nume sau poreclă însemnând „liber-cugetător” al unui poet german, autor al poemului satiric „Bescheidenheit” (secolul al XIII-lea) 282 Freiligrath, Ferdinand - poet liric german (1810 - 1876) 213 Fréron, Elie - critic francez (1719 - 1776) 73

Frunzetti, Ion - critic de artă și poet român contemporan (n. 1918) - 104

Fučík, Julius - scriitor, ziarist și critic literar ceh (1903 - 1943) 299 Fustei de Couianges, Numa-Denis - istoric francez (1830 - 1889) 388

S

Gagarin, Iuri Alekseevici - aviator sovietic, primul cosmonaut din

Lume (1934 - 1968) 90 Galaction, Gala - pseudonimul lui Grigore Pișculescu } scriitor român

(1879 - 1961) 154, 306 Galilei, Galileo - fizician și astronom italian (1564 - 1642) 136, 137 Gallus, Cornelius - poet latin (69 - 26 î. eji.) 305 Gambètta, Léon - om politic francez (1838 - 1882) 365 Gane, Nicolaie - scriitor român (1838 - 1916) 360 Gargantua - unul dintre eroii romanului „Gargantua și Pantagruel”.

Al lui François Rabelais 164, 314 Gautier de Lille (sau de Chatillon) - poet francez care a scris în limbă

Latină (secolul al XII-lea) 197 Gararni, Paul - pe numele adevărat Sulpice Guillaume Chevalier, pictor și grafician francez (1804 - 1866) 135 Gellius, Aulus - scriitor latin (secolul al II-lea e.n.) 237 George Sandin - personaj din comedia cu același nume de Molière

390, 391

Gerbert d'Aurillac - călugăr francez, vestit filosof și matematician; cu sprijinul împăratului Otto al III-lea a fost ridicat la rangul de papă, primind numele de Silvestru al II-lea (999 - 1003) 415

Gérôme, Jean-Léon - pictor și sculptor francez (1824

- 1904) 134 Gessler, Hermann - guvernator austriac al cantoanelor elvetice

Schwytz și Ury (începutul secolului al XIV-lea) 104
Gheorghe Ștefan - domn al Moldovei (1653 - 1658) 297
Gheorghiu, Mihnea - scriitor și critic român contemporan (n. 1919) 51, 182

Ghica, Ion - om politic, economist și scriitor român (1816 - 1897)

24, 54, 97, 363 Gibbon, Edward - istoric englez (1737 - 1794) 195 Goethe, Johann Wolfgang - celebru poet, gânditor și om de știință german (1749 - 1832) 39, 66, 103, 113, 114, 133, 140, 158, 169, 175, 218, 223, 232, 239, 249, 250, 255, 258, 260, 286, 332, 360, 364, 369, 379, 400, 402, 403, 405, 412, 417, 418, 420, 421 Gladstone, William Ewart - om politic englez (1809 - 1898) 146 Glauce - fiica regelui Creon și soția lui Iason 257 Glück, Christoph Willibald - compozitor de origine cehă (după alte

Versiuni - germană) (1714 - 1787) 308 Goe - personaj principal din schița „D-l Goe” de I.L. Caragiale 70 Goga, Octavian - poet român (1881 - 1938) 113, 264 Gogol, Nikolai Vasilievici - scriitor rus (1809 - 1852) 156, 249 Golescu, Iordache - cărturar român (1768 - 1848) 285 Gonccarov, Ivan Aleksandrovici - scriitor rus (1812 - 1891) 225, 314

Goldoni, Carlo - dramaturg italian (1707 - 1793) 123, 267 Goldsmith, Oliver - scriitor preromantic englez, de origine irlandeză (1728 - 1774) 226

Gorki, Maxim - pseudonimul lui Aleksei Maksimovici Peșkov, mare scriitor sovietic rus (1868 - 1936) 65, 75, 105, 183

Gounod, Charles François - compozitor francez, organist și dirijor (1818 - 1893) 46

Gracchus, Caius Sempronius - tribun și orator roman (153 - 121 î.e.n.) 248, 341

Gracchus, Tiberius Sempronius - tribun și orator roman (162 - 133 sau 132 î.e.n.) 248, 341

Grații - în mitologia romană, divinități care personificau frumusețea și gingășia feminină 296

Grétry, André Ernest Modeste - compozitor francez de origine belgiană (1741-1813) 266

Griboedov, Aleksandr Sergheevici - scriitor rus (1795 - 1829) 329, 330

GnipsLTzei, Franz - poet și dramaturg austriac (1791 - 1872) 107, 257

Grimm, Jacob - lingvist și filolog german (1785 - 1863) 75 Grimm, Wilhelm - filolog și folclorist german (1786 - 1859) '75 Gulliver - personajul central al romanului lui Swift „Călătoriile lui Gulliver” 52

Gutenberg, Johann - tipograf german, inventatorul tiparului cu litere mobile de metal (c. 1400 - 1468) 155 Gutzkow, Karl - scriitor și publicist german (1811 - 1878) 284

Ilali ne mann, Samuel - medic german (1755 - 1843) 91 Ham în car Barcas - vestit conducător de oști cartaginez, tatăl lui Hannibal (m. 228) - 217 Hamlet - personajul principal al tragediei cu același nume de

Shakespeare 161, 166, 179, 384, 386 Hannibal - om politic și conducător militar cartaginez (247 - 183

Î. E. n.) 109, 133, 145, 174, 175, 217 Harpagon - personajul principal din comedia „Avarul” de Molière 192, 337.

Harun al-Bașid - calif arab (786 - 809) 58

Harvey, William - medic englez (1578 - 1657) 304

Hector - personaj principal din „Iliada”, viteaz apărător al Troiei, fiul lui Priam și soțul Andromacăi 176, 353 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich - filosof german, reprezentantul

Cel mai de seamă al filosofiei clasice germane (1770 - 1831) 145 Heine, Heinrich - poet liric german (1797 - 1856) 23, 39, 50, 72, 82, 87, 104, 114, 121, 122, 125, 129, 139, 155, 189, 190, 217, 241, 252, 257, 302, 355, 357, 411 Helge, Ingstad - explorator norvegian contemporan 22

Heliade Radule seu, Ion - scriitor și om politic român (1802 - 1872)

361

Helvetius, Claude Adrien - reprezentant de seamă al materialismului și ateismului francez din secolul al XVIII-lea (1715 - 1771) 109, 110

Henric al VI-lea - rege al Angliei (1422 - 1461) 319
Henne al IV-lea - rege al Navarrei (1572 - 1610) și al Franței (1589 - 1610) 64, 316

Hora - în mitologia greacă, zeița protectoare a căsniciei, a soțiilor

Și a mamelor, personificare a fidelității conjugale 253, 373
Heraclit din Efes - filosof grec (e 540-o 470 î.e.n.) 352, 387 388
Herbert, George - poet englez (1593 - 1633) 177

Hercule (Héraclès) - vestit erou grec, fiu al lui Zeus și al unei muritoare - Alcmena 35, 61, 88, 89, 147, 168, 177, 197, 278

Herder, *Johann* Gottfried - filosof, critic literar și scriitor german (1744 - 1803) 238, 275

Herodot - istoric grec (c. 484 - 425 î.e.n.) 90, 317, 347, 392

Herzen, Aleksandr Ivanovici - democrat revoluționar rus, filosof materialist și scriitor (1812 - 1870) 305, 357

Hesiod - poet grec (probabil secolul al VIII-lea sau secolul al VII-lea! e.n.) 99, 136, 252

Hieron al II-lea - tiran al Siraeuzei (269 - 214 î.e.n.) 142

Hindenburg, Paul von Beneckendorff - om politic și feldmareșal german (1847 - 1934) 346

Hiperion - unul dintre cei nouă sateliți ai lui Saturn, confundat adeseori cu soarele sau cu unul dintre aștrii nocturni (de ex. Luceafărul) 79

Hipocrat din Kos - celebru medic grec, supranumit „părintele medicinei” (e 460 - 375 î.e.n.) 39, 297
Hippocrene - „Izvorul calului” era denumirea unui izvor

consacrat

Muzelor 81, 322 Hobbes, Thomas - filosof englez (1588 - 1679) 50, 183 Hoche, Lazăre - mare general francez din timpul revoluției burgheze * (1768 - 1797) 349

Hoffmann, Ernst Theodor Amadeus - scriitor, artist plastic și muzician german (1776 - 1822) 221 Hogaș, Calistrat - scriitor român (1847 - 1917) 338, 352, 355 Holbach, Paul Henri - filosof materialist și ateist francez (1723 - 1789) 153

Homer - cel mai mare poet epic grec; a trăit, probabil, între secolele al XII-lea și al VIII-lea! e.n. 17, 34, 39, 50, 59, 60, 85, 168, 197, 200, 205, 282, 301, 326, 336, 343, 352, 353

Honorius, Flavius Augustus - primul împărat al Imperiului roman de apus (395 - 423) 347

Horatîu, Quintus Horatius Flaccus - celebru poet latin (65 - 8 î.e.n.) 17, 18, 23, 24, 25, 34, 44, 45, 49, 52, 64, 92, 111, 115, 116, 118, 128, 132, 139, 144, 152, 165, 169, 173, 181, 193, 196, 200, 202, 203, 204, 206, 230, 247, 257, 261, 273, 276, 277, 284, 289, 290, 291, 294, 297, 309, 317, 327, 328, 333, 336, 338, 339, 340, 343, 351, 353, 357, 365, 372, 375, 378, 390, 395, 402, 410

Horiații și Curiatii - două grupe de câte trei frați gemeni reprezentanți, după legendă, ai cetăților rivale Roma și, respectiv, Alba-Longa care s-au luptat între ei pentru a decide supremația uneia dintre cetăți 340

Horus - divinitate din mitologia egipteană, fiul lui Osiris și al lui Isis, reprezentat ca un om cu cap de șoim 380

Huiet, Pierre Daniel - prelat și erudit francez (1630 - 1721) 23

Hugo, Victor - scriitor francez (1802 - 1885) 21, 79, 149, 220, 222, 301, 321, 326, 338, 374, 388

Hue, Jan - reformator religios, ideolog al mișcării populare antifeudale a cehilor (1369 - 1415) 309

Huxley, Aldous Leonard - scriitor englez (1894 - 1963) 379

I

Iacob - personaj biblic, fiu al patriarhului Isac 40
Iacob I - rege al Angliei (1603 - 1625) 141, 273 Iacoptue
da Todi - poet italian (1230 - 1306) 254 Iago - personaj din
tragedia „Othello” de Shakespeare 184, 262 Ianus - în
mitologia romană, rege care a domnit în Latium 188, 189

Iason - erou din mitologia greacă, fiul regelui Aison,
din Iolkos

Și conducător al expediției argonauților 257 Ibarruri,
Dolores - președintă a Partidului Comunist din Spania

(n. 1895) 245

Ibrăileanu, Garabet - critic și istoric literar român
(1871 - 1936) 263

Ibykos - poet liric grec (secolul al VI-lea! e.n.) 85, 86

Ieronim din Praga - adept și propovăduitor al ideilor
lui Jan Huș

În Cehia, Polonia, Lituania și Rusia (m. 1416) 309
Ifigenia - în mitologia greacă, fiica lui Agamemnon și a
Clitemnes-Trei 133, 218, 421 Ileana Cosânzeana - personaj
din basmele populare românești 152, 190, 191

Ingres, Jean Auguste Dominique - pictor, desenator și
gravor francez (1780 - 1867) 409

Ioana d'Arc - eroină a poporului francez (1412 -
1431) 219

Iorga, Nicolae - istoric român, publicist, orator, om
politic și scriitor (1871-1940) 260, 261, 264, 378

Iosif al II-lea de Habsburg - împărat al Imperiului
romano-german (1780 - 1790) 382

Iosif, Ștefan Octavian - poet român (1875 - 1913 23,
26, 32, 55, 76, 95, 115, 130, 156, 159, 167, 169, 189, 263,
264, 347, 417 Ipingescu, Nae vezi Nae Ipingescu

Isabeau de Bavière - regină a Franței (1371 - 1435)
259

Isabela (Isabelle de France) - soția lui Eduard al II-

lea al Angliei 185, 259

Lspnescu, Petre - folclorist și scriitor român (1830 - 1887) 41, 76 Iulian Apostatul, Flavius Claudius Iulianus - împărat roman (361 - 363) 211

Iuliu al II-lea - papă pe numele său Julien de la Rovère (1503 - 1513) 203

Jupiter - la romani, stăpânul zeilor și al oamenilor 17, 36, 91, 99, 186, 188, 197, 205, 252, 286, 320, 342, 343 Iulian - împărat bizantin (527 - 565) 105, 197, 371

Iulius Caesar, Decimus Iunius Iuvenalis - poet satiric roman (c. 60 - 140)

48, 80, 94, 106, 119, 120, 121, 145, 148, 149, 182, 199, 241, 256, 261, 262, 295, 341, 345, 371, 411

Jacoby, Jean - medic și om politic prusac (1805 - 1877) 280 Jacques „Melancolicul” - personaj din piesă „Cum vă place” de Shakespeare 29

Jenner, Edward - medic englez (1749 - 1823) 215

Johnsen, Samuel - filolog și scriitor englez (1709 - 1784)

176 Jonson, Benjamin sau Ben Jonson - dramaturg englez (1572 - 1637) 71

Joseph, François Le-Clerc du Tremblay - călugăr capucin confident

Al cardinalului Richelieu (1577 - 1638) 134 Jourdain - personaj din comedia „Burghezul gentilom” de Molière

49, 149, 150

Jupân Dumitrache - personaj din comedia „O noapte furtunoasă” de I.L. Caragiale 307

K

Kant, Immanuel - celebru filosof german (1724 - 1804) 37 Karl Moor - personaj din piesă „Hoții” de Schiller

301 Keate, John - poet romantic englez (1795 - 1821) 373

Krâloi, Ivan Andreevici - fabulist rus (1769 - 1844) 167

Kogălniceanu, Mihail - om politic, istoric, scriitor, ziarist și orator român (1817 - 1891) 79 Kuprin, Aleksandr Ivanovici

- scriitor rus (1870 - 1938) 269

Lachesis - una dintre cele trei zeițe ale sorții,

denumite la greci

Moire și la romani Parce 315 Ladon – fiul Echidnei și al lui Typhon, era balaurul cu o sută de

Capete care păzea merele de aur din grădina Hesperidelor 17 ba Fayette, Marie Joseph de – general și om politic francez (1757

1834) 50

La Fontaine, Jean de – celebru fabulist francez (1621 – 1695) 29, 51, 65, 67, 80, 118, 157, 191, 194, 203, 213, 226, 227, 229, 231, 266, 277, 315, 317, 326, 330, 338, 339, 351, 376, 386, 400, 403 LaicYSki – personaj din nuvela „Duelul” de Cehov 80 Lamartine, Alphonse de – scriitor francez (1790 – 1869) 88, 118 311

Lampridius, Aelius – istoric latin (secolul al IV-lea e.n.) 248 Laocoon – în mitologia greacă, preot al lui Apollo la Troia 385 Lavoisier, Antoine Laurent – chimist francez (1743 – 1794) 352 * Laxness, Halldor Kiljan – scriitor islandez (n. 1902) 410 ı

Leda (sau Lede) – în mitologia greacă, soția lui Tindar; mama lui Castor și Pollux, a Elenei și a Clitemnestrei 17, 69 r

Leibniz, Gottfried Wilhelm – filosof german (1646 – 1716) 37, 242, 277, 387

Lenau, Nikolaus – pseudonimul lui Franz Niernbsch Edler von Strehlenau), poet austriac (1802 – 1850) 123 *

Leon al X-lea – papă, din familia Medici, fost comandant al oșt” * papale și duce al Florenței (1513 – 1521) 362;

Lenin, Vladimir Ilici – teoretician și conducător genial al proletariatului internațional (1870 – 1924) 26, 31, 46, 89, 91, 95, 121 157, 166, 169, 174, 207, 241, 274 f

Leonardo da Vinci – mare pictor, sculptor, arhitect, om de știință și gânditor italian (1452 – 1519) 378: v

Leoncavallo, Ruggero – compozitor italian (1858 – 1919) 131? Leonidas – rege al Spartei (488 – 480 î.e.n.) 225 Leopardi, Giacomo – poet italian (1798 – 1837) 275

Leporello - personaj din opera „Don Juan” de Mozart 123
Lesnea, George - poet român (n. 1902) 56
Lessing, Gotthold Ephraim - scriitor german (1729 - 1781) 49, 50
51, '93, 103, 110, 119, 218, 262, 290, 345

Lévis, Pierre-Gaston duce de - literat francez (1764 - 1830) 286
Linne, Karl von - biolog suedez, cel mai de seamă botanist al secolului al XVIII-lea (1707 - 1778) 277

Logau, Friedrich - poet german (1604 - 1655) 372
Longfellow, Henry Wadsworth - poet american (1807 - 1882) 142, 231

Lothar I - rege al Italiei (818) și împărat al Imperiului carolingian (840 - 855) 382

Louison - personaj din piesă „Bolnavul închipuit” de Molière 25
Louvois, Michel Le Tellier, marchiz de - om de stat francez (1641-1691) 278

Lovinescu, Eugen - critic, teoretician și istoric literar român (1881 - 1943) 400

Lovinescu, Horia - dramaturg român (n. 1917) 264, 410
Lucan, Marcus Annaeus Lucanus - poet epic latin (39 - 65) 245, 281, 409

Lucifer - nume sub care teologia creștină îl desemnează pe diavol 258

Lucian din Samosata - scriitor și filosof materialist grec (c. 125 - c. 192) 146, 205

Lucilius, Caius - poet latin (c. 180 - c. 102 î.e.n.) 120, 122, 199, 349, 375, 412

Lucrețiu, Titus Lucretius Carus - poet latin și filosof materialist

(c. 99 - 55 î.e.n.) 50, 137, 147
Lucilius, Lucius Lucinius - general roman, renumit pentru luxul și bogăția sa (109 - 57 î.e.n.) 310
Lucius Attius - poet roman (170 - 94 î.e.n.) 300
Ludovic Bonaparte - cunoscut și sub numele de Napoleon al III-lea 9

Împărat al Franței (1852 - 1870) 214
Ludovic al XI-loa - rege al Franței (1461 - 1483) 340
Ludovic al XI-lea - rege al Franței (1462 - 1515) 77, 390
Ludovic al XII-lea -

rege al Franței (1610 - 1643) 134 Ludovic al XIV-lea - rege al Franței, supranumit și Regele Soare

(1643 - 1715), 23, 194, 195, 206, 236, 278, 362, 367, 396 Ludovic al XV-lea - rege al Franței (1715 - 1774) 25, 36, 318 Ludovic al XVI-lea - rege al Franței (1774 - 1792) 27, 408 Ludovic al XVIII-lea - rege al Franței (1814 - 1824) 237 Luther, Martin - reformator, întemeietorul protestantismului german (1483 - 1546) 416

M

Macedonski, Alexandru - scriitor român (1854 - 1920) 53, 160, 184, 258

Machiavelli, Niccolò - om politic, istoric și scriitor italian (1469 - 1527) 121, 244

Mac-Mahon, Patrice de - mareșal și om politic francez (1808 - 1894) 215, 365

Macrobiu, Macrobius Ambrosius Theodosius - scriitor latin (secolul VI-V) 93

Madame Bovary - personajul principal din romanul cu același nume de Flaubert 149

Madelin, Louis - istoric francez (1871 - 1956) 353

Maeterlinck, Maurice - scriitor belgian de limbă franceză (1862-1949) 317.

Mahomed - propovăduitor religios semilegendar, întemeietorul islamismului (mahomedanismului) (c. 570 - 632) 100, 101, 120

Maiakovski, Vladimir Vladimirovici - scriitor sovietic rus (1893 - 1930) 61, 393

Maiorescu, Titu - critic, estetician și om politic român (1840 - 1917) 228

Malebranche, Nicolas de - filosof francez (1638 - 1715) 221

Malherbe, François de - poet francez (1555 - 1628) 354, 355

Malthus, Thomas Robert - preot englez, economist

cunoscut îndeosebi printr-o teorie neștiințifică despre populație (1766 - 1834) 242

Manilius - poet latin (secolul I î.e.n.) 275

Mau în, Adrian - poet român (189.1 - 1968) 264

Marcellus, Marcus Claudius - general roman (c. 268 î.e.n. - 208) 205, 391:?

Marguerite Gauthier - eroina romanului „Dama cu camelii”. de Al. Dumas-fiul 102 Y

Maria Antoaneta - regină a Franței, soția lui Ludovic al XVI-lea și fiica împăratului Austriei, Francisc I 100, 408

Maria Stuart - regină a Scoției (1542 - 1567) 189

Marlowe, Cristopher - dramaturg englez precursor de seara A al lui Shakespeare (1564 - 1593) 80 %

Marius Chicoș Rostogan - personajul principal din schița „Un peda - gog de școală nouă” de I.L. Caragiale 70

Martial, Marcus Valerius Martialis - poet latin (c. 40 - c. 104) 72, 120, 173, 262, 289, 364, 401. .

Marx, Karl - filosof, materialist și dialectician, întemeietor al comunismului științific, genial învățător, organizator și conducător al proletariatului internațional (1818 - 1883) 30, 31, 45, 50 69, 81, 171, 177, 184, 213, 236, 238, 332;

Mathusalem - patriarh biblic, bunic al lui Noe care ar fi trăit 969 de ani 255

Matius, Calvena Gaius - poet latin (84 î.e.n. - 4 î.e.n.) 406 Mazarin, Jules - om politic, diplomat și cardinal francez de origine

Italiană (1602 - 1661) 195 Măinescu, Tudor - poet român (n. 1892) 120

Mecena, Caius Cilnius Maecena - om politic și scriitor latin (c. 70 - 3 î.e.n.) 257, 262, 351

Medeea - în mitologia greacă, vrăjitoare renumită, fiica lui Actes și nepoata Circei 92, 257

3 Ieduza - în mitologia greacă, una dintre cele trei Gorgone 258

Mefisto (Mefistofeles) - numele diavolului în legenda

medievală a doctorului Faust 169, 258, 309, 337

3 Icbiing, Franz - istoric și publicist german, teoretician al marxismului (1846 - 1919) 81

Menandru - dramaturg grec din Atena (342 - 292 î.e.n.) 248, 296, 346

Mendelssohn-Bartholdy, Felix - compozitor, pianist, organist și dirijor german (1809 - 1847) 178 Mentor - în „Odissea” lui Homer, educatorul lui Telemah, fiul lui Ulise 262

Mercier, Louis-Sébastien - scriitor francez (1740 - 1814) 235 Mercur - la romani, zeul comerțului și al călătoriilor; în general, era

Considerat mesagerul zeilor, patronul muzicii, al meșteșugurilor

Etc. 406

Mercutio - personaj din piesă „Romeo și Julieta”, prieten al lui Romeo 263

Messalina, Valeria - patriciană romană; a fost soția împăratului Claudiu (15 - 48 e.n.) 263.

Michelangelo Buonarroti - sculptor, pictor, arhitect și poet italian

(1475 - 1564) 203, 291, 332 Micfaelet, Jules - istoric, publicist francez (1798 - 1874) 409 Midas - în mitologia greacă, rege al Frigiei 265, 266 Millet, Jean François - pictor și gravor francez (1814 - 1875) 249 Miltiaie - strateg atenian (m. 489 î.e.n.) 230, 231 Milton, John - mare poet englez (1608 - 1674) 249, 274, 308 Minerva - la romani, zeita înțelepciunii, a artelor și a strategiei războinice 36, 202, 203, 317 Minulescu, Ion - poet și prozator român (1881 - 1944) 28, 30, 130, 160, 179, 297

III

Mirabeau, Honoré Gabriel Riqueti de - om politic francez (1749 - 1791) 109, 323 à

Mirabeau, Octave - scriitor francez (1850 - 1917) 233 ψ·

Mircea cel Bătrân - domn al Țării Românești (1386 -

1418) 107, 142 Mi rodau, Alexandru - dramaturg român contemporan (n. 1927) 295 Mitridate al VI-lea Eupător - rege al Pontului (111 - 63 î.e.n.) 260 Mitridate al VII-lea - rege al Pontului (123 - 63 î.e.n.) 311;

Moise - conducător și legislator mitic al poporului evreu considerat fondatorul mozaismului 411! Molière - pseudonimul lui Jean-Baptiste Poquelin, dramaturg clasic francez, unul dintre cei mai mari dramaturgi ai literaturii universale (1622 - 1673) 25, 32, 33, 49, 56, 107, 123, 135, 149, 171, 175, 192, 214, 226, 227, 234, 307, 336, 350, 353, 369, 381, 390, 400, 403. Molinos, Miguel - teolog spaniol (1628 - 1696) 340 Y Montaigne, Michel de - scriitor și gânditor umanist francez (1533 - 1592) 294, 328

Montesquieu, Charles Louis de Secondat - scriitor și filosof iluminist

Francez (1689 - 1755) 305, 336, 398 Morfeu - în mitologia greacă, divinitate care plăsmuiește visele, fiul

Lui Hypnos (somnul) 209/

Motoc - boier moldovean, mare-vornic pe la mijlocul secolului al

XVI-lea 63, 64, 101 Mozart, Wolfgang Amadeus - compozitor austriac (1756 - 1791) 123, 359

Murger, Henri - scriitor francez (1822 - 1861) 178

Murnu, George - scriitor român (1868 - 1957) 85 Musset,

Alfred de - scriitor francez (1810 - 1857) 192, 193, 269,

306. Mușatescu, Tudor - dramaturg și publicist român (n. 1903) 53, 75, 131

Münchhausen, Karl Friedrich Hieronymus baron von - ofițer german (1720 - 1797) 267

H

Nabucodonosor al II-lea - rege al Babilonului (604 - 562 î.e.n.) 89 Nae Cațavencu - personaj principal în comedia „O scrisoare pierdută”.

De I.L. Caragiale 70, 128, 184, 244.

Nae Ipingescu - personaj din comedia „O noapte furtunoasă” d

I. L. Caragiale 350 Ê;

Naevius, Cneius - primul poet latin (e 270 - c. 200 î.e.n.) 247

Napoleon I Bonaparte - împărat al Franței (1769 - 1821) 27, 50, 64, 77, 78, 86, 89, 113, 127, 129, 164, 165, 192, 194, 197, 222, 226, 248, 254, 412, 416

Narcis - în mitologia greacă, tânăr de o remarcabilă frumusețe, fiul

Regelui Cephisus și al nimfei Liriope 274 Nero, Lucius Domitius Athenobarbus Nero - împărat roman (54 - 68 e.n.) 44, 48, 281, 335, 344 Nathan - personaj principal din poemul dramatic „Nathan înțeleptul” de Lessing 49, 111 Neagoie Basarab - domn al Țării Românești (1512 - 1521) 263 Neculce, Ion - cronicar român (c. 1672 - 1745) 131 Neculufă, Dumitru Theodor - poet român (1859 - 1904) 89, 177 Nesruzzi, Costache - scriitor român (1808 - 1868) 63, 64, 101, 155, 333 Nemesis - în mitologia greacă, fiica lui Erebus (întineric) sau a Noptii, zeiță a răzbunării și a justiției 279 Nepos, Cornelius - istoric roman (c. 100 - 25 î.e.n.) 201 Noptun (Neptunus) - la romani, zeul mării, al apelor, protectorul

Navigației 27, 47, 400 Nerval, Gérard de - scriitor francez (1808 - 1855) 215 Nessus - în mitologia greacă, centaur care îi ajută pe călători să treacă fluviul Evenos, ucis de Hercule atunci când a încercat s-o răpească pe Deianira 60*, 61 Nestor - în mitologia greacă, rege al Pilosului, renumit pentru înțelepciunea sa 282

Newton, Isaac - mare matematician, fizician și astronom englez

(1642 - 1727) 89, 253 Nez val, Vitêzlav - poet ceh (1900 - 1958) 81 Nicolaie I - împărat al Rusiei (1825 - 1855) 165, 330 Nicolle - personaj din comedia „Burghezul gentilom” de Molière 49 Nicolo, Isouard - compozitor francez (1775 - 1818) 224 Nisus - unul dintre însoțitorii lui Enea 259

Noc - patriarh mitic, reîntemeietor al neamului

omenesc în urma potopului, împreună cu fiii săi Sem, Ham și Iafet 38, 39, 255, 392

Novalis - pseudonimul lui Friedrich Leopold von Hardenberg, poet german (1772 - 1801) 159

O

Octavia - prințesă romană, fiica împăratului Claudiu și a Messali-Nei; a fost soția lui Nero (42 - 62) 214

OAobesm, Alexandru - scriitor și om de știință român (1834 - 1895) 140

Odeurski, Aleksandr Ivanovici - poet rus, decembrist (1802 - 1839) 207

Offenbach, Jacques - compozitor francez de origine germană (1819 - 1880) 59, 64, 308

Oreste - în mitologia greacă, fiul lui Agamemnon și al Clitemnes

Trei 133, 308, 360, 421 Orfeu - în mitologia greacă, fiul lui Oiaeros, regele tracilor, și a

Muzei Caliope, întru chipare a poetului muzician 308, 375 Ostrovski, Aleksandr Nikolaevici - dramaturg și animator de seamă ad

Teatrului rus (1823 - 1886) 209, 359 Othello - personaj din tragedia cu același nume de Shakespeare 184, 188, 262, 338

Ovidiu, Publius Ovidius Naso - poet latin (43 î.e.n. - c. 17 e.n.) 60, 123, 124, 136, 146, 151, 153, 157, 173, 176, 189, 190, 200, 209, 254, 274, 288, 292, 304, 309, 331, 334, 343, 352, 364, 366, 375, 378, 382, 383

Owen, Robert - socialist utopic englez (1771 - 1858) 68

P

Pacuvius, Marcus - poet latin (c. 220 - c. 130 î.e.n.) 395

Paetus, Caecina - demnitar roman, condamnat la moarte prin sinucidere în anul 42 e.n. fiind implicat într-o conspirație împotriva, împăratului Claudiu 289

Pagauini, Niccolò - mare violonist și compozitor italian (1782 - 1840) 254

Palemon, *Quintus Remunus* - gramatic latin (secolul I

e.n.) 120 Palestrina, Giovanni Pierluigida - COMPOZITOR italian (1524 sau 1525 - 1594) 254

Pamfile, Tudor - folclorist și scriitor român (1883 - 1921) 97

Pan - în mitologia greacă, zeul turmelor și al păstorilor, fiu al Iut

Hermes 265 ·

Pandora - în mitologia greacă, prima femeie creată de zei 99 Pann, Anton - scriitor, muzician și folclorist român (c. 1794 - 1854)

95, 283, 302, 375 Pantagruel - unul dintre eroii romanului „Gargantua și Pantagruel”.

De François Rabelais 164, 314 Panu, Gheorghe - scriitor și om politic român (1848 - 1910) 135, 229, 266, 336, 352

Paraschivescu, Miron Radu - poet român contemporan (n. 1911) 377 Parce - trei surori, considerate de către romani drept zeițe ale sortii 296.

Paris - în mitologia greacă, fiul lui Priam, regele Troiei, și al Hecubei 253

Pas, Ion - scriitor român (n. 1895) 85

Pascal, Blaise - matematician, fizician, scriitor și filosof francez

(1623 - 1662) 170, 232, 234, 235, 276, 329 Pasteur, Louis - chimist și biolog francez 215 ·:

Pasvan-Olu, Osman - pașă de Vidin (1797 - 1807) 325 Pavel I - împărat al Rusiei (1796 - 1801) 306

Pegas - în mitologia greacă, cal înaripat născut din sângele Meduzei, ucisă de Perseu 198, 322 Pelias - fiul lui Poseidon și al lui Tyro 257

Penelopa - în mitologia greacă, soția lui Ulise și mama lui Telemah 39, 326

Pepelea - personaj de snoavă populară românească 96, 97 Porgolese, Giambattista - compozitor italian (1710 - 1736) 254 Periandru - tiran al Corintului, unul dintre cei șapte înțelepți (secolul al VI-lea! e.n.) 74 Pericle - orator și

om politic din Grecia antică, conducător al Atenei (443 - 429 î.e.n.) 362 Perpessicius - pseudonimul lui Dimitrie S. Panaitescu - poet, critic

Și istoric literar român (n. 1891) 235 Perrault, Charles - scriitor clasic francez (1628 - 1703) 48, 75 Perseu - erou al mitologiei grecești, fiul lui Zeus și al unei muritoare Danae 42, 258

Persius, Aulus Persius Flaccus - poet satiric latin (34 - 62) 145, 201 Petrarca, Francesco - mare poet și umanist italian (1304 - 1374) 336 Petrescu, Camil - scriitor, publicist și eseist român (1894 - 1957) 72, 320, 393

Petrescu, Cezar - prozator român (1892 - 1961) 40\53 Petronius, Caius Petronius Arbiter - scriitor latin (m. 66) 281 Phidias - sculptor grec din perioada clasică (începutul secolului al

V-lea! e.n. - c. 432/431 î.e.n.) 147 Philinte - personaj din piesă „Mizantropul” de Molière 33 Philippide, Alexandru - poet român contemporan (n. 1900) 119 Philemon - poet comic grec (361 - 262 î.e.n.) 51, 298 Pibrac, Guy du Faur de - poet francez (1529 - 1584) 38 Picard, Louis-Benoît - autor comic francez (1769 - 1828) 341 Pico della Mirandola, Giovanni - filosof italian, cărturar de formație

Enciclopedică (1463 - 1494) 112 Piccolomini, Octavio - general austriac (1600 - 1656) 376 Pierrot - personaj de pantomimă 62

Pigasov - personaj din romanul „Rudin” de Turgheniev 80 Pigmalion - în mitologia greacă, sculptor legendar care s-a îndrăgostit

De propria sa operă, statuia de fildeș a Galateei 334 Pilades - Fiul lui Strophius și al Anaxibiei, văr și prieten nedespărțit

Al lui Oreste 308 Piron, Alexis - poet francez (1689 - 1773) 51, 212, 227, 318 Pitagora - matematician și filosof grec (c. 580 - c. 500 î.e.n.) 147, 204, 297

Pittakos din Mitilene - unul dintre cei șapte înțelepți

ai Greciei antice

(c. 650 - 569 î.e.n.) 74, 319 Pius al VI-lea - papă (1775 - 1799) 382

Platon - renumit filosof grec (427 - 347 î.e.n.) 33, 83, 116, 204, 232

Plaut, Titus Maccius Plautus - poet comic latin (c. 250 - 184 î.e.n.) 107, 117, 183, 267, 377, 392

Plehanov, Gheorghe Valentinovici - revoluționar și teoretician marxist rus (1856 - 1918) 26

Pliniu cel Bătrân, Caius Plinius Secundus - istoric, filolog și literat roman (23 sau 24 - 79) 96, 282, 295, 304

Pliniu cel Tânăr, Caius Plinius Caecilius Secundus - prozator roman (c. 62-o. 113) 193, 289, 290

Plutarh - istoric grec (c. 46 - c. 127) 26, 74, 146, 192, 205, 208, 274, 279, 283, 396, 406

Pluto - în mitologia greacă, zeul Infernului 76, 181, 225

Poe, Edgar Allan - poet, prozator și critic literar american (1809 - 1849) 221

Polichinelle - personaj comic al teatrului de marionete francez 362 Polidor - fiul lui Priamus, regele Troiei 45

Polimnestor - rege al Traciei, căsătorit cu o fiică a lui Priamus 45 Polignac, Iolande ducesă de - soția ducelui de Polignac (1749 - 1794) 100

POLLUX - unul dintre dioscouri, fratele lui Castor 69, 308 Pompadour, Antoinette Poisson, marchiză de - favorita regelui Ludovic, al XV-lea 36

Pompei, Pompeius Gneius - supranumit cel Mare - om politic și comandant militar roman (106 - 48 î.e.n.) 134, 245, 392, 409 Popa, Victor Ion - scriitor și om de teatru român (1895 - 1946) 97 Pope, Alexander - poet clasic și gânditor iluminist englez (1688 - 1744) 387

Popovici, Titus - scriitor, publicist și scenarist român (n. 1930) 184 Poussin, Nicolas - pictor, desenator și teoretician francez (1594 - 1665) 130, 140, 249

Prévost D'Exilés, Antoine François - abate, prozator francez (1697 → 1763) 93

Priam - în mitologia greacă, cel din urmă rege al Troiei, soțul Hecubei 45, 66

Pristanda - personaj din comedia „O scrisoare pierdută” de I.L. Caragiale 70, 150, 270 Procust - în mitologia greacă, tâlhar din Atică 320 Proetus - în mitologia greacă, rege al Tirintului 361 Profiriu - personaj din piesă „Schimbarea la față” de G.M. Zamfirescu 20

Prometeu - în mitologia greacă, unul dintre titani care, conform mitului, a furat zeilor focul și l-a dăruit oamenilor 44, 99, 196, 332 Protasov, Fiodor - personaj din piesă „Cadavrul viu” de Tolstoi 56 Proudhon, Pierre Joseph - economist și sociolog francez (1809 - 1865) 228, 279

Proust, Marcel - scriitor francez (1871 - 1922) 383

Publilius Syrus - poet mimograf latin (secolul I î.e.n.) 278

Pușkin, Aleksandr Sergheevici - poet rus (1799 - 1837) 28, 56, 83, 89, 123, 144, 147, 207, 380, 392 Pyrrhos - comandant de oști din Grecia antică, rege al Epirului (c. 295 - 272 î.e.n.) 408

Q

Quasimodo - personajul principal din romanul „Notre Dame de Paris” de V. Hugo 338 Quesnay, François - economist și medic francez (1694 - 1774) Quintilian, Marcus Fabius Quintilianus - renumit retor și pedagog roman (c. 35 - 96 e.n.) 195, 275, 290, [321, 348

Rabelais, François - scriitor francez (1483 - 1553) 20, 164, 227, 302, 314, 337, 386

Racine, Jean-Baptiste - dramaturg francez (1639 - 1699) 82, 114, 212, 214, 319, 397 Rafaël, Sanzio - celebru pictor italian (1483 - 1520) 33, 249, 345, 375 Ralca, Mihai - sociolog, psiholog, eseist și om politic român (1896 - 1964) 371

Raieigh, se în Walter - navigator și om politic englez (c. 1552 - 1618) 141 Rameau, Jean Philippe - compozitor și

teoretician francez (1683 - 1764) 70

Rasputin Novân, Grigori Efimovici - aventurier rus, favorit al familiei țarului Nicolaie al II-lea 134 Rădulescu, Dorina - scriitoare și ziaristă română contemporană (n. 1909) 264

Régnier, Henri de - poet și romancier francez (1864 - 1936) 148, 149 Régnier, Mathurin - poet satiric francez (1573 - 1613) 149 Rembrandt, Harmensz van Rijn - celebru pictor și gravor olandez

(1606 - 1669) 130, 387 Ricardo, David - economist și om politic englez (1772 - 1823) 223 Ricci, Luigi - compozitor italian (1805 - 1859) 81 Richelieu, Armanddu Plessisde - om politic francez, cardinal (1585 - 1642) 134, 369

Rilke, Reiner Maria - pe numele adevărat René Maria Rilke, poet

Impresionist austriac (1875 - 1925) 275 Rivarol, Пл/оме - eseist, autor de pamflete și polemist francez (1753 - 1801) 226

Robespierre, Maximilian de - democrat revoluționar francez (1758 - 1794) 125, 323, 353, 354 Robinson Crusoe - personajul principal al romanului cu același nume

De D. Defoe 354

Roger - personaj din romanul „Inimă vrăjită” de R. Rolland 24 Roland, Jeanne Manon de La Platière - alături de soțul său, Jean

Marie Roland de La Platière, a fost o reprezentantă a girondinilor

(1754 - 1793) 303

Roiland, Romain - romancier francez (1868 - 1944) 24, 32, 65, 338; 353

Romeo - personaj din piesă „Romeo și Julieta” de Shakespeare 263 Romulus - în mitologia romană, urmașul lui Aeneas și întemeietorul

Cetății Roma 18 Rossini, Gioacchino - compozitor italian (1792 - 1868) 59 Rostand, Edmond - autor dramatic

francez (1868 - 1918) 90 Rousseau, Jean Jacques - filosof, pedagog, scriitor și compozitor

Francez (1712 - 1778) 153, 238, 334, 369, 411

Rubens, Peter Paul - pictor flamand (1577 - 1640) 68, 308, 387. Riickert, Friedrich - poet german (1788 - 1866) 202

S

Sabinus, Iulius - vestit general al galilor 238

Sadoveanu, *Milmi* - scriitor român (1880 - 1961) 28, 62, 63, 119, 131, 162, 173, 183, 228, 288, 295, 315

Sainte-Beuve, Charles Augustin - critic literar și scriitor francez 78, 302, 393.v

Saint-Saëns, Camille - compozitor, pedagog, pianist și organist francez (1835 - 1921) 102

Saint-Simon, Claude Henri de Rouvroy - socialist utopist francez (1760 - 1825) 311

Să Iad în (Salah ad-Din) - sultan al Egiptului, vestit comandant de

Oști și bun diplomat (c. 1138 - 1193) 50 Saltîkov-Șcedrin, Mihail Evgrafovici - scriitor satiric rus (1826 - 1889) 43

Salustiu, Caius Sallustius Crispus - istoric și om politic roman

(87 - 35 î.e.n.) 71, 91, 148, 340 Salvandy, Narcisse-Achille conte de - om politic și scriitor francez (1795 - 1856) 293

Samson - judecător israelit înzestrat cu o putere fizică neobișnuită 102.

Sanebo Pânza - personaj din romanul „Don Quijote” de Cervantes 53, 124

Sandu-A Ideea, Constantin - prozator de orientare semănătoristă și agronom român (1874 - 1927) 36 Santeul, Jean de - poet francez care a scris în limba latină (1630 - 1697) 69.

Sartine, Gabriel de - locotenent de poliție, apoi ministru al marinei franceze (1729 - 1801) 80

Satan - numele „spiritului răului” în diverse religii.

Apare drept căpetenia diavolilor, stăpân al iadului. E numit și: Belzebut, Reliai, diavolul, Șeitan etc. 409

Saturn - veche divinitate de origine italică, care patrona muncile agricole și roadele pământului 188

Saurin, Bernard-Joseph - poet dramatic francez (1706 - 1781) 368

Say, Jean-Baptiste - economist burghez francez (1767 - 1832) 223

Scaevola, Quintus Mucius - jurisconsult roman (a doua jumătate a secolului al II-lea și începutul secolului I î.e.n.) 160

Schiller, Friedrich - poet și dramaturg german (1759 - 1805) 43, 81, 86, 102, 104, 113, 114, 118, 119, 123, 126, 138, 140, 170, 189, 197, 219, 238, 255, 259, 291, 297, 301, 322, 346, 363, 376, 407, 418

Schleiermacher, Friedrich Daniel Ernst - teolog protestant și filosof german (1768 - 1834) 132

Schopenhauer, Arthur - filosof idealist german (1788 - 1860) 275

Schubert, Franz - compozitor austriac (1797 - 1828) 46

Scipio Africanul, Publius Cornelius Scipio - om politic și comandant

Militar roman (c. 235 - 183 î.e.n.) 248 Scott, sir Walter - romancier și poet romantic scoțian de limbă

Engleză (1771-1832) 30, 144, 153, 291, 347 Sébastien! De la Porta, Horațiu - mareșal al Franței (1772 - 1851)

240, 241

Sem i râmi da - regină mitică a Babilonului 168

Seneca, Lucius Annaeus - filosof, scriitor și om de stat roman (c. 4

Î. E. n. - 65 e.n.) 37, 44, 122, 138, 155, 183, 245, 255, 257, 281, 292, 322, 328, 349, 371, 401, 408, 412 Seneca, Marcus Annaeus - supranumit Retorul, scriitor latin, tatăl

Filosofului Seneca (c. 55 î.e.n. - c. 41 e.n.) 260
Seume, Johann Gottfried - scriitor și publicist german de
orientare

Democratică (1763 - 1810) 416 Shakespeare, William
- cel mai mare dramaturg și poet al Renașterii engleze
(1564 - 1616) 26, 29, 43, 51, 64, 78, 94, 119, 125, 130,
131, 145, 161, 166, 177, 178, 179, 182, 188, 204, 215,
[221, 224, 230, 237, 262, 263, 271, 319, 358, 383, 384,
386, 387, 389, 403, 417, 418 Shaw, George Bernard - mare
dramaturg englez de origine irlandeză

(1856 - 1950) 48, 216, 231, 237, 282, 307, 334
Shelley, Percy Bysshe - poet englez (1792 - 1822) 153, 332
Sienkiewicz, Henryk - prozator polonez (1846 - 1916) 344
Sigismund I de Luxemburg - rege al Ungariei (1387 -
1437) rege

(1410 - 1437) și împărat al Imperiului german (1433
- 1437) 56 Sinon - fiul lui Aesimus și văr al lui Odysseus,
pe care l-a însoțit

În războiul troian 18 Smith, Adam - economist
englez, unul dintre fondatorii economiei clasice (1723 -
1790) 223 Socrate - filosof idealist grec (469 - 399 î.e.n.)
97, 192, 358, 364, 419 Sofocle - poet tragic grec (497 - c.
405 î.e.n.) 138, 343, 385, 386 Solomon - fiul și succesorul
lui David, rege al statului iudaic (970 - 930 î.e.n.) 83, 115,
179, 210, 216, 265, 284, 420 Solon - legiuitor atenian,
unul dintre cei șapte înțelepți ai Greciei antice (c. 640 - c.
558 î.e.n.) 74, 97 Sotades - poet grec (sfârșitul secolului al
IV-lea și începutul secolului al III-lea! e.n.) 120 Spinoza,
Baruch - latinizat Benedict, filosof materialist olandez

(1632 - 1677) 377

Staël, Anne Louis Germaine de - cunoscută sub
numele de Madame

De Staël, scriitoare franceză (1766 - 1817) 78, 194
Stancu, Zaharia - scriitor român (n. 1902) 356

Steinbeck, John Ernst - scriitor cord-american (n.
1902) 152 Stendhal - pseudonimul lui Marie Henri Beyle,

scriitor francez (1783 - 1842) 95

Stradivarius, Antonio - renumit constructor de instrumente cu coarde

(c. 1644 - 1737) 254 Strophius - rege al Focidei, fiul lui Crissus și al Antipathiei 308 Sturdza-Bulândra, Lucia - actriță română (1873 - 1961) 143, 166, 175, 346, 380

Suetoniu, Caius Suetonius Tranquillus - scriitor și istoric roman (c. 70-o. 140) 21, 27, 46, 118, 154, 168, 283, 335, 405, 410, 415

Sulpioius Longus - tribun consular al Romei (secolul al IV-lea! e.n.) 404

Swift, Jonathan - prozator și poet englez iluminist (1667 - 1745) 52, 221

Ș

Șalom Alehem - scriitor evreu (1859 - 1916) 227

Șeherezada - personaj din „O mie și una de nopți” 303

Șincai, Gh? Orghe - istoric și filolog român iluminist din Transilvania

(1754 - 1816) 308 Ștefan cel Mare - domn al Moldovei (1457 - 1504) 63, 209 Ștefan ită Lupu - domn al Moldovei, fiu al lui Vas i le Lupu (1659 - 1661) 210

Tacit, Publius Cornelius Tacitus - istoric și om politic roman (e 55-o 120) 112, 113, 198, 245, 247, 303, 370, 395

Talleyrand Périgord, Charles Maurice de - diplomat francez (1754 - 1838) 76, 84, 194, 226

Tantal - în mitologia greacă, rege al Lidiei 81

Tarquinius Superbus - ultimul rege al Romei (534 - 509 î.e.n.) 292

Târle, Evgheni Viktorovici - istoric sovietic (1375 - 1955) 84

Tarpeia - fiica unui comandant roman 208

Tartarin din Tarascon - eroul romanului de aventuri al lui Alphonse Daudet 381

Tartuffe - personaj din comedia cu același nume de Molière 307 Tasso, Torquato - mare poet italian (1544 -

1595) 168 Tatiuz - rege legendar al sabinilor 208 Telemah - în „Odiseea”, fiul lui Ulise și al Penelopei 262 Teil, Wilhelm - erou legendar al luptei elvețienilor împotriva jugului Habsburgilor austriei în secolul al XIV-lea 104, 253, 407

Temistocle - conducător politic și militar al Atenei antice (c. 525 - c. 460 î.e.n.) 230, 260 „

Teodorescu, G. Dem.

— Publicist și folclorist român (1849 - 1900), 48.:

Terențiu, Publius Terentius Afer - poet comic latin (190 - 159 î.e.n.) 31, 93, 106, 117, 160, 183, 243, 281, 296, 328, 343, 364, 370, 383 407, 410

Tertulian, Quintus Septimius Florens Tertullianus - teolog creștin

Roman (c. 160 - 220) 95 Tezeu - în mitologia greacă, rege legendar al Atenei, fiul lui Egeu

157, 158, 320, 330 Thaies din Milet - filosof și matematician grec (c. 625 - 550 î.e.n.)

74, 97

Themis - în mitologia greacă, zeița dreptății 91, 256, 279 Thetis - divinitate marină; din unirea lui Thetis cu Peleus s-a

Născut Achilles 57, 252 Thierry, Augustin - istoric francez (1795 - 1856) 22 Thiers, Adolphe - om de stat și istoric francez (1797 - 1877) 35, 233 Thoas - în mitologia greacă, rege în Tauris 133, 218 Thomas, Antoine-Léonard - om de litere francez (1732 - 1785) 311 Tintoretto, Jacopo Robuști - pictor italian (1518 - 1594) 249, 308 Tipătescu - personaj din comedia „O scrisoare pierdută” de I. L.

Caragiale 150

Titus, Titus Flavius Vespasianus - împărat roman (79 - 81) 19, 48, 73, 118, 420

Tirso de Molina - pe numele adevărat Gabriel Téllez, dramaturg și poet spaniol (1583 - 1648) 123 Titus Livius - istoric roman (59 î.e.n. - c. 16 e.n.) 163, 174, 339, 404

Tizian, Tiziano Vecellio - pictor italian (1477 - 1576)

130, 332

Tolstoi, Lev Nikolaevici - celebru scriitor rus (1828 - 1910) 56, 59, 64, 135, 233, 333, 343

Torna d'Aquino - teolog și filosof medieval, cel mai de seamă reprezentant al scolasticii catolice (1225 - 1274) 30, 385

Topârceanu, George - poet român (1886 - 1937) 118, 174, 229, 297, 317, 354, 381, 393!

Trahanache - personaj din comedia „O scrisoare pierdută” de I.L. Caragiale 46, 244, 371

Trivulzio, Jean-Jacques - mareșal al Franței (1448 - 1518) 77, 390

Troilus - cel mai mic dintre fii regelui Priam și ai Hecubei. A fost ucis de către Ahile în timpul războiului troian* 418

Trumbull, *Jonathan* - guvernator al statului Connecticut (secolul al XVIII-lea) 53

Tucidide - istoric și om politic atenian (c. 460 î.e.n. - c. 396 î.e.n.) 232

Turghoniev, Ivan Sergheevici - scriitor rus (1818 - 1883) 80, 102 - 173, 206, 209, 250, 270 Turnus - fiul lui Daunus și al Veniliei și rege al vulturilor 296 Twain, Mark - pseudonimul lui Samuel Langhorne Clemens, scriitor

Nord-american (1835 - 1910) 22, 307 Tybalt - personaj din piesă „Romeo și Julieta” de Shakespeare 263

U

Uhlaud, Ludwig - poet și istoric literar german (1782 - 1862) 119 Ulise (Ulyxes sau Ulysses) - denumirea latină a eroului grec Odys-Seus care a participat la războiul troian 34, 39, 59, 84, 205, 224, 262, 301, 326

Ulpianus, Domitius - jurisconsult roman (secolul al III-lea) 184 V

Vaiere - personaj din comedia „Avarul” de Molière 192

Valeutinian II - împărat roman (375 - 392) 372

Yalerius Maximus - istoric latin contemporan cu

Tiberiu, al doilea

Împărat roman (prima jumătate a secolului I e.n.) 168
Van Dyck, Anthonius - pictor și gravor flamand (1599 - 1641) 130, 387

Varus, Publius Quintillius - general roman, guvernator al provinciei romane Germania (m. 9 e.n.) 294, 405
Vasile Lupu - domn al Moldovei (1634 - 1653) 297
Vasili Ivanoyici - personaj din „Părinți și copii” de Turgheniev 70

Vauvenargues, Luc de Clapiers - moralist francez (1715 - 1747) 235, 275, 321

Vegețiu, Flavius Vegetius Renatus - scriitor latin (secolul al IV-lea e.n.) 372

Venus - străveche divinitate italică a primăverii și a forțelor vegetative, protectoarea grădinilor 317, 370, 400

Verdi, Giuseppe - mare compozitor italian (1813 - 1901)

221
Vergiliu, Publius Vergilius Maro - cel mai mare poet latin (70 - 19 î. e.n.) 17, 18, 34, 38, 43, 45, 65, 95, 116, 118, 135, 139, 146, 153, 156, 162, 170, 181, 188, 201, 220, 221, 230, 248, 252, 257, 259, 261, 281, 285, 291, 296, 297, 305, 309, 320, 343, 367, 368, 377, 385, 390, 391, 397, 400, 406, 412
Vorne, Jules - scriitor francez (1828 - 1905) 221
Veronese - pe numele adevărat Paolo Caliari, pictor italian (1528 - 1588) 249

Vespasian, Titus Flavius Vespasianus - împărat roman (69 - 79\48, 107, 290

Vianu, Tudor - estetician, istoric literar și scriitor român (1897 - 1964) 94, 177, 371

Vigny, Alfred de - scriitor francez (1797 - 1863) 393

Villemain, François - critic literar și om politic francez (1790 - 1870) 393

Villon, François - poet francez (1431 - 1463) 32, 312

Vlahuță, Alexandru - scriitor român (1858 - 1919) 22, 42, 142, 152, 210, 267, 280, 294, 320, 325
Voltaire - pseudonim al lui François-Marie Arouet, mare gânditor

Și scriitor iluminist francez (1694 - 1778) 45, 73, 87,

112, 113, 125, 139, 141, 145, 149, 153, 191, 226, 234, 241, 255, 256, 266, 296, 305, 329, 332, 334, 368, 387, 388, 408

W

Wagner, Richard - mare compozitor, dramaturg, dirijor, teoretician al artei și eseist german 66, 302

Waldis, Burchard - scriitor german (c. 1490 - 1557)

104

Wallenstein, Albrecht von - general și om politic, originar din Cehia (1583 - 1634) 138, 297

Washington, George - general și om de stat american (1732 - 1799) v 52, 82

Weisse, Christian-Felix - literat german (1726 - 1804)

270 Wells, Herbert-George - prozator, istoric și sociolog englez (1866 - 1946) 221

Whitman, Walt - poet american (1819 - 1892) 383

Wieland, Cristoph Martin - scriitor german (1733 - 1813) 111, 132, 387

Wilde, Oscar - scriitor englez (1856 - 1900) 113, 175

Winterhauer, François-Xavier - pictor german (1806 - 1873) 122 Witt, Cornelius de - om politic olandez (1625 - 1672) 206

Wordsworth, William - poet englez (1770 - 1850) 165

X

Xantipa - soția lui Socrate, cunoscută pentru firea ei gâlcevitoare 419

Xenofon - istoric grec (c. 430 - c. 355 î.e.n.) 250

Xenopol, Alexandru - istoric, sociolog, economist și filosof român

(1847 - 1920) 135, 298 Xerxes - rege al perșilor (485 - 465 î.e.n.) 225, 419

Y

Yorick - personaj din piesă „Hamlet” de Shakespeare; era bufonul

Regelui Danemarcei 26 Young, Edward - poet preromantic englez (1683 - 1765) 226

Z

Zamfirescu, George-Mihail - scriitor român (1898 - 1939) 123 Zamoyski, Jan - om politic polon (1542 - 1605) 233 Zăune, Iuliu A. - folclorist român (1855 - 1924) 74, 145, 285, 381 Zendrini, Bernardinoy - specialist italian în hidraulică (1679 - 1747) 327 Zenon din Citium - filosof grec, întemeietorul școlii stoice (c. 336 - 264 î.e.n.) 26, 30 Zeus - în mitologia greacă, stăpânul suprem al oamenilor și al zeilor 69, 81, 272, 373 Zoe - personaj din piesă „O scrisoare pierdută” de I.L. Caragiale 17 Zorrilla y Moral - poet și dramaturg spaniol (1817 - 1893) 123 Zuccaro, Federigo - pictor italian (1542 - 1609) 382